

Kvinnestemmeretten i Horten og de andre Vestfoldbyene.

Mediedekning og organisasjonsarbeid

Brit Connie Stuksrud

Avhandling for graden doctor philosophiae (dr. philos.)
ved Universitetet i Bergen

22. februar 2008

ISBN 978-82-308-0493-3
Bergen, Norway 2007

Printed by Allkopi Ph: +47 55 54 49 40

Forord

Dette er et punktum for en prosess som har foregått i mange år – arbeidet har tatt tid og vært ressurskrevende ikke bare for meg selv, men også for min familie. Det er ikke så enkelt for en som har vært ”utenfor det faglige miljøet” og heller befunnet seg i provinsen, å holde fast ved entusiasme, forskningspresisjon og faglig oppdatering gjennom år. Jeg har også skullet skjøtte en krevende lederjobb i skolen. Men forskningen har vært uhyre interessant, og etter som jeg har kommet over nye funn og sett nye sammenhenger, har jeg blitt mer og mer ivrig etter å gå veien videre. Avslutning er imidlertid smertefullt, det er enda tråder jeg kunne ha fulgt og spørsmål jeg ikke helt har kommet til bunns i. Men det kan bli et annet prosjekt.

Framfor alt vil jeg takke Elisabeth Haavet for alt det hun har gjort i forhold til min avhandling. Hun fikk meg med på forskningsseminar ved Universitetet i Bergen og oppmuntret meg til å delta på en kvinnehistorikerkonferanse i Åbo. Dessuten har hun lest klossete manus og formuleringer ofte bestående av svært mange sider, og gitt meg oppmuntrende tilbakemeldinger. Elisabeth har fått meg til å tro på meg selv og på at det faktisk var mulig for meg å gjennomføre dette selv under de rammer jeg har hatt. Hun har gitt meg ros istedenfor ris, og har formulert seg på en slik måte at jeg ikke et øyeblikk tenkte at det var best å gi opp prosjektet.

Fordi mitt arbeid i stor utstrekning har foregått i Horten, vil jeg rette en takk til biblioteket i Horten som gjennom en årrekke trofast har skaffet til veie mikrofilm og litteratur som i stor utstrekning var så spesiell at den måtte hentes langveisfra. I løpet av min mangeårige arbeidsprosess har jeg aldri fått avslag på min forespørsel om faglitteratur.

Jeg vil også takke barna mine, Dag Birger og Anne Connie, som gjennom sin kompetanse har bidratt på ulike måter til at veien var mulig å gå. Det samme har resten av min familie gjort, og sist, men ikke minst vil jeg gjerne uttrykke takknemlighet overfor min mann, Helge, som alltid har vært der for meg. Alle disse familiemedlemmene har også holdt ut med meg i alle år, selv om jeg nok til tider har befunnet meg mer innenfor kvinnestemmerettskvinnenes univers på begynnelsen av 1900-tallet enn innenfor hverdagen i Horten på 2000-tallet.

Jeg kan ikke tenke meg noe mer spennende å forske på enn kvinneengasjement og kvinneorganisering. Og jeg føler ærbødighet og ydmykhet i forhold til det at jeg faktisk har fått den muligheten og for at det er noen innenfor ”forskningsverdenen” som er interessert i mitt bidrag.

Horten, 27. desember 2007

Brit Stuksrud

Abstract

In 1913 all Norwegian women acquired the right to vote at political and local elections. Then they had fought for many years to be recognized as citizens. My dissertation is about Norwegian women's labour for suffrage on a local level. My research is related to the five towns in Vestfold, a small county in the East of Norway. My topic is women's political engagement and the newspapers' depiction of the women's struggle for the right to vote in Vestfold between 1890 and 1913.

In my opinion the local newspapers are important sources for understanding the changes in attitudes that concerns the suffrage for women in a local society. I have chosen 15 annuals from newspapers covering the five towns in the county of Vestfold from the period 1890 to 1913, because they reflect the most crucial national and local changes that occurred in this period that influenced the understanding of a woman's role in society. I believe that by closely examining the chosen annuals from all the local newspapers in Vestfold from this period, I get both valid and accurate knowledge about the way in which newspapers present their information about the women's suffrage. Besides the material is a great source for understanding the women's engagement in their struggle for the right to vote.

I believe that the newspapers were building a public opinion in the local society and were contributing strongly to the change of understanding and acceptance of the role of the woman in society. But also by choosing to ignore these changes towards a new role, the newspapers spread attitudes. To a large extent many of the conservative newspapers chose to be silent about the women's movement and the suggestions about giving women the right to vote that were debated in Norwegian National Assembly – Stortinget. The lack of coverage can be just as powerful as the choice to include information.

At the end of the 19th century the old structure in society met a new one. New thoughts about democracy and about a more liberal publicity created a contrast to the idea of a more limited democracy and closed and selective publicity. The struggle for political vote for women was a struggle for citizenship and equality, and as time went by it became a struggle to get the status of citizenship incorporated for all women so that a common female identity that included all aspects of the role of the citizen, could develop.

Horten is a small town in the county of Vestfold in the South-Eastern part of Norway. It was the base of the naval marine in Norway, and it was in many ways a conservative town with all

the naval officers and their wives and families travelling through. The socioeconomic classes were strictly separated. In Horten we can observe the growth of the acceptance of democracy and equality in the period of 1890 to 1913. Women joined together to cooperate and create a common cause, and friendship, loyalties and solidarity made them safer and more self-confident. Women fighting for liberation met many obstacles in a small society and it could be quite painful to deal with a lot of them. They were exposed to criticism and contempt because they dared to challenge the traditional views on gender roles. But slowly a common sense of female identity developed, and this identity included women with different values and priorities. They were kept together by the struggle for the common goal, the acceptance of the female citizen.

This process of democratization needed people that had the ability to create engagement and interest, and one of these persons was Marie Høeg in Horten. In 1896 she founded the Club of Discussion and two years later the Club for Women's Suffrage. The purpose of the discussion club was to gather women for discussion about subjects pertaining to women, but also to give women self-confidence and strengthen the belief that they would manage to talk in an assembly. In many ways the discussion club was a covert feministic association as it was not suitable for the wives of the officers to join a club that was occupied with feministic values of feminism. The women had to hide their intention. But the Club for Women's Suffrage had an open purpose, the members wanted to work for female suffrage. But both clubs wanted to make the women in Horten aware of the new elements in regards to the role of the woman in society. Clubs for Women's Suffrage were founded in all the other towns in Vestfold – Tønsberg, Sandefjord, Larvik and Holmestrand.

Recent research shows that the unmarried women were overrepresented in the work for women's liberation in Norway. Unmarried women from the middleclass, the old maids, were a group with influence who met much cultural opposition. The organisations for women were important for the so-called "spinster culture". They saw new possibilities for work and education. I find that in Horten it was often the spinsters that initiated clubs and organisations, but after a few years the married women were in majority in the clubs. It looks as if the unmarried women to a certain extent retired then, and left the struggle for equal rights to their married sisters. But especially when it comes to the work for the right to vote, the spinster's effort and eager carried the idea through. The clubs were in many ways the glue in the unmarried women's lives. The memberships in clubs and organisations represented friendships and a spirit of female community.

The Suffrage Clubs clearly wanted to have a non-political profile, they wished to unite as many women as possible regardless of political view. In 1907 some women acquired the political vote, and the political consciousness of the members grew, with more and more women wanting to participate in political life. The women achieved the right to vote, and they were intending to use it. The club worked to make the women able to be fully functioning citizens and to dare to be a political people. It was a paradox then that the club was supposed to be non-political. As time went by many of the members of the club became members of political parties and eventually engaged in politics too. Was it possible then, under such circumstance to keep party politics outside the club? The women did not belong to the same political party, and the club had to accept the fact that their members had different political views and values, and the board of the club worked hard to keep the discussions at the meetings neutral in terms of party politics.

How important was the contribution of the individual in the local society? The clubs were open for everyone, but some women played more important parts than others in the struggle for the acceptance of the women's right to political vote. I find that in all the towns there were female leaders who were extremely occupied with the cause of liberation for women. Some of them were more important than others however, and widened their influence and engagement from the local society to the other towns and even to the country as a whole. They were gateways for the feminists in Vestfold to the civil publicity, they were verbal, good at expressing themselves both orally and in writing and had a strong interest in the question of suffrage for women. They created around them a lot of women in a social network..

The middleclass-women in Vestfold were engaged in the suffrage-question, but their discussions, their speeches and their letters to the newspapers show that to a large extent they believed in a difference between the sexes. Women deserved the right to vote, but they would represent something different from what men did in politics. They fought for equality, but not similarity. Politics would benefit from female participation because it would be different from what men could offer. Women's political engagement was often within the field of caring for the poor, children, old and sick people. Women allowed into the public sphere connected to their traditional field of activity. Women enlarged their homely female tasks to society as a whole. But nevertheless the right to vote became an important indicator of modernism as female suffrage was one step further in the process of democratization.

Kvinnestemmeretten i Horten og de andre Vestfoldbyene. Mediedekning og organisasjonsarbeid

Del 1 Bakgrunnen.....	3
1.1. Innledning.....	3
1.1.1. Tema for avhandlingen.....	3
1.1.2. Avgrensning av perioden	4
1.1.3. Problemstillinger	4
1.1.4. Kilder og metode.....	7
1.1.5. Lokalredaktørens makt over den offentlige samtale	9
1.1.6. Diskusjonen om den kvinnelige naturs særegenhet	13
1.2. Arbeidet for kvinnestemmeretten i USA og England	14
1.2.1. Kvinnenes engasjement i USA. Den spede begynnelse.....	14
1.2.2. Kvinnenes engasjement i England. Vold som metode.....	17
1.2.3. Den internasjonale kvinnestemmerettsbevegelsen. Kvinnesamarbeid over landegrensene	18
1.3. Arbeidet for kvinnestemmeretten i Norge.....	20
1.3.1. Utviklingen av kvinnestemmeretten i perioden 1890 til 1913.....	20
1.3.2. Politiske partiers syn på kvinnestemmeretten	25
Del 2 Horten –hovedbasen for den kongelige norske marine	27
2.1. Militærsamfunnet med markante klasseskiller.....	27
2.2. Demokratiutvikling og framveksten av ny kollektiv kvinneidentitet.....	31
2.3. Kvinneorganisering i Horten.....	45
2.4. Marie Høeg og hennes kampfeller. Fotografer, lærerinner, handelsborgere og offiserhustruer – kvinneaktørene i Horten	78
2.5. Lokalpressen i Horten og kvinnestemmeretten	88
2.6. Kvinnene ved valgurnene – stemmerett, valgdeltagelse og politisk arbeid.	132
2.7. Oppsummering	143
Del 3 De andre byene	147
3.1. Larvik – trelastsenteret i Vestfold	147
3.1.1. Petisjoner og kvinneunderskrifter. Kvinneinnflytelse i lokalmiljøet	147
3.1.2. Motstand og spott fra mannssamfunnet. Kvinnemøte i Larvik.....	149
3.1.3. Initiativtager og inspirator. Augusta Abrahamsen møter motstand fra Larvikskvinnene	155
3.1.4. Kvinneorganisering i Larvik	162
3.1.5. Lokalpressen i Larvik og kvinnestemmeretten	171
3.1.6. Valg og valgdeltagelse – kvinnenes medborgerrolle i praksis.....	201
3.1.7. Oppsummering	208
3.2. Hvalfangerbyen Sandefjord.....	211
3.2.1. Dorothea Christensen - husmorsak og hustellundervisning i fokus.....	211
3.2.2. Kvinneorganisering i Sandefjord med en husmoderlig tilnærming til kvinnesaken	214
3.2.3. Lokalpressen og kvinnestemmeretten. Fortielse og utelatelse	222
3.2.4. Valg og kvinneinitiativ. Sandefjords kvinner ved valgurnene.....	247
3.2.5. Oppsummering	251
3.3. Middelhvalderbyen Tønsberg – sjøfart og rederivirksomhet.....	252
3.3.1. Kvinneorganisering i Tønsberg – lærerinnene fører an i arbeidet for kvinnestemmeretten	253

3. 3. 2. Lokalpressen og kvinnestemmeretten. Venstrepressen åpner for dialog om kvinnestemmeretten	260
3. 3. 3. Valg og kvinne­deltagelse i Tønsberg	290
3. 3. 4. Oppsummering	292
3. 4. Holmestrand – lærerskolesentrum	294
3. 4. 1. Kvinneorganisering i Holmestrand. Mathilde Eriksen – lærerskole­lærerinne med sterkt engasjement for kvinnestemmeretten	294
3. 4. 2. Mathilde Eriksen samler gårdbruker­konene i Sande	305
3. 4. 3. Lokalpressen i Holmestrand og kvinnestemmeretten	307
3. 4. 4. Valg og politisk engasjement blant kvinnene i Holmestrand	319
3. 4. 5. Oppsummering	321
Del 4 Arbeiderkvinnenes stemmerettskamp	322
4. 1. Arbeiderpartiets kamp for stemmeretten	322
4. 2. Arbeiderkvinnene og den borgerlige kvinnebevegelse	324
4. 3. Arbeiderkvinnene i Horten – samhandling med borgerkvinnene	327
4. 4. Hortens arbeideravis Daggry - holdning til kvinnestemmeretten	328
4. 5. Arbeiderkvinnene i Larvik. Arbeiderpartiets kvinneforbund forsøker å samarbeide med Larviks ledd av L.K.S.F.	333
4. 6. Larviks arbeideravis Nybrott - holdning til kvinnestemmeretten	334
4. 7. Arbeiderkvinnene i Sandefjord	337
4. 8. Arbeiderkvinnene i Tønsberg. Arbeiderforbundet skolerer kvinnene til samfunnsarbeid	338
4. 9. Tønsbergs arbeideravis -Vestfold Arbeiderblad - holdning til kvinnestemmeretten .	339
4. 10. Arbeiderkvinnene i Holmestrand og Sande	346
4. 11. Oppsummering	347
Del 5 Kvinner og stemmerett i Vestfold	347
5. 1. Lokalavisene i Vestfold sitt syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913	347
5. 2. Kvinne­deltagelse ved valgene og i bystyrene i Vestfold. Hvem var aktive i politikken?	356
5. 3. De borgerlige kvinnestemmerettsforeningene i Vestfold - politiske ad-hoc organisasjoner eller kvinneforeninger til fremme av samfunnsmoderlighet?	362
5. 4. Komplementaritet og likhet - uforenelige verdier?	368
5. 5. Kvinnelige aktører i Vestfold - hvor viktige var de for aksepten av kvinnestemmeretten?	371
5. 6. På hvilket vis påvirket Vestfoldbyenes særpreg den lokale kvinneaktivismen?	373
5. 7. Sluttord	375

Kildeliste

Vedlegg

Del 1 Bakgrunnen

1.1. Innledning

1. 1. 1. Tema for avhandlingen

Kvinnene i Norge oppnådde alminnelig stemmerett i 1913. Gina Krog, en av kvinnestemmerettens mest engasjerte forkjempere, beskriver øyeblikket hvor kvinnene fikk alminnelig stemmerett, slik:

”Vi satt ganske nær i diplomatlosten i Stortinget, en gruppe ivrige tilhengere av vår sak. Vi visste at vi ville oppnå seier - den alminnelige kvinnestemmerett stod på programmet til alle de politiske partiene og gjennom den parlamentariske prosess hadde den vært enstemmig. Likevel lå det en spenning i luften: Hvordan skulle vi seire? Flere viktige saker ble diskutert. Vi hørte på med utålmodighet. Det var allerede sent. Endelig tar presidenten opp forslaget fra L.K.S.F. og spør om noen forlanger ordet. Ingen stemme hørtes. Avstemning: Hvert navn ble ropt opp og alle sa ja. Forslaget er enstemmig vedtatt, sa presidenten. Dermed hadde vi politisk stemmerett for kvinner på samme betingelser som menn...” (Gina Krog under en tale på Verdensforbundet for Kvinnestemmerettkongressen i Budapest 17/6-1913. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo)

Den 1/6-1913 kl 10 om kvelden fikk kvinnene i Norge alminnelig statsborgerlig stemmerett. Nylænde, kvinnesakskvinnenes organ, redigert av Gina Krog, skrev 1. juli 1913:

”En gruppe kvinnesaksforkjempere som var samlet i diplomatlogen bad om fortrede for presidentskapet. Nylændes redaktør ble valgt til ordfører. Det var alt for vanskelig å finne ord til å uttrykke vår glede over hva vi hadde opplevd, sa taleren - vi hadde aldri tvilt på at vi skulle seire, men at seiren skulle komme så stor og fullkommen, så stille og skjønn som den kom ikveld - det hadde vi aldri drømt om. Hun bad tilsist om å måtte få en hilsen fra Stortinget med til kongressen i Budapest, hvor hun skulle reise dagen etter.”

Før denne dagen hadde kvinner i Norge sammen kjempet for kvinnestemmeretten. Denne avhandlingen vil ta for seg dette engasjementet i Vestfoldbyene Horten, Holmestrand, Tønsberg, Sandefjord og Larvik i perioden 1890 til 1913. Lokalavisene i Vestfold er viktige kilder til forståelse for holdningsendringer i kvinnestemmerettsspørsmålet på lokalt plan, men bidrar også til en enhetlig oversikt over strukturene i dette arbeidet for kvinnestemmeretten. Engasjerte kvinner hadde ofte nære relasjoner til kvinner i andre Vestfoldbyer som arbeidet for kvinnestemmerett, eller til menn som satt i politiske eller yrkesmessige posisjoner som gjorde dem i stand til å fremme kvinnestemmerettens sak. Diskusjonen om stemmerett ble ført på ulike arenaer i perioden, i Stortinget, i foreninger, i offentlige foredrag og ikke minst i avisene. Den offentlige diskurs var knyttet til hvorvidt kvinner var egnet til samfunnsarbeid og til forståelsen av kvinners særegenhet som kvinner, i tillegg til spørsmålet om hvorvidt kvinnestemmeretten burde begrenses ut fra klasseskillende kriterier.

Jeg mener en analyse av avisenes rolle og en studie av de lokale leddene av L.K.S.F.s arbeid i Vestfold vil kunne utvide vår kunnskap om kvinnestemmerettens utvikling. Vestfolds lokalaviser avspeilet i stor grad rikspressens stemmerettsdebatt, mange sakset artikler og informasjon fra den riksavisen som stod nærmest politisk sett. Men lokalavisene ble også brukt som et redskap av kvinnestemmerettskvinnene i arbeidet for å fremme deres sak. Kristiania var senteret for kvinnestemmerettsarbeidet, Kvinnestemmerettsforeningen og Landskvinnestemmerettsforeningen opererte derfra, ledere som Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam bodde der, og riksavisenes redaksjon og Stortinget var lokalisert der. Likevel har lokalsamfunnenes innsats i reformarbeidet stor betydning for forståelsen av det komplekse samspillet mellom ulike aktører som gikk for seg i denne perioden.

1. 1. 2. Avgrensning av perioden

Jeg har valgt å begrense framstillingen innenfor dette tidsrommet fordi det var i 1890 den første debatten i Stortinget om et grunnlovsforslag om kvinnestemmerett foregikk, og det var i 1913 kvinnene fikk alminnelig stemmerett i Norge. Min undersøkelse dreier seg hovedsaklig om borgerkvinnenes rolle i stemmerettsarbeidet i lokalsamfunnet, kvinner som tradisjonelt sognet til partiene Venstre og Høyre, men jeg vil også til en viss grad se denne kvinneaktiviteten i lys av arbeiderkvinnenes rolle i Vestfold. Jeg har valgt ut 15 årganger av lokalavisene i Vestfold innenfor tidsrommet 1890 - 1913, fordi det disse 15 årene skjedde ting rikspolitisk eller lokalt som kunne ha betydning for kvinnefrigjøring og synet på kvinnerollen. Jeg har valgt å legge følgende årganger av Vestfolds lokalaviser til grunn for undersøkelsen:

- 1) 1890: Den første debatten i Stortinget om et grunnlovsforslag om kvinnestemmeretten
- 2) 1892: De første fabrikktilsynslover med særlige regler for kvinnen. Barselspermisjon (6 ukers forbud mot fabrikkarbeid)
- 3) 1893: Debatten om kommunal og statsborgerlig stemmerett for kvinner med en inntekt av henholdsvis 800 - 500 kroner.
- 4) 1894: Kvinner blir stemmeberettigede i brennevinsavstemningene
- 5) 1895: Forslag om inntektsbegrenset stemmerett for kvinner
- 6) 1896: Den selskapelige Diskusjonsforening startet i Horten. Alle skattebetalende menn får stemmerett
- 7) 1898: L.K.S.F. dannet.
- 8) 1901: Begrenset kommunal stemmerett for kvinner vedtas i Stortinget. Kvinner deltar i kommunevalg
- 9) 1903: Marie Høegh flytter fra Vestfold
- 10) 1904 Kvinner deltar i kommunevalg
- 11) 1905: Kvinner utelukkes i folkeavstemningene
- 12) 1907: Statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census vedtas
- 13) 1909: Skilsmisselforslag. Barselspermisjon med støtte fra sykeforsikring i 6 uker. Kvinner stemmer ved Stortingsvalg
- 14) 1910: Allmenn kommunal stemmerett for kvinner vedtas
- 15) 1912: Kvinner får rett til embeter med visse unntak
- 16) 1913: Allmenne statsborgerlig stemmerett for kvinner vedtas

Det ville kanskje ha vært en mer presis framgangsmåte å gå igjennom samtlige avisårganger fra perioden 1890 - 1913, men dette ville være en svært tidkrevende oppgave og materialet ville bli stort og vanskelig å håndtere. Jeg mener at jeg ved denne gjennomgangen av utvalgte årganger av alle Vestfolds lokalaviser i perioden vil få relativt sikkert kunnskap om avisenes formidling av kvinnestemmerettsdebatten i perioden. De representerer også ved siden av blant annet arkivmateriale gode kilder til lokalkvinnenes engasjement i kvinnestemmerettssaken.

1. 1. 3. Problemstillinger

Det er ikke gjort mye forskning på kvinnenes engasjement for kvinnestemmeretten i lokalsamfunnene i Norge. Vi vet en del om kvinneorganisasjoner som Kvinnesaksforeningen og Landskvinnestemmerettsforeningen, men mye av arbeidet til disse organisasjonene er knyttet til miljøet i hovedstaden. Jeg vil forsøke å avdekke hvilke grupper av kvinner som arbeidet for stemmeretten i Vestfold, hvordan de arbeidet, hva slags relasjoner disse kvinnene hadde til de landsomfattende organisasjonene og til hverandre i de ulike Vestfoldbyene. Deres sosiale tilknytning er også interessant i denne sammenheng. Hvilke kvinnegrupper arbeidet for kvinnestemmeretten i lokalsamfunnet, hvilke menn hjalp dem åpent eller i det skjulte, hvilken rolle spilte lokalavisene i arbeidet? Demokratisering og ansvarliggjøring av borgere i et samfunn var en sentral og viktig prosess i moderniseringen av samfunnet, og inkluderingen av kvinnene i denne prosessen er vesentlig.

Hvilke faktorer som var viktigst i kvinnestemmerettssakens utvikling - den allmenne demokratiseringsprosessen, enkeltbegivenheters påvirkning - for eksempel kvinnenes innsats i 1905 eller enkeltindividers engasjement og innsats - kan diskuteres. Men også i lokalsamfunnet Vestfold stod innflytelsesrike aktører fram og styrte arbeidet i kvinnestemmerettskampen, og noe av min agenda er også å avdekke disse skikkelsene, deres nettverk, intensjoner, ideologiske ståsted og innflytelse. De var med i en offentlig diskurs knyttet til kvinnenes stilling utenfor rikssenteret Kristiania. Kari Melby sier at også kvinnene ble betraktet som mulige deltakere i en offentlig samtale. De har ”dannet kritiske motoffensiver og opptrådt som aktører for å gi kjønn mening.” 1)

Jeg ønsker å presentere kvinnenes erfaringer, men også kvinnenes relasjoner til menn og samspillet mellom kjønnene i arbeidet for likestilling, jevnbyrdighet og demokrati. Jeg vil forsøke å sette lys på en samfunnsstruktur som i samspillet mellom kjønnene arbeidet fram en viktig ny reform i demokratiseringsprosessen, nemlig kvinnestemmerettsreformen. 2) Denne ble vedtatt på riksplan, men den ble forberedt på det lokale plan, og aksepten for reformens innhold måtte arbeides fram i lokalsamfunnet. Hvordan foregikk denne lokale prosessen, og hvem deltok her?

Perioden jeg undersøker, var preget av kvinnenes kamp for å bli anerkjent som norske statsborgere på linje med menn. I denne sammenhengen handlet kvinnene kollektivt, som kjønnsgruppe, med det resultat at det ofte ble en polarisering med manngruppen. Å handle sammen og opptre kollektivt skapte identitet som var vesentlige sider ved medborgerens rolle. 3) Jeg vil forsøke å avdekke denne kollektive handlingen i Vestfoldbyene. I hvilken grad kjempet kvinnene sammen for stemmeretten i lokalsamfunnet? Hvilken betydning har enkeltpersoner hatt i denne sammenhengen? På hvilken måte førte kvinnene denne kampen for medborgerskap i lokalsamfunnene? Hvilken betydning har samspillet mellom det lokale og det nasjonale hatt? Fantes det en vekselvirkning mellom det lokale og det nasjonale? Gunnella Bjørk hevder at det på det nasjonale plan ble samlet og artikulert tanker og utviklingslinjer som allerede eksisterte på det lokale plan, samtidig som det sentrale nivået etter hvert påvirket og utformet det som skjedde. Dermed hadde lokalsamfunnet og den nasjonale elite gjensidig nytte av hverandre. 4) Finnes denne relasjonen mellom aktørene i Vestfoldbyene og aktørene på riksplan i Kristiania?

Gunnella Bjørk peker på at den samfunnsmessige diskusjonen om kvinnestemmerett og medborgerskap kontinuerlig ble ført på det lokale plan. Det å organisere seg lokalt i en kvinneorganisasjon var et innlegg i en diskusjon om hva det skulle innebære å være medborger i det nye samfunnet som holdt på å vokse fram. Gunnella Bjørk mener også at det var viktig for kvinnene å føre fram sine krav på en måte som kunne aksepteres av menn. Det var menn som hadde makt og mulighet til å beslutte om kvinnene skulle inkluderes i det politiske medborgerskapet eller ikke. Lokalt benyttet kvinnene seg av ulike metoder, de vervet medlemmer til de lokale foreningene, arrangerte lokale, offentlige møter, samarbeidet med andre foreninger, skaffet til veie talere, "vartet opp" lokale Stortingsmenn, sendte petisjoner til makthaverne i Kristiania og førte fram budskapet om kvinnestemmerett i lokalavisen. Stemmerettsarbeidet bidro til et uformelt og godt fungerende nettverk av kvinner og kvinneorganisasjoner i lokalsamfunnene i Norge. Gunnella Bjørk viser at kvinnene i Sverige gjennom sine kollektive handlinger banet seg vei ut i offentligheten, styrket sin selvtillit og samlet argument og bevis for sin samfunnsnytte, dvs. de bygde opp sine forhandlingsposisjoner. Etter at kvinnestemmeretten var gjennomført, ble den fortsatt et felles utgangspunkt for kollektiv handling og samarbeid over klassegrensene. Der kvinnene tidligere

hadde delt sin felles utenforstående posisjon, fikk de nå felles erfaringer om menns motstand mot å dele med seg av den politiske makten til kvinner.

Kvinnene i Vestfoldbyene måtte i perioden rundt århundredskiftet mellom 1800-tallet og 1900-tallet forholde seg til store omveltninger i samfunnet. Det nye demokratiske samfunnssyn vant terreng og nye ideologiske rollemønstre overtok i stedet for det gamle, tradisjonelle samfunnssyn og den rigide rollefordelingen mellom kjønnene. I lokalsamfunnene foregikk diskusjonen om denne endringen, og tanker om medborgerlige rettigheter også for kvinner spredte seg. Hvem skulle få de nye rettighetene? Hvordan skulle man på best mulig måte arbeide for at de som fortjente dem skulle erverve seg disse? Jeg ønsker å avdekke denne prosessen i Vestfold - hvem aktørene var, hvilken relasjon de hadde til rikssenteret og hvordan de arbeidet. I følge Thomas Humphrey Marshall skulle fullverdig medlemskap i en demokratisk stat innebære adgang til sivile, politiske og sosiale rettigheter. Disse er alle elementer i medborgerskapsbegrepet. 5) Jeg vil i den siste delen av avhandlingen forsøke å trekke fram likheter og ulikheter mellom de fem Vestfoldbyene som mitt empiriske materiell avdekker, og dermed vil jeg lettere kunne trekke slutninger om kvinnestemmerettsprosessen i Vestfoldbyene.

Irene Iversen diskuterer kvinners inntreden i den offentlige sfære i 1880-årene. 6) Hun finner at den borgerlige offentlighet utgjorde skjæringspunkter mellom det private og det offentlige og at forhandlingene om hva som var god politikk, hvem som var borger og hva et borgerlig univers var, foregikk her. Det utviklet seg en kvinnelig kommunikasjonssfære der kvinnene kunne debattere og utveksle erfaringer. Kvinnene etablerte i stor grad en egen offentlighet hvor de blant annet kunne verge seg mot angrep på kvinnesaken. Kvinnene var sårbare for mannsamfunnets sjikane og spott. Inntok Vestfolds lokalaviser denne spottende holdningen overfor kvinnenes arbeid for å få del i medborgerrollen i perioden? Bente Rosenbeck bruker begrepet "overgangskvinnen" om de kvinnene som på et vis stod med et bein i hver leir, intimsfæren og den offentlige sfære. Kvinnene var sosialisert inn i intimsfæren til en form for kvinnelighet, men måtte reforhandle denne for å kunne trå ut i en mannsdominert verden. 7)

Josefin Rönnbäck diskuterer politikkenes genusgrenser i sin avhandling om kvindestemmeretten i Sverige. 8) Hun hevder at kvinnene gjennom å organisere seg for politiske rettigheter og opptre som gruppe og som politisk kategori, synliggjorde at det fantes kjønnsdimensjoner i politikken og at de politiske arenaene var arenaer for menn. Medborgerskapet med visse rettigheter og plikter var forbeholdt menn. Menn og kvinner prioriterte forskjellig, og det fantes en interessekonflikt mellom kjønnene. Stemmerettskvinnene satt også spørsmålsteget ved den mannlige normen for hva politikk skulle være, og de protesterte mot mennenes selververvede rett, deres rett til å fortolke politikken og det mannlige systemets legitimitet. Kvinnene kjempet for at de skulle få være delaktige i beslutninger som angikk dem og være en del av det politiske systemet.

Noter:

1) Kari Melby: Norsk kvinnehistorie 1975 - 1995; kjønnets endrede vitenskapelige status. I historisk tidsskrift 1/1996 s. 201. Se også Kari Melbys drøfting av begrepet "politisk historie", ibid s. 191

2) For en diskusjon av kvinne- og kjønns historisk metode, se Ida Blom: Det er forskjell på folk - nå som før. Om kjønn og andre former for sosial differensiering. Universitetsforlaget.

3) Gunnela Björk: Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900 - 1915. Lund 1999 s. 27 og Gunnela Björk: Det politiska vardagsarbetet för rösträtt och medborgarskap. I Christer Jönsson: Rösträtten 80 år. 2002

4) ibid s. 31

5) Marshall 1950

- 6) Irene Iversen: "Kvinnelige litteraturkritikere og etableringen av en kvinneoffentlighet i 1880-åra" (1983) i Tone Hellesund: "Kapitler fra singellivets historie" 2003 . Se også Tone Hellesund: Den norske peppermø. Om konstituering av kjønn og organisering av enslighet 1870 - 1940, Avhandling. Universitetet i Bergen 2002
- 7) Bente Rosenbeck i Hellesund 2002
- 8) Josefin Rönnbäck: Politikens genusgränser. Den kvinnlige rösträttsrörelsen och kampen for kvinnors politiske medborgarskap 1902 – 1921. Atlas Akademi 2004

1. 1. 4. Kilder og metode

Flere hovedoppgaver i historie har behandlet kvinnestemmerettsspørsmålet, Norske kvinners Sanitetsforening, Norske Kvinners Nasjonalråd og Norsk Kvinnesaksforening - disse har gitt bakgrunnsmateriale til mitt arbeid. I tillegg har Ragnhild Nessheims arbeid "Press, Politics and Votes for Women 1910 - 1918" 1992 vært nyttig i forhold til metodebruk og tilnærming til stoffet. Det har også Bertil Bjørkenlids doktoravhandling: Kvinnokrav i mannssamhälle. Rösträttkvinnorna och deras metoder som opinonsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902 - 21, 1982, vært og Gunnela Bjørks avhandling: Att förhandla sitt medborgarskap. Kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900 - 1915. Anna Caspari Agerholt, Ida Blom og Aslaug Moksnes har alle gitt gode bidrag til forståelsen av kvinnebevegelsen her i Norge, det samme har en rekke artikler i tidsskrifter og samlinger 1) Også Josefin Rönnbäck's avhandling om kvinnestemmerettens utvikling i Sverige har gitt mange fruktbare innspill.

Viktige primærkilder har vært Vestfolds lokalaviser fra 1890 til 1913. Tabell 1 viser de lokalavisene i Vestfold som danner grunnlaget for min undersøkelse:

Tabell 1. Lokalaviser i Vestfold 1890 - 1913

Navn	By	Undersøkt i perioden	Politisk ståsted/partitilhørighet
Gjengangeren	Horten	1890 - 1913	Høyre
Daggry	Horten	1912, 1913	Sosialistisk
Jarlsberg Tidende	Horten	1892, 1893	Venstre
Hortens Blad/Hortens Avis	Horten	1895 - 1913	Venstre
Tønsbergs Blad	Tønsberg	1890 - 1913	Høyre
Vestfold Arbeiderblad	Tønsberg/Vestfold	1909 - 1913	Sosialistisk
Tønsbergere	Tønsberg	1890 - 1913	Venstre
Fram/Færder	Tønsberg	1907 - 1913	Organ for avholdsfolket
Holmestrand Blad	Holmestrand	1907	Arbeider- og avholdsfolkets blad
Holmestrandsposten/Jarlsberg	Holmestrand	1890 - 1913	Høyre
Luren/ Buskeruds Amtstidende	Holmestrand/Drammen	1892 - 1913	Venstre
Sandefjords Tidende/Sandefjords Blad	Sandefjord	1890 - 1913	Høyre
Vestfold	Sandefjord	1890 - 1913	Venstre
Jarlsberg og Larviks Tidende	Larvik	1890 - 1813	Høyre
Larviks Blad	Larvik	1890 - 1898	Moderat
Det nye system	Larvik	1890 - 1892	"Fargeløst"
Fremad	Larvik	1892	Venstre
Nesjar	Larvik	1896	Venstre
Østlandsposten	Larvik	1890 - 1913	Venstre
Nybrot	Larvik	1912- 1913	Sosialdemokratisk

Gunnela Bjørk peker på at aviser brukt som kilde til denne perioden byr på en del vanskeligheter. 2) Det er vanskelig å skille ledere eller politisk materiale fra nyhetsmateriale i aviser fra begynnelsen av 1900-tallet. Det var ingen selvfølge med saklighet og objektivitet, og ofte var avisene et organ for politisk debatt og propaganda. Redaksjonene var små og hadde lite ressurser. Det var ofte lite egenprodusert, meningsdannende stoff i lokalavisene. Likevel mener jeg avisene fra Vestfoldbyene vil kunne gi et bilde av bevissthetsnivået hos vestfoldingene i forhold til kvinnestemmerettsproblematikken, og de vil kunne gi oss kunnskap om hvilken informasjon som ble gitt i lokalsamfunnene - avisene var eneste nyhetsmedium man hadde å forholde seg til. Ragnhild Nessheim har brukt aviser som kilde i sin undersøkelse på en etter min vurdering meningsfull måte. 3)

Nylænde fra perioden 1890 - 1913 har også vært en viktig primærkilde. Ved siden av å avdekke redaktøren Gina Krogs synspunkter og ideologiske ståsted i stemmerettskampen, har Nylænde noe informasjon om kvinnestemmerettsarbeidet i Vestfold. Vestfoldkvinner ga også sine bidrag til Nylænderedaksjonen. Jeg har også hatt stor nytte av Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams arkiv i Gunnerussamlingen i Trondheim. Mange av kildene til det lokale stemmerettsarbeidet i Vestfold finnes der, leddene rundt om i Norge sendte inn sine medlemslister og årsberetninger til L.K.S.F. sentralt, og når kildene ikke er bevart lokalt, finner vi mange av dem i L.K.S.F.s arkiv i Qvam-arkivet. I Fylkesarkivet i Vestfold finnes protokoller og medlemslister for Den selskapelige Diskusjonsforening i Horten, disse har vært til god hjelp i forhold til en analyse av sosial tilhørighet i kvinnesaksarbeidet i Horten og medlemmenes eget syn på kvinnestemmerettsproblematikken. Det kan nok være at protokoller ikke alltid forteller den egentlige sannhet - konflikter skjules gjerne i protokollreferater. 4) Har man dette i minne, kan likevel protokoller brukes som kilde innenfor visse rammer.

Jeg har også brukt Folketellingen av 1900 i Digitalarkivet for å kunne identifisere og gruppere de kvinnene som var engasjerte i kvinnestemmerettssaken. Folketellingene gjør det mulig å inndele i sosiale grupper og i aldersgrupper og dermed kunne trekke slutninger om fellestrekk og aldersgjennomsnitt hos de personene som har vært involvert i kvinnestemmerettsarbeidet. Til en viss grad baserer arbeidet mitt seg på en kvalitativ metode i den forstand at en viss grad av analyse av blant annet avistekster er vesentlig i helheten av arbeidet. Men jeg har også brukt kvantitativ metode, og har blant annet telt opp, lokalisert og gruppert et stort antall kvinner som har markert seg i kvinnestemmerettsarbeidet i Vestfold på en eller annen måte. Jeg vil dermed til en viss grad kunne måle styrken av engasjementet hos kvinnene i de ulike byene.

Jeg har også brukt denne metoden i forhold til avisenes innslag om kvinnestemmerett, jeg har telt opp antall artikler, notiser og inserater de ulike avisene har hatt om kvinnestemmeretten gjennom årgangen. Jeg vil da kunne se hvilken viktighet avisredaksjonen har knyttet til stemmerettsspørsmålet. Her kan det være en viss fare for at jeg har oversett enkelte innslag, men jeg tror likevel at helheten blir riktig. Jeg har i denne forbindelse valgt å ta med i oversikten alle innslag som på en eller annen måte berørte kvinnestemmeretten - fra artikler som argumenterte klart for eller imot kvinnestemmerett til korte informasjonsnotiser om stemmerettsdebatten i Stortinget og oversikter over kvinnelige kandidater til kommunestyrene. Jeg ville nok ha fått et mer relevant materiale å arbeide ut fra dersom jeg kun hadde behandlet lederartikler om kvinnestemmerett. Men jeg fant at disse var få og ensidige i den forstand at enkelte lokalaviser helt manglet disse. Jeg vil også kunne registrere og datere endringene i lokalavisenes holdninger i stemmerettsspørsmålet og se sammenhengene med partipolitiske standpunkt, ideologi og også partipolitisk taktikk.

Dokumentasjonsbehovet mitt har vært stort underveis i arbeidet, men jeg har måttet begrense antall sitater fra avisene ut fra plasshensyn. Ofte har jeg likevel valgt å ta med sitat fra avisene for ytterligere å kunne belegge mine synspunkter. Jeg mener avisene i sterk grad var opinionsdannende i lokalsamfunnet og var med på å forme bildet av kvinnene som samfunnsborgere. Både ved å agitere for kvinnens rolle i samfunnet og ved å velge å overse hennes samfunnsrolle, spredde avisene holdninger. I avisspaltene møter vi tidens offentlige stemmer, de som fikk ta del i dannelsen av den offentlige diskurs og også forhandlingene om kjønnenes posisjoner.

Særlig i kapitlene om lokalavisenes formidling av kvinnestemmerettsspørsmålet blir en rekke personer nevnt. Mange av disse personene vil få korte omtaler i fotnoter, til dette er brukt leksikon og oppslagsverk, men også Marie Høeg og Frederikke Mørcks "Norske kvinner 1914". Alle disse personene, både menn og kvinner, var viktige for holdningsdannelsen og opinionsendringen i forbindelse med kvinnestemmeretten. De var kjente personer, politikere, forfattere, "offisielle" personer som ble sitert og brukt av avisene for å legitimere både motstand mot og forsvar for kvinnestemmeretten. Jeg synes det er viktig å se dem i en biografisk sammenheng fordi mange av dem faktisk var "rikssynsere" og påvirket med sitt engasjement.

Mitt empiriske materiale knyttet til Horten er noe mer omfangsrik enn materialet for resten av byene i Vestfold, og hovedvekten i undersøkelsen min vil derfor bli lagt på Hortensregion. Dessuten var det et sterkt kvinnesaksmiljø i Horten i den perioden jeg undersøker. Mye av det som sies om Horten, har relevans også for de andre Vestfoldbyene. I kapitlet om Horten vil jeg i sterkere grad knytte trådene til kvinnestemmerettsutviklingen på nasjonalt plan. Dette er også valgt for å hindre gjentakelser. Imidlertid har de 5 Vestfoldbyene sine ulike historier å berette om engasjementet for kvinnestemmeretten. Ved å sammenlikne disse, kan vi få fram de ulike byenes særpreget og kanskje kan man også ved en komparativ tilnærming finne ut noe om hvordan de ulike byenes særpreget påvirket kvinneaktivismen. Horten blir mitt hovedcase, mens de andre byene i en viss grad brukes som komparasjonsgrunnlag.

Noter:

- 1) Ida Blom har gitt en rekke bidrag som øker forståelsen for kvinnestemmerettsbevegelsen her i landet. Se litteraturlista. Se ellers Aslaug Moksnes: "Likestilling eller særstilling. Norsk Kvinnesaksforening 1884 – 1913". Oslo 1984 og Anna Caspari Agerholt: Den norske kvinnebevegelses historie. Gyldendal 1973
- 2) Bjørk 1999 s. 33
- 3) Nessheim 1992
- 4) Bjørk 1999 s. 34

1. 1. 5. Lokalredaktørenes makt over den offentlige samtale

Martin Eide drøfter redaktørenes rolle i den offentlige samtale. 1) Redaktøren som samfunnsaktør var en viktig person i sitt samspill med andre aktører. I Vestfold fantes det i perioden 1890 til 1913 flere robuste og stabile lokalaviser som under ledelse av ulike redaktører ga sitt bidrag til den offentlige diskurs og var vesentlige aktører i holdnings- skapende arbeid. Martin Eide sammenlikner redaktøren med en portner for den offentlige samtale. Han forvaltet normer for en offentlig meningsutveksling og tok også vare på anonymitetsprinsippet, slik at den som ytret seg, kunne forbli anonym dersom han ønsket det. Retten til å kunne ytre seg anonymt kan sees som en sentral demokratisk rettighet. 2) Redaktørene ble et redskap for samfunnet og for den som ønsket å bruke sin rett til anonym meningsytring, og redaktøren opptrådte som en mellommann mellom privatsfæren og den offentlige meningsdannelse. Lokalavisene var med på å forme og forandre samfunnet.

På slutten av 1800-tallet hadde vi i stor utstrekning en åpen, resonnerende offentlighet. Borgerklassens selvbevissthet var sterk i Vestfoldbyene, og den var klar over sin plass i samfunnsordningen og vendte seg etter hvert til myndighetene for å tilegne seg de rettigheter den mente den hadde krav på. Opposisjonen til myndighetene trengte offentlige arenaer for å komme til uttrykk, og avisene representerte slike offentlige arenaer. De var relativt alene om denne funksjonen også - andre medier var ennå ikke i bruk. Dermed ble avisenes nyheter og reportasjer grunnlaget for den offentlige samtale og meningsdannelse, og Vestfoldavisene vil derfor trolig ha hatt stor betydning for holdningsdannelse når det gjelder kvinnestemmeretts-spørsmålet.

Etter hvert framstod redaktøren som en forvalter av en symbolsk kapital knyttet til hans viktige rolle i den offentlige meningsdannelse. 3) I mange av avisene kunne vi finne programerklæringer som ga uttrykk for en redaksjonell bevissthet. Martin Eide ser dette i lys av en framvoksende offentlighet.

"Redaktøren er i ferd med å etablere sin posisjon som en mellommann i den offentlige meningsdannelse. Han vil være en portner i den gryende offentligheten, en kvalitetskontrollør og garantist til det beste for det offentlige ordskifte."

Redaktørene handlet i samspill med et miljø, og han forvaltet sin redaktørrolle sammen med andre aktører i andre roller. Mange av redaktørene i Vestfold hadde på slutten av 1800-tallet redaktøregasjementet som et bierverv, de hadde ofte et annet yrke ved siden av. Eierne av lokalavisene kunne komme i meningskonflikt med redaktørene i perioder, noen ganger ønsket redaktøren en annen profil og redigering enn det eieren ønsket for sitt blad. Vi kan også i konflikten og spenningen mellom redaktør og aviseier ane den politiske drakamp og modernitetens inntog i den offentlige diskurs i lokalsamfunnet.

Pressens makt har vært så markant og sterk at begrepet "den fjerde statsmakt" har oppstått. Avisene har gjennom sin funksjon kunnet presse gjennom avgjørelser som konstitusjonelt sett burde være tatt hos folkevalgte organer. Kan vi finne antydninger til denne avisrollen hos lokalavisene i Vestfold når det gjelder kvinnestemmerettsaken? Også fortellere av saker som ble debattert i de folkevalgte organer var en maktutøvelse i lokalsamfunnet. Vi vil kunne se hvilke saker som ikke ble belyst og hvilke argumentasjonsrekker som ikke fikk komme til orde i avisspaltene. Etableringen av offentlighetsprinsippet ga også avisene mer makt. Martin Eide sier at kravet om innsyn i de styrendes handlinger fikk ny styrke fra den offentlige samtale som ble institusjonalisert rundt midten av 1800-tallet. 4) Et maktgrunnlag for pressen har også vært alliansen med publikum, og redaksjonens evne til å kommunisere med leserne har gitt pressen makt. Avisene kunne framstå som publikums gode hjelpere. Tanker om samfunnsendringer forfektet og forsvart i avisene, kunne gjøre herskende myndigheter urolig, og mange redaktører hadde nok ønsker om ikke bare å informere og avspeile samfunnsdebatten, men også å gripe formende inn i den. Avisene inntok også en maktposisjon gjennom sin avsløring av det som ikke holdt mål og med sin ideologibyggning og politiske føringer. Pressens makt var knyttet til muligheten til å sette dagsorden og dermed styre den offentlige samtale. Eide peker på at redaktører og journalister gjennom sin rett til å utfordre andre samfunnsaktører, ved å sette aktører opp mot hverandre, ved å regissere samfunnsproblemer, besitter en mektig samfunnsposisjon. 5)

Redaktørens rolle som samfunnsaktører er viktige i denne analysen. I hvilken grad var avisene med på å styre den offentlige diskurs i Vestfold knyttet til kjønnsroller og til framveksten av aksepten for kvinnes samfunnsrolle? Det var viktig for lokalavisene i Vestfold å knytte til seg gode medarbeidere, konkurransen om leserne var stor, og Høyre- og

Venstreavisene konkurrerte i sterk grad om de samme leserne i de ulike bysamfunnene. Det var også bedre tekniske betingelser for avisutgivelser etter hvert - Den Norske Statstelegraf ble startet 1855, og telefonen kom i 1870-årene. Mye av Vestfoldavisene var i perioden jeg undersøker, klipp fra riksaviser eller andre lokalaviser, men alle avisene hadde egenprodusert stoff i tillegg, noen mer enn andre.

Martin Eide deler redaktørtypene inn i to kategorier - åndsfyrsten og avismakeren. 6) Det var tradisjonelt redaktøren som samfunnsdebattant og åndsmenneske som ble feiret i pressehistorien. De gode avismakerne og håndverkerne ble gjerne glemt. Disse to representerte to idealtypiske tolkninger av en redaktørrolle. Men uansett representerte redaktøren makt i lokalsamfunnet, hans samfunnsrett var grunnlagt i samvirke mellom andre aktører med makt. Han var både en medløper for de mektige, men også opposisjonell i forhold til samfunnets maktgrupper. Han var på et vis også samfunnsdebattens ordstyrer og regissør. 7)

Også provinsredaktørene ble meningsbærere og politiske aktører. Men de var også ofte markante personligheter i lokalmiljøet og engasjerte i lokalsamfunnets mange oppgaver. Dermed hadde de gjerne et nettverk utenfor avisredaksjonen som støttet engasjement og politisk strev etter ideologiske og samfunnsmessige endringer. Imidlertid var avis døden et velkjent fenomen i lokalsamfunnet, særlig ser vi i Vestfold at mange Venstreaviser må gi opp i perioden 1890 til 1913. Redaktørens rolle ble ved siden av å skulle formidle informasjon og samfunnsbetragtninger, også det å måtte takle det daglige slitet for å få avisen til å lønne seg i lokalsamfunnet. Han var gjerne en "altmuligmann" som tok på seg mange oppgaver i forbindelse med avisdriften. Ofte var provinsredaktøren også en lokalpatriot, som fortolket lokal stemning og mentalitet. Nære bånd til lokalsamfunnet kunne representere et problem for lokalavisredaktøren som ville ta vare på sin profesjonelle holdning og integritet. De lokale avisene levde innenfor et mindre samfunn og var nær de lokale avgjørelsene og konsekvensene av disse. Det var større tilknytning og fellesskapsfølelse i mindre samfunn enn i et større, og lokalavisen ble arenaen der alt ble gjort kjent i lokalsamfunnet. Jan Inge Sørbo kaller denne funksjonen for "torgfunksjonen". 8)

1890 til 1913 var også en periode der partiavisene stod sterkt. Vi finner i Vestfoldbyene som oftest både en Høyre- og en Venstreavis som brukte avisspaltene til politisk polemikk og utfall mot hverandre. Martin Eide ser her en konflikt i redaktørrollen, han skulle ha en meningsbærende funksjon som skulle være en slags forvalter i den offentlige samtale, slik at han kunne garantere for at ulike røster kom til uttrykk i samfunnsdebatten. Men samtidig skulle han være en bidragsyter i det offentlige politiske ordskiftet og ble dermed også en representant for en meningsundertrykkende presse. 9) Thorbjørn Wale mener at det i begrepet "den fjerde statsmakt" ligger et ideal om en fri og uavhengig presse som i sin informasjonsvirksomhet søker sannheten, en vakthund for demokratiet og for den enkelte borger, en makt som brukes for at myndighetene tjener rettferdighetens og folkets interesser. 10) Han stiller spørsmålet om denne betegnelsen passer for en presse som er i allianse med de politiske partier, og derigjennom med de politiske styringsorganene i staten, og foreslår at man heller burde bruke begrepet "den annen partimakt".

I årene fra dannelsen av Arbeiderpartiet i 1887 og fram til partiet fikk valgt inn sine første representanter på Stortinget i 1903, var lederartiklene i Socialdemokraten det autoritative uttrykk for den holdning arbeiderbevegelsen inntok til de aktuelle politiske spørsmål. 11) Mange Høyreaviser ble dannet før 1860-årene, mens Venstrepressens etableringsperiode var fra midten av 1860-årene og fram til århundreskiftet. Politikken var en sterk drivkraft i arbeidet med å opprette og opprettholde aviser i Norge.

Thorbjørn Wale undersøker samspillet mellom det politiske partiet og den politiske lokalavisen og hevder at det er 5 hovedfunksjoner en avis kan utføre: 12) Avisen kan gjennom sin agitasjon og informasjon vinne velgerstøtte for partiet og for den enkelte politiker, den kan gi politikere økt status ved stadig positive omtaler, den kan være partiorganisasjonens faste støttepunkt i distriktene, den kan være utdanningssted for politikere, og den kan være en viktig informasjonskilde for partiets tillitsmenn og politikere ved å skaffe dem opplysninger. I avisenes kommunikasjon med leserne var det i stort monn partiene som sendte sitt budskap til velgerne, og avisene ble kanaler som stod til rådighet for politiske partier på riksplan.

Det var vesentlig for Vestfolds lokalaviser at leserne oppfattet dem som troverdige, dette var bestemmende for i hvilken grad avisenes forsøk på påvirkning var vellykket. Ragnar Waldahl 13) hevder at vellykket påvirkning var knyttet til mottakernes tillit til mediet og til deres identifisering med det. Tilliten kunne knyttes til mediet budskapet ble sendt gjennom, men graden av samsvar mellom budskapets innhold og mottakerens egne holdninger var også av betydning. På mange vis var Vestfold en konservativ høyborg, og Høyreavisene har blitt møtt med større tillit enn Venstreavisene. Imidlertid må man kunne si at pressen etter hvert lærte seg teknikken som var nødvendig for å kunne påvirke i den retningen den ønsket ved hjelp av blant annet retorikkens virkemidler. 14) I denne sammenhengen er det interessant å se på hva slags retorikk som ble brukt av lokalavisene i forbindelse med argumentasjonen for eller imot kvinnestemmeretten.

Pressen hadde i siste halvdel av 1800-tallet stor opinionsdannende makt. Karen Mathilde Haugland har undersøkt den politiske offentlighet i Norge i første halvdel av 1800-tallet og fant at avisene fra midten av 1800-tallet begynte å overta som det opinionsdannende mediet i det norske samfunn. 15) Tidligere hadde tidsskriftene hatt denne funksjonen. Hun definerer begrepet politisk offentlighet ganske vidt og mener at for at et presseorgan skal komme inn under begrepet, må det ta opp aktuelle politiske, kulturelle og samfunnsmessige forhold og forholde seg debatterende til det stoffet som behandles. Avisene skulle representere en form for stillingstagen og engasjement i aktuelle diskusjoner. Vi vil trolig finne at avisene i Vestfold i den undersøkte perioden representerte en slik form for "politisk offentlighet", og de ble dermed mer deltakere i den politiske debatten enn tilskuere til den. Avisene deltok i den politiske diskusjonen og tok stilling til de politiske hendelsene. De var meningsbærende element i samfunnet, og representerte en form for politisk offentlighet styrt i stor grad av redaktøren og av det politiske partiet avisen representerte. Den offentlige mening var ment å skulle reflektere opinionens synspunkter.

Noter:

- 1) Martin Eide 2000. Også Jan Inge Sørbø viser til pressens oppgave som instrument for den offentlige mening. Sørbø 1991
- 2) ibid s. 32
- 3) ibid s. 42
- 4) ibid s. 115
- 5) ibid s. 154
- 6) ibid s. 132
- 7) ibid s. 138
- 8) Sørbø 1991 s. 170
- 9) Eide 2000 s. 196
- 10) Thorbjørn Wale: Den fjerde statsmakt eller en annen partimakt. 1972
- 11) ibid s. 14
- 12) ibid s. 32
- 13) Ragnar Waldahl sitert av Sørbø. Sørbø 1991 s. 49
- 14) Sørbø s. 134
- 15) Karen Mathilde Haugland: Presse og politisk offentlighet i 1800-tallets Norge. 1989

1. 1. 6. Diskusjonen om den kvinnelige naturs særegenhet

Oppfatningen om at menn og kvinner var ulike av natur var grunnfestet i samfunnet i perioden hvor kvinnene kjempet for sin stemmerett. Liberaliserings- og demokratiseringsprosessen hadde gitt mange tro på at også kvinner fortjente medborgerstatus, og politiske rettigheter var en vesentlig del av denne status. Likevel mente mange, også kvinner, at kvinnene på grunn av sin særegne natur ville kunne tilføre samfunnet et annet element enn det menn kunne, fordi de representerte andre verdier og holdninger. I følge Kari Melby 1) hentet et slikt syn begrunnelsen blant annet i teologisk lære, moderne legevitenskap og moderne sosialvitenskap. Forestillingen om kjønnes komplementaritet var en allment akseptert ideologi som i stor grad var akseptert i samfunnet. Etter som kvinnebevegelsen i sterkere og sterkere grad fokuserte på like rettigheter for menn og kvinner, forble diskursen om kjønnes komplementaritet rotfestet i samfunnet, men forskjelligheten mellom kjønnene ble tillagt en endret betydning. Kvinnerollen var gjenstand for forhandling i perioden, og lokalavisene vil trolig gjenspeile denne debatten om kvinnens rolle og argumentasjonen for endringene i rollen. Godtok lokalsamfunnet kvinnens inntreden på den politiske arena ut fra tanken om likhet mellom menn og kvinner eller ut fra tanken om at kvinnens særegne natur ville egne seg også til samfunnets fremme? Femininitet - kvinnelighet - ble oppfattet som et foranderlig begrep. Brukte kvinnestemmerettskvinnene i Vestfold kvinnens særart eller kvinnens og mannens likhet som argumentasjon for kvinnens medborgerrolle?

Kari Melby avdekker i sin avhandling om Norges Husmorforbund og Norges Lærerinneforbund tre strategier for hvordan kvinners forskjellighet fra menn kunne benyttes politisk. De fleste lærerinnene erkjente forskjellighet og eksponerte den eksplisitt strategisk. Dette karakteriserer Kari Melby som kjønnsforskjellighetens ideologi. Hun finner også en posisjon der kjønnsforskjell betegner mentaliteten, men der kvinnes annerledeshet ikke ble en uttalt strategi. Hun bruker dessuten begrepet kjønnsnøytralitetens ideologi om en posisjon der kvinners likhet med menn ble betonet.

Bente Nilsen Leins undersøkelse om kvinneroller innenfor teologiske sfærer, viser en deling mellom det mannlige og kvinnelige område med ganske uoverstigelige grenser. 2) Også innenfor kirken var oppfatningen av komplementariteten mellom kjønnene rådende. Selv kvinnesakskvinnene argumenterte for kvinnerettigheter ut fra troen på at kvinnes særart ville kunne brukes positivt utenfor intimsfæren. Aasta Hansteen skrev i 1870:

”Den store Skjønhed ligger netop i at de er udrustede på forskjellig Maade, hvorved de kommer til at trænge hindanden og fuldstændiggjøre hinanden.”3)

Imidlertid så nok datidens kvinner sjelden dilemmaet mellom kjønnsforskjellighet og kjønnsnøytralitet. 4) Kvinner benyttet både likhetens og særartens retorikk i sin argumentasjon for å oppnå blant annet politiske rettigheter. Det var to ulike diskurser, og mange kvinner beveget seg fra den ene diskursen til den andre uten vanskelighet, når det gjaldt strategier for å oppnå muligheten til å få være med der deres stilling ble diskutert. Carole Pateman peker på motsetningen i at kvinnene kjempet for å få de samme medborgerrettighetene som menn, samtidig som de kjempet for å få anerkjent sine spesielle erfaringer og interesser som kvinner. Hun mener at den patriarkalske forståelse av medborgerskap betydde at de to kravene var uforenelige, enten måtte kvinnene bli som menn og oppgi sine spesielle erfaringer, eller de måtte gi opp kravet om å bli integrert som medborger på lik linje med menn. 5)

Josefin Rönnbäck kaller argumentasjonen knyttet til kvinnens særart for maternalistisk argumentasjon for kvinnens politiske rettigheter. Kvinnene anvendte genusbetinget argumenter og forsøkte å forvandle og omtolke kvinneligheten, og da spesielt moderligheten, til en politisk kraft. 6)

Kirsten Wiik Johnsen peker i sin hovedoppgave om Marie Qvam på spenningen som lå i borgerkvinnens rolle på slutten av 1800-tallet. Hun mener det eksisterte flere kvinneroller parallelt, og at en og samme person kunne inneha flere roller på samme tid. Idealet kunne være den underdanige, husmoderlige kvinnen, men likevel ble flere og flere kvinner engasjert i kvinnekampen for likeverd. 7)

Wenche Malo Windstad framhever at det var ansatser til at forskjelligheten mellom mann og kvinne ble tillagt en endret betydning både som sosial praksis, i formuleringen av ideer og i politisk argumentasjon. Kjønnforskjellene og annerledesheten ble et politisk argument som kunne brukes for at kvinnene skulle få tilgang til den politiske arena. 8)

Jeg vil se på forestillingen om kvinnelighet og hvilket innhold femininitetsbegrepet hadde i lokalsamfunnet i perioden 1890 - 1913. Ble diskursen om kvinnelighet endret i perioden og hvem deltok i debattene som var med på å endre den? Hvem hadde makt til å definere kvinnelighet?

Noter:

- 1) Kari Melby 1995 s. 12
- 2) Bente Nilsen Lein 1981
- 3) Aasta Hansteen i Dagbladet 1870, sitert av Elisabeth Haavet 2001
- 4) Yvonne Hirdmann: "Kvinnor - från möjlighet till problem? Genuskonflikten i välfärdsstaten - den svenska modellen. I Kjønn og velferdsstat. 1998. Red. Anne-Hilde Nagel
- 5) Carol Patemann sitert av Birte Siem i "Det kønnede demokrati. Kvinders medborgerskab i de skandinaviske velfærdsstater. I Nagel 1998.
- 6) Josefine Rönnbäck 2004
- 7) Kirsten Wiik Johnsen 2001
- 8) Wenche Malo Windstad 1998

1. 2. Arbeidet for kvinnestemmeretten i USA og England

1. 2. 1. Kvinnenes engasjement i USA. Den spede begynnelse

I flere land vokste det i siste halvdel av 1800-tallet fram organisasjoner som engasjerte seg i kampen for kvinnelig stemmerett. Et betydelig antall kvinner sluttet opp om kvinnestemmerettskravet, og dette felles mål virket til dels samlende på kvinner i ulike land. Men kvinnene ble forenet i kravet om stemmerett ut ifra forskjellige motiveringer og ulike politiske ståsted. Etter hvert som kvinnestemmeretten ble innført i ulike land utover i de første tiår av 1900-tallet, falt kvinnestemmerettsbevegelsen fra hverandre, og forskjellene kvinnene imellom ble igjen mer synlige.

Stemmerettsbevegelsen ble for det meste rekruttert fra middelklassen og hadde liberalismen som sitt politiske senter. Richard J. Evans mener kvinnebevegelsen skjematisk sett utviklet seg i tre steg, selv om ulike land kunne vise variasjoner i hovedtendensen. 1) Det første steget gjaldt kravet om økonomiske rettigheter, neste fase gjaldt moralske aspekt som prostitusjon og alkoholismeproblematikk. Stemmerettsspørsmålet kom i fokus i det tredje og siste steget av den første feministiske bølgen, dvs. fram til omkring 1920. Denne bevegelsen fikk en

tilslutning fra kvinnene som man ikke hadde opplevd tidligere. Stemmerettsbevegelsen fikk nesten karakter av massebevegelse.

John Stuart Mill ga ut sin bok ”The Subjection of Women” i 1869. Denne fikk stor betydning i mange land. Mill ble valgt til Parlamentet i 1865, og i juni samme år overrakte en kvinnegruppe ham en petisjon med 1499 underskrifter til støtte for kvinnestemmeretten. Mill ønsket å gi stemmerett til både kvinner og menn og framsatte et endringsforslag om begrenset stemmerett for kvinner i 1867, men dette forslaget ble nedstemt i Parlamentet. Men allerede i 1792 hadde den engelske kvinnesakskvinnen og skribenten Mary Wollstonecraft skrevet i sin bok ”Et forsvar for kvinnenes rettigheter”:

”Jeg vil kanskje fremkalle latter ved å la en antydning falle om hva jeg regner med å beskjeftige meg med i et kommende arbeid, for jeg mener virkelig at kvinner bør representeres isteden for å bli regjert ganske vilkårlig uten å ha direkte andel i overveielserne og regjeringsutøvelsen” 2)

Bertil Bjørkenlid framhever i sin avhandling om den svenske kvinnestemmerettsbevegelsen to organisasjoner som virket i England under 1830 – 1840-tallet, som kan ha vært mønster-givende for kvinnestemmerettsbevegelsens metoder seinere i århundret. The Anti Corn Law League med sitt tyngdepunkt i Manchester arbeidet for frihandelens ideer gjennom petisjonsvirksomhet, agitasjon og opplysning. Organisasjonen utga en egen avis og en stor mengde brosjyrer. Demonstrasjoner og møter ble arrangert. I Manchester ble det i 1840 arrangert en demonstrasjon med 20 000 deltagere. Organisasjonen leverte også inn petisjoner til Parlamentet undertegnet av en stor mengde personer, i 1842 så mange som 1,5 millioner. Medlemmene skrev brev til dronningen, fremstående politikere og andre i ledende stillinger.

I 1830- og 1840-årene oppstod det dessuten en radikal bevegelse i England, chartist-bevegelsen, som blant annet i sitt charter fra 1838 gikk inn for innførelse av alminnelig stemmerett. Bevegelsen arbeidet også for bedre vilkår for de folkevalgte. Senere ble stemmerettskravet begrenset til å gjelde menn, med den begrunnelse at det ville forhale utvidelsen av stemmeretten til arbeiderklassens menn hvis kvinnene skulle være med. Derfor måtte kvinnene av taktiske grunner være tilbakeholdende med sine krav. Chartistbevegelsen samlet i 1839 inn over en million underskrifter. Gjennom aviser, brosjyrer og talere spredte chartismen sitt budskap. Den arrangerte demonstrasjonstog med flagg, faner og musikk. Fordi de fleste medlemmene av denne bevegelsen ikke hadde stemmerett, fikk valgpåvirkningen liten betydning. Medlemmene i The Anti Cornlaw League hadde i større utstrekning stemmerett og kunne derfor mer effektivt påvirke Parlamentets sammensetning. Likevel benyttet disse to bevegelsene seg av mange felles påvirkningsmetoder, og deres måte å arbeide på fikk betydning for kvinnestemmerettsbevegelsene noen tiår seinere. Både den internasjonale stemmerettsbevegelsen og de nasjonale organisasjonene benyttet seg av mange av disse påvirkningskanalene - de hadde felles symboler, skrev et stort antall brev, hadde foredragturneer og skrev inserater i avisene. De samlet underskrifter på petisjoner til Nasjonalforsamlinger og påvirket representantene på ulike måter.

Det er vanlig å regne møtet i Seneca Falls som starten på den amerikanske kvinnestemmerettsbevegelsen. 3) Agitasjonen for kvinnestemmerett begynte tidligere i USA enn i England. Mange kvinner engasjerte seg i kampen for å avskaffe negerslaveriet i 1830 - 1840-årene i USA. Kvinnene merket i denne perioden motvilje mot kvinneengasjement i det amerikanske samfunnet, og dette skapte etter hvert et ønske om likestilling mellom mann og kvinne. Lucretia Mott og Elizabeth Candy Stanton tok i 1848 initiativet til kvinnemøtet i Seneca Falls. De mente alle mennesker var født frie og at også kvinner hadde menneskerettigheter. Likheten mellom mann og kvinne ble framhevet på møtet og begrunnet med et allment

rettferdighetskrav. Da borgerkrigen ble avsluttet i 1865, ble mange kvinner skuffet fordi de ble holdt utenfor stemmerettsreformer.

I 1869 ble det dannet to kvinnestemmerettsorganisasjoner 4) Den ene var National Woman Association (NWSA) med sete i New York, denne var knyttet til en radikal reformbevegelse. Initiativet ble her tatt av Elisabeth Cady Stanton og Susan B. Anthony. Den andre var American Woman Suffrage Association (ASWA) med sete i Boston. ASWA var mindre radikal enn NWSA og fulgte ikke NWSAs fordømmelse av utvidelsen av stemmeretten til fargede menn. Imidlertid ble kvinnestemmerettsorganisasjonene i USA forenet til en organisasjon i 1890: The National American Woman Suffrage Association, NAWSA. Denne hadde en forsiktig linje i sitt arbeid for kvinnestemmerett, og var bygget opp av klubber.

Forskjellen mellom mann og kvinne ble trukket fram i argumentasjonen for kvinnestemmerett. Kvinnene var mer moralske enn menn og hadde derved noe positivt å tilføre samfunnet gjennom politisk deltagelse. Eleanor Flexner karakteriserer stemmerettsbevegelsen som en moderat massebevegelse som markerte avstand til arbeiderkvinnene. Det hensiktsmessige i at kvinnene fikk stemmerett ble framhevet. Etter at man begynte å argumentere for den såkalte "utdannede stemmerett", som ville utelukke utlendinger, fargede osv., ble mange av den hvite middelklassens menn mer sympatisk innstilt til kvinnestemmeretten.

I 1913 brøt en gruppe kvinner ut av NAWSA. Alice Paul ledet utbrytergruppen sammen med Harriet Stanton Blatch. Inspirert av de engelske suffragettes metoder, dannet de Congressional Union. (Seinere Woman's Party, WP) De ønsket å presse regjeringen til å gjennomføre en kvinnestemmerettsreform ved å vise politisk makt.

I 1916 laget NAWSA en plan som konsentrerte kvinnekampen til de stater der det var mulighet til å vinne framgang. På dette tidspunktet var Carrie Chapman Catt president i organisasjonen. Samtidig presset WP myndighetene på sentralt hold i Washington. 20. august 1920 fikk kvinnene stemmerett i USA. Kvinnestemmerettsarbeidet begynte tidlig i USA og gikk parallelt med arbeidet for å frigjøre de fargede. Vi ser en forskyvning i argumentasjonen over tid - fra vektlegging av menneskerettighetsprinsippet til nytteperspektivet. 5) I noen av statene i USA fikk kvinnene stemme tidlig på 1900-tallet.

Noter:

1) Richard J. Evans: "Kvinnorørelsens historie i Europa, USA, Australia og Nya Zeeland 1840 – 1920", 1979 s.45 – 51 Siteret i Bertil Bjørkenlid s. 27

2) Mary Wollstonecraft siteret i Toni Liversage: "Da kvindene måtte gå under jorden" s. 9

3) Seneca Fallsmøtet er grundig behandlet i Ross Evans Paulson: "Women's Suffrage and Prohibition. A Comparative Study of Equality and Social Control", 1973

4) Organisasjonene er beskrevet i Eleanor Flexner: "Century of Struggle. The Women's Rights movement in the U.S.", 1968

5) En nyere innfallsvinkel til kvinnestemmerettsbevegelsen i USA gir "Votes for Women. The Struggle for Suffrage Revisited" Red. Jean H. Baker. Oxford University Press 2002

John Stuart Mill (1806-1873) britisk filosof og sosialøkonom. Liberalist og leder for den liberal-radikale reformbevegelse i Storbritannia.

Mary Wollstonecraft (1759-1797) Britisk forfatter og kvinnesaksforkjemper. Hovedverk: "Vindication of the Rights of Women"

Lucreta Mott (1793-1880) Ofte omtalt som USAs første feminist.

Elizabeth Cady Stanton (1815 – 1902) Jurist. Sterkt engasjement i kvinnestemmerettssaken.

Susan B. Anthony (1820 – 1906) Arbeidet for kvinnes rettigheter og mot slaveriet.

Harriet Stanton Blatch (1856 – 1940) Datter av E.C Stanton. Fortsatte morens arbeid for kvinnes rettigheter.

Carrie Chapman Catt (1859 – 1947) Arbeidet kontinuerlig for kvinnestemmeretten og fikk internasjonal anerkjennelse for dette arbeidet.

1. 2. 2. Kvinnenes engasjement i England. Vold som metode

I 1867 leverte Richard Pankhurst og Johan Stuart Mill inn et forslag til Parlamentet i England om kvinnestemmerett. Samme året ble den første kvinnestemmerettsgruppen stiftet etter et initiativ fra Lydia Becker. To år seinere ble et reformforslag som ga kvinnelige huseiere kommunal stemmerett vedtatt. I 1871 ble National Society for Women's Suffrage (NSWS) stiftet. Dette var tenkt å skulle være et koordinerende organ i kvinnestemmerettskampen i England. I 1888 kom det imidlertid til en splittelse innenfor NSWS.

I 1880-årene var det stadig demonstrasjoner, møter og underskriftskampanjer til kvinnestemmerettens fremme, og kvinnegrupper innenfor de politiske partiene ble dannet: I 1885 ble The Primrose League, det konservative partis kvinnegruppe dannet, mens Women's Liberal Federation, det liberale partis kvinnegruppe, ble dannet i 1887. Begge kvinnegruppene hadde som mål å gjøre kvinnene skolerte i politisk og organisatorisk arbeid. Først i 1890 årene organiserte de engelske arbeiderkvinnene seg, og de var i stor utstrekning opptatt av å kjempe sammen med mennene om bedre sosiale forhold.

I 1897 slo ulike kvinnegrupper seg sammen i National Union of Women's Suffrage Societies (NUWSS). Millicent Fawcetts var leder fram til 1918. Medlemmene av denne organisasjonen ble omtalt som suffragister. I 1903 ble Women's Social and Political Union stiftet av en liten gruppe fra Independent Labour Party (WSUP). Deres slagord var "Votes for Women", og Emmeline Pankhurst var en av stifterne. To år seinere ble et forslag om kvinnestemmerett fremmet i Parlamentet av Keir Hardie, men forslaget ble "talked out". Da følte kvinnene at konstitusjonelle metoder som innsamling av underskrifter og leserinnlegg i aviser ikke nyttet og at det var nødvendig med mer radikale metoder.

I 1905 ble stemmerettskvinner arrestert for første gang. Christabel Pankhurst og Annie Kenney ble arrestert etter en "kamp" på en valg møte for det liberale parti. Emmeline Pethick-Lawrence var Christabel Pankhursts medarbeider. Det ble arrangert demonstrasjoner, opptog, taler og møter, og i 1907 kom det til en splittelse i WSUP. Women's Freedom League (WFL) ble dannet. Denne var demokratisk oppbygd. Medlemmene i WSUP og WFL ble kalt suffragetter og skilte seg fra suffragistene i bruk av metode og i ideologisk ståsted. I 1909 ble kvinnene tvangsforet i fengselet for første gang, og året etter ble Lady Constance Lytton arrestert og tvangsforet. Denne saken fikk stor mediaoppmerksomhet.

De engelske myndighetene vedtok i 1912 den såkalte "katt- og musloven" som skulle gjøre det lettere å holde suffragettene fengslet. Disse tok stadig nye og mer voldelige metoder i bruk: steinkasting, brannstiftelser, ødeleggelse av golfbaner og telegrafledninger m.m. 2) I 1913 kastet Emily Davidson seg foran kongens hest og døde. Hun ble utnevnt til en slags martyr for kvinnestemmerettsbevegelsen.

Fra 1912 var WSUP en illegal organisasjon med hovedkvarter i Paris. Organisasjonen hadde gjennomgått en utvikling, fra å være en organisasjon som skulle overtale Labour til å støtte kvinnestemmeretten, hadde den blitt en undergrunnsbevegelse som støttet seg på propaganda ved hjelp av direkte aksjon med det mål å splitte den mannlige herskende klasse. Sylvia Pankhurst stiftet i 1914 East London Federation. Den var knyttet til arbeiderkvinnene. Under 1. verdenskrig deltok Emmeline og Christabel Pankhurst i rekrutteringen av soldater, mens Sylvia Pankhurst engasjerte seg som krigsmotstander. I 1918 fikk kvinnene i England stemmerett, og kvinnestemmerettsbevegelsen falt etter hvert fra hverandre

Bertil Bjørkenlid hevder at suffragettene representerte et kvinneideal preget av stolthet, styrke og selvstendighet. De forsøkte på militant vis å tvinge mannssamfunnet til å gå med på deres krav. De ønsket ikke mannens beskyttelse, og de rørte ved grunnvoller i mannssamfunnet. Deres metoder var utradisjonelle og uventede. Stemmeretten skulle ikke lenger tilkjennes kvinnene for deres gode oppførsel. De skulle få stemmerett fordi de mannlige politikerne ble tvunget til å gi dem denne innrømmelsen. Kvinnene søkte å stå fram som en politisk maktfaktor, en ny og revolusjonerende tanke for mange.

Noter:

1) Se Andrew Rosen: "Rise Up, Women! The Militant Campaign of the Women's Social and Political Union" 1903–1914

Richard Pankhurst (1834 – 1898) Engelsk advokat og sosialist. Opptatt av å endre de lovene som diskriminerte kvinnene.

Emmeline Pankhurst (1858 – 1928) gift med Richard Pankhurst. Kjempet for kvinners rettigheter. Gikk etter hvert over til militante metoder.

Sylvia Pankhurst (1882 – 1960) Datter til Richard og Emmeline Pankhurst. Sosialist og forfatter.

Christable Pankhurst (1880 – 1958) Eldste datter til Richard og Emmeline Pankhurst. Samarbeidet med moren om kvinners rettigheter. Rettferdiggjorde militante metoder i kvinnekampen.

Lydia Becker (1827 – 1890) Kjempet for kvinners rettigheter. Forfatter.

Millicent Fawcett (1847 – 1929) Opptatt av kvinners utdanning. Forfatter. Engasjert i kvinnestemmerettsaken.

Keir Hardie (1856 – 1915) Leder av sosialistpartiet. Medlem av Parlamentet. Pasifist.

Annie Kenney (1879 – 1853) Engasjert i kvinnestemmerettsaken før 1. verdenskrig

Emmeline Pethick-Lawrence (1867 – 1854) Sosialist. Arbeidet sammen med ektemannen for kvinnestemmerett.

Constance Lytton (1869 – 1923) Datter av jarlen av Lytton. Opptatt av militant kvinnestemmerettsarbeid.

Emily Davidson (1872 – 1913) Militant suffragette. Drept av kongens hest under Derby 1913.

1. 2. 3. Den internasjonale kvinnestemmerettsbevegelsen. Kvinnesamarbeid over landegrensene

Etter hvert ble det behov for en internasjonal kvinnestemmerettsorganisasjon, og i 1904 ble International Woman suffrage Alliance (IWSA) stiftet i Berlin. De amerikanske kvinnene hadde mye innflytelse i denne, og Carrie Chapman Catt ble valgt til president. Over 20 land meldte seg inn, og lederne reiste mye for å utbre budskapet om kvinnestemmeretten.

Organisasjonen ga ut en egen avis - Jus Suffragii utkom hver måned på engelsk og fransk.

Gina Krog var engasjert i IWSA og reiste en del for organisasjonen. Selv om 1. verdenskrig brøt ut, fortsatte kvinnestemmerettssamarbeidet. Jus Suffragii berettet om hvordan kvinnene i de ulike medlemsland gikk fram måned for måned. Den daglige pressen omtalte ofte kvinnestemmerettsforkjemperne i negative vendinger. Jus Suffragii ga tilgang på informasjon av en annen karakter.

Richard J. Evans delte inn kvinnenestemmerettskvinnenes metoder i fire grupper 1):

1) Moderne propagandametoder og ulike tiltak for å få oppmerksomhet i aviser, mange ikke ulovlige eller voldsomme.

2) Ulovlige metoder av ikke-voldskarakter, karakterisert av passivitet, for eksempel skattevegring.

3) Aktive tiltak av ikke-voldskarakter som forstyrrelse av parlamentsesjoner.

4) Tiltak som innbefattet fysisk vold som ødeleggelse av eiendom blant annet gjennom branner.

Alle kvinnelige stemmerettsorganisasjoner benyttet seg av en eller flere av disse metodene, både de moderate og de "militante". For de kvinnene som hevdet at det krevdes "handling, ikke ord", må den militante taktikk ha virket forlokkende. Disse kvinnene brøt også med samtidens oppfatning av kvinnerollen basert på underdanig femininitet. De ulike kvinne-

stemmerettsbevegelsene var selvfølgelig også preget av de ulike lands politiske system. Innsamling av underskrifter og petisjonsvirksomhet overfor nasjonalforsamlinger ble benyttet i mange land.

Det talte ord var et vanlig middel til påvirkning. Det ble benyttet av kjente kvinnelige talere som Carrie Chapman Catt og Anna Shaw, men også av utallige lokale kvinnestemmerettsforkjempere i forbindelse med navnsanking til diverse petisjoner. Jus Suffragii refererer fra mange kvinnelige foredragsturneer. De retoriske begrepene ”de store perspektivene” og ”den uimotståelige bevegelsen” kommer stadig fram i Carrie Chapman Catts taler. 2) Kvinnestemmerettsbevegelsen beskrives også som verdensomspennende og umulig å stå imot. I 1909 talte hun om bevegelsen som

”an international army; allies of 18 nations are we, enlisted for life in the cause of the womanhood of world. The hearts of our soldiers are everywhere filled with joy and hope and certainty of victory.”

Den lojale, moderate kvinnestemmerettsbevegelsen var til å begynne med tvilende til å arrangere store møter, særlig utendørs, til forskjell fra de militante. I England ble det arrangert masse møter med mange tusen til stede. De moderate møttes i private hjem eller i forsamlingslokaler. Kvinnestemmerettsforkjemperne i Norge var mildere i formen enn suffragettene i England, og masse møter og store demonstrasjoner ble ikke holdt. Spesielle propagandadager for kvinnestemmeretten ble innført i flere land, f.eks. i Danmark, Holland, USA og i England. Det ble også gjennomført en såkalt forsakelsesuke hvor hovedbeskjeftigelsen skulle være å spre propaganda om kvinnestemmeretten og samle inn penger.

Jus Suffragii hadde oversikt over alle stemmerettsaviser som gas ut i de ulike land. Men også ordinære aviser ble tatt i bruk i kvinnekampen. Egne pressebyråer spredde informasjon om den kvinnelige stemmeretten. Pressebyråene formidlet kvinnestemmerettsstoff til atskillige aviser, og arbeide i ulike land ble internasjonalt kjent. Likeledes ble uttalelser av kjente menn og kvinner som Roosevelt og Lagerløf m.fl. spredt. Egne pressesekretærer organiserte spredningen av kvinnestemmerettsnyheter over landegrensene. Millioner av brosjyrer ble spredt i de ulike land. Kvinnelige skribenter i England organiserte seg dessuten i Women Writers Suffrage League. Ved stemmerettsdemonstrasjonen i 1910 marsjerte over hundre kvinnelige forfattere bak en egen fane. Bertil Bjørkenlid viser hvordan kvinnelige forfattere produserte en anelig mengde litteratur i tilknytning til stemmerettskravet. Den britiske stemmerettsbevegelsen hadde også støtte i skuespillerinnenenes støtteforbund, Actresses’ Franchise League fram til 1. verdenskrig.

For å synliggjøre stemmerettsbevegelsen utad, ble det produsert merker, knapper, nåler, flagg, plakater og klistremerker. Formålet var å bevisstgjøre allmennheten om kvinnestemmerettskravet, men også å markere gruppetilhørighet og identitet. De ble produsert på alle nivåer fra lokalforeninger til den internasjonale stemmerettsorganisasjon. Sammen med sanger, til kjente melodier eller til spesielt komponert musikk, bidro de til å sveise sammen de stemmerettskrevende kvinnene.

Den militante delen av kvinnestemmerettsbevegelsen var opptatt av kunstnerlig utformet demonstrasjoner, ikke bare gjennom massepåvirkning på grunn av et stort antall deltagende, men også følelsesmessig påvirkning gjennom lys, farger og bevegelser. Dette ble planlagt i detaljer. I juni 1908 ble sju prosesjoner fra ulike deler av London samlet i Hyde Park, der opp imot en halv million mennesker hørte på talere som stod på plattformer rundt om i parken. I 1912 arrangerte Harriet Stanton Blatch et stort fakkeltog med ti tusen deltagere og en halv million tilskuere

Et annet virkemiddel i kampen for stemmeretten var brevkort med bilder og uttalelser av kjente kvinner og menn om den kvinnelige stemmeretten. Også andre former for brevkort ble benyttet i enkelte land, f. eks. petisjonskort til parlamentmedlemmer. Spill ble også benyttet som propagandamateriell for den kvinnelige stemmeretten, for eksempel et terningspill, ”Suffragetter inn i og ut av fengselet”. I 1911 ble propagandafilmen ”True Womanhood” produsert.

Undervisning ble også satt i gang i ulike land for å ruste kvinnene til politisk og samfunnsrelatert arbeid. I Norge meldte L.K.S.F.’s formann, Frederikke Marie Qvam, at kurser var satt i gang ved Oslo Universitet med professorer som lærere i 1909. De behandlet blant annet Norges grunnlov, og hensikten var å styrke kvinneselvtillit og øke deres interesse for deltagelse i de kommende stortingsvalg.

Kvinnestemmerettsbevegelsen ønsket fra første stund å være partipolitisk nøytral. Dermed forsøkte kvinnene å nå målet sitt ved å påvirke det politiske systemet utenifra. Petisjonsvirksomheten har vært en effektiv arbeidsmetode. Den vendte seg både til allmennheten og politikere, hadde nyhetsverdi som kunne utnyttes og ga muligheten til å kunne kombinere ulike middel. Innsamlingen av navnunderskrifter ga kontakt med enkeltpersoner. Talere ga uttrykk for støtte til aksjonene, og disse talene ble ofte gjengitt i pressen eller i brosjyrer. Ofte kunne man lese om resultatet av innsamlingsaksjonene eller petisjonene i avisene. Selve overleveringen av petisjonene var også en viktig hendelse som fikk pressedeckning. Disse metodene ble i stor utstrekning også brukt av de norske kvinnestemmerettsforkjemperne, også kvinnene i Vestfold.

Det var propaganda og agitasjon som var den viktigste påvirkningskanalen for den moderate kvinnestemmerettsbevegelsen. Likevel var kreativiteten og variasjonen i påvirkningsmetodene store, og påvirkningen nådde mange ulike grupper. Det dreide seg om å forsøke å overbevise og overtale hele allmennheten og alle politikere med parlamentarisk makt.

Noter:

1)Richard J. Evans s. 233 f.

2)Bertil Bjørkenlid s. 39 f. Følgende framstilling bygger på Bjørkenlid

Anna Howard Shaw (1847 – 1919) Lærer og metodistprest. Arbeidet for kvinneselvtillit

Eleanore Roosevelt (1884 – 1962) gift med president Roosevelt. Innflytelsesrik 1. dame. Leder av kommisjonen for menneskerettigheter i 1946.

Selma Lagerlöf (1858 – 1940) Svensk forfatter med internasjonal anerkjennelse.

1. 3. Arbeidet for kvinnestemmeretten i Norge

1. 3. 1. Utviklingen av kvinnestemmeretten i perioden 1890 til 1913.

Norge var den første suverene stat som ga kvinnene stemmerett. Årsaken til dette er sammenfatt, mange mener kvinneselvtillit under 1905-begivenhetene influerte sterkt på menns syn på kvinnestemmeretten. Kvinnene hadde vist at de var i stand til å ta samfunnsmessig ansvar, og deres handlekraftighet i 1905 da de organiserte sin underskriftskampanje ved siden av mennenes offentlige folkeavstemning, ga menn troen på at kvinnene fortjente stemmeretten på lik linje med menn. Kvinnene kunne i 1905 ikke benytte seg av det offentlige apparat når de arrangerte sin ”folkeavstemning” - i motsetning til det menn kunne.

Marie Kjølholt, som selv var sterkt engasjert i kvinnestemmerettsarbeidet, hevder i en artikkel om kvinnestemmeretten at den gang det organiserte kvinnesaksarbeidet begynte i Norge, stod

kravet om stemmerett for kvinner som den mest radikale av alle fordringer. I løpet av 30 år ble dette kravet så alminneliggjort at alle partiene i Stortinget var enige om at kvinner burde ha stemmerett. 1)

Ida Blom sier i en artikkel om kvinnestemmeretten at norske kvinner fulgte to retninger i sin streben etter å ta del i utformingen av samfunnsbetingelsene. 2) På den ene siden forsøkte de å oppnå innflytelse ved å overføre visse typisk kvinnelige aktiviteter fra hjemmet til en bredere sosial sfære. De engasjerte seg i veldedighetsarbeid, en aktivitet som gradvis utviklet seg til profesjonelt sosialarbeid. På den annen side søkte de makt ved å forsøke å oppnå samme rettigheter som menn. Dette krevde dype forandringer i kvinnenens normer og oppførsel, og det brøt til dels ganske kraftig med den aksepterte kvinnerollen. Kampen for kvinnestemmerett ble et sentralt element i kvinnenens forsøk på å oppnå adgang til maktposisjoner utenfor familien som menn okkuperte. Samtidig ser vi at arbeiderkvinnene markerte avstand til sine borgerlige søstre. De var nok opptatt av kvinnestemmeretten - stemmeretten var en menneskerett - men de brukte mer ressurser på kampen for en mer rettferdig samfunnsordning samme med arbeiderklassens menn.

Inger-Johanne Thue viser i sin hovedoppgave at i den første debatten i Stortinget i 1890 om kvinnestemmeretten var alle venstredebattanter enige i at kvinnen burde gis retten til å stemme. Men de hadde forskjellig oppfatning om hvorfor og på hvilken måte kvinner burde tildeles stemmerett. 3) Hun finner blant venstremenn et radikalt syn som legger hovedvekten på individets rett, et moderat syn, som mener hensynet til samfunnsnyttan var det avgjørende og et sentrumssyn som hadde begge komponenter med, hvorav det ene vanskelig kunne sees isolert fra det annet. I debatten spilte oppfatningen om kvinnens særegne natur en viktig rolle. I den første debatten i 1890, stod Venstre mot Høyre, mens i 1893-debatten ble det en meningsutveksling venstremenn imellom. Det var enkelte Venstrerepresentanter som forkastet alle reformforslag. Den allmenne mannsstemmeretten var programfestet fra 1891, og dette spilte nok en rolle for Venstres enighet i denne saken. Den alminnelige mannsstemmeretten ble et stridsemne partiene imellom, mens kvinnestemmerettsdebattene i 1890-årene stort sett var preget av en intern Venstrediskusjon.

Våren 1884 oppfordret "Flere Kvinder" Hagbart Berner til å danne en forening for kvinnesakens fremme. Hagbart Berner stiftet Norsk kvinnesaksforening 1884 og ble selv den første formannen. Det var et flertall av menn i foreningen til å begynne med, de fleste tilknyttet Venstre. Men Høyremannen Francis Hagerup var med. Kvinnestemmeretten ble ikke satt på programmet. I diskusjonsklubben Skuld samlet kvinnelige studenter seg for å diskutere kvinnesak, og Gina Krog ønsket å sette kvinnestemmerett på NKF's program. Utover landet ble det dannet kvinnesaksforeninger, og i Studertersamfunnet var det 3 debattmøter om kvinnesak.

I 1885 gikk Berner av som formann, og Anna Stang ble ny formann. Gina Krog holdt foredrag om kvinnestemmeretten og hevdet at kravet måtte være stemmerett for kvinner på lik linje med menn. Hun argumenterte for stemmeretten på grunnlag av både likhet og rettferdighet, men pekte også på nytteperspektivet for samfunnet. 4) Gina Krog fikk støtte av Anna Holsen og Ragna Nielsen. Det var behov for en egen forening for kvinnestemmerettens fremme, og i 1885 ble Kvinnestemmerettsforeningen (KSF) stiftet. Gina Krog ble formann og Anna Rogstad nestformann. Denne foreningen samarbeidet med NKF.

KSF og Viggo Ullmann samarbeidet om et kvinnestemmerettsforslag til Stortinget, og året etter ble flere forslag om endring i § 50 i Grunnloven levert inn. Viggo Ullmann ønsket at

paragrafen skulle lyde: "Stemmeberettiget er enhver Norsk Borger, Mand og Kvinde" Behandlingen ble imidlertid utsatt til etter neste valg. 5) Fra 1887 kom kvinnesaksbladet Nylænde ut med Gina Krog som redaktør. Dette vervet beholdt hun fram til sin død i 1916.

I 1889 samlet KSF støtte til kvinnestemmerettsforslaget før debatten i Stortinget. Det ble samlet inn underskrifter til en kvinneadresse under ledelse av Gina Krog, Ragna Nielsen, Anna Rogstad og Anna Bugge. De foretok agitasjonsreiser og arrangerte brevkampanjer. Et nytt forslag ble levert inn av Viggo Ullmann, men debatten rundt dette ble også utsatt. I 1890 foregikk den første debatten om kvinnestemmeretten i Stortinget. I Stortinget var det da 52 representanter fra Høyre, 38 fra Rene Venstre, mens Moderate Venstre hadde 24. Det var Høyre-regjering med Emil Stang som statsminister. I Konstitusjonskomiteen stemte samtlige høyremenn stemte mot kvinnestemmerettsforslaget, og forslaget ble ikke bifalt. Argumentasjon gikk ut på at kvinnen hadde sin oppgave i hjemmet, kallet av naturen, og at samfunnets organiske utvikling ville ta skade. Mindertallet (V) ville gi kvinnene stemmerett. Venstremenn argumenterte med at kvinnen burde ha stemmerett ut fra menneskerettsprikkippet. Kvinnens særegne egenskaper ville tilføre samfunnet positive gevinster. Både rettferdighetsprinsippet og nytteprinsippet ble vektlagt.

Ved Stortingsavstemningen stemte 70 mot, 40 for. 6) Biskop Johan Christian Heuch var motstander av kvinnestemmeretten og framhevet kvinnens underlegenhet. Konservative teologer hevdet at kvinnen lot seg dominere av følelser, kvinnestemmerett ville være skadelig for samfunnet. Viggo Ullmann stemte for og argumenterte for stemmerett til begge kjønn, basert på ulikheten mellom kjønnene og nytteverdien for samfunnet. For ham var stemmerett en menneskerett. De fleste tilhengere argumenterte for at stemmeretten var en borgerrett, men likhetsprinsippet og ulikhetsprinsippet, rettferdighetsprinsippet og nytteverdien for samfunnet ble også benyttet. Gina Krog uttrykte tilfredshet i Nylænde etter debatten i 1890.

I 1892 ble det levert inn forslag fra Ullmann, Utheim m.fl. om kvinnestemmerett på lik linje med mannsstemmerett. Dette ville medføre en Grunnlovsendring. Året etter var det ny debatt i Stortinget om kvinnestemmeretten, men Konstitusjonskomiteen bifalt ikke forslagene. Ved avstemningen i Stortinget ble reformen ikke vedtatt med 70 mot 44 stemmer. I 1894 kom Viggo Ullmann og Ole Anton Qvam med forslag til endring av formannskapsloven: de ønsket kommunal stemmerett for kvinner. Dette ble vedtatt av Konstitusjonskomiteen, men ikke behandlet av Odelstinget. I 1895 avviste Konstitusjonskomiteen endringer i Grunnloven, og ved avstemningen i Stortinget ble kvinnestemmeretten ikke vedtatt med 59 mot 54 stemmer.

KSF sendte ny petisjon til Stortinget i 1896, og dette året var flertallet i Konstitusjonskomiteen innstilt på at kvinnene burde få kommunal stemmerett. Likevel ble reformen avvist av Stortinget med 64 mot 21 stemmer. KSF fant da tiden inne til å endre taktikk. Foreningen foreslo begrenset kommunal stemmerett for kvinner. Mange av medlemmene var misfornøyde med dette. Konstitusjonskomiteen innstilte på utsettelse, og dette ble bifalt av Stortinget.

I januar 1898 var det møte i KSF. Mange var frustrerte over at foreningen hadde "firt på kravet" om samme betingelser for stemmerett for kvinner som for menn. Gina Krog og Marie Høeg foreslo endringer i lovene i foreningen. De ønsket mer makt til utenbys medlemmer og stemmerett for kvinner på lik linje med menn. Da det ikke ble flertall for dette, brøt noen kvinner med KSF og dannet Landskvinnestemmerettsforeningen (L.K.S.F.) Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam stod som stiftere, og Qvam ble formann i den nye foreningen. KSF fortsatte som en Kristianiaforening med Anne Holsen som formann. Hortens ledd ble det første leddet i L.K.S.F. med Marie Høeg som formann. Samme året forkastet Konstitusjons-

komiteen forslagene til forandring i Grunnlovens betingelser for stemmerett, og et forslag om alminnelig stemmerett for menn og kvinner ble forkastet av Stortinget med 81 mot 33 stemmer. I 1898 ble imidlertid nærmest alminnelig stemmerett for menn vedtatt, mens flere forslag om kvinnestemmerett ble levert inn.

I 1901 innstilte Konstitusjonskomiteen på kommunal stemmerett for kvinner etter census. Det var levert inn petisjoner fra både L.K.S.F. og KSF, og L.K.S.F. hadde arrangert brevkampanje til Stortingsmenn. Odelstinget bifalt forslaget med 68 mot 17 stemmer, og det så ut til at begrenset kommunal stemmerett for kvinner skulle bli vedtatt. Men Lagtinget sendte saken til regjeringen. Odelstinget bifalt ikke Lagtingets anmerkning med 44 mot 41 stemmer, og i 1901 fikk kvinner kommunal stemmerett etter en censusgrense på 300 kroner på landet og 400 kroner i kjøpsstedene.

Høsten 1901 var første gangen kvinnene skulle få være med å stemme ved kommunevalg. L.K.S.F., og KSF forsøkte å mobilisere kvinnene til å delta i valget. KSF valgte å stille med egen kvinneliste, mens L.K.S.F. ønsket at kvinnene skulle gå inn i de allerede eksisterende partier. 6000 opprop ble distribuert, og foredragsturneer ble foretatt. 98 kvinner ble valgt inn i kommunestyrene.

Flere forslag ble sendt Stortinget om statsborgerlig stemmerett for kvinner og om kommunal stemmerett for kvinner på lik linje med menn i de etterfølgende år. Også KSF endret syn på dette, og begge stemmerettsforeningene engasjerte seg sterkt i arbeidet. Fredrikke Marie Qvam reiste på foredragsturneer og vervet medlemmer til nye lokale kvinnestemmerettsforeninger, og Arbeiderpartiets kvinner arrangerte stemmerettstog som sendte henvendelser til Stortinget. I 1904 ble Norske Kvinners Nasjonalråd stiftet. Dette var en samleorganisasjon for kvinneforeninger som tradisjonelt sett kunne karakteriseres som borgerlige. Både KSF og L.K.S.F. meldte seg inn. Gina Krog ble formann og Fredrikke Marie Qvam viseformann.

I forbindelse med unionsoppløsningen 1905 samlet kvinnene inn nesten 300 000 underskrifter i sin "uoffisielle avstemning". Dette imponerte mannsbastionene, kvinnene hadde gått inn i en samfunnsrolle uten å ha det offisielle apparatet til å hjelpe seg.

Ved Stortingsvalget i 1906 fikk Høyre 45 representanter, Venstre 54, Arbeiderdemokratene 4 og Arbeiderpartiet 10. Denne sammensetningen burde gi grunnlag for vedtak av reformen som ga kvinnene statsborgerlig stemmerett. L.K.S.F. leverte inn forslag om endring av Grunnloven som ville gi kvinnene statsborgerlig stemmerett, og foreningen henvendte seg til samtlige partier med anmodning om å sette kvinnestemmeretten på programmet. L.K.S.F. samlet også kvinneunderskrifter og gjorde henvendelser til Stortingsmenn om å støtte kvinnestemmerettsreformen. Fredrikke Marie Qvam oppfordret alle kvinner til å gå med det internasjonale stemmerettsmerket, Jus Suffragii.

I 1907 talte Qvam 21 ganger rundt om i Norge om kvinnestemmeretten. 28 Stortingsmenn mottok henvendelser fra kvinnene. Konstitusjonskomiteen innstilte på statsborgerlig kvinnestemmerett etter census, men komiteens mindretall med Ole Malm mente at kvinnestemmeretten ville virke demoraliserende på samfunnet, kvinnens virke var i hjemmet. Men ved avstemningen i Stortinget stemte 96 for begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner, 25 stemte mot. Ole Malm stemte mot og mente at stemmerett ikke var en menneskerett. Han hevdet at kvinnestemmeretten ville ødelegge familien. Men statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census var vedtatt, og Høyres leder, professor Emil Stang, talte

varmt for kvinnestemmretten. I 1909 stemte kvinner for første gang ved Stortingsvalg. Ved dette valget fikk Venstre 64 representanter, Arbeiderdemokratene 2, Høyre 41, Frisinnede Venstre 24 og Arbeiderpartiet 11. Dette året kom det henvendelse fra Arbeiderpartiets Kvinneforbund til de borgerlige kvinnestemmerettsforeningene om felles agitasjon for alminnelig kvinnestemmerett. 300 kvinneforeninger svarte positivt på henvendelsen.

I 1910 kom det sirkulære fra de ulike leddene i L.K.S.F. til Stortingsmenn med ønske om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Flere av leddene vegret seg for dette - mange kvinner var fornøyd med begrenset stemmerett. Likevel kom det forslag fra L.K.S.F. om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Konstitusjonskomiteen fant at kvinner burde ha kommunal stemmerett på linje med menn. Komiteen fant at kvinnes deltagelse i det kommunale liv hadde beriket det. I Odelstinget ble alminnelig kommunal stemmerett for kvinner vedtatt med 71 mot 10 stemmer. Også Lagtinget bifalt dette. Statsråd og Venstremann Sofun Arctander måtte gå av på grunn av sitt antikvinnestemmerettsengasjement, og fra 1910 hadde kvinnene i Norge alminnelig kommunal stemmerett.

I 1911 møtte Anna Rogstad som varamann på Stortinget og var dermed den første kvinnelige stortingsrepresentant. Dette året var det også debatt i Stortinget om alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner, men fordi dette medførte en endring i Grunnloven, var det nødvendig med 2/3 flertall. Dette ble ikke oppnådd. Ved Stortingsvalget i 1912 engasjerte L.K.S.F. seg for å få kvinnene til å møte fram ved valget. De lokale leddene viste ikke det forventede engasjement i denne sammenheng. 7)

I 1913 innstilte Konstitusjonskomiteen enstemmig på alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. Det var tverrpolitisk enighet om dette, saken var "moden" og alle partier så det som en naturlig ting at kvinnene fikk stemme. Stemmerett var en rett som like naturlig tilkom kvinnen som mannen. Reformen ble enstemmig vedtatt av Stortinget. L.K.S.F.s oppgave ble etter hvert redefinert, foreningen skulle ivareta kvinnes interesser ved valgene. Noen ledd ble oppløst, andre døde hen, mens noen fortsatte arbeidet. Fredrikke Marie Qvam fortsatte som formann til sin død i 1938.

Norge var den første selvstendige staten som ga kvinnene alminnelig statsborgerlig stemmerett. 8)

Noter:

- 1) Kjølsøth, Marie: "Kvindestemmeretten" i Høegh/Mørck. "Norges Kvinder", bind II. Kristiania 1914.
- 2) Blom, Ida: The Struggle for Women's Suffrage in Norway, 1885 - 1913 i Scan. J. History 5: 3-22, 1980
- 3) Thue, Inger-Johanne: "Kvinnestemmerettsdebattene i Stortinget 1890 - 1913". Hovedoppgave i historie, Oslo 1972. Se også Rönneback 2004. Hun deler opp argumentene for kvinnestemmeretten i Sverige i tre grupper, de som var knyttet til liberalisme, til maternalisme og til nasjonalisme.
- 4) Bjørk 1999. s. 24. Bjørk peker på at argumentasjonen om samfunnsnyttene lenge ble brukt for å hindre kvinners politiske rettigheter under henvisning til at kvinnene burde forbli i den private sfære da det var der hun gjorde best nytte for seg. Etter hvert brukes også argumentet for kvinnens deltagelse i den offentlige sfære - hennes spesifikke feminine egenskaper ville komme samfunnet til gode. Å være samfunnsnyttig inngikk i borgerens plikter mot samfunnet. (Ruth Lister 1997)
- Hagbart Emanuel Berner (1839 - 1920) Jurist. Stortingsrepresentant for Venstre. Redaktør i Dagbladet. Første formannen i NKF.
- Anna Stang. Lærerinne. Første kvinnelige formannen i NKF. Privat pikeskole i Kongsvinger.
- Anna Rogstad (1854 - 1938) Skolebestyrer og formann i Kristiania Lærerinneforening. Valgt inn som første kvinne på Stortinget i 1911.
- Anna Holsen. Lærerinne. KSF ble stiftet på hennes hybel i Kristiania.
- 5) Kolstad, Eva : Utsnitt av lovforslag, komite-innstillinger og debatter i Stortinget om stemmerett for kvinner. Oslo 1963

Viggo Ullmann (1848 – 1910) Skolemann og Venstrepolitiker. Bror av Ragna Nielsen. Fremmet forslag om kvinnestemmerettsreformer på Stortinget.

6) Se Thue og Bente Nilsen Lein: Kirken i felttog mot kvinnefrigjøring. Universitetsforlaget 1981. Disse gir en utførlig framstilling av debattene om kvinnestemmerett på Stortinget

7) Se Tangen, Kari Nerdrum: ”Tromsø led af LKSF. Medlemmenes arbeid for å oppnå stemmerett for kvinner i årene 1900 – 1913”. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø. Høsten 1977. Hun gir en oversikt over et lokalt ledds arbeid.

J.C.Heuch (1838 – 1904) Biskop. Konservativt ståsted i kjønnsrolledebatten.

Fredrikke Marie Qvam (1843 – 1938) Medstifter av NKF, aktiv i KSF, LKSF, Sanitetsforeningen. Gift med Ole Anton Qvam. Utrettelig engasjement for kvinnestemmerettsaken.

Ole Malm (1854 – 1917) Veterinærdirektør. Stiftet Veterinærinstituttet. Doktoravhandling: ”Om Tuberculin”

Sofus Anton Birger Arctander (1845 – 1924) Jurist og politiker for Venstre. Skarp debattant. Gikk seinere over til Frisinnede Venstre.

8) Se Gamme, Anne: ”Mandsstemmer har vi saa evigt nok af fra før.” Perspektiver på stemmerettsdebatt for kvinner i Norge 1898 - 1913. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo. Våren 2001. Hun drøfter norske kvinners forhandling for statsborgerskap,

1. 3. 2. Politiske partiers syn på kvinnestemmeretten

De politiske partiene stod samlet om ønsket om å innføre alminnelig stemmerett for kvinner i 1913. Imidlertid hadde synet på kvinnenes stemmerett utviklet seg noe forskjellig innenfor de politiske partiene, ut fra ulike motiver forankret både i politisk ideologi og i politisk taktikk. Høyre var i tråd med konservativ, tradisjonell oppfatning av kvinnerollen skeptisk til kvinnens deltagelse i den offentlige sfære, mens Venstre var mer positiv grunnet et liberalistisk grunnsyn. Imidlertid ble Venstres engasjement for kvinnestemmeretten overskygget av ønsket om å gi alle menn alminnelig stemmerett, og Høyre så nok også nytten av en begrenset kvinnestemmerett etter hvert, mange trodde kvinnestemmeretten ville være en konservativ garanti og kvinnestemmeavgivning ville demme opp mot sosialisme og radikale krefter. Men innenfor begge partier fantes det både pådrivere for kvinnenes stemmerett og de som motarbeidet den, og argumentasjonen knyttet seg til ulike fortolkninger av virkeligheten - med likhet, ulikhet, nytteverdi, rettferdighet, borgerrettighet og menneskerettighet som viktige elementer. Vi finner i stemmerettskampen interessekonflikter som hadde rot i kjønn-, klasse- og partiideologi.

Vi kan finne samme argumenter knyttet til kvinnens og mannens ulikhet både hos motstanderne av og forkjemperne for kvinnestemmeretten. Arbeiderpartiet var fra starten av positiv til kvinnestemmerett, men mente den burde være alminnelig. Arbeiderpartiets kvinner var engasjerte i stemmeretten, men var til tider mer opptatt av den sosialistiske klassekampen sammen med mennene for å bedre sosiale kår i samfunnet.

Venstre hadde sine røtter innenfor liberalismen. I følge denne ideologien var mann og kvinne like. Grunnlaget for det ideologiske ståstedet til partiet lå blant annet i John Stuart Mills The Subjection of Women fra 1869. Denne ble oversatt av Georg Brandes 1) i 1869. I 1884 satt Venstre en post om kvinnens stilling på programmet. Partiet skulle arbeide for større frigjørelse for kvinner. Ole Anton Qvam ble ny formann i Venstre, han hevdet at stemmerett var en menneskerett. Likevel ble alminnelig mannsstemmerett så viktig for Venstre at kvinnestemmeretten etter hvert kom noe i skyggen. I 1891 ble alminnelig stemmerett for menn programfestet. Partiet viste etter hvert en avtagende interesse for kvinnestemmeretten. Det ble svært viktig for partiet å få gjennomført alminnelig stemmerett for menn, og i 1896 ble det vedtatt en utvidelse av mannsstemmeretten. Kvinner ble holdt utenfor. I 1898 ble alminnelig stemmerett for menn vedtatt. Mange kvinnesakskvinner følte seg sviktet av Venstre i denne perioden.

Selv om Venstre ut fra sitt liberalistiske ståsted burde forsvart kvinnenes rett til å stemme, var det i 1901 10 Venstremenn i Stortinget som stemte mot forslaget om kommunal stemmerett for kvinner etter census. De syntes reformen kom for brått og mente at den burde vært programfestet før den ble vedtatt. Dette ble begrunnet med viktigheten av demokratiets spilleregler, folket skulle få uttale seg om en reform gjennom valg før den ble innført. I 1906 programfestet imidlertid Venstre statsborgerlig stemmerett for kvinner, og i 1909 ble alminnelig stemmerett for kvinner programfestet.

Selv om Venstre gjerne har blitt tildelt rollen som det partiet som var mest positiv til kvinnestemmeretten og gjennomførte denne gjennom reformer - kjølnet partiets interesse for saken betraktelig i perioder hvor andre saker fikk sterkere prioritet. Dette ga seg utslag i en nedtoning av fokuseringen på kvinnestemmeretten i den tiden da det var mer vesentlig for partiet å få gjennomført alminnelig stemmerett for menn. Alle menns fulle statsborgerskap var mer vesentlig enn kvinnenes inntog på den offentlige arena.

Hvordan stilte partiet Høyre seg til kvinnestemmeretten? I 1884 vedtok den konservative forenings sentralstyre et valgprogram som blant annet sa at partiet Høyre ville søke å lette kvinnens adgang til utdanning og erverv uten å krenke den stilling skriften anviste kvinnen i familie og samfunn. Det var innefor partiet alminnelig oppfatning at det var vesentlig at kvinnens rolle innefor familien ikke ble endret, dette ville skade samfunnets grunnpilar, hjemmet. I 1890-årene vokste forståelsen hos Høyrefolk for at stemmerett for velstilte kvinner kunne være en motvekt mot radikalisme. Men i 1890-årenes debatt om kvinnestemmeretten stod likevel Høyre samlet i sin avvisning av kvinnestemmeretten på et prinsipielt grunnlag.

I 1901, da kvinnene fikk kommunal stemmerett etter census, støttet Høyre dette. 28 Høyremenn stemte for reformen. I 1907 støttet partiet også begrenset kvinnestemmerett ved statsborgerlige valg. Argumentene som var brukt fra det konservative partiets side, var knyttet til borgerretten og samfunnsnytt. Det var viktig for partiet at kvalifikasjonskrav i forhold til stemmeretten var graden av økonomisk selvstendighet. I 1912 programfestet Høyre alminnelig stemmerett for kvinner, og da reformen ble vedtatt i 1913, var alle Høyrepresentantene enige i at reformen burde vedtas. Selv om Høyre hindret alminnelig stemmerett for kvinner i 1911, var partiet på glid mot en aksept av reformen i tråd med konservativ tro på langsomme og velbegrunnede endringer.

Arbeiderpartiet så kvinnestemmeretten som en del av demokratiseringen og sosialiseringen av samfunnet. Selv om alminnelig stemmerett for kvinner var partiets mål, aksepterte partiet likevel begrenset statsborgerlig kvinnestemmerett, da valget stod mellom denne form for kvinnestemmerett eller ingen. I 1885 krevde Socialdemokratisk Forening lik og direkte valgrett for menn og kvinner. Da Arbeiderpartiet ble stiftet i 1887 imidlertid, ble kvinnene glemt. Først i 1891 programfestet Arbeiderpartiet alminnelig stemmerett for kvinner. Dette var rotfestet i likhetsideologi. I 1906 ble alminnelig kommunal og statsborgerlig stemmerett for kvinner nr. 1 på programmet. Da alminnelig stemmerett for kvinner ikke ble vedtatt i 1907, endret partiet standpunkt og stemte for begrenset stemmerett for kvinner.

Noter:

1) Georg Brandes (1842 – 1927) dansk kritiker. Stod sentralt i 1870- og 1880årenes radikale kulturbevegelse.

Del 2 Horten – hovedbasen for den kongelige norske marine

2. 1. Militærsamfunnet med markante klasseskiller

Horten var i 1890 hovedstasjon for den norske marine. I 1814 var Horten bare et fergested, men etter at anlegget av Karl Johansvern verft var påbegynt i 1820, vokste det fram et handelssted rundt dette. Marinens skipsverft beskjeftiget i 1890 en anselig mengde arbeidere. Byen Horten hadde vokst opp rundt marinestasjonen og verftet. Horten var en militærby, og klasseskillene var store. Dagbladet og VG overgikk hverandre i angrep på det de kalte ”militær- og embetsdiktaturet” på Horten. 1) Offiserene gjorde seg gjeldende i offentlig styre og stell og var ellers toneangivende i bybildet. Også offiserenes hustruer var synlige i bybildet og var aktive i veldedighetsarbeid og i byens kvinneforeninger. Utover verftet hadde Horten i 1890 ingen særlig industri.

De øvrige byborgere var håndverkere og handelsfolk. De mange arbeiderne på verftet bodde i mer eller mindre kummerlige brakkeleiligheter. En del hadde familiene med seg, men noen etterlot også familiene på hjemstedet. I perioder var det stor pågang av arbeidssøkende svensker til verftet. Amtmannens beretning fra 1890 forteller om gode og jevne sysselsettingsforhold ved verftet. Beretningen nevner pensjonsinnretningen ved verftet som en medvirkende årsak til at fattigbyrdene i Horten var lavere enn i de andre Vestfoldbyene. I 1890 var 550 mennesker på forsorgsvesenets understøttelse, det var 80 pr. 1000 innbygger. Innbyggertallet var ved folketellingen i desember 1900 kommet opp i 8886 personer.

Det var ikke forbundet med noen vanskelighet å komme verken til eller fra Horten. Trafikken på fjorden var stor, Horten var et sentralt knutepunkt og ble et av de viktigste anløpstedene for dampskipstrafikken. I 1881 var jernbanen blitt åpnet, og i 1888 kom telefonen. Mange av borgerskapets kvinner reiste med dampskipet inn til Kristiania og handlet der inne.

Baggethun, lokalhistoriker og redaktør av lokalavisen Gjengangeren, beskriver Horten således:

”Marinetilværelsen ble en smeltedigel for de unggutter som fra hele landet kom hit. Det var vanskelig å bli akklimatisert i et samfunn hvor hele befolkningen var delt inn i grader, og hvor alt lot til å være styrt og ordnet etter strengt gradert, militære ansiennitetsprinsipper. Det var en militær innstilling, en hel befolkning av kongelige ansiennitetsbærere (...) fedrene har i tre generasjoner vandret sin vante gang til Verftet, byens sentrum (...) Kull etter kull, hver av sin art og sin grad – for her var alle mennesker graderte. Graderingen var et sterkt ordnende prinsipp, som ga hvert individ dets bestemte plass. Her var det ikke noe kluss med ubestemmelige overgangsnysanser mellom de forskjellige lag. Det var skarpe, uoverstigelige skillevegger mellom klassene. Ingen fostret vanvittige tanker om å klyve over.”

Johan Bech skriver i sin beretning om Horten fra 1911 2) at privat håndverksdrift aldri spilte noen vesentlig rolle i Horten. Liksom stedet fra første stund skyldte marinestasjonsanlegget sin oppkomst, så var utviklingen på stedet nøye knyttet til og betinget av bevilgningene til marinen og arbeidsdriften ved verftet.

I tillegg til dette militært ordnede samfunn som Horten representerte, fant vi også et annet samfunn – de mer enn 1000 verftsarbeiderne i byen har levd under andre sosiale rammer enn offiserfamilier og gode borgere. Det var stor gjennomtrekk av arbeidskraft i Horten, det må ha vært sosiale problem, utenomkateskapelig fødte barn, arbeidsløshet og alkoholproblem. Men det var stort engasjement i forbindelse med avholdsarbeid på stedet. Horten var dessuten et

eldorado for tjenestepiker, her var mange som trengte tjenestepikehjelp, og ekteskapsmarkedet for tjenestepikene var stort på grunn av verftsarbeiderne.

I 1890 årene var handelen i Horten økende, selv om engroshandelen ennå ikke fantes, var det stadig flere som drev med detaljhandel. Handelsborgerskapet økte dermed også i omfang.³) Omsetningen var god, og konkurser av betydning inntraff ikke. Horten fikk på denne tiden en vei vestover til bygdene Våle og Undrumsdal, og dette lettet tilførselen av matvarer til stedet. Horten hadde ved siden av dampskipsforbindelsen med Kristiania, også skipsforbindelse med en rekke andre norske byer samt med utlandet.

Lokalavisene har vært viktige kilder for å få et innblikk i bysamfunnets holdninger til kvinnens samfunnsrolle og det lokale arbeidet for kvinnestemmeretten. Avisene var også i stor grad etter som vi nærmet oss 1913 med på å informere om og arbeide fram aksept for kvinnestemmerettsreformene. I 1890 hadde Horten bare en avis, den konservative Gjengangeren. Avisen hadde en klart borgerlig målgruppe. Gjengangeren var en utpreget marineavis, den skrev om og for marinebyens borgskap. I stor grad ble den også skrevet av marinens egne folk – flere marineoffiserer var aktive skribenter i Gjengangeren. Den kom ut tre ganger i uka. Avisen definerte i 1890 sin oppgave således:

”Avisen vil foruten hva der kan være af speciel Interesse vedkommende Stedet selv, saaledes Referater af Kommunebestyrelsens Forhandlinger etc., sørge for at holde Læserne a jour med Begivenhedernes Gang i Ind- og Utlandet, likesom mindre Fortællinger og Forskjelligt af blandet Indhold jevnlig vil blive meddelt.”⁴)

Gjengangeren ble startet opp i 1851. Avisens utgiver og redaktør, boktrykker Jens Steenberg, fortsatte fram til sin død i 1884. Hans enke, Margarethe Steenberg, overtok avisen og trykkeriet og fortsatte å utgi avisen fram til sin død i 1900. I 1890 hadde vi altså en eneste avis på stedet, og den var eid og ble utgitt av en kvinne. Men fru Steenberg ledet avisen i konservativ ånd etter de retningslinjer mannen hadde lagt og var lite åpen for tanker om kvinnefrigjøring og ønsker om en omdefinering av den tradisjonelle kvinnerollen. Hun arvet mannens næringsvirksomhet, og man ville kunne tro at hun derved ville kunne ønske å utfordre kvinnens rolle i intimsfæren. Dette skjedde imidlertid ikke, Margarethe Steenberg ble heller en representant for bevaring av tradisjonelle verdier knyttet til kjønnsrollesystemet, til tross for at hun selv trådte ut av intimsfæren og over i en yrkessituasjon. For henne var kvinnens særart bestemmende for hennes virke knyttet til ansvar for hjemmet. Hun skrev aldri noe i avisen selv, men hun regjerte bestemt over redaktørene som kom og gikk i den perioden jeg undersøker, og likte dårlig liberalisering av de redigeringsprinsipper hun ønsket redaktørene skulle følge. I stor grad bidro hun til å vedlikeholde og bevare den offentlige diskurs om kvinnens rolle.

I Steenbergperioden bestod mye av avisen av såkalt ”langhalm”, dvs. klipp fra andre aviser landet over. De lokale nyhetene var ikke mange og bidraget fra leserne beskjedent.

”Langhalmen” var ofte lange, belærende artikler over flere numre av avisen. Det var dyrt å få nyheter fra de nyetablerte telegrambyråene, og småavisene hadde ikke råd til det. Hvor små forholdene var, viser følgende notis i Gjengangeren fra mai 1852:

”Da Bladet lagdes under Pressen i dag For Kl. 9 var Dampskipet med Udenlandsposten endnu ikke ankommet. Bringer Udenlandsposten nogen mærkelig politisk Nyhed, vil ”Gjengangeren” udkomme Tirsdag eller Onsdag Aften”.

De trange økonomiske forholdene generelt sett ga seg også utslag i såkalte ”medabonnement”, dvs at husstander spleiset på et abonnement og leste aviseksemplaret etter tur. ⁵)

Venstreavisene i Horten led en heller ublid skjebne. Venstrebladet "Jarlsbergeren" kom ut fra 1874, men gikk inn igjen allerede i 1875. En ny venstreavis, "Hortens Avis", startet allerede samme år. Redaktøren var anonym, og hadde store problemer med å få avisen til å lønne seg økonomisk. I januar 1880 i en henvendelse til leserne, uttalte han at han forsøkte å lede bladet etter moderatliberalt prinsipp, men at dette kolliderte med ledelsens synspunkter. Videre sa han at evnen til å betale kontingent hos bladets abonnenter hadde avtatt.

"Man er engstelig for å miste arbeidet hvis man ikke retter seg etter sine arbeidsgiveres ønsker, og det samme gjør seg gjeldende i militære kretser. Som følge av denne engstelse er det umulig å få tak i lokale nyheter, dels av frykt for herr Steenberg, dels av frykt for militære autoriteter. Et liberalt blad, endog så moderat som vårt, passer ikke på dette stedet. Ganske annerledes ville det bli om bladet kunne anta en konservativ retning." 6)

I 1883 gikk Hortens Avis inn. Fram til 1892 var Gjengangeren Hortens eneste avis. I 1892 kom venstrebladet "Jarlsberg Tidende" ut. Men denne avisen holdt bare ut et år. I 1893 startet Hortens Avis på nytt, og den eksisterte fram til 1926, men endret struktur og navn underveis til Hortens Blad. Seinere ble det gamle navnet gjenopptatt.

Med arbeiderbevegelsens vekst fulgte behovet for en sosialistisk avis for byen og distriktet. Fra 1912 kom arbeideravisen "Daggry" ut. Den radikale presse har hatt en svært vanskelig startfase i Horten, den har slitt med økonomiske problemer og manglende abonnenter. Også i dag er Gjengangeren eneste lokalavis i Horten. Gjengangeren har i alle år vært Hortens veletablerte, velaksepterte informasjonskilde. Den har vært knyttet opp til marinestasjonens militærsamfunn, og de mer radikale alternativene har vært mer eller mindre sporadiske døgnfluer som ikke har funnet grobunn for sine tanker. Horten var et spesielt samfunn, og hopen av verftsarbeidere hadde neppe råd til å kjøpe seg noen avis.

Hvordan så Hortens stemmerettskvinnens kamp for å erverve stemmerett og valgbarhet ut? Hvordan taklet de motkulturene som måtte finnes i dette samfunnet? Jeg vil forsøke å belyse stemmerettskampen i lokalsamfunnet fra ulike perspektiv og dermed avdekke den lokale demokratiutviklingen spesielt knyttet til dannelsen av kvinnens samfunnsrolle.

Kvinnene ønsket seg en rolle i samfunnet, de ønsket å være aktivt deltagende i den politiske styringsprosessen. Men hvilke oppgaver hadde lokalpolitikere i 1890-årene? Hva var sakene på den politiske agendaen for Horten kommunestyre? Kvinnene ønsket seg medborgerrettigheter og adgang til den politiske arenaen – hva skulle de stille med dersom de ble politikere? Aktiviteten i kommunepolitikken var annerledes i et samfunn der demokratiseringsprosessene nylig var påbegynt enn den er i dag. Var noen av kommunestyrets oppgaver innenfor feltet for de tradisjonelle kvinneoppgavene knyttet til omsorg og oppdragelse i hjemmet og filantropi, eller var kommuepolitikere primært engasjert i saker som man kunne si var innenfor det tradisjonelle maskuline ansvarsområde?

Dokumenter vedkommende Hortens Kommune fra 1892 kan gi oss en oversikt over hva kommunestyret i Horten behandlet av saker gjennom året 1892. 7) Lokalpolitikere hadde ansvaret for regnskap av ulike slag, som regnskap for folkeskolen og middelskolen, for tvangsarbeidsanstalten, for havnekassen, kommunekassen og arbeidsskolen. Kommunestyret valgte også medlemmer av lokale kommisjoner og ombud. Det ble valgt medlemmer til tilsynskommisjonen for distriktsfengselet, til middelskolens forstandskap, til sunnhetskommisjonen, til lignings- og overligningskommisjonen og til fattigkommisjonen.

Forslag til sunnhetsforskrifter og politivedtekter for Horten var også på agendaen ved flere av møtene i 1892. Det samme var nye statutter for Hortens samlag for handel med brennevin.

Det ble også debattert hvor store kvantum brennevin som skulle skjenkes i byen. Fattigpleien i Horten ble diskutert, og det ble også arbeidsforholdene for betjentene ved fattigvesenets kontor. Kommunestyret i Horten diskuterte dessuten størrelsen på honoraret for amtslegen for tilsyn med ”de sinnsyke” i Horten.

Skolesaker av ulik karakter opptok mye av kommunepolitikernes tid. Saker som ble fremmet i 1892 var pensjonstilskudd til lærerpersonalet, middelskolens sløydundervisning og ny lønningsvedtekt for lærerpersonalet ved middelskolen. Det ble diskutert om det burde være mulighet for å ta styrmannseksamen i Horten, og et forslag om å opprette et skolekjøkken for Hortens jenter ble debattert. Andre saker som kommunestyret hadde til behandling, var forbedring av veianlegget, ettergivelse av skatter, telefon til politimesteren, kloakkanlegg i Horten, utbedring av rettslokalet, aksjetegning i Hortens telefonselskap og dissenteres fritagelse for ytelser til statskirken.

Oversikten fra 1892 viser at mange av de sakene som kommunestyret behandlet gjennom året, var knyttet til kvinnens tradisjonelle oppgaver som ansvaret for helse, omsorg og oppdragelse av barn, omsorg for fattige, matlaging og edruelighetsarbeid. En stor del av den lokalpolitiske saksmengden i Horten i 1892 dreide seg om områder der kvinnene tradisjonelt hadde innsikt og ansvar. Ut fra dette skulle man kunne tro at elementer av feminiteten burde være overførbare til samfunnet som helhet, og man kan også forstå at stemmeretten ble viktig for kvinnene. Så lenge kvinnene var stemmerettsløse, tok menn alene viktige avgjørelser som i stor grad influerte på kvinnenes liv og var innenfor kvinnenes interessefelt. Dette var saker som kvinnene hadde interesse for og erfaring innenfor, og moderligheten og feminine egenskaper burde komme godt med når det gjaldt forståelse og håndtering av disse politiske temaene. Det var kun menn som var definert som samfunnsborgere med rett til å engasjere seg i politikken. Men det var en alminnelig oppfatning at kvinnene hadde spesielle egenskaper og erfaringer som gjorde dem spesielt godt egnet til omsorgsarbeid og til å ta seg av de svake i samfunnet, og kommunepolitikens innhold viser at samfunnsmoderlighet og feminin forståelse ville kunne komme godt med også utenfor intimsfæren. Kvinnene var engasjerte i feminine oppgaver/temaer knyttet til mikronivå, men på makronivå var det menn som hadde ansvaret for de samme oppgavene/temaene. Da var de definert som politikk.

Josefin Rönnbäck peker på at det ikke bare foregikk en diskursiv kamp om hva kvinneligheten inneholdt, men også en diskursiv kamp om mannlighetens innhold. Hun kaster fram den tanken at det kanskje var av redsel for at kvinnene ville gjennomføre sosiale reformer dersom de fikk politisk makt, som fikk særlig høyremenn i Sverige til å motarbeide kvinnestemmerettsreformer. Kvinnes tilstedeværelse i politikken ville kunne medføre store endringer både i politikens innhold og utforming og i kjønns- og makthierarkiene. 8) Men det må ha vært et problem for kvinnene at spørsmål som berørte familieliv, oppdragelse og omsorg, var deler av den politiske dagsorden på samme tid som kvinnene helt var utelukket fra den politiske og offentlige arenaen. Dette var en av årsakene til at kvinnene etter hvert brukte sin særart i argumentasjonen for stemmerett, mener Rönnbäck. Wenche Malo Windstad peker på det faktum at dersom kvinnene skulle engasjere seg politisk sammen med menn, måtte de engasjere seg innenfor de områdene som allerede sto på den politiske dagsorden og som var bestemt av menn. 8) Kvinnespørsmål som var knyttet til områder som ”familie”, ”husarbeid” og ”barn” hadde ikke samme verdi. Disse var ”hverdagsspørsmål”. I dette ligger etter min mening et paradoks – flere av de områdene som menn definerte som politikk og tok tak i på den lokale politiske arena, var innenfor det som kunne defineres som kvinnespørsmål. Likevel angikk disse spørsmålene makrosamfunnet, dermed fikk de en høyere viktighet enn de som kun angikk de små mikrosamfunn – hjemmene.

Wenche Malo Winstad hevder også at en definering av politikkbegrepet som den virksomhet som foregikk innenfor det politisk maktapparat og på den partipolitiske arena, er for snevert. Norske Kvinners Sanitetsforening hadde for eksempel en klar politisk handlingplan med et sosialpolitisk engasjement og lansering av kvinners kjønnskomplesmentaritet. Dermed mener hun at NKS klart framstod som en politisk organisasjon, og hun vil definere politikk videre enn det som foregikk innenfor politiske maktapparat og partivirkosmhet. Men var menn enige i at Sanitetsforeningens oppgaver og agenda dreide seg om politikk?

Noter:

- 1) Rolf Baggethun 1960 s.50
- 2) Johan Beck: Horten. Kort omrids af stedets historie 1911
- 3) A.Th. Kiær: Jarlsberg og Larviks Amt 1814 - 1914. Tønsberg Aktietrykkeri 1916 s. 204
- 4) Gjengangeren trykte sin programerklæring i de siste numrene av årgangen og i de første numrene som utkom hvert år
- 5) Baggethun 1960
- 6) Baggethun 1960
- 7) Dokumenter vedkommende Hortens Kommune 1892. J. Steenbergs Bogtrykkeri 1892
- 8) Wenche Malo Winstad 1998
- 9) Josefine Rönnbäck 2004 s. 50

2. 2. Demokratiutvikling og framveksten av ny kollektiv kvinneidentitet

På slutten av 1800-tallet møttes den gamle samfunnsordningen med den nye. Nye tanker om demokrati og om en liberal offentlighet stod i kontrast til ideen om det begrensede demokrati og den lukkede, selektive offentlighet. Kampen for politisk stemmerett for kvinner var en kamp for medborgerskap og likeverd, og etter hvert ble det en kamp for å få inkorporert medbogerstatusen hos kvinnene slik at det ble en felles kvinnelig identitet som omfattet alle aspekter av medborgerrollen. I lokalsamfunnet Horten kan vi følge en prosess som viser seg i utviklingen av demokratiske og liberalistiske holdninger. Samtidig ser vi at kvinnene søkte fellesskap og trygghet i samarbeid og samhold i denne perioden hvor hindringene var mange og ofte vonde å ta tak i. Likevel vokste det fram en kollektiv kvinneidentitet som i perioder omfattet kvinner med ulike verdier og prioriteringer i livet. Hvordan kom denne kollektive identiteten og strevet etter en demokratisk samfunnsutvikling til uttrykk i lokalsamfunnet Horten?

Marie Høeg flyttet til Horten i 1895. Da først ble det fart i arbeidet for kvinnestemmeretten i den lille marinebyen. Selv om Horten hadde en stortingsrepresentant som var positiv til kvinnestemmeretten, var det ikke noe kvinnesaksmiljø i byen før Marie Høeg kom. Marie Høeg var en ildsjel i kvinnestemmerettsarbeidet og dannet ikke mindre enn 4 foreninger for kvinner før hun flyttet til Kristiania 8 år seinere. Aslaug Moksnes sier at det er smått bevendt med biografiske data om henne, ikke et eneste privatbrev er funnet. Men mye kan leses ut av selvportrettene hennes - hun var fotograf av yrke. 1) Marie Høeg stiftet blant annet Diskusjonsforeningen for kvinner i Horten i 1896 og Hortens ledd av L.K.S.F. i 1898. Diskusjonsforeningens formål var å samle kvinner til diskusjon om temaer i tiden som angikk kvinnene, men også å gi kvinnene selvtillit og troen på at de mestret å føre ordet i en forsamling. På mange vis var Diskusjonsforeningen en skjult kvinnesaksforening, mens Hortens ledd av L.K.S.F. klart tonet flagg og hadde en åpen agenda, nemlig å arbeide for stemmerett for kvinner. Men begge foreningenes formål var å samle kvinnene i lokalmiljøet og bevisstgjøre dem i forhold til nye elementer i kvinnens rolle i samfunnet.

Hvor mye kontakt hadde det lokale kvinnemiljøet i Horten med kvinnesaksmiljøet i Kristiania? Var Diskusjonsforeningen en ”knoppskyting” av KSF og Kvinnesaksforeningen i hovedstaden?

26. februar 1897 ble det holdt årsmøte i KSF i Kristiania. Her ble det foretatt store endringer. Det ble vedtatt at KSF skulle gå til Stortinget med et forslag om begrenset kommunal stemmerett for kvinner. Dette var ikke Gina Krogs ønske, og hun gikk av som formann. Foreningen ble reorganisert med et styre på fem medlemmer, og styret fikk i oppdrag å utarbeide forslag til nye lover. Aslaug Moksnes hevder at Gina Krog ikke var forberedt på dette. 2) Selv om forberedelsene hadde pågått i lang tid, hadde Gina Krog ikke fått greie på noe. Man ville hindre at hun fikk samlet sine tilhengere. Det var nesteformannen i KSF, Anna Rogstad, som var primus motor i planene om å få gjennomført en annen taktikk. Hun foreslo at foreningen skulle stille krav om kommunal stemmerett for kvinner som betalte skatt av en inntekt på 800 kroner i by og 500 kroner på landsbygda. Gina Krog kalte dette forslaget en opportunistisk signalforandring. I debatten brukte hun betegnelsen ”Prutningsforslaget”. Hun kalte det også ”avslagstaktikk”. 3)

Gina Krog følte at dette forslaget forlot likestillingsprinsippet. Hun ønsket stemmerett på lik linje med menn. Forslaget som Stortinget nylig hadde vedtatt, ga stemmerett ved kommunevalg til menn som betalte skatt av 500 kroner i by og 300 kroner på landet. Anna Rogstads forslag om censusgrense var hentet fra stortingsvalg. Dette mente Krog representerte signalforandring.

Gina Krog uttalte seg i sterke ordlag mot dette forslaget. Hun mente at et slikt subsidiært forslag var under KSF’s verdighet. Det var ikke i foreningens ånd å arbeide for en privilegert klasse. Man måtte ikke svike prinsippene om likestilling, rettferdighet og humanitet. Bak de gamle prinsippene stod tusener av kvinner, det samme kunne man ikke si om det nye forslaget. 4) Forsamlingen vedtok Anna Rogstads forslag med overveldende flertall. Overraskelsesmomentet var viktig – det var for sent for Gina Krog å mobilisere til motstand. Det var for sent å underrette utenbys medlemmer. Etter hvert som debatten etter møtet bredte seg fra Nylænde og til dagspressen for øvrig, ble hensynet til utenbys medlemmer sentralt. Marie Høeg, formannen i Diskusjonsforeningen i Horten, var den første som reagerte kritisk på at alle utenbys medlemmer ikke var varslet. Hun hadde vært medlem i KSF siden hun kom tilbake fra Finland. For Gina Krog kom Marie Høegs protest som bestilt, og Aslaug Moksnes kaster fram tanken om at den kanskje også var det! Men det var sikkert problemfylt for Marie Høeg å skulle holde seg orientert og engasjert i kvinnestemmerettsarbeidet når hun bodde ute i provinsen. Hun følte at de var sviktet fordi prinsippet om ”jevnbyrdighet” ikke var fulgt. Hun mente at i framtiden måtte utenbys medlemmer underrettes når viktige forslag var framme, og de måtte få anledning til å stemme skriftlig.

Marie Høegs innlegg om dette i Nylænde var datert 27. mars 1897. Da det seinere kom til åpent brudd mellom kvinnene, ble det forklart som et skisma på prinsipielt og formelt grunnlag. Det var nødvendig på grunn av likestillingsprinsippet og utenbys medlemmers stilling i organisasjonen. 5) Marie Høeg uttrykte indignasjon både over innholdet i KSFs forslag og over foreningens fremgangsmåte: 6)

”Til Kvindestemmeretsforeningens bestyrelse! Naar en saa vigtig bestemmelse skal tages, som at forandre en forenings program, havde det ikke da været heldigst for alle parter, at forslaget først var kommet tilsyne f.eks. i ”Nylænde”, saa man havde faaet summet sig lidt, før nogen endelig beslutning blev taget.”

Hun pekte på at utenbys medlemmer ikke ante hva som foregikk innen foreningen før alt var ordnet og protesterte kraftig på en beslutning som hun mente var uheldig for foreningen.

"Da K.S.F. ifjor indsendte sit krav til stortinget om samme ret for kvinde som mand, saa havde den støtte af mange tusind kvinder udover hele landet. Mon disse kvinder fremsatte fordringen med prutningsmon? Sikkert ikke. De havde ganske vist klart for sig den store betydning, der ligger i kravet: jevnbyrdighed mellem mand og kvinde, og mon det ikke ogsaa er en af K.S.F.s opgaver at styrke den følelse?"

Marie Høeg brukte begrepet "jevnbyrdighet" om kvinnenes krav, og hun hadde tro på at menn og kvinner hadde ulike egenskaper. Men kjønnene skulle likevel være jevnbyrdige. Respekten for og anerkjennelsen av kjønnenes forskjellighet utelukket ikke aksepten av kjønnenes likeverd. Marie Høeg mente KSF hadde gått med på å la kvinnen være nummer 2 og underordnet mannen, og hun så flertallets handling som forhastet. Mange hadde latt seg blende av den korteste veien til stemmeurnen og dermed sviktet foreningens høyere mål.

Marie Høeg avsluttet protesten:

"Under forudsætning af, at det ikke strider mod K.S.F.s lovparagrafer, at der til udenbys medlemmer tages saadanne hensyn, som at underrette om møder og hvilke forslag, der ligger til behandling, samt at vedkommende medlem har ret til at afgive sin mening skriftlig, hvis man er forhindret fra at fremmøde, protesterer jeg, som medlem af K.S.F., imod at der tages beslutninger, uden at der gives anledning til at afgive stemme. Horten, 27 - 3 - 97. Marie Høeg"

Annemor Kalleberg hevder at striden i kvinneleiren bare tilsynelatende dreide seg om ulike taktiske overveielser. 7) Den ene gruppen mente at saken ville dø ut hvis det trakk lenger ut uten at det ble noe resultat for kvinnene. De mente det var nødvendig å be om inntektsbegrenset kommunal stemmerett for kvinnene og la det rikspolitiske vente. Gina Krogs fraksjon holdt ubetinget på kravet om like rettigheter for kvinner og menn. Men det skulle vise seg at det lå prinsippforskjeller til grunn. Gina Krogs gruppe bestod av kvinner som var radikale nok til å godta en vidtrekkende stemmerettsutvidelse. Den andre gruppen var mer konservativ. En av lederne, Ragna Nielsen, sa at 99 av 100 kvinner var uvitende og interesseløse og at de derfor ennå ikke burde få alminnelig stemmerett. 8) Også Ida Blom skiller mellom de radikale og de mer forsiktige kvinnene og mener at de radikale stod på kravene om de samme kvalifikasjonene for begge kjønn. 9) Hortens Selskapielig Diskusjonsforenings formann tilhørte "de radikales" leir.

Det nye styret i KSF handlet raskt. Fire dager etter årsmøtet var forslaget underskrevet av styret, klart til å framsettes i Stortinget ved ti stortingsrepresentanter. Det var viktig at forslaget kom til behandling i Stortinget i løpet av våren. 1897 var valgår, og ingen kunne vite hva slags utslag valget ville få. Hvis kvinnene nå kom med et moderat krav, kunne det være sjanse for at de samme mennene som praktisk talt hadde latt alle norske menn få stemmerett, ville være positive til kvinnes forslag.

Fredrikke Marie Qvam skrev ikke under på forslaget. Hun hadde blitt med i styret, men nektet likevel å skrive under. Mannen hennes, Ole Anton Qvam, hadde fått likestillingsforslaget nedstemt i Stortinget mot 22 stemmer. Suppleanten Randi Blehr, skrev under i hennes sted. Ektemannen Otto Blehr var blant de 63 representantene som stemte ned Qvams forslag i Odelstinget. Gina Krogs protester var både på prinsipielt og formelt grunnlag. Likestillingsprinsippet var forlatt, og det skulle endatil knesettes i lovene. Medlemmene utenbys var ikke underrettet, og deres innflytelse ble ikke ivaretatt i lovene. Gina Krog hadde muligheten til å samle tilhengere til sitt syn hos utenbys medlemmer. Hun hadde stor påvirkningsmuligheter som redaktør av Nylænde. Hun kunne, i følge Aslaug Moksnes, sile

innleggene og styre debatten så lenge den befant seg der. Hun kjente navnene bak anonyme innlegg. Hun hadde selv reist rundt og stiftet flere foreninger gjennom personlig kontakt.

Flere var misfornøyde med KSFs nye taktikk. KSF arbeidet først og fremst som en Kristianiaforening, de utenbysboende følte seg tilsidesatt. Tre byer ble mobilisert før årsmøtet 31. januar 1898, Horten, Drammen og Mandal. Årsmøtet ble holdt i Nedre Slottsgate 15 der 88 medlemmer var samlet – 38 flere enn på medlemsmøtet et par måneder tidligere da lovene ble vedtatt. 10)

Det forelå to forslag til forandring av lovene – et fra Gina Krog og et fra Marie Høeg fra Horten. Begge ønsket at formålsparagrafen skulle ivareta likestillingsprinsippet – kvinnestemmerett ”på samme betingelser som menn”. Marie Høeg foreslo dessuten en ny paragraf: ”Udenbys medlemmer underrettes mindst 8 dage i forveien om foreningens møder, naar viktigere sager skal behandles.” Begge forslagene var på forhånd gjort kjent i Nylænde. Marie Høeg hadde sendt inn forslag om endring av formålsparagrafen i KSF. Det nye styret hadde fjernet en viktig passus som Marie Høeg ville ha inn igjen. Den sa at KSF skulle arbeide for å skaffe kvinner statsborgerlig og kommunal stemmerett på samme betingelser som for menn. Hensikten hennes var å forhindre at man igjen kunne gå til Stortinget med et ”prutningsforslag” der likestillingsprinsippet var forlatt.

Dette forslaget var helt likt Gina Krogs forslag. Det ble tatt inn i Nylænde 15. januar 1898. Redaktør Krog anbefalte Marie Høegs forslag varmt. Hun anbefalte også Høegs forslag om mer innflytelse for utenbys medlemmer. Gina Krog følte at hun hadde en mulighet til å gjenerobre makt ved å mobilisere de utenbys. Og her var Marie Høeg og Hortenskvinnene sterke medspillere.

Anna Caspari Agerholt sier at det var et av de mest bevegede møter i kvinnesakens historie. 11) Det var uro i forsamlingen under diskusjonen og ved avstemningen, det var tydelig å merke at følelsene var i opprør. Gina Krog ba om at det måtte bli nøyaktig opptelling, det var mange innsendte skriftlige stemmesedler. Men i et møte som var holdt tidligere, og hvor Fredrikke Marie Qvam ikke var tilstede – var det blitt bestemt at man ikke skulle ta hensyn til skriftlige stemmesedler. Det var ukjent praksis å stemme skriftlig over en sak som først skulle diskuteres. Dette ville begunstige to byer – Horten og Mandal. De andre utenbys holdt det for selvsagt at man ikke kunne stemme fraværende. Det ble påstått at medlemmene i Horten og Mandal var vervet for anledningen – før 1898 fantes det ikke et medlem av KSF i Mandal og kun 3 i Horten. Dette kan tyde på at Marie Høeg hadde arbeidet iherdig for å få Diskusjonsforeningens kvinner med på dette. 26. januar ble det holdt et møte i Diskusjonsforeningen hvor Marie Høeg redegjorde for KSF’s arbeid i de årene den hadde bestått, for programmet og lovene. Hun oppfordret da de kvinner som var interessert i saken, om å melde seg inn i foreningen. 12) Men KSF vedtok at utenbysstemmer skulle forkastes. 38 stemmer fra Horten og 28 stemmer fra Mandal ble underkjent. 13)

Randi Blehr forsøkte å lese opp et telegram fra medlemmer i Drammen, men dirigenten, Anne Holsen, nektet henne det. Krog/Høeg-forslaget falt med 51 mot 37 stemmer. Forslaget om ”de utenbys ” ble utsatt til landsmøtet for kvinnesak som skulle holdes i Bergen samme år. Den nye taktikk var dermed godkjent av foreningen. Men Dagbladet skrev i en artikkel 11. august 1898 at signalforandrerne var tross seieren i virkeligheten i minoritet, de oppnådde bare et formelt flertall ved å sette ut av betraktning de utenbys medlemmene som holdt på det gamle programmet. 14)

”En pluralitet paa 107 mod 51 forvandlede til en minoritet paa 37 mod 51” stod det i et innlegg i Dagbladet undertegnet ”Et medlem af Norges venstreforening”¹⁵⁾ KSF hadde gjort seg selv ”umulig”, het det, og kvinner som ikke unte sine utenbys ”søstre” stemmerett i foreningens egne saker, kunne ikke ”vente sympati iblandt mænd for sit eget krav paa stemmeret.” Innlegget var skrevet av Anton Qvam. To dager før, 6. februar, hadde Fredrikke Marie Qvam i samme avis meddelt at hun hadde meldt seg ut av KSF og derfor ikke lenger satt i styret. Utenbys medlemmer protesterte også heftig mot Kristianiamedlemmenes ”egenmæktige optræden”, styret hadde ignorert foreningens virkelige majoritet da det underkjente de skriftlige stemmesedlene. (Aftenposten, 8. februar, nr. 100) ¹⁶⁾

Marie Kjølseth forklarer splittelsen mellom kvinnene i stemmerettsarbeidet med at de stadige nederlagene som kvinnestemmeretten hadde lidt, fra den første gang forelå til behandling i 1890 og senere fremover gjennom hver tingperiode, hadde etterlatt en del bitterhet i kvinnens sinn. ¹⁷⁾ Særlig var skuffelsen stor, hevder hun, etter at Venstre som tidligere hadde stått samlet om denne saken i 1896 gjennomførte en betydelig stemmerettsutvidelse for menn og samtidig lot kvinnene bli stående utenfor.

”Det var derfor naturlig, at man begyndte at tvile paa de gamle kampmidlers værd. Kanske vilde man lettere komme til maalet ved at slaa av paa fordringerne, og foreløpig kjæmpe for at en del av kvinderne kunde naa frem. Det andre partiet fandt, at de som stemmeretsforening hadde pligt til at hævde retten uavkortet for kvinderne i sin helhet. Kun paa denne maate hadde de en samlet kvindeopinion bak sig. Avslaget fik komme fra andre kanter, fra den avgjørende myndighet, eller fra foreninger som hadde sine specielle særinteresser at vareta, for eksempel Lærerindeforeningen.”¹⁸⁾

Horten var via Marie Høeg midt oppe i striden i KSF i 1898. Anna Rogstad karakteriserte Marie Høegs motivering for forslaget som ”meget naiv”. ¹⁹⁾ Men loaklsamfunnet Horten var likevel en viktig medspiller i kampen mellom kvinnegruppene, og lokalsamfunnets medvirkning førte til endringer i strukturen i stemmerettsbevegelsen på rikspan. Lokalsamfunnet Horten fungerte som et redskap i Gina Krogs hender godt støttet av Marie Høegs organisasjonstalent og samlende personlighet.

Landskvinnestemmerettsforeningen ble stiftet i februar 1898 med Fredrikke Marie Qvam som leder. Hun var leder av tre foreninger i perioden 1898 til 1903 - NKF, L.K.S.F. og Norske Kvinners Sanitetsforening. Alle stifterne var kvinner som hadde meldt seg ut av KSF, og de ønsket å stå for KSF's opprinnelige program, stemmerett på samme betingelser som menn. Med L.K.S.F.'s stiftelse var splittelsen blant stemmerettskvinnene blitt en kjensgjerning. Agerholt sier at det følte smertelig for sakens tilhengere og satte sinnene i sterk opphisselse.²⁰⁾ I følge Marie Kjølseth vakte denne uenigheten blant kvinner som arbeidet mot samme mål, i sin tid en betydelig oppmerksomhet. Den ble kommentert i pressen, og det manglet ikke på gode råd og formaninger til kvinnene om å holde sammen. ²¹⁾ Hennes vurdering av situasjonen er imidlertid at denne splittelsen var positiv for kvinnene og for stemmerettssaken:

”For os, som senere er kommet til, staar kampen som det derav følgende schisma i et noget andet lys. Vi ser en række betydlige kvinder sammenbundet i en forholdsvis liten forening, en samling generaler uten det tilsvarende antal menige tropper. Følgen var, at de store kræfter, som der var repræsenteret, maatte sprengte disse hemmende baand for at skaffe plads til sin egne utfoldelse. Det viste sig derfor, at spaltningen i 2 foreninger saa langt fra var til skade for saken. Tvert imot tok stemmeretsarbeidet i de følgende aar en hittil uanet fart. Mens KSF under Anne Holsens ledelse fortsatte som en Kristianiaforening, tok L.K.S.F. med fru Qvam i spidsen ledelsen utover landet. Med uopslitelig energi arbeidet hun altid videre og la den ene provins efter den anden under sit herredømme.”

Også Ida Blom tillegger splittelsen av kvinnene og danningen av L.K.S.F. stor betydning for kvinnestemmerettsarbeidets framgang. 22) Hun sier at den nye organisasjonen fant det viktig å trekke med seg kvinner fra alle deler av landet. Men den viktigste forskjellen mellom de to organisasjonene lå i deres holdninger i prinsippet for kvinnestemmerett. Noen av kvinnene som fortsatte å arbeide innen KSF, var i realiteten i mot alminnelig kvinnestemmerett. Ida Blom peker også på at Fredrikke Marie Qvam var en talentfull organisator, og i løpet av to år hadde L.K.S.F. fått dobbelt så mange medlemmer som KSF hadde. Etter hvert sluttet tusenvis av kvinner seg til foreningen fra hele landet. Når en slik stor organisasjon først var dannet, var det mulig å demonstrere at et stort antall kvinner i hele landet ønsket retten til å stemme.

Utenbys og innenbys medlemmer skulle ha like rettigheter innen L.K.S.F. Både enkelt-medlemmer og foreninger kunne tilsluttes. Hovedforeningen var Kristianiaforeningen. Årsmøtet var allmannamøte, og det skulle være direkte demokrati i foreningen. Det kunne sendes inn forhåndsstemmer, og alle medlemmene hadde stemmerett. Foreninger i by og bygd skulle danne ledd i en kjede der alle leddene var likestilte. Et medlem av styret i leddet kunne møte med stemmerett på styremøtene i Kristiania, og stemmen veide like mye om hun representerte et stort eller et lite ledd. 23)

I et udatert manuskript om kvinnestemmerettssaken 24) sier Gina Krog at hennes tale i november 1885 konkluderte med et krav om kommunal og statsborgerlig stemmerett for kvinner på samme betingelser som for menn. Diskusjonen som fulgte, viste at medlemmene i NKF ikke alle hadde samme syn på riktigheten og nødvendigheten av kvinnestemmeretten. Derfor ble en liten kvinnestemmerettsorganisasjon stiftet. Hun henviser til USA og kvinnene Stanton og Anthony og sier at disse sammen med innsatsen i England inspirerte til arbeid i Norge. Det samme gjorde John Stuart Mills innsats. Hun peker videre på at fram til 1895 hadde nesten hele Venstre vært for kvinnestemmeretten. Men et skifte inntrådte på den politiske arenaen, og i 1897, da Venstre hadde majoriteten i Stortinget, brukte de det til å gi universell stemmerett til menn. Kvinnenes krav så ut til å være glemt. Men med dette våknet kvinnenes aktivitet for kvinnestemmerettssaken og en ny nasjonal stemmerettsorganisasjon ble dannet. Denne nye organisasjonen gjorde et kjempearbeid for saken, skriver Gina Krog.

11. november 1898 kom Gina Krog til Horten og holdt foredrag. Noe uvanlig var det at dette ble annonsert i Gjengangeren, Diskusjonsforeningen hadde tidligere vært forsiktig med avertering i pressen:

”I den selskabelige Diskussionsforening holder Frk. Gina Krog, ”Nylændes” Redaktør, Foredrag om ”Norsk Folkestyre og norske ”Kvinder” førstkommende Fredag Kl. 8 i Afholdslokalet.” (10/11-1898)

Aslaug Moksnes sier at Gina Krog, som ikke lett lot seg bevege ut for å holde foredrag, kvitterte for ”service rendered” med å komme til Horten høsten 98. 25) Hun hadde fått støtte av Marie Høeg hele veien i splittelsesproblematikken i kvinnestemmerettsspørsmålet. Gina Krog samlet fulle hus på det første åpne møtet arrangert av Diskusjonsforeningen. Ikke-medlemmer fikk adgang mot å betale 10 øre i entre. I foreningens protokoll kan vi lese at Krog påviste den opprørende sosiale og politiske urettferdighet som rådet rundt om i Europa. Hun mente at det ikke var til å undres over når man tenkte på at den ene halvdel av menneskeheten, kvinnene, praktisk talt var utelukket fra samfunnsstyringen. Det var ikke på grunn av folkestyre man hadde denne elendigheten, men på grunn av at folkestyret kun var halvt gjennomført. 26) Gina Krog pekte på at fordi de to kjønn var så forskjellige, kunne det ene kjønn umulig ivareta det andres interesser. Derfor var det helt nødvendig at kvinnene fikk stemmerett. Hun viste til engelske forhold, der det hadde hatt positiv innvirkning at kvinnene hadde hatt kommunal stemmerett en tid. Gina Krog ga også en redegjørelse for hva som var

utrettet i kvinnestemmerettsarbeidet i Norge og viste til hva som stod igjen å gjøre. Foredraget ”blev paahørt med spændt interesse og lønnes tilslut med kraftig bifald.” 27)

Gina Krog brukte kvinnens særart i sin argumentasjon for kvinnestemmerett, men knyttet ikke argumentene direkte opp til nytteaspektet for samfunnet, men heller til menns manglende evne og mulighet til å ivareta feminine interesser. Både liberalistiske ideer og tanken om maternalisme på makronivå lå i bunnen for argumentasjonen hennes, som var mer grunnlagt på ønsket om jevnbyrdighet enn ønsket om likhet. Etter foredraget samlet foreningens medlemmer seg til en selskapelig sammenkomst. Det var fest når Gina Krog kom til Horten!

19. mai 1899 fikk Stortinget overlevert en petisjon med hele 10 570 underskrifter som støttet kommunal stemmerett for kvinner. F.M. Qvam var imponert over Hortenskvinnes innsats i arbeidet med å samle disse underskriftene. ”Om bare alle hadde vært saa dygtig som det lille Horten,” skrev hun i et brev til Andrea Holck, formannen i Kristiansands ledd af L.K.S.F. På petisjonen til Stortinget hadde hele 693 kvinner fra Horten og omland underskrevet. 28) Petisjonen lød:

”Til Norges Storting! I Tillid til, at det vil blive erkjendt som en Uretfærdighed, at de nugældende Love udelukker norske Borgere fra at udøve sine Borgerrettigheder blot paa Grund af deres Kjøen, og i Overbevisning om, at det er skadeligt for Hjem og Samfund, at Kvinderne holdes borte fra Samfundsarbeidet, andrager undertegnede norske Kvinder Storthinget om, at der indrømmes Kvinder Stemmeret i Kommunen i samme Udstrækning som Mænd.”

Marie Høeg og medlemmene i Hortens Ledd af L.K.S.F. gjorde en grundig jobb for å samle støtte til petisjonen. Horten har nok heller ikke vært det enkleste sted å samle underskrifter til en støtte for kvinnestemmerett. Men ildsjelene i Horten med Marie Høeg og Julie Randers i spissen stod på i en slik grad at ”stemmerettsgeneralen” Fredrikke Marie Qvam fant det rosverdig. Vi finner underskriftene til alle medlemmene i Hortens ledd av L.K.S.F. naturlig nok. Vi finner også de fleste medlemmene av Diskusjonsforeningen på petisjonen, men ikke alle. Ut fra referatene fra diskusjonen i denne foreningen, vet vi at noen av disse medlemmene ennå var skeptiske til stemmerett for kvinner. Men 693 kvinner fra Horten identifiserte seg så sterkt med kravet om lik kommunal stemmerett for kvinner som menn at de valgte å sette sitt navn på petisjonen. Det fantes en kollektiv kvinnebevissthet i Horten som medvirket til at 693 kvinner følte seg sterke nok til å offentlig komme med kravet om jevnbyrdighet med menn i forhold til retten til kommunal stemmerett.

Loven av 29. mai 1901 ga ca. 200 000 kvinner stemmerett. Censusrådet ble satt til 300 kroner på landet og 400 i byene. De gifte kvinnene kom også med dersom de oppfylte de kriteriene som Louise Qvam hadde foreslått. VG skrev at dette ville bli ”en gavnlige Modvegt mod Mandens Ensidighed og en del kvindelige Overdrivelser” 29)

Det skulle være kommunevalg i 1901, og kvinnene skulle for første gang bruke sin stemmerett. Begge stemmerettsforeningene i Kristiania forsøkte å forberede og dyktiggjøre kvinnene til samfunnsarbeidet. Det ble satt i gang opplysningsarbeid, holdt foredrag og offentlige møter, utdelt brosjyrer osv. Året før hadde Diskusjonsforeningen i Horten hatt foredrag angående vannforsyningen til Horten by. Dette var et ledd i å skolere kvinnene til medborgerrollen. I protokollen anføres det i denne sakens anledning:

”Formanden takkede for foredraget og udtalte at det var bra, at et saadant spørgsmaal var kommet op inden foreningen. Man tør ja nu snart haabe, at vi nærmer os vore ønskers maal: Opnaaelsen af stemmeretten, og da var det godt at begynde at forberede sig ved at optage til behandling af og til et kommunalt anliggende”. 30)

Kvinnene i Diskusjonsforeningen tenkte altså allerede i 1900 strategisk i forhold til å utdanne medlemmene i politisk arbeid - de søkte å øke kunnskapen hos de kommende potensielle kvinnelige kommunestyrerepresentantene.

I 1901 hadde KSF og L.K.S.F. ulike syn på hvordan kvinnene skulle forholde seg etter at de hadde fått kommunal stemmerett etter census. KSF advarte kvinnene mot å binde seg til noe parti. En upolitisk liste ble satt opp i Kristiania. L.K.S.F ønsket ikke nye partier, men mente at kvinnene burde gå inn i mennenes valgorganisasjoner. L.K.S.F. oppfordret kvinnene til å slutte seg til forskjellige partier og anmodet alle partiorganisasjoner om å stille kvinner på valglistene. Arbeiderpartiets kvinner valgte samme taktikk som L.K.S.F.. Hortens ledd var knyttet til L.K.S.F. og derfor programforpliktet til å følge L.K.S.F.'s strategi.

I Diskusjonsforeningen i Horten ble det holdt møte i april før kvinnestemmeretten var endelig vedtatt i Stortinget. Marie Høeg holdt foredrag om stemmerett for kvinner.³¹⁾ I protokollen finner vi følgende:

”Det vedtoges gjennom L.K.S.F. at indsende til Stortinget følgende henvendelse: Diskussionsforeningen paa Horten tillader sig at nedlægge protest imod enhver udvidelse af mandsstemmeretten, saalænge kvinderne ikke tilstaaes stemmeret.”

Etter dette møtet meldte 6 av Diskusjonsforeningens medlemmer seg inn i Hortensavdelingen av L.K.S.F.. I L.K.S.F.'s protokoll for 1901 finner vi at ikke bare Diskusjonsforeningen hadde sendt inn underskrifter på dette oppropet, men også Hortens ledd av L.K.S.F. med 58 medlemmer. ³²⁾

Liknende henvendelser kom inn fra ganske mange andre steder i landet. Hovedstyrets formann F.M. Qvam hadde oppfordret leddene og også enkeltpersoner der det ikke fantes kvinnestemmerettsforeninger, om å sende inn slike petisjoner til Stortinget. Marie Høeg fikk selvfølgelig sine to foreninger med på dette. Også Gjengangeren fant at dette var godt stoff og refererte:

”Kvindernes Diskusjonsklubb vedtog efter Foredrag af Frk. Høeg en Protest mod Udvidelse af den kommunale Stemmeret for Mænd, før end Kvinderne har erholdt Stemmeret i samme Udstrækning som Mændene.” ³³⁾

Vi kan i 1901 lese om Marie Høeg og Diskusjonsforeningen i Gjengangerens spalter. Det hadde skjedd en endring siden foreningen ble startet i 1896, da ble verken Marie Høeg eller foreningen nevnt i avisens spalter. Medlemslistene til Horten ledd av L.K.S.F. inneholdt 66 navn i 1901 ³⁴⁾, det var dette året det var flest medlemmer i foreningen. I 1903 ble Horten Kvinneråd dannet, og dermed var Horten med i en omfattende kjede av kvinneråd som skulle virke som en paraplyorganisasjon for ulike typer kvinneforeninger rundt om i landet.

I 1905 ble kvinnene stående utenfor folkeavstemningen arrangert til støtte for unionsbruddet med Sverige. De hadde ikke statsborgerlig stemmerett. Likevel kaller Agerholt 1905 for et vendepunkt i kvinnesakens historie. ”Kvinnene følte seg løftet av de store begivenheter, deres interesse for fedrelandet og dets skjebne var mer levende enn noensinne. Så meget sårere måtte det føles å stå helt utenfor avgjørelsene.” ³⁶⁾ Marie Kjølseth, som da satt i styret i L.K.S.F., sier at det følte ”bittert for kvinderne at staa helt udenfor nu da fædrelandets skjæbne skulde avgjøres.” ³⁵⁾

Folkeavstemning om unionsspørsmålet ble holdt 13. august 1905. Formannen i L.K.S.F. telegraferte straks til Stortingspresident Carl Berner: ”Skal en folkeavstemning, som ligger

udenfor vor forfatning, besluttet, maa kvinderne tages med.” 36) Fra mange kanter begynte der gjennom aviser å komme oppfordringer til de forskjellige organisasjonene om å sette i gang en navninnsamling slik at kvinnene skulle få vise sitt standpunkt. Nærmest spontant oppstod det rundt om i landet den tanke at kvinner kunne sette sine navn på lister som tegn på at de var enige i 7.-juni-beslutningen. Det var ønske om å få i stand en navnadresse av de stemmerettsløse kvinnene. Nylænde skrev:”Det brændte utover hele landet, hvor ilden fænget først, er ikke godt at holde rede paa.” 37) Moksnes kaller dette en grasrotbevegelse. 38) Hun hevder at L.K.S.F. nå så mulighetene som lå i den nasjonale stemningsrusen til å få i stand noe som liknet en kjempepetisjon for kvinners stemmerett. Elise Welhaven Gunnerson, styremedlem i L.K.S.F., foreslo at L.K.S.F. skulle kanalisere stemningen gjennom sitt apparat. L.K.S.F. hadde ca. 2000 medlemmer rundt omkring i landet, fordelt på 40 lokale foreninger. Enkelte ledd satt i gang før de fikk klarsignal fra ledelsen 2. august. 39)

Randi Blehr, formann i NKF, tok initiativet til en adresse fra kvinneforeninger utover i landet. NKN samordnet arbeidet med Gina Krog som formann. 565 foreninger deltok i organisasjonsadressen. Denne ble overlevert 13. august – folkeavstemningsdagen – ved en deputasjon ledet av Gina Krog. Det ble presisert at foreningene fant det urimelig at det bare var menn som skulle ta denne avgjørelsen om fedrelandets fremtid.

L.K.S.F. rykket inn i avisene et opprop med oppfordring om å støtte 7.-junibeslutningen og tegne seg på navnlister. Agerholt kaller dette en ”vågelig gjerning.” L.K.S.F. kunne skade seg selv om den ikke klarte å få nevneverdig antall underskrifter. Årsberetningen sier at ansvaret var tungt å bære for styremedlemmene; ”Lister med navne, telefon, telegraf, post og bud la beslag paa dem næsten døgnet rundt.” De møtte mange vanskeligheter, styremedlemmene i leddene var på sommerferie, på landet var det slåttonn. Men L.K.S.F. klarte oppgaven med glans. Trykte lister ble sendt ut til nøkkelpersoner rundt om i landet. Navnadressene fikk stor oppslutning. Enkelte steder hadde også noen unge menn tegnet seg. Til sammen ble det bortimot 300 000 navn.

22. august overrakte styret i L.K.S.F., F.M. Qvam, Elise Welhaven og Marie Kjølseth listene med alle navnene til Stortingspresident Berner. I det Stortingsforsamlingen reiste seg, takket Presidenten for det fedrelandssinn Norges kvinner hadde utvist og bad om at denne takken måtte bli overbrakt til kvinnene utover landet. Stortingspresidenten sa og at god bruk av den kommunale stemmerett ville være den beste vei til å oppnå fulle borgerrettigheter. Videre mente han at den holdning kvinnene hadde inntatt i tiden omkring unionsoppløsningen og også under avstemningen, måtte føre til at de snart oppnådde statsborgerlig stemmerett.

Ved den neste folkeavstemningen i 1905, 12. – 13. november, sendte L.K.S.F. en henstilling til Stortinget om at kvinnene skulle få bli med. Skrevet ble referert i Stortinget, men ingen hadde noen bemerkninger å komme med. L.K.S.F. avslo alle oppfordringer om å sette i gang en ny avstemning blant kvinnene. Fredrikke Marie Qvam mente det var viktig å holde kvinnene samlet om den store oppgaven og legge all kraft på å utnytte den sympati de hadde vunnet ved sin opptreden i 1905. En avstemning om kongedømme og republikk kunne splitte kvinnene. Moksnes sier at ”300 000 kvinner og 600 foreninger” ble et nytt argument for stemmerett. Her kunne kvinnene vise til tall som var langt høyere enn det tidligere aksjoner hadde framskaffet. Det maksimale tidligere hadde vært 12 000 underskrifter og adresser fra en håndfull foreninger.

Noen var nok ergerlige for at 1905 ble et slags nederlag i kvinnestemmerettssaken. En kvinne skrev i Nylænde:

"1905 ble et sorgens aar i den norske kvindebevægelsens historie. Der er i aar to gange appeleret til "det norske folk", der er utstedt optraad til "folket", vi staar udenfor. Kan der virkelig findes en kvinde her i landet, som ikke føler sig saaret ved at se regering og storting behandle os saaledes som en laverestaaende kaste?"

Men 300 000 kvinder hadde undertegnet, og avstemningen hadde vært forbundet med store vanskeligheter. Man hadde ikke statens administrative apparat til rådighet. Myndighetene ble imponerte over den store deltagelsen. Kvinnene hadde vist at de var interesserte. Det var blitt uttrykt i forbindelse med vedtaket om kommunal stemmerett i 1901 at det ikke kunne bli snakk om videre stemmerettsutvidelse før kvinnene hadde bevist at de kunne bruke de nye rettighetene på en fornuftig måte. Og selv om det ikke skjedde ved valg, fikk stortingsmennene det bevis de ønsket ved navninnsamlingen 1905.

Gina Krogs redaksjonsartikler i Nylænde i 1905 var til å begynne med preget av nasjonal patos. Men etter hvert slo hun over til kritikk av regjeringens "ettergivenhetspolitikk" i Karlstad. Oppgivelsen av grensefestningene var nasjonalt ydmykende, det la landet åpent for angrep og var alt annet enn fredspolitik, hevdet hun. Selv om det kom motinnlegg, holdt Gina Krog fast på sitt. Nylænde kom på kollisjonskurs med heltedyrkingen av 7.juni-regjeringen. Krog tok avstand fra hyldningstoget for statsminister Michelsen, og flere av lederne i L.K.S.F. boikottet toget. Lederne i KSF deltok.

Også Ida Blom vektlegger kvinnes innsats i 1905 og sier at den aktive støtte kvinnene ga oppløsningen av unionen, ga ny kraft til kravet om kvinnestemmerett. 40) Hun hevder også at det er grunn til å tro at denne ene politiske begivenheten bidro sterkt til at kvinner i Norge fikk statsborgerlig stemmerett før noe annet selvstendig land. Norske kvinner var i stand til å bruke den nasjonale opposisjon mot unionen med Sverige som et element i kampen for rett til å stemme, og dette gjaldt både sosialistiske og borgerlige kvinner.

I Horten stod forsvarssaken sterkt, og også patriotisme og nasjonalisme hos store deler av innbyggerne. Også i Horten finner vi kvinneengasjement i 1905 knyttet spesielt til stemmerettssaken. Diskusjonsforeningen fikk i januar 1905 besøk av Fredrikke Mørck. 41) Hun redegjorde for Norges innmeldelse i det internasjonale stemmerettsforbund. Deretter fortalte hun om Susan B. Anthony, stemmerettssakens store forkjemper. Fredrikke Mørck hadde hørt henne tale på konferansen i Berlin, 84 år gammel. Mørck presenterte også andre av stemmerettsforkjemperne, nemlig Carrie Chapman Catt og Anna Skard. Kvinner med engasjement og mot ble brukt som eksempler og inspiratorer til kvinnestemmerettens fremme.

I 1905 fikk Kvinnerådet i Horten anmodningen om å samle underskrifter fra foreninger med kvinnelige styremedlemmer på en takkeadresse til Storting og Regjering for 7. juni-beslutningen. 42) Den ble undertegnet av formennene i 12 forskjellige foreninger i Horten. Foreningene var ulike og representerte ulike verdisyn og visjoner og hadde svært ulike formål. Men de hadde klart å forenes i patriotisme og et nasjonalistisk ønske om en egen norsk stat. Oversikten over foreningene viser mangfoldet hos denne gruppen som skrev under på takkeadressen:

For Kvinderaadet: Rina Rosenquist
For Diskusjonsforeningen: Lagertha Broch
For Kvindestemmeretsforeningen: Karen Johansen
For Tuberkuloseforeningen: Ingerid Oppegaard
For Unge kvinders kristelige forening: Sophie Schnitler
For Afholdsforeningens kvindeforening: Louise Feiring
For Arbeidsstuen: Magdalene Vedeler
For Hedningemissionen: Alvhilde Bugge

For Sømandsmissionen: Kristiane Nilsen
For Kinamissionen: Kristiane Larsen
For Sanitetsforeningen: Inga Norman
For Indremissionen: Marie Halvorsen
For L.K.S.F.: Laurence Andetjern

Laurence Andekjern, undertegnet på vegne av L.K.S.F., mens formannen i Hortens ledd av L.K.S.F. undertegnet på vegnet av leddet. 43) Selv om vi her har å gjøre med ulike kvinner i forhold til ideologisk ståsted og verdisyn, skapte sikkert denne samhandlingen en gryende kollektiv kvinnebevissthet i forhold til engasjement på makroplan. Kvinneforeningene som var representert her, hadde ulike formål og verdier, men de stod samlet i ønsket om å oppløse unionen med Sverige. Kvinnene handlet kollektivt som kjønnsgruppe i denne sammenheng.

Før folkeavstemningen 13. august ble alle kvinner som ønsket å føre sitt "ja" til mennenes stemmer, oppfordret til å sende sitt navn til L.K.S.F.. Kvinnerådet fikk lagt ut lister hvor kvinnene kunne tegne seg, og 20 av byens "Udvalgte og navngitte kvinder" oppfordret kvinnene i pressen til å være med. På selve valgdagen leide Kvinnerådet Menighetsforeningens lokale, slik at de kvinner som ville skrive sitt navn på en liste, kunne tegne seg der på samme tid som mannsavstemningen foregikk i Avholdslokalet, tvers over gata. Kvinnene arrangerte altså sin egne folkeavstemning parallelt med den offentlige mannsavstemningen. Disse "avstemningene" ble avholdt i lokaler like ved siden av hverandre! Den fysiske nærheten mellom de to avstemningslokalene understreket nok også det paradoksale i at kvinner og menn ikke kunne utføre denne patriotiske og fellesskapsdannende handlingen sammen. Det var mye entusiasme og glede knyttet til handlingen på tvers av de grensene kjønnssegregeringen hadde skapt. I Horten var det 2114 kvinner som på denne måten ga sin tilslutning til 7.-junivedtaket. 44)

Diskusjonsforeningen holdt møte 29. september 1905 og vedtok da å sende statsminister Michelsen følgende telegram: 45)

"Hortens kvindelige diskussionsforening, samlet til møde, sender statsm. M sin ærbødige hilsen og tak for trofast arbeide for fred og fædreland."

Gjengangeren hadde holdt leserne orienterte i lengre artikler hver dag om den politiske utviklingen gjennom våren og sommeren 1905, men kvinnene ble ikke nevnt. 31. juli hadde imidlertid Gina Krog en kort artikkel på første side, der hun tok opp kvinnes forhold til folkeavstemningen:

"Hvad siger Kvinderne i Anledning Folkeafstemningen? De føler bittert sin politiske Afmagt. De ønsker inderligt at kunne være med i Afstemningen og bekræfte den stedfundne Opløsning af Unionen med sit Ja. Allikevel har de givet Afkald paa Henvendelsen til Statsmagterne om Deltagelse."

Kvinnene hadde, i følge Krog, bøyet seg for det faktum at det ville forsinke avstemningen å få de stemmerettsløse med. Hun mente at Norges kvinner hadde Norges sak for kjær til å ville lage vanskeligheter ved denne avgjørelsen. Men på et vis skjerpet dette bare kvinnekampen:

"Men, medes der skrives og tales om "Folkeafstemning" uden at Kvinderne saa meget som nævnes engang, modnes Beslutningen om ikke at hvile, før vi har vundet Ret til at regnes med til det norske Folk. Dette har jeg - fra flere Kanter af Landet, faaet de sterkeste Opfordringer til at udtale. Gina Krog. Redaktør Nylænde. Formand for Norske Kvinders Nationalraad."

Gjengangeren anså innlegget så viktig at det fikk en førstesidesplass. Gina Krogs uttalelser harmonerte nok med avisens politiske oppfatning, Krog ga uttrykk for fedrelandskjærlighet og

nasjonalisme En uke seinere ble det trykt en førstesidesartikkel med henvendelse til kvinnene, denne gangen ved L.K.S.F.'s formann Marie Qvam:

"Norske Kvinder! L.K.S.F. har allerede gennem Adresse til Storthing og Regjering udtalt sin Tak til Statsmagterne for, hvad der af disse er gjort for at opretholde vort Lands Selvstændighed og Selvbestemmelsesret."

Kvinneoppøret fikk høy prioritet av avisredaksjonen - førstesideplass indikerer at dette var viktig stoff for avisen. Avisen hadde lister i sitt redaksjonslokale der kvinnene kunne tegne sine navn. Dagen før folkeavstemningen kom en oppfordring til kvinnene i Horten:

"Kvinder i Horten og Omegn! Man tillader sig herved at anmode alle voxne kvinder om at skrive sit Navn paa de i Gjen.'s Exp., i Hortens Blads Exp. og i Grønlunds Boghandel utlagde lister fra LKSF og herved give tilkjende sin Tilslutning til 7de-juni-Beslutningen."

Etter at avstemningen var gjennomført, ga Gjengangeren uttrykk for respekt og ærbødighet for kvinnenes innsats. I samme nummer takket redaktøren kvinnene:

"Kvinderne fortjener et Tak for den moralske Støtte de har givet Mændernes Afstemning den 13. aug. ved i et Antal af henved 1/4 Million at udtale sin Tilslutning til Storthings-beslutningen af 7de juni. Det er en imponerende Adresse, som nu foreligger fra Kvindernes Side. Den er blevet til helt frivillig, diktert af Fedrelandskjærlighed og Villighed til at tage Del i ansvar for det skete, et Ansvar som det norske Folk nu helt og holdent har taget paa sine egne Skuldre." (22/8 - 1905)

Kvinnene hadde nå vist at de kunne ta samfunnsansvar, at de hadde interesse for andre ting enn den hjemlige sfære. De ble betraktet som del av den norske samfunnsånd, og nasjonalisme ble koblet opp mot kvinnestemmeretten. Kvinnestemmerettsbevegelsen fikk "et løft" i sitt strev for medborgerskap, og fedrelandskjærlighet og patriotiske følelser forente menn og kvinner i felles aktivitet med et felles mål: frihet for Norge. Dette skapte på mange vis en harmoni og et samarbeid mellom kjønnene som kom til uttrykk gjennom en enhetlig og ikke kjønnert nasjonalfølelse.

Kvinnene ble på ingen måte holdt utenfor i Gjengangerens politiske stoff 1905, avisredaksjonen informerte løpende om kvinnenes avstemning og uttrykte takknemlighet og respekt for kvinnenes støtte. Kvinnene ble omhyllet med ros og ridderlighet. Det ble ikke eksplisitt uttrykt at kvinnene burde få stemmerett på lik linje med menn. Det var heller en slags ærbødighet for kvinnen som kom til uttrykk. Men dette burde være grobunn for en seinere aksept av kvinnelig stemmerett og politisk arbeid. Nytteaspektet i forbindelse med samfunnets beste var viktig, kvinnenes fedrelandshengivenhet og arbeid for Norges sak støttet mennene, og det var ingen trussel for mannens samfunnsrolle i dette arbeidet. Kvinnene krevde ikke noe, de bare støttet mennenes sak politisk, emosjonelt og moralsk. Igjen var kvinnene nyttige. Selv om dette kvinneengasjementet ikke direkte er arbeid for kvinnestemmeretten, fremmet det sikkert kvinnestemmerettssaken på sikt - kvinnene hadde vist at de kunne ta initiativ og beslutninger og at de engasjerte seg politisk. I Horten støttet den konservative lokalavisen kvinnene i deres arbeid for å få fram de stemmerettsløses mening og politisk holdning. "300 000 kvinner og 600 foreninger ble en nytt argument for stemmeretten", også for Hortens kvinner som arbeidet for stemmeretten. 46) Disse ble godt støttet av redaktøren i Gjengangeren dette året.

Kvinnerådet i Horten så det som en av sine viktigste oppgaver å få kvinner til å ta ansvar og la seg representere ved forskjellige anledninger, i komiteer osv. 47) I denne viktige perioden for kvinnestemmerettsskampen mens kvinner og menn kunne enes om samhandling for

fedrelandet, var det vesentlig at kvinnene gjorde seg meste mulig gjeldende, både i foreningsliv og forretningsliv og også i samfunnet generelt. Kvinnerådet i Horten ga enstemmig sin tilslutning til NKN's henvendelse til myndighetene om å få kvinner med i Fabrikktilsynet og få ansatt kvinnelig fabrikkinspektrise.

Kari Melby sier at det nasjonale spørsmål i 1905 ga kvinnene en anledning til å spille rollen som medborger selv om de ennå ikke hadde fått fulle medborgerrettigheter. 48) Hun mener også at begivenhetene i 1905 fremmet kvinnestemmerettsaken i Norge. Kvinnes protestaksjon kunne tolkes som en demonstrasjon av selvbevissthet og politisk autoritet selv om de stod uten formell stemmerett. Kvinnes adferd ble også sett på som positiv i forhold til Norges løsrivelsesprosess fra Sverige. Dermed kan man si at det nasjonale spørsmål ga kvinnene i Norge en sjanse til å handle politisk for å utvide sine politiske rettigheter. Kari Melby peker på at kampen for nasjonal selvstendighet, sett fra et feministisk ståsted, initierte den siste fasen av demokratiseringsprosessen - kvinnene ble inkludert i denne prosessen.

Inger Hammar har undersøkt de svenske kvinnens innsats og deltagelse i den offentlige diskusjon i 1905 i sin bok "För Freden och rösträtten". 49) Mens de norske kvinnene fikk stor offentlig oppmerksomhet for sitt engasjement for unionsbruddet med Sverige, har historikere fokusert lite på svenske kvinners innsats. Inger Hammar fant imidlertid at et antall svenske kvinner tok den offentlige arena i besittelse, og at de kom med uttalelser om unionsbruddet. De virket gjennom uformelle nettverk av både menn og kvinner, samtidig som de utnyttet sin rett til å debattere offentlig og spre sine hensikter på trykk. En av disse kvinnene var norskfødte Anna Bugge Wicksell, som var engasjert kvinnestemmerettstilhenger i Norge før hun flyttet til Sverige. Før unionsbruddet hadde kvinnene i Sverige og Norge samarbeidet omkring stemmerettsspørsmålet. Etter unionsbruddet var ikke dette samarbeidet like enkelt.

Mens unionsbruddet i 1905 utvilsomt var positivt for kvinnestemmerettsutviklingen i Norge, skapte bruddet splittelse i samarbeidet mellom kvinnebevegelsene i Norden. Hvis dette ble eksponert for omverdenen, ville dette undergrave muligheten for seier i kvinnestemmerettskampen, mener Hammar. Hun peker også på det faktum at genusforskningen ikke har vært opptatt av svenske kvinners roller under unionsbruddet, dette var tapernes historie, i motsetning til de norske kvinnenes innsats som representerte vinnernes historie. Hun undrer seg over at de kvinnene som har blitt stående i sentrum for genusforskernes interesse - liksom de menn som det ble satt fokus på tidligere i tradisjonell historieskrivning - tilhører kategorien historiens vinnere.

I Horten representerte 1905 kvinnefellesskap og kollektiv identitetsbygging for kvinnes del. Kvinner med ulik bakgrunn og ståsted ga sin underskrift til støtte for unionsbruddet, og la grunnen for de utvidelsene av kvinnestemmeretten som fant sted 1907, 1910 og 1913. For mange kvinner kostet det mye å delta i samfunnsdebatten, det brøt med de sosiale normene i samtiden. For noen representerte nok derfor 1905 en steg over i offentligheten – de hadde vært med på en politisk handling når de satt navnet sitt på ja-listen. Det var nok også for en del kvinner i Horten en trygghet i at den konservative lokalavisen så sterkt oppfordret kvinnene til å delta i det samfunnsengasjementet som 1905 representerte. Det var lettere å ta steget ut i den offentlige sfære med den aksepterte og opiniondannende avisredaksjonen i ryggen. Avisen ble en aktør i lokalsamfunnet i forhold til endring av innholdet i kvinneligheten, og kvinner og menns sammenfallende interesser for fedrelandets ve og vel ble en påskynder og et positivt tilfang for kvinnestemmerettsarbeidet. Likevel tror jeg at mannssamfunnets aksept av kvinneengasjementet i 1905 vel så mye var tuftet på nytteperspektivet for fedrelandssaken som troen på kvinnene som samfunnsmennesker. Jo

flere som engasjerte seg for en unionsoppløsning, jo større var muligheten for at Norges løsrivelse fra Sverige ville finne sted.

Noter:

- 1) Aslaug Moksnes: Marie Høeg - kvinnesaksaktivist og organisator. Skrift til utstilling av Marie Høeg på Preuss fotomuseum 1997. s. 8
- 2) Moksnes 1984 s.199
- 3) ibid
- 4) Anna Caspari Agerholt 1973 s. 191
- 5) Moksnes 1984 s. 202
- 6) Nylænde 1/4 -1897
- 7) Annemor Kalleberg: "De viste vei – Den norske kvinnebevegelsens historie". I Aase Bant, red: "Hva bråker de for?" Oslo 1973 s. 66
- 8) ibid
- 9) Ida Blom 1980 s. 9
- 10) Moksnes 1984 s. 205
- 11) Agerholt 1973 s. 192
- 12) Diskusjonsforeningens protokoll 1898
- 13) Agerholt 1973s. 192
- 14) ibid s. 193
- 15) Moksnes 1984 s. 207
- 16) Agerholt 1973 s. 193
- 17) Marie Kjølseth 1914 s. 7
- 18) ibid
- 19) Moksnes 1984 s. 14
- 20) Agerholt 1973 s. 194
- 21) Kjølseth 1914s. 98
- 22) Blom 1980 s. 9
- 23) Moksnes 1984s. 210
- 24) Manus om stemmerettsaken av Gina Krog, udatert. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo
- 25) Moksnes 1984 s. 14
- 26) Diskusjonsforeningens protokoll 1898
- 27) ibid
- 28) Petisjon til Stortinget mai 1899. Qvam-arkivet
- 29) Agerholt 1973 s. 211
- 30) Diskusjonsforeningens protokoll 1899 - 1902
- 31) ibid
- 32) L.K.S.F.'s protokoll 1898 til 1904. Qvam-arkivet
- 33) Gjengangeren 25/4-1901
- 34) Medlemslistene til L.K.S.F., protokoll, Qvam-arkivet
- 35) Kjølseth 1914 s. 101
- 36) Agerholt 1973s. 218
- 37) ibid s. 219
- 38) Moksnes 1980 s. 243 ibid s. 245
- 39) Marit Tokheim 1975 s. 152. Følgende framstilling bygger på Tokheim 1975, Agerholt 1973, Kjølseth 1914, Kari Nerdrum Tangen 1977 og Moksnes 1984. Tangen gir oss et bilde av hvordan kvinneaksjonen i 1905 foregikk i et lokalt ledd av L.K.S.F.
- 40) Blom 1980. Også Gunnela Bjørk påpeker at hendingene i 1905 ga kvinnene i Norge anledning til å opptre som statsborgere. Bjørk 1999. Det samme sier Kari Melby i "Politisk myndighet uten rettighet: Fredrikke Qvam. I "Kjønnes møte med det moderne" 1999 s. 112: "Hendelsene i 1905 er ett eksempel på at kvinnene kunne tre inn i det politiske kampfeltet, der forhandlinger om kjønn, politikk og nasjonalitet ble utkjempet, og at de kunne utfordre forståelse av kvinnelighet - og dermed også av mannlighet."
- 41) Diskusjonsforeningens protokoll 1905. Fredrikke Mørch var stifter av "Høiere skolars landslærerindforening" og var den første formannen. Julie Randers fra Horten overtok formannsvervet etter henne. Mørch utga også sammen med Marie Høeg "Norske kvinder" i 1914.
- 42) Frederikke Løchstøer 1963 s. 14. Til Norges Storting og regjering. Særskrift, Kristiania 13. august 1905
- 43) Laurence Andekjern var også aktiv innen lærerorganisasjonene i Horten, hun var i 1909 viseformann i Horten lærerlag, og i 1915 viceformann i Hortens lærerindforening. Det var de samme kvinnene som påtok seg

lederverv innenfor ulike organisasjoner og foreninger Endre Pedersen: Skole og lærer. Historiske trekk fra lærernes foreninger i Horten, Åsgårdstrand og Borre. 1998 s. 148

44) Løchstøer 1963 s. 14

45) Diskusjonsforeningens protokoll 1905

46) Moksnes 1984 s 246

47) Løchstøer 1963 s. 15

48) Melby 2000 i Sølvi Sogner og Gro Hagemann: Women`s Politics and Women in Politics

49) Inger Hammar: För freden och rösträtten. Kvinnorna och dne svensk-norska unionens sista dagar. Nordic Academins Press. Lund 2004. Se også: Bokmelding: Svenske kvinner og 1905 av Svein Ivar Angell i Hifonytt nr. 4 sep. 2005

2. 3. Kvinneorganisering i Horten

På hvilket vis foregikk organiseringen av kvinnene i Horten? Hvordan ble kvinnene rekruttert til foreningene som var knyttet til kvinnesak og holdningsarbeid i forbindelse med kvinnerollen, og hvem var medlemmer av disse foreningene? Høsten 1895 begynte Marie Høeg å sondere terrenget for å finne fram til kvinner som kunne tenkes å ha interesse av og være dristige nok, til å være med på kvinnesaksarbeid. Marie Høeg ville opprette et forum av kvinner og for kvinner. Hun var opptatt av kvinnesolidaritet og hadde samtidig styrke til å sette sine ideer ut i livet. Marie Høeg var en aktiv kvinne. Hun stiftet Diskusjonsforeningen og Stemmerettsforeningen og også i 1903 Hortens Tuberkuloseforening, etter et møte hvor hun hadde sammenkalt de to lokale foreningene hun hadde stiftet tidligere. 1) Hun hadde dessuten en rekke artikler og inserater i Nylænde. 2)

Var kvinnestemmeretten et aktuelt tema i lokalsamfunnet Horten? I 1896 var Hortens konservative lokalavis opptatt av hvem som burde få stemme. Foreløpig var det ikke særlig stort engasjement når det gjaldt kvinnenens stemmerett i lokalsamfunnet, men stoff om kvinnestemmeretten begynte å dukke opp i avisspaltene, om ikke så mye i Venstrepressen, så i hvert fall i Gjengangeren. Nettopp i dette året ble Horten Diskusjonsforening stiftet. At en slik kvinneforening ble stiftet i denne konservative marineby, må nok tilskrives spesielt initiativrike og ressurssterke kvinner som mer eller mindre tilfeldig fant hverandre i denne lille byen.

4. mars 1896 ble det innbudt til konstituerende møte i Berg & Høegs Fotoatelier i Torvgaten i Horten. Hele 40 kvinner hadde forhåndstegnet seg, men protokollen viser at bare 19 avla stemme. Ble det for mange kvinner rett og slett for vanskelig å være med på oppstart av en kvinneforening? Satt de for mye av sin kvinnelighet på spill når det kom til stykket, og utfordret den aksepterte, kontrollerende norm for femininitetens virkefelt på et vis som ble for sterk for halvparten av de forhåndstegnede kvinnene? Marie Høeg fremhevet på det første møtet at både menn og kvinner måtte delta i kampen for tilværelsen, og derfor følte man trang til en meningsutveksling om de mange forskjellige spørsmål som var oppe i tiden. 3) Det var foreningens mål å få Hortens kvinner til å slutte seg mer sammen og bringe dem til å opptre mer hyggelig og kameratslig overfor hverandre. Marie Høeg mente at mennene var flinkere enn kvinner til dette.

Lover ble vedtatt, og foreningens formål skulle, i følge formålparagrafen, være å samle kvinner til diskusjon om tidens spørsmål, særlig de som angikk kvinnens stilling. Høeg nevnte saker som husflid, lønnsvilkår, oppdragelse, kvinnenens klesdrakt, avholdssaken, kvinnenens sosiale stilling, freds- og forsvarssaken og stemmerett. Foreningen skulle også ha et oppdragende aspekt, alle medlemmene måtte være aktive, det var ikke nok å velge et styre og legge alle byrder på det. Foreningen ble dermed også på et vis et skoleringsredskap overfor kvinnene i forhold til den nye medborgerrollen som de skulle komme til å kjempe for i de

etterfølgende år. I Diskusjonsforeningen fikk kvinnene erfaring i å føre ordet og i å måtte sette seg inn i saker som tidligere hadde vært definert inn i den mannlige politiske agenda. De skulle også skoles i mannlig adferd fordi kvinnene lett lot seg styre av følelser og intrigemakeri. Det ble valgt et styre på fire. Marie Høeg ble den første formannen og med seg i styret fikk hun lærerinne Julie Randers, Othilde Utheim, gift med en marineoffiser og Venstrepolitiker, og lærerinne Aagot Thauland. Styret bestod altså av en fotograf, to lærerinner og en kvinne gift med en dosent og radikal politiker.

Den første diskusjonen dreide seg om navnet på foreningen. Det ble vedtatt at navnet skulle være "Den selskabelige Diskussionsforening". Aslaug Moksnes sier at betegnelsen selskabelig ble tilføyd for å dempe inntrykket av en politisk klubb. 4) Dette fant også KSF nødvendig. KSF's klubb var upolitisk og holdt alltid strengt på å være en privat klubb. Den tillot aldri avisreferater fra møtene sine. Tilsynelatende ble denne klubben stående upåvirket av rivningene og splittelsen i kvinnestemmerettsforeningen i 1890-årene. Bakgrunnen for stiftelsen, var etter sigende behovet for et sted, der man i selskabelige former kunne drøfte tidens spørsmål, og især kvinnestemmerettssaken. 5)

Religion og politikk skulle ikke diskuteres i Hortens selskabelige Diskusjonsforening, men "alle" visste at det dreide seg om politikk. Meningen var nok at man skulle holde seg unna partipolitikk. Imidlertid ser vi nok at det etter hvert etter under demokratiseringsprosessen oppstod et nytt syn på politikk, hva som egentlig var politikk og hvordan denne kunne bedrives. Etter noen år ble "Selskabelig" utelatt. Baggethun sier i Hortensboka at Diskusjonsforeningen var Hortens første større offentlige sammenslutning av kvinner, men Aslaug Moksnes setter et spørsmålstegn ved hvorvidt den var offentlig eller ikke. Det skulle holdes møte hver måned, men foreningen våget ikke å avertere i Gjengangeren. En gutt ble leid til å gå fra dør til dør. I 1899 gikk de over til å bruke brevkort, og først i 1910 begynte de å avertere i Gjengangeren. Likevel kan man vel si at foreningen på et lite sted som Horten var offentlig i den forstand at kvinnene reklamerte for medlemskap og rekrutterte nye medlemmer. Datidens forståelse av begrepet "offentlig" innebar ikke alltid at man måtte avertere i pressen. Diskusjonsforeningen eksisterer fortsatt i Horten i dag. Den har vært forbausende robust og stabil i sin struktur og har beholdt mye av den samme karakter og det samme formål, og har faktisk klart å rekruttere unge kvinner som medlemmer av foreningen.

De første årene var preget av forsiktighet og diskresjon. Diskusjonsforeningen var sårbar overfor satiriske angrep, sjikane og spott. Kvinnene måtte utvise diskresjon. Medlemmene påla seg selv taushetsplikt utad om foredrag. Disse skulle i første omgang holdes av medlemmene selv. Ingen måtte ytre seg kritisk utad, et punkt som flere ganger ble berørt i foreningens håndskrevne blad, "Kvindsjaa".

Moksnes stiller spørsmål om Diskusjonsforeningen egentlig var en kamuflert kvinnesaksforening og om hvorfor Marie Høeg ikke tok steget fullt og helt og stiftet en kvinnesaksforening. Hvorfor dempet hun det sensasjonelle ved en slik forening med mildnende navn og manglende avertering i lokalavisene? Var dette bevisste valg for å ufarliggjøre samlingen av kvinner og beskytte de kvinnene som våget å tegne seg som medlemmer? Det ble omtrent samtidig stiftet en diskusjonsforening i Kristiansand. Både diskusjonsforeningen i Horten og i Kristiansand ble sett på som viktige støttespillere for kvinnesaksbevegelsen med sete i Kristiania. 6) Skuld, som ble stiftet i Kristiania i 1883, var en forløper for disse foreningene. 7) Jeg tror at selv om Marie Høeg var en modig kvinne som turde å utfordre mannssamfunnets normer, så innså hun nok at militærsamfunnet i Horten måtte påvirkes med taktikk og planlagt strategi. Og selv om Diskusjonsforeningens rammer var beskyttende

særlig i de første årene, så var foreningen viktig for framveksten av den kvinnelige medborgerrolle. I foreningen fikk kvinnene øvelse og erfaring og utviklet selvtilitt i forhold til mestring av en ny rolleutøvelse med trygge og vernende rammer rundt seg. Kanskje Marie Høeg forstod at for å komme noen vei i demokratiseringsutviklingen, måtte hun ikke utfordre lokalsamfunnet i Horten mer enn det kunne tåle.

Aslaug Moksnes sammenlikner Marie Høeg og Betzy Kjelsberg i Drammen: ”Som organisatorisk kraft, hver på sitt sted, kan Marie Høeg og Betzy Kjelsberg sidestilles.” Betzy Kjelsberg tok skrittet fullt ut og stiftet en kvinnesaksforening i Drammen. Marie Høeg viste større varsomhet og diskresjon i begynnerfasen i Horten. Hun kom utenfra inn i dette konservative marinemiljøet og hadde ikke førstehåndskjennskap til utviklingen på stedet. Hun møtte Gjengangerens konservative kvinnesyn, venstrepressens manglende interesse, og hun møtte markante klasseskiller i ladestedet Horten. Moksnes sier at kildene framhever ”De vanskelige forhold på Horten”, og hun hevder at de som ble kontaktet av Marie Høeg, neppe hadde stor tro på den nye foreningen. Forholdene var for små og gjennomsluktige, og de toneangivende i dette lokalsamfunnet var for konservative. Det var nødvendig med diskresjon for å beskytte særlig de gifte kvinnene - det var lett å bli kompromittert i det gode selskap.

Hilde Knudsrød har i sin oppgave om Hortens Diskusjonsforening laget en oversikt over foredragene i foreningen fra 1896 til 1979 og har foretatt følgende grupperinger 8):

Tabell 2 Foredrag i Diskusjonsforeningen i Horten 1896 - 1979

1) Tidsaktuelle emner	24,9%
2) Direkte kvinnesak	13%
3) Indirekte kvinnesak	7%
4) Historiske foredrag	9,9%
5) Litteratur, kunst, musikk	17,9%
6) Reiseskildringer	8,5%
7) Andre	7,6%
8) Foreningen selv	0,8%

Hun finner at dette stemmer bra med foreningens formålsparagraf: Å samle kvinner til diskusjon om tidens spørsmål, særlig om dem som angår kvinnens stilling. Legger vi sammen prosenttallene for tidsaktuelle emner, direkte kvinnesak og indirekte kvinnesak, får vi en prosent på 44,9, noe som viser at Diskusjonsforeningen på mange vis var en kamuflert kvinnesaksforening, og mange av disse tidsaktuelle emnene var nok definitivt innenfor felt som i dag ville blitt definert som politikk.

Etter 1 års drift sendte Othilde Utheim inn en beretning til Nylænde om foreningen i Horten. Tydeligvis hadde Gina Krog ønsket informasjon i bladet om foreningen.9) Othilde Utheim roste Marie Høeg som initiativtager og for å ha vært

”meget virksom for at faa den istand og sammen med syv andre damer udstedte indbydelse til et forberedende møde. Det konstituerende møde var over forventning godt besøgt, og der blev straks tegnet 40 medlemmer.”

Hun kommenterte også utmeldingene av foreningen:

”Lidt efter lidt øgede medlemsantallet, saa vi sluttede aaret med 73 medlemmer. Nogle af disse er senere fraflyttet stedet, og enkelte andre har vel ikke fundet det i vore møder, som vi havde haabet og ventet, saa at til aarets slutning er der 18 medlemmer tilsammen udmeldt.”

Foreningen hadde holdt 12 møter med 7 foredrag av foreningens medlemmer. Et av emnene som det har vært holdt foredrag om, var nettopp stemmerett for kvinner, og foredrag om stemmerett for kvinner ble lest opp og lagt til grunn for en etterfølgende diskusjon. Othilde Utheim vurderte det foreningsåret som hadde gått slik:

”Naar vi nu ser tilbage paa det forløbne aar, har vi al grund til at være tilfreds; foreningens medlemmer har havt glæde og hygge af møderne og er mødt jevnt frem, og diskussionen er gaaet med liv om end ikke altid efter fasteste regler.”

Hvem var disse kvinnene som var med på å starte Diskusjonsforeningen i 1896? Var det kvinner gift med offiserer som tok det vågale skrittet å bli med i noe så radikalt som en fordekt kvinnesaksforening? Diskusjonsforeningens protokoll fra 1896 viser at 82 kvinner ble medlem det første året foreningen eksisterte. 10) Av disse var 64 ugifte og 18 gifte. Det var klart de ugifte kvinnenes forening det første året. Bruker vi folketellingen 1900 som kilde, finner vi 48 av disse kvinnene registrert under Horten, de bodde altså fortsatt i byen i 1900. 11)

Hele 24 medlemmer av Diskusjonsforeningen i oppstartingsåret var lærerinner. Og det kan være flere. Mange av lærerinnene var aktive og driftige, og lærerinnestanden dannet mye av kjernen i kvinnesaksarbeidet i Horten 12) Ellers var medlemsmassen preget av ugifte kvinner med selvstendige næringer, vi finner stedets tannlege og stedets jordmor. Kvinner engasjert i handelsvirksomhet har også blitt med i denne nystartede foreningen, og vi finner her i stor utstrekning middelklassens ugifte kvinner - kanskje dem som har følt frustrasjonen over manglende stemmerett og manglende mulighet for innflytelse på grunn av sitt kjønn, mest urettferdig. I oppstartingsåret var det ikke mange som var knyttet direkte til Marinemiljøet - trolig har en kvinnelig diskusjonsforening vært for kontroversielt i det konservative militærmiljøet. Det var ikke så mange offiserfruer som risikerte et slikt medlemskap i foreningens første år.

Aldersgjennomsnittet ligger på 36,6 dette første året. Dette er kvinner som har levd en tid, som har kjempet seg til et yrke, til en posisjon i lokalsamfunnet. Det var kvinner som måtte ta ansvaret for seg selv og som i større grad enn sine gifte medsøstre fant den manglende medborgerstatusen urettferdig. Den eldste kvinnen var 68 år og levde sammen med søsteren sin som også var ugift. De levde av renter og en livrente, sier folketellingen. Hun meldte seg riktignok ut etter to år, men det er bemerkelsesverdig likevel at hun ble med på dette. Hele 78 % av medlemmene var ugifte kvinner. De resterende 12 %, de gifte kvinnene, var trolig hustruer som hadde våget å ta et valg som har gått noe på tvers av det som var allmenn oppfatning av hva som var passende for en hustru. At stiftelsen av Diskusjonsforeningen har vært et ”farlig” og radikalt foretagende i et konservativt og ”fastlåst” samfunn, viser alle utmeldingene første året som sirlig er registrert i foreningens protokoll. Hele 33 stykker meldte seg ut. Av disse finner vi 13 igjen i folketellingen fra 1900 13)

Årsakene til utmeldingene kan være både interne og eksterne. Utmeldingene kan selvfølgelig skyldes foreningens struktur og agenda, at den ikke har innfridd forhåpningene som kvinnene hadde til foreningen. Men den kan også ligge i ytre omstendigheter, som manglende aksept for medlemskap i kvinnenes miljø. Men det er vanskelig å si noe generelt om utmeldingsmotiv og utmeldingsgrupper ut fra denne oversikten. I alle fall er dette sikkert kvinner som enten har følt at Diskusjonsforeningen ikke har vært slik de forventet det eller kvinner som har følt seg presset av miljø og omgivelser til å melde seg ut av den nystartede foreningen. Gruppen utmeldt lærerinner var relativt stor, kanskje har presset fra elevenes foreldre/skolens ledelse vært for stort fordi det ikke ble ansett som passende for en lærerinne å

være medlem av en forening med et utfordrende formål i forhold til samfunnssystemet og kjønnsordningen. En lærerinne burde ikke utfordre samfunnsstrukturen, hun ble av mange ansett som en bærer og vedlikeholder av denne.

Det kan være interessant å se om vi kan finne en endring i medlemsmassen i Diskusjonsforeningen disse første årene den eksisterte i Horten. I 1898 hadde Diskusjonsforeningen 76 medlemmer. 14) Av disse var 45 ugifte og 31 gifte. Vi finner altså en tilbakegang når det gjelder antall ugifte kvinner i foreningen på disse to årene. Samtidig ser vi en økning i tallet på gifte kvinner. Mens det i 1896 var hele 78 % ugifte kvinner, var andelen nå sunket til 59 %. I 1896 var det 12 % gifte, denne andelen var i 1898 økt til 41 %. Det virker som om de gifte kvinnene etter hvert følte seg tryggere på foreningen og sakte, men sikkert meldte seg inn. De ugifte kvinnene gikk i bresjen og startet opp foreningen, mens de gifte overtok etter hvert. I 1898 var medlemsmassen langt mer stabil enn i 1896, det ble kun registrert 6 utmeldinger dette året. De ugifte kvinnene har kanskje i utgangspunktet følt seg friere til å være med i denne typen foreningsarbeid, noen har kanskje ønsket å engasjere seg i kvinneverkshetsarbeid, mange av dem hadde eget erverv og betalte sin skatt til samfunnet. De gifte kvinnene utviste større forsiktighet overfor det nye foreningstilbudet, de hadde forpliktelser overfor ektemann og ansvar for "hjemmehyggen" om kveldene. Dessuten var de nok bundet av en mer tradisjonell kvinneverkshetsrolle knyttet til hustru- og morsrollen i hjemmet.

Ved å sammenholde medlemslistene i 1898 med folketellingen av 1900, kan vi finne hvem disse kvinnene i foreningen var. 15) 20 av kvinnene finnes ikke i folketellingen, i hvert fall ikke i den "form" de er innført i Diskusjonsforeningens protokoll. Men de resterende 56 kan gi oss en pekepinn om hvem kvinnene var 16) Hustruene til marineoffiserene hadde begynt å fatte interesse for Diskusjonsforeningen, og hele 10 hadde tatt skrittet fullt ut og hadde meldt seg inn i foreningen. Det var forstøtt 10 lærerinner blant medlemmene, men antallet var likevel langt lavere enn to år tidligere. Regner vi ut aldersgjennomsnittet på de 56 kjente medlemmene, finner vi at foreningen i 1898 hadde et gjennomsnitt på 38.

Tone Hellesund hevder at de ugifte kvinnene var overrepresentert i kvinnesakssammenhenger. 17) Ugifte borgerskapskvinner, peppermøene, var en innflytelsesrik gruppe, som møtte mye kulturell motstand. Viktige rammer for "peppermøekulturen" var kvinneorganisasjoner av ulike slag, nye muligheter for arbeid og utdanning og mange ugifte yrkesaktive middelklassekvinner i byene. Min empiri viser at det som oftest var de ugifte kvinnene som tok initiativet og hadde mot til å starte opp kvinnesaksforeninger i Vestfoldbyene, men at det var de gifte kvinnene som etter noen år overtok arbeidet innenfor kvinnebevegelsen. Da kan det se ut som om de ugifte kvinnene trakk seg noe tilbake og overlot "kamparenaen" til sine gifte medsøstre. Men det var de ugifte kvinnene som startet opp og som ga kvinnesaken og i særdeleshet stemmerettsaken gjennomslag, og organisasjonene var på mange vis "limet" i mange av de ugifte kvinnenes liv. Foreningene ga sosialt fellesskap og tilhørighet, og kanaliserte også samfunnsengasjement og felles interesser inn i nødvendige rammer.

Etter at splittelsen blant stemmerettskvinnene var et faktum, og L.K.S.F i Kristiania var dannet i 1898, foretok Marie Høeg seg nok et taktisk trekk. Hun stiftet L.K.S.F.s første utenbys ledd i Horten. Hortens ledd av L.K.S.F. ble stiftet allerede 28. februar 1898. Marie Høeg var selv formann. 18) Det var 30 medlemmer fra starten, Julie Randers var nestformann, Lagertha Broch sekretær. Det var Diskusjonsforeningens kvinner som var aktive også i denne nystartede foreningen. Marie Høeg overlot formannsvervet i Diskusjonsforeningen til Julie Randers, men fortsatte i styret. Det var arbeidet for kvinneverkshetsretten som lå hennes hjerte nærmest.

I et brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Fredrikke Mørch, til Marie Høeg, Horten, datert Kristiania 27/2-98, finner vi følgende: 19)

”I anledning af Deres forespørgsel til forandring i L.K.S.F. skal vi meddele, at bestyrelsen gaar ud fra, at kun medlemmer, hvis navne staa indtegnede i L.K.S.F. i Kristiania, og som betaler en kontingent her, har ret til at stemme, efter §VIII. Dannes en forening, der vil staa som led af L.K.S.F. i Kristiania, har denne forening i følge §II, naar den ønsker, anledning til at lade sig representere i bestyrelsen og afgive stemme.”

Dagen etter at dette brevet var skrevet, var altså Stemmerettsforeningen i Horten et faktum. Marie Høeg handlet raskt, og hun hadde ivrige støttespillere rundt seg i lokalsamfunnet. Vel hadde Diskusjonsforeningen bare eksistert i to år, men den hadde gjennomgått en strukturendring, og Høeg hadde trolig mye makt innenfor foreningen. Diskusjonsforeningen hadde ubetinget vært en suksess i lokalsamfunnet, og det hadde etter hvert blitt ”tryggere” å være medlem i denne.

I Gjengangeren kan vi lese om stiftelsen av Stemmerettsforeningen i Horten i følgende notis:

”Stemmeret for Kvinder. Som Led af L.K.S.F. stiftedes, ifølge Nylænde, en Kvindestemmeretsforening paa Horten, den 28de Feb. med ca 30 Medlemmer. Til Bestyrelse valgtes: Frk Marie Høeg (Formand) Frk Julie Randers (Viceformand) Frk Lagertha Broch (Sekretær). Efter Opfordring skal vi meddele at nye Medlemmer kan tegne seg hos Bestyrelsen.”

Gjengangeren refererte nøytralt uten forsøk på subjektive kommentarer eller vinklinger. Nylænde ble brukt som kilde for å kunne referere om Stemmerettsforeningens stiftelse i lokalsamfunnet Horten. På et vis distanserte avisen seg fra stoffet på denne måten. Men Marie Høeg og hennes kampefeller hadde tydeligvis vært i kontakt med avisredaksjonen og bedt om at det blir tatt med i bekjentgjørelsen at interesserte kvinner kunne melde seg inn hos styret. Men i L.K.S.F.'s protokoll refereres dannelsen av det første utenbys leddet:

”Mandag den 4de april 1898 afholdtes bestyrelsesmøde. Der refereredes at et led af L.K.S.F. var stiftet paa Horten den 28de februar.”²⁰⁾

Vi kan til en viss grad finne ut hvilke kvinner som var med på å stifte denne stemmerettsforeningen i Horten i 1898. Selv om medlemstallet oppgis til å være ca. 30, finnes det bare 24 navn på medlemslistene i L.K.S.F.'s medlemsoversikter. 21) Av dem er hele 22 stykker medlemmer i Diskusjonsforeningen.. Denne foreningen ble kalt en ”skjult” kvinnesaksforening. Stemmerettsforeningen var ikke ”skjult”, den tonet flagg og signaliserte hva formålet med foreningen var, nemlig å skaffe kvinner stemmerett. På mange vis var dermed Stemmerettsforeningen mer politisk enn Diskusjonsforeningen, selv om det ble hevdet at begge foreningene skulle være politisk nøytrale. Det er lett å anta at det var de mest radikale og utålmodige kvinnene innen Diskusjonsforeningen som turde å være med Marie Høeg over i en slik forening, og Høeg fant medlemmer til den nye foreningen innenfor den gamle foreningens rammer.

Vi fant at Diskusjonsforeningen i 1898 hadde endret noe karakter med hensyn til medlemsmassen i 1896 – antallet lærerinner var mindre, og de ugifte kvinnene var ikke lenger så dominerende. Offiserhustruene inntok foreningen og satte sitt preg på miljøet. Kanskje dette også medførte større forståelse og aksept for foreningens formål og nødvendighet – en del ektemenn var vel positive til hustruene valg og prioriteringer. Men det hadde vært de ugifte kvinnene som var med i dannelsen av foreningen, og lærerinnene var en viktig brikke i dette.

Hortens ledd av L.K.S.F. bestod i 1898 av 16 ugifte kvinner og 8 gifte. Igjen var det altså ugifte kvinnene som tok initiativet og startet opp en ny forening. Aldersgjennomsnittet på disse kvinnene var 39,1. Det var middelaldrende kvinner som startet Stemmerettsforeningen i Horten. Sammenholder vi navnene med folketellingen i 1900, finner vi samtlige av disse kvinnene bortsett fra fem. 22) De ugifte lærerinnene dominerte gruppa. Det var ikke marineoffiserhustruene som satt sitt preg på denne nystartede foreningen. Kanskje det var de ugifte selvstendige kvinnene som følte urettferdigheten ved ikke å få benytte sin stemmerett sterkest, og som derved har støttet Marie Høeg når hun ønsket å starte en kvinnestemmerettsforening i byen. Hvor stort medlemstallet i Stemmerettsforeningen i Horten har vært, er noe usikkert. Men utfra navnene i medlemslistene og oversikten over betalt kontingent kan vi sette opp følgende oversikt: 23)

Tabell 3 Utvikling av medlemsmassen i Hortens ledd av L.K.S.F.

Årstall	Antall medlemmer i følge medlemslister/årsberetninger
1898	30
1899	43
1900	40
1901	66
1902	59
1903	43
1904	41
1905	27
1906	31
1907	31
1908	uklart
1909	ca. 25
1915	Formelt oppløst

I følge denne oversikten har medlemsmassen i Stemmerettsforeningen økt fram mot 1901, da den har avtatt. Foreningen har hatt sin glansperiode rundt 1901, da medlemsmassen har vært størst. Etter at Marie Høeg flyttet til Kristiania i 1903, har medlemsmassen avtatt. Nedgangen i medlemsmassen etter 1901 kan skyldes at etter at kvinnene fikk begrenset kommunal stemmerett i 1901, kan det ha vært noen kvinner som mistet interessen fordi de selv hadde fått stemmerett, og de var ikke så interessert i å arbeide for ”andre kvinners” stemmerett.

I 1899 var det 43 medlemmer av stemmerettsforeningen i Horten. 26 av disse var ugifte, 17 var gifte. Aldersgjennomsnittet var dette året 37,4. Hvis vi ser på bakgrunnen til de ugifte kvinnene i foreningen, finner vi at det fortsatt var mange lærerinner med i Hortens ledd av L.K.S.F. 24) Det var i stor utstrekning de økonomisk uavhengige lærerinnene i 30-årene som engasjerte seg i arbeidet for kvinnestemmeretten i Horten. Men gifte kvinner med tilknytning til Marinestasjonen hadde begynt å fylle foreningen, og vi skal se at offiserhustruene etter hvert får mer fotfeste i foreningen. Dermed finner vi samme mønster i både Diskusjonsforeningen og Stemmerettsforeningen - de ugifte kvinnene startet opp aktiviteten, de gifte kom til etter hvert og overtok majoriteten.

Hortens ledd av L.K.S.F. i 1900 var en forsamling kvinner med et aldersgjennomsnitt på rundt 40 år, med et dominerende innslag av ugifte lærerinner og ugifte kvinner i selvstendige yrker, av gifte kvinner med ektemenn knyttet til Marinestasjonen og til handelsvirksomhet. 25) Vi fant tidligere at praktisk talt alle medlemmene i Hortens ledd av L.K.S.F. var medlemmer av Diskusjonsforeningen. Men Diskusjonsforeningen huset også kvinner som nok ville være med å diskutere og skolere seg og delvis også være med å arbeide for kvinnesakens fremme. Men de fant at direkte arbeid for kvinnestemmeretten var for radikalt. Derfor var Stemmeretts-

foreningen en engere krets sammenliknet med moderforeningen. Det er ikke bevart noen protokoller fra Hortens Ledd av L.K.S.F. Mangel på kilder gjør derfor arbeidet med å kartlegge denne foreningens innsats og arbeidsmetoder vanskelig. Vi har enkelte årsmeldinger fra foreningen som ble sendt inn til hovedorganisasjonen og trykt i dennes årsberetning. Men årsmeldingene fra Hortensleddet er ikke særlig omfattende. Men de bevarte protokollene fra Diskusjonsforeningen kan gi oss en del informasjon om arbeidet i Horten, fordi stort sett var det, som vi har sett, de samme kvinnene som var medlemmer i begge foreningene.

Den 29. september 1898 ble det holdt møte i Diskusjonsforeningen. 26) Julie Randers avga beretning fra landskvinnesaksmøtet i Bergen hvor hun hadde vært representant. Hun poengterte at flere foredragsholdere hadde tatt opp kampen for kvinnestemmeretten. I følge Randers var det ikke mange telegrammer som ble referert, men fra Hortens Ledd av L.K.S.F. var det kommet et telegram preget av patos og retorikk rundt fellesskapsfølelsen:

”Vær hilset i Norges udkaarne kvinder,
Ha tak for alt arbeid til fælles gavn
Vi slutter os fast til kjæden, der binder
Os sammen, alle - selv ukjendte af navne
Lær os at kjæmpe,
Ikke at lempe-
Styre mod makt med troen i stavnl!”

Julie Randers hadde fått være sammen med Frederikke Marie Qvam og omtalte en privat sammenkomst hos fru Qvam som hadde vært syk under møtet og ikke kunne delta i forhandlingene. Julie Randers hadde vært en av flere medlemmer av L.K.S.F. som hadde vært samlet hos Qvam til en privat konferanse. For Julie Randers var det nok inspirerende å bli invitert inn til fru Qvams private arrangement. Hun pekte også på at det på Bergensmøte ble fastlagt at stemmerett og jevnbyrdighet med mannen skulle være mål for kvinnesaksarbeid, og hun håpet på at en virkning av møtet ville bli dannelse av flere kvinnesaks- og stemmerettsforeninger utover landet. Begrepet ”jevnbyrdighet” ble ofte benyttet av kvinnesakskvinnene. Jevnbyrdighet rommer kan hende et sterkere element av forskjellighet mellom kjønnene enn begrepet ”likestilling”. Kanskje kan man tolke begrepet ”jevnbyrdighet” som gjensidig respekt for begge parters forskjellighet og en anerkjennelse av at begge kjønn var like mye verdt. Julie Randers mente at en dannelse av kvinneforeninger rundt om i landet ville virke oppdragende og utviklende på kvinnene i de enkelte byer og bygder og fremme sammenslutningen av alle landets kvinner. 27) I følge Marit Tokheim 28) var det 184 deltakere på Landskvinnesaksmøtet i Bergen, av disse møtte 44 som utsendinger fra i alt 24 foreninger. Både Horten Sanitetsforening og Den selskapelige Diskusjonsforening hadde sendt representanter.

Onsdag 25. januar 1899 ble det holdt møte i Diskusjonsforeningen i Horten. 29) Det forelå til behandling i foreningen et forslag om at alle Norges kvinnesaksforeninger skulle slåes sammen til et landsforbund. I den forbindelse kom det opp en del synspunkter på kvinne-stemmerettsspørsmålet, det skulle vise seg at nettopp dette spørsmålet virket splittende på medlemmene i denne foreningen.

Foreningens formann, Julie Randers, la fram problemstillingen til debatt:” Er en sammenslutning av Norges kvinnesaksforeninger til et landforbund ønskelig?” Det viste seg etter hvert som debatten skred framover, at det var kvinnestemmeretten som på mange måter var det springende punkt. Et av medlemmene, som var gift med en offiser i Marinen, hevdet at dersom man ville ha stemmerett på programmet, ville dette bli en Venstresak. Det var kun

Venstre i Stortinget som hadde stemt for kvinnestemmeretten. Hun mente at det ikke var mulig å forene folk med så motsatte meninger til et forbund, hvis stemmerett skulle stå på programmet. Det var mulig å arbeide for kvinnesaksforeningens frigjørelse uten å arbeide for stemmerett. Kvinnesaksforeninger virket oppdragende på kvinner, mente hun, de ble mer logiske og lærte å uttrykke sine tanker bedre. Men hun var glad for at det var en landskvinnestemmerettsforening og en helt upolitisk forening, der hver enkelt kunne finne hva hun ønsket. Kvinne-stemmeretten var for enkelte av Diskusjonsforeningens medlemmer en for radikal sak - kvinnefrigjørelse betydde ikke nødvendigvis at kvinnen skulle erverve stemmerett. Offisers-hustruen mente man kunne arbeide for kvinnesaksforeningens frigjørelse uten å arbeide for kvinne-stemmerett. Denne stemmen fra Diskusjonsforeningens medlemsmasse uttrykte nok synspunkter som ble delt av flere av medlemmene, kvinnestemmeretten var et inntog på mannens domene som den store hop av kvinner ennå ikke var rede til å være med i.

Julie Randers, imidlertid, anså ikke stemmeretten som en politisk sak. Den stod over partiene. Hun trodde dessuten at det var mange Høyrekvinner som var for kvinnestemmeretten, også i Horten. I den forbindelse påpekte Marie Høeg at statsminister Hagerup, som var Høyremann, hadde talt varmt for stemmerett for kvinner. Det fantes også Høyreblad som ivrig hadde anbefalt stemmerett for kvinner. Dessuten hadde ikke Venstre kvinnestemmerett på sitt program, så det kunne ikke kalles en Venstresak. Men Marie Høeg fant at et slikt kvinneforbund ikke var så påkrevet som for noen år siden, for nå hadde man fått L.K.S.F.. Hun trodde nok at det var mange kvinnesaksforeninger rundt om i Norge som "døste" uten særlig liv i seg, og disse foreninger måtte kunne arbeide sammen mot samme mål. Hun anså kvinnestemmeretten for å være selve livsnerven i kvinnesaksarbeidet.

Debatten i Diskusjonsforeningen gjenspeiler en del av problematikken knyttet til kvinnestemmeretten. Det var ikke alle kvinnene som anså denne for en naturlig del av det femininiteten. Nettopp kvinnestemmerettsspørsmålet skapte diskusjon blant medlemmene i Diskusjonsforeningen i 1899. Dette ble et for radikalt og politisk emne for enkelte av kvinnene. Det ble også diskusjon ut av hva formålsparagrafen til et slikt kvinneforbund burde være. Et av forslagene var at paragrafen kunne lyde: "Forbundet skal arbeide for kvindens frigjørelse og videre sociale og økonomiske udvikling". 30) Noen fant dette for ytterliggående og ville ha frigjørelse strøket. Kvinnen var ikke lenger i lenker, ble det hevdet. Et annet forslag gikk ut på at frigjørelse skulle strykes og at paragrafen skulle lyde: "skaffe kvindene social og økonomisk ligestilledhed med manden." Også ordet "jevnbjyrdighet" ble foreslått brukt.

Trolig var det vesentlig for kvinnene i Horten at foreningen ikke virket for radikal og provoserende. Marie Høeg skilte seg ut i medlemsmassen, hun representerte og uttalte en klart tro på berettigelsen av stemmerett for kvinner. Og hun mente at dette kravet måtte kvinnene samles om og uttrykke. I årsberetningen kan vi imidlertid lese at møtene i Horten hadde vært jevnt godt besøkt av byens kvinner og at medlemsmassen i Diskusjonsforeningen hadde økt i løpet av året fra 47 medlemmer til 76 på slutten av året, dette er en ganske kraftig økning, som altså fant sted på relativt kort tid til tross for meningsforskjeller i medlemsmassen. Diskusjonsforeningen rekrutterte, Stemmerettsforeningen tok i mot de mest radikale.

Diskusjonsforeningens styre hadde utarbeidet et forslag til uttalelse fra foreningen. Dette skulle sendes til Bergen. Diskusjonsforeningen ønsket en sammenslutning av landets kvinnesaksforeninger, men man måtte finne en hendig ordning med hensyn til forbundets program. Det måtte bygge på en tilstrekkelig bred og fast basis. Det var vesentlig at formålsparagrafen ikke var for snever, slik at forbundet bare ville oppta de foreninger som

medlem som hadde stemmerett på programmet sitt. Diskusjonsforeningen mente at en rekke foreninger som kanskje nettopp ville ha interesse av å få del i de goder forbundet ville by på (lettere adgang til foredragsholdere og utveksling av meninger) og som arbeidet for kvinnens frigjørelse - men uten å ha stemmerett på programmet sitt, ville utelukkes fra et slikt forbund. Derfor mente Diskusjonsforeningen i Horten at ordet "politisk" burde utelukkes fra paragrafen. Dermed foreslo foreningen at paragrafen skulle gis en slik form: "Forbundets formaal er at virke for kvindens frigjørelse ved at skaffe hende social og økonomisk ligestillethed med manden." Dette mente Hortensforeningen lett ville la seg gjøre, fordi man nå hadde L.K.S.F. som samlet alle stemmerettssøkende i sine rekker. Men det var ikke noe til hinder for at også stemmerettsforeningene kunne opptas i forbundet. "Paa den maade tror man at et forbund som det forestaaende vil have mest udsigt til at samle de fleste fremadstræbende kvinder og at udrette mest til kvindens og samfundets gavn."31) Imidlertid var politisk likestilling med mannen ikke ennå en ønsket målsetting for flertallet i denne foreningen.

Vi vil lett kunne trekke den slutningen ut fra denne diskusjonen i Diskusjonsforeningen 1899 at det var de mest radikale kvinnene som ble medlem i Hortens ledd av L.K.S.F. De mer moderate og konservative fortsatte å være medlemmer bare av Diskusjonsforeningen som var mer trygg og akseptert i Hortens borger- og marinemiljø. Medlemmene av Hortens ledd stod med rak rygg fram i lokalsamfunnet og krevde stemmerett for kvinner på lik linje med menn.

25. april 1899 fikk Diskusjonsforeningen besøk av Betzy Kjelsberg fra Drammen. Hun skulle holde foredrag om "Kvindernes praktiske arbeide i Drammen." Men hun uttrykte at det kvinnene først og fremst måtte arbeide for, var stemmerett for kvinner. 32) Først når kvinnene fikk stemmerett, ville hun få fullt ansvar og forpliktelse, og hun ville modnes slik som mennene. Det var nødvendig med to til å styre i et samfunn, slik det var i et godt hjem. Og kvinnens natur ville ikke forandres ved at hun deltok i samfunnsarbeidet. Også Betzy Kjelsberg framhevet kvinneligheten som en styrke for samfunnet som helhet. Et foredrag som dette virket trolig både opplysende og argumenterende for kvinnestemmerettens berettigelse blant Diskusjonsforeningens medlemmer, og var nok med på å skape en holdningsendring i forhold til de kvinnene som ennå var skeptiske til kvinnestemmeretten, og som ønsket en mer moderat og forsiktig kvinnefrigjøring enn den konkret arbeid for kvinnestemmeretten representerte.

Det er bevart en del eksemplarer av "Kvindsjaa", Diskusjonsforeningens håndskrevne organ, i Fylkesarkivet i Tønsberg. Et utsnitt av innholdet i Kvindsjaa gir et bilde av medlemmenes tanker, holdninger og forhåpninger. Her er det leserinnlegg som avspeiler medlemmenes frustrasjoner og diskusjonstemaer, og korte artikler som gir uttrykk for eksplisitte syn på aktuelle temaer. Men tidsskriftet inneholder også humor og useriøse kommentarer og betraktninger, og det gir et bilde av den diskurs om kjønnsroller som medlemmene til sammen representerte.

Også i Kvindsjaa finner vi medlemmenes engasjement i kvinnestemmeretten. 33) Men medlemmene viser i Kvindsjaas spalter ulikt syn på kvinnestemmeretten. I et festskrift fra 1897 finner vi dette klagerimet, som henspeler på det faktum at en del kvinner meldte seg ut av foreningen etter kort tid, fordi den ikke representerte det de hadde ønsket:

"8. december 1897 Festskrift. Hortens kvinders selskabelige diskussionsforening.

Klagerim fra de udtraadet medlemmer af disussionsforeningen som – "bare stak næsen ind af døren".

Ak! hvor maa vi ikke klage

Vi for tidlig er gaaet ut,-

Har man nogen tid hørt magen?

Kjedsomheden nu er slut.

Vi meldte os ind, for vi vilde ha glæde
Ha moro og hygge og prate og sligt,
men vi maatte pent sidde stille på sæde
Og høre,- for det fant vi alle var pligt!

Skylden var maaske vor egen,
naar vi led af kjedsomhed,
Thi vi fandt, der var formegen
”Stemmeret” og ”Huslighed”!

I samme utgave finnes denne oppfordringer til medlemmene om å arbeide for reformdraktens utbredelse fordi man trodde at kvinnene ville ha fått statsborgerlig stemmerett i 1900:

" (...)Man tænkte nemlig, det var heldigt, om også dragten paa valgdagen stemplede kvinden som den, der vidste hvad hun vilde og gjorde! ”

Humor og glede preget også Kvindsjaas spalter. Dette finner vi i det første nummeret:

”Det har allernaadigst behaget H.M. Kongen der i længere tid har havt sin opmærksomhed henvendt paa den ”selskabelige Diskussionsforenings” storartede indflydelse paa de tusen hjem – af dags dato, 8de december 1897, at udnævne: til kommandør af Sværdordnens første klasse: Frøken Høegh for sit kraftige indlæg i spørgsmaalet om kvindens stemmeret samt for den vakre og paaskjønnelsesværdige tanke at samle Hortens damer til belærende foredrag.”

I Kvindsjaa nr. 5, 23. mars 1899 finner vi et inserat som tar for seg ødsling av tid. Innsenderen skriver blant annet:

”Naar vi damer dertil faar stemmeret med tvungne møder i kommunale anliggender, saa blir tiden yderligere belastet. Derfor henstiller jeg til damerne i SDF at udtale sig kort og fyndigt, ikke hale tiden ud med lange forhandlinger og sent fremmøde. Naar det store øieblik engang kommer, da vi skal indtage vor plads i mændenes rækker til bedste for det offentlige liv, vil vi kanske være i besiddelse af den nødvendige begrænsning, som burde være forenet med al offentlig optræden.”

I den samme utgaven finner vi følgende:

"Hvorledes man for 12 aar siden bedømte ” Kvindens kald”
En kvinde maa ikke gaa med os i valg,
nei, der faaar hun holde sig borte,
dog maa hun faa lov til at føde os børn
og spille paa pianoforte.
(Tf. Haraldstad)
”Nylænde” 1887”

Kvindsjaas redaktør, Lagertha Broch, kommenterte:

”Hvad vilde man vel den gang sagt om Landskvindestemmerettsforeningens pilgrimsgang med petitionslisterne i 1899?”

2/3-1900 foregikk det en diskusjon i spaltene om kvinnens rolle:

"(...) Altsaa: Staar en gift kvinde, som intet udfører i verden, udenfor det at danne et godt hjem og opdrage sine børn vel, lavere paa udviklingstrinet, eller er hun ikke et ligesaa samfundsnyttigt menneske som hvilkensomhelst anden kvinde, der udfører noget maaske stort eller godt udenfor hjemmet? (...)"

I Kvindsjaa nr. 8, 9. mai 1900 foregikk det en diskusjon mellom gamle og nye medlemmer om hva slags profil foreningen skulle holde:

"(...) da der i tilknytning til spørgsmaalet om dette var en kvindesagsforening, blev sagt, at vedkommende ”syntes, her nu blev altfor meget af den slags.”... Ethvert nyt medlem skal være hjertelig velkommen, men om det fører med sig, at foreningen derved viser tegn til at skifte karakter, da slaar vi – foreningens gamle medlemmer – kreds om foreningen, for vi vil, at diskussionsforeningen skal fortsætte i det spor, som den blev sat i første dag....
En af SDF's gamle medlemmer."

I samme utgave finner vi følgende betraktning om lærerinnenens utmeldelse av Diskusjonsforeningen:

"Efterlysning
Hvor bliver I af, I kvinders flok-
I, folkeskolens lærerinder!
Er I, som troldet, selv Jer nok,
at mer I veien ei finder
til S.D.F. i hvis søsterblod
I blanded Eders med ungdomsmod-
Har glemt I de skønne kjærminder,
som alle sammen os binder?"

Kvinnerollens endring og dualitet kom til syne i denne lille notisen i samme utgave av Kvindsjaa:

"Hvor er den gyldne middelvei? En ældre dame ble foreslaet at melde sig ind i vor forening og svarede saaledes: ”Nei, det har jeg virkelig verken lyst eller mod til, for jeg vovede da ikke at høre min egen stemme derude, og som gammel gift kone vilde jeg skamme mig over at sitte og tie ganske stille.”"

Kvindsjaa nr. 11, 27. februar 1901 har med en hilsen fra kvinnestemmerettsforening i forbindelse med feiringen av Diskusjonsforeningens 5 årsdag:

"Horten, 27de februar 1901
Hilsen til Diskussionsforeningen fra Hortens led af Landskvindestemmeretforeningen
Jeg sender dig, min søsterlil, de bedste ønsker nu!
Ak, den der kunde vokse sig saa stor og smuk som du!
Du havde nok at kjæmpe med af baade tungt og trist,
men levkraft, det havde du, det har ikvæld du vist.

Ja, gid jeg lille L.K.S.F., naar jeg din alder naar,
ogsaa det samme medlemstal, som du opvise faar,
du ved, at samme unge mod og kraft i begge bor,
det er vort bedste arvegods ifra vor fælles mor.

Ja, gaa nu fram i ”visdom som i alder” kjære ven
naar atter femaar gaaet er, vi tales ved igjen,
og hvis du flink gaar foran, saa er det intet træf,
for du maa bane veien for lille L.K.S.F."

Medlemstallet i Stemmerettsforeningen i Horten var lite sammenliknet med moderforeningen, Diskusjonsforeningen. Marie Høeg var det naturlige midtpunktet. Etter et foredrag om kvinnestemmerett i Stemmerettsforeningen, ble hun oppfordret i Kvindsjaas spalter om å holde dette foredraget om igjen i Diskusjonsforeningen:

"(...) Frk. Høeg Da en flerhed af diskussionsforeingens medlemmer af forskjellige grunde var forhindret fra at paahøre Deres i stemmeretsforeningen holdte interessante foredrag, vil De imødekomme manges ønsker ved at gjentage det snarest i den kvindelige diskussionsforening. Flere medlemmer af S.D.F."

Etter at kvinnene hadde fått kommunal stemmerett i 1901 og skulle få benytte den for første gang i Horten i desember 1901, oppfordret Kvindsjaa kvinnene til å stemme og til å stemme på kvinnene. Artikkelforfatteren var opptatt av valget i Drammen, hvor ingen kvinner hadde nådd opp ved valget. Hun var redd det samme ville skje i Horten:

"Vi ved jo ikke, hvordan stemningen er her paa Horten. Valgbestyrrelserne har gjennomgaaende stillet sig velvillig ligeoverfor kvinderne, men de raader ikke for valgets udfald. Det kunde nok hænde her ogsaa, at trods kumulering naaede det ene eller det andet partis kvinder ikke frem."

"Kvindelig vælger" var opptatt av at kvinnene i Horten måtte gjøre det de kunne for å hindre at kvinner ble strøket på listene. Hun oppfordret alle til å stemme på de kumulerte kvinnene, uansett hvilket parti de representerte. Det var viktig å få inn kvinner i bystyret, hva enn partitilhørighet de hadde:

"Derfor lad os holde sammen! Lad os møde op i flok og følge og stemme kvinderne ind! Lad os vise, at det virkelig gjælder for os at komme med!"

Denne innsenderen hadde gitt uttrykk for overfor redaktør Broch at innlegget hennes kunne være for politisk for "Kvindsjaa". Men Broch kommenterte:

"(...) saadant kan der ikke være tale om i disse bevægede valgdage! Og vi kan kun af yderste magt understrege opraaet og være den "kvindelige vælger" taknemlig for artiklen, der paa en klar og indstendig maade maa tale til enhver stemmeberettiget kvindes pligt- og ansvarfølelse. Samme tak adresseres til forfatteren af det følgende stykke."

I samme nummer finner vi "det følgende stykket" som også oppfordret kvinnene i Horten til å bruke sin stemme ved valget. Innsenderen var opptatt av at det var viktig at kvinnene kom med i det kommunale styre fordi selv om

"mændene har mer praksis og mer erfaring, saa er der dog flere ting, som kvinderne netop fordi de er kvinder – kan have mer insigt i og mer forstaaelse for end mændene."

Kvinnene hadde større økonomisk sans og feminine anlegg for sparsommelighet som ville komme kommunene til gode.

Kvindsjaas spalter ble benyttet til seriøs oppmodning om valgdeltagelse fra kvinnenens side, som diskusjonsforum for aktuelle kvinnetema, deriblant kvinnestemmeretten, men også til underholdning og humoristiske innslag knyttet til kvinnerollen og det kvinnefellesskapet Diskusjonsforeningen representerte. Vi møter oppfatningen om at den kvinnelige natur ville egne seg til samfunnsarbeid og engasjement i en videre sfære enn hjemmets. Kvindsjaa ble en del av diskursen om kvinnens samfunnsrolle, og bidro til å grunnfeste troen på at kvinnene ville kunne utvide sitt virkefelt fra mikro til makronivå på grunn av sine spesielle egenskaper. Det var enklere og tryggere å benytte Kvindsjaas spalter for å hevde meningen sin enn å prøve å få inn innlegg i den lokale Høyre- og Venstrepressen. Kvindsjaas lesere var en inneforstått gruppe hvor visse sannheter og livsanskuelser var felles tankegods. I lokalpressen kunne kvinnene utsettes for spott og skikane, i Kvindsjaa var de beskyttet mot dette, Kvindsjaa representerte en egen kvinnekanal, en offentlighet – om enn begrenset – der

kvinnestemmene kunne diskutere sin rolle uten ødeleggende angrep og innblanding. Dessuten representerte Kvindsjaa fellesskap og genererte felles identitetsfølelse.

Bruker vi folketellingenes oversikter til å regne ut den gjennomsnittlige alder på medlemmene i Diskusjonsforeningen i 1900, kommer vi fram til et snitt på 35,2 år. Det var fortsatt kvinner som var over sin første ungdom, men som likevel var vitale og produktive, som fantes på foreningens medlemslister. For å få et mer nøyaktig bilde av alders sammensetningen, kan vi sette opp følgende tabell:

Tabell 4 Alderssammensetningen i Diskusjonsforeningen 1900/1901

Alder	Antall kvinner
Under 20 år	9
20 år - 29 år	31
30 år - 39 år	46
40 år - 49 år	36
50 år - 59 år	9

Vi ser her at de helt unge kvinnene under 20 år, ikke i særlig grad har følt seg hjemme i foreningen. Det har heller ikke kvinner over 50 år. Det var flest kvinner i trettiårene som følte tilhørighet i Diskusjonsforeningen.

Folketallet i Horten var 8862 i 1900.³⁵⁾ Av disse var 4393 menn og 4469 kvinner. Folketellingene viser også hvor mange kvinner det var til sammen i de ulike aldersgruppene. Setter vi disse tallene opp mot medlemsgruppene, får vi følgende tabell:

Tabell 5 Antall medlemmer i Diskusjonsforeningen i 1900/1901 innenfor de ulike aldergruppene

Kvinner i Horten	Medlemmer i Diskusjonsforeningen	Medlemmene i prosent av befolkningsgruppa i Horten
50 - 59 år: 289	9	3%
40 - 49 år: 431	36	8,4%
30 - 39 år: 557	46	8,3%
20 - 29 år: 662	31	4,7%
18 - 19 år: 161	9	5,6%

Lærerinnene var i flertall i Diskusjonsforeningen. Hele 17 stykker eller 31 % av de yrkesaktive kvinnene i foreningen var folkeskolelærere eller middelskolelærere. Ellers oppgir folketellingen at 10 ugifte er sysselsatt med husholdning, dette kunne nok i noen grad være ugifte døtre som hjalp til med husholdningen i barndomshjemmet. 8 ugifte medlemmer hadde egen forretning og 5 var kontorister. ³⁶⁾

Ved å undersøke ektemannens yrke hos de 69 gifte kvinnene i foreningen får vi også et bilde av deres sosiale status. ³⁷⁾ Det var en sterk overvekt av marineansatte hos ektemennene til Diskusjonsforeningens medlemmer. Hele 30 av 69 gifte medlemmer var knyttet til Marinestasjonen og Verftet gjennom sin ektemann. Offiserene var i overvekt i denne gruppa, 23 offiserhustruer var innmeldt i foreningen. Hos yrkesgruppene som ikke er knyttet til Marinen, finner vi at lærerhustruene var i flertall.

Vi kan også gjennom folketellingen få oversyn over en del av yrkestilknytningen til noen av medlemmenes fedre, og mange av dem var knyttet ill Marinestasjonen og Verftet ³⁸⁾. Ut fra

dette må vi kunne si at Diskusjonsforeningen i 1900 i sterk grad var knyttet til marinemiljøet i Horten. Det var særlig offiserhustruer og -døtre som var engasjert i kvinnesaksarbeidet. Men også skolefolk var godt representert i foreningen - både ugifte lærerinner og lærerhustruer var blant medlemmene. Den typiske Diskusjonsforeningsmedlem var en tretti- eller førtiåring knyttet til marinen eller skolemiljøet. Mange av offiserene var en periode av sin tjeneste stasjonert i Horten, og husturene som fulgte mennene til deres tjenestested, kan kanskje ha følt at det har vært lettere å engasjere seg i kvinnesaksarbeid på et sted der de visste at de ikke kom til å tilbringe hele sitt liv. Turde de å engasjere seg fordi de visste at Horten trolig ikke ville være deres permanente oppholdssted?

Styret i foreningen representerte en spesiell form for makt. Det var disse som forberedte møtene og ledet dem. Det kan derfor være interessant å se på styrets sammensetning. Følgende tabell bygger på folketellingene i 1900:

Tabell 6 Sammensetningen av styret i Diskusjonsforeningen i 1900/1901

Navn	Gift	Ugift	Alder	Yrke	Mannens yrke
Randers		x	44	Lærerinne	
Utheim	x		42		Docent ved Sjøkrigs-skolen. Stortingsrepresentant for V
Broch		x	36	Forsørget av far som var handelsmann	
Høeg		x	34	Fotograf	
Suppleanter					
Ring		x	38	Tannlege	
Vedeler		x	44	Lærerinne	
Sparre	x		39		Statsråd i Stockholm (V)

De ugifte kvinnene var i flertall i foreningens styre. Aldersgjennomsnittet var også noe høyere enn i foreningen som helhet, vi har her et gjennomsnitt på 39,6 år. To av styrets medlemmer (Utheim og Sparre) var gift med markante Venstrepolitikere som markerte seg på riksplan og som begge representerte Horten på Stortinget i perioder.

Diskusjonsforeningens protokoll gir oss en mulighet til å kunne få oversikt over økningen i medlemsmassen opp gjennom årene. Til en viss grad får vi også oversikt over utmeldinger, selv om det ikke er hvert år utmeldinger er notert. At det kan ha vært noe belastende å bli assosiert med Diskusjonsforeningen, viser det faktum at det tok flere år før foreningen turde å avertere sine møter i Gjengangeren. Det sier kanskje også litt om mistenksomheten rundt det å være medlem at det ved siden av navnet til en 42-årig Hortenskvinn, gift med en dampskipsekspeditor og agent, står anført i folketellingen fra 1900: ”Medlem av kvinnelig diskusjonsforening”. Men vi kan snu det hele på hodet og si at denne inntegningen i folketellingen viser viktigheten av medlemskapet i foreningen.

Tabell 7 Oversikt over medlemsmassen i Diskusjonsforeningen 1896 - 1908

År	Antall medlemmer	Antall gifte medlemmer	Antall ugifte medlemmer	Utmeldte
1896 - 1898	82	17	65	33
1898-1899	76	30	46	6
1899-1900	115	48	67	ikke markert
1900-1901	141	70	71	26
1902-1903	110	61	49	20
1903-1904	107	67	40	3
1904-1905	107	69	38	13
1905-1906	102	66	36	17
1906-1907	102	68	34	13
1907-1908	86	55	31	ikke markert

Kan hende kan årsaken til nedgangen i medlemsmassen fra 1901 til 1902 ha vært at kommunal stemmerett for kvinner etter census ble innført. Kanskje var en del av kvinnene da tilfreds, og fant at et medlemskap i Diskusjonsforeningen ikke lenger var aktuelt. Men det kan også ha vært omvendt - det var mye diskusjon rundt kvinnestemmerettsproblematikken i 1901, og det kan ha vært belastende å være medlem av noe som noen anså for å være en klar kvinnesaksforening. Noen kvinner kan ha blitt presset av familiemedlemmer til å melde seg ut - ikke alle var like glade for reformen som ga stemmerett til noen kvinner i 1901. I alle fall er det et faktum at 26 kvinner meldte seg ut dette året. I oppstatsåret var det nesten fire ganger så mange ugifte kvinner som gifte, men dette endret seg slik at de gifte faktisk kom i flertall.

Marie Høeg stiftet som vi har sett Hortens ledd av L.K.S.F. i 1898. De fleste av medlemmene i denne foreningen var også medlem av Diskusjonsforeningen. Hvem var så disse kvinnene som turde å stå fram med sitt engasjement for kvinnestemmerettsaken i 1901 da kvinnestemmeretten virkelig stod på agendaen? Medlemslistene til Horten ledd av L.K.S.F. inneholdt 66 navn i 1901 (39), det var dette året det var flest medlemmer i foreningen. Av disse kvinnene er 31 ugifte kvinner og 35 gifte. De gifte kvinnene var altså nå i majoritet også i denne foreningen. Undersøker vi yrkesstatus hos de ugifte kvinnene, finner vi at der var 10 lærerinner og 6 kvinner med egen forretning. Lærerinnene var fortsatt et sterkt innslag i medlemsmassen i Stemmerettsforeningen i Horten i 1901. Det sammen var handelsstandens kvinner, både innenfor den ugifte delen, der 6 stykker hadde egen forretning, og innenfor den gifte delen, der 4 av ektemennene hadde egne forretning. Dessuten gjorde kvinner med marinetilknytning seg sterkt gjeldende, 9 av medlemmene var gift med menn som arbeidet innenfor marinemiljøet.

Gjennomsnittelig alder i foreningen dette året var 37,2. Det er verdt å merke seg at aldersspredningen nå er større en tidligere. Vi har dette året følgende aldersspredning:

Tabell 8 Alderssammensetningen hos medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1901

18 - 25 år: 11 stk
 26 - 36 år: 15 stk
 37 - 46 år: 26 stk
 47 - 56 år: 8 stk
 56 og oppover: 1 stk

Noen unge kvinnene fant veien til Stemmerettsforeningen, og ikke alle var medlemmer av Diskusjonsforeningen. Kanskje de unge var mer målrettet i sitt kvinnesaksarbeid, og fant at Diskusjonsforeningen representerte for mye ”utenomstakk”, husmoderlighet og selskapelig

aktiviteter. To av medlemmene dette året står kun som medlemmer 1901. Deretter forsvinner de fra lista til L.K.S.F.. Den ene, fru Myhre, var gift med en pastor. Den andre, Thora Holm, ble seinere en markant lederskikkelse innen Horten Arbeiderparti. Hun var den første kvinnen som stod på Arbeiderpartiets liste og hadde brukt et år som medlem av den borgerlige stemmerettsforeningen. Det var stor spennvidde innenfor Stemmerettsforeningens medlemsliste dette året.

Det var ikke spesielt for Horten at lærerinnene var en aktiv gruppe innen politikk. Anne Loennechen finner at det i Kristiania var en overrepresentasjon av lærerinner blant annet blant de kvinnelige valgkandidatene. Dette forklarer hun med at dette yrket hadde kort arbeidsdag, dessuten var det et utadvent yrke. 41) Hun finner også at kvinnene som stilte til valg i Kristiania i 1901, 1904 og 1907 enten var hjemmearbeidende husmødre og/eller hadde et yrke som krevde utdanning som igjen var avhengig av privat finansiering. Økonomisk bakgrunn og disponibel tid synes derfor å ha vært viktig for at kvinner stilte som valgkandidater. Kvinnenes materielle situasjon var vesentlig for om de lot seg nominere på valglistene. Loennechen finner også at i den perioden hun undersøkte (1901 til 1910) var det en økende andel av de kvinnelige valgkandidatene som var gifte uten lønnsarbeid. Dette forklarer hun med at de gifte kvinnene kunne kjøpt seg fri ved å ansette tjenestepiker. Det var mange tjenestepiker i Horten på dette tidspunktet, og Gjengangerens spalter gjenspeiler at særlig offiserhustruer hyppig søkte etter tjenestepikehjelp.

Stemmerettsforeningen i Horten tok også opp andre temaer enn kvinnestemmeretten. I et brev til styret i L.K.S.F. skrev Marie Høeg at Hortens ledd av L.K.S.F. hadde holdt møte 6. februar 1901, der ble det enstemmig vedtatt at foreningen ville slutte seg til L.K.S.F.'s henstilling til Nobelkomiteen om at Henry Dunant burde få den første Nobels fredspris på grunn av hans oppofrende og storartede arbeid i fredens tjeneste. 42) Fredsarbeid ble nok ansett som passende engasjement for kvinnene, og det er ikke overraskende at dette spørsmålet ble debattert i L.K.S.F. Dunant representerte dessuten sunnhet og helse – et klart kompetanseområde for kvinnene. I januar 1903 ble også sunnhetsvesenet diskutert på et foreningsmøte, og etter forslag fra bestyrelsen ble det enighet om å sende en petisjon til representantskapet om at kvinner måtte bli innvalgt i sunnhetskommisjonen. 43) Kvinnene i Hortens ledd kom her med et innspill overfor lokale politikere som klart var knyttet til deres ønske om å få delta på den lokale politiske arena innenfor felt de følte de hadde kompetanse innenfor.

Ut fra L.K.S.F.'s årsberetning 1903 kan vi se at leddene Horten og Skien gjorde et slags ”opprør” mot Fredrikke Marie Qvams lederstil og strukturen i organisasjonen dette året. De unnlot å stemme på nytt styre i hovedorganisasjonen. Likevel ble Qvam valgt til formann med 492 stemmer. Gjorde sentralstyret noe for å demme opp under det ”opprøret” som bygde seg opp i lokalleddet i Horten i 1903 mot fru Qvams lederstil? På et av møtene i Horten holdt Fredrikke Marie Qvam foredrag. Kanskje var det med overlegg at hun hadde kommet til Horten dette året. Kanskje tok hun turen til Horten nettopp for å dempe kritiske røster i lokalleddet i byen.

Marie Høeg hadde på dette tidspunktet flyttet til Oslo. Men i L.K.S.F. sentralt gjorde hun seg til talerør for en opposisjon som lenge hadde bygget seg opp mot Fredrikke Marie Qvams egenrådige lederstil. Marie Høeg kunne fortsatt representere Hortens ledd på årsmøtene, og sammen med andre, særlig kvinner fra Drammen, reiste hun krav om lovendringer. Fru Qvam møtte voksende kritikk fra de eldste leddene i foreningen - Drammen, Horten og Skien. De forsøkte å endre lovene og innføre et representasjonssystem og utvide styret fra tre til sju med

medlemmer også utenfor Kristiania. Fru Qvam hadde hele tiden avvist kritikken ved å stille kabinettsspørsmål. Hun ville gå av hvis lovene ble endret. Men i 1909 ga Fredrikke Marie Qvam etter. Hovedforeningen i Kristiania ble redusert til et ledd av L.K.S.F., og det ble etablert et hovedstyre med 7 medlemmer. Marie Høeg kom ikke med i dette styret. Men hun ble valgt til formann i det nye Kristiania Ledd av L.K.S.F., og hun ledet denne foreningen fram til kvinnene fikk full stemmerett i 1913. 44)

Horten og Drammen sendte 15. desember 1903 inn hvert sitt forslag til forandring av paragrafer i L.K.S.F.'s lover. Begge leddene ønsket sentralstyre med 5 styremedlemmer og at kontingenten ble nedsatt til minst 0,25 øre. De ønsket en demokratisering av foreningen, og begge leddene hadde følt den dårlige økonomien i lokalforeningene som vanskelig. Alternativt ønsket leddene en nedsettelse av en lovkomite på 5 medlemmer.

I Hortens ledd av L.K.S.F. overtok lærerinnen Laurens Andekjern formannsvervet etter Høeg da hun flyttet til Kristiania, for så å bli erstattet av marinekapteinsfruen Karen Johansen, som hadde formannsvervet i mange år. Laurens Andekjern og Karen Johansen var aktive høyrekvinner, i motsetning til Marie Høeg som soknet til Venstre. Men Høeg fortsatte å stå som æresmedlem i foreningen.

Fra 1904 finner vi en sterk forskyvning i medlemsstrukturen i Hortens ledd av L.K.S.F., det ble mer og mer en forening for gifte kvinner. Aldersnittet var høyere enn tidligere, hele 44,3. Det var 5 lærerinner med i foreningen, og 10 medlemmer som var gift med marineansatte. 45) På dette tidspunktet var foreningen dominert av middelaldrende fruer fra borgerskapet i Horten. Men det var vanskelig for styret å få driften av foreningen til å lønne seg, av regneskapet for 1904 kan man se at foreningen slet med økonomien:

Inntekter:	Rest fra forrige år	kr. 0,31
	Medlemskontingent	” 41,00
	Lån	” 47,42
	Gave	” <u>5,88</u>
	I alt	<u>kr. 94,61</u>
Utgifter:	Hovedstyret	kr. 43,00
	Lokalrådet	” 10,00
	Foredrag, kjøring, annonse, porto, kontorutgift	” <u>38,46</u>
	I alt	<u>kr. 91,46</u>
I kassen		kr. 3,15
Underbalanse		kr. 44,27

Det kan ha vært vanskelig å holde motet oppe når foreningen i tillegg til å skulle ivareta foreningens formål, nemlig arbeidet for kvinnestemmeretten, skulle slite med økonomiske problemer. På denne bakgrunnen kan man forstå ”opprøret” rettet mot hovedorganisasjonen. På årsmøtet i L.K.S.F. i Kristiania i februar 1904 ble forslagene fra Horten og Drammen om endring i lovene for foreningen tatt opp til behandling og votering. I stemmeopptellingen deltok fra Horten Marie Høeg og Bolette Berg. Men forslagene fikk langt fra flertall. Det var ikke enkelt å skulle endre denne organisasjonen.

I brev til sekretæren i L.K.S.F., Antonie Borchsenius, skrev formannen i Hortens ledd, Laurens Andekjern; at hun dessverre måtte meddele det sørgelige faktum at Hortens ledd ikke var i stand til å betale sin kontingent for 1903. Grunnen var at leddet hadde hatt mange

utgifter, dessuten hadde de dette året for første gang måttet betale leie av lokalet. Dette hadde de ikke gjort før, da Marie Høeg bodde i Horten, lånte hun ut sitt atelier gratis til foreningen. Andekjern sier i brevet at dersom foreningen skulle få inn penger slik at de kunne betale kontingenten til hovedstyret, ville de gjøre det straks. Men nå var foreningen "bankrot". Hun ba også hovedstyret finne en foredragsholder til Hortensleddet for høsthalvåret. Foreningen aktet å gjøre så godt den kunne i forhold til valget den kommende høsten. Foreningen hadde besluttet at de ville anmode det lokale kvinneråd om å arbeide sammen med dem for å få kvinner fram til valgurnene. Men et offentlig foredrag like før valget ville være absolutt nødvendig, mente hun. 46) Hortens ledd var L.K.S.F.'s første lokalledd og også et "sterkt" ledd når det gjaldt å ytre sin mening overfor hovedforeningen i Kristiania. Marie Høeg var riktignok flyttet fra byen, men representerte Horten og forsøkte å gjøre endringer i L.K.S.F.'s struktur slik at foreningen skulle fungere etter mer demokratiske prinsipper. Med Høeg i Kristiania og medlemmene av Hortens ledd i "provinsen" ble nok angrepet på fru Qvams lederstil og organiseringen av foreningen mer kraftfullt. Stemmeretten for kvinner var en viktig del av demokratiseringen, og det var viktig for flere og flere medlemmer etter hvert at selve kamporganisasjonen for kvinnenes stemmerett også var organisert på et mest mulig demokratisk vis.

Opposisjonen mot hovedorganisasjonen økte i omfang hos Hortenskvinnene, og i 1904 leverte Hortens ledd inn et forslag til forandring av L.K.S.F.'s lover. 47) Hortens ledd mente det var uheldig at styret for landsorganisasjonen også skulle utgjøre styret for den lokale forening i Kristiania. Denne sammenkoblingen, mente leddet, medførte forvirring og misnøye. Hovedstyret, som bestod av 3 medlemmer, fikk Kristiania ledds forenings saker å ta seg av i tillegg til rikssakene. Det var et stort arbeid kvinnene la ned rundt om i de ulike leddene for å holde arbeidet og interessen ved like når det gjaldt kampen for kvinnestemmeretten. Derfor ble det uforsvarlig å legge hele Kristianas ledds arbeid over på et fåtallig styre, som egentlig burde hatt nok med å følge og rettlede arbeidet i leddene rundt om i landet. Hortens ledd ønsket å skille Kristianiaforeningen fra hovedorganisasjonen og gjøre Kristianiaforeningen til et lokalt ledd på likt linje med de andre lokale leddene rundt i landet.

Hortensforeningen ønsket også at det skulle være 3 utenbys medlemmer i sentralstyret. De ønsket en mer demokratisk ledelse og påpekte at det var mye verdifull erfaring rundt i distriktene som det ville være en vinning å få med i sentralstyret for landsorganisasjonen. Hortenskvinnene ønsket også at lokalleddene skulle betale mindre avgift til hovedorganisasjonen, da det var vanskelig å drive lokalleddene på en økonomisk forsvarlig måte når kontingenten som kom inn, for det meste måtte betales ut igjen til hovedorganisasjonen. Hortens ledd hadde behov for å ha en trygg økonomi for å kunne utføre lokalarbeidet tilfredsstillende. For å verve nye medlemmer og for å ivareta medlemmenes interesser, var det nødvendig med agitasjon ved offentlige foredrag og foreningsmøter. Dette var økonomisk krevende, og når halvdel av inntektene ble innkrevd av hovedstyret, følte Hortens ledd at de var for små til å kunne gjøre noe. Hortens ledd framhevet at dersom ikke denne situasjonen ble ordnet tilfredsstillende, ville det være et spørsmål om leddet skulle uttre av landsorganisasjonen. Hortens ledd visste dessuten at andre ledd arbeidet under liknende trykkende forhold, og kvinnene mente at leddet hadde gjort både kvinnestemmerettssaken og landsorganisasjonen større tjeneste ved sitt arbeid enn ved sin kontingent. Det var, i følge Hortenskvinnene, ikke særlig hensynsfullt og ikke i tråd med god husholdning å holde de gamle leddene i konstant økonomisk bekymring. Hovedstyrets kassabeholdning, som var på 500 kroner, måtte dermed brukes til verving av medlemmer til Landskvinnestemmerettsforeningen. Endringsforslaget var undertegnet Marie Høeg, Charlotte Rygh og Laurens

Andekjern, formannen i Hortens ledd. Fortsatt brukte Marie Høeg Hortensforeningen i sin kampanje mot Qvams styring av L.K.S.F.

Drammens ledd forfattet også et sirkulære som ga uttrykk for at også dette leddet ønsket endring. 48) Leddet var i det vesentlige enige i det som Hortens ledd hadde gitt uttrykk for. Av praktiske grunner fant leddet at det ville være naturlig at bare 2 medlemmer av sentralstyret var bosatte i Kristiania. Drammens ledd støttet Hortens ledd i alt det øvrige, og Drammenskvinnene rettet en innstendig oppfordring til de andre leddene om å støtte forslaget. Det ville være best tjenelig for organisasjonen. Hovedsaken for Drammens ledd var at de fikk et oversiktlig og funksjonelt styre med egne regnskaper og protokoller osv. uten sammenblanding med arbeidet til Kristiania ledd.

En skrivelse av 27/2-1904 fra bestyrelsen i Skiens ledd av L.K.S.F. ble også referert i L.K.S.F.'s protokoll. På leddets årsmøte 16/2 hadde det blitt enstemmig vedtatt å støtte Hortens og Drammens forslag til endringer. Derimot var ikke bestyrelsen helt sikker på om kontingenten burde settes ned. Spørsmålet måtte være: Hva kunne et fruktbringende organisasjonsarbeid drives for? Kunne det drives for en lavere sum enn det medlemmenes kontingent nå utgjorde, da burde denne settes lavere. Kunne arbeidet ikke drives for mindre, da måtte man finne seg i å betale det som måtte til.

Disse forslag til endringer av lovene for L.K.S.F. ble referert på årsmøtet for landsforeningen 1904. Formannen Fredrikke Marie Qvam var ikke glad for endringsforslagene og argumenterte mot dem. Hun plukket fra hverandre argumentene og tilbakeviste dem et for et. 49) Hortensleddet hadde framhevet at sammenkoblingen av Kristiania ledd og Landsorganisasjonen medførte en svekkelse av begge foreningene og frambrakte forvirring og misforståelser. Dette mente fru Qvam ikke var tilfelle. Leddene hadde hvert år fått seg forelagt regnskapet, og hvis man studerte dette og virkelig satte seg inn i det, kunne det ikke oppstå verken misforståelser eller forvirring. Hortens ledd hadde også kommet med klagemål over styrelsens forhold til Kristianiamedlemmene. Fru Qvam mente leddene fikk overlate dette til Kristianiamedlemmene, de måtte selv få framføre kritikk dersom de var misfornøyde. De ville sikkert selv kunne ivareta sin tarv.

Fredrikke Marie Qvam var heller ikke positiv til Hortens forslag om å omorganisere L.K.S.F. til en mer demokratisk organisasjon. Hun mente man først fikk se hvordan N.K.N ville fungere før man endret på strukturen i foreningen. Dette begrunnet hun med: "Man ved hvad man haver, men ikke hvad man faar."50)

Formannen bemerket også at det ville bli svært vanskelig å drive L.K.S.F.'s arbeid billigere enn det ble gjort. Leddene arbeidet gratis, og det ville koste å skulle leie inn ekstrahjelp til dette arbeidet. Det som kostet, var trykking, porto osv., og det ville neppe bli billigere med et sentralstyre. Ellers bemerket hun at det var svært vanskelig å svare på hvor billig et "fruktbringende stemmerettsarbeid" kunne drives - og hun ville ikke vurdere det. Det mente hun heller ikke de "uprøvede" i arbeidet kunne gjøre. Men hun mente bestemt at det ikke var styret i foreningen som yppet til strid innenfor stemmerettsorganisasjonen.

Fru Qvam henviste til Hortens ledds ønske om at leddene skulle få beholde mer av den innbetalte lokale kontingent. Men dette fant hun stred imot selve tanken som landsorganisasjonen var bygd på - en sammenslåing av foreninger på landsbasis som skulle nytte innbetalt kontingent til organisasjonens beste. Det var jo nettopp det som var styrken til en landsomfattende organisasjonsenhet, den kunne arbeide i landet som helhet, påpekte hun.

Marie Høeg ble spurt på årsmøtet om hvem som skulle betale reiseutgiftene for de utenbys medlemmene i sentralstyre, og hun svarte at det bare var meningen disse skulle være med på sentralstyrets årsmøte. Etter diskusjonen var det avstemning over endringsforslagene til foreningens lover. Resultatet av avstemningen var ikke særlig gunstig for Hortens ledd: 51)

”Hortens Led Forslag 1 om Centralstyre med 5 Medlemmer, hvoraf 3 bør bo udenfor Kristiania faldt med 79 mod 652 St.

Hortens Led Forslag 2 om mindre Kontingent til Landsorganisasjonen 25 Øre faldt med 107 mod 618 Stemmer. Det for Hortens og Drammens Led felles alternative Forslag om Nedsettelse af en Lovkomite faldt med 200 mod 524 St.”

Dermed nådde ikke Horten og Drammen fram denne gangen. Fredrikke Marie Qvams dominans og autoritet var trolig for sterk innenfor organisasjonen på dette tidspunktet til at endringer som hun ikke ønsket, lot seg gjennomføre. Det var nok særlig de utenbys medlemmene som følte problemene sterkest i forhold til den sentrale ledelsen av foreningen og strukturen i oppbygningen av organisasjonen. Men Horten, ved Marie Høeg, hadde satt i gang en prosess som til slutt skulle føre til at lovene ble endret og strukturen ble mer demokratisk i foreningen. Som vi har sett, måtte fru Qvam gi etter for presset i 1909, og strukturen i foreningen ble endret. Men hun holdt foreningen i live helt til sin død i 1938.

Medlemmene utenfor Kristiania hadde følt seg tilsidesatt. Det man især anket over, ifølge Agerholt, var nettopp at hovedstyret også fungerte som lokalstyre for Osloforeningen 52) De enkelte medlemmene i hovedstaden hadde like stor innflytelse som en hel lokalforening, mente mange. Selv om alle på papiret hadde lik rett, var foreningen styrt av et fåmannsvelde. De fraværende medlemmene hadde ikke noe annet å gjøre enn å stemme etter styrets direktiver. Agerholt sier at man klaget over at årsmøtene ble til den rene karikatur, til en aften der stemmesedler ble talt opp istedenfor interessante og vekkende diskusjonsmøter. Det fantes utover landet så mange prøvede krefter, så mange tenkende kvinner, som det ville være en vinning å få med i styret. Men disse slapp ikke til. Man klaget også, som Hortens ledd hadde påpekt, over at kontingenten var for høy, slik at leddene ble kvalt i økonomiske bekymringer og ikke kunne ofre tilstrekkelig på det lokale agitasjonsarbeidet. 53)

Hortens ledd ønsket det fastsatt i lovene at minst tre styremedlemmer skulle være utenbysboende. Et representativt system ville gi hver enkelt forening mulighet til å sende delegater til årlige generalforsamlinger. Fru Qvam mente at et felles styre med utenbysboende medlemmer ville bli et altfor tungvint apparat. Da måtte konferanser skje ved korrespondanse, men i stemmerettsarbeidet gjaldt det å handle hurtig i det gunstige øyeblikk, eller så å stå fast og ingenting utrette. Hun følte at L.K.S.F. hadde vært en suksess, og at det nå gjaldt å vinne nytt land og ikke bruke tid på meningsløst lovmakeri. Agerholt sier: ”Gang på gang satte fru Qvam sin formannsstilling inn på å beholde de gamle lover, og hun ble ikke kastet. Hun var for lengst blitt ett med L.K.S.F. og dens uunnværlige leder.” 54)

I 1907 var det kommet til en krise. Drammen og Skien meldte seg ut, og slapp dermed å betale halvparten av kontingenten til Kristiania. De intensiverte isteden virksomheten som selvstendige stemmerettsforeninger. Drammen hadde stiftet fem nye ledd i Buskerud og samlet inn tusenvis av underskrifter som ble oversendt den enkelte stortingsrepresentant. 55) Men Hortens ledd meldte seg ikke ut. Denne indre striden i L.K.S.F. kan nok være en av årsakene til at organisasjonen ikke var så effektiv som den kunne ha vært om medlemmene var mer samlet. Da F.M. Qvam ga etter i 1908, ble nye lover i den retningen leddene hadde ønsket, vedtatt. Men da hadde kvinnesakens tilhengere vunnet en avgjørende seier i

stemmerettskampen, nemlig innføringen av begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner i 1907. Dette skyldtes ikke minst, i følge Agerholt, L.K.S.F.'s innsats.56)

Hortens ledd var gjennom sin nye formann Karen Johansen med på arbeidet for å endre lovene og strukturen i L.K.S.F. I juli 1907 ble en skrivelse sendt hovedstyre der det ble uttrykt ønske om et ekstraordinært årsmøte i Kristiania. Det ble også foreslått å nedsette en lovkomite som kunne revidere foreningens lover.57) Det ble framholdt at flere av de større leddene fant de gamle lovene foreldete og lite tilfredsstillende, det var, som vi har sett, en stadig økende opposisjon mot den gamle foreningstrukturen, og mer tidmessige lover ville kunne utrette mer for å samle landets kvinner for fortsatt arbeid for gjennomføringen av kvinnestemmeretten på samme betingelser som for menn. 10 formenn i lokale ledd har undertegnet skrivelsen, blant annet Karen Johansen for Hortens ledd og Inga Skatvedt for Tønsbergs ledd.

Fredrikke Marie Qvam var fortsatt meget skeptisk til dette forslaget. Og det ga hun klart uttrykk for. Men hun avsluttet sin svarskrivelse: 58)

”Formandens taktik har som bekjendt altid været den, at vi skulde holde alle indre stridigheder og alle spørgsmaal af rent formel art udenfor, indtil vi havde opnaaet statsborgerlig stemmeret. Efter storthingets beslutning af 14de juni er denne taktik ikke længer nogen tvingende nødvendighed. Almindelig stemmeret maa nu blive forholdsvis let at erobre, selv om en del misfornøiede led gaar fra paa grund af lovendringer.”

Ved denne uttalelsen åpnet formannen for en lovendringskomite, og denne ble nedsatt. En av medlemmene var Marie Høeg fra Hortens ledd. Marie Høeg ble L.K.S.F.'s suppleant til representasjonen ved kvinnesaksmøtet i Stockholm i 1911, men på det tidspunktet hadde hun gått over til å representere Kristiania ledd. 59) Hun valgtes også inn i hovedstyret i foreningen.

I Fredrikke og Anton Qvams arkiv er det bevart tre brev fra sekretæren i L.K.S.F. i Kristiania, Antonie Borchsenius, til Hortensforeningen. Det første er datert 4. mai 1903 og er stilet til formannen, Marie Høeg. Borchsenius beklaget i brevet at hun ikke hadde rukket å svare på Høegs brev om stemmegivningen for lokalforeningene ved generalforsamlingen før generalforsamlingen var holdt. Hun påpekte at Stemmerettsforeningen i Horten hadde alle rettigheter i forbindelse med stemmegivning og sendte også kvittering for innbetalt kontingent for foreningen for 1902 på kr. 95.

Det andre brevet er datert 15. november 1904 og er skrevet av den samme sekretæren. På det tidspunktet hadde Marie Høeg flyttet fra Horten, og lærerinnen Laurence Andekjern hadde overtatt som formann. L.K.S.F. i Kristiania tilbød seg å hjelpe til med reisegodtgjørelse for foredragsholdere fra Kristiania dersom lokallaget i Horten betalte foredragshonorar. Det tredje brevet er datert 27. november 1904, og er også skrevet av Antonie Borchsenius til den 40-årige frøkenen Anne Aschehoug, medlem av Hortens ledd av L.K.S.F.. Borchsenius opplyste i brevet at avtrykk av Lov av 29. mai 1901 paragraf 2 og L.K.S.F.'s oppfordring til kvinnene om bruk av stemmeretten var best egnet til agitasjon før valget dette året. Loven fantes for øyeblikket ikke på lager, og derfor kunne Hortensforeningen ikke få tilsendt den på dette tidspunktet. Men, skrev sekretæren, den var fremfor alt viktig å få kvinnene fram til valgurnene, og det egnet oppropet fra L.K.S.F. seg utmerket til. Horten ville derfor få tilsendt 1500 opprop dagen etter, slik de hadde ønsket, med toget. Antonie Borchsenius benyttet også anledningen til å påpeke overfor Hortensforeningen at hun ikke likte det forslag som Drammenskvinnene hadde kommet med i anledning endring av lovene i L.K.S.F.. Det hadde vært svært travelt for L.K.S.F., og det var tunge arbeidsforhold på vinterstid. Hun mente disse

forslagene til endringer av lovene gjorde arbeidet i foreningen tyngre, og det ville koste foreningen dyrt å måtte gå til endring i lovverket sitt. Kreftene burde heller settes inn på andre områder - som nettopp det å få alle stemmerettsgivne kvinner fram til valgurnene og skaffe de kvinner som ennå ikke hadde stemmerett, denne retten. At Hortens ledd av L.K.S.F. fikk tilsendt så mye som 1500 opprop fra Kristiania i november 1904, viser at foreningen hadde planlagt virkelig å arbeide for å bringe kvinnene fram til stemmeurnene.

Hortens ledd mistet i løpet av 1905 mange medlemmer. Kvinnene i Horten var opptatt av unionsbrudd og engasjement i kvinnenes adresse til Stortinget, og stemmerettsarbeidet fikk ligge. Ut fra årsberetningen, kan vi forstå at dette ikke har vært noe godt år for foreningen. Det ble i løpet av året holdt 5 styremøter og et foreningsmøte. Likevel uttrykte årsberetningen pessimisme:

”Da hele kontingenten for 1905 gik med til dækkelse af hovedstyrets kontingent samt til udgifter for forrige aar, har foreningen, af økonomiske grunde, dette aar maattet forholde sig temmelig passiv.” 60)

Men Laurence Andekjern sendte trofast inn utmeldelser og innmeldelser i Hortensleddet, og hun utarbeidet valgopplysninger fra magistraten om kommunevalget lokalt for å sende inn til hovedstyret.⁶¹⁾ Vi ser også at Hortens ledd var et av de 6 leddene som ikke ga svar til hovedorganisasjonen da denne sendte rundt et utkast til en takkeadresse som skulle sendes til Storting og regjering i anledning 7. juni-beslutningen.

Imidlertid var Marie Høeg aktiv i hovedorganisasjonen. På årsmøtet 28. februar 1905 deltok hun og leverte inn flere forslag til lovendringer for organisasjonen. Det oppstod ”en skarp diskusjon” om Høegs forslag. ⁶²⁾ I brev fra Antonie Borchsenius til Marie Høeg i Kristiania datert 19. februar 1905, gjorde Borchsenius oppmerksom på at Marie Høeg og Bolette Berg ikke samtidig kunne være medlem av Hortens ledd og Kristiania ledd, og derved få dobbel stemme. ⁶³⁾ Kanskje det var krefter innenfor organisasjonen som ønsket å dempe Høegs opprørstrang og påvirkningsmuligheter noe.

Årsberetningen for Hortens ledd 1906 sier at ”man har i aarets løb søgt at vække kvindernes interesse for stemmeret ved at skrive i stedets aviser om stemmerettens betydning og nødvendighed.” ⁶⁴⁾ Hovedstyret hadde sendt en oppfordring til de forskjellige partiorganisasjoner om å oppta kvinnestemmeretten på sitt program. Denne oppfordringen ble behandlet av Hortensforeningen og ble sendt til de forskjellige politiske foreninger. Også i avisene ble partiene oppfordret til å ta kvinnestemmeretten på sitt program. I september mottok leddet lister fra hovedstyret. Disse ble sendt rundt i byen og tilstøtende landdistrikter, og ble returnert til leddet med 350 underskrifter fra kvinner i lokalmiljøet. 7. oktober ble disse listene sendt til Jarlsbergs representant kommandørkaptein Eidem. ⁶⁵⁾

Hortens ledd av L.K.S.F. etterkom hovedstyrets oppmodning om å sende henvendelser til Stortinget om statsborgerlig stemmerett for kvinner. Denne skrivelsen sendt fra Hortens ledd av L.K.S.F. og undertegnet av blant annet formannen Karen Johansen, offentliggjorde Gjengangeren 2/3-1907:

”Til Norges Storting! Vort Land er stolt af at have en av de frieste Forfatninger i Verden og dog er den ene Halvdelen af Befolkningen holdt udenfor enhver direkte Befatning med Rigets Styre, medens den ellers saavel i Dagliglivet som i Alvorstunden maa tage sine betydningsfulde Løft. Enhver norsk Borger over 25 Aar har statsborgerlig Stemmeret, er det da ikke skrigende uretfærdig at Kvinderne holdes udenfor? Dette bør og maa rettes.(...)”

6. desember 1907, dagen før kommunevalget i Horten, ble det holdt et offentlig møte for kvinner i Horten. Møtet var kommet i stand gjennom samarbeid mellom Stemmerettsforeningen og Diskusjonsforeningen. Karen Johansen, formannen i Hortens ledd av L.K.S.F., holdt et innledningsforedrag. Så holdt Rina Rosenqvist, også gift med en offiser i marinen og medlem av begge foreningene, et orienterende foredrag i anledning det forestående kommunevalg. Hun oppfordret alle til å delta og stemme etter sin overbevisning. Møtet var kun for kvinner, men "1 mand havde forvildet sig derind."(66). Kvinneforeningene i Horten forsøkte å skolere kvinnene, og de forsøkte å få kvinnene til å stille opp ved valget og gjøre sin borgerplikt.

Hortens ledd av L.K.S:F. ønsket sterkt å framstå som en upolitisk forening for å samle så mange kvinner som mulig i arbeidet for kvinnestemmeretten. Men det var vanskelig etter hvert som den politiske bevisstheten vokste hos medlemmene og flere fikk ambisjoner om å få delta i det politiske liv. Når kvinnene først hadde fått stemmeretten i 1907, var det meningen de skulle bruke den. Foreningen arbeidet nettopp med denne målsettingen, og da ble det et paradoks at foreningen skulle være upolitisk. Flere av kvinnene i foreningen tonet flagg og ble medlem av politiske partier etter hvert og også engasjerte i kommunepolitikk. Maktet foreningen å holde denne partipolitikken utenfor foreningens rammer? Julie Randers og Marie Høeg var Venstrekvinner, Rina Rosenqvist og Karen Johansen var Høyrekvinner, og dette spenningsfeltet måtte de leve med i foreningen. Før valget i 1907 hadde Stemmerettsforeningen avvist samarbeid med Horten Venstreforeningen ut fra den begrunnelse at Stemmerettsforeningen skulle være en nøytral forening der alle kvinner uansett politisk tilknytning skulle føle seg hjemme. Venstreforeningens formann uttalte i Horten Avis at han fant denne holdningen merkelig.(67) Formannen skrev 9. oktober at han var forbauset over det svar formannen i Stemmerettsforeningen hadde gitt på Venstreforeningens henvendelse i anledning kommunevalget. Stemmerettsforeningen hadde svart at den ikke kunne samarbeide med noen spesiell forening i Horten. Dette stod, mente Venstreformannen, i et eiendommelig motsetningsforhold til det opprop som L.K.S.F. s styre nettopp hadde utsendt. En setning i dette oppropet lød: "Sørg for, at dygtige kvinder opstilles paa listerne." Frykten for at Stemmerettsforeningen skulle bli misbrukt i partiagitasjonens tjeneste, var ubegrunnet, mente formannen. Han mente forøvrig at selv om Diskusjonsforeningen hadde hatt liten lyst til å innlate seg direkte med Venstre, så hadde denne foreningen i hvert fall åpnet for en annen form for samarbeid. Han avsluttet innlegget sitt:

"Skal kvinderne først delta i det politiske liv - og at veilede dem i saa henseende skulde det være en af stemmeretsforeningens vigtigste opgaver - da burde man ogsaa kunne vente av dem, at de vilde ta del i valgforberedelserne. Deres svar gir uttryk for en fjernhet og en passivitet, som ikke kan gavne kvindernes repræsentation i det kommende kommunestyre."

14. oktober svarte formannen i Hortens ledd, Karen Johansen, på dette innlegget i Gjengangeren. Hun valgte Høyreavisen, mens Venstreformannen valgte Venstreavisen. Hun argumenterte med foreningens ønske om politisk nøytralitet. Horten Stemmerettsforening var en del av Horten Kvinneråd, og her var man enige om at Venstreforeningen skulle få en henstilling om å henvende seg til det lokale råd som ville gjøre sitt beste for å oppfylle de instruksjer det hadde fått. Den borgerlige velgerforeningen hadde allerede gjort dette. Venstreforeningens formann hadde beskyldt Karen Johansen for passivitet og fjernhet. Til dette svarte hun:

"Min Passivitet - hvad ved egentlig Venstreforeningens Formand om den? Jeg har i Stemmerettsforeningen talt med en Flerhed af Byens Borgerinder for at komme til kundskap om, hvilke kvinder, der kan antages at ha Interesse af kommunalt Arbeide, og jeg har som Bestyrelsesmedlem i den borgerlige Vælgerforening og i det lokale Raad deltaget i adskillige Raadslagninger angaaende Valget. Jeg tror med Tryghed at kunne forsikre Dem

om, at Fjernhed og Passivitet ikke har forekommet, tvertimod! Tilslut tillader jeg mig i al Ærbødighed at spørge om hvilken Aktivitet det er Venstreformanden har udvist? Kvinden er jo Nybegynder i det politiske Liv, og hun vil saa gerne lære af sit store, erfarne Forbilde, Manden." 68)

Her aner vi en rollekonflikt - Karen Johansen var både formann i Stemmerettsforeningen i Horten og bystyremedlem for Høyre. I sarkastiske vendinger svarte hun sin politiske motstander som følte at hun ikke hadde tatt tak i sin oppgave som leder for stemmerettskvinnene i byen og etter hans mening nektet samarbeid med Venstre i Horten. Karen Johansens politiske engasjement for Høyre kom tydelig i konflikt med ledervervet i en forening som skulle være politisk nøytral og likevel beskjeftige seg med valgarbeid og fremme av politiske særinteresser. L.K.S.F. betraktet partipolitisk nøytralitet som en forutsetning for at kvinnestemmerettsspørsmålet skulle komme til en løsning. Likevel er det klart at i det øyeblikket kvinnene begynte å engasjere seg politisk gjennom ulike parti, fikk de nok en kanal til å fremme kvinnestemmerettens sak.

Var arbeiderkvinnene i Horten med i arbeidet for å fremme valg- og stemmerettsarbeid blant kvinnene? NKN stod klart fjernt fra arbeiderkvinnene. Dette viser en henvendelse som Horten Kvinneråd gjorde i 1910. Julie Randers ønsket at organisasjonen skulle ta opp de kvinnelige verftsarbeidernes situasjon. 69) Disse kvinnelige verftsarbeiderne i Horten arbeidet fra kl. 6.00 til kl 18.00 for dårligere lønn enn menn. Men styret i NKN avviste saken enstemmig, om enn med det forbehold at Horten Kvinneråd kunne ta saken opp, og dersom det viste seg "berettiget" kunne NKN støtte mulige krav. På møtet hvor denne saken ble diskutert, overrakte Gina Krog styret en takk fra de kvinnelige postfunksjonærer hvor NKN hadde støttet et lignende krav.

Også Diskusjonsforeningen satt stemmerettsarbeidet på agendaen i 1907. I et offentlig møte 23. september kom bortimot 300 Hortenskvinner for å høre på dr. Dagny Bangs foredrag om kvinnesaken, dens resultater og oppgaver. 70) Foredraget var gratis for kvinner. Foredragsholderen pekte på at kvinnestemmeretten hadde vært kvinnenes hovedkrav i over 50 år. Hun oppfordret kvinnene til å stå på og ikke gi seg før alle kvinnene i Norge hadde fått stemmerett. De som hadde fått stemmeretten, måtte hjelpe de andre frem.

"Der er nye krav, og vi maa indrette oss derefter. Det er ikke nok bare at leve for velgjørenhed, politikken har ogsaa bruk for os. Og kunde kvinderne bidrage til at gjøre politikken hæderligere og renere, ville det være af uvurderlig nytte. Hjemmet maa ikke længer være vor verden, men verden vore hjem." 71)

Årsberetningen for Hortens ledd 1908 har jeg ikke funnet. Men vi finner innbetalinger av kontingent i L.K.S.F.'s kontobok for dette året. Og i et telegram til Betzy Kjeldsberg datert 3/7-1908, ba bestyrelsen i Hortens ledd henne om å representere leddet på stemmerettsmøtet på Lillehammer. Hortens ledds representanter var forhindret fra å møte Årsberetningen for 1909 ble imidlertid sendt inn, men den var ikke videre positiv for Hortensleddet. Det var nå fru Karen Strøm, Venstrepolitiker og gift med en sadelmaker, som hadde overtatt som formann. Beretningen lyder: 72)

"Stillingen er ikke videre lovende her hos os. Vi har jo stemmeret nu, så hvorfor skal saa foreningen bestaa? Det er et spørgsmaal, som stadig høres. Medlemstallet er for tiden ca. 25 og styret haaber, trods alt, at kunne beholde saa mange medlemmer at vi kan blive staaende som led av landsorganisationen, i alle fald til vi med sandhed kan sige, at vort program er gennemført."

I Qvam-arkivet finner vi brevet som stadfester den endelige oppløsningen av leddet. Dette fant sted 3. juni 1915, og det var Laurens Andekjern som skrev brevet: 73)

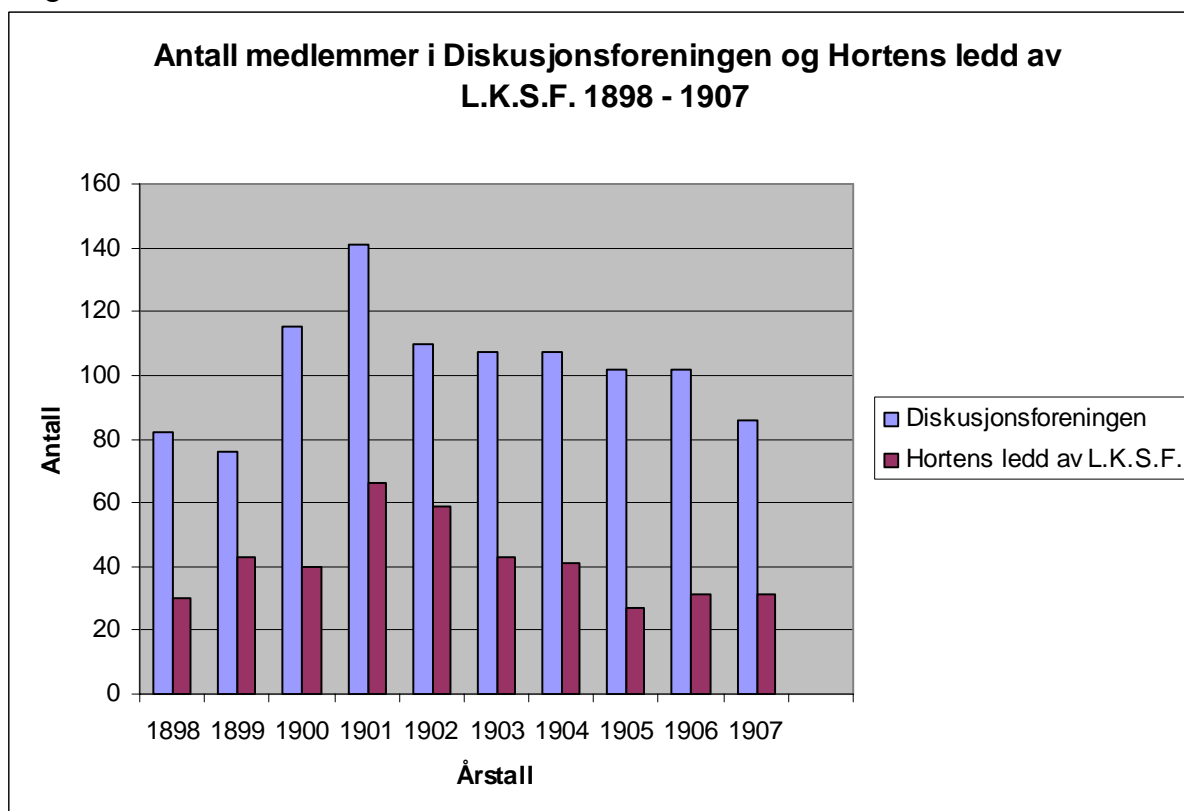
"Horten, 5. juni 1915. Til L.K.S.F.'s styre. Skal hermed meddele at Hortens led av L.K.S.F. blev opløst på generalforsamlingen 3. juni d. aa. Naar foreningen ikke før er blit offisielt opløst, er det fordi det har været av interesse at den ikke gik helt ind. Men den har ikke hat nogen møter og heller har vi ikke kunnet indkræve kontingent, da medlemmene da meldte sig ut, idet de mente at foreningens maal var naad. For tiden er her to foreninger som samler kvinderne, nemlig diskusjonsforeningen og den kvindelige arbeiderforening. De saker som L.K.S.F.'s led kunde tat op, faar vi nu prøve at faa ovenfornevnte foreninger til at interessere sig for. For tre foreninger er her ikke plads. Paa styrets vegne: Ærbødigst Laurens Andekjern"

Så var oppløsningen et faktum, og det er tydelig at leddet bare var holdt "kunstig i live" de siste årene det hadde eksistert. Men foreningen i Horten hadde eksistert fra 1898 til 1915, og 4 kvinner hadde innehatt formannsvervet i denne perioden:

- 1) Marie Høeg. Ugift. Fotograf. Formann 1898 - 1903
- 2) Laurens Andekjern. Ugift. Lærerinne. Formann 1903 - 1906
- 3) Karen Johansen. Kapteinsfrue. Formann 1906 - 1909
- 4) Karen Strøm. Sadelmakerfrue. Formann 1909 - 1915.

Vi kan se noen tendenser i utviklingen av strukturen i foreningene. Diagrammene bygger på Folketellingen av 1900, medlemsprotokoller og medlemslister i L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen og årsmeldinger fra Hortens ledd av L.K.S.F. Går vi ut fra navnene på medlemslistene i L.K.S.F.'s protokoller i Fredrikke og Anton Qvams arkiv, kan vi sette opp følgende oversikt over medlemsmassen i Hortens ledd av L.K.S.F og Diskusjonsforeningen:

Diagram 1

1901 skiller seg ut som det året der medlemsmassen var størst i begge foreningene. Dette året - året da den første kvinnestemmerettsreformen ble innført, har mange kvinner i Horten vært interessert i stemmerettsarbeid og kvinnesaksarbeid generelt. Imidlertid ser vi klart at

interessen for dette arbeidet har kjølnet året etter - mange meldte seg ut av foreningene etter at kvinnestemmerett etter census ble innført i 1901

I begge kvinneforeningene i Horten var de ugifte kvinnene i flertall når foreningene startet. Imidlertid overtok de gifte kvinnene majoriteten etter hvert, og interessen hos de ugifte kvinnene kjølnet noe. Trolig følte de gifte fruene trygghet i forhold til denne kvinnesaksrollen etter hvert, mens de ugifte og selvstendige kvinnene var i utgangspunktet modigere og gikk foran og banet vei for sine gifte medsøstre. Begge diagrammene under viser denne foreningsutviklingen:

Diagram 2

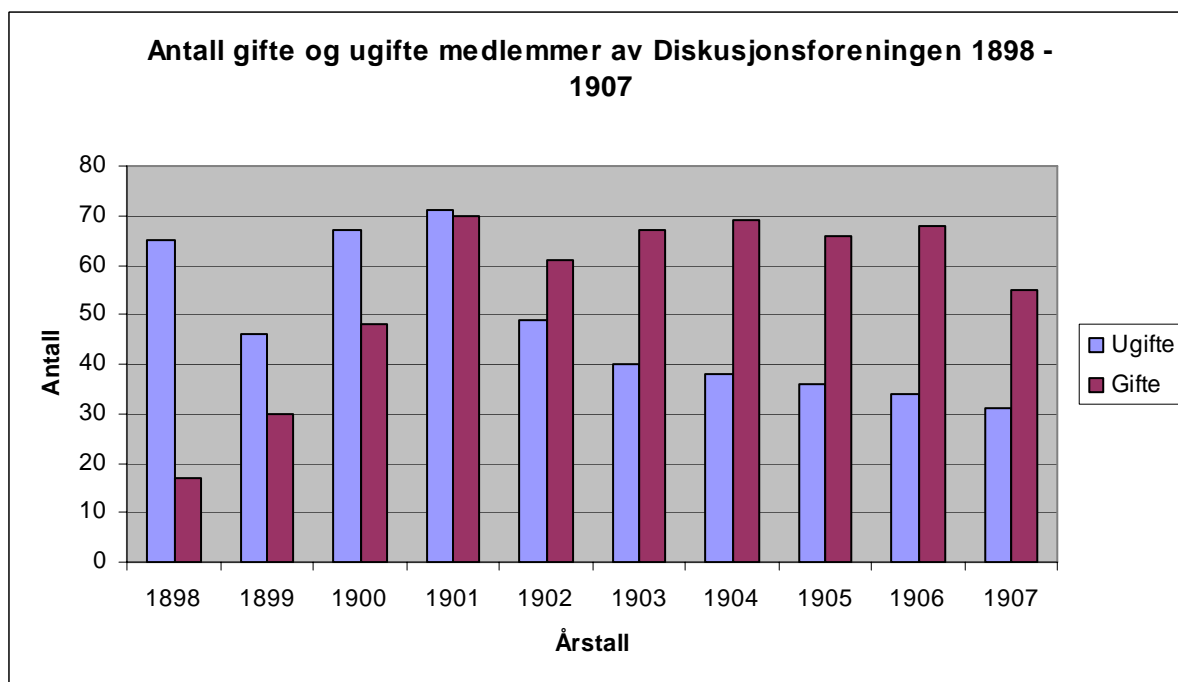
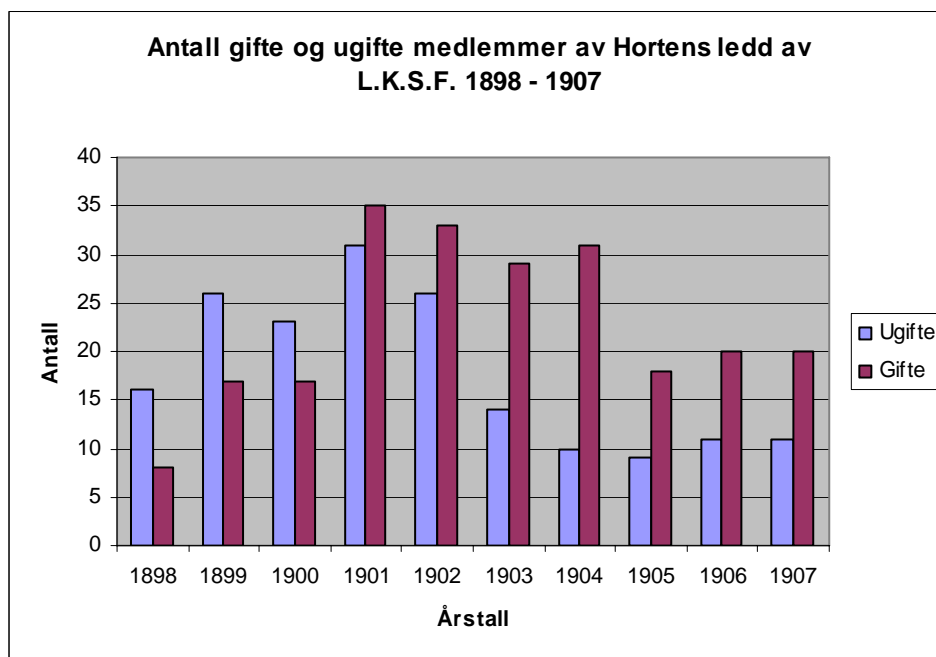

Diagram 3

Etter hvert ble begge foreningene et forum der Hortensfruene turde å vise engasjement, selv om de til å begynne med ved oppstarten i 1898 var noe reserverte. Vi ser her at 1901 representerer en endring i medlemsstrukturen på dette området også. I tillegg til at 1901 er året der foreningene har flest medlemmer, er det det første året der det er flest gifte medlemmer i Hortens ledd og omtrent like mange gifte som ugifte i Diskusjonsforeningen. Andel gifte medlemmer vokste, det ser ut som om det er et slags vendepunkt også i 1901. De ugifte kvinnenes interesse for kvinnestemmerettsarbeidet ble markant mindre etter innføringen av reformen i 1901. En rekke kvinner var tydeligvis ikke interessert i å jobbe for "andre" kvinners stemmerett, så lenge de hadde fått den selv.

Det var Diskusjonsforeningen som rekrutterte de fleste medlemmene til stemmerettsforeningen. Men etter hvert får vi en sterkere rekruttering til stemmerettsforeningen utenfor Diskusjonsforeningen. Da Hortens ledd av L.K.S.F. startet opp i 1898, kom nesten alle kvinnene fra Diskusjonsforeningen. Slik var det ikke i 1907.

Tabell 9 Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. som også var medlem av Diskusjonsforeningen 1898 - 1907. Prosent av medlemsmassen.

Årstall	Prosent
1898	92%
1899	93%
1900	95%
1901	74%
1902	79%
1903	81%
1904	78%
1905	81%
1906	81%
1907	81%

I 1901 var 26% av medlemmene i leddet ikke med i Diskusjonsforeningen. Dette året var medlemstallet i Hortens ledd høyest, og leddet har tydelig fått medlemmer i byen som ikke var knyttet til den godt befestede Diskusjonsforeningen. Engasjementet har vært stort dette året, året for innføringen av kommunal stemmerett for kvinner etter census, og dette har sikkert trukket nye medlemmer til foreningen. Kan hende har innføringen av kvinnestemmerettsreformen i 1901 gjort at også "andre" kvinner ble engasjert i kvinnestemmerettsarbeidet dette året. Også kvinner som etter hvert var aktive innenfor Arbeiderpartiet i Horten, ble medlemmer av foreningen. Dette kan kanskje ha virket skremmende på enkelte "borgerkvinner", som hadde oppnådd å få sin kommunale stemmerett og ikke var så interessert i å arbeide sammen med arbeiderkvinnene for allmenn kvinnestemmerett.

Det kan også være interessant å se hvordan aldersgjennomsnittet hos medlemmene av Hortens ledd av L.K.S.F. fordelte seg gjennom denne perioden:

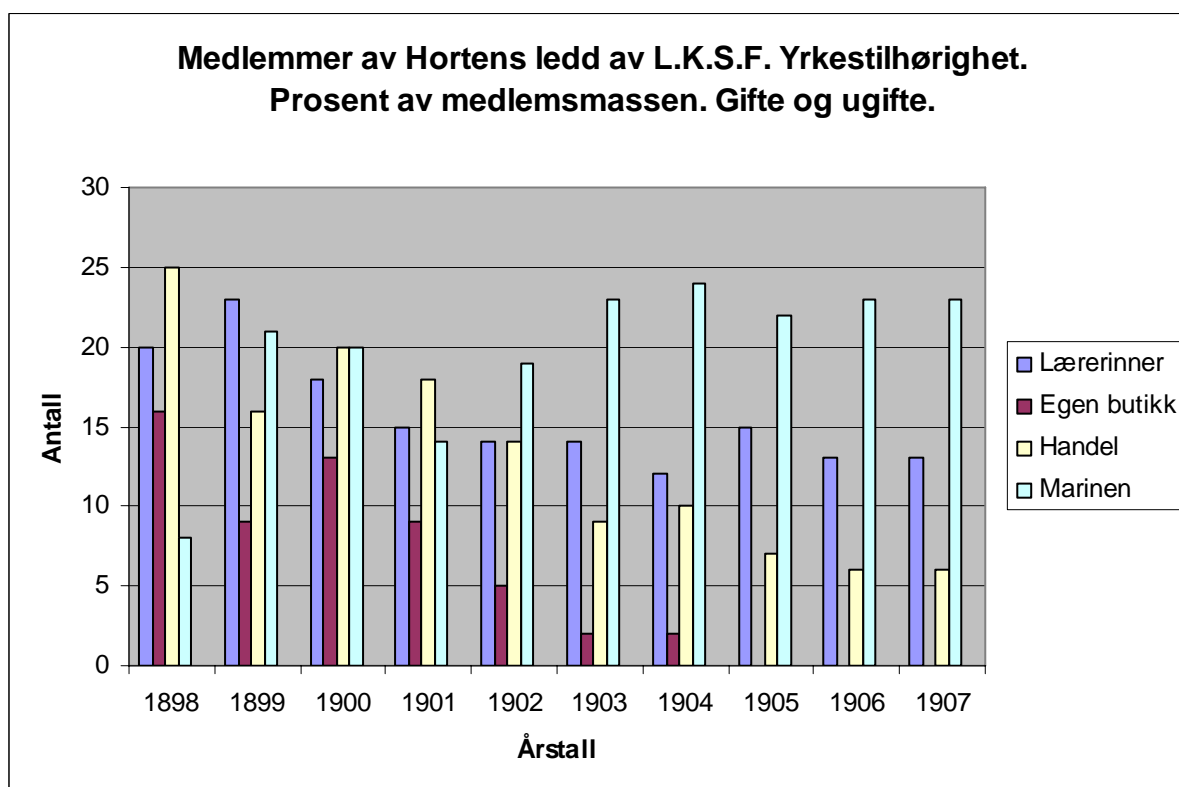
Tabell 10 Aldersgjennomsnittet hos medlemmer i Hortens ledd av L.K.S.F. 1898 - 1907

Årstall	Gjennomsnittlig alder
1898	39 år
1899	37 år
1900	41 år
1901	37 år
1902	36 år
1903	37 år
1904	44 år
1905	43 år
1906	42 år
1907	42 år

Alderssnittet var relativt stabilt gjennom perioden. Vi må kunne si at den gjennomsnittlige medlem av Hortens ledd har vært rundt 40 år ser vi foreningsårene under ett.

De ugifte lærerinnene var en stor gruppe både innenfor Diskusjonsforeningen og innenfor Hortens ledd av L.K.S.F. da disse foreningene startet opp. I 1907 var lærerinnene fortsatt i majoritet innenfor de ulike yrkesgruppene i Stemmerettsforeningen. Diagram 4 viser yrkestilhørigheten innenfor Hortens ledd av L.K.S.F.:

Diagram 4

Vi finner en endring i lærerinnenes engasjement i stemmerettssaken i Horten. Lærerinnene var sterkt representert i foreningen i oppstarten og de første årene, for deretter å vise noe mindre engasjement på begynnelsen av 1900-tallet. Lærerinnene fikk også stemmeretten i 1901, og for mange betydde det slutten på engasjementet i kvinnestemmerettsarbeidet. Likevel ser vi at

lærerinnene har vært med i foreningen hele den tiden som den eksisterte i Horten. Ugifte kvinner med egne butikker i Horten var også en sterk gruppe i kvinnestemmerettsforeningen første år, men etter 1905 var denne gruppa ute av foreningen. De gifte kvinnene dominerte da foreningen, som vi vet. Men søylene med etiketten "handel" viser også de gifte kvinnene med en ektemann som var knyttet til handel, og vi får dermed en mer helhetlig oversikt over medlemmene som var knyttet opp til handelstanden i Horten. Også for handelstandens kvinner representerte 1901 et slags skille, noen av disse kvinnene mistet interessen for kvinnestemmerettsarbeidet da..

Vi har også sett at kvinner med tilknytning til marinemiljøet i Horten har vært aktive i stemmerettsarbeidet. Jeg tenker da primært på kvinner som har hatt ektemenn ansatt i Marinen. Noen av medlemmene hadde også fedre som var marineansatte. Diagrammet viser en økning av kvinner innen marinemiljøet etter 1901 – en motsatt utviklingstendens enn den de andre gruppene representerte. Hortens ledd ble i stor utstrekning en marinerelatert forening hvor kvinnene innefor marinemiljøet også gjorde en aktiv innsats i styret av foreningen. Marinemiljøet var et tett og pulserende miljø hvor det godt kan tenkes at aktive "fruer" har agitert for kvinnestemmerettsarbeidet og rekruttert medsøstre innenfor miljøet til innsats for kvinnenes medborgerrettigheter

Kvinnene møtte for første gang ved valgurnene i 1909, og også Diskusjonsforeningen arrangerte møte for Hortens kvinner 1909 for å oppfordre dem til å bruke sin stemmerett ved stortingsvalget. Det var et offentlig møte, men det var få medlemmer til stede. Hanna Isachsen holdt foredrag om kvinnene og Stortingsvalget. Møtet ble holdt 7. oktober 1909, rett før valget, men har tydeligvis ikke trukket så mye mennesker som et møte arrangert av partiet Høyre der Kristine Bonnevie talte.⁷⁴) Kristine Bonnevie holdt sin tale i et politisk miljø hvor menn i stor utstrekning var aktører, mens Hanna Isachsens forum kun bestod av kvinner. Jeg tror mye av forskjellen i antall frammøtte skyldes kjønnes ulike møtekulturer og holdning til politisk aktivitet.

Hanna Isachen imøtegikk alle de alminneligste innvendingene fra kvinnene mot å delta ved valgene og gjøre sin innflytelse gjeldende i si tale. Hun pekte på at det var viktig at norske kvinner viste interesse og deltagelse, for det ville få betydning for kvinner i alle siviliserte land. Hun så på valget som en verdenshistorisk begivenhet og beklaget dypt at kvinnene i Norge kunne være likgyldige og ikke forstå sin plikt til å stemme. Hanna Isachen framhevet kvinnens særegne natur og viste til den nytten samfunnet ville ha av å få kvinnene inn i politikken. Kvinnenes stilling i hjemmet ga henne nettopp sans for politikk, for den stilte hennes gjerning i kontakt med de fire hovedoppgaver i statens virksomhet: statens økonomi, folkets sunnhet, statens intellektuelle oppgaver og folkets moralske kraft og vekst. Isachsen mente kvinnene hadde bevist at de eide denne sansen ved sitt arbeid med avholdsbevegelsen og all filantropisk virksomhet.

Foredrag og taler var viktige instrument for å skape nytt tenkende rundt politikk og kjønn. De kvinnelige foredragsholderne støtte på flere hindringer, men valgte å turnere med foredrag likevel. Isachsen og Bonnevie var typiske representanter for disse "omreisende" talerne. Det var ikke enkelt å ta seg fram med offentlig kommunikasjon på denne tiden, og i tillegg var det i lang tid ansett som upassende og lite feminint for kvinner å tale offentlig. Dessuten forlot disse kvinnene sine hjem og egnet seg til folketaler og agitasjon istedenfor å arbeide innenfor den hjemlige sfære. Talerstolen hadde vært en arena for mannen, og kvinnen risikerte å miste sin femininitet i det øyeblikket hun entret denne. Men offentlige taler var en del av

folkeopplysningsarbeidet i demokratiutviklingens navn, og ikke bare formidlet talene kunnskap, de var en del av et kulturelt fenomen i tiden.

Diskusjonsforeningen tok initiativ til dannelsen av et kvinneråd i Horten. I desember 1902 ble spørsmålet om å danne et lokalt kvinneråd tatt opp på et møte i foreningen. Formannen, Julie Randers, var medlem av den komiteen som var nedsatt for å stifte Norsk Kvinners Nasjonalråd, og på møtet 3. desember ga hun en oversikt over hva som var gjort i denne anledning og hva som var tanken bak et slikt nasjonalt kvinneråd.⁷⁵) Fra Tønsberg var det kommet anmodning om å få slutte seg til Hortens lokalråd, hvis dette kom i stand. Dette kunne også tyde på at Horten stod sentralt i kvinnesaksarbeidet i Vestfold i denne tiden, og Tønsbergledet var stiftet på initiativ fra Marie Høeg. Det var først etter det nordiske kvinnesaksmøtet i Kristiania 3. - 7. juni 1902 at arbeidet med å danne et nasjonalt kvinneråd hadde kommet inn i faste former. ⁷⁶) En hjelpekomite skulle sammen med Honorary Vicepresident, Gina Krog, forberede dannelsen av et nasjonalt kvinneråd. Det var denne komiteen Julie Randers fra Horten var med i.

Forsamlingen vedtok enstemming å forsøke å få dannet et lokalt råd. Sanitetsforeningen og Stemmerettsforeningen erklærte seg villige til å være med. 27. mars 1903 sammenkalte Diskusjonsforeningens formann, Julie Randers, de tre foreningenes styremedlemmer til et møte for å vedta lover og velge styre. Julie Randers hadde selv utarbeidet forslag til lover som ble vedtatt med noen få forandringer. ⁷⁷) Til styret i Horten og Omegn Kvinneråd ble blant annet Julie Randers valgt inn, fra Hortens ledd av L.K.S.F. ble blant annet Marie Høeg valgt inn. På rådets første møte ble Julie Randers valgt til formann. Rådet skulle ha til formål å forsøke å få til et samarbeid og en forbindelse mellom Hortens kvinneforeninger. Rådet så det som sin første oppgave å arbeide for å få flere foreninger til å slutte seg til lokalrådet. Men det varte nok ganske lenge før det ble noe resultat, ikke før 1915 meldte Tuberkuloseforeningen seg inn som nytt medlem. Likevel grep Hortens kvinner den tanken at fellesskap kunne gi mer styrke til kvinnebevegelsen og kvinnesaken og at kvinner med ulike verdisyn kunne samles under kvinnerådets paraply.

Hortens Kvinneråd holdt sitt første offisielle møte 7. mars 1904. Katti Anker Møller holdt foredrag om ugifte mødre. Ca. 150 kvinner møtte opp etter at det ble sendt innbydelse til en rekke foreningers kvinnelige medlemmer. ⁷⁸) Det ble redegjort for Kvinnerådets dannelse etter foredraget, lokalrådets oppgave var å arbeide sammen med sine ledd og gjennom sine valgte representanter føre deres saker fram for NKN og gjennom dette videre til ICW. Fredrikke Løchstøer sier imidlertid at det meste av arbeidet til Horten Kvinneråd var på den indre front. Det tok standpunkt til ulike spørsmål fra NKN og besvarte henvendelser derfra. F.eks. samlet det utklipp av alt hva som ble skrevet i den lokale presse om spørsmål som kunne være av interesse for kvinnebevegelsen og lagde fortegnelse over alle foreninger der kvinner hadde adgang. Ved dette arbeidet satt Kvinnerådet kvinnesaksarbeid og kvinneorganisering i fokus i Horten.

Som en oppsummering må vi kunne si at Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. bestod i stor utstrekning av de samme kvinnene. Nettverket var tett og godt fungerende mellom de kvinnene som ledet foreningene. Marie Høeg var en samlende, samfunnsengasjert person, og hennes valg av samarbeidspartnere som i stor utstrekning bestod av kvinner med utdanning med eget erverv eller med en ektemann med posisjon i lokalsamfunnet, ga legitimitet til foreningene. Etter som noen av kvinnene etter hvert fikk stemmerett og kunne både bruke sin demokratiske rett ved valget og delta i det politiske maktapparat som medlemmer av kommunestyret, økte foreningenes status og legitimitet. Kvinnene fikk da

innsyn i de politiske partiers programdiskusjoner og arbeidsform og kunne dermed i enda sterkere grad arbeide for sine mål gjennom foreningene, selv om disse i prinsippet skulle være nøytrale. Mange anså det som en fordel at kvinnene kunne anvende doble strategier, dvs. de kunne arbeide innenfor Stemmerettsforeningen og gjennom et politisk parti. Dermed fikk de mer styrke og makt til å drive kvinnestemmerettssaken framover. Gjennom overlappende medlemskap i ulike foreninger og politiske partier, skaffet kvinnene seg en handlingskompetanse og en kunnskapskapital som var nødvendig for å få gjennomslag for prosjektet sitt – nemlig å skaffe kvinnene retten til å stemme. Kvinner som offiserfruene Constance Sparre og Othilde Utheim ga også i sterk grad legitimitet og informasjonsmuligheter til foreningene, de var begge gift med Vestrepolitikere som representerte Horten på Stortinget og innehadde en positiv holdning til kvinnestemmerettsreformer ut fra liberalistisk tankegang. Både Sparre og Utheim var ledere av den lokale Venstreforeningen i Horten i perioder. 79) Også kona til redaktøren av Gjengangeren, Charlotte Rygh, var et nyttig medlem for begge foreningene. Gjengangeren ble brukt som informasjonskanal, og fru Ryghs medlemskap i begge foreninger var utvilsomt en fordel for foreningenes arbeid. Også Marie Høegs vennskap med Gina Krog var etter min mening vesentlig i denne sammenhengen – Høeg var engasjert i kvinnestemmerettssaken på riksplan, og Horten fikk oppmerksomhet innenfor et større felt enn kun det lokale. Også Julie Randers formannsverv i Norges lærerinneorganisasjon var med på å sette Horten på kartet i en nasjonal sammenheng. Arbeidet for kvinnestemmeretten i Horten var viktig for kvinnene, det ga identitet og fellesskapsfølelse, og det var en viktig del av kampen for den generelle demokratiutviklingen. Flere og flere følte at medborgerskapet var en rettferdig og nødvendig rett i det moderne samfunnet.

Noter

- 1)Inga Mehl: Hortens Sanitets- og Tuberkuloseforening 50 år. 1946
- 2)Nylænde: 13/92, 22/95, 7/97, 2/98,1/99, 18/00, 6/05, 7/08, 8/11, 4/13, 2/15, 8/24, 6/26,
- 3)Diskusjonsforeningens protokoll no. 1 1896 - 1899
- 4)Aslaug Moksnes 1984 s. 10
- 5)Kvindestemmerettsforeningens klub. Gina Krogs etterlatte papirer. MS.fol 3867. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo
- 6)Moksnes 1984 s. 12
- 7) De kvindelige studenters diskusjonsklub Skuld ble stiftet 2. november 1883 . Stifterne av Skuld var stud. real Cecilie Thoresen fra Eidsvoll, første kvinne her i landet som avla examen artium i 1882, og fem andre som aktet å følge hennes eksempel. Gina Krog var det første nye medlemmet. Den neste var Randi Blehr, som var den første gifte kvinnen som fikk være med. Hun var gift med stortingsrepresentant Otto Blehr som var aktor under riksretten som banet vei for parlamentarismen i Norge. I tillegg til studentene var medlemmene av Skuld en gruppe gifte kvinner, for det meste gift med fremtredende Venstrepolitikere, og en gruppe yrkeskvinner. Ved stiftelsen av NKF hadde Skuld 24 medlemmer. Blant medlemmene i Skuld var mer enn tredjeparten gift med Venstrepolitikere (9 av 24 stykker) Dette var alle kvinner som hadde ektefeller som var velkjente fra den politiske maktkamp. Moksnes sier i ”Likestilling eller særstilling” at dette var menn som talte på folkemøter, som var opinionsdannere, partibyggere og regjeringsstormere. Disse kvinnene levde i det politiske miljøet, og de stod nær de politiske sentra. Politisk interesse og engasjement var en selvfølge i miljøet, men kvinnene var avskåret fra å delta. De hadde ikke stemmerett og de var umyndige fordi de var gifte. Skuld fortsatte som kvinneforum halvannet år etter at NKSF var stiftet, til årsskiftet 1885/86.
- 8)Hilde Knudsrød: Horten Diskusjonsforening 1979
- 9)Nylænde 15/3-1897
- 10)Diskusjonsforeningens protokoll 1896
- 11)Folketellingen av 1900. Horten. Digitalarkivet
- 12)Se tabell 1 i Vedlegg s.1. Tone Hellesund (Hellesund 2003) skriver at lærerinneforeningene kunne karakteriseres som noe av den borgerlige kvinnesaksbevegelsens kjernenedslagsfelt. Det var i stor grad overlapping av personer i de ulike kvinnesaks- og lærerinneforeningsstyrene.
- 13)Se tabell 2 i Vedlegg s. 2
- 14)Diskusjonsforeningens protokoll 1898
- 15)Folketellingen av 1900. Horten. Digitalarkivet
- 16)Se tabell 3 i Vedlegg s. 2
- 17) Hellesund 2003.

- 18) Moksnes 1984 s. 14
- 19) Fredrikke og Anton Qvams arkiv
- 20) ibid. Protokoll fra 1898
- 21) ibid. Medlemsoversikt fra 1898
- 22) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet. Se tabell 4 i Vedlegg s. 4
- 23) Fredrikke og Anton Qvams arkiv. Medlemslister og betalt kontingent. Årsmeldinger for Hortens ledd av L.K.S.F. sendt inn til hovedorganisasjonen
- 24) L.K.S.F.'s protokoller 1899. Qvam-arkivet og folketellingen av 1900, digitalarkivet. Se tabellene 5 og 6 i Vedlegg s. 5
- 25) Se tabellene 7 og 8 i Vedlegg s. 5 og 6
- 26) Diskusjonsforeningens Protokoll 1898
- 27) ibid
- 28) Marti Tokheim 1975
- 29) Diskusjonsforeningens protokoll for 1899
- 30) ibid
- 31) ibid
- 32) ibid. Betzy Kjelsberg (1866 – 1950) var en av de store kvinnesakspionerene i Norge. Hun var født og oppvokst i Drammen og var drivende kraft både i Kvindesagsforeningen og i Sanitetsforeningen. Hun var formann i Norske Kvinders Nasjonalråd, statlig fabrikkinspektør og medlem av Venstres sentralstyre. (Åsa Camilla Skarer 2005)
- 33) Kvindsjaa. 1898 - 1901. Håndskrevet tidsskrift for Diskusjonsforeningen. Vestfold fylkesarkiv
- 34) Diskusjonsforeningens protokoll 1900 - 1901
- 35) Folketellingen 1900. Digitalarkivet
- 36) Se Tabell 9 i Vedlegg s. 6
- 37) Se Tabell 10 i Vedlegg s. 7
- 38) Se Tabell 11 i Vedlegg s. 8
- 39) Medlemslistene til L.K.S.F., protokoll, Qvam-arkivet
- 40) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet Se tabell 12 og 13 i Vedlegg s.8 og 9
- 41) Anne Loennechen 1983 s. 50
- 42) Brev fra Høeg til L.K.S.F.'s styre datert 6/2-1901. Qvam-arkivet
- 43) Årsberetningen for Hortens ledd av L.K.S.F. 1902. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 44) Høeg og Mørck 1914 s. 232
- 45) Se tabell 20 i Vedlegg s. 13
- 46) Brev til styret i L.K.S.F. fra Laurens Andekjern, datert 21. juni 1904 Qvam-arkivet
- 47) LKSF's protokoll 28. januar 1904
- 48) ibid
- 49) ibid
- 50) ibid
- 51) ibid
- 52) Agerholt 1973 s. 220
- 53) ibid s. 221
- 54) ibid
- 55) Moksnes 1984 s.249
- 56) Agerholt 1973 s. 221
- 57) LKSF's protokoll 1907
- 58) ibid
- 59) ibid
- 60) Årsberetningen for Hortens ledd 1905. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 61) Brev fra Laurens Andekjern til styret i LKSF, datert 13/1-05. Qvam-arkivet
- 62) LKSF's årsberetning 1905. Qvam-arkivet
- 63) Brev fra Antonie Borchsenius til Marie Høeg 19/2-1905. Qvam-arkivet
- 64) Årsberetningen for Hortens ledd av L.K.S.F. 1906. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 65) Ole Thorenus Eidem. 1865 - 1911. Kommandørkaptein. Representant for Jarlsberg kreds 1906 -09. Medlem av militærkomiteen. Tallak Lindstøl: Stortinget og Statsraadet. 1814 - 1914 Kristiania 1914
- 66) Diskusjonsforeningens protokoll 1907
- 67) Hortens Avis 9/10-1907
- 68) Gjengangeren 14/10-1907
- 69) Tokheim 1975 s. 105

- 70) Diskusjonsforeningens protokoll 1907. Dagny Bang (1868 - 1944) var en av Norges første kvinnelige leger. Hun var også opptatt av kvinnesak og partipolitikk og var med å stifte Kristiania Venstrekvinneforeningen. Hun var medlem av Kristiania bystyre i to perioder. (Norsk biografisk leksikon)
- 71) Diskusjonsforeningens protokoll 1907
- 72) Årsmelding for L.K.S.F. 1907. Qvam-arkivet
- 73) Brev fra Laurence Andekjern til L.K.S.F.'s styre. Datert 5. juni 1915.
- 74) Diskusjonsforeningens protokoll 1909. Kristine Elisabeth Heuch Bonnevie 1872 - 1948. Hun var professor i zoologi og engasjert politisk innenfor Frisinnede Venstre. Hun var medlem av Kristiania Bystyre. (Norsk biografisk leksikon) Hanna Isachen var leder av "Kvindernes læseværelse" i Drammen. Dette var en diskusjonsklubb hvor aktuelle emner ble tatt opp til behandling, ofte med foredragsholder utenbys fra, men også med innledende foredrag av klubbens egne medlemmer. (Norske kvinner 1914)
- 75) Horten og Omegn Kvinneråd 1903 - 1963 av Frederikke Løchstøer. 1963
- 76) Løchstøer 1963 s. 13
- 77) Agerholt 1973 s. 218
- 78) Løchstøer 1963
- 79) Det ble satt fokus på stemmerett i Horten allerede i 1893. Det ble 17. mai 1893 gjennomført et stemmerettstog for menn og kvinner med krav om alminnelig stemmerett for både menn og kvinner samt krav om gjennomførelse av alminnelig kommunal stemmerett i den inneværende tingperiode. Dette ble offentliggjort i en kort notis i Gjengangeren 14. april 1893, Arbeidersamfunnet og Venstreforeningen i Horten arrangerte dette toget sammen. Et nytt grunnlovsforslag om kvinnestemmerett framsatt i 1889 kom til behandling i Stortinget i 1893. Se "Utsnitt av lovforslag, komiteinnstillinger og debatter i Stortinget om stemmerett for kvinner" for nærmere oversikt over debatten i Stortinget. Fredrikke Marie Qvam omtaler Jon Utheim i et brev til sin mann Ole Anton Qvam i 1897: "Jeg haaper du faar fat i ham, da han er saadan en hyggelig, brav Mand, og en Mand, som man udvikles ved at diskutere Spørgsmaale med da han har saa mange solide Kundskaber og ikke bryder sig om at Gjøre Blæst med dem." Brev fra Qvam-arkivet. Kass 63. I Wiik Johnsen 2001

2. 4. Marie Høeg og hennes kamper. Fotografer, lærerinner, handelsborgere og offiserhustruer – kvinneaktørene i Horten

Hvilken rolle spilte enkeltkvinnenes innsats i lokalmiljøet – hvor viktig var den enkelte aktørs personlighet for kvinnesakens fremme i Horten? Hvor stor betydning hadde disse kvinnenes innsats i kvinnemiljøet i Horten? I prinsippet var foreningene åpne for alle, men også innenfor disse områdene som i samfunnet ellers, gjorde noen kvinner seg mer gjeldende enn andre. For å forstå kvinnesaksmiljøet i Horten, må man også se på hvem som representerte de styrende kreftene innenfor miljøet. Hvordan jobbet disse kvinnene? Hvorfor hadde de dette engasjementet? Hvem var "limet" i organisasjonsstrukturen i Horten?

Den viktigste kvinnen i kvinnesaksmiljøet i perioden rundt århundreskiftet, var utvilsomt Marie Høeg. Hun ble født i Langesund 15. april 1866. Da hun var ganske ung, ble hun elev hos en fotograf i Breivik. Hun flyttet til Finland og bodde der i fem år. Der hadde hun eget atelier i Ekenäs og senere i Hangö. Hennes første annonse stod i lokalavisa Västres Nyland, 10. juni 1890, undertegnet M. Høegh. Hun skrev navnet sitt slik mens hun bodde i Finland. Etter at hun hadde flyttet til Kristiania, begynte hun å skrive navnet "Høgh". Hun annonserte med at hun vinteren 1892/93 hadde videreutdannet seg i en av utlandets større fotografiatelier. Dette kan ha vært i Russland, nærmere bestemt i St. Petersburg. 1) Marie Høegs kompanjong og livsledsagerske het Bolette Berg. Hun var fem år yngre enn Høeg, som var 29 år da hun kom til Horten.. Disse to etablerte et fotoatelier i Horten, og de holdt sammen livet ut.

I Lagertha Brochs 25-årsjubileumsberetning for Diskusjonsforeningen heter det at Marie Høeg kom fra Finland med hjertet og tanken fylt av frihet og nye ideer om kvinnens rett i samfunnet. Hun var i Finland blitt glødende interessert i alt som dreide seg om kvinnens rettigheter og plikter, skriver Baggethun. 2) Aslaug Moksnes mener at Marie Høeg hadde kjennskap til finsk kvinnesaksbevegelse. Finsk Kvinneforening var blitt stiftet i 1884, samme

år som NKF ble stiftet i Norge. Etter en splittelse som i hovedsak gjaldt taktikk og strategi i stemmerettsspørsmålet, trådte en del medlemmer ut og dannet en ny forening, Unionen Kvinnosaksforbund, i 1892. Marie Høeg har sannsynligvis hatt kontakt med en av disse organisasjonene. Dette kan forklare hennes resolute aktivitet da hun kom til Horten i 1895.

”Hun kom som en hvirvelvind og vekket det søvnige Horten,” er også utsagn som går igjen i jubileumsberetninger. Hun blir sammenliknet med Promethues som stjal ilden fra gudene og gav den til menneskene. ”Det var ild og fult i alt hva hun satte sin finger paa.” Marie Høeg var en bevisst og radikal kvinnesakskvinne som virkelig satte Horten ”på kartet” når det gjaldt kvinnesaksarbeid. Hun spilte ikke bare en rolle lokalt, men også sentralt. Hun stiftet Diskusjonsforeningen, Hortens Ledd av L.K.S.F., Horten Kvinneråd tilknyttet Norske Kvinners Nasjonalråd, samt Horten Tuberkuloseforening. Hennes engasjement skapte et uformelt og velfungerende nettverk av kvinner i Horten og etter hvert som hun knyttet kontakter i andre byer, også i Vestfold. 3) Hun ble en inngangspurt for kvinnesaksmiljøet i Horten til den borgerlige offentlighet, hun var verbal, flink til å formulere seg både skriftlig og muntlig, hadde sterk interesse og engasjement for kvinnestemmerettsspørsmålet og en bakgrunn og erfaring som ga henne trygghet i forhold til de initiativene hun tok. I tillegg var hun sosial kompetent og samlet kvinner rundt seg i et sosialt nettverk.

Sentralt grep hun inn i konflikten mellom kvinnene som arbeidet for stemmerett i Kristiania, en konflikt som resulterte i dannelsen av L.K.S.F. Marie Høeg støttet Gina Krog fullt og helt i opposisjonen Anna Rogstad og Ragna Nielsen, dette var kanskje en av grunnene til at Gina Krog fikk en spesiell forkjærlighet for Diskusjonsforeningen i Horten. Marie Høeg gjorde seg til talerør for større innflytelse for de ”utenbys”, som det het i debatten, og hun jobbet intenst for at Fredrikke Marie Qvam skulle tillate demokratisering av L.K.S.F.. Marie Høeg var nok den ildsjelen som skulle til for å ”tenne” og samle kvinnene i Horten for kvinnestemmerettsarbeidet. Likevel kan en undres over det hun egentlig fikk til i Horten med sitt engasjement, hun må ha vært en kontroversiell personlighet, glødende opptatt av kvinneverdigheter, eget yrkeserhverv, og dessuten hadde hun en kvinnelig livsledsager og samboer. Mange av hennes etterlatte fotografier viser henne selv og Bolette Berg i mannskler og maskuline settinger. Men denne kvinnen ”tente” og engasjerte gode offiserhustruer i Horten og utfordret diskursen om tradisjonell femininitet og maskulinitet. Fotomuseet i Horten har en samling av hennes fotografier i eie, og jeg vil tro at hun må ha provosert lokalsamfunnet til dels kraftig med sine bilder. Også gruppebilder av kvinner opptrådte på bildene i positurer som kan betegnes som klart maskuline, Høeg utfordret på dette vis den aksepterte femininiteten, men også maskuliniteten.

Sølvi Bennett Moen analyserer i sin hovedoppgave i kunsthistorie om Berg og Høeg en del av deres private, etterlatte fotografier. 4) Hun mener at bildene viser at kvinnesaksengasjementet var viktig for Høeg og at dette engasjementet viste seg i fotografiene hennes. Hun ser noen av bildene som resultater av utprøving av kjønnsroller og som visuelle argumenter for kvinners likestilling med menn. Berg og Høeg lekte med sin egen kjønnsidentitet. Moen hevder at Berg og Høeg var to kvinner som forandret offentligheten, blant annet gjennom stiftelsen av Diskusjonsforeningen, ”men hvis samtiden hadde sett fotografiene deres ville nok både offentligheten og kvinneligheten fått seg en overraskelse.” Hun mener at leken i atelieret var et selvrealiseringsprosjekt fra Høegs side, hun kunne også inspirere de nære venninnene i kampen for likeverd og rettferdighet. Moen tar utgangspunkt i Yvonne Hirdmanns genussystem, og mener at bildene til Berg og Høeg kan oppfattes som forhandlinger mellom de to kjønnes områder som defineres i genuskontrakten. Høeg fremstod både som feminin og maskulin på bildene, og Moen finner at hun beskjeftiger seg med ”mellanrummet” som

Hirdmann snakker om. Ved å kle seg ut og oppføre seg som menn, utfordret Berg og Høeg samfunnets oppfatning av hva en kvinne var, og satt dermed spørsmålsteget ved samfunnets essensialistiske tankegang., og når Høeg som kvinne gjorde seg maskulin, var det som om hun ville skille mellom mannlig og maskulin - biologisk og sosialt kjønn.

Da Marie Høeg hadde bestemt seg for å danne en diskusjonsforening for kvinner i Horten, henvendte hun seg første til en kvinne med et kjent navn, Othilde Hermanda Augusta Utheim. Hun var gift med Jon Utheim, stortingsrepresentant for Venstre og dosent ved sjøkrigsskolen i Horten. Utheim representerte Jarlsberg og Larviks Amt på Stortinget i perioden 1892 - 94. Han var ordfører i Horten fra 1899 til 1901. 5) Jon Utheim var en av de 44 Stortingsrepresentantene som i 1893 stemte for kvinnestemmeretten i Stortinget, og han stod også bak et forslag sammen med Ullmann og Hægstad som ble innlevert i 1892 til Stortinget, om endring i grunnloven til fordel for statsborgerlig stemmerett for kvinner. Han hadde også en mangesidig litterær virksomhet, blant annet skrev han statistikk over de statsborgerlige valg 1882 - 1903. I 1902 ble han konstituert amtmann i Nordre Bergenhus og forlot derfor Horten sammen med sin kone. Omtrent på denne tiden forlot også Marie Høeg Horten. På den måten ble Horten tappet for energiske krefter i kvinnesaksarbeidet. 6) Othilde Utheim var en viktig medspiller i kvinnemiljøet til Marie Høeg, hun var gift med en liberal stortingsrepresentant, hun hadde gjennom sin ektemann vært deltager i et liberalt politisk miljø og hadde dessuten status i lokalsamfunnet. Fru Utheim presenterte Diskusjonsforeningen i Nylænde, hun var skrivefører og turde å delta i kvinneorganisasjonen til tross for at hun tilhørte det på mange vis konservative marinemiljøet. For Marie Høeg var det viktig å få med en kvinne med status og anerkjennelse i lokalmiljøet, som samtidig hadde en viss politisk forståelse og dannelse.

Julie Randers var den andre som ble kontaktet av Marie Høeg. Hun var lærerinne ved Middelskolen i byen fra 1888 til 1898. Julie Randers omtales i Norske Kvinder 7) som en iherdig, interessert og dyktig lærerinne som gjorde mye for organiseringen av lærerinnene i høyere skole i Norge. I 1909 ble Julie Randers, mangeårig medlem av både Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen, valgt inn i hovedstyret for L.K.S.F. som nestformann. 8) Landsmøtet valgte Randers som nestformann og Fredrikke Marie Qvam som formann. Julie Randers var en markant kvinnepersonlighet langt utenfor Hortens grenser. Men Randers var trolig ikke selv til stede på landsmøtet i L.K.S.F., og hun nektet å motta valg som nestformann. Dermed ble ikke Horten representert i sentralstyret i foreningen. Randers hadde engasjert seg i fagforeningsarbeidet for lærerinnene på landsbasis, og hun hadde trolig mer enn nok med dette arbeidet og de ulike verv hun hadde i flere av Hortens kvinneforeninger. I tillegg til dette hadde hun fulltidsjobb på Horten Høyere Almueskole.

Julie Randers trakk seg som formann i Diskusjonsforeningen i 1909, kona til kommandørkaptein Rosenqvist, Rina Rosenqvist, ble den nye formannen. Randers hadde selv tatt beslutning om at hun burde trekke seg, av hensyn til "seg selv og foreningen" 9) Hun hadde påtatt seg så mye arbeid utad at hun ikke kunne makte alt, og hun mente at det ville være til Diskusjonsforeningens beste at det kom nye krefter til. Det var, mente hun, tegn til stagnasjon innen foreningen, og det var viktig at styret ikke satt så lenge at det ikke merket denne stagnasjonen. Julie Randers følte behov for å begrense oppgavene sine i 1909.

Julie Randers hadde engasjert seg sterkt i lærerinnenes sak. I 1898 ble det opprettet lokalforeninger innenfor "Høiere skolers landslærerindforening" i Kristiania, Bergen, Trondheim, Tønsberg og Horten. I 1900 ble foreningen offisielt stiftet på landsbasis, og Julie Randers ble viceformann mens Fredrikke Mørck ble formann. I 1906 overtok Julie Randers

som formann i riksföreningen. Marie Høeg framhever Randers innsats for lærerinnesaken og sier blant annet:

"..frk Randers har arbeidet kraftig for lærerindernes sak, og det tør trygt sies, at naar lærerindernes organisation nu er saa meget fastere end før, skyldes det først og fremst frk Randers, hvis arbeide ikke kan vurderes høit nok." 10)

Randers var også aktuell som medlem av styret i Norske Kvinder Nationalraad. I et udatert, ikke underskrevet brev til formannen i rådet 11) blir det underrettet om at representanten for Horten kvinderaad, Julie Randers, som av styret i NKN var innstilt til vervet "protokollførende sekretær", hadde meddelt at hun på grunn av sitt arbeid var forhindret i å reise inn til styremøtene i Kristiania. Derfor kunne hun ikke motta dette valget.

Høeg oppsøkte enda en håndfull kvinner da hun tok initiativet til dannelsen av Diskusjonsforeningen, blant annet Hortens tannlege, Sofie Ring og noen lærerinner ved Folkeskolen. Når hun hadde fått med 8 kvinner i alt, dannet hun en forberedende komité. Aslaug Moksnes peker på at vi her kan se et mønster som vi finner igjen i den organiserte kvinnesakens oppstartstid, kjernetroppene bestod av kvinner som var gift med Venstre-politikere og av yrkeskvinner, særlig lærerinner. Horten passer godt inn i dette mønsteret, med Othilde Utheim, gift med Venstrestortingsrepresentanten som var positiv til og opptatt av kvinnestemmeretten, fotografen Marie Høeg, som var inspirert av kvinnebevegelsen i Finland, tannlegen Sofie Ring med akademisk utdannelse og eget erverv og flere lærerinner med Julie Randers i spissen.

Diskusjonsforeningen i Horten ga ut den sirlig håndskrevne avisen kalt Kvindsjaa. Her var hestehoven, leirfivelen, symbolet, idet den sprenger seg fram fra frossen jord på førstesiden av alle avisene. Lagertha Broch var redaktør og tegner, og avisene kom ut første gang i 1898. Tone Hellesund presenterer Lagertha Broch blant annet i sin bok "Kapitler fra singellivets historie". 12) Lagertha Broch etterlot seg en dagbok/selvbiografi som gir oss et bilde av det som Hellesund kaller "peppermøsamfunnet". Broch var født i Horten og var den eldste av åtte søsken. Faren var kjøpmann i Horten og hadde arbeidet seg opp fra enkle kår. Broch var ugift hele sitt liv og livnærte seg blant annet ved å gi ut barnebøker. Tone Hellesund lar Lagertha Broch stå som representant for det som dannet "ryggraden" i "peppermøsamfunnet", det som de ugifte borgerskapskvinnene som gruppe i ettertiden har blitt assosiert med: prippenhet, sedelighet og seksualangst. Men Broch var en stødig og kreativ redaktør av Diskusjonsforeningens håndskrevne avis, hun kom med treffende kommentarer og illustrerte bladet vakkert og pyntelig. Hun hadde også en del innlegg i Nylænde, riktignok var hun ikke så opptatt av kvinnestemmerett, men hun var produktiv. Så selv om hun kanskje ikke representerte den kvinnestemmen som ropte høyest i kvinnesaksmiljøet i Horten, så skjøttet hun sine oppgaver, tok ansvar og var en del av kippet som bandt kvinnemiljøet sammen.

Marie Høeg virket som en katalysator for kvinnesaksarbeid i Horten. I 1903 flyttet hun fra Horten. Hvordan virket dette på kvinneengasjementet i byen? Var Høegs personlighet en nødvendig faktor for å få til kvinnesaksarbeid i marinebyen? Eller var miljøet nå så godt fundamentert at kvinnene kunne fortsette arbeidet i Høegs ånd? Høeg reiste til Kristiania sammen med sin partner Bolette Berg, og dette må ansees som et stort tap for kvinnesaksmiljøet i Horten. Hun hadde stiftet foreninger, tatt formannsverv og gått i bresjen i kvinnestemmerettsarbeidet. Ved sin aktive og utadvendte holdning hadde hun satt Horten på kartet i kvinnesaksmiljøet i Norge. Hennes vennskap med Gina Krog hadde også bidratt til dette. Høeg var uredd og tok frimodig opp kampen mot konservative rollemønstre og fastlåste verdisyn. I alle år ga Diskusjonsforeningen et bidrag til Nylænde for å være med på å sikre at

bladet kom ut regelmessig. Gina Krog besøkte dessuten flere ganger Horten i de årene Marie Høeg bodde der.

Diskusjonsforeningen holdt fest for sin stifter og primus motor før hun flyttet fra byen. Hennes tre foreninger - Diskusjonsforeningen, Stemmerettsforeningen og Tuberkuloseforeningen, gikk sammen om denne festen. Aslaug Moksnes ser Tuberkuloseforeningen, som var den siste foreningen Høeg stiftet før hun forlot marinebyen, som en slags knoppskyting fra Sanitetsforeningen, som var stiftet med bakgrunn i Diskusjonsforeningen etter et foredrag av Margrete Vullum i november 1896. Tuberkuloseforeningen gikk seinere inn i Sanitetsforeningen igjen.13) Det har blitt sagt at det var Marie Høeg som var pådriveren da norske Kvinners Sanitetsforening gikk ut med et program om bekjempelsen av tuberkulosen, og hun stiftet Horten Tuberkuloseforening med seg selv som formann 11. mars 1903.14)

Avskjedsfesten for Marie Høeg ble holdt i Ynglingeforeningens store sal 28. oktober 1903. Mange ville være med å hylle henne for alt hun hadde nedlagt av ressurser i kvinnesaksarbeidet i Horten i løpet av de 8 årene hun hadde bodd der. Hun ble båret på gullstol sammen med Bolette Berg ”under blomsterdryss og gode ord.” 15) Hun ble æresmedlem av de foreningene hun selv hadde stiftet. Høeg og Berg slo seg ned i Kristiania med et nyoppstartet kunstforlag. I tillegg startet de en papirforretning en gros på samme sted. Berg og Høggs kunstforlag, ble startet i 1903 og arbeidet seg opp til å få en god posisjon i bransjen. De sendte ut kunstblad, reproduerte bilder fra Nasjonalgalleriet, Statens kunststillinger og Malerindeforbundets bilder og ga dem ut i små, billige utgaver. De tok også initiativet til bokverket ”Norges Kvinder”. Marie Høeg var også i Kristiania en engasjert og aktiv kvinne, og hun hadde et organisasjonstalent som mange fikk nytte godt av. Hun var viseformann i Kunstforleggerforeningen, formann i Kristiania ledd av L.K.S.F., æresmedlem av Horten Diskusjonsforening, Hortens ledd av L.K.S.F. og Hortens Tuberkuloseforening.16)

Hvordan så Marie Høeg på kvinnestemmeretten? Hva slags argumentasjon benyttet hun i kampen for kvinnens medborgerrolle? Jeg finner i mye av min empiri at Høeg arbeidet for likestilling og likeverd, men ikke nødvendigvis for likhet. Hun uttrykte flere ganger at kvinnens rolle i den offentlige sfære var viktig - men nettopp fordi hun var kvinne og kunne tilføre denne rollen andre element enn det mannen kunne. 27. november 1901 ble det holdt et ”massemøte” for kvinner i anledning kommunevalget. Dette møtet ble arrangert av Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. sammen. Marie Høeg holdt foredrag om stemmerettens betydning. 17) Hennes foredrag på dette møtet ble i sin helhet trykt i Gjengangeren. (3/12-1901) Vi kan trekke ut en del av hennes tanker om kvinnestemmeretten og hennes argumentasjon for denne. Hun mente at stemmeretten var eneste middel som ga ethvert individ anledning til selv å influere på samfunnet, dets lover og vedtekter. Det lå en makt i stemmeretten, derfor var det galt at denne rett hadde blitt forbeholdt halve befolkningen. Kvinnene hadde både felles interesser med menn og særinteresser, og mannsstemmeretten alene var et inngrep og et overgrep i kvinnes menneskerettigheter, mens kvinnestemmeretten ikke var noe inngrep i mannens rettigheter.

Marie Høeg hevdet videre at et lands kulturtrinn kunne måles etter den stilling dets kvinner innehadde, og at Norge, ved innføringen av kvinnestemmeretten, hadde rykket et trinn høyere opp blant kulturstatene og brutt med et prinsipp diktert av gamle fordommer og et skjevt livssyn. Norge ble fulgt med oppmerksomhet rundt om i Europa, både av ”Reformvennlige og Reformfiendtlige”. Derfor pliktet alle stemmeberettigede kvinner i landet å ta et standpunkt og avgi sin stemme. Hun mente at det var mange kvinner som dette ikke hadde gått opp for og som kom med en rekke unnskyldninger. Ikke forstod de seg på politikk, ikke hadde de tid,

det var for innviklet. Hun framholdt at kvinnene fikk informere seg selv på lik linje med menn, ved å lese aviser og snakke om det. Dessuten fikk alle tid til noe de virkelig ville. At noen ikke interesserte seg for politikk, kalte hun manglende patriotisme.

Ellers trakk Høeg opp situasjonen i Horten. De politiske organene i byen hadde vært positive overfor kvinnene. Stemmerettsforeningen og Diskusjonsforeningen hadde foreslått 15 kvinner til fordeling innen partiene. Halvparten av Hortens stemmeberettigede var kvinner, og representantenes antall burde rettes etter velgernes antall. Året før hadde det vært en kvinne i fattigkommisjonen - året 1901 ble en til valgt inn. I skolestyret var det ingen kvinner, det så ut til at "de vise Herrer" med vilje holdt kvinnene utenfor, mente Høeg. Skolen kunne ikke unnvære kvinnene, landets døtre burde få rettledning for livet. Man var vel fornøyd med landets lærerinnestand, men den var dårlig betalt. Denne sneversyntheten kunne kvinnene rette på gjennom stemmeretten. Det var viktig å velge inn i kommunen menn som ikke var intolerante, men som representerte kvinnenens rettigheter og kvinnenens meninger. Hun oppfordret til stryking av navn på valglistene som ikke hadde tillit, som nedvurderte kvinnen fordi hun var kvinne.

Men Marie Høeg hadde ikke tro på en rask forandring. Hun hevdet at de få som ble valgt inn i kommunestyret, kom til "at arbeide under saa aarvaaken Blikk, at det baade er naturligt og klokest at iagta den største Forsiktighed." Umyndighetspreget måtte bort fra kvinnene, mente hun. De ble sett på som mannens åndelige underlegne, og dette hadde gjort kvinnene sløve og likeglade, hadde lammet selvtillit og slappet menneskelig ansvarsfølelse. Samfunnet var ikke noe utenom, men noe en var med i. En rekke kommunale oppgaver angikk også kvinnene, eksempler på dette var skole, fattigvesen, sunnhetsvesen, regler ved politivedtekter, salg av berusende drikker, stengning og åpning av butikker, bygningskommisjonen, ligningskommisjonen, regulering av gatene og deres vedlikeholdelse, belysning og brannverk.

Høeg appellerte til kvinnene gjennom retorikk knyttet til patriotisme og patos:

"Vi maa prøve at samle os, la os vise at Kvinderne her i Byen har forstaat at verdsætte sine Rettigheder - vi plikter det av Hensyn til os selv, vor Kommune og vort Land." (3/12-1901)

Marie Høeg mente at kvinnen egnet seg til spesielle oppgaver i kommunepolitikken, og hun forsøkte også trolig å vekke kvinnenens interesse for stemmegivning ved å trekke frem sider innen kommunepolitikken som kvinner tradisjonelt burde være interessert i. Særartsideologien stod sterkt hos Høeg, og hun pekte på interesseområder som hun mente ville appellere til kvinner, og som kanskje etter hvert kunne defineres innenfor den feminine interessesfæren innenfor politikken. Likevel så hun kvinnestemmeretten fra et menneskerettighetsperspektiv, ikke utfra et direkte politisk nytteaspekt. Men Gjengangeren, Hortens konservative avis, vurderte Høegs tale og synspunkter som positive og riktige og trykte dem i sin helhet, selv om Marie Høeg sognet til Venstre. Høegs synspunkter kunne "gi drahjelp" i den sammenhengen som var viktig for avisredaksjonen, nemlig å få kvinnene til å stemme, og da helst stemme konservativt. Dessuten var hennes argumentasjon knyttet til patriotisk og nasjonalistisk retorikk, noe som en konservativ avis nok kunne identifisere seg med.

Også et foredrag Marie Høeg holdt i Drammen, ble gjengitt i både Drammens Tidende og Gjengangeren. (25/4-1901) Hun fikk ros for "betydelig Dygtighed", og det ble pekt på at det var urimelig at bare menn skulle få stemme. Marie Høeg sa blant annet at det trykk som skulle fjernes i samfunnet, bare kunne fjernes av dem som følte seg trykket. Stemmeretten burde ikke, etter hennes mening, være noe mannfolkprivilegium. Høeg viste også til menns

innflytelse på lovgivningen, og selv om en del direkte urimeligheter som den gamle arveloven, var fjernet, så var det nok av skjevheter igjen.

Høeg mente at man nest etter kvinnelige leger trengte kvinnelige jurister, fordi det ved forhør i enkelte saker kunne være ønskelig at en kvinne ble avhørt av en annen kvinne. Kvinnen kunne ha en positiv innflytelse på sedelighetslovgivning, fattigvesenet og sunnhetsvesenet, mente hun. Det var dessuten uheldig at kvinnen skulle utøve innflytelse indirekte, ”gjennom de smale Bagdøre”, uheldig for samfunnet og for den kvinnelige karaktens utvikling. Hun presiserte også det urettferdige i at

”Det i vort Land nu er Stemmeret for alle Mennesker der er over 25 Aar, undtagen Idioter, Fattiglemmer, Forbrydere - og Kvinder. Vi er sat i fint Selskab!”

Marie Høeg uttrykte skuffelse over Venstres behandling av stemmerettssaken, selv om hun selv sognet til Venstre og i perioder stod på Venstres liste:

”Det lod til at begge vore politiske Partier var redde for at Kvinden, naar hun fik Stemmerett, gik til Modpartiet. (...) kun det Forslag der sidestiller Mænd og Kvinder, var tilfredsstillende og retfærdigt. Ikke at give den gifte Kvinde Stemmeret, var at underkjende Husmoderens Arbeid, der var like saa vigtig som den selvstændig virkende Kvindes. (25/4 - 1901)

Det var nødvendig at kvinnene selv reiste kravet om stemmerett, de sløve og interesseløse kvinnene var sakens verste motstandere, mente Marie Høeg. Kvinnene kunne avhjelpe adskillige skader i samfunnet, men varig hjelp måtte ydes ved samfunnsreformer, ikke almisser. Kvinner burde betales likt med menn for samme kvantum arbeide, og når kvinner ble regnet for norske borgere når det gjaldt å betale skatt, erlegge gebyrer eller stå til straffeansvar, så burde de også anees som norske borgere når det avholdtes valg. Marie Høeg fremhevet igjen spesielle områder der kvinnen kunne gjøre godt offisielt arbeide, i så måte var Høegs argumentasjon for kvinnestemmerettsreformen svært lik Gina Krogs argumentasjon.

Men Marie Høeg var ikke fornøyd med Gjengangeren's referat av foredraget hun holdt i Drammen, og påpekte dette i et brev til redaktøren:

”Stemmeret for Kvinder. Hr. Redaktør! Under mit Foredrag i Drammen fremholdt jeg ikke Nødvendigheden af at Kvinderne selv reiste Kravet paa almindelig Stemmeret”, men Kravet paa Stemmeret for Kvinder paa samme Betingelse som for Mænd. Bedes ogsaa optages i ”Drammens Tid ende”. (27/4-1901.)

Dette kunne imidlertid ikke redaktør Rygh ta på sin kappe, og han ilte til med å påpeke at Høegs foredrag var sitert fra ”Drammens Tidende”. For Høeg var det viktig at hennes ”likestillingslinje” ble kjent, for henne omfattet kvinnestemmerettskravet full likeverdighet mellom mann og kvinne, ut fra et rettferdighetshensyn og rettighetshensyn. Likevel var hennes argumentasjon grunnfestet i komplementaritetstanken – kvinnens egenskaper var nyttige også på makronivå. Det kan synes som om Marie Høeg definerte likestilling mer i retning av jevnbyrdighet, i hvert fall innebefattet ikke begrepet likestilling likhet for Høeg.

Hvilke drivkrefter var det som satt i gang kvinneaktivismen på en konservativt sted som Horten? Hvor mye betød enkeltindividenes innsats? Hirdmann ser faren ved en overdrivelse av individets rolle i prosessen som medfører historiske forandringer 18) Hun er skeptisk til kvinners kapasitet til å forandre mektige strukturer og unngå underordningen i forhold til menn. Den danske historikeren Bente Rosenbeck har mer tro på kvinnenes aktørrolle i forhold til endringer i den historiske prosessen. 19) Slik jeg ser det, var Marie Høegs rolle betydningfull i denne sammenheng. Hun var den utløsende årsak til at kvinnesaksarbeidet

kom i gang i Horten, hun hadde vilje og mulighet til å tenne gnisten i en ressurssterk samling av kvinner. Offiserhustruene hadde tid, og de hadde ervervet seg kompetanse gjennom veldedighetsarbeid. Kvinnenes frivillighetsarbeid kan sees som et steg på veien mot fulle politiske medborgerrettigheter. Allerede på 1800-tallet var det sosialt akseptert at kvinnene engasjerte seg i sosiale spørsmål og egnede seg til filantropiske virksomheter. 20) De hadde dessuten gjerne et høyt bevissthetsnivå når det gjaldt forståelsen av samfunnsproblemer, fordi de levde sammen med aktive menn. I tillegg fantes det en stor gruppe ugifte kvinner som arbeidet som lærerinner, og også handelsborgere i byen. Alle disse kvinnene ble imidlertid holdt tilbake av den allment aksepterte oppfatning av kjønnsrollemønsteret og av at kvinnens naturlige virkefelt var hjemmet. Det trengtes en Marie Høeg til for å slippe løs og koordinere alle disse kreftene, og hun var en så utradisjonell kvinne at man ikke kunne stille seg likegyldig til henne. Hun eide den personligheten som skulle til for å vekke kvinnelig engasjement og kampvilje, og hun var intelligent nok til å tenke strategisk i forhold til organisering og metode som ville gi framgang for kvinnesaken i Horten.

I 1899 ble det levert inn en petisjon til Stortinget med krav om stemmerett for kvinner. Også Hortenskvinnene som skrev under petisjonen til Stortinget i 1899, kan sees på som aktører i denne sammenheng. Det kan være interessant å se nærmere på hvem disse 693 kvinnene i Horten som skrev under på petisjonen i 1899, var. Bruker vi folketellingen av 1900 21), finner vi igjen 519 av kvinnenavnene på tellingen for Horten. De 174 kvinnene som ikke finnes i Hortensfolketellingen, kan være utenbys kvinner. Listen var fra Horten og omegn - det har trolig kommet inn lister med underskrifter fra de omliggende kommunene. I tillegg kan en del av underskriftene være fra utenbys familie til navnsankerne. Vi kan gjenkjenne familienavn på Hortensfamilier som har underskrevet petisjonen og som trolig har fått utenbysboende kvinner innen familien til å skrive under. Kan hende har også militærpersonell hatt med lister hjem til sine respektive familier og fått underskrifter der. Vi kan også her se slektskap via navnlikhet. Vi kan også ut fra folketellingen finne mer om metoden stemmerettskvinnene i Horten har benyttet for å samle flest mulig underskrifter på petisjonen. Vi finner at kvinnene som har samlet underskriftene, har gått gatelangs i Horten og trolig vært innom de fleste hus i svært mange av gatene. Vi kan via folketellingen følge listebærernes vei. I mange hus bodde det flere familier, og i de fleste hus var det bare noen kvinner som skrev under. Det har langt fra vært en fullt ut akseptert handling å underskrive petisjonen, i enkelte leiegårder har kun en av mange kvinner satt sitt navn på listen. I Horten bodde det i 1900 4507 kvinner, så selv om 693 har skrevet under, var det enda mange kvinner som ikke ville underskrive. Av de 693 var det dessuten kun 519 som var med i folketellingen.

Av de 519 som skrev under, var hele 312 gifte kvinner. Det var lettere for gifte kvinner å sette sitt navn på listen. 148 var ugifte og 59 var enker. Vi kan også se at 175 av kvinnene var på et eller annet vis knyttet til Marinestasjonen Karl Johans Vern. Det er offiserhustruer og arbeiderhustruer. Men vi vet at marineinnslaget var sterkt også i Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen, og det er derfor naturlig at disse kvinnene har virket innefor sitt eget miljø.

Ser vi på alderen til de kvinnene som har skrevet under petisjonen 22), finner vi følgende:

Tabell 11 Alders sammensetningen hos Hortenskvinner som har skrevet under petisjonen til Stortinget 1899

Mellom 38 og 29 år:	28%
Mellom 28 og 19 år:	24%
Mellom 48 og 39 år:	18%
Mellom 58 og 49 år:	13%
Mellom 68 og 59 år:	6%
Mellom 18 og 9 år:	6%
Mellom 78 og 69 år:	5%
Mellom 89 og 79 år:	0,3%
Under 9 år:	0,1%

Det var kvinner mellom 38 og 19 år som i sterkest grad var positiv til å skrive under petisjonen. Den samme tendensen finner vi også i medlemsmassen i Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen.

Ser vi på yrkene til de ugifte kvinnene som har skrevet under på stemmerettspetisjonen, finner vi at den største gruppen var tjenestejentene, tett oppfulgt av de som var engasjert i husholdningsarbeid 23). Flere av disse var døtre som bodde hjemme og tok sin del av husholdningsarbeidet. Tjenestejentene fantes ikke i Hortens ledd av L.K.S.F. og heller ikke i Diskusjonsforeningen. Men det gjorde lærerinnene og kvinnene med egen forretning, og 9 lærerinner hadde skrevet under og 10 kvinner med egen forretning. Sypikene/strickerskene var heller ikke med i foreningene. Likevel hadde 18 tjenestejenter og 10 sypiker satt sitt navn på petisjonen. Ikke alle ugifte kvinner er oppført med noen form for yrke.

De fleste enkene som hadde skrevet under på petisjonen, mottok pensjon. 24) Ellers ser vi at også 5 kvinner på offentlig understøttelse har ønsket stemmerett for kvinner. Av de gifte kvinnene var det 175 som var knyttet til marinemiljøet. I folketellingen finner vi ektemennenes yrkestilhørighet. 31 arbeiderhustruer og 22 hustruer til skipstømmere satt sitt navn på lista. Det samme gjorde 11 hustruer til underoffiserer og 9 kapteinshustruer. Hustruene til marinearbeidere av ulike slag stilte opp for kvinnestemmeretten. Ellers ser vi at underskriverne er en blanding av offiserhustruer og hustruene til vanlige arbeidere innenfor marinestasjonen. Arbeiderhustruene og tømmermennhustruene har i stor grad satt sitt preg på lista. Likevel vet vi at det var rundt 1000 "skjauere" på verftet, så i denne sammenheng er nok rundt 31 arbeiderhustruer lite. 25)

Ser vi på yrkesstatusen til ektemennene til de kvinnene som har skrevet på petisjonen, som ikke var engasjert innenfor marinestasjonen, finner vi at hele 21 stykker hadde egen forretning. 18 stykker var arbeidere, 8 var maskinister, 6 var lærere, 6 var skipsførere og 6 var skipstømmere, 26) Handelsstanden er godt representert i utvalget, det samme er arbeiderhustruer av ulike slag. Vi finner også håndverkere og svenner. Lærergruppen og lærerinnegruppen er ikke forholdsmessig så stor i denne sammenheng som den er i medlemsmassen til Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. Det er i alle fall tydelig at det også innenfor Hortens arbeiderkvinnemiljø har vært flere som har sett det som riktig å sette sitt navn på en slik liste, og oversikten viser oss at det var mange kvinner utenfor Stemmerettsforeningen og Diskusjonsforeningen som ønsket stemmerett. Men disse foreningene hadde en borgerlig profil og appellerte ikke til arbeiderkvinnene selv om mål og ønsker skulle være identiske i denne sammenheng. Aksjonen som samlet 693 kvinnenavn i Horten til støtte for kvinnestemmeretten, ga fellesskap og var identitetsbyggende innenfor lokalsamfunnet. En lite homogen kvinnegruppe representerte et fellesskap i lokalsamfunnet, og inngangsbilletten til dette fellesskapet var kjønn og felles målsetning.

I mai 1899 var Marie Høeg i Tønsberg og holdt foredrag om kvinnestemmeretten. 27) Hun samlet 14 underskrifter fra Tønsbergkvinnene på petisjonen til Stortinget. Høeg virket som agitator og inspirator utenfor sitt eget lokalsamfunn, men klarte ikke å "vekke" kvinnene i Tønsberg på lik linje med det hun gjorde i Horten. Anna Bugge talte i Sandefjord, Larvik og Tønsberg på sin agitasjonsreise for å samle kvinneunderskrifter på petisjonen til Stortinget i 1889. 28) Men ingen kom til Horten. Horten med sin konservative, militære ramme var kan hende ikke det stedet kvinnestemmerettsforkjemperne fra Kristiania ville komme først. Det var 19 kvinner fra Sandefjord som skrev under petisjonen fra 1889, 22 fra Tønsberg og hele 72 fra Larvik. I Horten var det kun en kvinne, som skrev under. 29) Likevel vet vi at det har vært ressurssterke kvinner samlet i Horten, og når den rette inspiratoren kom, var kvinnene ikke vanskelig å få med i kvinnesaksmiljøet. Det var 1 kvinne som skrev under på petisjonen til Stortinget i Horten i 1889 og 693 som skrev under ti år seinere. Det hadde skjedd store endringer i Hortensmiljøet på ti år, og vi kan her se et konkret eksempel på hva lærerinner, fotografer, marinehustruer og handelsborgere fikk til på slutten av 1800-tallet!

Blant de lokale aktørene var også redaktørene av lokalavisene. Disse var på mange vis forvaltere av den offentlige diskurs og hadde mye makt i forhold til dannelsen og endringen av denne. De påvirket gjennom det de valgte å informere om, hvordan de valgte å informere og gjennom det de valgte å tie om. Derfor skal vi se på redaktørens rolle i lokalsamfunnet Horten og hva slags informasjon de valgte ut for Hortens lokalbefolkning. På hvilken måte og i hvilken grad påvirket redaktørene lokalopinionens syn på kvinnens medborgerrolle? Hvor viktig var aviskanalen for aksepten av kvinnens inntog på den politiske arena?

Noter:

- 1) Moksnes 1997
- 2) Rolf Baggethun: Ferjestedet som ble marinestasjon og by. 1960
- 3) Gunnela Bjørk finner det samme nettverket i Örebro på begynnelsen av 1900-tallet. Bjørk 1999 s. 100
- 4) Søvli Bennett Moen: Berg og Høeg. Scenestilling og lek med kjønnsidentitet i norsk fotografi omkring 1900. Hovedoppgave i kunsthistorie. Universitetet i Oslo 2002
- 5) Tallak Lindstøl: Stortinget og statsrådet 1814 – 1914. 1. bind 1914
- 6) Aslaug Moksnes 1997 s. 10
- 7) Norske Kvinder av Marie Høeg og Fredrikke Mørck. Kristiania 1914 s. 186. Se også Wilhelm Klem: Horten Høiere Almenskole, 50 årsberetning 1957 – 1907.
- 8) L.K.S.F.'s protokoll 1909. Qvam-arkivet
- 9) Diskusjonsforeningens protokoll 1909
- 10) Høeg og Mørck 1914 s. 186
- 11) Brev til formannen i NKN, udatert, usignert. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo
- 12) Tone Hellesund: Kapitler fra singellivets historie. Universitetsforlaget. 2003
- 13) Moksnes: Marie Høeg - kvinnesaksaktivist, organisator og fotograf 1997. Margrete Vullum (1846-1918) dansk/norsk forfatter, pedagog og kvinnesaksforkjemper. Bidragsyter til Nylænde. Medlem av Venstre og formann i Norsk Fyrstikkpakkerforening. Bidro til etableringen av norsk Kvindesagsforening. (wikipedia.org)
- 14) ibid
- 15) ibid
- 16) Høeg og Mørck 1914 s. 232
- 17) Hortens Blad 2/10 - 1900
- 18) Yvonne Hirdmann referert i Kari Melby: Fredrikke Qvam: A Woman's Practice of Democracy before the Suffrage. I Women's Politics and Women in Politics. In Honour of Ida Blom. Red Sølvi Sogner og Gro Hagemann. 2000
- 19) ibid
- 20) Se Josefine Rönnbäck 2004
- 21) Folketellingen av 1900 for Horten. Digitalarkivet
- 22) ibid
- 23) Se tabell 19 i Vedlegg s. 12
- 24) Se tabell 20 i Vedlegg s. 12
- 25) Se tabell 21 i Vedlegg s. 14

26) Se tabell 22 i Vedlegg s. 15

27) Vestfold 11/5-1901

28) I 1888 ble jusstudenten Anna Bugge, Gina Krogs nære medarbeider, valgt til leder i NKF. Se Moksnes 1984.

29) Petisjonen til Norges Storting, underskrevet av 4533 kvinner. Overlevert Stortinget 23. april 1896. Qvam-arkivet I Horten skrev fru Anette Røed under. Vi finner henne ikke igjen som medlem i Hortens ledd av L.K.S.F. etter at det ble stiftet i 1898, heller ikke finnes hun i folketellingen av 1900

2. 5. Lokalpressen i Horten og kvinnestemmeretten

Hvor sterk var pressens rolle som opinionsdanner, og hvor mye makt hadde redaktører og aviseiere? Hortens konservative lokalavis, Gjengangeren, hadde lite stoff om kvinnestemmeretten i 1890. Men petisjonen undertegnet av 4533 kvinner som ble sendt til Stortinget før debatten i juni 1890, ble offentliggjort i sin helhet. 1) Selv om petisjonen ikke ble kommentert, fant avisredaksjonen likevel dette aktuelt nok til å fortjene spalteplass. I 1890 var kopist Johan Beck redaktør av Gjengangeren. Han var vokst opp i Horten og hadde inngående kjennskap til stedets utvikling og dets innbyggere. Han hadde overtatt stillingen etter sin bror kemner Christian Bech i 1887. Redaktørstillingen var bare et bierverv for brødrene, det var ikke før fru Steenberg, eieren av avisen, døde i 1900 og Gjengangeren ble et aksjeselskap, at redaktørstillingen ble fulltidsbeskjeftigelse.2)

Etter debatten i Stortinget i 1890 om kvinnestemmeretten, tok Gjengangeren klart standpunkt mot kvinnelig stemmerett. Den trykte 10/6-1890 på første side Morgenbladets artikkel hvor biskop Heuchs anifeministiske synspunkter ble referert. Gjengangeren hevdet at det var ventet at forslaget om kvinnelig stemmerett falt med stor pluralitet. Stortinget hadde påvist det forkjærte i tanken, mente avisen. At kvinnen skulle delta i det politiske liv, ville medføre "Ulemper og Forstyrrelser" og være til "hendes egen Skade og Ulykke". Dette mente Morgenbladet/Gjengangeren at "det store Flertal af forstandige Mennesker baade hos os og andetsteds er enige i." I følge dette syn ønsket heller ikke kvinnen selv stemmerett, det var kun "saadanne Ænthusiaster der obligat sværmer for alt nyt, dels saadanne Sjæle hvem Skuffelse i livet have forbitret og fanatisert", som ønsket at kvinnen skulle få politiske rettigheter.

Det romantiske og ridderlige synet på kvinnen ble fremhevet:

"Hvad Mændene angaar, da tør det visselig siges, at jo dypere og opriktigere deres Agtelse for Kvinden er, jo mer maa de i hendes egen Interesse ønske at hendes skjønneste og ædleste Anleg ikke maa forfuskes og forvildes gennem unaturlig Inddragelse paa Felter hun ikke hører Hjemme."

Dette var "Forsynet" eller "Naturen" sin bestemmelse av de to kjønn, de hadde fått ulike evner og derved forskjellig bestemmelse. Men deres oppgave i livet var likeverdige:

"Begges Oppgaver i Livet er for en dypere Betragtning lige viktige og lige høie, om det end er saa at Manden fortrinnsvis er kaldet til at representere sin Slægt."

Det ble ansett som en ære for mannen å være mandig og for kvinnen å være kvinnelig, og slik hadde det vært i uminnelige tider. Den normale mann ble frastøtt av den mannhaftige kvinne, og

"den sande Kvinde væmmes ved den kvindeaktige Mand. De to Kjøen er hindandees Supplementer, den rette og naturlige Udvikling av begge Eiendommeligheder er det, som giver Livet det sande Poesi og Ynde, og den der arbeider paa at forvandle Kvinden til Mandens mislykkede Kopi, han arbeider paa at berøve Samfundet det beste Smykke og Skjønnhed."

Gjengangeren og Johan Beck fant ikke kravet om kvinnestemmerett berettiget i 1890. Den konservative lokalavisa inntok en kritisk og avisende holdning til kvinnestemmerettsforslaget ut fra prinsippet om kjønnes ulikhet og kvinnens spesifikke egenskaper. Kjønnskomplementariteten stod sterkt i avisens univers og trolig også i lesernes bevissthet. I løpet av året 1890 er det kun stoff om kvinnestemmeretten to ganger – petisjonen til Stortinget offentliggjøres i avisa, og artikkelen fra Morgenbladet trykkes. Emnet var trolig ikke diskusjonsverdig på dette tidspunktet, tiden var ennå ikke moden for denne reformen. I tråd med det konservative, romantiske syn fremhevet førstesideartikkelen myten om kvinnelig egenart, den naturgitte, evigbestående kvinnelig bestemmelse. Kvinnens egenskaper ble rost og romantisert, og Gjengangeren avviste kravet om et videre virkefelt for kvinnen ut fra hensynet til henne selv, utfra omtenkksomhet og omsorgsfullhet overfor den kvinnelige natur. Privatliv og familiearenaene var kvinnens spesielle kompetanseområde, basert på hennes kjønnsbetingede egenskaper, mens det offentlige var et privilegium for mennene basert på mannlige egenskaper, utdanning og faglig dyktighet. Intimsfæren var den eneste mulige sfære for borgerkvinnene. Det var også vesentlig for kvinnene å bevare sin kvinnelighet, og det var ikke naturlig for kvinnene å ønske seg et videre virkefelt, da gikk hun ut over rammene for sin kvinnelighet som var fastlagt innenfor denne diskursen.

Morgenbladet/Gjengangeren mente det kun var fanatiske og skuffede kvinner som hadde lyst til å bruke sin stemmerett, og påviste dermed det unaturlige i slik røkking ved systemet bygget opp av feminine og maskuline oppgaver. Jeg mener imidlertid at avisen uttrykket en tro på jevnbyrdighet, men likevel forskjellighet i samspillet mellom mann og kvinne. Det ble påpekt at kvinnen og mannen var like mye verd, arbeidsinnsatsene var like verdifulle, men de burde ikke sammenblandes. Kvinnen var bæreren av hjemmets bestående, den religiøse og naturgitte grunnvingen for hva som hadde krav på førsteplassen i kvinnenens liv, viste at kvinnestemmeretten ville medføre negative forskyvninger i samfunnet og i den aksepterte kjønnsordningen. Lokalavisens utvelgelse av informasjonsstoff tjente sikkert til å holde det borgerlige, konservative militærsamfunnet i en tilstand av status quo. Etter min oppfatning representerte denne artikkelen nettopp det eieren Margarethe Steenberg stod for, og prioriteringen av artikkelen på første side i avisen viser viktigheten av den. Kvinnen ble ansett for å ha særskilte egenskaper og erfaringer som gjorde dem spesielt godt egnede som omsorgspersoner og til å støtte mannen i hans samfunnsvirke. For redaktør Beck var det også vesentlig å vinkle sitt stoff og sin redigering på en slik måte at fru Steenberg kunne akseptere det, og avisartikkelen henvendte seg til leserne med en viss inneforståthet om en kjønnsdiskurs som i liten grad ble utfordret av lokalavisens lesere på dette tidspunktet. Marie Høeg var ennå ikke kommet til Horten, og eventuelle tanker om kvinnens frigjøring slumret under lokalsamfunnets konservative felleholdning til kjønnsrollesystemet.

Imidlertid godtok avisene at "Kvindens personlige Frihed er utvidet." Agerholt hevder at de konservative aviser med Morgenbladet i spissen alltid ga rom for en måteholden og forsiktig emansipasjon, en emansipasjon "Uden Ydderligheder" og som ikke førte til "fullkommen Ligeberettigelse." 3) Den moderate frigjøring av den ugifte kvinne berørte ingenlunde mannens herskermakt og møttes derfor med alle gode borgeres velvilje. Jeg vil tro at Gjengangerens påstand om at flertallet av kvinnene i Horten i 1890 ikke selv ønsket stemmerett, inneholder mye sannhet så tidlig som i 1890. Kvinnene her var et produkt av miljø, forventninger og tradisjoner, og mange ønsket ikke egentlig å forandre eller forhandle om de tradisjonelle rollene og det nedarvede verdisynet. Horten var en ultrakonservativ marineby, hvor eldgamle kjønnsrollemønstre hersket. Klasseskillene og kjønnskillene var store. Hvordan kan det da før århundreskiftet nettopp fra dette borgerlige miljøet springe ut impulser til dannelse av både en diskusjonsforening for kvinner og en egen kvinnestemme-

rettsforening? Hvordan kan nettopp dette lokale kvinnesaksfellesskapet ganske raskt utvikle seg til å bli det mest markante kvinnesaksmiljøet i Vestfold? Det ligger et motsetningsforhold i dette, men marinemiljøet var et ressurssterkt miljø på mange måter, og det var et miljø med sterke spenningsfelt. Offiserfruer kom og reiste, mange av disse var bevisste kvinner med tanker om frigjøring og likhet mellom kjønnene. Jeg aner et slags spenningsfelt i Hortensmiljøet, ønsket om å bevare en tradisjonell kjønnsordning var sterkt, men ressursene og kreftene som var nødvendige forutsetninger for at et kvinnesaksmiljø skulle springe fram, var absolutt til stede.

Men selv om vi ikke finner spor av noen form for kvinnesaksarbeid i Horten i 1890, finner vi stadig informasjon om kvinnesaksarbeid i byen. Gjennom mange av avisene i året 1890 fremhevet redaktør Bech den private veldedighetens store innsats og viktigheten av denne kvinneinnsatsen. Forsvarssaken ble ofret mye spalteplass. I 1889 var det dannet en lokal kvinneforening, og det pågikk en landsaksjon for innsamling av bidrag til et nytt krigsskip. Kvinnene som var engasjerte i dette arbeidet, hadde ifølge Gjengangeren ”varme”, og de besatte ”en patriotisk og samlende holdning.” (20/2-1890) Annonser og kunngjøringer viser også at Hortenskvinnene var engasjerte i misjonsarbeid, innsamlinger til trengende barn osv. Men det var særlig forsvarsarbeidet som ble rost av avisredaksjonen, forsvarssaken stod naturlig nok sterkt i militær-samfunnet, og kvinnesaksarbeid her støttet konservative og systembevarende verdier knyttet til forsvarsideologi. Dessuten var tiden turbulent på grunn av den økende spenningen mellom Sverige og Norge. Borgerkapets kvinner i Horten hadde som oftest tjenestepiker i hjemmet, og derfor tid til sin egen disposisjon. Annonsepartene avspeiler stadig behovet for ulike typer tjenestepikehjelp innenfor offisermiljøet i Horten.

Det gamle kvinneidealet knyttet til en kvinneverdighet som var myk, svak, kjærlighetsfull, avhengig av mannens beskyttelse og evne til å ta beslutninger, hadde sterke røtter i Horten. Offentlig lederskap og politiske virksomhet var forbeholdt mannen. Men det var alminnelig oppfatning at kvinnene på et vis utøvte innflytelse i offentlige sammenhenger gjennom ektemannen sin, og da uten å miste sin femininitet og kvinnelige verdighet.

Den private veldedighet ble av borgerlige kretser sett på som et botemiddel for sosiale problemer. Kvinnens veldedighetsarbeid var i 1890 en akseptert form for kvinneaktivitet utenfor hjemmet. Her konkurrerte ikke kvinnen med mannen på hans kompetanseområde, derimot kunne hun bøte på hans sosiale dårlige samvittighet. Veldedighetsarbeidet gikk heller ikke i stort monn ut over kvinnens arbeid i hjemmet. De som drev med slikt arbeid, var ofte forsynt med tjenestepike hjemme. Ida Blom 4) hevder at norske kvinner fulgte to retninger i sin streben etter å spille en rolle i formingen av forholdene i samfunnet. På den ene siden forsøkte de å oppnå innflytelse ved å overføre visse typiske kvinnelige aktiviteter fra hjemmet til en bredere sosial skueplass. De organiserte seg for å drive veldedighetsarbeid, en aktivitet som gradvis utviklet seg til profesjonelt sosialarbeid, og for å styrke posisjonen som kvinnene hadde som hustruer og mødre. På den annen side søkte de makt ved å prøve å oppnå samme rettigheter som menn.

Menn aksepterte veldedighetsarbeid. Den konservative lokalavisa i Horten aksepterte også dette kvinnearbeidet. Kan hende veldedighetsarbeidet virket positivt for kvinnefrigjøringen i den henseende at det fungerte som en godtatt kvinnelig samfunnsaktivitet, en overgangstilstand for kvinnene fra privatsfæren til storsamfunnet. Kvinnene overførte sin kompetanse i forhold til omsorgsarbeid for syke og trengende fra hjemmet til samfunnet som et hele, og dette kan trolig ha vært med på å styrke menn etter hvert i deres tro på at også kvinnene kunne delta i samfunnsarbeid. Veldedighetsarbeid blir på et vis en hybrid. Kvinnen tar steget fra den

private sfære, men ikke helt inn i mannens ytre sfære. Velledighet tilhører derfor på en måte den halvprivate sfære:

<u>Privat sfære</u>	<u>Velledighet</u>	<u>Offentlig sfære</u>
Patriarkalsk	Halvprivat hybrid	Medborger

Etter hvert var det nok mange kvinner som selv valgte bevisst bort politisk arbeid, velledighetsarbeid var enklere å forholde seg til og ga kvinnene en følelse av å gjøre samfunnsnyttig arbeid uten at de egentlig behøvde å sette seg inn i politikkenes mange krevende problemstilling. Velledighetsarbeid ga også kvinnene erfaring i samfunnsarbeid, og ble en slags skoloring i å forholde seg til en sfære større enn intimssfæren i hjemmet.

Gunnela Bjørk framholder at kvinner i alle samfunnsklasser var tildelt et spesielt ansvar for hjem og familie, men også for edruelighet, sedelighet og moral utenfor den private sfæren. Filantropien ga kvinnene i over- og middelklassen mulighet til å vie seg til det offentlige rommet og delta i den politiske diskusjonen om sosiale problem. Selv om de inntok en ”indirekte medborgerrolle”, og ble innlemmet som medlemmer av sin klasse, ble de likevel underordnet på grunn av kjønnet sitt. 5) Likevel må vi kunne si at marinekvinnenes iver etter å være med i velledighetsarbeid indikerer at her var det mange kvinner som hadde overskudd og ressurser til å bidra med en innsats utenfor hjemmet, og som ønsket å være en aktør i det offentlige rom.

Enkefru Steenberg drev lokalavisa etter konservative retningslinjer, og militærsamfunnets rammevilkår med sine sterke mannsbastioner lå ikke til rette for kvinnesaksarbeid i 1890, men ladestedet hadde ressurssterke kvinner som hadde potensiale i seg til å være med i kampen. Redaktør Bech forsterket den rådende diskurs knyttet til kjønnsroller i lokalsamfunnet ved sin utvelgelse av informasjon. Baggethun mener at det ikke ble noen endring i redigeringen av Gjengangeren etter Steenbergs død i 1884. Begge brødrene Bech var føyelige og fleksible av natur og rettet seg etter eierinnens ønsker om en streng konservativ-liberal linje i redigeringen av avisen slik ektemannen hennes hadde lagt opp til. Fru Steenberg tok over mannens eierskap og samfunnsrolle i den forstand, men beholdt likevel sin tradisjonelle feminine rolle og sitt konservative syn på kjønnsrollemønsteret. Hun representerte derfor en slags dualitet i den rollen hun spilte innenfor avisverdenen og i Horten, og også i forhold til opinionsdannelse og holdningsskapende aktivitet i lokalsamfunnet.

Hvem var så Gjengangeren i 1890-årene? Hvilke stemmer fikk slippe til i lokalsamfunnet? På et vis kan vi si at Margrethe Steenbergs stemme var den dominerende. Hun hadde gjennom sin mann blitt tildelt denne rollen. Riktignok skrev hun ikke noe i avisen, men hun var meget viljesterk og bestemte klart hvilken informasjon leserne skulle få. Hun var den ideologiske makt som definerte innholdet i avisens informasjonskanal, og føringene for denne maktutøvelse var lagt av ektemannen Jens Steenberg som hun var ideologisk tro mot til hun selv døde. Ellers var redaktørbrødrene Christian og Johan Beck dem som i sterk grad representerte avisens talerør. Dermed fikk de stor makt i byen når det gjaldt å vedlikeholde diskursen om kvinnens rolle i samfunnet. Brødrene Bech hadde kulturelle interesser, den ene var musikalsk, den andre opptatt av lokalhistorie. Avisene bærer preg av dette. Men det var ikke bare redaktørene som bidro med stoff, det var ingen mangel på redaksjonelle medarbeidere. Mange av offiserene skrev i Gjengangeren i det siste tiåret fru Steenberg levde, dette var menn som fullt ut dekket avisens offisielle syn. Skribenter i avisen var kommandørkaptein C.W. Wisbech, oberst G. Giertsen, premierløytnant E. Steenstrup og underkanoner Otto Enger. Også ansatte på Marineverftet skrev i avisen, blant annet direktør

Alf Nielsen og skipsbyggermester Harald Hansen. Lærere som C.A. Rakkestad og Asbjørn Syrrist ble også mye brukt som skribenter. Vi må derfor kunne si at denne informasjonskanalen – den mest stabile og mektige av avisene – var et produkt sammensatt av ulike stemmer som alle opererte innenfor avgrensede, inneforståtte ideologiske rammer, og som var sterkt opinionsdannende i lokalsamfunnet Horten. Det var kun menn som utgjorde denne fellesstemmen, men det var faktisk en kvinne som i kraft av sin posisjon kontrollerte den.

Ideen om den allmenne politiske stemmerett var en tanke som etter hvert ut over i 1890-årene og på begynnelsen av 1900 modnes også i konservative kretser. Men i 1892 var Gjengangeren ikke rede til å akseptere tanken om universalistisk stemmerett, også en del menn burde holdes utenfor retten til å stemme: ”de sidste, svage Værn om Stabilitet i vort Statsliv feies væk av den almindelige Stemmerett...” (27/3-1892) Imidlertid ble kvinnens plass i intimsfæren begrunnet med hennes medfødt evne til å være opptatt av bagateller, til å kunne snakke om løst og fast på en måte som virket utviklende for barn:

”Med velberaad Hu har derfor Naturen villet at Kvindernes Samtaler skulle dreie seg om de samme Emner bestandig, og det til og med de meste usammensatte og mest hverdagslige (...) Hvis Kvinderne i Almindelighed i lige høi Grad fik Smag for mer ophøiede, mer indviklede og mindre hverdagslige Emner, er det sikkert at deres Samtaler ikke ville staa i passende Forhold til Barnets spæde hjerne...” (4/2-1892) 6

Her trekkes argumentasjonen om kvinnens eiendommeligheter ut i den ytterste konsekvens, kvinnens fysikk bestemte hennes oppgaver, i dette tilfelle tungens beskaffenhet. Avisens argumentasjon knyttes opp til en diskurs om komplementaritet og særart. Ridderligheten overfor kvinnen, ønsket om å spare henne for den påkjenning offentlig arbeid ville medføre, ble kombinert med tanken om kvinnen som et pludrende, enfoldig vesen, skapt til å oppfostre og oppdra barn. Konservative synspunkter på kvinnerollen og kvinnens særegne natur ble bestemmende for innholdet i begrepet femininitet:

”den kvindelige Naturens Adel, dens Renhed og Finhed vilde kunne tage Skade, og hendes Magt saaledes tabe istedenfor at vinde, hvis hun faar politiske Rettigheder. (...) Kvinden maa ikke kastes ind i "Livskampens Virevar.” (28/4-1892)

Hortens konservative lokalavis argumenterte mot kvinnelig stemmerett ut fra følgende motivering:

- 1) Kvinnestemmeretten hadde ikke grobunn i folket.
- 2) Kvinner selv ønsket ikke stemmerett
- 3) Kun ugifte (myndige) kvinner ville få stemmerett, og det var akkurat den gruppen kvinner som visste minst og interesserte seg minst for politikk.
- 4) Kvinnestemmeretten var imot kvinnens spesifikke natur.
- 5) Menn burde spare kvinner for denne påkjenningen.

Ida Blom 7) hevder derimot at organiseringen av kvinnestemmerettsarbeidet i stor grad var betinget av ugifte kvinners innsats, de var økonomisk aktive og hadde mer kontakt med samfunnet utenfor familien enn gifte kvinner. I motsetning til sine gifte medsøstre, brukte de ikke tiden på husarbeid. Det økende antall kvinner i økonomiske aktivitet gjorde behovet for politisk innflytelse for kvinnene sterkere, de ønsket å sikre bedre arbeidsbetingelser. Den utdanning som flere og flere kvinner skaffet seg fra 1880-årene, gjorde dem mer i stand til å forstå politikk og formulere sine krav. Etter Gjengangeren's syn var det de gifte kvinnene som hadde best greie på politikk - kun gjennom mannen kunne kvinnen erverve slik innsikt. Kvinnen kunne ha innflytelse på sin mann, men den måtte utøves slik at omgivelsene og offentligheten ikke merket det.

I begynnelsen av 1890-årene finner vi lite stoff i Gjengangeren om kvinnestemmeretten. Avisen er klart imot alminnelig mannsstemmerett, og begrepet ”Alminnelig stemmerett” ble brukt som overskrift på artikler der kvinnene ikke var nevnt. 8) Det var en selvfølge for avisredaksjonen at kvinnene ikke var inkludert i dette begrepet, for avisredaksjonens mange menn var medborgerbegrepet mannlig betinget. Gjaldt det kvinnestemmeretten, ble dette nevnt eksplisitt. Trolig var det for store deler av Hortens befolkning en selvfølge at begrepet ”alminnelig stemmerett” ikke inkluderte kvinner. Medborgerbegrepet var knyttet til menn og deres aktiviteter og roller. Det var ikke bare innenfor konservative kretser dette var ”vanlig språkbruk”, mange så på medborgerskapet som definitivt ”mannlig” på dette tidspunktet.

Anne Hilde Nagel peker på at i grunnloven av 1814 ble de politiske rettighetene begrenset ved at stemmerett ved valg til den nye nasjonalforsamlingen ble innskrenket etter kriteriene eiendom og embete. 9) Reglene i grunnloven var tilsynelatende kjønnsnøytrale, men det viste seg seinere at rettighetsbegrensende bestemmelser i det gamle lovverket ble stående etter 1814, og kjønnsnøytrale bestemmelser i grunnloven seinere ble tolket kjønnsdiskriminerende. ”I 1818 gjorde Stortinget vedtak som innebar at betegnelsen norske borgere i grunnloven skulle bety norske menn. Stortinget fant det ikke nødvendig å endre formuleringen, det måtte da alle forstå.” Etter dette var det en selvfølge for myndighetene at borgerbegrepet betydde menn, og klager fra kvinner og enkelte menn ble betegnet som latterlig.

Kvinnestemmerettsspørsmålet var et fraværende tema i Gjengangerens spalter, og dette er også en form for påvirkning av leserne. Imidlertid ble det ikke ansett som spesielt bemerkelsesverdig eller uventet at kvinnene fikk lov til å stemme i brennevinsavstemningen i 1894. Kvinnens avholdenhetsarbeid ble tradisjonelt godtatt i konservative kretser. Hennes arbeid for edrulighet kunne klassifiseres som humanitært - eller veldedighetsarbeid, og kvinneligheten gikk ikke tapt under dette arbeidet. Hun forlenget heller en del av den rollen hun spilte i hjemmet som den moralske støttespilleren, til storsamfunnet. Hun trådte heller ikke mannen for nært på hans virkeområde, og utfordret ikke hans rolle i storsamfunnet. Tvert i mot komplementerte hun ham med sin gode moralske utrustning og anlegg. Likevel må vi vel kunne si at denne kvinnelige inntreden på en offentlig arena knyttet til avstemning og stemmegivning kan ha ryddet noe av veien fram til 1901 da kvinnene fikk kommunal stemmerett etter census.

Den nye stemmerettsloven fra 1896 var svært aktuelt stoff for lokalavisen. Hele 36 numre av Gjengangeren berørte stemmerettsspørsmålet på en eller annen måte dette året. 10) Av dem er det åtte førstesidesartikler. Av de 39 artiklene og notisene (flere numre inneholder flere artikler på ulike steder i bladet) er kvinnene nevnt i åtte. Avisredaksjonen var sterkt i mot alminnelig stemmerett for menn, og det er en klasseskillende argumentasjon vi møter i avisspaltene. Alminnelig stemmerett ville gi borgerrettigheter til folk som ikke var selvhjulpne og som levde av andres nåde. Folk uten ansvar og uten den rette holdning, ville gis muligheter til å styre landet, på bekostning av initiativrike og ansvarsfulle mennesker som aldri lå noen til byrde. Gjengangeren brukte Venstres splittelse som et forsvar for sitt konservative standpunkt. Her ble for første gang nevnt muligheten av at kvinnenestemmerett kunne være en konservativ garanti. Det innfløkte ved saken ble avdekket, på den ene siden synet på kvinnen som på grunn av sin særegne natur var uegnet til stemmerettsutøvelse, på den andre siden den mulighet at en begrenset kvinnelig stemmerett ville sikre Høyre og Moderate flere stemmer. Venstre ble dratt mellom troen på kvinnen som likeverdig stemmerettsutøver med mannen og faren for at flertallet av de kvinner som ville benytte sin stemmerett, vil stemme konservativt. Kollisjonen mellom politisk taktikk og ideologisk troskap plaget medlemmene av både Høyre og Venstre.

Alle stemmerettsforslagene fra 1896 ble referert i Gjengangeren i sin helhet. Hortens kvinner ble informert om kvinnestemmerettens utvikling. Avisen tok ikke standpunkt til om kvinnene burde være med. Likevel gjorde den konservative pressen i Horten en innsats for kvinnestemmerettssaken på et vis, selv om det nok ikke var tilsiktet på dette tidspunktet. Ved å informere relativt grundig om reformforslag og stortingsarbeid, ble kvinnestemmeretten satt i fokus, og leserne i Horten ble informerte om kvinnestemmerettsspørsmålet.

Avisen til Vensterforeningen i Horten, Jarlsberg Tidende, eksisterte i et knapt år. Den skulle "ledes i den Aand som Norges Landsvenstreforening anviser." Den var også "sikret Bidrag fra Amtets ledende Mænd"(Jarlsberg Tidende 6/5-1892) Den var stadig på jakt etter nye abonnenter - men fikk det likevel ikke til å lønne seg økonomisk. Venstreavisen var ikke opptatt av kvinnestemmeretten det året den eksisterte. Imidlertid møter vi komplementariteten og samfunnsmoderligheten i avisspaltene, i det avisen foreslo at kvinnene burde velges som fattigverger for å hindre drukkenskap og sosial nød. (23/5-1892) Kvinnene var i følge avisredaksjonen viktige i denne sammenheng, for hvis det var noen gjerning i det offentlige liv hvor de kunne gjøre nytte for samfunnet, så var det som fattigverger. Ble en mann en "drukkerbolt", var årsaken ofte dårlig stell i hjemmet eller dårlig oppdragelse. Her ville kvinnen kunne finne sin samfunnsgjerning, mente avisen. Særartsideen i kjønnsforholdet ble også av Hortens Venstreavis fremholdt som et naturlig prinsipp.

Jon Utheim – Hortens Venstrerepresentant på Stortinget, var, sammen med Ullmann, en av forslagsstillerne når det gjaldt kvinnestemmerettsreformer. Venstreavisen Jarlsberg Tidende refererte ganske nøytralt forslagene om alminnelig stemmerett som var kommet inn til Stortinget. (27/7-1892) Her ble forslagene der kvinnene var tatt med, også referert. Horten hadde en kvinnestemmerettsvennlig stortingsmann, og hans kone engasjerte seg i stemmerettsarbeidet i byen noen år senere. Likevel var ikke Venstreavisen i Utheims hjemby engasjert i kvinnestemmerettsproblematikken. Venstreavisen Hortens Blad startet opp igjen 2. januar 1895. Det var "et liberalt Organ for Horten og Omegn", men Hortens Blad var i 1895 ikke engasjert i kvinnestemmerettsspørsmålet.

I en argumenterende artikkel tok Hortens Blad opp stemmerettsspørsmålet igjen 12. oktober 1895. Det var vesentlig for avisredaksjonen å framheve at alminnelig stemmerett var en merkesak for Venstre og at det ikke var aktuelt å la være å sette den på partiprogrammet til partiet Venstre. Men kvinnestemmeretten ble ikke omtalt her. Høyreavisen Gjengangeren var faktisk mer spesifikt opptatt av stemmeretten enn Venstres organ i Horten var. Gjengangeren brukte spalteplass på å argumentere for kvinnens rolle innenfor intimsfæren grunnet hennes særegne egenskaper og det manglende ønske hos kvinnene selv om å få stemmerett, mens Hortens Blad og også Jarlsberg Tidende ikke argumenterte verken for eller imot kvinnestemmeretten i denne perioden. Den konservative avisen "så" kvinnen på en annen måte enn de liberale avisene. Ut fra ideologisk vurderinger kunne man tenke seg at situasjonen hadde vært omvendt, at Venstrevennlige aviser ut fra liberalistiske tanker og rettighetsprinsipper ville forfekte kvinners krav på likhet med menn, men for Venstreavisene i Horten var kvinnestemmeretten heller et "ikke-tema".

11. oktober 1898 fikk Johan Beck avløsning i redaktørstolen i Gjengangeren av læreren Olav Berge. Han hadde allerede som juridisk student i 1891 skrevet politiske betraktninger i avisen. 11) Redaktørskiftet ble ikke omtalt i avisen, ansvarshavende redaktørs navn ble ikke påført avisen før Gjengangeren ble et aksjeselskap i 1900. Imidlertid ble Berge raskt uenig med eierinne fru Steenberg og fratrådte sin redaktørpost i april 1899, for å starte sitt eget frie

diskusjonsblad. Berge var mer frisinned og ønsket en mer liberal redigering enn det fru Steenberg kunne akseptere.

Gina Krog besøkte Horten og holdt foredrag på begynnelsen av Berges redaktørperiode i 1898. Dagen etter foredraget ble det referert i Gjengangeren:

”Frk. Gina Krog holdt igaarftes sit Foredrag for fulde Hus. Gina Krog begyndte med at peke paa hvordan Korruptionen brer sig i folkestyrte Land, og at det syntes at følge en Forbandelse med Demokratiet.”

I følge redaktøren hadde Gina Krog sagt at det eneste lyspunktet i den europeiske politikk var det innskrenkede, monarktske Russland. Hun mente at grunnen til korrupsjonen var at demokratiene bare var halve, fordi kvinnene var utelukket som borgere. Krog hadde ikke uttrykt frykt som følgene av den alminnelige stemmerett, og hadde påpekt: ”hvis vi har Mod til at gjennomføre Folkestyre, vil ikke Forbandelsen komme.” Redaktør Berge innrømmet at han ikke forstod den slags logikk:

”Med alm. Stemmeret følger ”Korruptionen” og ”Forbandelsen” over Folkene, men gaa enda videre paa samme Bane ved at fordoble og mer end det de Stemmeberettigedes Antall - da bliver ”Forbandelsen” til Velsignelse.” Ellers berømmet avisen foredragets form:” Foredraget som vi kanskje senere kommer tilbake til - var fra Formens Side ypperligt og blev belønnet med kraftig Applaus.” (12/11 -1898)

Redaktør Olav Berge tok mer aktivt del i diskusjonen og opinionsdannelsen enn noen av de tidligere redaktørene i Gjengangeren hadde gjort før ham. Han tilkjennega her sin mening, han forstod ikke Gina Krogs resonnement. Han tilla henne manglende forståelse for demokratiets spilleregler. Her tok Gjengangeren for første gang i den perioden jeg undersøker, et aktivt og subjektivt standpunkt i kvinnestemmerettsspørsmålet. Gjengangeren tok skarpt avstand fra Gina Krogs krav om alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner, og argumentasjonen var klart klasseskillende.

I Berges redaktørperiode ble avisspaltene åpnet for leserinnlegg som representerte ulike politiske ståsted. Dermed ble avisen et diskusjonsrom for den offentlige mening i Horten, og leserkretsen fikk en mulighet til å kunne etablere og gi uttrykk for sine egne holdninger og meninger. Gjengangeren endrer på et vis sin rolle i lokalsamfunnet i denne perioden ved å bli en mer åpen diskusjonsarena enn en ensidig påvirkende informasjonskanal med en utvelgelse av informasjonen innenfor satte rammer. Berge vedlikeholdt den offentlige menings mange fasetter istedenfor å innsnevre den til en tolking av virkeligheten. Aviskanalen i Horten ble mer knyttet opp mot torgfunksjonen. Avisen tok blant annet inn et leserinnlegg som stod for helt motsatte meninger enn det Gjengangeren representerte i forhold til Gina Krogs foredrag. (15/11-1898) Inseratet var underskrevet ”Flere af frk. Krogs tilhørere”. Innsenderne uttrykte glede over at redaktøren hadde gitt løfte om senere å komme tilbake til Krogs foredrag fordi det

”vidner om interesse for en sak som vel maa kalles for en af vor tids største reformer, men det gjør os ondt at logikken i frk. Krogs foredrag gaar over Redaktørens ”Begrivelse”. De løsrevne setningene som redaktør Berge har sitert egner sig mere til at vildlede end oplyse dem som ikke havde anledning til at paahøre foredraget.”

Referatet i Gjengangeren hadde provosert Marie Høeg og hennes kampefeller til å gå ut i en polemikk med redaksjonen. Men dette ble gjort anonymt, som ”Flere af frk. Krogs tilhørere”. Imidlertid tillot den nye redaktøren, Berge, at en slik diskusjon foregikk i avisas spalter. Dette ville trolig ikke funnet sted under andre redaksjonelle ansvarshavende. Så selv om Berge i sin grunnholdning var konservativ og hans redaksjonsperiode ble kort, så representerte han et

positivt innslag i lokalsamfunnet tradisjonelle informasjonsmønstre. Han tillot meningsutveksling i sin lille, men ”mektige” avis!

Gina Krog mente, i følge innsenderne, at det var andre stemmer og ikke flere stemmer samfunnet trengte. Hun angrep heller ikke folkestyre som ide, men folkestyret slik det fremdeles fungerte i mange land. Hortenskvinne var klare i sitt krav, de ønsket ikke likhet, men jevnbyrdighet, de ønsket anerkjennelse og respekt for den kvinnelige natur:

”Frk. Krog belyste det nuværende folkestyret med et citat af Camilla Collett, hvor hun taler om ”menneskelighedens vogn, som ruller med det ene hjulet fritt og det andet bundet mod afgrunden.” (...) ikke lighed vi vil, men jevnbyrdighed, erkjendelse af de kvindelige egenskaber og eiendommeligheder, hvilke er ligesaa vigtige for samfundet som de mandlige.”

Men til tross for at innsenderne ønsket å framheve andre momenter i Gina Krogs foredrag enn det redaktør Berge la vekt på, finner vi likevel i foredraget hennes forestilling om kvinnens spesifikke natur og ”eiendommeligheter”, kvinnen var ulik mannen, mente Gina Krog. Men kvinnens spesielle natur måtte anerkjennes på lik linje med mannens egenskaper, slik at jevnbyrdighet var målet, ikke likhet. Argumentasjonen blir betinget av oppfatningen av at kjønnene skulle likestilles som følge av menneskerettighetskonseptet, men dette medførte ikke likhet mellom kjønnene, men jevnbyrdighet. Kvinnestemmene ville representere noe annet enn mannstemmene, den kvinnelige natur ville tilføre stemmegivningen og den politiske forståelse andre kvaliteter enn det mannstemmene gjorde.

Det kan være denne form for redigering som fru Steenberg, eieren av Gjengangeren, reagerte på. Olav Berge sa selv at han ønsket å redigere avisa politisk, mer politisk enn eieren ønsket å godta. Trolig ønsket fru Steenberg heller en avis bestående av bevisst utvelgelse av inserater, hun ønsket ingen politisk diskusjon, ingen direkte redaksjonelle standpunkter i forhold til f.eks. kvinnelig stemmerett.

Olav Berge svarte samme dag på inseratet. Han sa blant annet:

”Vår Notis maa selvfølgelig ikke oppfattes som et Referat av Foredraget, kun glædede det os at fremhæve at Frk. Krog hadde et saa uhildet Syn paa europeisk Politik, at hun havde faaet Øie paa den ”Korruption” og ”Forbandelse” der følger med alm. Stemmeret. (...) At vi ikke kan dele Frk. Krogs tillidsfulde Fremsynhed i denne Sag, kan vel ikke undre nogen.”

Berge anså det som en politisk drømmeverden at korrupsjonen ble mindre hvis stemmeretten ble gjort ”mer end dobbelt saa almindelig som den er.” Han hadde ikke tro på at det gjorde noen forskjell om det dreide seg om ”andre stemmer”. Han nevnte samlagsavstemningene der kvinnene fikk være med, og hevdet at det vil bli mer korrupsjon om kvinnene fikk stemmerett. Men han understreket at

”det vilde være langt fra os at vilde paastaa at Grunden til Korruption er at søge i Kvinderne have Stemmeret, men heri at der ikke var satt nogen Grense i de stemmeberettiges Kvalifikasjoner, vi tror nemlig at ”Korruption” er en nødvendig Følge af Masseherredømme, enten saa Masserne tilhører det ene eller det andet Kjøen.”

Berge hevdet også at kvinner hadde lettere for å ”selge” seg enn menn, det ville bli lettere å kjøpe og selge ”stemmer og sjæler”. Han slo kategorisk fast:

”Den alm. Stemmeret anser vi som en Ulykke for alle Folk, og vi tror Ulykken vil blive ennu større hvis Kvinderne kommer med. Ikke fordi de er Kvinder, men fordi de utgjør saa store Masser.(...) At Kvinder i selvstendige Stillinger faar Stemmeret, har vi intet imod, men vi forstaar Frk. Krog slik, at Kvinderne ikke ville

ha denslags Stemmeretsudvidelse? En anden Tanke som Frk. Krog fremholdt, nemlig lig Løn for lig Arbeide, enten dette udføres af Kvinder eller Mænd, sympatiserer vi derimot meget med.”

Redaktør Berges argumentasjon mot kvinnelig stemmerett var grunnet på klasseskillende og ikke direkte kjønnsskillende argument. Han representerte en grunnholdning hvor en av støttepilarene var troen på elitemennesket og frykten for at uskolerte, uegnede folk skulle få makten. Men han tilkjennega her en åpning for begrenset stemmerett for kvinner, den selvstendige kvinne måtte gjerne få stemmerett. På et vis druknet kvinnen og anerkjennelsen av hennes egenverd i problematikken rundt alminnelig stemmerett sett fra konservativ lei. Vi aner vel også en viss sarkasme og nedlatenhet overfor kvinnen når Berge hevdet at kvinnen hadde lett for å selge seg i motsetning til mannen, og på et vis snudde redaktøren kvinnenes argumentasjon på hodet: nettopp på grunn av kvinnens egenskaper, var hun ikke så godt egnet til valgdeltagelse. Den respekt og anerkjennelse som Marie Høeg, Gina Krog og deres forbundsfeller etterlyste i forhold til den kvinnelige natur, fant ikke helt grobunn i universet til Gjengangerens redaktør.

En ukes tid senere (Gjengangeren 24/11- 1898) kom igjen et inserat med samme underskrift som tidligere. ”Flere av Frk. Krogs tilhørere.” Redaktøren unnskyldte seg for at han ikke hadde tatt inn inseratet tidligere, det hadde ligget en tid av mangel på plass. Kan hende var redaktøren usikker på om han ønsket å fortsette denne diskusjonen med kvinnene. Trolig har ikke fru Steenberg satt særlig pris på denne polemikken i avisspaltene, kanskje var nettopp denne avisdebatten en av grunnene til å Berge måtte forlate sin redaktørpost relativt raskt.

Innsenderne hevdet denne gang at redaktøren røpet mangel på kjennskap til kvinnestemmerettens historie, det fantes heldige resultater fra virkelighetens verden, der reformen var gjennomført. De viste til Wyoming, hvor kvinnene hadde stemt i 30 år og hvor den lovgivende forsamling hadde lest opp en erklæring ”som er et godt vitnesbyrd om kvinnestemmerettens resultater.” Guvenøren i Colorado avga tre år etter innførelsen av kvinnestemmeretten følgende erklæring:

”Hidtil er de indvendinger som ble anførte mod lige stemmeret for mænd og kvinder under kampen for det valg, hvorved stemmeret gaves til kvinder, ikke blive støttede af fakta. (...)”

Innsenderne hevdet at slike uttalelser var bevis for at ”andre stemmer” ikke var helt det samme som ”flere stemmer”, på grunn av kvinnens spesifikke grundighet. De hevdte også at det var en misforståelse fra redaktørens side når han trodde at kvinner ikke ønsket en kvinnestemmerett etter census:

” (...) vi skal derfor oplyse om at der blandt flere stemmeretsforslag til Storthinget ogsaa i aar foreligger et fra frk. doktor Louise Qvam, om bare kommunal stemmerett.”

En del av retorikken til kvinnestemmerettskvinnene var nettopp å vise til eksempler i andre land, der kvinnestemmerettsreformer hadde blitt gjennomført med heldige resultat. Dette var konkrete eksempler på suksess, og generaliserende eksempler på vellykkede reformer var argumenter som gjerne ble benyttet av kvinnene. Spesielt Høyrepolitikere uttrykte dessuten skepsis i forhold til kvinnestemmeretten fordi man ikke hadde erfaring nok i tilknytning til den. Gjengangeren lot eksempelet fra Colorado stå uten kommentarer, men Berge svarte i en lengre artikkel hvor han hevdet at det ikke kunne legges vekt på hva guvenøren i Colorado mente.

”Hvem er denne Mand, som er blevet ophøiet til Kvindestemmeretens Profet?” (24/11-1898)

Han trakk erklæringens ekthet i tvil, dessuten mente han at den ikke var gyldig i Norge:

”De norske Kvinder har aldri vist at de staar hevet over Mændene, naar det gjælder at ”lade sig bedrage af Personer, der foregaar retfærdige og uinteresserede Formaal,” ei heller har de vist sig overlegne i ”at efterforske Fakta selv,” eller ”ved selv at gaa til Kilderne.”

Berge mente at kvinner særlig lot seg rive med på det religiøse området og at årsaken til dette var de kvinnelige egenskaper. Men han forsøkte å ikke skape for stor avstand til kvinnene:

”Vi giver Afkald paa yddeligere Bevisførsel desangaaende, da det let kunde mistydes derhen, at vi skulde anse Kvinderne for at være Mænd underlegne paa alle Omraader. For det er saa langt fra vor Mening, vi tror endog at vi Mænd i mange Henseende maa se op til Kvinderne som vore Overmænd.”

Berge understreket igjen at han ikke hadde tro på kvinnene som stemmerettsutøvere nettopp på grunn av deres særart:

”Men ved en besynderlig Skjæbnens Ironi, har Guvenøren af Colorado hævet til Skyerne Kvindens svageste Sider, ialfald de norske Kvinders.”

Redaktøren kunne ikke være med på Gina Krogs krav om stemmerett for alle kvinner, men var åpen for stemmerett for kvinner i selvstendige stillinger:

”Forøvrigt skal det glæde os, hvis norske Kvinder tager Afstand fra Frøken Krog i denne Sag, og indskrænker sig til at kræve Stemmeret for Kvinder i selvstændig Stilling.”

Dermed var diskusjonen avsluttet, redaktøren sørget selv for å få det siste ordet:

”Vi anser al videre Diskussion i Gjen. om alm. Stemmeret for unyttig, da Redaktionens og Indsendernes Opfatning af denne Sak er diametralt modsatte. I de fleste andre Henseende sympatisereer vi derimod meget med Kvindesagens Forkjæmpere, og vil gjerne efter Ævne støtte dem i Kampen for en for Kvinderne refærdigere og mer betryggende Samfundsorden.”

Olav Berge og de kvinnelige innsenderne brukte kvinneligheten som argumentasjon for helt motsatte synspunkter. Kvinnenaturen ble knyttet til retorikk brukt av begge sider i debatten om kvinnestemmeretten. Redaktøren behandlet dessuten kvinnene med ridderlighet og ros, og i tvetydige og vage vendinger hevdet han at han sympatiserte med kvinnesaken. Mens kvinnene anså kjønnsulikhetene som en del av den menneskelige natur og pekte også på at kvinners interesser og erfaringer var annerledes enn mannens. Josefine Rönnbäck hevder at kvinnene gjennom å betone at kvinnene skulle komplettere mannen, viste at kvinnenes inntreden i politisk sammenheng ikke skulle resultere i at kvinnene konkurrerte med menn. Den harmoniske kompletteringstanken uttrykte en slags samarbeidsnorm mellom kjønnene også innenfor samfunnsfæren. Men motstanderne av kvinnestemmerettsreformene anvendte forestillingen om kjønnsulikheter til å diskvalifisere kvinner fra det politiske medborgerskapet. For kvinnestemmerettskvinnene var det viktig å omtolke kjønnsulikhetene og bruke de såkalte kvinnelige eiendommelighetene og den kvinnelige særarten til sin fordel. Likevel ser vi her at Berges liberale redigeringslinje åpnet muligheten for kvinnestemmerettskvinnene i Horten til å komme til orde med sine synspunkter og faktisk få en tilhørerskare og et publikum som mottok deres budskap. Men Olav Berge ble som nevnt ikke gammel i redaktørstolen, allerede våren 1899 ble han erstattet av overrettsakfører Otto Christophersen som igjen overlot roret etter noen måneder til bankkasserer Chr. Bech, som tidligere hadde vært redaktør.

I 1898 ble Hortens ledd av L.K.S.F. dannet, og vi kan ane en viss interesse for kvinnestemmeretts spørsmålet i avisens spalter i 1898, avisen informerte om kvinnemøter og dannelse av kvinnestemmerettsforeninger. Ragna Niensens klasseskillende uttalelse om at den store massen av kvinner ikke fortjente stemmerett, ble vektlagt av redaktør Berge. Ragna Nielsen mente den store massen av kvinner ikke ville høre på eller vite av allmenne landsinteresser. Kvinnene måtte først oppdras, 99 av 100 ville ikke komme til å lese en politisk artikkel. (13/8 - 1898) Det er nærliggende å tro at denne uttalelsen til Ragna Nielsen ble valgt ut fordi den hørte bra til redaktørens oppfatning av saken.

Gjengangerens interesse for Nylænde var også ny. (25/10 - 1898) Tidligere var det kun tidsskriftet Husmoderen som hadde fått sitt innhold referert når det gjaldt kvinnestoff. 1898-årgangen av Gjengangeren hadde mer stoff om kvinnestemmeretten enn noen av de tidligere gjennomgatte årgangene. Den informerte nøytralt om stemmerettsforeninger i Horten og Kristiansand og om kvinnestemmerettsarbeidet for øvrig. Men etter redaktørskiftet i oktober, da Berge overtok, merkes en viss liberalisering av redigeringsprinsippene. Kontrasten til Bechs ståsted når det gjaldt redigering, er stor. Bech valgte å tie om ikke-aksepterte fenomener så langt det lot seg gjøre. Ingen diskusjon i avisspaltene var ønskelig i hans redaktørperiode. Dette gjaldt for eksempel kvinnestemmerettsengasjement som nok truet den etablerte diskurs innenfor marinesamfunnet der mannen var den som ivaretok det politiske samfunnsengasjement. Når Hortens stemmerettsforening ble omtalt, ble det gjort med Nylænde som kilde, enda stemmerettsforeningen holdt til i det lokale nabolaget. Om dette skyldtes ressursmangler i avisen, det var raskere å klippe ut noe fra andre tilgjengelige kilder enn å drive oppsøkende journalistikk, eller et forsøk på distansemarkering til kvinnestemmerettsforeningen, skal være usagt.

Berges syn på kvinnen som samfunnsmenneske var trolig svært identisk med Bechs, men Berges mer åpne form for redigering ga rom for diskusjon i avisens spalter. Han hadde ideer om at avisen skulle gå ut over sin formidlerrolle og også ta vare på sitt potensiale som diskusjonskanal. Det var avisen som i lokalsamfunnet hadde mulighet til å la motstridende meninger brynes mot hverandre og legge grobunn for et offentlig ordskifte. Berge ville ha debatt og klare standpunkter, ivareta avisens rolle som meningsdannende og også funksjonen som arena for samfunnsdebatten i lokalsamfunnet. Pressens "torgfunksjon" ble synlig i Horten i denne perioden. Redaktøren ga publikum anledning til å kunne ytre sine meninger, og Hortensleserne fikk i Gjengangeren argumentene både for og imot kvinnestemmeretten. Medlemmene av Hortens ledd av L.K.S.F. brukte avisen som et redskap for å spre sine synspunkter og tanker, og Berge lot dette skje, selv om han klart publiserte sine egne standpunkter i debatten. Hortenskvinnene fikk her et rom til offentlig meningsutveksling, og de fikk prøve ut sin rolle som bidragsyter i den offentlige diskurs. Men redaktøren stod likevel fast på sitt standpunkt og stod støtt på sitt konservative ståsted. Denne uenigheten mellom redaktør og eier som vi finner hos Gjengangeren i 1898, signaliserte brytninger i forståelsen av lokalavisens rolle som informasjonsformidler. Redaktør Berges redigeringsprofil hadde en tosidighet i seg – han åpnet sin avis for et offentlig ordskifte, samtidig som han selv ble en del av dette ordskiftet ved å gå inn i debatten og argumentere for sin personlige oppfatning av saken.

Mens Gina Krog, som en av kvinnestemmerettens ivrigste forkjempere, mente kvinnens eiendommeligheter med hell kunne brukes på kvinnestemmerettens område, mente redaksjonen i Gjengangeren at nettopp disse særegenhetene hos kvinnen gjorde henne bedre egnet på husmoderlige arenaer. Likevel må vi kunne si at Gjengangeren i året 1898 bragte kvinnestemmeretten fram i lyset og tillot diskusjon i avisspaltene om reformens berettigelse.

Antakelig var det ikke bare i avisens spalter diskusjonen foregikk, vi må anta at den spredte seg til en del av de hjem som abonnerte på avisene. Således har avisen vært med på å legge grobunn for debatten om kvinnestemmeretten i Horten og på å sette fokus på diskursen om kvinnens samfunnsrolle, og kvinnene i Horten fikk være med på å skape denne diskursen. Imidlertid satt eierinnen av avisen, fru Steenberg, relativt raskt ned foten og fikk tak i en mer tradisjonell redaktør av Gjengangeren, og Olav Berge forlot redaktørstolen.

Hvilken rolle inntok Venstreavisen i Horten til kvinnestemmerett og kvinnens rolle utenfor intimsfæren i 1898? Var avisen en støttespiller for kvinnestemmerettsforkjemperne i byen og med på å fremme et liberalt syn på kvinnen som potensiell medborger med politiske rettigheter? I Høyreavisen kunne vi følge en diskusjon mellom de lokale stemmerettskvinnene og redaktøren. Men Venstres avis i Horten, Hortens Blad, var dette året mer opptatt av unionsspørsmålet og konsulatsaken enn stemmerettssaken. Kvinnestemmeretten var forbausende fraværende i avisens spalter tatt i betraktning at Gjengangeren viste engasjement i denne saken.

Imidlertid finner vi på første side i Hortens Blad 20/12-1898 et inserat kalt "Norske kvinder og kommunal stemmerett". Artikkelen var underskrevet "Bestyrelsen for Horten Kreds af Landskvindestemmeretsforeningen." Det ble påpekt at denne artikkelen hadde vært nektet inntatt i Gjengangeren. Redaktør Berge i Gjengangeren avsluttet som vi så, diskusjonen i Gjengangerens spalter om kvinnestemmerett, og kvinnene hadde trolig da gått til Hortens Blad med sitt innlegg. Dette fant Venstreavisen ved sin redaktør T.N. Kildahl så interessant at den trykte det på første side, til tross for at avisen ikke hadde ofret spalteplass på kvinnestemmerettsspørsmålet i det hele tatt i løpet av året 1898. Dette er trolig et uttrykk for konkurranseforholdet mellom de to avisene, og Venstres organ hadde hatt en kummerlig tilværelse i mange år i sin konkurranse med den veletablerte Gjengangeren. Det viser også at kvinnestemmerettsforkjemperne i Horten brukte avisene aktivt, og ble de nektet innpass i byen største avis, den konservative presse, brukte de Venstreavisen i stedet. Dermed utnyttet de konkurransemomentet mellom avisene, og strategisk sett kunne dette være nyttig.

I artikkelen henledet innsenderne alle voksne kvinners oppmerksomhet på at det forelå ikke mindre enn sju forslag om kommunal stemmerett for kvinner. Disse ville i nærmeste framtid komme til behandling i Stortinget. L.K.S.F. sendte ut en petisjon hvor alle landets voksne kvinner ville få anledning til å skrive sitt navn og på den måte støtte kvinnestemmerettskravet. Innsenderne påpekte at det i alle siviliserte land der kvinnens stemmerett og valgbarhet ennå ikke var gjennomført, var en livlig diskusjon om dette spørsmålet. Fra de land hvor menn og kvinner i forening utførte det sosiale og politiske arbeid, hadde man ikke annet enn gode resultater å oppvise.

Hortenskvinnene viste videre til at spørsmålet om kvinnes deltagelse i samfunnsarbeidet allerede flere ganger hadde vært oppe i Stortinget, og de mente at det under den siste debatten tydelig kom fram at saken nå i Norge måtte betraktes som et tidsspørsmål. De innvendinger mot kvinnes borgerrettigheter som man var vant til å høre fra gammelt av, hadde tiden og utviklingen ryddet av veien. De fant at tiden nå var inne for denne reformens gjennomførelse, det så man uttrykk for i alle de forslag som var blitt innlevert om kommunal stemmerett fra forskjellige kanter av landet. Kvinnene avsluttet:

"Vi opfordrer derfor kvinderne i vor by og omegn at støtte dette forslag med sin underskrift paa den petition til storthinget, som i disse dage ogsaa her sirkulerer."

Rivaliseringen mellom lokalavisene åpnet mulighet for stemmerettsforeningen i Horten til å få publisert en sterk henvendelse til Hortens kvinner om å støtte arbeidet for kommunal stemmerett for kvinner. Foreningen benyttet de kanaler som åpnet seg. I perioden 1890 til 1913 var det ikke ofte vi finner slike opprop fra stemmerettsforeningen på førstesiden i noen av avisene. Kvinnene fikk også her reklamert for petisjonen som skulle sendes til Stortinget med henstilling om å vedta stemmerett for kvinner. Men Venstreavisen var likevel mer opptatt av alminnelig stemmerett for menn i 1898. Strategisk sett er kanskje dette forståelig, det var viktig å få gjennomført stemmerett for alle menn, da fikk man heller ofre kvinnene enn så lenge.

Brigitte Mral, professor i Medie- og kommunikasjonsvitenskap, deler argumentasjonen mot kvinners organisering og deltagelse i det politiske liv i tre. 12) For det første ble det argumentert ut fra det patriarkalske samfunnets grunnpilarer, nemlig en velfungerende privatsfære. Kvinnen var ansvarlig for hjemmets sfære, og kvinnenes engasjement på samfunnsplan ville ødelegge den naturlige ordningen i samfunnet og på sikt føre til samfunnets oppløsning. Det ble også argumentert med biologiske og pragmatiske årsaker. Man mente at kvinner manglet både intelligens, modenhet, erfaring og interesse for å engasjere seg i politikken. For det tredje var det fokus på at emansiperte kvinner ble ukvinnelige. Kvinnestemmerettskvinnene ble betegnet som stygge, frigide og som menneskelige nøytrum. Mral vektlegger også i sin analyse av argumentasjonen som ble brukt i forbindelse med forsvar for kvinnestemmeretten det samfunnsmoderlige perspektivet. Likesom kvinnene bygde opp under det gode hjemmet, ville de også kunne ta sin del av ansvaret for det gode samfunnet for alle, på grunn av sine spesifikke egenskaper som kvinne. Hun finner imidlertid at argumentasjon knyttet til menneskeverd og like rettigheter for alle, ikke hadde samme tyngde i Sverige som i USA. Ellers finner Mral at kvinnestemmeretten i Sverige ble forsvart ved hjelp av logisk argumentasjon, ofte bygd på sammenlikninger, analogier og diverse eksempler.

Josefin Rönnbäck hevder at for de svenske kvinnestemmerettskvinnene handlet det mye om å komplementere mannen, ikke om å konkurrere med ham på hans arenaer. 13) De fleste kvinnestemmerettskvinnene anvendte seg av en maternalistisk ideologi bygget på tanken om samfunnsmoderlighet. Kvinnene i politikken ville gjøre et godt arbeid innenfor omsorg og sørge for de svake i samfunnet. De mente også at en gjensidig nytte ville forekomme, kvinnene ville bli bedre mødre ved å sette seg inn i og ta ansvar i politisk sammenheng. Men i følge Rönnbäck hvilte samfunnsmoderligheten på kjønnskomplementaritetstanken som dannet grunn for en politisk kjønnsarbeidsfordeling. Dermed stengte dette for kvinnens inntreden på andre mannlige områder. Rönnbäck finner også at kvinnene benyttet seg mye av retorikk knyttet til fedreland og nasjonens beste.

Margarethe Steenberg, Gjengangerens eier, døde 20. januar 1900, 61 år gammel. Dermed var Steenbergperioden i Gjengangeren avsluttet. Gjengangeren skrev en rosende nekrolog om henne, hvor vi blant annet finner: 14)

”Aldrig gik hun træt, skjønt der ofte kunne træffe tider som ikke var saa gode at komme over (...) men hun blev fast ved sin Beslutning om at udføre sin Mission saa længe det paa nogen Maade stod til hende.”

Et aksjeselskap overtok Gjengangeren etter Steenbergfamilien. Ny redaktør i avisen ble ”den velutdannede Journalist cand. phil. Thv Rygh”. 15) Og hans kone var medlem av Diskusjonsforeningen! Trolig er dette forklaringen på at avisen nettopp dette året åpnet sine spalter for diskusjonen om kvinnestemmeretten. Margaretha Steenberg hadde nok med sitt konservative verdisyn bidratt til å holde kvinnesaken unna spaltene, og hun sørget raskt for å bli kvitt

redaktør Berge da han ble for liberal i sin redigering. Litt paradoksalt er dette tatt i betraktning at hun selv var kvinne og hadde en utradisjonell rolle som ansvarshavende for en avis. For første gang ble en redaktør ansatt som hadde redaktørstillingen som en heltidsbeskjeftigelse. Ryghs navn ble også anført i avisen. Båndet mellom redaktør og avis ble sterkere, og redaktørens rolle som opinionsdanner ble mer synlig. Han forvaltet dessuten en sterkere økonomisk ressurs i tillegg til mer tid til avisarbeidet. Dessuten ble redaktøren enda mer forpliktet og ansvarspålagt i forhold til avisens offisielle syn.

Venstreavisa "Hortens Blad" skiftet også redaktør i 1900. Den avgående redaktøren, T. N. Kildahl, skrev i sin avis:

"Saa meget skal jeg tillade mig at udtale, at Venstrepartiet paa Horten herefter ikke maa vise en saa stor Likgyldighed ligeoverfor sin Presse som hidtil, men tage et alvorlig Tag i med at støtte sit Organ, Hortens Blad. Høirepartiet udviser langt mer Omhu og Offervilje ligeoverfor sin Presse end Venstrepartiet. Tror Venstre at Venstrepressen er til Gavn for Fædrelandet, saa maa de støtte den af alle Kræfter, og ikke overlade det til en Enkeltmand at slite af sig Helsen af overanstrengelse for at holde et Blad i live." 16)

Venstreaviser har hatt det vanskelig i Horten, grobunnen for og støtten til den konservative pressen var mye sterkere. Uenigheten innen redaksjonen gjorde at det ble startet nok en venstreavis, "Hortens Tidende". Gjengangeren kommenterte:

"Vi agter selvsagt ikke at blande oss i Striden mellom de ærede Venstreorganer. Vi har bare en sterk Formodning om at 3 - tre - Blade magter ikke Horten at underholde. Tiden vil vise hvem som maa bide i Græsset." 17)

Imidlertid ble Hortens Blad og Hortens Tidende slått sammen i 1903.

Hvor stor makt hadde Gjengangeren i lokalsamfunnet? Hvor mange var det som hørte Gjengangerens stemme? At Gjengangeren har tjent på "aviskrigen" er nærliggende å tro. 2. februar 1901 opplyste avisen at den nå utkom i 1000 eksemplarer. 18) Om høsten samme år ble abonnementtallet oppgitt til 1120. Samtidig gikk Gjengangeren over til å komme ut fire ganger i uken i stedet for 3. Avisen har hatt en sterk opinionsdannende funksjon i byen. Kontingenten var 1 kroner pr. kvartal. I oktober opplyste avisen at opplaget var steget til 1400 og at en hel del nye abonnenter var kommet til ved kvartalskiftet. Så når Gjengangeren nå åpnet spaltene sine for kvinnesaksstoff, hadde den fått en stor leserskare i den lille marinebyen. Det er også som nevnt grunn til å tro at Gjengangeren ble lest av mange flere enn de 1400 abonnentene. Avisen ble lånt ut og "delt" mellom flere familier gjennom medabonnement.

Baggethun skriver at det ble mer liv over avisspaltene etter Ryghs ankomst som redaktør:

"Han kommenterte dagens begivenheter, selv om gjengivelsen fra andre aviser nok fremdeles legger beslag på svært mye av den "skutte" satsen. Men fremfor alt ser det ut til at han lykkes med å animere ladestedets og distriktets folk til å skrive om ting som opptar dem." 19)

I 1901 vant kvinnebevegelsen en stor og etterlengtet seier – kvinnene i Norge fikk kommunal stemmerett etter census. Anne Loennechen viser også i sin hovedoppgave at kvinnebevegelsen i 1901 i innlegg i høyre-, venstre- og arbeiderpressen henvendte seg til kvinnene ved å appellere til dem som husmødre og mødre. Representantene for Høyre og Venstre hevdet dessuten at det var deres respektive partier som støttet kvinnesaken og hadde gjort det mulig for kvinner å delta i det offentlige liv. 20)

Aksepterte virkelig den konservative avisen i Horten kvinnestemmeretten i 1901? Var kanskje kvinnestemmeretten heller en motvekt mot Venstres alminnelige mannsstemmerett? I 1891 programfestet Venstre alminnelig stemmerett, og i 1897 fikk partiet grunnlovsflertall. I 1898 vedtok Stortinget at norsk statsborgerskap, 25-års alder og 5 års opphold i landet skulle være kvalifikasjonene som var nødvendig for å få stemme. I tillegg måtte man selvfølgelig være mann. Fattigunderstøttede menn fikk ikke stemmerett. 21) Kunne ”utvalgte” kvinnestemmer i 1901 være en buffer mot alle de brysomme nye mannsstemmene? Det var kommunevalg i 1901, og det kunne være taktisk politisk sett å få med kvinnestemmene ved dette valget. Gjengangeren var Hortens konservative organ med sterk påvirkningsmuligheter i lokal-samfunnet, og kvinnes stemmerett var Gjengangerens store sak i 1901, hele 35 nummer av avisa hadde i 1901 artikler og notiser om kvinnestemmeretten. For første gang var avisen positiv til kvinnestemmeretten. Tidligere hadde avisredaksjonen brukt kvinnens særart som en argumentasjon for å holde henne fast innenfor sitt virke i hjemmet. Hva slags argumentasjon finner vi i Gjengangeren 1901 til forsvar for kvinnestemmeretten?

Allerede i februar finner vi en artikkel kalt ”Stemmerett for kvinner”.(Gjengangeren 23/2 - 1901.) Gjengangeren skrev at det var vanskelig å tro at kvinnestemmeretten ville la vente på seg. Noen ville nok hevde at kvinnen enda i lang tid ville være for umoden til å delta i det offentlige liv,

”men det er kun et Tidsspøragsmaal, naar Adgangen til stemmeurnen vil blive aabnet for - til en Begyndelse en Del af - det smukke Kjøen.”

Gjengangeren refererte Mogenbladet, ”det konservative Partiets ledende Avis” - som offentliggjorde bruddstykker av en italiensk politikers studie som drøftet stemmeretten. Den italienske forfatteren framholdt:

”Kvindens Ævne til at øve moralsk Indflydelse - hendes Deltagelse i Valgene vil medføre at Partipolitikken Farer forminkes. Den Ting at Kvinderne almindligvis af Naturen er mere konservativt anlagt end Mænderne, bør ikke berøve dem Stemmeretten. Thi denne Egenskab hos Kvinderne udelukker ikke Fremskridt, men den forhindrer at man gaar for hurtig frem.”

Forfatteren tilla kvinnes egen tilbakeholdenhet overfor stemmeretten vanens makt. Motstandere av reformen mente at hvis kvinnene fikk stemmerett, ville de stemme som ektemannen, broren eller sønnen. Men menn påvirket også hverandre på liknende måte, ble det hevdet.

”Om man indrømmer Kvinderne Stemmeret, og jeg tenker da ogsaa paa de gifte Kvinde, saa vil det gaa saa at om manden er Hustruen aandelig overlegen, vil hun stemme efter hans Raad, men er det Modsatte Tilfeldet, vil han stemme efter Hustruens Opfatning.”

Dette ble trykt på første side av Gjengangeren - en artikkel for kvinnelig stemmerett - og en argumentasjon til forsvar for reformen. Tanken om kvinnens spesifikke egenskaper var grunnleggende for artikkelforfatteren - hun var mer moralsk vurderende enn mannen og også mer konservativ. Men kvinnens særegne natur ble her brukt til å forklare hvorfor hun var viktig i politikken. Kvinnestemmeretten ble en konservativ garanti, og forfatteren avviste klart at kvinnen var lettere påvirket enn mannen. Det var en del av kvinnens natur at hun var mer konservativ og systembevarende enn menn – nettopp derfor trengtes hun på den politiske arena. Avisen hadde tidligere gjennom utallige kommentarer og artikler argumentert mot den alminnelige stemmerett for menn. Nå var den reformen imidlertid vedtatt, og Gjengangeren følte at det hastet med å få kvinnene inn på den politiske arena. I tillegg til kvinnes konservative holdning, var det også en kvinnelig kommunal stemmerett etter census som var

aktuell – den ville gi stemmerett til en gruppe kvinner som nok ville gi partiet Høyre et stort stemmetilfang. Det ville ikke de menn som hadde ervervet stemmerett i siste instans. Derfor er det nærliggende å tro at den konservative presses og partiet Høyres velvilje overfor kvinnestemmeretten i 1901 nok også bunnet i andre motiver enn det at kvinnen fortjente denne medborgerrettigheten ut fra et menneskerettighetsperspektiv.

I mai 1901 informerte Gjengangeren om stemmerettsreformens framgang i Stortinget. Da utsettelsesforslaget ble forkastet av Odelstinget, kommenterte redaktøren:

”I Sanhed en ledende, en sterk og modig Regjering. Under den efterfølgende Realitetsdebat udtalte flere konservative Representanter, (...) sig varmt for at give Kvinderne kommunal Stemmeret. Flere Venstremænd udtalte sig i samme Retning, men Sagens Ordfører og flere Venstrerepresentanter ansaa ikke Stemmeret for Kvinder moden til Indførelse.” (11/5 - 1901)

Kvinnestemmeretten ble en politisk brekkstang - den konservative presse forsøkte å gi Høyre æren for innførelsen av kvinnestemmeretten, og lokalavisen fulgte opp denne linjen.

Kvinnestemmeretten var en sak som opptok avisredaksjonen svært i 1901. Hortenskvinnene ble informert regelmessig om reformens utvikling. Komplementariteten mellom kjønnene var en rotfestet diskurs, men denne skulle ikke hindre kvinnene i å delta i samfunnsarbeidet - snarere tvert om, de representerte verdifulle nye ressurser også på makronivå. De aktive kvinneforkjemperne i byen fikk nå støtte av den konservative lokalavisen, og kona til redaktøren var nettopp i dette miljøet. Fru Rygh var medlem både av Diskusjonsforeningen og av Hortens ledd av L.K.S.F. Hvor stor betydning det hadde i denne sammenheng, er vanskelig å si. Men man må ha lov til å tro at redaktøren var åpen for stoff om en sak som hans kone slåss for.

Imidlertid tok Gjengangeren seieren noe på forskudd, forslaget ble ikke godtatt av Lagtinget. Men Gjengangeren skrev: (14/5-1901)

”Vi lykkeønsker Hustruene og de selverhvervende Kvinder med Odelstingets Beslutning af fredags og vi lykkeønsker Kommunerne med den Sum af Indsigt, Interesser, Hjertelag og Redelighed som herved vil blive tilført deres Styre. Vi lykkeønsker ogsaa Professor Hagerup med at det faldt i hans Lod som Høires Fører at se virkeliggjort en Reform for hvilken han har taget til Orde allerede paa en Tid, da Kvindernes Stemmeret for dens Tilhængere stod som en fjern Drøm og for det store Flertal af Befolkningen som en Absurditet.”

I retoriske vendinger knyttet til høytid, patos og ros ga Rygh uttrykk for sin glede over kvinnestemmerettsreformen. Men visse betenkligheter hadde nok avisen:

”Vi er ikke blinde for den Risiko, der løbes ved uden Forberedelser at kaste titusner af kvinder ind i det komm. Liv - Samlagsafstemningene har vist at de kan være et let Bytte for den Fanatisme som appellerer sterkere til Følelser end til nøgtern Forstand. Men vi har - med Morgenbladet - paa den anden Side det sikre Haap at Kvinderne vil bidrage til at holde Ansvarsfølelsen i Kommunerne vaagen (...) Kvinderne vil have Redelighed og ærligt Stel. ”

Gjengangeren mente at kvinnene vel så mye som mennene hadde følte problemene med stigende skatter, og de ville med sin personlighet lett kunne oppta kampen for hjemmenes vel. Kvinnene ville dessuten

”være lydhøre for alt, der angaar Skole, Fattigpleie og Oplysning og moralsk Løftelse.”

Kvinner var, i følge avisen, følelsesmennesker mer enn menn, allikevel trodde Gjengangeren at den kvinnelige ansvarsfølelse ville holde den kvinnelige natur i sjakk. Tidligere hadde

avisen brukt den kvinnelige naturs eiendommelighet i sin argumentasjon for å holde kvinnen i hjemmet. Nå ble den samme kvinnelighet brukt i argumentasjonene for kvinnenes stemmerett, idet samfunnsnytt og gavnligheten for samfunnet ved bruk av kvinners stemmerett ble understreket. Avisen fremhevet det Nilsen Lein kalte nytteaspektet ved kvinnestemmeretten. 22). Gjengangerens kvinnesyn var preget av den tradisjonelle, romantiske oppfatning av kvinnen med bakgrunn i konservative holdninger til kjønnsrollemønsteret. Likevel skulle disse "femininiteter" ikke bare komme hjemmet til gode, men også bli benyttet til gagn for samfunnet som et hele. Det samfunnsmoderlige aspektet ble sterkt i avisens argumentasjon. Kvinnestemmeretten burde brukes til å hevde hjemmenes interesser og styrke hjemmenes innflytelse. Kvinnens natur ble brukt som forsvar for det avisen anså som politisk riktig. I 1890 skulle ikke kvinnen ha stemmerett på grunn av sin kvinnelige natur, som gjorde henne best skikket til å arbeide i hjemmet. I 1901 skulle kvinnen ha stemmerett på grunn av den samme kvinnelige natur som gjorde henne bedre egnet til å løse diverse samfunnsoppgaver enn mannen. Disse samfunnsoppgavene var knyttet til de områder som kvinnen hadde ansvaret for i hjemmet - omsorg og moral. Den kvinnelige natur ble en viktig del av en retorikk som ble brukt både av motstandere og forkjempere for kvinnestemmeretten. Dessuten trodde avisen at kvinnene var konservative av natur og derfor ville representere et konservativt stemmetilfang. De kvinnene som fikk stemmerett etter censusgrensen, var vel en gruppe hvor man kunne forvente en del konservative standpunkter. Nettopp derfor var det viktig å få kvinnene med, slik at de kunne være en motvekt til alle de menn som nå fikk stemmerett og som sikkert ikke ville stemme konservativt. Da kunne det nok hende at kvinnens natur kunne være grei å ty til som argumentasjon. Likevel representerte nok Gjengangerens syn på kvinnens særart en allment akseptert diskurs om kvinnerollen. Selv Marie Høegs og Gina Krogs argumentasjon for kvinnestemmeretten hadde rot i synet på kvinnens forskjellighet fra mannen, som igjen medførte at kvinnen representerte en ressurs for samfunnet som mannen ikke kunne bidra med. Kjønnskomplementariteten som nok var allment akseptert, kunne brukes både som argument mot og for kvinnestemmeretten. Men selv når kvinnens egenart ble brukt i en argumentasjon for kvinnestemmeretten, ble den en hindring for likestillingstanken, fordi kvinnenes innsats på makronivå ble begrenset til egnede områder for kvinneengasjement mens mannen egnet seg på alle områder. Dermed ble på et vis politikken også femininisert, visse felt innenfor den politiske sfære ble tildelt kvinnene. Men var det det flertallet av kvinnesakskvinnene ønsket?

Denne argumentasjonen formidlet også et arbeidsfellesskap mellom kjønnene som gikk ut på at kvinnene skulle samarbeide med menn i storsamfunnet, kvinnene skulle komplementere menn og slett ikke konkurrere med dem på den politiske arena. Kvinnene i politikken skulle sysle med det de alltid hadde gjort – menn kunne ta seg av "storpolitikken". Likevel kan man nok si at å peke på samfunnsnytt ved at kvinner fikk ta del i politikken, indirekte var en kritikk av den måten mannen utøvde politikken på. Josefine Rönnbäck kaller dette "et feministisk paradoks", ved å argumentere og utnytte genusforestillinger, opprettholdt og forsterket både kvinnestemmerettskvinnene og avisredaksjonen kjønnsoppfatningene, og på det viset ble genusordningen reproduisert. 23)

Lykkeønskingen til kvinnene ble trykt på første side i avisen. I samme nummer finner vi mer stoff om kvinnenes stemmerett. Gjengangeren skrev at kvinnens stemmerett var alminnelig samtaleemne, og at avisens kvinnelige lesere nok var spente på å "faa vide et og andet herom." (14/5-1901) Intervjuet med Frederikke Marie Qvam og Ragna Nielsen ville gi leserne iden informasjonen de trengte, og avisredaksjonen ønsket å informere Hortens kvinner om kvinnestemmeretten. Fredrikke Marie Qvam uttrykte tilfredshet. Hun ventet ikke at kvinnestemmeretten straks skulle utrette så mye, men hun hevdet at det var kvinner som var

spesielt begavet og kunne utrette mye for samfunnet. Dette burde man være tilfreds med. Ragna Nielsen uttrykte engstelse for at mange kvinner manglet forståelse for kommunale arbeider og at det burde skrives en katekismus for stemmeberettigede kvinner. Året før hadde KSF forberedende arbeid med foredrag og debatt om kommunalt styre og stell, f.eks. byens renhold, sunhetskommisjonen osv. Ragna Nielsen håpet at kvinnene selv ville sette frem for seg de grunnprinsipper de ønsket å arbeide etter, og til det trengtes omtanke, økonomi og praktisk sans. Kvinnene kunne ta seg av de som hadde det vondt i samfunnet, gjennomføre endringer innenfor byenes utseende og renhold. En kvinne med husmoderlig erfaring ville kunne disponere kommunens penger bedre enn en mann, kvinnen var sparsommelig og kunne hindre overdrivelser innenfor kommuneøkonomien.

Det var kvinnenens økonomiske sans Ragna Nielsen fremhevet. Spesielle kvinneområder ble nevnt, og Nielsen hadde tro på at kvinnene ville være konservative i sin stemmegivning. Også Ragna Nielsen, i likhet med Marie Høeg og Gina Krog, tilkjennega troen på den egenartede kvinnelige natur. Ida Blom skriver om nettopp dette: 24)

“There is reason to suppose that Norwegian women did something to promote their own demands by living up to men’s expectations that they would support men’s political objectives and by extending their function of caring for the sick and the weak from the home to society at large.”

Kvinnene overførte sine roller i hjemmet til samfunnet i helhet - å ta seg av syke og svake, å drive moralsk opprustning ble via veldedighetsarbeidet i en halvprivat sfære ført over til en offentlig sfære. Men kvinnene var med på å tildele seg selv de samme rollene i samfunnet som de hadde i hjemmet, de var med på å definere kvinneligheten og utvide området hvor kvinneligheten med hell kunne anvendes, fra mikro- til makronivå. Avisredaksjonen og ”stemmerettsgeneralene” stod samlet om særartsideologien og maternalismen, de forsøkte å omdefinere kvinneligheten og spesielt moderligheten, til en politisk ressurs. Kvinneligheten var viktig i politiske virkeområder, den var viktig for stemmegivning, innenfor utøvende politikk og innenfor lovgivningsområdet. Vi finner en slags kopling mellom hjemmet, moderligheten og storsamfunnet og politikk, og politikken blir også kjønnnet – kvinner og menn får hvert sitt ansvarsområde innenfor den politiske dagsorden. Denne kjønnete politikken har bestått i mange år, og gjør det vel til dels i dag også. Kvinner og menn ble møtt med ulike forventinger innefor det politiske virkeområde. Kvinner representerte det kvinnelige, menn representerte det mer allmenne. Dermed ble det mannlige normen, og det kvinnelige heller marginalisert.

Gjengangeren uttrykte overraskelse over at kvinnestemmerettsreformen ble forkastet av Lagtinget og uttrykte usikkerhet og bekymring for reformens videre behandling. Avisen hevdet at

”den Opinion har vundet i Styrke at det vil være til Gavn og Styrke at faa Kvinderne med paa det kommunale Omraadet.” (21/5-1901)

Etter at kvinnene hadde fått kommunal stemmerett etter census i mai 1901, ble det neste diskusjonsemnet i avisspaltene hvordan de nye stemmeberettigede skulle organisere seg. Skulle kvinnene danne sine egne organisasjoner hvor medlemskapsbilletten kun var kjønnnet, eller skulle de organiserer seg i de allerede eksisterende politiske partier sammen med menn? L.K.S.F.’s linje var klar, og Gjengangeren engasjerte seg i denne problematikken. I en førstesides artikkel kalt ”De stemmeberettigede Kvinder” skrev avisen:

”Hvad vil de gjøre? Vil de slutte sig sammen som Kvinder eller vil de træde ind i de allerede bestaaende Partiorganisationer og gennem disse gjøre sin Indflydelse gjeldende?” (4/6-1901)

KSF mente kvinnene burde betenke seg vel og lenge før de gikk inn i de eksisterende partier, men heller slutte seg sammen som kvinner. Dette syntes Gjengangeren var eiendommelig:

”Det naturligste skulde jo synes at være at ligesom Mændene er konservative, forsiktig reformvennlig og radikale, og har sluttet sig sammen efter sin politiske Anskuelse, saaledes vilde Kvinderne gaa sammen i Foreninger efter sine meninger.” (4/6-1901)

Gjengangeren mente videre at KSF var representant for bare en liten del av landets kvinner. Foreningen var en ren lokal sammenslutning bestående av ”noen Kristianiadamer under Ledelse av noen Lærerinder ved Kristiania Folkeskole.” Deres program var snevert, de skulle kun skaffe stemmerett til kvinner med selvstendig erverv, og direkte skatt til kommunen. Dette ville i regelen utelukke gifte kvinner.

”Om end visstnok med Urette har Foreningens Medlemmer været betragtet som ”Mandshadkvinder” par Excellence, og deres Oprob synes at gi en vis Berettigelse til at fastholde denne maaske i og for sig uriktige Opfatning.”

Men heldigvis, skrev Gjengangeren, var der en annen organisasjon av kvinner, med et friere syn og et videre virkefelt, nemlig L.K.S.F., som hadde hovedsete i Kristiania, med avdelinger rundt om i Norge.

”Dette er den som ved sit energiske Arbeide for Ligestillethed mellom Kjønne og lige Ret for gifte som for ugifte kvinder og sitt Forslag om alm. Stemmeret ogsaa for Kvinder og sine Proteste fra alle Ægne af Landet mod Udvidelse af Stemmeret med Udelukkelse af Kvinder, har bragt det derhen hvor man nu staar. Og ligesom Kvinderne gennem denne Landsorganisasjonen hidtil har arbeidet for Nedbrydelse af de Skranker, Kjønnsfordommene har reist, saaledes vil de visstnok ogsaa frabede sig enhver Deltagelse i det Koalisjonsarbeide som en liden Flok Kristianiakvinder nu stræver med.”

Det var L.K.S.F.’s og Hortens ledd av L.K.S.F.’s prinsipper for organisering av kvinnene før valget avisen forsvarte, den aviste KSFs forslag om egne kvinnepartier. Man burde stemme etter sak, ikke etter kjønn. Men det var naturlig at kvinnene ønsket å drøfte seg imellom sin nye stilling som velger. KSF’s opprop om ikke å slutte seg til bestående partier, men opptre som selvstendige organisasjoner, var ”ravruskende galt”. Man valgte etter faglige hensyn, ikke etter kjønn. Det ble ikke spurt om man var kvinne eller mann, men hva man mente om det og det. Redaktør Rygh var klar i sitt standpunkt:

”Kvinden kan og maa hevde sin egen mening og slutte sig til dem som deler deres Syn. De maa ikke lade sig behandle som en Klump, der kan trilles her og der af et par stærke Næver (...) hvis Mennene hadde gjort som KSF, behandlet Damerne som en sammenlimet masse, vilde det være optaget som en Fornærmelse, hvad det ogsaa vilde være, hvis det ikke var lutter Tankeløshed.” (6/6-1901)

Hvorfor var dette så viktig for avisredaksjonen i Gjengangerene å gi uttrykk for at kvinner burde organisere seg etter politisk standpunkt og ikke etter kjønn? En årsak kan være at politikens virkeområde var knyttet til saksbehandling og ikke til kjønnskillinger og genuskonflikter. Men jeg mener den viktigste årsaken nok kunne være at Høyre ønsket kvinnenes stemmetilfang, og at avisredaksjonen og også hele Høyrepressen ikke var helt ærlige i forhold til sine motiver for å ønske kvinnene innlemmet i de allerede eksisterende partier. Særartsargumentasjonen kunne være et vikarierende motiv for den konservative bevegelse, det var flere Høyrestemmer som var ønsket, og det var viktigere enn å holde på tradisjonelle kjønnsbarrierer mellom hjem og samfunn. Noen var nok også redde for at kvinnene innenfor særlige kvinnepartier kun skulle bli opptatt av å føre kvinnebevegelsens

rettighetskrav videre, og for at kvinnene dermed ikke ville bli riktige ”partikvinner” som var opptatt av politiske saker og ideologiske skillelinjer.

Gjengangeren brukte spalteplass på å mobilisere kvinnene til valgdeltagelse høsten 1901. 27. sep. 1901 ble det trykt en lengre artikkel på første side i Gjengangeren: ”Kvinderne. Naturligvis skal vi stemme.” En kvinne skrev i ”Vikværingen” at det ergret henne å bli spurt om hun skulle stemme:

”For selvfølgelig skal vi stemme, alle som bare kan. Lad os ikke kujonere af enkelte mandfolks Haanlatter med spydige Bemærkninger om, at det skal blive morsomt at se Mor dit og Mor dat med Stemmesedler i Haande. (...) Lad os ikke godta Flosklerne om at Kvindens Plads ikke er ved Valgurnen. Tiderne vil forhaapentlig vise at Hjemmene ikke har lidt derved at Kvinderne fik Stemmeret

I en førstesideartikkel noe seinere på høsten skrev Gjengangeren:

”At Kvinder vil faa plads paa Høires Kommuneliste, er selvsagt. Det var Høire som skaffede Kvinderne kommunal Stemmeret, og det er Høire hvis Ret og Pligt det er i første Linje at tage denne Tilvæxt til Indtægt for det kommunale Liv, skriver Morgenbladet. Vi slutter os til disse, det ledende konservative Organs Ord.” (1/10-1901)

En ny førstesideartikkel tok opp en gang til problemet med kvinnenes manglende politiske erfaring: ”Tause Kvinder!” Gjengangeren skrev at kvinnestemmeretten så ut til å spille en overmåte beskjeden rolle i landdistriktene. Det var nemlig naturlig at kvinnene følte en viss tilbakeholdenhet, kvinnene hadde ikke helt rukket å sette seg inn i sine nye plikter i samfunnet. Men interesseløshet og slapphet var av det onde og fremkalte bare formodning om at kvinnestemmeretten ble slengt vel hodestups inn på ”fredlige Enemærker”. Avisen oppfordret de kvinner som hadde kjennskap til det kommunale liv og interesse for det, til å gå til sine medsøstre og rettlede dem.

”Ingen forlanger at de nye Stemme- berettigede skal staa færdige, fulde af Viden om de Ting, de nu er kaldte til at deltage i. Men det er deres Pligt efter Evne og Leilighed at søge saaden Viden. Og her maa de faa Støtte af de paa dette Strøg mere interesserede og fremskredne Kvinder. Lad os ikke ogsaa ved Valgerne her i Byen og i Distriktene faa se det triste Syn av Tause Kvinder, men lad det vise sig at ogsaa kvinderne vil være med i det Arbeide som gaar ud paa at bygge Samfundet altid videre frem og høiere op.” (10/10-1901)

Gjengangeren gikk på et vis i 1901 inn i rollen som ”innpisker” overfor kvinnene, avisen formante og oppmuntret kvinnene i byen til å stemme. De kommunene som hadde hatt sine kommunevalg, hadde hatt en lav deltagelsesprosent for kvinner, og denne pådriverrollen i forhold til kvinnenes valgdeltagelse, tok avisen alvorlig og brukte høsten 1901 mye spalteplass på dette. Den forsøkte å gi kvinnene selvtillit, støttet opp om deres valginnsett og appellerte til ansvars- og pliktfølelse, og var således med på å endre den diskursive holdningen knyttet til kvinnestemmeretten. Den forsøkte også å legitimere kvinnestemmeretten enda grundigere enn den allerede hadde gjort ved å sakse fra Stortingstidene høyrelederen professor Hagerups uttalelser om kvinnestemmeretten. (26/11-1901) 25) Høyrelederens synspunkter på kvinnestemmeretten var nok helt i tråd med avisredaksjonens syn. Hagerup mente det ikke var tilstrekkelig grunn til å utsette kvinnestemmeretten, og at han lenge hadde hatt dette standpunktet. Den begrensede kommunale stemmerett var et innlysende rettferdighetskrav, ikke minst var det økonomiske aspektet viktig. Når kvinnene bidro til de kommunale byrder, burde de ha andel i å øve kontroll med fordelingen av midlene. I Norge fantes det kommuner der den vesentligste skatt ble betalt av en enkelt kvinne eller noen få kvinner, disse kvinnene hadde likevel ikke noen kontroll over midlenes anvendelse.

Hagerup fortsatte:

”(...) inden Kommunen er det saa mange Gjøremaal, til hvis Løsning Kvinden - hvorledes man end oppfatter hendes specielle Opgaver - dog maa det indrømmes at medbringe ganske særlige Betingelser. Det er Spørgsmaalet om Skoleordningen, i aller første Rekke - der er Spørgsmaalet om Fattighjelp, og der er Spørgsmaalet om Sygepleien, tildels ogsaa Kirkevesen. Paa alle disse Omraadene vil man umuligt kunne bestride at kvinderne medbringer endogsaa ganske særlige Betingelser for at kunne deltage i Kommunens Styrelse med Indsats af stor personlig Betydning, Erfaring og Indsigt og derfor ogsaa med stort Udbytte for det kommunale Liv derigjennem for Samfundets Udvikling. Kvindestemmereten er retfærdig og bidrar til full Udvikling af Samfundslivet.” (26/11-1901)

Høyrelederen argumenterte for kvinnestemmeretten primært ut fra et rettferdighetsperspektiv. Men fordi det var kvinnens rett å få stemme, så Hagerup nytten for samfunnet på grunn av kvinnens særart og spesielle kompetanseområde. Kvinnenes natur ble igjen bestemmende for hvilke felt hun skulle arbeide innenfor politikken. Kvinnen trådte i 1901 over i den offentlige sfære. Men kan man så si at dette skjedde på mannens premisser, at feminiteten var bestemt av ham? Jeg vil heller si at det var den alminnelige samfunnsoppfatning om kvinnelighet som var bestemmende. Også kvinner definerte sitt ansvarsområde på den offentlige arena som det felt der hennes medfødte egenskaper egnet seg best, også lederne innenfor kvinnestemmerettsbevegelsen framhevet som vi har sett komplementariteten og samfunnsnyttene.

Også Hagerup benyttet i sin argumentasjon eksempler fra andre land der kvinnestemmeretten hadde vært en suksess og trakk inn Sverige, der kvinnen hadde hatt kommunal stemmerett i flere år. Kommunen ble like bra skjøttet i Sverige som i Norge og

”den svenske Kvinde intager ikke nogen anden Stilling inden Huset i Hjemmet end den norske.”

Kvinnens plass var fortsatt i hjemmet. Hennes stemmerettsarbeid og kommunale oppgaver skulle ikke gå ut over hennes plikter i intimsfæren. Vi aner konturene av kvinnens dobbelte funksjon - rollen som den arbeidende kvinnen i hjemmet og den rollen samfunnet eller yrket tillar henne. Kvinnens tradisjonelle rolle ble utvidet. Hagerup avsluttet med å si at han ikke kunne gå med på å utelukke de gifte kvinnene, fordi

”det nettopp er fra den Kant, man kan vente den verdifuldeste Indsats i kommunale Gjøremaals Skjøtsel.” (26/11 - 1901)

Etter som valgdagen nærmet seg, 12. desember 1901, forsøkte avisredaksjonen stadig å mobilisere og støtte kvinnene til å bruke sin stemmerett. I en førstesidesartikkel kalt ”Kvindene og Valget” (30/11-1901) ble det hevdet at mange kvinner, ikke minst blant de bedrestilte, ytret ulyst til å delta i det forestående valg, især innen husmødrenes krets. Kvinnene selv sa at de ikke hadde bedt om stemmeretten og ikke ønsket å engasjere seg i det offentlige styre og stell. Dette forstod Gjengangeren, stemmeretten medførte stort ansvar og

”derfor er det nettopp blandt de solideste Elementer af de nye kvindelige stemmeberettigede, at man hyppigst har faaet høre lignende Udtalelser. (...) men forstandige og ansvarsbevisste Kvinder vil ved nærmere Eftertanke komme til det Resultat at de vil paadra sig et stort Ansvar overfor det Samfund de lever i om de undlader at stemme.”

Gjengangeren påpekte at stadig større skarer av stemmeberettigede hadde blitt fremkalt av Venstre. Disse betalte et minimum av skatt, mens tusenvis av selvstendige kvinner i offentlige stillinger eller selvstendige næringsdrivende, ble stående utenfor.

”Men foruden de selvstændige skattebetalende Kvinder - var det ogsaa Tusender af Husmødre, hvis Arbeide i deres Hjem dog ikke kunde sættes ringere end Tjenestepigens, en Husjomfrus eller en Vaskekones.” (30/11-1901)

Kvinnenes skatteytelse indirekte gjennom sameie med ektemannen var betydelig, og skulle man først ta kvinnene med, kunne man ikke gi stemmerett til tjenestepiker eller sypiker som tjente 400 kroner, men holde husmoren utenfor. Det ble videre påpekt i artikkelen, som var sakset fra Bergens Aftensblad, at hvis skattebetalende kvinner ikke deltok i valget, ville de skatteløses innflytelse på utfallet bli faretruende stor, og

”hvis de mange Husmødre, der sammen med sine Mænd betaler en stor Del af Kommunens Byrder, holder sig borte fra Valget, medens Arbeiderpartiet møder med sine Hustruer, da vil selvsagt ligevekten i det kommunale sterkt forrykkes.” (30/11-1901)

Kvinnene ble brukt politisk for å sikre et konservativt flertall. Frykten for venstrekreftene og sosialisme gjorde at konservative krefter fant det taktisk riktig å gi en utvalgt del av kvinnene stemmerett. Men en ting var å gi dem stemmerett, det var også svært viktig å få disse kvinner fram til stemmeurnene, og avisredaksjonen påtok seg gjerne denne oppgaven. Den 12. desember, dagen før kommunevalget, oppfordret Gjengangeren Høyres kvinner til å møte fram. Det var deres plikt, ble det hevdet.

Gjengangeren skiftet rundt århundreskiftet standpunkt med hensyn til kvinnestemmeretten etter census, og i 1901 var den svært positiv til tanken. Kvinnestemmeretten var den saken som i 1901 fikk størst oppmerksomhet. Avisen var dette året sammen med kvinneforeningene en pådriver i stemmerettsarbeidet og i organiseringen og mobiliseringen av kvinnene før kommunevalget. Argumentasjonen var i stor grad knyttet til nytteapektet for samfunnet, men også til rettferdighetsprinsippet. Følgende argumenter kom fram i Gjengangeren's spalter i løpet av året 1901 for en begrenset kommunal stemmerett til kvinner:

- 1) Kvinnene er mer konservative enn menn, de vil tilføre det konservative partiet mer stemmer.
- 2) Kvinnene har spesielle evner som gjør dem bedre skikket enn mannen til kommunalt arbeid innen skole-, sunnhet og helse-, fattig- og kirkesektoren.
- 3) Kvinnene har evne til moralsk innflytelse, er sparsommelige, har rettferdighetssans.
- 4) Kvinner som betaler skatt bør være med å fordele midlene.
- 5) Det er uheldig for kvinnens karakter å skulle øve politisk innflytelse ad omveien.
- 6) Kvinnestemmeretten har hatt positivt utfall i andre land.
- 7) Å utelukke gifte kvinner er en underkjennelse av husmorens arbeid.
- 8) Landet rykker opp på et høyere kulturnivå.

I 35 artikler og notiser fant vi stoff om kvinnestemmeretten i 1901. Det er imidlertid klart at for Gjengangeren var kvinnens viktigste rolle fortsatt i hjemmet, det var det som var hennes naturlige virkefelt på grunn av hennes feminine egenskaper. Men hennes arbeidsområde skulle nå utvides, hun skulle tre inn i kommunearbeidet på de områder der hun grunnet sin natur - sin omsorgsbegavelse - passet best:

<u>Privatsfæren</u>	<u>Halvprivat sfære</u>	<u>Offentlig sfære</u>
Hjemmet	Veldedighet	Kommunalpolitikk
Omsorg/oppdragelse	Omsorg/oppdragelse	Omsorg/oppdragelse
Sykepleie	Sykepleie	Sykepleie
Moralsk opprustning	Moralsk opprustning	Moralsk opprustning
Edruelighet	Edruelighet	Edruelighet

Kvinnen hadde vunnet på et felt, hun hadde utvidet sin rolle til en større sfære, men hun satt fortsatt fast i den rollen mannssamfunnet hadde plassert henne i, den feminine, klart

avgrensede kvinnerollen. Likevel var kvinnene med på å bestemme sin feminitet, de så selv sine muligheter innenfor samfunnsvirket bestemt av kvinnenaturen. Kvinneligheten ble brukt strategisk for å oppnå medborgerskap, og retorikk knyttet til komplementariteten ble brukt av kvinner så vel som menn. Feminiteten ble på et vis en forklaringsmodell som kunne brukes både til forsvar for kvinnestemmeretten og til argumentasjon mot den, og for meg ser det klart ut til at "alle" brukte denne, både menn og kvinner, mannlige politikere og kvinneledere innenfor kvinnebevegelsen.

Kvinnestemmeretten ble et offer for politisk rivalisering, når Venstre var for, markerte Høyre opposisjon ved å kjøle i interessen og omvendt. Konservativ politikere forstod også etter hvert at kvinnelig stemmegivning, da særlig etter census, kunne være av konservativ verdi. De forklarte sin interesse for kvinnestemmeretten med den kvinnelige natures egnethet for kommunalpolitikken. Kvinnene ble i det politiske spillet en slags brikke som politikerne kunne flytte rundt der det passet seg. Høyre lot en klasseskillende tankegang gå foran en kjønnsskillende - det var et klart uttrykk for taktisk mottrekk fra Høyres side at de ønsket de konservative kvinnene med i stemmerettsmassen som en motvekt mot Venstres alminnelige mannsstemmerett.

Gjengangerens holdning til den borgerlige kvinnebevegelsen i Horten forandret seg totalt på et tiår. Diskusjonsforeningen var i 1901 aktuelt stoff, det samme var Hortens ledd av L.K.S.F., Marie Høeg ble referert og rost, og hennes taler ble i sin helhet referert i Gjengangerens spalter. Mye spalteplass ble gitt til artikler hvor kvinnestemmeretten ble forsvart. Lokalavisen godtok og respekterte Høeg som en opinionsdanner og kunnskapsformidler i forhold til kvinnestemmerettsproblematikken, til tross for hennes utradisjonelle levesett og eksponering av ikke-feminine verdier.

Var Venstreavisen i Horten like opptatt av kvinnenens arbeid for medborgerskap i 1901? Man vil kunne tro at en avis som sognet til det liberale parti burde føle at kvinnenens stemmerett var viktig ut fra et menneskerettighetsprinsipp. Men Hortens Venstreavis var ikke opptatt av kvinnestemmeretten på samme måte som Gjengangeren dette året. 15 av årgangens numre (26) inneholdt informasjon om den kommunale stemmerett for kvinner, men det var ofte små notiser, og det var ingen glødende innlegg for kvinnestemmeretten slik vi til dels fant i den konservative avisen. Avisredaksjonen valgte heller å informere nærmest nøytralt om kvinnestemmerettens gang i Stortinget. Venstreavisen i Horten informerte sine lesere om kvinnestemmerettsreformens gang i Stortinget, men uten særlig engasjement for saken. Vi finner ingen lykkeønskninger i Venstreavisa på linje med Gjengangerens høytidsstemte og patosfylte gledesutbrudd i forbindelse ved vedtaket av kvinnestemmerettsreformen, det er nesten så man har en følelse av at avisredaksjonen forsøkte å dempe ned oppmerksomheten rundt denne reformen. Fryktet redaksjonen i Hortens Blad at kvinnene ville gå hen og stemme konservativt? Også når det gjaldt mobilisering av kvinneressursene til valget holdt Hortens Blad en mye lavere profil enn konkurrenten Gjengangeren. Men avisen anbefalte foredrag om den nye kommunale stemmerettsloven og kvinnenens plikter i denne sammenheng. Her fungerte Venstreavisen klart som en redskap i Stemmerettsforeningens hånd.

Men Venstreavisen tok opp den konservative presses ros og holdning overfor kvinnestemmeretten i en artikkel kalt "Kvinnerne og Høire. Kommunevalget". (8/11-1901) Artikkelen pekte på det faktum at den samlede høyrepresse for kort tid tilbake hadde omtalt de Venstremenn som talte og stemte for kvinnestemmeretten med hån og forakt. Tonen i artikkelen var sarkastisk og preget av ironi:

”Og ligesom det ikke var nok, at en Steen, en Ullmann, en Carl Berner blev gjort til Gjenstand for Indignationen, beskyldte man uden videre det samlede Venstre for at huse saadanne ”revolutionære” Ideer, som at Kvinder burde ha Stemmeret ligesaavel som Mænd.”

Hortens Blad mente at Høyre hadde funnet kvinnestemmeretten som et mottrekk mot alle menns stemmerett. Lederne i Høyre hadde samlet så mange stemmer for kvinnestemmeretten da den kom opp i Stortinget at loven fikk det nødvendige flertall når Venstres stemmer kom til. Artikkelforfatteren fant at dette selvsagt var positivt, men at det var Venstremenn som i årrekker hadde arbeidet for kvinnestemmeretten og som hadde belyst den slik at den nå fikk flertall. At ikke alle Venstremenn stemte for loven i Stortinget, skyldtes at kvinnestemmeretten ikke på det tidspunktet forelå på valgprogrammet. Derfor visste ikke Venstremennene helt hva velgerne ønsket. At Høyre forsøkte å ta æren for gjennomføringen av kvinnestemmeretten, var etter skribentens mening, forvrengning av saken. Han fortsatte:

”Saa i noget Taknemlighedsforhold staar ikke Kvinderne til Høire. Snarere tvert om. Men om Kvindernes og Høires Interesser falder saadan sammen - i Skolespørsmaal, Fattigspørsmaal osv. hvor formentlig Kvinderne er spesielt interessert, men hvor Høire gennemgaaende har indtat en meget konservativ Holdning - se det er en anden Sag. Vi tror det dog neppe.”

Det var viktig for begge partier og den tilhørende presse å høste æren for å ha gjennomført kvinnestemmerettsreformen. Begge partier ønsket å høste kreditt for kvinnens medborgerrolle.

Hortens Blad oppfordret Venstrekvinnene til å stemme:

”Venstrekvinder. Mød i flok og følge ved Valget! Det er første Gang, der er aabnet Adgang for Eder til Valgurnen. Det er Venstre, der i aarrækker har arbeidet for Eders Valgret, ofte under Tvil og alltid under Motstand fra Høire, indtil en Del av Høire ogsaa sluttede sig til.” (13/12-1901)

Hortens Blad forsøkte å favne arbeidere og borgerklassen - avisen var det radikale alternativet i Horten og den avisen arbeiderne følte sterkest tilhørighet til. Den oppfordret både arbeiderkvinner og liberale kvinner til å bruke sin stemmerett. Likevel var engasjementet i kvinnestemmerettssaken mindre og tonen mer distansert enn det vi finner i den konservative Gjengangeren. Så vi kan si at kvinnestemmeretten i året 1901 virkelig ble satt på agendaen i Horten, først og fremst av den konservative lokalavisen, men også til en viss grad av den lokale venstreavisen. Imidlertid var venstreavisen mye mer tilbakeholden i forhold til reformen enn høyreavisen var, og det engasjement og pådriv vi finner i Gjengangeren i forhold til reformen og stemmegivningen til kvinnene, mangler i Hortens Blads spalter.

Etter 1901 finner vi i noen år svært lite stoff i den lokale konservative avisen om kvinnestemmeretten. Nå var det riktignok redaktørskifte i Gjengangeren i 1903, redaktør Rygh sa opp sin stilling og redaksjonssekretæren i ”Bergens Aftenblad”, cand. jur. Carl Vogt, ble ansatt som ny redaktør.²⁷) Rygh fikk et godt ettermæle, han ble betegnet av kolleger som en god journalist som hadde lyktes i å engasjere leserne. Et av disse forsøk på å engasjere, må ha vært alt stoffet om kvinnestemmeretten i 1901. Rygh var kommet på kant med styret i Gjengangeren og startet sin egen avis, ”Hortensposten”. Denne skulle være en uavhengig avis på ”nasjonal, liberal Grund”, og Rygh uttalte:

”Et sandt demokratisk og frisindet Styre vil i os altid ha en varm Tilhænger, ligesaavisst som vi vil være med paa at bekjempe ethvert Tyranni – det dække sig under hvilken som helst Maske. I det hele taget forbeholder vi os at udtale vor ringe Mening uden Hensyn til Navn eller Partier. At tjene som vel indkjørt politisk Trækokse har alle Dage været os fremmed.”

Henspeiler disse ord på Gjengangerens rolle i lokalsamfunnet? Mente Rygh at den konservative avisen mer gikk i partiet Høyre sin tjeneste og forvaltet kun den konservative, aksepterte sannhet ut fra partiets programvalg? Kostet det for mye å hele tiden måtte tilpasse seg Høyreledelsens direktiver i forhold til avisens utvelgelse av stoff og rollen som opinionsdanner i lokalsamfunnet? Rygh oppfordret distriktets folk til å skrive i avisen om ting som opptok dem. Imidlertid klarte ikke Rygh å få Hortensposten til å lønne seg, og den ble nedlagt etter kort tid. Gjengangerens hegemoni og makt i byen var grunnfestet og vanskelig å rokke ved, og to redaktører – Berge og Rygh - sluttet i redaktørstillingen på grunn av press fra aviseier og styre. De ønsket begge å redigere etter mer liberale prinsipper og åpne for debatt i avisens spalter, og kanskje ble institusjonen Gjengangeren en tvangstrøye for dem som gikk ut over deres integritet og selvstendighet.

Den nye redaktøren, Carl Vogt, var en skriveglad herre, sier Baggethun. Nyttårsaften gjorde han oppmerksom på at i de 14 dager som hadde gått siden hans overdragelse, hadde avisen inneholdt 12 redaksjonelle artikler og oppsatser. I feb. 1904 kom avisen ut i 1525 eksemplarer, det var flere og flere i lokalsamfunnet Horten som hørte Gjengangerens stemme. Men denne nye redaktøren kom på slutten av 1903, og kan derfor ikke ha vært årsaken til at stoffet om kvinnestemmeretten manglet fra avisspaltene fra slutten av 1901. Det må være lov å tro at avisens engasjement i kvinnestemmeretten etter census har vært tuftet på politisk taktikk. Venstre gjennomførte praktisk talt alminnelig stemmerett for menn i 1901, og av frykt for manglende flertall ønsket Høyre å få kvinnene med. Høyrepresen og derved også Gjengangeren engasjerte seg svært i saken. Venstreavisen Hortens Blad uttrykte jo også eksplisitt nettopp dette. I 1902 og 1903 var ikke kvinnestemmeretten lenger så aktuelt politisk stoff. Det var Stortingsvalg i 1902, men kvinnenens statsborgerlige stemmerett var ennå ikke aktuell. Heller ikke Venstrepressen var opptatt av kvinnestemmerettsspørsmålet i denne perioden

I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census. Hvor engasjert var Gjengangeren i den nye kvinnestemmerettsreformen som kom i 1907? Vi så at avisen i 1901 hadde utvist stort engasjement i forhold til reformen om kommunal begrenset stemmerett for kvinner. Hadde avisredaksjonen samme holdning 6 år seinere? Man ville kunne forvente at stemmerettsreformen av 1907 passet den konservative presse både ideologisk og strategisk.

Gjengangeren, Hortens konservative lokalavis, var til en viss grad opptatt av kvinnestemmeretten i 1907. 18 ganger gjennom året ble kvinnestemmeretten direkte eller indirekte tatt opp. 28) I en redaksjonell artikkel om "Kvindestemmeretten" ble utfallet av behandlingen i Konstitusjonskomiteen beskrevet. Redaksjonen klargjorde tydelig at den var positiv til kvinnens statsborgerlige stemmerett:

"De fleste vil have paa det rene at Reformen ikke kan afvises. Kravet paa den har voxet sig stadig sterkere, og naar de norske Kvinder har faaet kommunal Stemmeret - om end med enkelte Indskrænkninger, synes det at være indkonsekvent om man nu skulde negte dem statsborgerlig Stemmeret. Naar Kvindens Deltagelse i det offentlige Liv er knæsat gennem den kan hende aabnede Adgang til at øve Indflydelse ved de kommunale Valg, kan det ikke indsees at det mellem disse og de statsborgerlige Valg skulde være nogen Væsensforskjell, som skulde hindre hendes Deltagelse i de sidstnævnte. Vi tror ogsaa at der inden det liberalkonservative Parti i vort Land er overveiende Stemning for at give Kvinder statsborgerlig Stemmeret." (6/4-1907)

Redaktør Vogt påpekte at selv om Høyre ikke hadde programfestet å støtte reformen, så trodde han at en rekke konservative og liberale menn i tinget ville stemme for gjennomføringen Konstitusjonskomiteen hadde samlet seg om. Selv om Vogt fant det inkonsekvent at kvinner som hadde fått adgang til å utøve sin innflytelse i det offentlige liv

gjennom deltagelse i kommunale valg, skulle nektes adgang til deltagelse i stortingsvalg, framhevet han at han trodde det var nok at Stortinget ga kvinnene statsborgerlig stemmerett i samme utstrekning som de hadde kommunal stemmerett. Det burde kvinnene inntil videre være fornøyde med. Man ville da få anledning til å høste erfaringer om kvinnenes deltagelse i by og bygd, og man ville unngå den voldsomme økningen av manntallene som en innføring av alminnelig stemmerett ville medføre. (10/6-1907) Gjengangerens redaktør bifalt en kvinnelig statsborgerlig stemmerett etter census i 1907. Men igjen møter vi en klaseskillende tankegang. Ikke alle kvinner skulle med. Redselen for sosialismens masseherredømme var stor, det samme var troen på elitens herredømme. Dette ble imidlertid ikke sagt direkte, men ble skjult under en argumentasjon som sa at kvinnestemmeretten burde begrenses fordi:

- 1) Kvinnen selv var fornøyd med dette.
- 2) Man ville få erfaringer om kvinnens deltagelse i valgene.
- 3) Man ville unngå det store arbeidet en alminnelig stemmerett vil medføre ved økning i manntallslistene.

Etter at kvinnene fikk tildelt statsborgerlig stemmerett etter census, uttalte Gjengangerens redaktør velvilje og håp om at dette ville virke til "Fædrelandets Held". Norge var en "ny" nasjon og fedrelandsretorikken hadde sterk grobunn i folket. Her skapes en slags nasjonal samfølelse mellom menn og kvinner med grunnlaget i nasjonalisme og samforståelse for nasjonens beste. Nasjonalismen skapte fellesskap og motiverte til handling.

Kvinnene fikk ikke benytte sin nyervervede statsborgerlige stemmerett i 1907. Men det var kommunevalg om høsten, og et begrenset antall kvinner hadde lov til å stemme. 7. desember var det kommunevalg i Horten, og Gjengangeren trykte et opprop fra L.K.S.F.'s styre:

"Til Norges Kvinder! Mød frem og stem ved Kommunevalgene. Husk, det gjelder at bruke vore Rettigheder! Husk det gjelder alles Velfærd, Hjemmenes, Børnernes, Kommunens. Husk at norske Kvinder er valgbare(...). Hold uværgerlig sammen om de paa Listerne opstillede Kvinder. Stemmeret er Stemmepligt!" (6/12-1907)

For Gjengangeren hadde det vært viktig å få med kvinnene ved valget, her lå 1447 potensielle konservative stemmer som kunne være med å sikre et konservativt flertall:

"Til Kvinderne inden vort Parti vil vi rette en særlig og indtrængende Opfordring om at møde ved Valget lørdag." (3/12-1907)

Redaktør Vogt påpekte at stemmerett var stemmeplikt og medførte ansvar, og de menn og kvinner innen de borgerlige partier som satt hjemme på valgdagen, støttet indirekte ytterliggående retninger. Vogt brukte kvinnens spesielle natur, hennes medfødte egenskaper som gjorde henne godt skikket til barneoppdragelse og husarbeid, til å motivere henne for deltagelse i valget. Det kunne være en god innfallsvinkel til å vekke interesse for kvinnenes deltagelse i valget. Kvinnens særart ble brukt strategisk og politisk for å sanke konservative stemmer ved det kommende kommunevalget, og hjemmet ble en metafor for samfunnet:

"Kvinderne har fuldt saa stor Interesse som Mænderne af det, som det her gjelder. Thi det berører altsammen paa mange maader Hjemmenes Interesser, Hjemmene, hvis Fællesnævner jo er Kommunen og Samfundet. (...) Men ingen af disse store Interesser burde forjæves vente paa kvindernes Værn og fuldtallige Deltagelse." (2/12-1907)

Gjengangeren forsøkte å mobilisere kvinnenes stemmerettsavgivelse med hyppige artikler og notiser etter som vi nærmet oss kommunevalget. Tanken om kvinnens egenart ble trukket fram og brukt bevisst for å "vekke" kvinneinteresser - kvinnen var økonomisk og vant med

husholdningsarbeid. Hun burde derfor benytte sin stemmerett for å sikre at kommunen ble styrt på en tilfredsstillende måte, økonomisk og sparsommelig. Det var på dette feltet kvinnen var dyktig og kunne være samfunnsnyttig. Hun burde overføre sine husholdningsevner fra mikro til makronivå. Nettopp fordi hun var kvinne, burde hun forstå hvor nødvendig det var å stemme konservativt, da den konservative ideologien tok vare på familiens og kvinnens grunnverdier.

Kvinnenaturen ble brukt av avisen i ulike sammenhenger etter som det var hensiktsmessig. I 1901 ble nytteaspektet for samfunnet fremhevet, kvinnen var nødvendig i det politiske liv på grunn av sine kvinnelige eiendommeligheter. To år seinere - i 1903 - ble det hevdet at kvinnen passet best i hjemmet, men på grunn av den samme kvinnelige natur. I 1907 ble det understreket at kvinnene på grunn av sin kvinnelighet ville forstå nødvendigheten av å stemme konservativt. Argumentasjonen i forbindelse med kvinnenes medborgerrolle, inneholder i stor grad retorikk knyttet til kvinnens natur og feminine "eiendommeligheter", og denne retorikken kunne brukes som argumentasjon for ulike ståsted i debatten etter som hva som var strategisk og politisk nyttig.

Den konservative lokalavisa hadde vist engasjement og interesse for gjennomføringen av statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census. Det hadde egentlig vært å forvente at Hortens Venstreavis i 1907, Hortens Avis, også hadde engasjert seg i saken. I 1901 så vi imidlertid at Venstreavisen ikke utviste samme entusiasme overfor kvinnestemmeretten som Høyreavisen gjorde. Imidlertid ville Venstre gjerne ta æren for å ha gjennomført kvinnestemmerettsprosessen i tråd med liberale og demokratiske verdier.

Vi finner ikke noe virkelig engasjement for kvinnestemmerettssaken hos Venstreavisen i 1907 heller. 19 ganger gjennom årgangen ble kvinnestemmeretten nevnt, men noe sterkt engasjement i forhold til den, finner vi ikke. 29)

14. juni 1907 skrev Hortens Avis:

"Stortinget. Kvinderne har faat stemmeret. Statsborgerlig stemmeret for kvinder behandledes i Stortinget idag. Efter en længre debat fandt votering sted ved 2-tiden. Forslaget om alm. statsborgerlig stemmeret for kvinder forkastedes med 73 mod 48 stm. 2 fraværende."

Hortens Avis anla en heller nøktern og nøytral tone i forhold til innføringen av statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census. Trolig var det en vanskelig sak for Venstre - de kvinnene som fikk stemmerett ved denne reformen, ville sikkert i stor grad stemme konservativt. Samtidig var det selvfølgelig i tråd med liberalistiske ideer at også kvinner skulle få benytte sin rett til å stemme. Hortens Avis valgte i dette dilemma en heller lav profil når det gjaldt omtalen av denne for kvinnene viktige reformen. Selv om konkurrenten Gjengangeren høylydt lovpriste den begrensede statsborgerlige stemmerett for kvinner, valgte Hortens Avis å referere kun det aller viktigste i nøytrale vendinger.

I juli 1907 skrev Hortens Avis om "Enmandsvalgkredsene og kvinderne" i en kort artikkel der stipendiat Halvdan Koht ble referert. (Hortens Avis 1/7-1907) 30) Han fant det lite sannsynlig at kvinner ville velges inn på Stortinget ved valget i 1909, valgordningen med enmannskretser var til hinder for dette. Koht trodde heller ikke at kvinnenes valgrett ville omdanne staten eller det politiske liv, den ville heller ikke omstyrte familielivet. Men han fant at kvinnenes politiske jevnbyrdighet ville være med på å øke respekten for dem. Han skrev:

"Deres menneskeverdighet vil nødvendigvis bli den samme som mennenes. Og saa sandt der er kultur i den ærlige agtelse for andre mennesker, saa sandt betyr kvindernes valget et mægtig kulturfremskridt.

26. august 1907 hadde Hortens Avis en artikkel om kommunevalget kalt "Kvinderne bør delta mer". Fordi kvinnene nå hadde fått både kommunal og statsborgerlig stemmerett, hadde de rett og derfor også på et vis en plikt til å være med med sine interesser og sitt medansvar i både de kommunale og de statsborgerlige valg. Hortens Avis poengterte: "Derav bør da følge, at de ved Hortens valg deltar i ganske anden utstrækning end forrige gang." Men det var vesentlig at kvinnene ikke bare deltok i selve valget, men også i forberedelsene. Det var feil at menn skulle utarbeide program og sette sammen de politiske listene. Kvinnene måtte også være med i de møtene som ble holdt før valget, de måtte øve innflytelse på det tidspunktet hvor det var mest viktig. Kvinnene måtte heller ikke stå utenfor de partiorganisasjoner hvor de hadde sine interesser. Avisen henstilte til Hortenskvinnene om å delta og vise engasjement:

"Bli med nu - baade i selve valget og i det, som gaar foran. Baade av hensyn til disse valg i og for sig og som forberedelse til kvindernes første deltagelse i de statsborgerlige valg om to aar."

På første side i Hortens Avis ble kvinnene oppfordret til å melde seg inn i Venstre i Horten:

"Kvinderne har ved tidligere valg været afskaaret adgang til at bli medlemmer av Hortens venstreforening, men efter gennemførelsen av den statspolitiske stemmeret isommer staar det selvsagt like saa frit for kvinder som for mænd at bli medlemmer av foreningen. Da det er os bekjent, at enkelte interesserte kvinder har været i tvil om forholdet, har vi fundet riktig at meddele foranstaaende." (9/10-1907)

Hortens Avis forsøkte å få Hortenskvinnene til å stemme Venstre, 29. november 1907 ble det på første side trykt en artikkel kalt "Fru Dagny Bang". Dagny Bang var en av Venstres mest profilerte kvinnepolitikere. Hun var skolelege i Kristiania og hadde holdt et foredrag i Kristiania i anledning kommunevalget. Hun hadde framholdt at kvinnene ofte fikk høre at det var Høyre som hadde gitt dem stemmeretten. Dette fant hun helt feilaktig, siden Høyre aldri hadde tatt initiativet til å fremme kvinnes stilling i samfunnet. Det stod i strid med de konservative krefters ønsker og interesser å utvide borgerrettigheter til de som ikke hadde dem. At Høyre stemte for kvinnestemmeretten, var av ren politisk egoisme - de ønsket å skaffe seg disse konservative kvinnestemmene. Det skulle være som en slags motvekt mot mannsstemmeretten. Dagny Bang fant det betegnende at alle kvinnesakskvinner, omtrent uten unntagelse, hadde tilhørt Venstre. Dette stemte ikke helt med situasjonen i Horten, for øvrig, hvor to av de mest driftige kvinnene i kvinnesaksmiljøet nettopp representerte Høyre i kommunestyret, nemlig Karen Johansen og Rina Rosenqvist.

Bang sa videre at det var av demokratiet kvinnene kunne vente sine krav oppfylt, ikke av reaksjonen. Bang oppfordret kvinnene til å møte opp ved valgurnene og stemme Venstre, det parti som ville hjelpe kvinnene å nå sine mål. Redaksjonen i Hortens Avis tilføyde:

"Vi vil be Hortens kvinder ogsaa legge sig fru Bangs ord paa hjerte. Her foregaar en intens agitation fra høirehold til fordel for den saakaldte vælgerforeningens liste. De kvinder, hvis sympatier søker mod venstre, bedes til gjengjeld virke blandt venner og bekjendte for venstres sak."

I et inserat i Hortens Avis 2/12-1907, undertegnet "Flere kvinder", ble venstrekvinnene i Horten oppfordret til å møte fram ved valget. Venstres kvinner hadde ved tidligere valg møtt dårlig fram.

"Husk paa, at det er venstre, som gjennem mange aar har arbeidet kvinnestemmeretten frem. Visstnok gik høire med paa at gi kvinderne stemmeret i ellefte time, da de saa, at den vilde bli vedtat allikevel - men med hvilke motiv? Jo, med en egoistisk baktanke, at kvinderne skulde styrke det konservative parti! "

Venstreorganet, Hortens Avis, hadde til sammen 19 notiser og artikler som omhandlet kvinnestemmerett i 1907. Men holdningen fra avisredaksjonens side var her annerledes enn den vi finner hos Høyreavisen Gjengangeren. Stoffet fikk ikke så mye plass i avisspaltene, og i korte notiser ble reformens framgang beskrevet på en særs nøktern og nøytral måte. Utover høsten, når valget nærmet seg, forsøkte avisen å mobilisere kvinnene i Horten til å stemme på Venstre, og vi finner inserater og artikler som forsøker å underbygge det faktum at det var Venstre som hadde kjempet fram kvinnestemmeretten, ikke Høyre. Høyres interesse for kvinnestemmeretten ble flere ganger forklart med det politiske nytteaspekt - Høyre trengte konservative kvinnestemmer.

Likevel må vi kunne si at begge lokalavisene gjennom sin verdiformidling var med på å bevisstgjøre kvinnene som nykomne medborgere og stemmerettsutøvere, og de er absolutt i samarbeid med de lokale stemmerettskvinnene med på å fremme arbeidet for kvinnestemmeretten og endre holdningene til den innen lesekretsen sin. Både Høyre- og Venstrepressen stod for den holdningen at kvinner og menn representerte ulike, men likeverdige egenskaper, og at det derfor var viktig at begge kjønn ble representert i kommunepolitikken. Det var ikke likheten mellom kjønnene som ble poengtert, men heller jevnbyrdigheten og samfunnsnyten ved kvinnelig innsikt på makronivået. Begge aviser siterte og refererte til kjente personer i sitt strev etter aksept for kvinnestemmeretten. Disse personene ga tyngde og seriøsitet til reformen, og også legitimitet.

Kvinnene deltok for første gang i stortingsvalg i 1909, og vi kan vel ane at partiene konkurrerte med hverandre om kvinnestemmene, og at avisene var viktige redskaper for de politiske partiene i denne sammenheng. Gjengangeren tok for seg kvinnenes deltagelse i valget i en lengre artikkel i juli 1909. Artikkelen var et referat av en tale holdt av brukseier og stortingsmann W. Konow, vi ser igjen hvordan en kjent person gir støtte til kvinnestemmeretten og brukes bevisst av avisredaksjonen for å legitimere kvinnenes medborgerrolle. Konow bygde sin argumentasjon for kvinnestemmeretten på det faktum at samfunnet trengte kvinnenes femininitet og spesielle kvinnelige egenskaper. (Gjengangeren 10/7-1909). Han mente at kvinnenes innflytelse var viktig:

"Kvinder med sin dybe, sterke Følelse vil bringe et socialt Element, et socialt bestemmende Element ind i vort offentlige Liv, som vil løfte det, som vil forøke det, som vil gjøre det dybere og rigere."

Konow brukte kvinnens hverdagssituasjon til støtte for påstanden om at hun egnet seg i det offentlige liv:

"Jeg mener ogsaa at kvinderne som er vant til at tælle Traadene, som er vant til at lægge Maskene riktig op, de vil ikke anerkjende i Politikken, det at i den politiske Regnekunsten, der er 2 og 2 ikke 4, men et andet Tal (...) og kvinderne som kjender Snyltegjesten baade paa Trappen og ofte ved sit eget Bord, de vil vide ogsaa at give rette Svar til de politiske Snyltegjester som melder sig og bruger Frihedens Navn og Folkestyrets Navn."

Kvinnens natur og hennes arbeidsoppgaver gjorde henne skikket til å stemme konservativt, hun ville ha en konservativ forståelse, mente Konow. Kvinnene ble oppfordret til å vise seg skikket til å innta medborgerrollen:

"Vælger Kvinderne at legge Arbeidet samlet an og fremme en Reform til Støtte for Alvor og Sandhed, i vort land, saa vil deres Stilling være sikret, og deres Krav paa i enhver Henseende at blive ligestillet med Manden i politiske Rettigheder, det vil blive imødekommet."

Kvinnen kunne oppta slikt virke utenfor hjemmet som var forenlig med hennes natur - dvs. med hennes omsorgsfunksjon i hjemmet. Hjemmet ble sammenliknet med samfunnet og kvinnens nærmere tilknytning til følelseslivet og moralske vurderinger gjorde henne egnet til virke i det offentlige liv. Konow løftet fram kvinnen som husmor og gjorde sammenlikninger mellom hjemmene og staten. Josefine Rönnbäck mener dette var et vanlig nasjonalistisk og retorisk grep. 31)

En annen kjent politiker som ble brukt i "kvinnestemmerettens tjeneste", var professor Kristine Bonnevie. Kristine Bonnevies foredrag i Horten i septemper 1909 samlet mange Hortensbeboere. Dette var også en anledning for Gjengangeren til å samle stemmer for sitt parti, og Bonnevies foredrag ble omtalt med stor begeistring. Før foredraget ble holdt, skrev redaktør Vogt:

"Kvinderne paa Horten vil forhaapentlig sætte Pris paa at de faar Anledning til at høre Frøken Kristine Bonnevie. Hun er Medlem af det frisinnde Venstres Styre og en af Partiets dygtigste Foredragsholdere. (...) Benyt Anledningen." (21/9-1909)

Noen dager seinere skrev Gjengangeren:

"Vi tror at enhver interessert Kvinde, som føler Ansvar og Pligt, med Glæde vil benytte denne Anledning som nu før Valget bydes for at faa udredet og klargjort de politiske Hovedlinjer i Landets Politikk (...) en Kvinde som staar midt oppe i Dagens Strid og Kamp (...) Vi opfordrer stemmeberettigede Kvinder paa Horten til at møde talrigt frem naar Bonnevie imorgen taler." (25/9-1909)

Etter foredraget roste Vogt Bonnevie i en førstesidesartikkel. Det var "fuldt Hus og udmerket Stemning og 5 - 600 Tilhørere." (27/9-1909) Gjengangeren hadde tro på Kristine Bonnevies evne til å vekke og stimulere kvinnene til politiske arbeid, og dessuten til *riktig* politisk arbeid. Det var ikke ønskelig at flere kvinner fikk stemmerett slik Venstre arbeidet for. Den alminnelige stemmeretten for kvinner var skremselspropaganda for konservative kretser.

Andre saker som redaktøren brukte for å sanke kvinnestemmene til konservativ innsats, var for eksempel henvisning til de castbergske barnelover om "uekte" barns arverett, som etter hans mening ville gå utover sedeligheten. Han mente også at nynorsk ville kunne spalte og ødelegge ungdommen. Dette er ting som Vogt trodde kvinnene var opptatt av, og det ville kunne engasjere flere kvinner til å stemme konservativt. Dessuten var det viktig på grunn av kvinnestemmeretten å få fremhevet at det var Høyre som ga kvinnene rett til å stemme. Ved siden av disse henvendelsene direkte til kvinnene, hadde Gjengangeren utover hele høsten 1909 appellert til "Velgerne" om å gi sin stemme til Høyre. Dette må jo forstås å være både menn og kvinner. Likevel fant redaksjonen det nødvendig med egne henvendelser til kvinnene, på grunn av at de var en ny velgergruppe med særegen natur, arbeidsoppgaver og erfaringsreferanser, og kjønnsesifikk agitasjon for stemmegivning var derfor nødvendig. På det viset ble valgagitasjonen i avisen kjønnnet – henstillinger til velgere burde i hvert fall bety både mann og kvinne, mens kvinnene fikk egne henstillinger med egnede forklaringsmodeller i forhold til hvorfor de burde bruke stemmeretten sin.

Venstreavisen Hortens Avis var også opptatt av kvinnestemmeretten 1909. Avisredaksjonen så det som sin oppgave å få kvinnene til å delta i Stortingsvalget og forsøkte etter beste evne å få kvinnene til å stemme - da fortrinnsvis selvsagt på partiet Venstre. 22. mars 1909 skrev avisen om "Kvinderne og valget." Redaksjonen pekte på at kvinneforeninger i Kristiania og Tønsberg hadde skolert kvinnene i nærmiljøet om valgarbeid og forståelse for politiske saker. Kvinnene i Horten ble oppfordret til å sette i gang liknende kurs.

7/6-1909 trykte Hortens Avis en artikkel kalt "Morgenbladet og kvindestemmeretten". Skribenten henviste til en "svær artikkel" som Morgenbladet hadde trykt noen uker i forveien hvor avisen argumenterte sterkt mot alminnelig stemmerett for kvinner. Morgenbladet hadde karakterisert de kvinnene som ikke hadde stemmerett, som "den del av kvindene som hverken er redelig selverhvervende eller husmødre". Horten Avis kommenterte:

"Det er isandhet en smuk og forstaaelsesfuld maate "Morgenbladet" omtaler disse utelukkede kvinder paa! Tænk paa alle dem som arbejder i butikker og paa kontorer og som ikke faar de 400 kr i løn om aaret, som maa til for at faa stemmeret! Tænk paa alle de selverhvervende kvinder, som ernærer sig ved at at sy, strikke og saa videre, og alle tjenestepiker, som ikke naar op til de 400 kr i indtægt!"

Avisens indignasjon over at Morgenbladet kunne betegne disse som "ikke redelig selverhvervende" var sterk. Men Venstreavisen framhevet også andre grupper kvinner som ble utestengt fra stemmeretten:

"alle de hustruer, hvis mænd ikke rækker at betale skatten, og som derved blir utelukket fra at avgi sin stemme i valg, endskjønt de sliter og slæper hver dag aaret rundt hele sit liv. Disse h u s m ø d r e vil "Morgenbladet" fremdeles holde utenfor. (...). Det er blit mode i den sidste tid, at høire prøver at skjule sit frihetsfiendtlige og aristokratiske sindelag under en "liberal" fernis. Men den er for tynd. I ubevogtede øieblikke kommer den rette farve tilbage."

I en førstesidesartikkel kalt "Kvindestemmeretten" (9/6-1909) ble det gjort rede for hvordan Venstre gjennom en årrekke hadde kjempet for kvinnes rett til å få stemme. Alminnelig stemmerett for kvinner var satt opp på Venstres program. Allerede da kampen i en årrekke stod om hvorvidt kvinnene overhodet skulle få stemmerett, var ved en rekke voteringer i Stortinget et flertall av Venstre for at også kvinnelig stemmerett straks skulle bli gjort alminnelig, hevdet avisen. Da forslaget om alminnelig stemmerett for kvinner forelå for Stortinget foran kommunevalgene i 1907, ble det anført som grunn til at man ikke skulle gå inn på dette, at man ikke hadde oversikt over kvinnes deltagelse i de to tidligere kommunevalg, nemlig i 1901 og 1904. Det var ønsket statlig statistikk over kommunevalgene. Avisen mente at at det ikke lenger med rette kunne anføres imot kvinnestemmerettens utvidelse etter de samme regler som gjelder for menn, at kvinnene selv ikke ønsket stemmeretten eller ville bruke denne, og henviste til statistikk som regjeringen hadde latt utarbeide om kvinnes stemmegivning. Man kunne heller ikke påstå at kvinnes stigende deltagelse i valgene hadde medført noen skade eller ulempe. I følge avisen så var prinsippet om alminnelig stemmerett for lengst knesatt av myndighetene og preget det offentlige liv. Derfor var det ingen grunn til å fornekte den alminnelige stemmeretts prinsipp overfor kvinnene. Artikkelen var et sterkt forsvar for alminnelig stemmerett for kvinner tuftet på politisk taktikk og strategi. Venstre trengte de kvinnestemmene som utvidelsen ville fremskaffe. Vi finner et helt annet engasjement fra Venstreavisens side i 1909 enn vi gjorde i 1907. Den gang gjaldt det kvinnestemmerett etter census - gruppa ville trolig tilføre det politiske liv en rekke konservative kvinnestemmer. Kvinnestemmeretten ble stadig en politisk brekkstang, brukt av begge partier for å skaffe støtte til partiene, og i 1909 forsvarte Hortens Avis den alminnelige kvinnelige stemmeretten med entusiasme.

Kvinnesaksgeneralen Gina Krog besøkte Horten i oktober 1909. Hun hadde vært i Horten tidligere og snakket om kvinnestemmerett, denne gangen var hun på stemmesankingsturne for partiet Venstre. Hun var i 1909 kandidat for Venstre i Uranienborg Krets i Kristiania og varamann i Venstres landstyre.(4/10-1909) Hortens Avis presenterte henne i en førstesidesartikkel med et stort fotografi. Avisen skrev at Gina Krog som denne kvelden skulle tale i Horten, hadde holdt foredrag i Kristiansand om kvinnesak og Venstresak. 600 mennesker møtte opp. Stemningen var stor, og Krog hadde omtalt den myte at det skulle være Stang som

hadde skaffet kvinnene stemmerett. Hun framholdt sterkt at det var Venstre som hadde fortjenesten for at denne saken ble tatt opp. Foredraget ble mottatt med intenst bifall, skrev avisen. Venstreavisen oppfordret Horten kvinner:

"Hortens kvinder bør ogsaa møte talrikt frem til frk. Krogs foredrag. Hun staar nemlig ubestridt som en av de første av vort lands kvinder og er kjendt overalt hvor kvindesagen drøftes både i ind- og udland."

Redaksjonen påpekte at det var Venstre som først stilte seg velvillig til kvinnenes krav, og uten dette partiets støtte, ville ikke kvinnene ha oppnådd de fordelene de satt med. Venstre hadde tatt opp alminnelig stemmerett for alle kvinner som et sterkt rettferdighetskrav. Derfor burde alle kvinner stemme Venstre. (11/10-1909)

I en kort notis ble igjen kvinnene oppfordret til å stemme venstre:

"Kvinder! For første gang skal I iaar delta i et stortingsvalg. Husk da, at stemmeret er stemmepligt. Bruk derfor eders stemmeseddel alle I, som har ret til det! Og bruk den vel. Bruk den til fordel for eders søstre som endnu sidder utestængt fra politisk ret og ansvar. Bruk den til fordel for de lokale og kulturelle reformer, som venstre kjæmper for. "

Et inserat undertegnet "kvinde" i samme avis kom med nok en oppfordring til Venstre-kvinnene om å bruke sin stemme. Innsenderen påpekte at mange kvinner følte at de forstod seg så lite på politikk og at de derfor fant at det var best ikke å stemme. "Jeg kunne jo komme til at gjøre noe galt for samfunnet bare fordi jeg ikke visste bedre." Hun fortsatte:

"Men lad os allikevel ikke tænke som saa, at det er best at vente til næste gang, naar vi blir bedre forberedte. Thi husk at inden "næste gang" gaar der tre aar, og i løpet av disse tre aar blir meget besluttet til gavn eller skade for os, vore børn, det hele samfund, og vi har vor fulde del av ansvaret, om vi aldrig saa meget sitter hjemme valgdagen.."

Innsenderen mente at kvinnene spesielt ville være interessert i kvinnestemmerettsposten på Venstres program.

"At endel kvinder skal ha stemmeret, og endel ikke - sættes i klasse med idioter og forbrydere - det er da saa aapenbart uretfædig, at vi da ikke kan ville andet end hurtigst mulig raade bot herpaa ved at faa gjennomført almindelig stemmeret for kvinder som for mænd. Saa bare av denne ene grund kan vi kvinder trygt stemme paa venstres program valgdagen."

Hortens Avis benyttet spaltene til å mobilisere kvinnene til Stortingsvalget 1909. Her ble det brukt inserater, redaksjonelle artikler og notiser i kampen for å vinne Venstrestemmene. Men avisen var også med på å gi kvinnene selvtillit i en ny rolle - de skulle for første gang stemme ved et stortingsvalg. Venstreavisen brukte mye spalteplass på å argumentere for alminnelig stemmerett for kvinner, i motsetning til Høyreavisen som forsøkte å mobilisere kvinnestemmene mer utfra saker de trodde kvinnene hadde interesse av.

Høyre fikk flertall ved valget i 1909. Hortens Avis kommenterte etter Høyreseieren (29/11-1909) at nå måtte nok kvinnene vente en tid før de fikk nogenlunde rettferdig stemmerettsordning. På tampen av året 1909 oppstod det en diskusjon i Venstreavisens spalter om partiets innsats for kvinnestemmerettsaken. Under spalten "Røster fra publikum" finner vi et innlegg der redaktøren av Hortens Avis ble kritisert for sin manglende forståelse for kvinnenes valgdeltagelse.(13/12-1909) Etter innsenderens mening hadde redaktøren dømt kvinnene på feil grunnlag. Hun mente Venstre som roste seg av å ha skaffet kvinnene adgang til Stortinget, ikke hadde gjort noe for at de også skulle bli representert der. Det var sannsynlig at kvinnene

ville få en representant ved kommende stortingsvalg. Men i denne sammenhengen hadde ikke Venstre gjort noe.

"Venstrekvinde" ønsket å peke på hvilke rettfærdige hensyn i forhold til kvinnene som var tatt av Venstre i Horten. Hun mente at Hortens Avis, som Venstres organ, måtte være behjelpelig med det. I løpet av de tre valgperiodene som var gått siden kvinnene fikk kommunal stemmerett, hadde det sittet 8 kvinner i bystyret. Av disse 8 var det 1 Venstrekvinne, og hun var endatil valgt inn med motpartiets hjelp. Av de 12 suppleantene i samme tidsrom, var 2 fra Venstres liste. Innsenderen spurte Venstre i Horten hva partiet ville gjøre for å rette på dette forholdet.

Det ble også vist til en episode på det siste avholdte bystyremøtet i Horten. Det skulle velges to medlemmer av skolestyret, og det hadde vært naturlig at en kvinne ble valgt - skolesektoren var et område godt egnet for kvinneinnsats. Det satt også en kvinne i skolestyret, og hun stod for tur til å tre ut. "Venstrekvinde" uttalte seg ironisk på sitt eget partis vegne i forhold til partiet og de mannlige partimedlemmenes forhold til kvinnesaken:

"Hvad gjør saa det kvindevenlige venstre? Jo, en av dets mest fremragende mænd reiser sig og foreslaar: at nævnte kvinde gjenvælges! (hun er jo anerkjendt dygtig og venstrekvinde!) Langtifra. Uten at ytre et ord om grunden til den paafaldende forbigaaelse, nævner han et andet navn - en mand. Og ikke en av bystyrets venstre-repræsentanter - som er i flertal - gjør indsigelse, ikke en "gjør" noget for at rette paa det forhold at den eneste kvinde (foruten den av loven paabudte repræsentant for lærerinderne) i skolestyret stemmes ut."

"Venstrekvinde" uttrykte sterk frustrasjon over partiet sitt og dets manglende forståelse for kvinnesak

"I al stilhet, som om intet paafallende gaar for sig, fratar partiet kvinderne den eneste indflydelse de gennem sin stedfortræder i skolestyret har hat paa den skole hvor deres børn tilbringer sin halve dag. Det er retfærdighet som forslaar!- Ved den samme anledning foreslaar høirepartiet en kvinde valgt, og samtlige meningsfæller gir hende sin stemme. Hadde det parti vært i majoritet, var der blir øvet større retfærdighet mot kvinderne."

Innsenderen uttrykte indignasjon over Venstre i Horten:

"Altsaa, hr. redaktør, kunde man snarere vende det citerede uttryk om og kalde det "manglende forstaaelse av egen sak" naar kvinderne er med paa at skaffe flertal til det parti som Deres blad repræsenterer. Og var det ikke andre saker som hadde fanget vor interesse, andre baand som bandt os til partiet, saa var visst vor taalmodighet bristet nu. Og skjer der ikke snart en forandring i venstres maate at vise kvinderne retfærdighet paa, saa kommer det vel an paa om vi holder ut i længden. Thi et parti som trænger os til side selv der hvor det gjælder vore dyreste interesser, det parti fortjener neppe vor tilslutning."

Innlegget fra venstrekvinnen vitner om dyp skuffelse over partiets kvinnepolitikk og frustrasjon over venstreavisens stadig påminnelse gjennom året om at det var partiet Venstre som hadde kjempet gjennom kvinnestemmeretten. Redaktøren følte nok at dette innlegget måtte kommenteres og lovte: "Ovenstaaende skal vi gjøre nogle bemerkninger til onsdag."

Et par dager etter kommer kommentaren til inseratet.(15/12-1909) Redaktøren skrev:

""Venstrekvinde" er paa sit kjøns vegne harm i hu over, at Hortens venstre ved flere angivne leiligheter ikke har tatt tilbørlig hensyn til kvinderne. - N o g e t berettiget er "Venstrekvindens" kritik, men den trænger dog i høi grad at korrigeres."

Så forsøkte redaktøren å tilbakevise "Venstrekvindes" kritikk. Han pekte på at det ble klaget over at det bare var 1 Venstrekvinne som var valgt inn i bystyret i Horten, mens 7 kom fra

andre partier. Årsaken til dette var at kvinner var kumulert av Høyreledelsen, men ikke av Venstreledelsen. Dette var en feil som slo uheldig ut. Kvinnene var strøket på begge lister. Men denne feilen ville bli rettet opp, for Venstre hadde ingen interesse av å holde kvinnene ute, snarere tvert om. Når den kvinnelige representanten, fru Tvedreraas, ikke ble gjenvalgt som medlem av skolestyret, så skyldtes det lovens bemerkelse om at minst halvparten av skolestyrets medlemmer skulle ha barn på skolen. At man ikke valgte en kvinne i hendes sted, kunne naturligvis med rette kritiseres. Men det var gjort henvendelser til flere Venstrekvinner om dette, og ingen hadde ønsket å stille. Fru Tvedreraas var et markant medlem av Diskusjonsforeningen. Det er nærliggende å tenke seg at det var kvinnemiljøet rundt denne foreningen som engasjerte seg i avisspaltene.

I 1910 fikk alle kvinner kommunal stemmerett. Hvordan så den konservative lokalavisen i Horten på en reform som tillot alle kvinner å stemme ved lokalvalg. 28. april 1910 trykte Gjengangeren en artikkel kalt "Kvinderne. Almindelig kommunal stemmeret. Enstemmig indstilling fra konstitusjonskomiteen." Medlemmene i komiteen ble navngitt, deretter ble komiteens begrunnelse for innstillingen referert.

"Det uretfærdige og inkonsekvente i at utestenge omkring halvparten av landets kvinder paa 25 aar og derover fra stemmeret, etter at det er godkjent for menn, træder sterkere og sterkere frem, efterhvert som de stemmeberettigede kvinders benyttelse af stemmereten tiltager."

Gjengangeren trykte begrunnelsen til Konstitusjonskomiteen på en førstesideplass. Redaktør Vogt kommenterte den ikke, tilkjennega ikke egne holdninger. Men Hortensbefolkningen ble informert om Konstitusjonskomiteens positive innstilling til kvinnestemmeretten. Informasjon ble gitt av avisredaksjonen om reformens gang i Stortinget, men nøytralt refererende. Avisens satt kvinnestemmeretten på dagsorden i Hortens lokalsamfunn. Men de kvinnene som nå fikk stemmerett etter at censusbegrensingen var falt bort, var ikke egentlig interessante for avisen. Dette forsterker også troen på at avisredaksjonens voldsomme entusiasme overfor kvinnestemmeretten i 1901 og 1907 egentlig var politisk betinget. Men man fant nok innen konservative kretser tro på at kvinner i grunnholdningen var mer konservative enn menn, de var mer tradisjonelt knyttet til familieverdier, og det kunne derfor være viktig å få med alle kvinnene nå som alle menn hadde fått stemmerett.

Gjengangeren uttrykte dessuten skuffelse over at Høyre var det eneste parti som ikke hadde fått kvinnelig representant i bystyret etter kommunevalget høsten 1910:

"Vi beklager at ingen kvinde rakk opp på vor liste. Det gjælder her, at det er kvinder som stryger kvinder, det fik vi nok en gang erfaring for under valget. Det konservative parti var det første parti som satte kvinden inn i kommunestyret i Horten, og det maa sørge for at det ved neste valg gjør feilen god igjen. Botemiddelet er at kumulere kvinderne. (12/12-1910)

Hva gjorde så Gjengangeren for å verve kvinnelige konservative stemmer og for å få hjemmesitterne til å delta? Mariane Nærup, formann i Hjemmenes Vel fra 1900, holdt 30. november et foredrag i Horten, innbudt av Horten Kvinderaad. Foredragets tittel var "Politikk, organisasjon og arbeide." Gjengangeren mente at det var et foredrag som "paa de tilstedeværende ganske visst vil øve sin virkning til alvorlig eftertanke ved de forestaaende kommunevalg." (3/12-1910) Avisen refererte Nærup som ga uttrykk for at politikk var selve livet, ikke uærlighet, mugghoggeri og selvopphøyelse. Hun mente at kvinnene ikke kunne komme utenom politikken på grunn av at deres daglige liv ble berørt. Dette gjaldt skolevesen, veivesen, skatter osv. I følge Nærup var det heller ingen grunn til å bekymre seg for at hjemmene skulle lide på grunn av kvinnens nye medborgerrolle: "De værdier som vil tilføres

hjemmene ved kvinnenens interesse og arbeid utad, vil gi vederlag i form af større klarsyn på livets realiteter."

Gjengangeren hevdet at foredraget var klart og vekkende, og at Nærup viste stor, varm menneskekjærlighet. Men få tilskuere var møtt frem, og Gjengangeren skrev:

"Hvor er Hortens kvinder? Det er vanskelig at rive sig løs, og vise interesse for de ting som i dag burde ligge enhver kvinne og mann paa hjertet." 32)

I en redaksjonell artikkel ble kvinnens deltagelse i valget behandlet. Redaktøren trodde at kvinnene tenkte på å sitte hjemme den dagen valget skulle finne sted. De sa selv at de ikke hadde noen interesse for politikk. Redaktør Christophersen, Gjengangerens nye redaktør, definerte kommunepolitikk som bestemmelsen om hvor mye skatter der skulle utskrives og hva de skulle brukes til. Han skrev:

"Skulde dette være saa vanskelig og det har alle en mening om. Derfor møt frem og stem, det er gjort på et øieblikk. (...) Den kvinde som ikke stemmer ved det kommunale valg lørdag, forsømmer sin pligt. Det vil vel nødig vore kvinder skal kunne siges om dem. Tænk paa det!"(8/12-1910)

I samme nummer finner vi et inserat undertegnet "Kvinde", med tittelen "Til Hortens Kvinder." Innsenderen skrev at det var første gang kvinner stemte etter at de hadde fått alminnelig stemmerett. "Lad det vise sig at denne ret til å telles med blandt landets voxnes befolkning ikke er gitt oss forgjæves." Hun mente at kvinner hadde plikter i egenskap av sitt kjønn. "Naar samfundet har kaldt paa os, har det sin bestemte hensigt hermed." Samfunnet hadde bruk for "den kvindlige opfatning og det troværdige arbeidet." (8/12-1910) Kvinnene trengtes også i det offentlige liv. Dessuten mente hun at kvinnene burde gjøre sitt til at de kvinnelige kandidatene nådde fram:

"La det dog ikke med et skin af ret siges at kvinder stryger kvinder. Vi ville forsømme vor første pligt. (...) Vi har i egenskap av kvinder - som de sidste i rekken - blitt tildelt stemmerett, det er som kvinder vi har pligt overfor samfunnet. "

Gjengangeren refererte utviklingen av alminnelig kvinnelig stemmerett, den refererte også argumentene for en slik reform. Dermed satt den fokus på kvinnestemmeretten. Men redaksjonen tilkjennegav ikke subjektive holdninger. Gjengangeren forsøkte også å mobilisere kvinnestemmene ved kommunevalget, dog ikke i en slik stor utstrekning som ved tidligere kommunevalg. Fryktet Gjengangeren at kvinnene ville, nå som stemmeretten var blitt alminnelig, stemme på andre partier enn det konservative? Valgstoffet høsten 1910 var preget av frykten for sosialisme, en frykt som viste seg berettiget, Arbeiderpartiet fikk hele 11 representanter i Horten bystyre.

Overrettsakfører Otto Christophersen overtok i august 1910 som redaktør av Gjengangeren etter at Vogt hadde sagt opp sin stilling for å ta en post i Kristiansand. Christophersen ble konstituert redaktør, men han hadde sitt erverv som overrettsakfører ved siden av. Igjen ble redaktørstillingen av Gjengangeren et bierverv. Han hadde skrevet mye i avisen i mange år, og hadde også i en periode redigert Sandefjords Blad. Vi finner imidlertid ingen reell endring i Gjengangerens redaksjonelle linje etter at Christophersen hadde overtatt redaktørstolen.

1910 er viktig i kvinnehistorisk sammenheng fordi kvinnene fikk alminnelig kommunal stemmerett, en viktig reform i utviklingen mot full likestilling. Man kunne forvente en negativ holdning hos Gjengangeren i denne sammenhengen, på grunn av ideologiske motforestillinger som den tidligere klart hadde uttrykt. Men denne motviljen kom ikke til

uttrykk i avisa, sannsynligvis fordi Gjengangeren var redd for å støte vekk potensielle Høyrevelgere - 1910 var valgår. Og kvinnestemmeretten var nok viktig også for Høyretilhengere. I steden informerte avisen om reformens utvikling på tinget. Den trykte også Konstitusjonskomiteens argumenter for en kvinnelig alminnelig stemmerett:

- 1) 8 års erfaring - 1907-utvidelsen har ikke virket avskrekkende- Ønskelig med en jevn økning av kvinner.
- 2) Kvinnenes deltagelse i det kommunale liv gavner og beriker det.
- 3) Kvinnene deltar i stigende grad i valgene.
- 4) Urettferdig å stenge kvinnene ute.
- 5) Stemning for reformen i alle politiske partier.
- 6) Censussystemet har uheldige resultater.

Disse argumentene kommenteres ikke, de refereres kun. Det kan virke som om Gjengangeren distanserte seg, den var villig til å informere, opplyse om realiteter, innta en formidlerrolle, men ikke offentliggjøre subjektive vurderinger i forhold til alminnelig kommunal stemmerett for kvinner.

Valgagitasjonen overfor kvinnene foran det kommende kommunevalg var noe mindre enn tidligere. Kan dette skyldes redselen for den nye velgergruppen, kvinnene som etter census-systemet ble holdt utenfor? Imidlertid var det fortsatt viktig for redaksjonen at kvinnen kom med i politikken fordi hun var kvinne, kvinneligheten var av statisk karakter og nettopp disse kvinnelige evner og egenskaper var nyttige i politikken. En bestemmelse av kvinnens natur var alltid til stede, implisitt eller eksplisitt i alle uttalelser om kvinnens stilling i avisspaltene. Spenningsforholdet mellom kvinnens rolle i hjemmet og hennes nye politiske rolle ble så vidt berørt - bare for å bli avfeidd med at hjemmene ble tilført nye verdier ved kvinnens politiske interesser.

Venstreavisen i Horten var ikke fornøyd med Venstrekvinnens interesse og deltagelse i politikken. Hortens Avis skrev 1/2-1910:

"Det er et beklagelig faktum at kvindene i vor by hittil ikke tilstrækkelig har blit med i de kommunale ombud, hvor særlig deres deltagelse var ønskelig Men det er noget kvindene selv vil kunne rette paa ved at delta i de politiske møter og der fremkomme med sine synsmaater og krav."

Avisen var ute med pekefingeren for kvinnene som sognet til Venstre, det var ikke sterk nok interesse for politikk hos Venstrekvinnene i Horten, mente avisen. Diskusjonen om Venstres manglende interesse for å velge kvinner til skolestyret, fortsatte faktisk inn i 1910. Legen Kristian Larsen var på det tidspunkt formann i Horten Venstre. Hortens Avis trykte 14/3-1910 et inserat kalt "Venste og kvindene" på første side. Innlegget var undertegnet "Flere venstrekvinder". De skrev at i Hortens Avis for 24.oktober 1909 hadde bladets redaktør tilkjennegitt at han ikke ønsket å forlenge diskusjonen med "Venstrekvinne". Venstrekvinnene ønsket å få formannen i Venstre på banen:

"Idet bladet herved (øiensynlig utmattet) lægger vaabnene ned, stilles det os i utsigt en eventuell redegjørelse fra venstreforeningens formand angaaende venstres stilling ved siste skolestyrevalg. Æfter saa længe forgieves at ha ventet paa en saadan, tillader vi os at spørre hvad grunden kan være til dens uteblivelse. For det er vel ikke meningen at den lange taushet skal bety at der heller ikke fra dette hold kan gis nogen tilfredsstillende forklaring av det paaklagede forhold?"

Redaktøren kommenterte på første side at Venstreforeningens formann var gjort kjent med innlegget og at han ønsket å publisere sitt svar til kvinnene. Deretter tryktes dette, også på første side. Venstreformannen påpekte at ordfører, magistrat og formannskap uten partiforskjell hadde vært enige i den tolkningen av loven som fulgte etter siste skolestyrevalg.

Imidlertid følte Kristian Larsen at han som Venstres formann i Horten burde komme med en uttalelse om at det ikke ble innvalgt noen kvinne fra Venstre i bystyret. Dette hadde blitt anført som en spesiell "Venstresynd". Dette var ikke Larsen enig i - han ville heller betegne det som en "mandfolksynd". For alle partier var tilbøyelige til å stryke kvinnene, og det hadde kvinnene grunn til å beklage seg over. Det var kumuleringen som reddet Høyres kvinner fra å komme nederst på listen. Venstre var også villig til å kumulere kvinner, men kvinnene ønsket ikke det. Venstrekvinnene hadde uttalt på Horten Venstres valg møte at dersom de ikke kunne bli valgt uten en slik understøttelse, så fikk det heller være.

Kristian Larsen forsvarte kvinnens rolle i det politiske liv:

"Personlig vil jeg si, at jeg alltid har vært dypt uenig i denne tilbøielighet til at holde kvinderne udenfor. Jeg mener de har en stor og betydningsfuld opgave i vort politiske liv, og saa langt det staar til mig, vil jeg som hidttil virke for, at misforholdet rettes paa. De, som tilhører det parti, som fra første stund har arbeidet kvindestemmeretten frem og enstemmig var med paa ogsaa at forhøie lærerindernes løn, plikter ogsaa at være tro mot sine gjerninger."

Redaktøren av Hortens Avis, ilte til, også på første side, med sine kommentarer til dette:

"I anledning ovenstaaende opsæt skal bemærkes: Naar vi la vaabnerne ned" i ordskiftet ihøst med en venstrekvinde, saa berodde det ikke paa nogen utmattelse, men hadde sin simple grund i, at der fra vor side var sagt hvad sies kunde i denne sak. "

Redaktøren ønsket også å fremheve at det ikke var Larsen som hadde bedt om ordet her, men at han var anmodet av redaksjonen om å komme med sin uttalelse overfor kvinnene. Ellers var redaktøren helt enig i Larsens synspunkter i saken, og det mente han de misfornøyde Venstrekvinnene også burde være.

Venstreorganet ble nå i langt større grad enn Gjengangeren brukt til å ta opp diskusjoner innenfor partiet - også saker som hadde relasjon til kvinnene. Redaktøren tillot at leserne fikk tilkjennegi sine standpunkt, selv om det medførte kritikk av det partiet avisen hadde tilhørighet til. Hortens Avis stod fram som en relativt "åpen" avis i den betydning at den turde å la diskusjonen gå innenfor sine egne rekker, og utfordret dermed diskursen knyttet til oppfatningen av et tradisjonelt kjønnsrollemønster. I dette tilfellet var det det manglende valget av en kvinne til skolestyret som vakte harme hos kvinnene, særlig kvinnene som sognet til partiet Venstre. Hadde Venstrekvinnene i Horten mer lojalitet til kvinnesaken enn til partipolitikken? Det kan se slik ut fra debatten i Vestreavisen, som utviklet seg til å bli en diskusjon om kjønn og partiet Venstre som klart her ble assosiert med mannlige medlemmer. Imidlertid ser det også ut til at Venstrepresen i Horten satt ytringsfrihet og mulighet til debatt høyere enn et partitro ståsted.

Dette svaret fra Venstreformannen var imidlertid Venstrekvinnene i Horten ikke fornøyde med. 17. mars 1910 finner vi et innlegg under "Røster fra publikum" undertegnet "Flere venstrekvinder". Disse er ikke fornøyde med Larsens svar og kaller det for "Goddag Mand, Økseskaft". Venstrekvinnene skrev:

"Kommunevalget, som man foretrækker at dvæle ved, har De hr. redaktør, allerede forsvaret paa omtrent samme maate og er blitt grundig gjendrevet av "venstrekvinde". Det eneste effektive svar i den sak, vil være at gi os syn for sagn ved næste valg. Da kan der kanskje ogsaa ble anledning for hr formanden i venstreforeningen til i gjerning at vise den kvindevilighet, han i sin svarskrivelse har saa mange vakre ord for."

"Flere venstrekvinder" mente at Larsen hadde latt en god anledning gå fra seg i det forrige bystyremøtet. Han burde ha foreslått at en kvinne skulle velges i Tvedteraas sitt sted, når hun

ikke kunne gjenvelges. Da hadde han stilt Venstre i et bedre lys og "og levert et smukt bevis for at der dog ogsaa inden det parti var nogen som var fri for hvad han behaget at kalde en "mandfolksynd".

Venstreformannen kunne ikke la dette stå ubesvart. Noen dager etter kommer hans innlegg under "Røster fra publikum" (21/3-1910) Han skrev:

"Til flere venstrekvinder. Beklageligvis var jeg en av de som ønsket en kvinne i skolestyret. Dette har "Flere venstrekvinder" visstnok ikke vært opmærksom paa, ellers hadde de ikke saa ihærdig provosert mig til likefrem at forsvare mit eget valg, noget som naturligvis byr mig imot."

Kristian Larsen uttrykte sin tiltro til "ordfører, magistrat og formandskapet". Men han mente at forutsetningene ikke var de rette. Dessverre var det flere uforutsigbare faktorer til stede i denne saken, det viste seg at to av tre skolestyremedlemmer hadde barn på skolen. Derfor var Tvederaas egentlig valgbar. Larsen forklarte de uheldige omstendighetene:

"Selv vedkommende far sidder i bystyret og fornæktet sit eget barn. Naar formandskapet sier at han ikke er faren saa----. Ja den gang gik det ut over en kvinde, kunde likesaagodt ha rammet en mand. Jeg haaper ikke "Flere venstrekvinder" tror glemmelsen er med hensigt. Isaafald vil jeg minde om, at formandskapet ikke er det samme som "venstre"."

Kristian Larsen mente at det eneste kvinnene med rette kunne bebreide Venstre for, var at man ikke fant en kvinne istedenfor den som man trodde måtte utgå. Han mente ogsaa at Venstrekvinnene hadde en del av ansvaret selv for at de ikke ble valgt inn i Horten bystyre, de ønsket ikke å bli kumulerte. Han hevdet:

"Resultatet var da git efter erfaringer fra alle partier gjennom senere valg, og at man efterpaa kan bli forarget og skuffet over et resultat man desværre paa forhaand kan regne sig til og selv har vært med paa at arrangere, det forstaar jeg ikke. "Flere venstrekvinder" bedes herved henvende sig til rette vedkommende, ellers resiteres bare:"Goddag mand - økseskaft!" Kr. Larsen".

To dager seinere, 23/3-1910, kom svaret fra kvinnene:"Venstre og kvindene. Avsluttende bemerkninger." Innlegget er undertegnet "Venstrekvinde". Hun skriver:

"Kun etpar bemerkninger til avslutning, hr redaktør. Naar hr. Larsen siger at hans tale om kommulationens ufeilbarhet likeoverfor kvindernes valg ikke er gjendrevet, kan vi kun bede han være saa venlig at læse "venstrekvindes" artikkel av 24de December forrige aar."

Hun mente at det var vanskelig å forstå at formannskapets fortolkning av den lovparagrafen som ble brukt da Tvederaas ikke kunne gjenvelges til skolestyret, var den rette. Hun siterte lovparagrafene og henstilte til formannskapet om å få brakt på det rene hvilken tolkning som var den rette. Venstrekvinne bemerket:

"Det kunde jo nemlig hænde, at der en anden gang stod større interesser paa spil end den at faa kastet et medlem av skolestyret som til og med var en kvinde."

Formannen i Venstre fikk sitt svar trykt umiddelbart, etter dette innlegget:

"Det kunde ikke falde mig ind at komme med saant sludder, at kommulationen er et ufeilbart middel til at faa frem, være sig mand eller kvinde. Det hjælper litet at ha kommuleret 8, naar det ved optælingen viser sig, at man kun raader over 4 pladse (jfr "H Avis" for 24 Decbr forrige aar) Manden var døvstum stakkar, men kvinden hadde ogsaa et lyte i eventyret - klippe klippe klippe."

Larsen fant kvinnenes håndtering av saken "uetterretterlig og upassende" og han avsluttet:

"Historien kan være beklagelig nok allikevel, om der ikke skal oppkonstrueres uædle motiver - punktum. Kr. L"

Dermed avsluttes denne noe finurlige diskusjonen i spaltene til Hortens Avis. Selv om kvinnene hadde hengt seg opp i en kan hende feil saksgang i forbindelse med et valg i et skolestyre, vil jeg tro at diskusjonen i alle fall medførte at politikere og byråkrater forsøkte å hindre at slike "feiltolkninger" skulle skje igjen - i hvert fall hvis det var en kvinne som var valgbar. Kvinnene i Horten klarte etter mitt skjønn å sette "kvinnesak" på papiret gjennom sine innlegg i Hortens Avis 1909/1910, og Hortens Avis åpnet det offentlige lokale rom for meningsutveksling og meningsdannelse. Kvinnene fikk trening i offentlig meningsveksling, og kom til orde i Venstres avis i Horten.

27.april 1910 hadde Hortens Avis en kort notis der den bekjentgjorde:

"Almindelig stemmeret. Konstitutionskomiteen indstiller enstemmig paa bifald av forslag om almindelig kommunal stemmeret for kvinder."

Det var all informasjon som ble gitt om denne reformens innførelse. Det var en markant forskjell i informasjonen rundt innføringen av alminnelig kommunal stemmerett for kvinner mellom den lokale høyreavisa og venstreavisa. Hortens Avis vektla ikke informasjon om reformen - heller ikke kom redaksjonen med kommentarer eller bifalt reformen på kvinnenes vegne. Men den ga spalteplass til kvinneinnlegg og diskusjon rundt kvinnesaksproblematikken i Horten, og selv om kvinnesaken ikke var det primære temaet i denne avisdiskusjonen, satt kvinnene kvinnesak på agendaen ved å vise innsikt i formannskapsloven og sette spørsmålsteget ved kommunale instansers autoritet i denne sammenheng. De utfordret mannsamfunnet ved å kritisere menns håndtering av samfunnsrollen.

Dagen før valget trykte Hortens Avis et lite innlegg undertegnet "Kvinde":

"Kvinder! Uten venstres lange stræv for almindelig stemmeret vilde I ikke kunnet gaa til valgurnen i morgen. Læs venstres kommunale program og overvei, om det ikke ogsaa vil være i tidens interesse, at den oppvoksende slegt faar den bedste mulige skole, at byen faar elektrisk lys, at drikkeondet bekjæmpes osv. Den forstandige kvinde, som forstaar at bedømme politiske handlinger og foreteelser, stemmer med venstre." (9/12-1910)

Venstreavisen i Horten viste ikke sterkt engasjement i forbindelse med vedtaket av alminnelig kommunal stemmerett for kvinner i 1910. Dette var vel en reform som var lenge og grundig planlagt. Imidlertid fremstod Hortens Avis som et diskusjonsforum for "publikums røster" også når det gjaldt eget partis kvinnepolitikk.

I 1912 programfestet Høyre alminnelig stemmerett for kvinner. Hovedstyret i L.K.S.F. satset mye på å få med enkeltleddene i valgarbeidet. Det sendte ut et sirkulær til leddene der retningslinjer for valgarbeidet ble satt opp. Det var om å gjøre å få kvinnene til å møte tallrike opp på valgdagen og til å ta del i valgarbeidet innen de forskjellige partiene. Kvinnene ble oppfordret til å gjøre krav på representantplass.33)

Gjengangeren publiserte professor Stangs uttalelser om kvinnestemmeretten i en artikkel på første side i avisen. (6/2-1912). 34) Gjengangeren påpekte at Høyre hadde begjært uttalelser fra sine lokale foreninger om spørsmålet, og at Stang ville komme med sine uttalelser i forkant, fordi det kunne få innflytelse på drøftingene. Stang mente at det ikke var spørsmål om kvinnene skulle få full stemmerett, men om Høyre skulle protestere mot det som alle visste ville komme. Stang anså kvinnenes stemmerett for "et stort civilisatorisk og politisk Fremskridt." Han tenkte seg framover i tiden, da overgangsvanskelighetene var overvunnet

og fordelene var begynt å melde seg. Kvinnenes stemmerett ville ikke straks endre det politiske og kulturelle liv, reformen ville øve innflytelse langsomt. Kvinnen ville føre med seg nye strømninger. Stang anså kvinnen for å ha større hjertevarme, åpnere forståelse for den som led, en større frigjorthet fra doktriner og teorier. Høyre lovt liberal fremskrittspolitikk, og Stang mente at partiet ikke kunne stille seg imot. Noen mente at det konservative partiets oppgave var å stanse saken, kvinnene måtte vente ennå noen år. Stang var uenig i dette, kvinnene *hadde* ventet. Han mente at tiden var kommet til å gå videre. Den nye velgermassen som kvinnestemmeretten ga, gled umerkelig og jevnt inn i de gamle rekker. Nær 500 000 kvinner hadde hatt stemmerett ved siste valg, men alt fungerte normalt allikevel! Derfor ville også alminnelig statsborgerlig stemmerett fungere, mente Stang.

Stangs syn seiret i partiet. Landsmøtet i Høyre vedtok å programfeste alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. I en førstesides artikkel uttalte redaktør Christophersen seg definitivt for denne reformen. Det var ennå 260 000 kvinner som ikke hadde stemmerett, og redaktøren påpekte at det ikke lenger kunne gjøres noen prinsipiell innvending mot innføringen av statsborgerlig stemmerett for kvinner:

"Den som vilde forsøke det, vilde drukne i en latterbølge. (...) Demokratiet skal uten avkorting raade i landet, dertil er tiden inde."(4/7-1912)

Gjengangeren var altså i 1912 ubetinget positiv overfor innførselsen av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. Om ikke stemmerettsforeningen lenger var aktiv - så forsøkte i hvert fall den konservative lokale presse å fremme positive holdninger for reformen.

Gjengangerens valgmobilisering overfor kvinner som en spesifikk velgergruppe hadde i 1912 avtatt. Kristine Bonnevie var igjen i Horten og holdt foredrag om "kvindens deltagelse i det offentlige liv" i Diskusjonsforeningen. (Gjengangeren 18/10-1912) Dette ble det informert om i en kort notis, hvor det ble understreket at DF ikke var en politisk forening, og at Bonnevies foredrag var utenfor partipolitikk. Men foredraget ble ikke referert i avisen som i 1909. Imidlertid ble kvinnene oppfordret til å vise ved sin stemmegivning at de ønsket å støtte folkestyrets sak mot sosialismen og "åndelig forkvakling".

I Hortens Avis var kvinnestemmeretten i 1912 bortimot fraværende. Kun en gang - 19/10-1912 finner vi et inserat som tok for seg kvinners stemmegivning:

"Vi kvinder er foran hvert valg utsatt for en paastrængende kurtise fra Høire. Samtidig flommer det over med skræmsler. At støtte Venstre maate efter Høirebladets utsagn være rent samfundsødeleggende. Høire sparer ikke paa konfekten. Stem ned det parti, som benytter sig av slike midler! Stem ikke med det parti, som like til det sidste har motsatt sig krav fra kvinderne - Stem med Venstre! Kvinde"

Men Venstreavisen i Horten hadde nærmest mistet interessen for kvinnestemmeretten, kampen var trolig kjempet - selv om den fortsatt ikke helt var vunnet. Fra 1912 kom arbeideravisen Daggrø ut i Horten, og Venstreavisen fikk dermed konkurranse om leserne.

I 1913 fikk kvinnene alminnelig statsborgerlig stemmerett. 12. juni finner vi følgende i Gjengangeren:

" Almindelig statsborgerlig stemmeret for kvinder. Men ikke for 21-aarige. Konstitusjonskomiteen innstillet paa bifald av L.K.S.F.'s forslag. Knudsen kom med forslag om 21-aarsgrense. (...) Alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinder ble vedtatt enstemmig uten ordskifte."

Dette er alt som stod i Gjengangeren om denne "kvinnenes store seier" i 1913. Ingen glede i avisspaltene, ingen lykkeønskninger fra redaktørens side. Det hele foregikk i stillhet, det finnes ingen kommentarer, ingen vurderinger av reformvedtaket. Standpunktet i denne saken var vel for lengst tatt, Gjengangeren hadde tonet flagg og saken var egentlig ikke lenger interessant. Det var vel kanskje heller ikke de kvinnene som i siste omgang fikk statsborgerlig stemmerett!

Vi fant imidlertid samme reaksjon ikke bare i den konservative presse, men også hos Sosialdemokraten. 35) Heller ikke den gjør på noen måte noe nummer ut av kvinnestemmeretten i 1913. Diskusjonen var tydeligvis ikke lenger interessant for pressen. Brodden var tatt bort fra debatten, alle partiene var enige. Man kunne ikke lenger verve politiske stemmer ved å uttale seg positivt om kvinnestemmeretten, den var allment godtatt. Den var på dette tidspunktet et nødvendig, uunngåelig steg i samfunnsutviklingen. Kvinnenes egen glede og feiring var ikke godt nok stoff. Diskursen knyttet til kvinnens samfunnsrolle hadde endret innhold i perioden 1890 til 1913, femininitetsbegrepet hadde fått et nytt, akseptert element – kvinnens rett til å stemme var inkorporert i begrepet. I hvert fall så den konservative avisen i Horten dette som en naturlig del av kvinneligheten. Hvordan så Hortens menn og kvinner på kvinnens samfunnsrolle? Vi vet at kvinnene har hatt en lang vei å gå fram mot likestilling innenfor den politiske arenaen, både når det gjelder stemmegivning og valgbarhet og deltagelse i politiske sammenhenger. Selv om saken for Gjengangeren hadde mistet sin interesse, er det nærliggende å tro at mange i Hortens lokalmiljø hadde sterke sperrer mot aksepten av kvinnens samfunnsrolle.

1913 - stemmerettskampens triumfår - ble ikke feiret i Gjengangerens spalter. Avisen ga ikke uttrykk verken for glede eller entusiasme, reformvedtaket nevnes i en eneste setning i avisa. Men dette skyldes neppe at avisredaksjonen var imot kvinnenes stemmerett - den hadde tidligere uttrykt entusiasme overfor reformen. Det var for mange blitt en selvfølgelighet at kvinnene fikk stemmerett i 1913, så selvfølgelig at kommentarer var unødvendig. Saken hadde gjennom årene "modnet" og det var for den konservative presse en naturlig ting å gjennomføre allmenn stemmerett for kvinner.

1913 var kommunevalgår, men årgangen inneholdt forbausende lite valgagitasjon sammenliknet med tidligere valgår. Dette til tross for at en sosialistisk avis nå kom ut i Horten. Kan hende var en del av årsaken til dette at Gjengangeren hadde fått ny redaktør. Otto Christophersen ønsket å slutte som redaktør av private grunner. Fra 1. mai overtok redaktør Johan Vemmestad, tidligere redaktør av Vestlandske Tidende i Arendal og Fredrikstad Tilskuer. Vemmestad hadde hatt offentlig journaliststipendium til et opphold i England. Men den nye redaktøren understreket at hans tiltredelse ikke betød noen prinsippforandring i redaksjonsprofilen, og avisen ville hevde den samme politisk oppfatning som tidligere, og ville "fortsette arbeidet for å bringe denne politikken til seier innen det distriktet hvor avisen hadde sitt naturlige virkefelt. 36)

Hortens Avis var heller ikke særlig opptatt av kvinnestemmeretten i dette seierens år. Innførelsen av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner refereres kun i en kort notis. Dagen før kommunevalget appellerte en Venstrekvinde til sine medsøstre i Hortens Avis. (2/12-1913) Innlegget hadde som overskrift: "Til Hortens kvinder. Tænk selv!" Det var sterkt preget av troen på kvinnens særegne natur, og pekte på hvordan kvinneligheten kunne påvirke samfunnet positivt. Innsenderen skrev:

"Ta programene for Dem, læs og sammenlign de forskjellige poster. Sig ikke: Jeg bryr mig ikke om det, jeg er ingen politiker, det vedkommer ikke mig." Valget vedkommer alle. Barneskolen og sykepleien - er det ikke først

og fremst kvindene, det angaar? Og hjemmene? (...) Læg særlig merke til de to poster paa Venstres program: 1. Skoleposten 2. Utredning av spørsmålet om opprettelsen av et epidemilasar. Læs og tænk!"

Denne dagen ble det også trykt et innlegg fra "En kvinde" på førstesiden i avisen. Hun oppfordret:

"Stryk ikke kvinderne. Ved hvert eneste valg viser det sig at kvinderne særlig, blir strøket. Og saa siger man at det er kvinderne som stryker kvinder. Lad ikke det bli tilfælde nu. Kvinderne gjør sin nytte i bystyret, har indblikk i ting som særlig hører til under dem. Stryk ikke kvinderne."

Vi kan følge det politiske spillet mellom Høyreavisen og Venstreavisen i Horten i perioden 1890 til 1913 – og vi ser hvordan kvinnestemmeretten blir brukt som et virkemiddel i kampen for politisk støtte. Det er ganske åpenbart at avisene forsøkte å skjule sine egentlige motiver for å gi støtte til kvinnestemmeretten, særlig finner vi dette i forbindelse med innførelsen av alminnelig mannsstemmerett i 1898. Både Høyre og Vestrepressen argumenterte for kvinnestemmeretten ut fra prinsippet om komplementaritet/ jevnbyrdighet/særlart som i stor utstrekning ser ut til å ha vært en allmenn oppfatning i lokalsamfunnet både hos redaktører og kvinnestemmerettskvinnene. Kjente personers standpunkter og holdninger i forhold til kvinnestemmeretten har også vært en vesentlig del av argumentasjonen i avisspaltene. Disse ble brukt for å legitimere avisens standpunkt. Vi finner at Høyrepolitikere som Stang, Konow og Hagerup ga politisk tyngde og seriøsitet til reformen, mens Koht ga akademisk tyngde. At menn stod fram og forsvarte stemmeretten for kvinner, vitnet om samhold og harmoni mellom kjønnene, men også om ridderlighet og høflighet overfor kvinnene fra avisredaksjonen som kun bestod av menn. Referat av talene til kvinnene Høeg, Krog og Bonnevie ga legitimitet til avisens ståsted i kvinnestemmerettsspørsmålet, ga uttrykk for respekt for kvinnenes "egne" ledere og deres holdninger. Nærups forsvar av kvinnestemmeretten vitnet dessuten om den "husmoderlige linjes" aksept av kvinnestemmerett og appellerte nok til den delen av kvinnene i Horten som ikke helt følte seg hjemme i et kvinnesaks miljø.

I mindre utstrekning finner vi argumentasjon knyttet til rettferdighet/ likhet/ likestilling/ individualitet. Det er nærliggende å tro at vi ville finne denne argumentasjonen spesielt i Vestrepressen, men dette er ikke tilfelle. Avisen var egentlig mer opptatt av å forsvare alminnelig stemmerett for menn, og kvinnestemmeretten ble aldri den store saken i Venstrepressen i Horten som den var i Høyreavisen. Likevel finner vi sporadisk argumentasjon i begge avisene som var tuftet på rettferdighetsprinsippet. Men ofte var dette knyttet opp til nytteperspektivet i forhold til samfunnet hvor særartsideologien var en vesentlig del. I denne forbindelsen ble ofte hjemmet sammenliknet med staten, og en nasjonalistisk ramme ble gjerne lagt rundt argumentasjonen – kvinnene var viktige for nasjonen og fedrelandets vel. Nasjonal identitet var også vesentlig i alle henvisninger til land der kvinnestemmeretten hadde vist seg å være en suksess, nasjonen Norge skulle heves opp på et høyere kulturelt nivå ved innføringen av kvinnestemmeretten. Det ble et ledd i bevisførelsen for berettigelsen av kvinnestemmeretten å henvise til erfaringer fra land der kvinnene hadde fått politisk stemmerett og hvor kvinner brukte sin politiske makt. I Høyrepressen møter vi også en klasseskillende argumentasjon som kobles sammen med ros og framheving av kvinnens fortreffelighet som ivaretager av samfunnsrollen. Kvinnene skulle fungere som en konservativ motvekt mot arbeiderstemmene – men klasseproblematikken ble i stor grad "pakket inn" og skjult i argumentasjonen for kvinnestemmeretten.

Hvilken funksjon hadde avisene i Horten i utviklingen av medborgerrollen og holdningsendringene i forhold til denne? Avisenes opinionsdannende funksjon var tydelig i lokalsamfunnet. Redaktørenes og aviseiernes makt i denne prosessen har vært stor.

Redaktørens personlighet, verdier og syn på redigeringsprinsipper har spilt en stor rolle for formidlingen av stoffet og dannelsens av diskursen i lokalsamfunnet. Når det gjelder Gjengangeren, kan det se ut til at aviseierne har kontrollert redaktørene i stor grad. Men nettopp fordi avisen nok sendte et dobbelbudskap i perioden – den var mot alminnelig stemmerett, men for kvinnestemmerett etter census – brukte den mye spalteplass og ressurser på å kommunisere ut budskapet sitt, som ved første blick kunne se ut som en positiv holdning til kvinnestemmeretten på grunn av at kvinnene fortjente denne. Særlig Venstrepressen fungerte som diskusjonsarena for Hortens borgere – der kunne de i en offentlig ramme si sin mening om kvinnes medborgerrolle. Avisen var også åpen for kritikk av egen avis og eget parti, en rolle som Gjengangeren hadde problemer med å takle. En redaktør forsøkte å ”åpne” avisspaltene, men ble ganske snart satt på plass av eierne av avisen. Gjengangeren skulle formidle en entydig konservativ verdiholdning til Hortens kvinner og menn.

Imidlertid brukte Hortens kvinnesakskvinner lokalavisene sine som redskap i arbeidet for kvinnestemmeretten. De annonserte, skrev leserinnlegg, fikk sine taler og møter referert. I perioder oppfordret avisene Hortens kvinner til å møte fram på kvinnemøter og til å høre på foredrag til sakens fremme. Vi finner et samspill mellom menn som representerte avisen og kvinner som arbeidet for kvinnestemmeretten. Avisene ble kvinnes talerør ut mot det samfunnet som bestod av begge kjønn – og avisrelasjonene ble for kvinnene en del av deres måte å drive politikk på. Etersom kvinnene hadde en svak relasjon til kommunestyre/Storting og regjering, ble avisканалene desto viktigere. Jeg mener avisene i stort monn har vært med på å endre holdninger til kvinnens medborgerrolle i Hortens lokalmiljø.

Noter:

- 1) Gjengangeren 3/6-1890
- 2) Rolf Baggethun 1975
- 3) Anna Caspari Agerholt 1973 s. 153
- 4) Ida Blom 1980: s. 4
- 5) Gunella Bjørk 1999 s. 47. Hun siterer Birgitta Jordansson. Se også Josefin Rönnbäck 2004 s. 163
- 6) Fransk avhandling om kvinnetungens bevegelse.
- 7) Blom 1980 s. 6
- 8) Gjengangeren 19/7-1894
- 9) Anne-Hilde Nagel: Kjønnsskiller i sosiale rettigheter i ”Kjønn og velferdsstat” red Anne-Hilde Nagel. 1998
- 10) Gjengangeren 1896: 21/4, 28/4, 12/5, 17/5, 19/5, 24/5, 31/5, 2/6, 7/6, 8/6, 11/6, 13/6, 21/7, 23/7, 26/7, 28/7, 30/7, 2/8, 9/8, 11/8, 20/8, 25/8, 30/8, 3/1, 8/4, 15/9, 24/9, 4/10, 13/10, 24/10, 3/11, 12/11, 19/11 og 8/12
- 11) Baggethun 1975
- 12) Brigitte Mral: Medborgarrätten heter icke allenast pengar utan också byxor! Ironier, metaforer och analogier i kvinnornas rösträttsargumentation. I Rösträtten 80 år. Christer Jönsson, red. 2002
- 13) Josefin Rönnbäck: Rösträttsrörelsens kvinnor - i konflikt og samförstånd. I Kvinnovetenskaplig tidskrift nr. 4 2000. Se også Kari Melby 1995
- 14) Baggethun 1975 s. 227
- 15) Gjengangeren 30/8 - 1901
- 16) Hortens Blad 2/10 - 1900. Sitert av Baggethun 1977 s. 11
- 17) ibid s. 16. Gjengangeren er referert
- 18) ibid s. 25
- 19) ibid
- 20) Anne Loennechen 1983 s. 73
- 21) Jostein Nerbøvik 1976
- 22) Bente Nilsen Lein: ”Kirken i felttog mot kvinnefrigjøringen” Universitetsforlaget 1981 s. 144
- 23) Rönnbäck 2004
- 24) Blom 1980 s. 16
- 25) Georg Francis Hagerup (1863 – 1921) var født i Horten., professor i rettsvitenskap. Både som universitetslærer og forfatter fikk Hagerup stor innflytelse på norsk rettsvesen, og det ga klart legitimitet til kvinnestemmerettssaken at Hagerup var positiv til den. Han ble leder av Høyre i 1899.

- 26) Hortens Blad 1901, 13/3, 12/4, 13/5, 20/5, 22/5, 3/6, 17/6, 18/9, 8/11, 25/11, 2/12, 4/12, 6/12, 13/12. Se også tabell 25 i vedlegg s. 26
- 27) Baggethun 1975 II s. 31
- 28) Gjengangeren 1907: 2/3, 2/3, 6/4, 6/4, 4/5, 12/5, 14/5, 10/6, 10/6, 3/8, 6/12, 14/10, 23/11, 3/12, 2/12, 5/12, 6/12, 9/12. Se tabell 31 i vedlegg s. 31
- 29) Hortens Avis 1907: 11/3, 5/4, 15/4, 15/5, 14/6, 1/7, 7/8, 14/8, 26/8, 9/10, 14/10, 9/10, 13/11, 29/11, 6/12, 6/12, 2/12, 9/12, 9/12. Se tabell 32 i vedlegg s. 32
- 30) Halvdan Koht (1873 – 1975) Historiker og politiker. Universitetsstip. i historie 1901.
- 31) Rönnbäck 2004. Wollert Konow (1845 – 1924) Stortingsrepresentant og brukseier. Statsminister 1910 for en koalisjonsregjering av Høyre og Frisinnede Venstre.
- 32) Mariane Nærup. Formann i Hjemmenes Vel i 12 år. Interesse for arbeiderkvinnenes kår og særlig mødrenes situasjon. Enke etter overlærer ved Kampen skole.
- 33) Tangen 1977 s. 156
- 34) Emil Stang (1834 – 1912) jurist og politiker. Høyesterettsassessor, stortingsrepresentant for Høyre og partiets parlamentariske leder. Statsminister for to Høyre regjeringer
- 35) Blom 1980 s. 13
- 36) Baggethun 1977

2. 6. Kvinnene ved valgurnene – stemmerett, valgdeltagelse og politisk arbeid.

Medborgerskapet inneholder både rettigheter og forpliktelser, som er grunnet på en sosial og juridisk relasjon mellom individ og staten. 1) Medborgerskapsbegrepet har vokst fram som en del av den moderne demokratiseringsprosessen, og det foregikk en kontinuerlig forhandling om medborgerskapets natur og grenser mellom staten og individene.

Stemmerettsreglene som ble utformet i 1814, ble i prinsippet stående fram til gjennomføringen av alminnelig stemmerett for menn i 1898 2) Klassesystemet slik det kom til syne i § 50 i Grunnloven, ble forsvart med at valgretten stod i sammenheng med en fri og uavhengig stilling i samfunnet. Konservativer så på stemmeretten som en borgerrett som var gitt til personer som hadde gjort seg fortjent til en slik rett. Et mer radikalt syn sprang ut fra et likhetsprinsipp, der stemmeretten ble sett på som en menneskerett. Jostein Nerbøvik hevder at det gjennom hele den norske stemmerettsdebatten gikk en undertone av taktiske spekulasjoner som viste veg til dypere skillelinjer i norsk politikk. Noen av disse taktiske spekulasjonene fant vi i forhold til lokalavisenes holdning til kvinnestemmeretten.

Det var Thranebevegelsen som for første gang kom med krav om utvidet stemmerett for menn i 1851. De mange nyvekete samfunnsinteressene førte til krav om rett til å være med i det offentlige livet. I 1860-årene var det særlig lærerne som engasjerte seg i stemmerettsdebatten og kom med krav om stemmerettsutvidelse for menn. Bergsgård framhever dessuten at det var de lavere funksjonærene, som kontorister og andre tjenestemenn som den nye handelen og næringslivet hadde bruk for, som ønsket del i offentlig styring. Disse var like fast knyttet til stats- og samfunnstjenesten som embetsmennene, og de hadde stor sakkunnskap og administrativ erfaring. Det var ikke uventet at de ikke var fornøyde med å bli stående uten den borgerretten som stemmeretten representerte.

Det er nærliggende å tro at siden stemmeretten helt fram til 1898 hadde karakter av et privilegium, så ville de privilegerte bruke denne retten. Men dette var ikke tilfelle. Valgstatistikk viser at på 1860 tallet var bare en av ti menn engasjert i valget. På 1890 tallet økte menns valgdeltaking betraktelig, men landsdistriktene hadde lavere deltagelse enn bydistriktene. Etter at den almenne valgretten for menn ble innført i 1898, gikk framføringen ved valgene markert tilbake, og nådde først nivået fra 1897 over tretti år seinere.

Kvinnene fikk kommunal stemmerett etter census 1901. Kvinnene ble også valgbare til kommunestyre og formannskap. Rettighetene kom trinnvis, i 1885 fikk kvinnene stemme i kommunene i forbindelse med utsalg av brennevin, i 1889 fikk kvinnene adgang til skolestyrene, og i 1900 fikk kvinnene være medlemmer av fattigstyrene i kommunene. Stemmerett og valgbarehet for kvinner utfordret genusordningen på ulike måter, og motstanden mot dette kom fram fra ulike hold. Noen var imot at kvinnene skulle få stemmerett i det hele tatt, andre mente kvinnene kunne få stemme, men at de ikke burde være valgbare i politisk sammenheng. 3) For noen var det viktig at kvinner kunne få gi uttrykk for sin mening, men at de ikke nødvendigvis burde få uttrykke andres mening. Noen var opptatt av at kvinner burde få stemmerett dersom de økonomisk sett fortjente det. Rönnbäck peker på at valgbarehetskravet utfordret den mannlige politiske identiteten og menns politiske problemformuleringsprivilegium. Valgbareheten ville gi kvinnene adgang til mannlige rom og gi dem makt over lovgivningen. Men kvinnenes politiske virkeområde ble i stor grad definert ut fra den ansvarssfære de hadde hatt i hjemmet og som var definert ut fra kvinnens spesifikke egenskaper.

I Horten arbeidet kvinnesakskvinnene jevnt og trutt for medborgerrettigheter. Men hvor sikre var kvinnesakskvinnene i Horten på at stemmerett for kvinner var nødvendig? De kunne være for en forsiktig kvinnefrigjøring, men stemmerett var i manges øyne et ganske radikalt krav i forhold til genusordningen. Diskusjonsforeningen i Horten ble stiftet i 1896. Allerede onsdag 15. april 1896 ble stemmeretten satt på dagsordenen i Diskusjonsforeningen. 4) Det ble lest opp referater fra Gina Krogs, Ragna Nielsens, Anne Holsens og Ida Welhavens foredrag på kvinnestemmerettsmøtet i Kristiania 23. januar 1896. Anton Qvams forslag om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner, skulle behandles i Stortinget. Kvinnestemmeretten var en svært aktuell sak da Diskusjonsforeningen ble stiftet. KSF aksjonerte og oppfordret kvinner over hele landet til å støtte forslaget. 23. januar 1896 ble det holdt et masse møte i Arbeider-samfunnets store sal, hvor det ble vedtatt en resolusjon til Stortinget. Marie Høeg hadde handlet raskt, hun skaffet foredragene fra Kristiania, fikk dem lest opp og appellerte til medlemmene i foreningen om å stemme for resolusjonen til KSF. 5)

22. april 1896 ble det avholdt nytt møte i Diskusjonsforeningen. Marie Høeg holdt selv foredrag om kvinnestemmeretten. Hun hevdet med styrke at kvinnestemmeretten ikke var noen partisak, den stod ikke på programmet til noen av de politiske partiene. Hun gikk så gjennom kvinnenes stemmerettslige stilling i andre land og framholdt at der hvor kvinnene hadde hatt stemmerett, hadde de kun øvet en positiv innflytelse på det offentlige liv. 6) Hun fant at kvinnestemmerettssakens verste fiende var alle de kvinnene som var lite engasjerte og likegyldige til saken og påpekte at det var viktig at kvinnene selv var med på å påvirke lovverket, for det var ikke å forvente at mennene alene skulle sette seg inn i kvinnens forhold.

Marie Høeg forklarte foreningen hvordan forslagene om statsborgerlig og kommunal stemmerett for kvinner hadde blitt behandlet av Stortingsrepresentantene i årene forut, og framhevet at det denne gangen bare var snakk om kommunal stemmerett for kvinner.

”Gaar det nuværende forslag igjennem for mænd, og falder for kvinders vedkommende, er disse verre stillet end noensinde. Alle mænd over 25 aar er stemmeberettigede - ikke en eneste kvinde.” 7)

Så foreslo Høeg to diskusjonstema for Diskusjonsforeningens medlemmer:

- 1) Er det rimelig og rettfærdig at kvinner får stemmerett?

2) Vil det være til gagn for vårt samfunn og for dem selv at de får stemmerett?

Kvinnene var imidlertid ikke interessert i å diskutere det første punktet, da alle var enige i at det var både rett og rimelig at kvinner fikk stemmerett. Dette var en selvfølge for kvinnene i Diskusjonsforeningen. Jevnbyrdighetsprinsippet var viktig for medlemmene. Med punkt nummer to ansporet til diskusjon. Det viste seg at flere av Hortenskvinnene hadde betenkeligheter knyttet til innføringen av kvinnestemmeretten. Constance Sparre, som selv var gift med en radikal Venstrepolitiker, hevdet at når kvinnene fikk stemmerett, ville det bli pålagt dem mange kommunale verv som mennene ville få bryderi med, fordi kvinnene manglet skolering og erfaring i slikt arbeid. 8) Et annet medlem mente at kvinnene i begynnelsen ville gå for mye i mennenes ledebånd. Det ble også hevdet at mennene ville komme til å lesse en hel del vanskelige verv over på kvinnene til straff for at de hadde fått stemmerett. Dette ble møtt med en påstand om at mennene i så fall ville bli ”brent”, fordi kvinnene sannsynligvis ikke ville vise seg dyktige nok til offentlige verv. Et medlem uttrykte frykt for at hvis kvinnene i store masser ville benytte seg av sin stemmerett, så ville hjemmene lide under det.

Det skinner tydelig igjennom i referatet i foreningens protokoll fra 1896, at flere av kvinnene følte at de ikke var dyktige nok i politisk sammenheng og ikke hadde kunnskaper nok til å gjøre en innsats innenfor den politiske arena. De følte seg uerfarne og manglet tradisjon for den type arbeid. Men andre medlemmer så annerledes på det. Julie Randers sa blant annet at hun mente det både moralsk og praktisk ville være nyttig for samfunnet at kvinnene fikk stemmerett. Kvinnene hadde behov for at deres ansvarsfølelse ble vakt, slik at de ikke ”sovnede ind i den tanke at alt, hvad mænderne gjorde, var vel gjort.” Var først deres ansvarsfølelse vakt, ville de arbeide slik at det ble til gagn for samfunnet. En annen hevdet at kvinner ikke ville la seg lede mer enn mennene og at de ville være minst like dyktige som mennene. Marie Høeg gjorde oppmerksom på at kvinnestemmeretten sannsynligvis ville få innflytelse på kvinnenenes lønningsvilkår. Dette hadde vist seg blant annet i den amerikanske staten Wyoming, hvor kvinnene hadde stemmerett på dette tidspunktet og hvor det var vedtatt en lov som forbød å gi lavere lønn til kvinner enn til menn for det samme arbeidet. 9)

Men til tross for tvilende kvinner, skeptiske innspill og nølende motstand, fikk Marie Høeg kvinnene med seg. Like etter møtene i Diskusjonsforeningen kom det et telegram fra Horten, stilet til Odelstingets president, datert 1896. 10) Det viste seg senere at ”Forsamlede kvinder paa Horten” var Diskusjonsforeningen. Stemmesedlene ble oppbevart i en forseglet konvolutt i foreningsarkivet og åpnet da 25-årsberetningen skulle skrives. Da viste det seg at alle medlemmene, 46 stykker, hadde stemt ja til kvinnestemmeretten. Men Marie Høeg var hensynsfull i 1896 - hun gikk ikke ut med Diskusjonsforeningen offentlig, og taktisk sett var nok dette på dette tidspunktet lurt. 11) Til tross for at kvinnene uttrykte usikkerhet i forhold til samfunnsrollen, samlet de seg om KSFs støtte til kvinnestemmerettsforslaget som skulle debatteres i Stortinget. Kvinnene var på vei mot å akseptere sin medborgerrolle også i lokalsamfunnet Horten.

Anne-Hilde Nagel beskriver prosessen man må igjennom for å komme i mål som fullverdig medborger med politisk innflytelse som ulike terskler man må over. 12) Den første terskelen angår legitimering. I 1896 var diskursen om kvinnestemmerettens legitimitet på mange måter grunnfestet, selv om mange fortsatt tvilte på eller var uenig i denne legitimiteten. Den andre terskelen er knyttet til inkorporasjon - den tid det tar før en gruppe som tilhører en voksende bevegelse deltar i valg av sine egne representanter på samme nivå som allerede etablerte sosiale grupper. Denne perioden går fram til 1913, da stemmerett for begge kjønn i sin helhet var innført. Den tredje terskelen var knyttet til representasjon, hvilke barrierer nye bevegelser

måtte forsere før de ble representert i politiske utvalg, framfor alt i nasjonalforsamlingen, men også i lokale politiske utvalg. Den fjerde terskelen er knyttet til regjeringsmakt. I 1896 var den første terskelen i ferd med å bli overskredet, og Hortenskvinnene kastet seg, riktignok anonymt, noe tvilende og diskret, ut i en legitimering av stemmerett for kvinner, og formulerte enstemmig et krav om denne, om enn anonymt.

De svenske forskerne Christina Florin og Josefin Rönnbäck deler kvinnestemmerettsbevegelsens arbeid og engasjement i Sverige inn i ulike faser. 13) Den første fasen var organiseringen av kvinnene. De finner at organisasjonsbyggingen innenfor kvinnestemmerettsbevegelsen var en måte å skape et eget rom med sine spesielle kjennetegn. Den andre fasen var å skape entusiasme, glød og engasjement hos kvinnene. Den tredje fasen var å tale om politikk og skape en diskurs. Flere kvinner stod fram i denne perioden og holdt taler i agitasjons- og opplysningsøyemed. Florin og Rönnbäck mener at fjerde fase var å utdanne medborgere. Kvinnene måtte skoles i sine medborgerrettigheter knyttet til stemmeretten og valgbarheten. Den femte og siste fasen var å skape politisk bevissthet. Kvinnene skulle integreres i den mannlige politiske offentligheten. Kvinneorganisasjonene fungerte som en kanal mellom kvinnene og statsmakten. Vi kan etter min mening finne samme utvikling innenfor stemmerettsbevegelsen i Norge. Likevel vil jeg si at fase 1 og 2 nok overlapper hverandre noe – til en viss grad var det vel nettopp nødvendig å skape entusiasme og engasjement hos kvinnene for å få dem til å organisere seg.

Lov av 27. juli 1896 fastsatte antallet medlemmer i Horten bystyre. Antallet skulle være 44. 14) En fjerdedel av disse skulle etter valg av det samlede bystyret danne formannskapet. Funksjonstiden skulle være tre år. Loven åpnet adgang til å anvende forholdsvalgssystemet. I 1901 gikk kvinnene til kommunevalg for første gang og var også valgbare til kommunestyret. Det ble imidlertid ikke valgt noen kvinne inn i formannskapet i Horten i 1901. Dette var ikke spesielt for Horten, Kongsberg fikk som eneste by i landet kvinner i formannskapet i 1901.15)

I hvor stor grad fikk kvinnen være med på den politiske arenaen i 1901? Hvor stor innflytelse hadde Diskusjonsforeningen og Stemmerettsforeningen på nomineringen av kvinner til valglister? Det konservative partis valgliste ble offentliggjort i Gjengangeren.16) Av 44 kandidater var det 5 kvinner, to av dem var kumulerte. Alle disse kvinnene var medlem av Diskusjonsforeningen, og 4 av de 5 var med i Hortens ledd av L.K.S.F.. Venstres valgliste inneholdt 31 kandidater, derav 5 kvinner, også to av disse var kumulerte. Også her var 4 av de 5 medlemmer i Hortens ledd av L.K.S.F., og alle var medlemmer av Diskusjonsforeningen. Blant Venstrekandidatene var Diskusjonsforeningens leder, Julie Randers og lederen i Hortens ledd av L.K.S.F., Marie Høeg. Afholdsfolkets liste inneholdt tilsammen 16 kandidater, derav 2 kvinner. Disse finnes ikke på medlemsfortegnelsen over Diskusjonsforeningens medlemmer og heller ikke i medlemsfortegnelsen til Hortens ledd af L.K.S.F.. Arbeiderpartiets liste inneholdt 17 kandidater, derav 2 kvinner. Disse var ikke medlemmer i Diskusjonsforeningen, men de står begge oppført som medlemmer i Hortens ledd av L.K.S.F. fra 1904. Gunnela Bjørk finner at det også i Sverige var heller uvanlig at sosialdemokratiske kvinner var aktive innenfor de lokale stemmerettsforeningene. Men det forekom av og til. 17) Det er imidlertid tankevekkende at disse sosialistiske kvinnene fant seg til rette blant medlemmene i foreningen hvor et flertall av kvinnene politisk sett sognet til den borgerlige siden av norsk politikk. Det politiske mangfoldet i Hortens ledd av L.K.S.F. vises klart ved at Arbeiderpartiets to kandidater begge meldte seg inn i foreningen fra 1904 - trolig med ønske om å arbeide for at også kvinnestemmeretten skulle bli allmenn etter hvert i tråd med Arbeiderpartiets ideologi. Det må være lov å anta at Diskusjonsforeningen, som disse to kvinnene ikke var medlem av, antok en mer konservativ og borgerlig profil.

Alle partiene i Horten hadde ført opp kvinner på sine lister, og det var partiene Høyre og Venstre som har fått inn ”stemmerettskvinnene” fra byen. Det er dessuten interessant å registrere at lederkvinnene valgte partiet Venstre når de skulle stå fram politisk. Valget i Horten 1901 ga et konservativt flertall. Høyre fikk 19 kandidater, Avholdsfolket 10, Arbeiderpartiet 9 og Venstre kun 6. Bare 3 kvinner ble valgt inn i kommunestyret, 1 fra Avholdspartiet og 2 fra Høyre. 7 kvinner ble suppleanter til kommunestyret. Fra Høyre var det 3 kvinner, fra Venstre Julie Randers og Marie Høeg, fra Arbeiderpartiet 2 kvinner.

Hvordan stilte medlemmene i Diskusjonsforeningen seg til Gjengangerens klare oppfordring til Hortens kvinner om å melde seg inn i allerede eksisterende partier på lik linje med menn? Foreningen holdt møte 25. september 1901. 18) Formannen, Julie Randers, innledet til diskusjon om det forestående kommunevalget og om kvinnene burde gå til valg på egen liste. I følge referatet var det enstemmighet i foreningen om at kvinnene i alle fall i begynnelsen burde slutte seg til de forskjellige partier for å bli opptatt på deres lister. Randers pekte på det ansvaret kvinnene nå hadde fått ved innførelsen av stemmerettsreformen og oppfordret alle til å benytte seg av den gitte rett og gjøre kvinnens arbeid i denne forbindelse så fruktbringende som mulig. Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen var bestemt på å slå seg sammen og utgå med anmodning til de forskjellige foreningene og partiene om å oppta kvinner på listene. Det ble planlagt at de to foreningene skulle avholde et fellesmøte der det ble informert om valgpraksis. Det ble også plukket ut kvinner som var medlem av foreningen, som skulle bli foreslått som aktuelle på partienes lister.

Hvilke kvinner var det som engasjerte seg politisk i lokalsamfunnet? Hvilke faktorer var avgjørende for hvorvidt en kvinne turde å akseptere en plass på et politisk partis liste? I 1901 fikk kvinnene begrenset kommunal stemmerett, de deltok i valg, og de ble representerte i kommune- og bystyrene. De kvinnene som viste engasjement i politikken i Horten, var i stor utstrekning også medlemmer i organisasjoner og foreninger i byen. Marie Høeg var blant annet medlem av Sanitesforeningen, Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F.. Julie Randers var ved siden av å være medlem i disse foreningene engasjert i fagforeningsarbeid for lærerinnene. Det er rimelig å tro at engasjement i organisasjoner og foreninger og erfaringer derfra kunne ha vært en inspirasjon til kommunepolitisk engasjement. Anne Loennechen fant samme tendens i Kristiania. De fleste av de kvinnene som stod på valglistene i Kristiania hadde annen organisasjonserfaring som de kunne dra nytte av i det valgpolitiske arbeidet. De hadde gjennomgått en skolering i forventningene til medborgerrollen. De borgerlige kvinnene hadde stort sett sine medlemsskap i en rekke ulike veldedighets-organisasjoner og i de borgerlige kvinnesaksforeningene, mens Arbeiderpartiets kvinner hovedsakelig var å finne innenfor faglige og politiske foreninger. 19)

Var så kvinnene til stede i sine nye verv som bystyrerepresentanter? Følte de forpliktelse i forhold til den nyervervede medborgerrollen? Den ene av de tre kvinnelige representantene i bystyret i Horten, fru Bertha Christensen, var mye borte fra møtene sammenliknet med de andre representantene. Hun var fraværende på 5 av møtene som bystyret holdt i 1902. 20) Det samme var lærerinnen Magdalene Vedeler. Kanskje var det symptomatisk at kvinnene når de først hadde fått rettigheten til å delta på den politiske arena, var mer borte enn menn? De var uvante med politikerrollen og følte kanskje ikke den forpliktelse overfor samfunnsrollen som menn grundig hadde blitt sosialisert inn i.

Kvinnene i Horten fikk være med i noen offentlige styrever og organer - slike som representerte områder der kvinnene tradisjonelt hadde hatt sin omsorgs- og oppdragerrolle. I fattigstyret ble 2 kvinner valgt inn, og det sammen antallet kvinner ble valgt inn i vergerådet. En kvinne ble

valgt inn i forstanderskapet for Horten kommunale høiere almenkskole. I tilsynsutvalget for folkeskolen satt også en kvinne, men hun var ikke politisk valgt, men valgt inn av barnas foreldre. 21) Ellers var ikke kvinnene representert i politisk i styrer og råd i Horten i den første perioden kvinnene hadde kommunal stemmerett. Kvinnene fikk slippe til i den offentlige sfære innenfor sine tradisjonelle virkefelt - innenfor omsorgen for fattige, forsømte barn og innenfor skolesektoren.

I årsberetningen for Diskusjonsforeningen finner vi at Julie Randers uttrykte at hun ikke var fornøyd med at bare 3 av 44 representanter var kvinner. 22) Dette fant hun var et for dårlig resultat for Hortens kvinner. For kvinneforeningene gjaldt det å få med kvinner uansett partitilhørighet. Hun oppfordret også medlemmene av Diskusjonsforeningen til å holde seg utenfor partistriden. Årsberetningen for Diskusjonsforeningen vurderer også året 1901 - foreningens 6. år - som et

”rigt og betydningsfuldt aar, dette sidste, og begivenheder, der har aabnet og løftede horisonter for kvinder udover hele vort land, har ogsaa stemplet arbeidet inden denne lille foreningen.” 23)

Året 1901 hadde gitt kvinnene retten til å stemme, og engasjementet hadde vært sterkt i Horten - også fra den lokale konservative avisens side. Gjengangeren hadde ivret for kvinnestemmerettsreformen, og den hadde på et vis samarbeidet med Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. om organisering og mobilisering av kvinnene i Horten. Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. holdt møter med foredrag om stemmeretten, de foreslo 15 kvinner til de politiske valglistene, og de fikk referater fra møter og fra foredrag trykket i Gjengangeren dette året.

I Horten var det i 1901 folkemengde på 8898. Av disse var det 1499 stemmeberettigede menn og 1252 stemmeberettigede kvinner. Det var 903 menn som stemte og 510 kvinner, 61 % menn og 42 % kvinner. Sammenlikner vi dette med de andre større Vestfold-byene, finner vi at i Tønsberg var det 63 % kvinner som stemte, mens i Sandefjord var det 39 % og i Larvik 37 %. Horten og Tønsberg hadde høyest deltagerprosent for kvinnene i Vestfold ved 1901-valget. 24) Hortens 3 kvinnelige representanter til bystyret, var ikke enestående - også Tønsberg og Sandefjord fikk valgt inn 3 kvinner. Imidlertid fikk Horten spesielt mange kvinnelige suppleanter i 1901 - hele 7, mot Tønsberg og Sandefjords 3. Larvik fikk valgt inn 5 suppleanter, men fikk ikke inn noen kvinner som representanter i bystyret.

Neste kommunevalg – 1904 – viste en tilbakegang i forhold til kvinnedeltagelse og kvinnemedvirkning ved valgene. I følge årsberetningen for Hortens ledd av 1904 kan vi se at det var Hortens lokale kvinneråd som bistod med arbeidet for kvinnenes deltagelse i valget til bystyret, rådet sørget for at kvinner kom med på valglistene og var med på å oppnevne disse. 3 kvinner ble valgt inn som representanter og 4 ble suppleanter til bystyret. Men ingen kvinne ble valgt inn i formannskapet. Innsatsen til de stemmeberettigede kvinnene i Horten var heller ikke så god som kvinnene hadde håpet den skulle være, av 1279 stemmeberettigede kvinner stemte bare 400. Fokuset på kvinnens medborgerrolle og kvinnestemmeretten var også mindre fra den lokale presseside – den alminnelige stemmerett for menn hadde eksistert noen år, og behovet for å mobilisere kvinnestemmene var ikke lenger så sterkt. Dessuten hadde nok nyhetens interesse for kommunal stemmerett for kvinner lagt seg, og entusiasmen og gløden sluknet hos en del kvinner.

1907 var det igjen kommunevalg. Kvinnene hadde fått statsborgerlig stemmerett etter census, men fikk ikke bruke sin rett før 1909. Men ved kommunevalget kunne de stemme! Kvinne-rådet i Horten foreslo i 1907 etter oppfordring fra Velgerforeningen og Venstreforeningen en

rekke kvinnelige kandidater, og anmodet om at et rimelig antall måtte bli kumulert. 25) Av valglistene 26) ser vi at Afholdsfolkets liste inneholdt tre kvinner av 44 foreslåtte kandidater, to av kvinnene innehadde 1. og 2. plass. Arbeiderpartiets liste inneholdt kun en kvinne, og hun er ført opp på siste plass, som nummer 44. Velgerforeningens liste inneholdt seks kvinner, to av disse er kumulert. Men det var kun to, Stemmerettsforeningens formann, Karen Johansen, og Rina Rosenqvist, som seinere ble formann i Diskusjonsforeningen, som fikk plass i bystyret for Høyre. Venstres liste inneholdt tre kvinner. 27) Kvinnene var alle medlemmer av Diskusjonsforeningen. Diskusjonsforeningen, og også Hortens ledd av L.K.S.F. som mye bestod av de samme kvinnene, hadde makt i Hortenssamfunnet når det gjaldt hvilke kvinner som skulle få politiske verv. Det var vel også slik at de kvinnene som var politisk engasjerte, i stor grad var medlemmer av Diskusjonsforeningen. Likevel kom kvinnene som stod fram med en politisk tilhørighet, lett i en vanskelig situasjon når de skulle fylle sin rolle i en forventet upolitisk kontekst med lederverv innenfor en politisk nøytral forening. Nøytralitet kunne føre til passivitet. Det var en allmenn oppfatning at utenom-parlamentarisk politikk krevde en organisasjon som var nøytral. 28) Etter hvert som partivesenet vokste fram, ble dette en ny base for makt. Josefin Rönnbäck mener det var uklart hva nøytralitet innebar, det kunne være at foreningen agerte selvstendig og ikke var knyttet til noe parti, eller at foreningen ikke skulle samarbeide med noe parti. Men det kunne også bety at foreningen ikke skulle befatte seg med andre spørsmål enn stemmerett og valgbarhet eller at stemmerettsspørsmålet skulle stilles over alle andre spørsmål. Noen hevdet også etter hvert at kvinnene ville kunne oppnå mye mer ved å arbeide partipolitisk enn ved å arbeide innenfor en såkalt nøytral forening.

At også Kvinnerådet var redd for å bli politisk identifisert med et spesielt parti, kommer fram i Løchstørs festskrift for Diskusjonsforeningen. Hun sier at alle foreningene møtte på et kvinnerådsmøte, og formannen redgjorde for fremgangsmåten ved valgene. 29) Det var sterkt på tale å arrangere et møte med en foredragsholder fra hvert av de fire partier som stilte lister. Men man var redd for at det kunne oppfattes som politisk agitasjon, og Kvinnerådet skulle eller burde være upolitisk uavhengig. Derfor mente man at Stemmerettsforeningen burde stå som arrangør av et slikt møte. Men ved mange seinere valg har Kvinnerådet i Horten gått aktivt inn for å vekke kvinnes interesse for valget ved orienterende foredrag, utdeling av brosjyrer osv.

I Horten var det i 1907 en folkemengde på 8840. Av disse var det 1743 stemmeberettigede menn og 1447 stemmeberettigede kvinner. Det ble avgitt 1342 mannsstemmer og 889 kvinnestemmer. Det var 81 % av mennene som stemte og 66 % av kvinnene. I Tønsberg, Sandefjord og Larvik lå valgdeltagelsen på henholdsvis 68 %, 64 % og 69 % hos kvinnene. De større Vestfoldbyene hadde relativt jevn kvinnedeltagelse ved kommunevalget i 1907.30) Kvinnedeltagelsen ved valget var høyere enn i 1904, og engasjementet var igjen i ferd med å bygge seg opp.

Gjengangeren informerte sin lesekrete om kvinnestemmeretten i 1907, og den ga entydig uttrykk for sin holdning overfor stemmeretten. På et vis fant vi en slags allianse innenfor partiet Høyre i Horten - den konservative lokalavisen forsøkte å fremme kvinnesaken - i hvert fall en konservativ tolkning av den. Karen Johansen, formannen i Stemmerettsforeningen, var den ene kvinnen valgt inn fra Høyre i bystyret, og Rina Rosenqvist, Høyres andre kvinne i bystyret, ble formann i Diskusjonsforeningen i 1909. Til da var hun med i styret. Karen Johansen var også med i styret i Diskusjonsforeningen i mange år. Rina Rosenqvist var dessuten formann i Horten Kvinneråd fra 1906 til 1908, hun overtok da Julie Randers trakk seg i 1906. Karen Johansen var formann fra 1912 til 1915. Både Karen Johansen og Rina

Rosenqvist var gift med offiserer i Marinen, Johansen med en kaptein og Rosenqvist med en kommandørkaptein - vi ser således hvordan offiserhustruene til dels satt sitt preg på kvinnesaksarbeidet i Horten og knyttet dette opp mot partiet Høyre i denne perioden. Marie Høeg tilhørte imidlertid Venstre, men da hun forlot byen, kan det se ut som om konservative interesser var dominerende i marinebyen. Julie Randers var et unntak, hun stod på Venstres liste. I den perioden Marie Høeg bodde i Horten, var også to kvinner som var gift med hver sin Venstrepolitiker på riksplan med i arbeidet, Othilie Utheim og Constance Sparre. Høyre fikk også den eneste kvinnelige suppleanten ved valget i 1907, fru Sjøfna Lund. 31) Både Karen Johansen og Rina Rosenqvist var fraværende fra en del bystyremøter i løpet av perioden.

Hortens kvinner fikk være med på den lokalpolitiske arena i 1907. Det ble valgt inn kvinner i skolestyret, i forstanderskapet for middelskolen, i fattigstyret og sunhetskommisjonen. Lærerinnen Laurence Andekjern var med i Sundhetskommisjonen. Andekjern var også med i skolestyret, valgt inn av lærerinnene ved folkeskolen i Horten. 31) Hun var en svært aktiv kvinne, i 1910 stod hun bak en petisjon til bystyret undertegnet av 13 lærerinner som uttrykte frustrasjon over at lesetiden for førsteklasingene var satt ned til 18 timer. Også som lagrettsmenn finner vi kvinner dette året. Det samme gjør vi i vergerådet og i arbeidskontorets tilsynsnemnd. Komiteen for menn til opptagelse av manntal over skolepliktige barn inneholdt hele tiden like mange kvinner som menn. Særlig lærerinnene var her sterkt representert. Etter ny lov om arbeidstilsyn i 1909 skulle det nedsettes et tilsynsutvalg som skulle kontrollere arbeidet i fabrikkene. Hortens bystyre fikk inn forslag til kvinnedeltagelse i dette utvalget fra Hortens arbeiderforening og fra Verftsarbeidernes forening.

Fra 1908 er referatene fra bystyremøtene i Horten grundigere og gir også innblikk i hvem som kom med forslag og på annen måte var aktive i møtene. Kvinnene er helt fraværende i disse referatene de første årene, de har trolig ikke vært særlig aktive under møtene, og trengte nok mer tid for å fylle politikerrollen og skaffe seg nok tro på seg selv og kunnskaper nok til å kunne konkurrere med mennene på den arenaen hvor menns innsats var knyttet til erfaring og tradisjon. Ingen av de to kvinnelige bystyremedlemmene var heller medlem i formannskapet. Kvinnenes medborgerrolle ble fylt skrittvis – selv om de var valgbare og representert, trengte de tid til å erverve seg nok selvbevissthet til virkelig å utfordre mannen på hans eget område, nemlig politikens. Men selv om det tok tid for kvinnene i politikken i Horten å opparbeide seg nok selvtillit og mot til å være aktive deltagere på bystyremøtene som var mennenes arena, så var de representert, og vi ser et økende antall kvinner innenfor råd og utvalg.

I 1909 fikk kvinnene for første gang være med å stemme ved et Stortingsvalg. Møtte Hortens kvinner opp for å stemme ved valget? Det var bare et utvalg kvinner som fikk lov til å stemme. I Horten var det i 1909 en folkemengde på 8898. 33) Av disse var 3453 stemmeberettigede. Av disse igjen var det 1456 kvinner, 1456 kvinner som for første gang kunne være med å stemme ved et Stortingsvalg! Hele 1174 kvinner stemte i Horten, dette gir en valgdeltagelse for kvinnene på 81 %. Dette ligger høyere enn den samlede valgdeltagelsen for både menn og kvinner i Horten, som var på 80 %. De kvinnene som fikk statsborgerlig stemmerett i 1907, framviste en sterk politisk interesse i 1909, og dette var i stor grad de bedrestilte kvinnene. Kanskje var det derfor naturlig at Høyre fikk flertall ved valget i Horten i 1909, og kommandørkaptein Eidem ble valgt inn på Stortinget med 1435 stemmer. Varamann ble adjunkt Klem med 1257 stemmer. (Gjengangeren 15/10-1909)

Året etter var det igjen kommunevalg, og kvinnene hadde fått alminnelig kommunal stemmerett denne våren. Denne gangen var ikke kvinneinteressen for valget så stor, 36,9 %

av kvinnene i deltok i kommunevalget på landsbasis høsten 1910. Dette var et langt dårligere resultat enn ved Stortingsvalget i 1909 da hele 81 % av de stemmeberettigede kvinnene hadde stemt i Horten. I Horten var det nå 3931 stemmeberettigede menn og kvinner. (Gjengangeren 13/9-1910) Men censusbestemmelsen i 1907-valget sørget kanskje for at den gruppen som hadde stemmerett, møtte mer tallrike fram enn ved kommunevalget i 1910 da stemmeretten var allmenn.

Partienes lister ble offentliggjort i avisene. Venstres liste inneholdt fire kvinner, alle fire var medlemmer av Diskusjonsforeningen. (Gjengangeren 10/11-1910) Denne gangen hadde Venstre kumulert to av kvinnene, blant annet Julie Randers. Avholdspartiets liste inneholdt to kvinner, begge ble kumulert og ført opp tre ganger. (12/11-1910) Velgerforeningens liste hadde fem kvinner, blant annet Stemmerettsforningens formann, Karen Johansen. Arbeiderpartiets liste ble ikke offentliggjort i Gjengangeren, men derimot i Hortens Avis. Denne lista inneholdt seks kvinner (Hortens Avis 12/12-1910) Velgerforeningen fikk flest representanter i det nye bystyret, 16 representanter, Arbeiderpartiet fikk 11, Avholdspartiet 9 og Venstre 8. Av kvinnene ble det valgt inn 6, Høyre fikk ingen kvinnelig representant, mens de andre partiene fikk to hver. Julie Randers ble valgt inn i bystyret, mens Karen Johansen ble suppleant. Denne gangen hadde Venstre fått inn mer enn en kvinne.

Kvinnedeltagelsen ved valget var større i bygdene i 1910 enn 1907 (26 % mot 19 %) mens den i byene var omtrent like stor. I hele Norge hadde vi en stigning i antall kvinner som stemte fra 1907 til 1910 på ca. 3 %. Ved stemmerettsutvidelsen i 1910 fikk 220 000 flere kvinner stemme. Interessen for valget hadde økt hos kvinnene. 34) I 1907 var det 186 valgsgogn på landet hvor ingen kvinner stemte, men i 1910 var det 55 valgsgogn på landet hvor ingen kvinne avla stemme.

I Horten ble for første gang en kvinne valgt inn i formannskapet i 1910. Det var en nestor i kvinnesaksarbeid i byen, nemlig lærerinnen Julie Randers. Av referatene til bystyremøtene, ser vi også at Julie Randers faktisk tok ordet og kom med egne forslag og innlegg under møtene. Avholdspartiet fikk også inn en suppleant til formannskapet, nemlig fru Sarah Noes 35) Både Julie Randers og Sarah Noes hadde mer fravær på møtene i bystyret og formannskapet enn gjennomsnittet av de mannlige medlemmene. Skyldtes dette at kvinnenes forpliktelse fortsatt var sterkere på andre arenaer?

Innbyggertallet i Horten var 9823 i 1910. Av disse var 1773 menn og 2093 kvinner stemmeberettigede. 1347 menn og 1266 kvinner avla stemmer. Dette gir en valgdeltagelse på 76 % hos menn og 60 % hos kvinnene i Horten. I Horten fikk man valgt inn 6 kvinnelige representanter, Tønsberg fikk 4, Sandefjord 2 og Larvik 6. Hortens Avis gir også en oversikt over hvor mange kvinner som har sittet i nominasjonskomiteen og derved vært med å foreslå kandidatene. I Venstres komite var ingen kvinner med.. Ellers hadde Afholdspartiet med fire kvinner, Arbeiderpartiet tre kvinner og Vælgerforeningen Liste fire kvinner.

Hortens Avis hadde etter valget 1910 en kommentar kalt "Høire og kvinderne". Det skrives:

"6 kvinder kommer til at faa sæte i det nye bystyret. Derav er indvalgt 2 paa alle listene undtagen vælgerforeningens. Høire fandt det mest passende at sætte kvinderne utenfor. Dog ikke helt. Et af de mest interesserte medlemmer, gruppen har i bystyret nu, rakk op til - 15de suppleant. Det maa da være utrolig tilfredsstillende for en urolig samvittighet. Da Høire tidligere har sørget for at kvinder kom med, synes partiet at bli mer og mer reaktionært. Og enda er Gjengangeren saa freidig at fri til de av Venstre som ikke deler avholdsfolkets synsmaater..."

I 1912 var folkemengden i Horten vokst til 9817. Av disse var 3636 stemmeberettigede, og av disse igjen var det 1660 kvinner. Hele 1316 kvinner stemte i byen. Dette gir en valgdeltagelse på 79 % for kvinnene i Horten, mens den samlede valgdeltagelsen var på 80 %. Det var langt flere kvinner som stemte ved Stortingsvalg enn det var ved kommunevalg (36). Kanskje har kvinnene følt at det var større viktighet knyttet til et statsborgerlig valg enn til et lokalvalg. Dessuten var den statsborgerlige stemmeretten for kvinner fremdeles begrenset ved census, og dette ga stemmerett kun til en økonomisk bedrestilt gruppe som kanskje møtte fram til valget fordi de levde i et miljø der det var tradisjon og stolthet knyttet til det å stemme.

I 1913 fikk alle kvinner stemme ved statsborgerlige valg. Men de kvinnene som hadde fått statsborgerlig stemmerett i 1913, måtte vente før de fikk benytte sin stemmerett, i 1913 var det kun kommunevalg. Høyres, Venstres og Avholdsfolkets lister ble offentliggjort i Gjengangeren, men ikke Dna's liste. Den kom først i en annonse sammen med de tre andre listene. (29/11-1913) Høyre hadde seks kvinner på sin liste (29/11-1913) mens Venstre hadde tre kvinner på listen. Det samme hadde Avholdspartiets liste. Arbeiderpartiet stilte med seks kvinner på sin liste. (Hortens avis 1/12-1913)

Resultatene av valget ble offentliggjort kort tid etter. (Gjengangeren 15/12-1913) Velgerforeningen fikk 834 stemmer, Arbeiderpartiet 729, Venstre 507 og Avholdspartiet 312. I Horten, marinebyen framfor noen, hadde Arbeiderpartiet fått et stemmetall som nærmet seg det konservative partiets. Man skulle tro at arbeideravisen Daggry også hadde sin lesekrete i Horten. Høyre fikk 16 representanter i bystyret, av disse bare en kvinne som fikk hele 1565 stemmer - bare 7 av Høyres bystyremedlemmer fikk flere stemmer. Arbeiderpartiet fikk 14 representanter, av disse to kvinner. Venstre fikk ni representanter, av disse en kvinne, Julie Randers. Hun kom så vidt med i Venstres gruppe med 1013 stemmer. Avholdspartiet fikk 5 representanter, av disse to kvinner. Dermed inneholdt det nye bystyret hele seks kvinner, dessuten fire kvinnelige suppleanter. Men dette ble ikke kommentert i Gjengangerens spalter, det ble kun referert nøytralt. Det ble heller ikke tilkjennegitt noen glede over at Velgerforeningen fikk valgt inn en kvinne denne gang. Interessen for kvinnestemmeretts-spørsmålet og kvinnene som en spesifikk velgergruppe var kjølnet.

Hortens innbyggertall hadde vokst til 10 065 i 1913. (37) Det var 1837 stemmeberettigede menn og 2186 stemmeberettigede kvinner i Horten i 1913. Av disse stemte henholdsvis 1232 og 1156. Det gir en valgdeltagelse på 67% for menn og 53% for kvinner. Sammenlikner vi med de andre større Vestfoldbyene, finner vi valgdeltagelse for kvinnene på 64% i Tønsberg, 59% i Sandefjord og 56% i Larvik. I Svelvik var det 14% av kvinnene som stemte, i Holmestrand 59% og i Aasgaardstrand 26%.

Florin og Rönnbäck mente at fjerde trinnet på trappen mot full medborgerdeltagelse for kvinnene var å utdanne medborgere. Kvinnene måtte skoleres i sine medborgerrettigheter knyttet til stemmeretten og valgbarheten. Det femte og siste trinnet var å skape politisk bevissthet. Kvinnene skulle integreres i den mannlige politiske offentligheten. Det tok sin tid å få kvinnene med i denne offentligheten, selv om kvinnene ble valgt inn i kommunestyre og politiske utvalg og råd, var de ofte passive medlemmer. De skulle forholde seg til menn som hadde erfaring og tradisjon for å ferdes innenfor denne politiske offentligheten, og de var ikke sosialisert inn i denne rollen slik menn var. Menn kjente maktspeillet og herskerteknikkene. Kanskje kvinnene også ble møtt med liten forståelse og ironi fra sine mannlige kolleger når de tok skrittet over i samfunnsfæren. Da kvinnene ble inkorporert i politiske beslutnings-sammenheng, ble menns vilkår endret, de mistet sitt monopol på staten og politikken. Og selv om dette gjorde at menn og kvinner ble mer jevnbyrdige, var dette bare et steg på veien til et

likeverdig medborgerskap for menn og kvinner. Men for kvinnene var det en ny fase å bli valgt inn i råd og utvalg, og da fikk de heller være passive medlemmer en periode. Selvtilliten og handlekraften kom etter hvert også hos de kvinnelige deltakerne. Likevel må man kunne si at et fullt medborgerskap krever aktører som handler og forhandler innenfor den politiske arena, og at kvinnene trengte tid på å fullt ut gripe og utøve medborgerskapet og sin nye rolle.

Noter:

- 1)Christina Florin og Lars Kvarnström 2001
- 2)Jostein Nerbøvik 1976 og Arne Bergsgård 1975
- 3)Josefin Rönnbäck 2004
- 4)Diskusjonsforeningens protokoll 1896
- 5)Aslaug Moksnes 1984 s. 13
- Gina Krog (1847 – 1916) Primus motor i oppstarten av Norsk kvinnesaksforening, KSF, L.K.S.F., Norsk kvinners Nasjonalråd. Redaktør av Nylænde
- Ragna Nielsen (1845 -1924) Søster av Viggo Ullmann. Opprettet landets første skole med fellesundervisning av gutter og jenter. Deltok i stiftelsen av NKF. Blant stifterne av KSF og Hjemmenes Vel.
- Anne Holsen. Lærerinne i Kristiania. Medstifter av KSF.
- Ida Welhaven. Kristiania. Medstifter av KSF.
- Ole Anton Qvam (1834 – 1904) Jurist. Radikal Venstreman. 1902 – 03 Statsminister i Stockholm. Arbeidet i årevis for kvinnestemmeretten.
- 6)Diskusjonsforeningens protokoll 1896
- 7)ibid
- 8) Constance Sparre var gift med sjøoffiser Christian Human Sparre. Han var rundt 1900 en av Venstres framtrepende politiske radikale. I en periode var han statsråd i Stockholm. Han representerte Horten på Stortinget 1913 - 1918.
- 9) Diskusjonsforeningens protokoll 1896. Marie Høeg brukte gjerne positive eksempler fra andre land i sin argumentasjon for kvinnestemmeretten.
- 10)Moksnes 1984 s. 13
- 11)Dette året var det ikke et grunnlovsforslag, men et forslag om alminnelig kommunal stemmerett – for menn og kvinner – som skulle debatteres
- 12)Anne Hilde Nagel: the Development of Citizenship in Norway: Marshall Remodelled. I Sogner og Hagemann. 2000.
- 13) Florin og Rönnbäck: Gamla och nya rum i politiken. Kvinnorösträttsrörelsen som bildningsprosjekt. I Rösträtten 80 år. Red: Christer Jönsson. 2001
- 14) Loennechen 1983 s. 59
- 15) ibid
- 16) Gjengangeren 12/11-1901
- 17) Gunnela Bjørk: Det politiska vardagsarbetet för rösträtt och medborgarskap. I Jönsson (red)2002. Se også Rönnbäck 2000
- 18) Diskusjonsforeningens protokoll 1899 – 1902
- 19)Anne Loennechen 1983 s. 51. Florin og Rönnbäck peker også på kvinnenes organisasjonsbygging som en måte å skape et eget rom med spesielle kjennetegn som kunne forene kvinnene til en fungerende helhet. (Jönsson 2001)
- 20) Dokumenter vedkommende Hortens kommune for 1902 og 1903
- 21) ibid
- 22) Diskusjonsforeningens protokoll 1899 - 1902
- 23) ibid
- 24) NOS Kommunevalg 1901
- 25) Frederikke Løchstøer 1963 s. 15
- 26) Gjengangeren 23/11-1907
- 27) Disse kvinnene var: På Venstres liste: Nr. 3 Hanna Gran, lærerinne, nr. 10 Frk Julie Randers, lærerinne, nr. 34 Frk Gudrun Broch. På Avholdsfolkets liste: Nr. 1 fru Tvedteraas, Signy, nr. 2 fru Roes, Sahra, nr 17 fru Christensen, Bertha, nr. 24 fru Maler Ottersen. På Hortens borgerlige vælgerforenings liste: Nr. 5 fru kaptein Johansen, nr. 6 fru kommandørkaptein Rosenqvist, nr. 13 frk. Andekjern, nr. 14 fru Kjøbmand Blix, nr. 26 fru Sjøfna Lund. (Hortens Avis 13. november 1907) Alle disse kvinnene var medlemmer av Diskusjonsforeningen, som fungerte som en slags rekrutteringssentral til politisk arbeid.
- 28) Rönnbäck 2004
- 29) Løchstøer 1963 s.15
- 30) NOS Kommunevalget 1907

- 31) Dokumenter vedkommende Horten kommune 1908 – 1910.
- 32) Dokumenter vedkommende Horten kommune 1908 – 1910
- 33) NOS Stortingsvalget 1909. Statistisk sentralbyrå
- 34) NOS Kommunevalg 1910
- 35) Dokumenter vedkommende Hortens kommune 1912
- 36) NOS Stortingsvalg 1912
- 37) NOS Kommunevalg 1913

2. 7. Oppsummering

I 1890 fant den første debatten om kvinnestemmerett sted i Stortinget. Nye forslag om både statsborgerlig og kommunal stemmerett for kvinner ble levert inn i en årrekke etter dette, og i 1896 var det flertall i konstitusjonskomiteen for kommunal stemmerett for kvinner etter census. Tanker om kvinnens rett til å inneha en samfunnsrolle og til å få statsborgerskap på lik linje med menn spredte seg, og KSF arbeidet aktivt for å formidle disse tankene også til distriktene. Stemmeretten var en av de sterkeste modernitetsmarkører, og Amerikabrev kunne fortelle om demokratiet i den nye verden der alle menn hadde stemmerett og til og med kvinner i noen av statene. Samtidig oppstod det en diskursiv og politisk kamp om hvilke verdier den nye og moderne nasjonen skulle bygge sin identitet på. Land som Australia og USA ble løftet fram som eksempler på siviliserte nasjoner der kvinnestemmeretten var rotfestet og demokratiet fullt utviklet. Disse landene ble eksempler på hva stater der kvinnelig stemmerett var gjennomført, representerte politisk og sosialt. De befant seg på et høyere dannelsenivå enn de land der kvinnene ikke hadde stemmerett, og kvinnestemmeretten og medborgerskap generelt ble symbolet på en moderne stat. Alminnelig stemmerett for både menn og kvinner var et av de viktigste elementene i den moderne ideen om demokrati og folkesuverenitet. Under demokratiseringsprosessen oppstod en stemmerettsbevegelse som i første omgang arbeidet for menns politiske rettigheter.

Fotografen Marie Høeg bosatte seg i Horten 1895 og samlet etter hvert kvinner rundt seg som var interessert i å arbeide for kvinneemansipasjon og skolering av kvinnene til samfunnsrollen. Hun var utradisjonell og hadde et lengre opphold i Finland bak seg. Høeg turde å utfordre konservative kretsers oppfatninger og holdninger og stiftet i 1896 en diskusjonsforening for kvinner i Horten. Det var flest ugifte kvinner med det første året, etter hvert meldte de gifte seg også inn. Lærerinnene var sterkt representert i foreningen, men etter en tid kom også marineoffiserens koner med. Første året meldte en del kvinner seg ut av foreningen, den hadde ikke helt svart til deres forhåpninger. Høeg startet også etter hvert flere foreninger i byen og skapte derved et nettverk av kvinner, et nettverk som kunne brukes til ulike formål. En diskusjon i Diskusjonsforeningen viste at slett ikke alle medlemmene i foreningen var for kvinnestemmerett - kvinnene følte seg lite kyndige i politiske spørsmål og var redd menn ville overlata de minst interessante oppgavene innenfor politikken til de kvinnelige nykommerne. Medlemmene av Diskusjonsforeningen var gifte og ugifte kvinner fra middelklassen i Horten, konene til marienansatte offiserer, lærerinner og representanter for handelstanden i Horten. Arbeiderklassens kvinner var ikke representert i foreningen. Med i foreningen var også Othilie Utheim, gift med en Venstremann som representerte Horten i Stortinget og Constance Sparre, også gift med en Venstremann som i en periode var statsråd i Stockholm og seinere representerte Horten på Stortinget. Denne "alliansen av ressurser" hadde mye å bidra med i likestillingsarbeidet i Horten, dette var kvinner som var vant til å ferdes i politiske miljøer og høyst sannsynlig var påvirket av mennenes politiske engasjement.

Marie Høeg protesterte i Nylænde 1897 mot KSF's vedtak om å fremme et forslag om kommunal begrenset kvinnestemmerett, hun mente foreningen derved forlot likestillings-

tanken og nøyde seg med en mindre akseptabel løsning. Høeg støttet Gina Krogs syn og var også misfornøyd med at utenbysbeboere ikke fikk uttale seg om viktige vedtak i foreningen.

Hortens konservative lokalavis, Gjengangeren, informerte sine lesere om kvinnestemmeretten i perioden 1890 - 1898, og den argumenterte mot kvinnestemmerett mye basert på troen på at kvinnens spesifikke natur ikke gjorde henne egnet til samfunnsrollen. Avisen var eid og drevet av en kvinne som hadde arvet avisen etter sin mann, og som holdt ved like avisens tradisjonelle konservative profil. Venstreavisene i denne perioden, Hortens Blad og Jarlsberg Tidende, ofret langt mindre spalteplass på kvinnestemmeretten og tok heller ikke direkte standpunkt til denne. På det viset fungerte nok Gjengangeren mye mer som en opinionsdanner og ga bidrag til den offentlige diskurs og kunne nok også provosere en del lesere til å innta motsatt syn som avisredaksjonen.

Marie Høeg fra Horten engasjerte seg i uenigheten mellom medlemmene av KSF som resulterte i dannelse av L.K.S.F. i 1898. Høeg var, som Gina Krog og Fredrikke Marie Qvam, for en demokratisering av kvinnestemmerettsforeningen der også kvinner utenfor Kristiania fikk medbestemmelsesrett. Hun ønsket også å arbeide for kvinnestemmerett på lik linje med menn, ikke for en begrenset kvinnestemmerett som en del kvinner valgte å ha som mål, i hvert fall i første omgang.

Hortens ledd av L.K.S.F. ble foreningens første utenbys ledd. Den ble stiftet av Marie Høeg i 1898 med 30 medlemmer. Marie Høeg ble selv formann i den nystiftede foreningen, med seg i styret hadde hun to lærerinner. De fleste medlemmene av foreningen var også medlemmer av Diskusjonsforeningen i Horten, Marie Høeg hadde trolig bare tatt med seg ut av Diskusjonsforeningen de mest radikale kvinnene som var villig til å arbeide for kvinnestemmeretten. Hun hadde selv stiftet begge foreningene. Det var dobbelt så mange ugifte som gifte kvinner i Hortens ledd av L.K.S.F. i oppstartsåret, og aldersgjennomsnittet var bortimot 40 år. Lærerinnene var i flertall i foreningen. Den hadde sitt høyeste medlemstall i 1901 - 66 kvinner var da medlemmer. Medlemsantallet avtok så årvis, inntil foreningen ble formelt oppløst i 1915. Etter hvert finner vi at den gifte delen av medlemsmassen blir større, og disse kvinnene var i stor grad gift med marineansatte og med menn knyttet til handelsstanden i Horten.

I Diskusjonsforeningen i Horten var ikke alle medlemmene for kvinnestemmerett, noen mente en forsiktig kvinnesak hadde sin berettigelse, men at stemmerett for kvinner ennå ikke var ønskelig. Kvinnene følte at de hadde liten kunnskap på området, og et av formålene til Diskusjonsforeningen var nettopp å skolere kvinnene i samfunnsspørsmål og gi dem selvtillit til å opptre i forsamlinger. Noen mente også at kvinnestemmeretten var en politisk sak, og at Diskusjonsforeningen var en upolitisk forening. Foreningen hadde sitt håndskrevne medlemsblad, Kvindsjaa, som sirkulerte blant kvinnene. Redaktøren tok inn humoristiske og seriøse inserater om kvinnesak og informerte om utviklingen innen saken. En del av stoffet dreide seg om kvinnestemmeretten. I 1900 - 1901 var det 141 medlemmer av Diskusjonsforeningen. Denne foreningen hadde alltid et mye høyere antall medlemmer enn Hortens ledd av L.K.S.F. 53 prosent av medlemmene var gifte. Aldersgjennomsnittet i foreningen var ca. 35 år. 31 prosent av de yrkesaktive medlemmene av foreningen var lærerinner. Av de gifte medlemmene var de fleste enten gift med en marineansatt eller en skoleansatt. Dermed kan man si at Diskusjonsforeningen i stor grad var knyttet til marine- og skolemiljø.

På slutten av 1898 kom Gina Krog til Horten for å holde foredrag. Den konservative avisen, Gjengangeren, hadde da fått en ny redaktør, Olav Berge, som var mer frisinned i sin

redigering enn tidligere redaktører av avisen og antakelig også mer frisinnede enn avisens eier, Margrethe Steenberg, ønsket. Berge annonserte for Krogs foredrag og ga etterpå et fyldig referat av det i avisen. Han åpnet til og med Gjengangerens spalter for en diskusjon rundt kvinnestemmeretten der Marie Høeg og hennes kampheller deltok, om enn anonymt. Berge var imot alminnelig stemmerett, og diskusjonen dreide seg i stor utstrekning om problemene knyttet til dette at flere fikk stemme som kanskje ikke hadde gjort seg fortjent til det i Berges øyne. Så selv om Gjengangeren argumenterte mot stemmerett for kvinner ut fra både kjønnskillende og klasseskillende synspunkter, åpnet avisen spaltene for diskusjon rundt temaet og informerte om kvinnestemmerettens utvikling.

Venstreavisen, Hortens Blad, informerte ikke så mye om kvinnestemmerett som Gjengangeren gjorde. Imidlertid tok avisen inn en artikkel skrevet av styret for Hortens ledd av L.K.S.F., der Hortenskvinnene ble oppfordret til å sette sitt navn på petisjonen som sirkulerte i Horten til støtte for kvinnestemmeretten. Gjengangeren hadde ikke ønsket å ta inn denne artikkelen - men Venstreavisen hadde da spalteplass til den – konkurransen mellom avisene fungerte dermed som en støtte for kvinnene i arbeidet for å endre holdningene til kvinnens samfunnsrolle.

Hele 693 Hortenskvinner skrev under petisjonen som ble overlevert til Stortinget i mai 1899. Det var en overvekt av gifte kvinner som hadde satt sitt navn på listene, og ut fra adressene kan vi se at medlemmene av Hortens ledd av L.K.S.F. har gått gatelangt i byen fra hus til hus og samlet underskrifter. Av de ugifte kvinnene som har skrevet under på petisjonen, var den største gruppen tjenestejenter og kvinner som var engasjerte i husholdningsarbeid. Også syersker og strikkesker hadde skrevet under. Flere lærerinner hadde skrevet under, men underskriftsgruppen var en lite homogen gruppe, både arbeiderkvinner og borgerkvinner i Horten fant det riktig å skrive under. Også gruppen av gifte kvinner var sammensatt - vi finner konene til marineoffiserer, men også til arbeidere innenfor marinen, og vi finner konene til handelsstanden i Horten, men også til arbeidere innenfor ulike næringer. Underskriftskampanjen har hatt en mye videre appell og mindre homogen interessegruppe enn det Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. hadde.

29. mai 1901 fikk kvinnene i Norge kommunal stemmerett etter census. Samme året var det kommunevalg, og kvinnene skulle for første gang gå til stemmeurnene. Både Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen i Horten sendte inn underskrifter på en petisjon til Stortinget der det ble bedt om at mannsstemmeretten ikke ytterligere ble utvidet før kvinnene hadde fått sin stemmerett. I 1901 var det 66 medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. - det var det året foreningen var størst. Etter dette begynte medlemsantallet å avta, hovedårsakene var nok at noen kvinner syntes det var greit med stemmerett etter census og at Marie Høeg, primus motor i foreningen, flyttet til Kristiania i 1903. Gjennomsnittsalderen for medlemmene av Hortens ledd av L.K.S.F. var i 1901 37,2, og det var en medlemsmasse som hadde tilknytning til lærerinnemiljøet, handelsstanden og marinemiljøet. Det var 3 kvinner som ble valgt inn i bystyret i Horten. Julie Randers og Marie Høeg, begge engasjerte i Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F., ble suppleanter for Venstre. Flertallet av de kvinnene som var engasjerte politisk, var medlemmer av kvinneforeninger og viste engasjement på annet hold enn politikken.

Gjengangeren, Hortens konservative avis, var svært opptatt av kvinnestemmeretten i 1901. Redaktørens kone var medlem av Diskusjonsforeningen, og avisen informerte og tok et aktivt standpunkt for kvinnestemmerett basert på troen på at kvinnens spesifikke egenskaper ville gjøre henne til en nyttig samfunnsborger med spesielt ansvar for skole, fattigvesen og

sykepleie. Redaktøren tok inn inserater om kvinnestemmerett og virket sammen med Diskusjonsforeningen og Hortens ledd av L.K.S.F. som en fanebærer for kvinnestemmerettens fremme i byen. Marie Høeg var spesielt aktiv av kvinnene i byen, og hun besøkte også Tønsberg og fikk i stand en kvinnestemmerettsforening der. Høeg mente at kvinnens forskjellighet fra mannen gjorde henne særlig nyttig som samfunnsborger, og at det var alminnelig stemmerett for kvinner som var det eneste riktige, og det man burde arbeide for. Etter at kvinnestemmeretten var vedtatt, forsøkte både Hortens ledd av L.K.S.F. og Diskusjonsforeningen å skolere og motivere kvinnene for å stille ved valgurnen. Gjengangeren inntok samme holdningen, men appellerte naturlig nok mest til de konservative kvinnene.

Hortens venstreavis, Hortens Blad, var ikke opptatt av kvinnestemmeretten på samme måte som Gjengangeren. Den refererte utviklingen av reformen, men ikke i positive vendinger slik Høyreavisen gjorde. Avisen uttrykte ikke direkte motstand mot reformen, men den var heller avmålt i forhold til den. Imidlertid var det viktig for avisen å poengtere at det var Venstre som burde ha æren av kvinnestemmerettsreformen. Før kommunevalget appellerte også Hortens Blad til kvinnene som velgere og oppfordret dem til å stemme Venstre.

Viktige støttespillere for kvinnestemmerettsarbeidet i fylket, Othilie Utheim og Marie Høeg fra Horten flyttet fra Vestfold i 1903. Hortensleddet var imidlertid fortsatt aktivt selv etter at Marie Høeg hadde bosatt seg i Oslo. Hun holdt kontakt med leddet, og foreningen forsøkte å demokratisere L.K.S.F. og protesterte mot Fredrikke Marie Qvams lederstil. Avisene i Horten var ikke særlig engasjerte i kvinnestemmeretten i denne perioden, men roste og støttet kvinnenes innsats i 1905.

I juni 1907 fikk kvinnene i Norge statsborgerlig stemmerett etter census. Gjengangeren i Horten argumenterte sterkt for begrenset stemmerett for kvinner fordi det var inkonsekvent at kvinnene fikk stemme ved kommunale valg og ikke ved stortingsvalg, og fordi det var et sterkt ønske innenfor det konservative parti. Men stemmeretten måtte begrenses fordi kvinnene selv var fornøyde med det og man trengte erfaring før alle kvinner kunne få være med å stemme. Venstreavisen i Horten stilte seg noe mer nøytrale til kvinnestemmeretten - men informerte om reformen og debatten i Stortinget.

I Horten hadde Karen Johansen, gift med en offiser i marinen, overtatt ledervervet i Hortens ledd av L.K.S.F. Hun var imidlertid også kandidat på Høyres liste ved kommunevalget høsten 1907, og fikk kritikk i lokalavisene fordi hun blandet sammen politikk og arbeidet for kvinnestemmeretten. Hun forsvarte seg og mente at kvinnestemmerettsforeningen skulle være en politisk nøytral forening hvor kvinner kunne samles på tvers av politisk ståsted for å arbeide for et felles mål.

Interessen for kvinnestemmerettsarbeidet i Horten i perioden 1907 til 1910 avtok betraktelig. Det var lærerinnen Laurence Andekjern som holdt Hortens ledd "i live", men leddet døde hen av seg selv etter hvert fordi det ikke var interesse nok hos kvinnene til å engasjere seg aktivt. Men lokalavisene engasjerte seg i 1909, da kvinnene for første gang fikk stemme ved et stortingsvalg, for å sanke kvinnestemmerett og for å motivere kvinnene til å stille opp ved stortingsvalget og gjøre sin statsborgerplikt.

I tiden fram mot 1913 var den borgerlige lokalpresse i Horten ikke særlig engasjert i kvinnestemmeretten. Gjengangeren publiserte en artikkel om høyrelederen Stangs syn på kvinnestemmerett - den var nå godtatt av Høyre og programfestet av partiet. Stang forsvarte

reformen og argumenterte ut fra nytteperspektivet for samfunnet, da kvinnene ville kunne tilføre samfunnet en rekke positive elementer på grunn av sin særegne natur. 11. juni 1913 fikk kvinnene i Norge alminnelig stemmerett. Lokalavisene i Horten var imidlertid ikke spesielt engasjerte i dette, saken var programfestet av alle politiske partier, og det var politisk enighet om at denne reformen skulle gjennomføres i Norge.

Kvinnene i Horten engasjerte seg i 1905 i unionsspørsmålet ved å samle underskrifter på petisjonen til Stortinget. Stemmerettsspørsmålet ble etter dette gjerne knyttet til den nasjonale selvstendighetsprosess og til kvinnes innsats i denne. Stemmerettskampen handlet ikke bare om å forandre politikken innhold og spilleregler, men også om den norske identiteten, og stemmeretten ble sett på som et symbol på et lands sivilisasjonsgrad og graden av utviklingen av demokratiske ideer. Land og stater der kvinnestemmeretten var innført, ble trukket fram som eksempler på områder som befant seg på et høyt kulturelt og demokratisk nivå, og kvinnestemmeretten ble en viktig indikator på modernitet.

Del 3 De andre byene

3.1. Larvik – trelastsenteret i Vestfold

I januar 1890 var folketallet i Larvik 11.269. Kvinneoverskuddet var på 737 - eller 114 kvinner pr. 100 menn. Larvik var den 8. største byen i Norge, men fram til 1. verdenskrig var det en nedgang i folketallet i Larvik. 1) Larvik var Venstrehøvdingen Sverdrups hjemby. Sverdrup ledet an i kampen for parlamentarismen, og var den kong Oscar ba danne regjering i 1884 etter riksrettsdommen mot regjeringen. Han dannet den første parlamentariske regjering i Norge, og er en viktig person i demokratiseringsprosessen i Norge i siste halvdel av 1800-tallet. Men selv om han var ledende i prosessen rundt innføringen av parlamentarismen i 1884, viste han etter hvert unnfallenhet når det gjaldt utvidelsen av stemmeretten.

Trelastnæringen var siden 1500-tallet viktig for Larvik. Det første sagbruket i Hammerdalen ble anlagt 1539, og Larvik vokste opp med havnen ved Tollerodden og industrien langs Farriselva. Omkring 1600 var det første jernverket i gang. Tiden rundt 1885 var en sterk vekstperiode for Larvik, det var stor byggevirkosomhet i sentrum og stadige utvidelser av det bebygde arealet. Larviks havn var på mange måter Vestfolds viktigste havneområde. Advokat Fritz Treschow overtok Greveskapets eiendommer i 1835, og hans etterkommere slo seg ned i Larvik med sagbruksvirksomhet som sin viktigste inntektskilde. Fritsø jernverk ble lagt ned i 1868.

Larvik var fra gammelt av en sjøfartsby, men rundt 1890 var de fleste dampskipene fangstskip, hvalbåter og flytende kokerier. Vestfold var et hvalfangstområde, og selv om Sandefjord var ledende innenfor hvalfangsten, var også mye av næringsvirksomheten til Larvik og Tønsberg knyttet opp til hvalfangst. Rundt århundreskiftet var det nok i Larvik flere personer sysselsatt i sjøfart enn i fabrikkarbeid. I 1906 ble byens kildevann fra Farrisvannet for første gang tappet på flaske, og denne industrien vokste i omfang og ble en viktig næringsvei for byen.

3. 1. 1. Petisjoner og kvinneunderskrifter. Kvinneinnflytelse i lokalmiljøet

I 1885 ble som kjent KSF startet med 10 medlemmer i Kristiania. En håndfull kvinner fra hovedstaden arbeidet energisk for å fremme forståelse for kvinnestemmerettstanken, blant annet gjennom foredragsturneer rundt om i Norge. Vestfold fikk flere ganger besøk, og i 1889

holdt Anna Bugge foredrag i Larvik. Kvinnene ønsket å samle underskrifter til fordel for et hvilende grunnlovsforslag om stemmerett for kvinner. 2) I Larvik samlet Anna Bugge hele 72 underskrifter, det var i den Vestfoldbyen KSF fikk samlet flest kvinneunderskrifter. 3) Av de 78 medlemmene som var med fra starten da Larviks ledd av L.K.S.F. ble stiftet i 1901, var det 13 stykker som også hadde undertegnet petisjonen i 1890. Disse kvinnene hadde bevart sitt engasjement i kvinnestemme rettssaken i over 10 år før det ble formalisert gjennom foreningsvirksomhet. Men på disse 11 årene som var gått fra 1890 til 1901, har trolig en god del av kvinnene endret navn gjennom ekteskap, og langt flere kan derfor ha vært med allerede i 1890. Til sammen fikk petisjonen 4533 underskrifter fra hele Norge. Allerede i 1890, da den første debatten om kvinnestemmeretten fant sted i Stortinget, var det markant interesse for kvinnestemmeretten i Larvik.

Av de 72 underskriftene fra Larvikskvinner som vi finner på petisjonen fra 1890, kan vi finne 32 i folketellingen av 1900. 4) Det kan gi oss en liten pekepinn om den sosiale tilhørigheten til de kvinnene som har villet skrive under på en slik petisjon. Det er 10 ugifte kvinner, 4 enker og 18 gifte kvinner. Utvalget av de kvinnene som har skrevet under og som bodde i Larvik fortsatt i 1900 eller ikke hadde endret navn, er ganske mangfoldig. Det er stor variasjon både i sosial tilhørighet og i alder, og disse kvinnene har trolig tilhørt ulike miljøer i Larvik. 5)

19. mai 1899 fikk Stortinget petisjonen med 10 570 underskrifter fra kvinner rundt om i Norge med støtte til kravet om at kvinnene skulle få stemmerett i kommunene på lik linje med menn. Som vi har sett, skrev hele 693 kvinner fra Horten og omland under. Hortenskvinnene fikk ros av Fredrikke Marie Qvam for sin innsats. Men som en god nummer to av Vestfoldbyene kom Larvik, det var hele 450 kvinner fra Larvik som hadde skrevet under på denne petisjonen. Kvinner i Larvik må ha gjort en aktverdig innsats i innsamlingsarbeidet. Folketellingen viser at det i Larvik bodde 5744 kvinner - mange har valgt å ikke skrive under, likevel er det ingen beskjeden underskriftsmengde vi her har med å gjøre. Horten hadde en stemmerettsforening på dette tidspunktet, Larvik hadde det ikke. 44 av de kvinnene som skrev under på petisjonen i 1899, finner vi igjen på medlemslistene til Larviks ledd av L.K.S.F. i 1901 da leddet startet opp. Men dette er bare borgerkvinnene, alle tjenestejentene og alle syerskene som skrev under, finner vi ikke igjen i Stemmerettsforeningen.

Bruker vi folketellingen av 1900, finner vi igjen 331 av de 450 kvinnene i folketellingen for Larvik. Av disse er det 145 gifte kvinner, 50 enker og 136 ugifte kvinner. De ugifte kvinnene og enkene er i flertall, kanskje har en slik underskriftskampanje i sterkere grad appellert til enslige, selvstendige kvinner i 1899.

Ser vi på alders sammensetningen i underskriftsgruppen, kan vi sette opp følgende grupperinger (prosent av alle underskriverne):

Tabell 12 Alderssammensetningen hos Larvikskvinner som har skrevet under på petisjonen 1899

89 - 79 år: 0,9 %
78 - 69 år: 5,7 %
68 - 59 år: 7,9 %
58 - 49 år: 13,3 %
48 - 39 år: 20,5 %
38 - 29 år: 25,1 %
28 - 19 år: 17,8 %
18 - 9 år: 8,8 %

Ser vi på de ugifte kvinnenes yrkesmessige status, finner vi at av de ugifte underskriverne, er den største gruppen tjenestepiker eller ikke oppført med noe yrke i det hele tatt. Lærerinnene utgjør også en stor gruppe. Det samme gjør de handlende i byen som representerte ulike bransjer, og syerskene og de som hadde syforretning. At tjenestepikene og lærerinnene til sammen utgjør en så stor gruppe, sier noe om hvor lite homogen denne underskriftsgruppa for stemmerett var, her kunne kvinner med ulik bakgrunn enes om et mål – nemlig stemmerett for kvinner. 6) Den sosiale variasjonen mellom underskriverne viser at en slik petisjon virket identitetsskapende og samlende på kvinnegruppen i Larvik på tvers av sosiale og aldersmessige barrierer.

Ser vi på yrkesstatusen til de enkene som har skrevet under, finner vi at de fleste enkene som har skrevet under på stemmerettspetisjonen i Larvik, ernærte seg med ulike former for håndarbeid og ved hjelp av handel innenfor ulike bransjer. 7) Yrkesstatusen til ektemennene til de gifte kvinnene som har skrevet under, viser at det er handelsstandens kvinner, hustruer til sjømenn fra kystbyen, arbeiderhustruer av ulike slag og snekkere og snekkerarbeideres hustruer som er dominerende i dette utvalget. 8) Ut fra petisjonsvirksomheten og resultatet av denne, skulle man tro at Larvik ville være åpen for dannelse av kvinnestemmerettsforening og for engasjement for kvinnens rettigheter. Imidlertid viste det seg at det var mye motstand i Larvik mot engasjement av dette slaget, kanskje særlig fra borgerkvinnene og deres ektemenn. Petisjonene viste jo også at det var mange underskrivere fra arbeiderklassen i byen, og disse følte seg neppe hjemme i en borgerlig kvinnebevegelse, det var arbeidere innenfor byens ulike industrigreier som dominerte listen.

Noter

- 1) Larviks historie. 3. bind 1885 - 1940. A. St. Langeland og Gunnar Christie Wasberg. Larvik 1963 s. 13
- 2) Marie Kjølsest 1914 s. 91. Anna Bugge-Wicksell (1862-1928) Leder av NKF 1890 -91. Opptatt av å få arbeiderkvinnene med i kvinnekampen. Flyttet til Sverige og slo seg sammen med sosialdemokraten Knut Wicksell og fortsatte kvinnesaksarbeidet i Sverige.
- 3) Petisjonen til Stortinget underskrevet av 4533 kvinner. Qvam-arkivet
- 4) Folketellingen for Larvik. Digitalarkivet
- 5) Se tabell 23 Vedlegg s. 16
- 6) Se tabell 24 Vedlegg s. 17
- 7) Se tabell 25 Vedlegg s. 18
- 8) Se tabell 26 Vedlegg s. 18

3. 1. 2. Motstand og spott fra mannssamfunnet. Kvinnemøte i Larvik

Kvinnene i Larvik ga sitt navn til petisjonene til Stortinget både i 1890 og i 1899. Fantes det noe kvinnesaksmiljø i Larvik? Var kvinnene innstilt på å gjøre mer for stemmeretten enn bare å sette sitt navn på en liste? Gina Krog var i Larvik i 1892 og holdt foredrag om "Kvindesag og Stemmeret", men det ble ikke noen lokal stemmerettsforening ut av det. Men i januar 1896 ble det innkalt til et møte på vegne av KSF i Larvik. 1) Vi vet at det har eksistert en diskusjonsforening for kvinner i Larvik i 1895, og det var medlemmene av denne diskusjonsforeningen som satt fokus på kvinnestemmeretten i byen. 2) Søstrene Olga og Erika Hassel var engasjerte i kvinnesak. De var begge ugifte lærerinner, Olga Hassel var 37 år og arbeidet ved Middelskolen i Larvik. Erika Hassel var ti år yngre enn sin søster. Hun arbeidet ved Larviks folkeskole. 3) Olga Hassel sendte inn og fikk trykt et referat i Nylænde fra kvinnestemmerettsmøtet i Larvik 30. januar 1896. 4) Det var disse søstrene som tok initiativet til et kvinnemøte i Larvik der kvinnestemmeretten stod på agendaen sammen med sine støttespillere i Diskusjonsforeningen.

KSF hadde 23/1-1896 hatt et masse møte i Kristiania og vedtatt en resolusjon til Stortinget før Qvams forslag om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner skulle behandles i Stortinget. Kvinnene i Horten, med Marie Høeg i spissen handlet raskt og fikk i stand en uttalelse fra kvinnene i Horten, men også kvinnene i Larvik ønsket å være med i denne sammenheng. Erika Hassel ledet møtearrangementet. Også en annen lærerinne ved Middelskolen, Pauline Fredrikke Jønsberg, 40 år gammel, var aktivt med på planleggingen og arrangementet. Disse tre ugifte lærerinnene var gode representanter for det Tone Hellesund kalte ”Peppermøsamfunnet”, og som i Horten var det disse som var igangsettere av kvinneaktivitet knyttet til kvinnestemmeretten.

Kvinnene var engstelige på forhånd for at det ikke skulle bli fullt i Ynglingeforeningens sal. Men denne var "aldeles fuldpakket af kvinder af alle samfundsklasser". Den lokale konservative og moderate presse i Larvik var ikke særlig positiv til kvinnestemmerettsreformer, og Hassel sier at det "ikke manglet paa velmente advarsler fra den mandlige side mod ikke at holde mødet, da vi, som fik det istand, vilde komme til at undgjelde for det." 5) Men kvinnene i foreningen gikk i gang med å "arbeide for den gode saken på den måte de visste var best." Lærerinnene møtte motstand fra mannssamfunnet i Larvik når de ønsket å samle kvinnene til et møte for å fremme en såpass kontroversiell sak som kvinnestemmeretten var på dette tidspunktet. L.K.S.F. var ennå ikke stiftet, og i Horten var Diskusjonsforeningen ennå på planleggingsstadiet.

Da møtet begynte, ankom redaktøren av høyreavisen, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, med spørsmål om referat var tillatt. Dette ble nektet ham fordi

"Diskussionsforeningens" dirigent, frk Erika Hassel, som tillige var dirigent under mødet, havde oplyst at intet referat skulde tages af hensyn til dem af de tilstedeværende, som muligens da ikke vilde deltage i diskussionen, redaktøren af byens venstreavis blev ogsaa af samme grund neget referat"

Erika Hassel ønsket å beskytte de kvinnelige deltagerne fra menns spott og sjikane, hun ønsket å skape et ”kvinnerom” hvor usikre og tvilende kvinner kunne føle seg trygge og samtale om arbeidet for kvinnestemmerettsreformer. Hun ønsket heller ikke at pressen skulle publisere navnene på de kvinnene som turte å være med, dette ville skape negativ omtale av pionerene i Larvikssamfunnet, kanskje skremme noen kvinner vekk og heller være til en belastning enn en inspirasjon for en kvinne med et gryende kvinnestemmerettsengasjement. I følge Josefin Rönnbäck støtte stemmerettskvinnene på ulike typer motstand. 6) En prinsipiell motstand gikk ut på at kvinner og politikk ikke var forenelig i det hele tatt, en ”inntilvidere-motstand” gikk ut på at tiden eller kvinnen ikke ennå var moden og at andre spørsmål måtte løses først. Men kvinnene møtte også en taus motstand. Denne motstanden hadde rot i troen på at det å gi kvinnene en samfunnsrolle, ville være uheldig for kvinnene og for samfunnet, og forårsake uorden i en velfungerende samfunnsordning. De som våget å stille krav om politiske rettigheter for kvinner, brøt sosiale normer for hvordan man burde oppføre seg. Kvinne-stemmerettskravet skapte uorden i genusordningen. Stemmeretten ble dessuten sett på som et middel til å gjennomdrive politisk reformarbeid og ville også kunne endre politikken innhold.

På møtet i Larvik var det frk Jønsberg som holdt det innledende foredrag "med varme og begeistring". Hun ga en oversikt over kvinnesakens innhold og de goder som den hadde bragt alle kvinner. Hun pekte på den nære forbindelse mellom kvinnesak og kvinnestemmerett og viste hvordan kvinnestemmerettsreformen hadde hatt framgang rundt om i ulike land. Hun hevdet at kampen i Norge hittil hadde dreid seg om innskrenket stemmerett, men på grunn av Venstres politikk, var kvinnene nå tvunget til å be Stortinget om alminnelig kommunal

kvinnestemmerett. Dette begrunnet hun med at dersom alle menn fikk stemmerett, og kvinnene ble holdt utenfor, var deres stilling enda verre enn før. Det ville være til samfunnets nytte at den halvpart av menneskeslekten som hittil hadde vært utenfor, også fikk stemme. Hun mente at selv om ikke alle kvinner var "modne" ennå, så ville ansvaret ha en oppdragende makt, og kvinnene ville dyktiggjøres litt etter litt. Etter hvert ville kvinner fylle den nye stilling med ære. Historien viste at kvinnene kunne ta ansvar når de fikk lov til det. Tiden trengte kvinnenes engasjement. Hun oppfordret kvinnene til å ta fatt i samfunnsengasjementet - det var både deres rett og deres plikt.

Jønsbergs foredrag ble, i følge Hassel, mottatt med interesse:

"Frk. Jønsberg holdt det indledende foredrag med varme og begeistring. Hver eneste en, forstod man, var med, selv de af forsamlingen, som endnu ikke var kommen til forstaaelse af nødvendigheden af denne sag, blev slaaet af den overbevisnings alvor, hvormed hun talte, en overbevisning, som man kunde skjønne var frugten af aars tænkning og erfaring, for hende ialfald var det en livssag."

Søstrene Hassel og frk. Jønsberg hadde planlagt møtet og forberedt innlegg om kvinne-stemmeretten. Olga Hassel påpekte i sitt innlegg at mange ennå ikke var kommet lenger enn at de anså dem som fiender av samfunnet som kjempet for stemmerett for kvinner. Hun framholdt at kampen for kvinnestemmeretten var kampen for det allmennes vel, og fikk kvinnene være med i samfunnsarbeidet,

"saa vilde det, det er vort store haab, komme til at se anderledes ud baade i statsliv og kirke, det vilde blive mere af moralsk mod og mindre af egoisme, lidelserne vilde ikke komme ud af verden; men der vilde blive færre selvforskyldte. Vi mener ikke det at manden har gjort det saa grumme daarligt; men vi tror at det vilde blive enda bedre, hvis kvinden fik kommunal stemmeret. Paa en maade kan manden i kommunestyret kun repræsentere sig selv, han kan kun give sin egen kraft, ikke kvindens. At udelukke kvinden, er at udelukke en kraft, som kunde komme samfundet tilgode"

Hun mente også at kampen mot "fattigondet og usædeligheden" ville bli langt mer effektiv hvor kvinne og mann stod sammen på samme vilkår. Hun påpekte det urettferdige i at bare menn fikk være fattigforstandere, mens kvinnene gjorde en uvurderlig innsats i den private fattigpleien.

Deretter var det søsteren Erika Hassel om fikk ordet. Det gledet henne at flere og flere kvinner nå stod fram som tilhengere av kvinnestemmeretten og at de forstod at mennene ikke alltid ivaretok kvinnenes interesser som de skulle. Det var ikke rett å si at kvinnene selv ikke ønsket stemmerett, selv om noen var likegyldige eller i mot det. Noen mente at kvinner manglet de nødvendige kunnskaper, men det samme kunne sies om menn - hvis alminnelig kommunal stemmerett for menn ble innført, så ville ikke alle menn ha de nødvendige kunnskaper. Erfaring hadde vist at kvinner som fikk stemmerett brukte den og utviklet samfunnsinteresser etter hvert.

Samtlige foredrag ble fulgt med "spændt opmærksomhed". Etter foredragene viste de tilstedeværende sin tilslutning " ved paa opfordring, paa faa undtagelser nær, at reise sig for sagen: Kommunal stemmeret for kvinder, hvorpaa forsamlingen afsang:"Ja vi elsker"". Etterpå var det diskusjon om berettigelsen av stemmerett for kvinner, og halvparten av de tilstedeværende tegnet seg som medlemmer av K.S.F. i Kristiania. Kvinnene i Diskusjonsforeningen i Larvik hadde klart å verve kvinnene for saken og til og med skaffet K.S.F. nye medlemmer i Vestfold. De tre lederkvinnene argumenterte for saken både ut fra et klasseskillende og et kjønnskillende perspektiv. De uttalte frykt for den uheldige virkningen en allmenn mannsstemmerett ville få, samtidig så de klart den nytten samfunnet ville få av

kvinnenes politiske medvirkning på grunn av kvinnens særart. Kvinnens kompetanse ville heve kvaliteten på den politiske virksomheten innenfor en rekke felt som var definert som feminine.

Grunnlaget for denne fremstillingen av møtet er Olga Hassels eget referat trykt i Nylænde. Imidlertid dekket lokalpressen også dette kvinnemøtet, men på ulike måter. Jarlsberg og Larviks Amtstidende trykte annonsen kvinnene satt inn 3 dager før møtet:

"Kommunal Stemmeret for Kvinder:

Paa Opfordring fra Kristiania Kvindestemmeretsforening indbydes herved Laurviks Kvinder til at møde i Ynglingeforeningens Lokale Torsdag 30te Januar Kl. 8 Aften til Drøftelse af denne Sag. Entre 10 Øre" 7)

Allerede dagen etter møtet kom "referatet" i Amtstidende. 8) Langeland og Wasberg karakteriserer referatet som nokså ovenfra og nedad. 9) Avisen skriver:

"Kommunal Stemmeret for Kvinder" "Laurviks Kvinder var igaar "paa Opfordring af Kristianias Kvindestemmeretsforening" - som det hed i Avertissementet - indbudt til et Møde i Ynglingeforeningens Lokale "til Drøftelse af denne Sag." I den Tanke, at der her som ved alle offentlige Møder var Adgang for Pressen indfandt vi os, men blev kort afvist af en af Byens Lærerinder, Frk Erika Hassel, der nok fungerede som Dirigent. Damerne har imidlertid idag vist os den Elskverdighed at sende os følgende "Officielle Referat" fra de hemmelighedsfulde Forhandlinger, men samtidig betroed os at mer end dette heller ikke maa fortælles Publikum."

Deretter trykte Amtstidende det offisielle referatet som Diskusjonsforeningen tydeligvis har delt ut til pressen. Referatet bærer preg av ønsket om å anonymisere foredragsholderne på møtet:

"Et møde af kvinder var igaar paa Opfordring af K.S.F. samlet i Ynglingerforeningens Sal for at drøfte kom. Stemmeret for kvinder. Lokalet var fuldt. Foruden den Dame, der holdt det indledende Foredrag, talte desuden to andre Damer. Et Par Fædrelandssange blev afsugne. De tilstedeværende paahørte Foredragene saavel som Diskussionen med spændt Opmerksomhed. Man viste sin Tilslutning ved paa Opfordring at reise sig for Sagen: Kom Stemmeret for Kvinder. Paa faa Undtagelser nær fulgtes Opfordringen. Nogen Resolution eller Afstemning om begrænset eller almindelig Stemmeret for Kvinder blev ikke fattet eller opfordret til. Halvparten af de tilstedeværende tegnede sig som Medlemmer paa Lister, der var udlagte fra Kristiania Kvindestemmeretsforening."

Denne fremgangsmåten reagerte Amtstidene på:

"Det er os en Gaade, hvad der virkelig kan have bevæget de ærede Damer, som her i Laurvik har aabnet Felttoget for Kvindernes Stemmeret, til at omgive sig med en saa dyb Hemmelighedsfuldhed. Almenheden ler bare af den Slags og kalder det naragtigt. Eller man bringes paa den Tanke, at Damerne har noget at skjule, noget som de ikke tør vedstaa. De mange Medsøstre, som sad hjemme og ikke kunde komme afsted, de maatte jo have megen Interesse af fyldigere Referat end dette "Officielle", hvoraf en ikke blir svært klog. Til disses Underretning ser vi os istand til at meddele, at indledningsforedraget holdtes af Frk. Jønsberg, der bl.a. opholdt sig ved Mændernes Skrøbelighed, der var parret med den mest skrigende Hensynsløshed og Ligegyldighed overfaar den anden halve Del af Menneskeheden. Dog var det ikke meningen ganske at gjøre Skabningens Herrer til Slaver; man skulde bare hjælpe dem.

Som Hovedtaler ved Siden af Indlederen og Dirigenten fungerede Frk Olga Hassel der fortalte de opmerksomme Tilhørere, hvad kommunal Stemmeret egentlig var for noget. Uagtet Salen var propfuld af Damer gik Diskussionen merkelig nok noksaa traat. Man sang Fædrelandssangen for at faa Stemningen op, og det lykkedes da at faa enkelte Kvinder til at gribe Ordet og bekjende sit Bifald til den betydningsfulde kvindelige Reform. Forøvrigt henvises til det "Officielle"."

Høyreavisen i Larvik hadde ikke vært opptatt av kvinnestemmeretten før dette møtet. Her benyttet den anledningen til å harselere med de kvinnene som hadde arrangert møtet og til å offentliggjøre deres navn, selv om de ønsket anonymitet. Det må ha vært en belastning for kvinnene å stå fram med sitt engasjement i Larvik på dette tidspunktet.

Også Venstreavisen "Østlandsposten" refererte fra møtet. Dette kvinnemøtet fikk mer pressedekning enn noe annet kvinnesaksinitiativ hadde fått. Østlandsposten minnet Larviks kvinner om møtet: 10)

"Laurvigs Kvinder!

Opmerksomheden henledes paa det til Torsdag Aften Kl. 8 i Ynglingeforeningen berammede Møde af Laurvigs Kvinder til Udtalelse om Spørgsmaalet: Kommunal Stemmeret for Kvinder."

Dagen etter møtet finner vi referatet i Østlandsposten: 11)

"Kommunal kvindelig Stemmeret

Paa det Kvindemøde som forleden var sammenkaldt til Drøftelse af Spørgsmaalet kommunal Stemmeret for Kvinder, holdt Frk. Jønsberg det indledende Foredrag . Desuden talte Frøkenene Erika og Olga Hassel. Vi har fra Mødet faaet tilstillet os nedenstaaende "officielle" Referat, som vi derfor hidsætter, idet vi dog samtidig vil udtale, at vi ikke finder nogen fornuftig Grund til, at Mandfolk absolut skulde være udelukket fra Mødet og Referat forbudt. Slig hemmelighedsfuldhed er ikke til alleringeste Gavn for Sagen. Hermed lar vi Referatet tale for sig selv"

Så ble det "offisielle" referatet trykt som er identisk med det vi fant i Amtstidene. Også Østlandsposten reagerte på kvinnenes ubehjelpelighet og ønske om anonymisering, og fant det nødvendig å påpeke dette. Imidlertid så de heller dette som en hemske for kvinnestemmerettsaken og mente kvinnenes fremgangsmåten ikke fremmet saken slik møtet egentlig burde gjøre. Kvinnene fulgte ikke menns spilleregler – de ønsket anonymitet, de ønsket ikke menn til stede og de ønsket selv å skrive referat og dermed bestemme hva som skulle publiseres om møtet og saken. De ønsket å ha kontroll over informasjonen, men det offisielle referatet som kvinnene hadde skrevet, virker noe falmende og distansert. Redaktørene av Høyre- og Venstreavisen følte seg provoserte og ønsket ikke å tildele kvinnene denne makten. Derimot tok de i bruk sarkasme og ironi i sin maktkamp mot de kvinnene som våget å røre ved genusordningen og forhandlet om femininitetsbegrepet og som attpåtil ville styre informasjonsflyten i Larvik.

Også byens moderate avis, Laurviks Blad, var opptatt av dette møtet. Denne avisen hadde ikke tidligere vært særlig engasjert i kvinnestemmeretten, men var likevel den av avisene som ga kvinnene mest ros for sitt arrangement: 12)

"Stemmeretsmøde. Ifølge Annoncer i alle Byens Aviser holdt igaar aftes i Ynglingeforeningens Lokale Kvindern et Møde hvor man behandlede Spørgsmaalet om almindelig kommunal Stemmeret for Kvinder. Frøken Pauline Jønsberg holdt Indledningsforedraget og hvori hun sterkt betonedede, at en stor Del af de norske Kvinder staa fuldstændig ved Siden af Manden i Udvikling og mange Kvinder havde ligesaa store Interesser, som Manden at overtage i Kommunen, og hun burde da ogsaa faa Lov til at være med og afgjøre, hvem som skal vælges.

Foredraget paahørtes med stor Opmerksomhed af den talrige Forsamling der sluttede sig til de Anskuelser, som var fremholdt, saa nogen Diskussion kom ikke istand. Alle, som vi har talt med, er enige om, at Foredraget baade fra Formen og Indholdets Side var ypperligt. Stemningen inden Forsamlingen var for almindelig Stemmeret."

Hvorfor er den moderate avisen i Larvik mer positiv til kvinnestemmerettsmøtet? Hvorfor finner vi en høyere grad av seriøsitet i denne omtalen enn i de to andre? Vurderingen rundt disse referatene og holdningene de signaliserte, kan ha vært svært personavhengig. Hvilket ståsted redaktørene har valgt å ta, kan også være påvirket av bekjenskaper og forventninger

til redaktørrollen. I dette tilfelle var det Laurviks Blad som fungerte som en støttespiller for pionerkvinnene i Larvik og som faktisk bifalt og roste kvinnenes initiativ, på en mye mer positiv måte enn om avisen hadde brukt "det offisielle" referatet kvinnene selv hadde laget.

Laurviks Blad inntok også et inserat som var en direkte kritikk av Amtstidenes referat fra møtet og et forsvar for å gi kvinnene de samme statsborgerlige rettigheter som menn: 13)

"Indsendt

Kvindernes Stemmeretsmøde forrige Uge falder ikke i "Amtstidendes" Smag. Bladet optræder saare hovent overfor de Kvinder der havde med nævnte Møde at gjøre. Ja, det er ligt sig selv, det gode Blad, i alle Slags Spørgsmaal: det er en forkrøblet Aflægger af "Morgenbladet". "Amtstidende" imponerer imidlertid kun Væsener, der er lige saa forkrøblede som den selv, og af saadanne var der visstnok ingen paa Stemmeretsmødet.

Enhver, der ei er hildet i yngeligt Trangsyn, vil hilse med Glæde en Bestræbelse som denne, der gaar ud paa at give Kvinden de samme borgerlige Rettigheder som Manden. Thi først naar hun kommer med, vil vor offentlige Moral kunne hedres. Man vil maaske steile ved en saaden Paastand, men ved nogen Omtanke vil man nok indrømme at den er korrekt. Kvinden er Humanitetens egentlige Bærer; fra Kvindernes Kreds har den sin Udspring. Og Moralen har ogsaa sin bedste Støtter blandt Kvinderne. Var ikke Kvinderne bedre end Mændene, vilde flere af Moralens Bud nu være "en Saga blot" - Kvinden bør derfor have stemmeret baade kommunal og statsborgerlig. Hvorfor skal hvert Raaskind af en Mand have Stemmeret naar han har en Indtægt af Kr 800 i By og Kr 500 paa Landet, mens intelligente Kvinder, selv om de har større Indtægt, ingen Stemmeret skal have? Jo, fordi de, der hidtil har været vore ledende Mænd, har været forblindede. Nu begynder det imidlertid at lysne, hvorved mange Kræfter er i Virksomhed for at det gamle Mørke skal vedblive. I disse Dage bebudes Forslag af Regjeringen om Adgang for Kvinder til at blive Embetsmænd. Dette maa være forfærdeligt for "Amtstidendens" Ravnekrogsbetragtninger, for et saadant Forslag er ikke bedre end et Stemmeretsforslag. Dixi"

Vi ser at diskusjonen om kvinnestemmeretten i 1896 er synlig i Larviks lokalpresse, initiert av det noe famlende møtet Larvikskvinnene hadde i januar om kvinnestemmerett. Den moderate avisen tillot til og med inserater for kvinnestemmerett, og roste kvinnenes engasjement. Mens Høyreavisen og Venstreavisen begge var kritiske i sine kommentarer til kvinnenes formelle håndtering av møteprosedyren og deres profesjonalitet, tilkjennega Høyreavisen sin manglende støtte til sakens egentlige innhold - nemlig kvinnestemmerettens fremme, ved å latterliggjøre både arrangement og sak. Venstreavisen ga ikke uttrykk for manglende tro på kvinnestemmerettsreformer, men pekte på at kvinnenes ukloke valg i forbindelse med arrangementet skadet kvinnestemmerettssaken mer enn de gavnet den. Ingen av avisene respekterte kvinnenes ønske om å forbli anonyme i lokalsamfunnet, og deres forsøk på å nekte pressens adgang og holde navnene på foredragsholderne skjult, viser at det ennå i 1896 var høyst belastende og kan hende ikke "akseptert i det gode selskap" å stå som arrangører og foredragsholdere på en slikt kvinnestemmerettsmøte i Larvik Vi ser også at det var de ugifte lærerinnene som gikk i bresjen for kvinnestemmerettsarbeidet i 1896, og selv om de ikke fikk til noen resolusjon til Stortinget i forbindelse med stemmerettssaken, satt de kvinnestemmeretten på dagsordenen i Larvik og fikk vervet medlemmer til KSF.

Avisene i Larvik inntok i 1896 en spottende tone overfor de kvinnene som turte å ta initiativ i forhold til kvinnestemmerettsarbeid. Ikke rart at kvinnene kviet seg for å bli navngitt i pressen. Bertil Bjørkenlid peker på at i Sverige hadde forgrunnsfigurene innenfor den kvinnelige stemmerettsbevegelsen lenge måttet finne seg i fornædrende skjemt og angrep i pressen. 14) Den samme tendensen finner vi i Norge, og det er forståelig at kvinnene kviet seg for å engasjere seg politisk i denne perioden. Likevel må vi kunne si at de ulike avisene i Larvik ved sin fokusering på kvinnestemmerettsmøtet ga saken publisitet og oppmerksomhet og i så måte hjalp kvinnene i arbeidet med å sette lys på kvinnestemmeretten, og til tross for motstanden fra en tverrpolitisk lokalpresse, som "svarte" kvinnene med spott og sarkasme, var kvinnestemmeretten synlig i Larvikssamfunnet, mye på grunn av en håndfull lærerinner

som tok det første initiativet til kvinnestemmerettens fremme. Og det går vel også an å tenke seg at den sarkasme og latterliggjøring som avisene brukte i sin omtale av kvinnestemmerettsmøtet, også kan ha virket motsatt enn tiltenkt på enkelte lesere – at den krasse behandlingen kvinnesakskvinnene fikk, faktisk skapte sympati for saken hos noen lesere.

Noter:

- 1) Langeland og Wasberg 1963 s. 52
- 2) Nylænde 1/8-1896. Fra en artikkel kalt "Et Blik i fru Marholms "Kvindernes bod", af et Foredrag holdt i Diskussionsforeningen i Larvik mai 1895." Skrevet av Olga Hassel
- 3) Digitalarkivet. Folketellingen 1900
- 4) Nylænde 15/2-1896
- 5) ibid
- 6) Rönnbäck 2004 s. 253
- 7) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 27/1-1896
- 8) ibid 31/1-1896
- 9) Langeland og Wasberg 1963 s. 52
- 10) Østlandsposten 28/1-1896
- 11) ibid 1/2-1896
- 12) Laurviks Blad 31/1-1896
- 13) ibid 7/2-1896
- 14) Bjørkenlid 1982 s. 14

3. 1. 3. Initiativtager og inspirator. Augusta Abrahamsen møter motstand fra Larvikskvinnene

Augusta Abrahamsen, som var gift med byens Stortingsmann for Venstre, var en pådriver for kvinnesaksarbeidet i Larvik. Hun ønsket å organisere kvinnene i Larvik og arbeide for kvinnestemmeretten. I et brev datert 30.6.1901 sendt til Nylændes redaktør, skrev Augusta Abrahamsen fra Larvik 1) at hun ville ha opplysninger om hvilke byer og landsteder som hadde sluttet seg til L.K.S.F.,- hun skulle ha et møte - i haab om at faa organisere kvinderne her." Men hun var ikke optimistisk, og skrev: "Kvinderne her skal opfatte L.K.S.F. som en politisk venstreforening - og det er jo skrækkelige ting!" Larvik var Venstreføreren Sverdrups hjemby, men Abrahamsen karakteriserte oppfattelsen av L.K.S.F., med en viss porsjon ironi, som en venstreforening, som skrekkelig. Lærerinnenens forsøk på å mobilisere kvinnene i Larvik i 1896, hadde blitt møtt med ironi og spott av lokalpressen. Men Augusta Abrahamsen hadde et inderlig håp om at møtet i 1901 ville føre til dannelsen av en forening i Larvik som ville slutte seg til L.K.S.F.. Likevel var hun full av tvil i brevet. Hun hadde hatt et mindre møte noen dager før og hadde der "fått greie på litt av stemningen." Derfor ville hun gjerne ha alle de opplysningene om L.K.S.F. som det var mulig å få. Hun ønsket også foreningens program. Hun avsluttet brevet: "Jeg skal så varsomt som mulig lægge "Nylænde" på kvindenes samvittighed. Vort organs styrke er vor egen styrke."

Men Augusta Abrahamsen klarte å få samlet kvinnene i Larvik, og Larviks ledd av L.K.S.F. ble stiftet 4. juli 1901 med 78 medlemmer. Dette var et imponerende antall medlemmer, og hun ble selv formann i den nye foreningen.2) Larviks konservative avis, Jarlsberg og Larviks Amtstidende refererte:

"Paa Kvindernes Møde igaar i Festivitsalen, som var fyldt omtrent til sidste Plads, besluttedes dannet en Kvindestemmeretsforening for Larvik. 75 Medlemmer tegnede sig under Mødet. Foreningen agtes indmeldt i Landskvindestemmeretsforeningen"3).

I Larviks historie finner vi en beskrivelse av møtet. 4) Møtet ble innkalt

"til Drøftelse af Kvindernes Organistaion og deres Stilling til de forestaaende Kommunevalg." Styret bestod av fru saksfører Abrahamsen, fru adjunkt Andersen, fru konsul Falch, fru bankkasserer Odberg og frøken Jønsberg. Kvinnene beskrives i Larviks historie som "damer med tilstrekkelig selvtilitt."

Det var ikke adgang for menn til møtet, og forfatterne av Larviks historie mistenker mange av de 24 innbyderne for å "handle mot sine menns politiske standpunkter".

"Selv om det ikke finnes noe tilgjengelig referat av møtet, er det lett å se resultatene av foreningens arbeid: den tvang alle partiene til å føre opp kvinner på listene, og det ble valgt inn hele 6 kvinner i bystyret. Denne første seier ble også den største. Siden ble det så som så med deltagelse i bystyret." 5)

Et synlig resultat av Abrahamsens nystartete forening var protesten som Larvikskvinnene sendte i 1901 til Stortinget. 96 kvinner skrev under protesten. Kravet var: Ingen ytterligere utvidelse av mannsstemmeretten så lenge kvinnene var utelukket. Protesten ble referert i Stortinget sammen med liklydende protester fra Tønsberg og Ålesund. 6)

Augusta Abrahamsens ektemann, Lars Kristian Abrahamsen, var representant på Stortinget for Larvik 1900 til 1903. Han var jurist og var formann i Larvik Venstreforening i 10 år. 7) Men selv om Abrahamsen var positiv til kvinnestemmeretten, sa han seg i debatten 8. mai 1901 i Stortinget ytterst misfornøyd med kvinnelige protestanter. De skulle petisjonere - be om å få stemmerett - ikke protestere. 8) Abrahamsen sa han tillot seg å legge fram på presidentens bord protesten fra Larviksdamene, men han likte ikke formen i adressen. Men det var også noe annet han ikke likte ved kvinnehenvendelsen:

"Straks der er tale om mandsstemmeretten, kommer de hæseblæsende løpende og vil være med. Men hvorfor faar man ikke deres eget forslag, saa at man kan debattere spørsmaalet om deres stemmeret alene og ikke som et biforslag og et paahæng til mandsstemmeretten? Jeg tror, deres sag er saa stor at den fortjener at drøftes alene og det er kun af interesse for sagen, at jeg synes, det er uheldigt, at den er kommet frem i denne form. Og hvad stemmeretsadressen angaar, saa vil jeg sige, at den støder mig, fordi den protesterer mod at øve, hvad jeg mener er ret mod endel mænd. Men jeg ser meningen, som ligger under ordene, og derfor vil jeg ikke gaa strengt i rette med dem. De siger: "Saalænge kvinderne ikke tilstaaes stemmeret."

Jeg kan nok forstaa, at det kan føles saart og tungt at de kvinder, som baade har kundskaber og interesser og som har en inderlig trang til at gjøre sin mening gjældende i det offentlige liv, naar de ser at mændenes stemmeret udvides, at "allemands stemmeretten" - som hr. Arctander kaldte den - indføres, samtidig med, at deres egne krav puffes tilside; der er aldrig rum for deres krav. Det er ikke underligt, at de under saadanne omstændigheder bliver bitre og protesterer, hvor de efter min mening skulde petitionere, bede om at faa stemmeretten selv. Det vil jeg tilgive dem af hensyn til den uretfærdige behandling de har været gjenstand for i lange tider.---- Det er enkelte af mine meningsfæller, som ikke vil gaa med paa kvindestemmeretten, idet de begrunder sin modstand deri, at der ikke er arbeidet nok fra kvindernes side, at kravet ikke har vokset sig sterkt og dybt nok; men jeg tror, de herrer tager feil. Jeg har, ialfald i de senere aar, neppe truffet nogen kvinde med større almeninteresser, uden at hun har havt en inderligt og fuldt bevidst krav om at faa stemmeret og trang til at faa den; men samfundsforholdene er slike, at det ikke altid er let for kvinder at troppe op til møder til alle tider." 9)

Lars Kristian Abrahamsen var i utgangspunktet svært positiv til kvinnestemmeretten som en del av demokratiseringsprosessen knyttet opp til jevnbyrdighet og rettferdighet mellom kjønnene. Likevel var han opptatt av kvinnenes valg av metode, han forventet mer av kvinneaktørene enn bare å bremse opp utviklingen av mannsstemmeretten, de burde etter hans syn selv ta initiativ til å få ta del i denne medborgerrettigheten, ikke stoppe opp menns demokratiseringsprosess. De burde bli handlende aktører som selv tok styringen i forhandlingene om rettighetene.

Overlærer N.P.M. Arctander, byens stortingsrepresentant for Venstre, var regnet som en radikaler på mange måter. Han kom i opposisjon til lederne i Larviks Venstreparti etter hvert. Da han forlot byen, ble Lars Abrahamsen, ung sakfører, en ny og samlende lederskikkelse for Larviks Venstreparti. Han var født i Larvik og jobbet som sakfører der til han forlot byen i 1902. Han satt på Stortinget for Venstre i to stortingsperioder, og fortsatte sin rikspolitiske karriere også etter at han flyttet til Voss. Han blir regnet for en av Larviks "store sønner" og var en folkets mann med "ekte og sterke sosiale interesser." Han var også en "uvanlig rettskaffen mann, som alltid nøt respekt hos sine motstandere." 10)

Da forslaget om kommunal stemmerett etter census for kvinner ble forkastet av Lagtinget i 1901 etter at Odeltinget hadde vedtatt det, sa Abrahamsen i Odelstinget at han var svært skuffet over resultatet, og han ba tilhengerene i Odelstinget om å holde fast ved sitt standpunkt og ikke bøye av. Abrahamsen var også med på å framsette et forslag fra Louise Qvam sammen med representanten Five om begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner i 1901. Dette var en riktig måte å arbeide på, mente Abrahamsen, her var det en kvinne som selv leverte inn et forslag til lovendring.

Kvinnestemmerettsforkjemperne i Larvik hadde en forbundsfelle i sin Stortingsmann, selv om han kritiserte formen på arbeidet deres. Imidlertid flyttet Abrahamsen til Vestlandet og ble sorenskriver der og tok med seg kona Augusta. Dermed mistet Larviks kvinnestemmerettsforkjempere viktige støttespillere, som i kraft av sin posisjon i byen også ga legitimitet til kvinnestemmerettsarbeidet. Augusta Abrahamsen var bidragsyter til Nylænde, også etter at hun flyttet til Voss. 11) Det var også en annen Larvikskvinne, Josefine Sørvik 12).

Hvor handlekraftig var Larviks ledd af L.K.S.F? Leddet kom med forslag til partiene om kvinner de mente egnet seg til å være med i styret for Larviks Høyre og Venstre. Først senere kom foreningen med forslag til kvinner som kunne være med i Arbeiderpartiet. Foreningen holdt også masse møte om nominering av kvinner som kunne oppstilles på de politiske listene. Sannsynligvis fikk kvinnestemmerettsforeningen i Larvik kritikk for at de kun hadde nominert kvinner til partiene Venstre og Høyre og ikke til Arbeiderpartiet. Derfor ble det holdt et møte i foreningen som også nominerte kvinner til Arbeiderpartiet. Østlandsposten refererte fra dette møtet også: 13)

"Larviks Kvindestemmeretsforening havde igaar Aftes Møde. Fru Tobakspinder Syvertsen og fru Marie Andersen Thorstrand indvalgte i Arbeiderforeningens Bestyrelse til at utarbeide Listen"

Jarlsberg og Larviks Amtstidende trykte referat fra møtet, men også et inserat fra en Venstrekvinne: 14)

"Kvindestemmeretsforeningens Møde ionsdags var ret talrigt besøgt og indeholder et godt Varsel om Kvindernes Interesse for og Deltagelse i det kommunale Stel. Mødet lededes af Formanden, Fru Sagfører Abrahamsen. Efter endel Diskussion gik man til Valg. Der valgtes af Hensigtsmæssighedshensyn et større Antal end man kan vente at faa Plads for paa de respektive Lister. De valgtes navne ønskes foreløpig ikke offentliggjort.

(...)

Vi har om Mødet modtaget følgende Inserat:

Prøvevalg paa Navne til Kommunestyret var synes mig noget forhastet. Den Sag burde været mere diskuteret i Pressen forinden. Der mødte mange frem, som ikke havde været tilstede før, man kan sige, det var deres egen Skyld, men en Sag som denne trænger lidt Taalmodighed fra de ledende Kvinders Side. Har man selvvalgt taget sig paa noget, maa det gjøres, saa det bedste kommer frem. At fru Abrahamsen skulde reise idag var jo ingen grund til at maatte gaa til Prøvevalg.

Det er 3 Navne, som unegtelig burde været opført: (...) Disse 3 Kvinder har alle Kundskaber, praktisk Skjøn og besidder den Karakterens Fasthed som ikke lader sig lede hverken af Opinion eller er Slave af sine Venners Meninger. Det er et stort Tab for Kommunen om disse ikke blir valgt. Hvad det gjælder nu baade for Høire og Venstre er, at kvinderne ikke i Lighed med hvad der saa altfor meget har været fulgt i Venstrepolitiken lader sig lede af et Klikkevæsen. En Venstrekvinde"

Forstod så Larvikskvinnene å sette pris på Augusta Abrahamsens initiativ i denne saken? Hun var i sitt brev til L.K.S.F. usikker på ”stemningen” i Larvik, men kastet seg ut i en kvinneorganisering allikevel. Og det gikk slik som hun nok hadde fryktet, Augusta Abrahamsen og medlemmene i Larviks ledd av L.K.S.F. fikk mye kritikk av medsøstre i lokalavisene etter nominasjonsmøtet, kritikk for ulike deler av organiseringen og framgangsmåten, logistikk og vurderinger tatt underveis. Mange kvinner hadde ingen forståelse for pionerkvinnenes manglende erfaring i arrangement av denne typen. Vi aner i inseratet en snev av ”jantemoralen” – Augusta Abrahamsen burde være forsiktig med å ”stikke seg fram” i Vestfoldbyen, og gjorde hun det, fikk hun gjennomføre det hun hadde satt seg fore med verdighet og klokskap.

Larviks ledd av L.K.S.F. fikk også kritikk i Østlandsposten for gjennomførelsen av massemøtet der kvinner skulle nomineres til de politiske partier. 15) Inseratet er underskrevet "Kvinder" og har tittelen "Til Kvinderne!" Disse kvinnene tok på seg å arrangere et nytt massemøte der " enhver Stemmeberettiget kan faa frem den Representant man ønsker og som man selv har bedste Tillid til, uansett om hendes Navn var paa den trykte Listen eller ikke." Kvinnene var ikke fornøyde med at det var 27 Høyrenavn og 9 Venstrenavn på nomineringslistene. De var også misfornøyde med måten det ble stemt på, og mente at det hadde vært riktigere at hvert parti hadde stemt over sine kandidater. Halvparten av kvinnene hadde gått uten å stemme, det var for trangt i lokalet, og ingen hjelp var å få. Mange tok med seg sine stemmesedler da de forlot møtet.

"Kvinder" var også forbitret over et inserat i Østlandsposten som hevdet at ikke mann og kvinne burde sitte i samme kommunestyre. Dette fantes det ikke noe forbud mot i Formandsskapsloven:

"Vær sikker paa at der i Byer og Bygder kommer til at sidde Mand og Hustru sammen i Kommunelokalet, og ingen kan forbyde det. Vi hører fra Kristiania og flere Steder at der opstilles Mand og Hustru fort væk. Det vilde ellers være sørgerligt at faa Glip af en det være sig Mand eller Kvinde, naar Vedkommende kunde være i Besiddelse af den Dygtighed som kunde forlanges til at komme i Betragtning af vælgerne." 16)

Jarlsberg og Larviks Amtstidende tok også inn ytterligere to inserater undertegnet "Venstrekvinde" der hard kritikk ble rettet mot flere, blant annet Augusta Abrahamsen: 17) Augusta Abrahamsen hadde ingen enkel oppgave i forbindelse med organiseringen av kvinnene i Larvik. Det ene inseratet kritiserte organiseringen av kvinnevalgsmøtet i Larvik, mange hadde forlatt lokalet uten å stemme, det var overfylt og vanskelig å puste derinne. Medlemmer av foreningen hadde vært villige til å betale inntil en halv krone hver for større lokale. Styret burde ha berammet et nytt møte, da de så den store tilslutningen.

Innsenderen mente også at navnene på de kvinnene som skulle foreslås på politiske partiers lister, burde vært offentliggjort i avisen først før de ble valgt ut på kvinnemøtet. Det var ikke alle kvinnene som på stående fot klarte å avgjøre en så viktig sak: "Vor Debut her vil have vidtrækkende Følger." Innsenderen hadde også nevnt to kjente kvinnenavn som ikke kom i betraktning, og også en tredje kvinne var nevnt som mulig kandidat: "Det 3die Navn var nævnt til Fru Abrahamsen. Mulig hun har glemt det eller ikke oppfattet det som et bestemt Forslag,

jeg vil ikke dømme hende for det." Hun ville heller ikke forsøke å få med disse kvinnene på selve møtet, av redsel for å bli avvist der og da.

Augusta Abrahamsen måtte tåle sviende kritikk for måten hun hadde håndtert kvinnemøte på og for at hun hadde påtatt seg dette initiativet:

"Naar jeg har nævnt Ordet "selvvalgt", mente jeg selvfølgelig at Vedkommende selvvalgt havde grebet Initiativet til at afholde Møderne. Og naar man føler Kald til noget, vilde det være lige synd mod Samfundet som mod sig selv ikke at sætte det iværk, kun kræves der da muligt end større Arbeide og Ansvar, ialfald større ofre. Sluttelig vil jeg oplyse, at jeg er Medlem af Foreningen, saa Bestyrelsen faar være saa snil at have Taalmodighed med mine Inserater. En Venstrekvinde."

Kritikeren var medlem av Larviks ledd av L.K.S.F., men følte tydeligvis ennå ikke lojalitet mot foreningen og solidaritet med leder og medlemmer. Hun brukte Venstres organ til å kritisere foreningen, og da spesielt Augusta Abrahamsens rolle som initiativtaker og hennes valg. Dette må ha vært sårt og frustrerende for Augusta Abrahamsen som sikkert prøvde å bygge opp lojalitet hos foreningsmedlemmene og eiefølelse hos disse til forening og budskap. Likevel fikk nok kvinnestemmeretten mye publisitet på denne måten – Østlandspostens lesere var mange, og denne form for redigering ansporet definitivt til diskusjon om kvinnens samfunnsengasjement, og utfordret dermed diskursen om kvinnens rolle i samfunnet. Avisens åpne linje i forhold til inserater skapte et offentlig diskusjonsrom i Larvik der femininitetens muligheter og begrensninger ble debattert.

Nok en Venstrekvinne hadde inserat i Østlandsposten i anledning dette kvinnemøtet. Hun undret seg over hvorfor kvinnene var så redde for pressen, kvinnene måtte være tøffere skulle de overleve i politikken:

"Naar ikke engang Kvinderne taaler "at se sit Navn paa Prent", hvordan skal de da taale at blive miskjendt og misforstaaet? Men skal Kvinderne begynde sit politiske Liv med at holde hemmelig noget? Ja, da var det bedre, de ingen Stemmeret havde faaet, til de var blevne modne til at taale lidt af Verdens Dom."

Augusta Abrahamsens rolle ble nok en gang kritisert, kvinnemøtet var ikke godt nok forberedt:

"ikke alle som Formanden og hendes Lige har havt den samme Udvikling og levet under de samme Livsforhold og derfor ikke har havt samme Anledning til at sætte sig ind i denne Sags Betydning. At Fru Abrahamsen har taget Sagen i sin Haand er vel bare som det skal være, ingen har heller i saa Henseende større pligter end Byens Storthingsmands Hustru. Man taler om Strævet med disse Møder i Larvik i Aar. Tænk hvilket Arbeide Kristianas Kvinder gennem Aarrækker har havt i denne Sag, og husk saa paa hvilken Modstand for nogle Aar siden et Par Kvinder fik for sit Arbeide i Stemmeretssagen navnlig for et Stemmeretsmøde i Ynglingforeningen."

Innsenderen var indignert på arbeiderkvinnenes vegne:

"Hvor var de saa henne, alle de, som nu fører det store Ord om sit svare Arbeide i Larvik? Nu ialfald nyder de kun Frugterne av andres Arbeide .Og naar det er bleven Lov, saa skal det ikke saa meget til at fremme en Sag, som er fremkjæmpet. De undertegner Dem "En Stemmeberettiget". De skulde vel dermed ikke ville pointere, at en "Ikke stemmeberettiget" skulde holdes udenfor og ikke have noget med det? Hvis det er Deres Mening saa vil jeg sige: Hvilken Tolerance, hvilket vidt Syn! Skal ikke "alle Kræfter komme med?" Og hvorfor opfordrede saa Formanden de "ikke stemmeberettigede" til at være Medlemmer af Foreningen? En Venstrekvinde."

Nok et inserat i Østlandsposten kritiserte medlemmer av Larviks ledd av L.K.S.F: 18) Det var en mann som engasjerte seg denne gangen:

"Venstrekvinden i "Amtst" søger virkelig at forsvare at en udenbysboende Kvinde er med i Kvindernes Stemmeretsforening her i Byen at nominere Kandidater til det forestaaende kommunevalg for Larviks By. Hvad vilde man f.eks. sige om Udlændiger kom ind i vort Land for at deltage i Stortingsvalgene? (...)
Venstremand "

Augusta Abrahamsen ble, som søstrene Hassel hadde blitt i 1896, utsatt for sterk kritikk i Larviks lokalpresse for sitt initiativ i stemmerettsaken. I 1896 var det primært de mannlige redaktørene som kritiserte møtets form og innhold. I 1901 engasjerte også Larvikskvinnene seg i kritikken gjennom inserater i lokalpressen. Ikke bare møtearrangementet ble kritisert, men også kvinnenenes manglende empati med arbeiderklassens kvinner, kvinnenenes manglende mot fordi det ble valgt ikke å navngi de kvinnene som ønsket nominasjon til politiske partier, i pressen, utenbys medlemskap i Larviks ledd av L.K.S.F. og Augusta Abrahamsens "kall" til å ta rollen som kvinneleder.

I en førstesides artikkel i Østlandsposten svarte Augusta Abrahamsen på kritikken fra "Kvinder" i forbindelse med gjennomførelsen av massemøtet i Larvik. 19):

"Til Kvinderne. Under denne Overskriften inneholder Østlandsposten for 24de Oktober en meget misvisende Artikkel som jeg skal faa Lov til at imødegaa med nogle Ord."

Hun hevdet at det kun var de som fikk flest stemmer som nådde frem på nominasjonsmøtet, og at det var feil å kritisere Larviks Kvinnestemmerettsforening når man selv ikke hadde vært til stede på møtet.

"Hver Kvinde, som var paa det Møde, ved eller burde i hvert fall vide, at disse trykte Lister kun indeholdt Forslag paa Kandidater, at disse Forslag var sendt Bestyrelsen fra forskjellige Kanter."

Hvert møte som var holdt i foreningen i forkant av dette massemøtet hadde vært en forberedelse til det store massemøtet i regi av leddet. Medlemmene skulle tenke over hvem de ønsket å stille opp på partilistene. For å lette arbeidet, hadde formannen foreslått at man kunne sende inn forslag til bestyrelsen. Også for å lette arbeidet, ble disse forslag trykt. På selve møtet hadde det fremkommet muntlige forslag, og det ble gjentatte ganger fremholdt at hver enkelt kunne benytte de kvinnenavn de ønsket. Man kunne også stryke og sette til etter behag - gjerne skrive en liste med bare nye navn.

"Hver enkelt Kvinde paa Mødet havde den fuldeste Frihed - ikke til at faa sine frem, men til at faa dem paa sin Liste."

Abrahamsen hevdet også at de tilstedeværende stort sett forstod dette prinsipp, dette viste seg ved optellingen. Kun noen få hadde misforstått anmodningen om at hver liste skulle inneholde 20 navn - det trykte forslag inneholdt 34 navn - på noen få lister var alle de trykte navn strøket, og noen få navn var oppsatt. Men listene ble ikke forkastet, men godkjent.

Om måten å stemme på, sa Abrahamsen:

"Forsamlingen bestemte sig for den med afgjort Flertal, og Venstrekvinder som holder paa Flertalsstyret, burde vise saa meget Selvbeherskelse at de loyalt bøiede sig for Flertallets Afgjørelse, selv om den gik deres personlige Ønsker imod. At ikke denne Fremgangsmaade var saa uheldig endda, forekommer det mig at Resultatet viste."

Hun tok også opp formålet med møtet. Det var å få nominert kvinner til de forskjellige partilister med tilhørlig hensynstagen til de forskjellige bydeler. Dette kunne oppnås kun ved

en avstemning. Det var bare en kvinne som erklærte seg villig til å stå på Arbeiderpartiets liste, og dette mente Abrahamsen ikke kunne lastes noen av de tilstedeværende.

Hun avsluttet artikkelen:

"Selvfølgelig staar det misfornøiede Kvinder frit for at sammankalde et Massemøde, og paa dette nominere nye kvindelige Kandidater. Partistyrelsernes Sag blir det der at afgjøre, hvad Hensyn de finder at burde tage til "de misfornøiedes" Krav. Men Vælgernes Sag blir det til syvende og sidst at afgjøre, hvor mange og hvilke Kvinder, der skal komme ind i Larviks Kommunestyre. Kristiania 26/10-1901. Augusta Abrahamsen

Denne Redegjørelse kommer saa sent, da jeg først idag har havt Anledning til at læse ovennævnte Artikel. Som Foreningens Formand finder jeg det at være min Pligt at oplyse om det virkelige Forhold; men nogen Avispolemik er det ikke min Agt at indlade mig paa."

Maktet Augusta Abrahamsen å holdet motet og initiativet oppe når hun ble utsatt for ganske massiv kritikk og motstand i lokalsamfunnet? Hun hadde nok legitimitet i form av hustruen til byens Stortingsmann, men hun var også i en utsatt posisjon. En del av kritikken stammet nok fra misunnelse og jantelovens bud i det lille lokalsamfunnet. Men selv ektemannen kritiserte foreningen hennes og kvinnenes arbeidsform i Stortinget. Imidlertid beholdt Augusta Abrahamsen engasjementet for kvinnens rettigheter og medborgerrolle, og hun holdt blant annet foredrag i Skien om stemmerettssaken dette året. 20) Østlandsposten ga referat fra møtet:

"Stemmeretsforedrag i Skien. For fuldt Hus, hovedsagelig af Kvinder, holdt i Festivitetslokalet Fru Overretsagfører Abrahamsen fra Larvik Torsdag Aften, efter Opfordring fra stemmeberettigede Kvinder af begge Partier, Foredrag over Stemmeretssagen. Paa en anskuelig og anslaaende Maade redegjorde Fruen for Sagens Historie og fremholdt det som en Pligt for Kvinderne at gjøre Brug af sine nye Rettigheder. Hun mente dog, at de nu ikke burde gjøre Krav paa et større antal Pladse i Kommunestyrelsen. Efter Foredraget opfordrede Fruen de tilstedeværende kvinder til at danne en Forening, som vilde slutte sig til Kvindernes Landsstemmeretsforening. Dette skede, idet der meldte sig ind ca. 120. Tilslut gav Fru Abrahamsen en Oversigt over Fremgangsmaaden ved Valget."

Augusta Abrahamsen var dessuten i nabobyen Sandefjord og holdt foredrag i september 1901. 21) Hun foreslo for Sandefjordskvinnene at de skulle danne et ledd av L.K.S.F, noe de ikke klarte å bli enige om. L.K.S.F. var nok i konservative kretser ganske "politisk betent", og Sandefjords konservative avis roste faktisk den manglende oppslutning om Abrahamsens forslag. Imidlertid tok den inn et inserat fra en utflyttet Sandefjordskvinne som forklarte hvor nyttig et slikt ledd hadde vært for byen. 22)

Augusta Abrahamsen stod oppreist i en vanskelig oppstartsfasen for arbeidet for kvinnestemmeretten i Larvik, hun hadde et dypt engasjement for saken, holdt foredrag, skrev innlegg i Nylænde og svarte på kritikk i lokalavisen. Hun hadde nok moralsk og psykisk støtte i sin ektemann som også ønsket stemmerett for kvinner og fremmet saken i Stortinget gjennom flere år. Sammen representerte de to et liberalt og frisinnet team som betydde mye for igangsettelsen av endringsprosessen i forhold til holdningene til kvinnens samfunnsrolle i Larvik. Dessuten hadde Augusta Abrahamsen styrke nok til å tåle den motstand som både menn og kvinner i Larvik formulerte og offentlig ga uttrykk for. Men Augusta Abrahamsen måtte tåle mer opposisjon og kritikk enn Marie Høeg i Horten. En mulig årsak til dette kan være Høegs spesielle organisasjonstalent og evne til å tenke taktisk og utradisjonelt.

Noter:

- 1) Qvam-arkivet, Vitenskapelig Selskaps Bibliotek, Trondheim
- 2) Qvam-arkivet. L.K.S.F.'s protokoll
- 3) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 5/7-1901

- 4) Langeland og Wasberg: 1963, s. 52
- 5) ibid
- 6) Moksnes 1984 s. 233
- 7) Lindstøl; Tallak: "Stortinget og statsraadet 1814 – 1914". Bind I og II. Kristiania 1914 s.11
- 8) Moksnes 1984 s. 234
- 9) Eva Kolstad 1963 s. 74
- 10) Langeland og Wasberg 1963 s. 38
- 11) Nylænde 12/12, 21/12, 20/15
- 12) ibid 24/05, 13/09. Det samme var Hortenskvinne Marie Høeg (Nylænde 7/97, 2/98, 1/99, 18/00, 6/05, 7/08, 4/13, 2/15, 8/24, 6/26 Høeg Marie - s. 130 - Årg. 25, nr. 8 (1911) L.K.S.F. s. 89 - 90, årg. 19, nr. 6 1905) Julie Randers (Nylænde 13/22) Lagertha Broch (Nylænde 1/99, 18/00, 8/01, 2/02, 8/02, 10/02, 11/02, 1/03, 22/03) og Othilie Utheim (Nylænde 13/96, 6/97, 7/01)
- 13) Østlandsposten 17/10-1901
- 14) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 18/10-01
- 15) Østlandsposten 24/10-1901
- 16) ibid 10/10-1901
- 17) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 23/10-01
- 18) Østlandsposten 31/10-1901
- 19) ibid 5/11-1901
- 20) ibid 26/11-1901
- 21) Sandefjords Blad 24/9-1901
- 22) ibid 28/9-1901

3. 1. 4. Kvinneorganisering i Larvik

Bruker vi folketellingen for 1900, kan vi få en viss oversikt over hvem medlemmene av Larviks ledds av L.K.S.F var. 1) Jeg har gått ut fra de 78 medlemmene som stod i L.K.S.F.'s medlemsprotokoll 20/5-1901. Av de ugifte medlemmene, tilsammen 33 stykker, var hele 13 stykker lærerinner og hele 13 handlende, oftest med egen forretning. Vi ser klart hvilke yrkesgrupper Augusta Abrahamsen har rekruttert sine medlemmer fra. Dette var det gode borgerskaps ugifte kvinner, peppermøsamfunnet. Vi finner her stor aldersspredning, og snittet i alder er 40,5. Det var 45 gifte kvinner i foreningen og av disse var hele 11 enker. Av disse var 7 engasjert i handel. Tilsammen var 17 av de gifte medlemmene knyttet til handelsmiljøet i Larvik. Arbeiderkvinnene og tjenstejentene som vi fant som underskrivere på petisjonen i 1899, var ikke med i foreningen. Dette var borgerskapets kvinner, men vi vet at et stort antall arbeiderkvinner hadde skrevet under petisjonen, det fantes et ønske også blant arbeiderklassens kvinner i Larvik om medborgerrettigheter.

I september 1901 hadde foreningen møte, og Venstreavisen Østlandsposten refererte: 2)

"Larviks Kvindestemme forening (L.K.S.F.) havde Onsdag den 4de September sit første Møde. Love for Foreningen vedtoges. Derefter holdt Formanden, fru Overretssagfører Abrahamsen, et kortere foredrag, i hvilket hun redegjorde for Fremgangsmaaden ved Kommunevalg, og de forskjellige Maader, paa hvilke Kvinderne kan stille sig ved dette. Sagen diskuteredes, men ingen Beslutning fattedes. Fru Abrahamsen fremholdt det Ansvar der ligger paa de Kvinder, som vil benytte sin stemmeret til at opgjøre sig sin egen Mening og der fattedes Beslutning om at L.K.S.F. gennem sin Bestyrelse skulde henvende sig til Den konstitutionelle Forening og til Venstre foreningen med Anmodning om at faa to Kvinder ind i hver Forenings Bestyrelse for derigjennem at faa Anledning til at øve nogen Indflydelse ved Nominering af Partiernes Kandidater til forestaaende Valg"

Vi finner også i Østlandsposten at kvinnene henstilte til Høire og Venstre i Larvik om å stille 2 kvinner på listene og at Venstre vedtok å imøtekomme kvinnestemmerettsforeningens anmodning. 3)

Også Høyreavisen Jarlsberg og Larviks Amtstidende refererte fra møtet 4) Referatene fra de to avisene er praktisk talt liktlydende - foreningen har trolig hatt en pressetalskvinne som har

sendt referater til de konkurrerende aviser i Larvik. Avisene har vært viktig redskaper for foreningen i arbeidet for kvinnestemmeretten. Imidlertid finner vi ikke i disse referatene den spottende og sarkastiske tonene som kvinnestemmerettskvinnene hadde blitt møtt med tidligere. Den offentlige diskurs knyttet til medborgerrollen var i ferd med å endres, og aksepten for kvinnens stemmerett var utvidet til større grupper i Larvik.

Kort tid etter kalte Augusta Abrahamsen foreningen sammen til et nytt møte, der det ble valgt kvinner som skulle inntre i Venstre og Høyres styre. 5) Østlandsposten oppfordret også Larviks kvinner til å møte fram på kvinnestemmerettsforeningen siste møte før kommunevalget: 6)

"Kvindestemmerets Foreningens Møde Torsdag Aften i Afholdsforeningens Lokale henleder vi Opmerksomheden paa. Alle Kvinder med den mindste Interesse for vor Kommunes Ve og Vel bør møde frem, saa meget mere som det er det sidste Møde før Valget."

Augusta Abrahamsen representerte Larviks ledd på L.K.S.F.'s årsmøte i Kristiania i 1902. Hun ba om ordet og uttrykte en takk til styret for det arbeidet det hadde utført for kvinners stemmerett, og tilføyde at hun ikke kjente noen forening som med så små administrasjonsmidler hadde frembragt så store resultater. 7) På årsmøtet ble telegrammer fra leddene lest opp, men fru Abrahamsen framførte en muntlig hilsen etter oppdrag fra Larviksmedlemmene. Dette året representerte også Augusta Abrahamsen Larviks ledd på det nordiske kvinnesaksmøtet.

Augusta Abrahamsen fikk i 1902 avløsning som formann i styret i Larviks ledd av L.K.S.F. Tabell 13 viser oss sammensetningen av styret:

Tabell 13 Medlemmer av styret i Larviks ledd av L.K.S.F. 1902

Verv	Status	Ektemannens yrke	Eget yrke	Alder
Formann	gift	adjunkt		34 år
Viceformann	ugift		ukjent	ukjent
Sekretær	gift	bestyrer for J.C. Tobakksfabrikk og hollandsk visekonsul		34 år
Styremedlem	ugift		lærerinne	36 år
Kasserer	gift	bankkasserer		44 år
Suppleant	gift	kolonialhandler		33 år
Suppleant	ugift		lærerinne	51 år

Augusta Abrahamsen ble utnevnt til æresmedlem.

I 1902 var det 103 betalende medlemmer av Larviks ledd av L.K.S.F.. 8) Dette viser stor interesse for stemmerettsarbeidet i byen.. Ekteparet Abrahamsen flyttet så i 1903 fra byen, om dette har hatt betydning for stemmerettsarbeidet, skal være usagt, men L.K.S.F.'s protokoller viser at i 1904 var medlemstallet sunket til 60. Videre viser protokollen av medlemsantallet var:

1905: 65 medlemmer
1908: 66 medlemmer.

Hvor viktig var Augusta Abrahamsens personlighet og innsatsvilje for kvinnestemmerettsarbeidet i Larvik? Det ser ut til at den voldsomme interessen i foreningens første år har avtatt betraktelig etter at fru Abrahamsen forlot byen. Av de 103 medlemmene i 1902 var det 60 stykker som var gifte. Kan hende har fru Abrahamsens innflytelse gjort seg gjeldende de

første årene, en gift kvinne med en innflytelsesrik ektemann kan ha inspirert andre fruer til å delta i kvinnestemmerettsarbeidet, og også fungert som en legitimering av dette engasjementet. Selv om Augusta Abrahamsen ble kritisert i Larviks lokalavis for gjennomførelsen av møter og nominasjoner, var hun antagelig en inspirator og samlende person i miljøet. Hun hadde status og ønsker og evne til å engasjere kvinnene i Larvik i kvinnestemmerettsarbeidet, og selv om hun ble kritisert for manglende organisasjonstalent, skapte hun glød og entusiasme hos Larvikskvinnene.

Årsberetningen fra 1903 viser at Larviks ledd hadde sendt inn stemmesedler til L.K.S.F. sentralt i ulike spørsmål, blant annet ga leddet sin tilslutning til at landsorganisasjonen meldte seg inn i Norske Kvinners Nasjonalråd. Men leddet ønsket ikke selv å stå som medlem. Larviks ledd er oppført med 62 medlemmer dette året 9).

At Stemmerettsforeningen i Larvik mistet mange av medlemmene sine etter at Augusta Abrahamsen flyttet fra byen, viser også korrespondansen mellom L.K.S.F. sentralt og Larviksleddet. Sekretæren i Larviks ledd fikk i februar 1904 brev fra Antonie Borchsenius, L.K.S.F.'s sekretær, med forespørsmål om manglende innbetaling av kontingent for 1903. Det er tydelig at interessen for kvinnestemmerettsarbeidet i Larvik ikke var stor på dette tidspunktet. 10) Dette ser vi også i et brev fra Antonie Borchsenius til fru Helene Odberg i bestyrelsen for Larviks ledd, datert 28. februar 1904, hvor sekretæren uttrykte beklagelse over at Larviks ledd hadde tenkt å legge ned arbeidet på grunn av liten oppslutning fra byens kvinner. Helene Odberg hadde tydeligvis skrevet til L.K.S.F. og uttrykt sin frustrasjon etter at Augusta Abrahamsen flyttet fra byen og etter at kvinnene hadde fått begrenset stemmerett etter census. Men Borchsenius bad Larvikskvinnene om å fortsette, og påpekte at det var flere av leddene som hadde gått igjennom liknende kriser, blant annet Kragerø ledd. Men disse leddene hadde fortsatt og hadde kommet seg på fote igjen. 11) Interessen for medlemskap i Stemmerettsforeningen var størst i 1901, og årsaker til den minkende interessen var trolig både fru Abrahamsens fraflytting fra byen og reformen i 1901 som ga kommunal stemmerett til de bedrestilte kvinnene.

Østlandsposten tok i 1904 inn et inserat fra " Interesserede Kvinder" som etterlyste en innsats fra den "sovende kvinnestemmerettsforeningen": (3/11-1904)

"Kvindeme! Skulde ikke Bestyrelse for den tidligere eksisterende Kvindestemmeretsforeningen her i Larvik være villig til at sammenkalde et Møde af Byens stemmeberettigede Kvinder ianledning det forestaaende Valg?"

Imidlertid opplyste Østlandsposten at Kvinnestemmerettsforeningen ikke var i stand til å holde møte, men at kvinnemøte likevel ville bli holdt: (5/11-1904)

" Kvindeme og Valget. Efter sikkert Forlydend kan der paa Grund af Omstændighederne ikke blive afholdt noget Møde i Kvindestemmeretsforeningen nu, men underhaand er man bekjendt med, at Afholdsforeningen ianledning Valget, afholder Møde Mandag Aften hvortil alle Kvinder indbydes og hvor Kvindens Forhold til de kommunale Valg vil blive behandlet."

Gjorde så L.K.S.F. sentralt noe for å vekke Larviksforeningen til live igjen? Fru Odberg ble tilskrevet fra bestyrelsen i Kristiania med forespørsel om Larviks ledd ønsket besøk av fru Qvam, formannen hadde planlagt en foredragsturne nedover i kystbyene. 12) Larviks ledd fikk tilbud om økonomisk støtte i forbindelse med besøket. Kanskje var det viktig med et besøk i nettopp Larvik på dette tidspunktet, da interessen for kvinnestemmerettsarbeidet så ut til å kjølnes, og hovedorganisasjonen tilbød hjelp. Østlandsposten tok igjen inn et inserat som

oppfordret kvinnene til å møte for å høre på Qvams foredrag. Innsenderen beklaget den passive rollen Kvinnestemmerettsforeningen hadde inntatt:

" (...)Skade er det, at Kvindestemmerettsforeningen ikke eksisterer lenger, nu var det jo Tiden for en slik Forening at være i Virksomhed, men man kommer jo ingen vei med Sørgesange over den, og derfor anbefaler jeg enhver stemmeberettiget Kvinde, ja, gjerne ikkestemmeberettiget ogsaa – Retten kommer jo med Aarene – paa Torsdag at gaa i Festivitetslokalet for der at høre fru Statsminister Qvams Foredrag om Kvindens Stemmeret."

I brev datert september 1904 ba Antonie Borchsenius igjen om å få tilsendt fortegnelse over medlemmene i Larviks ledd, og korrespondansen mellom sentralstyret og styret i Larviks ledd viser at styret i Kristiania har gjort sitt for å få leddet på fote igjen. 13) I årsberetningen for L.K.S.F. kan vi også lese at foredrag ble holdt av fru Qvam og at Larviks ledd etter foredraget ble rekonstruert. 14) Fredrikke Marie Qvams foredrag hadde tydelig hatt sin innvirkning i Larvik, kvinnene ble igjen vekket til innsats for stemmeretten og kvinnens samfunnsrolle, og sentralstyret hadde tatt sitt ansvar i forhold til å vekke leddet til live igjen.

Årsberetningen for 1905 beretter at Larviks ledd "er fuldt ud rekonstrueret". 15) Medlems-tallet var 64. Foreningen hadde fått nytt styre:

Tabell 14 Medlemmer av styret i Larviks ledd av L.K.S.F. 1905

Verv	Status	Ektemannens yrke	Eget yrke	Alder
Formann	ugift		lærerinne middelskolen	66 år
Viseformann	gift	adjunkt ved kommunal skole		39 år
Styremedlem	gift	konstituert foged		37 år
Sekretær	gift	bankkasserer		47 år
Kasserer	ugift		handlende	43 år

Den nye formannen var middelskolelærerinnen Josefine Sørvig, som kom tilbake til Larvik etter et opphold i Østfold. 9. mars 1905 hadde de gjenstående styremedlemmene av Larviks stemmerettsforening sammenkalt til et møte hvor det ble besluttet at foreningen som hadde trått ut av virksomhet, skulle vekkes til live. Det ble valgt formann og medlemmer til styret, og Sørvig "samlet igjen troppene" etter at Abrahamsen hadde forlatt byen. Men strukturen i foreningen ble på et vis lagt om, interessefeltet dreide fra en mer politisk innfallsvinkel hvor gjennomføringen av kvinnestemmerettsreformer var det vesentlige til en mer husmoderlig tilnærming til emnene som ble tatt opp.

Det var ikke stemmerettssaken som i første omgang vekket Larvikskvinnenes interesse. På møtet ble det bestemt at foreningen skulle arbeide for fremme av husflid for barn. Den aldrende formannen var spesielt interessert i dette arbeidet, og det ble berammet et nytt møte hvor formannen skulle holde foredrag om dette. Kanskje følte foreningen at de måtte ha et bredere interessefelt for å appellere til kvinnene i Larvik. Det møtte kun opp et par medlemmer imidlertid, og foredraget ble ikke holdt. Men Larvik hadde også en diskusjonsforening i 1905, og denne foreningen hadde hørt om Sørvigs ide, og ga Stemmerettsforeningen 10 kroner som støtte. Det ble kjøpt inn materiale til spånfletning av hatter, og en lærerinne ved Larviks folkeskole begynte undervisning i dette i et lokale på Middelskolen. 6 jenter fra folkeskolen og 1 fra middelskolen startet opp med spånfletning. Det "nye" Larviks ledd av L.K.S.F. var ikke egentlig direkte engasjert i stemmerettsarbeidet, det var andre emner som opptok kvinnene på dette tidspunktet. Likevel ble denne foreningen

kalt en kvinnestemmerettsforening, og selv om skolering av kvinnene innenfor en meget vid ramme stod på agendaen, var arbeid for kvinnens stemmerett vesentlig for foreningen.

Rönnbäck finner at også stemmerettskvinnene i Sverige var opptatt av andre temaer enn kvinnestemmeretten innenfor rammen av kvinnestemmerettsforeninger. 16) Kvinnene samtalte om samfunnspolitiske spørsmål. De arrangerte foredrag og kursvirksomhet, de drev folkeopplysningsarbeid og koblet dette sammen med kvinnesak. Gjennom kunnskap ville kvinnene få bedre selvtillit, noe som var viktig for å kunne gå inn i rollen som en aktiv medborger. Larviks ledds mer praktiske linje, kunne tjene ulike hensikter. Flere kvinner kunne ønske medlemskap i foreningen, spånflettingskurset for jentene hadde et element av filantropi i seg og foreningens politiske formål ble nedtonet.

Et eksempel på Stemmerettsforeningens allmenndannende funksjon er Hanna Isachsen fra Drammen sitt foredrag i foreningen i februar 1907. Hun holdt foredrag om "dannelse og religiøsitet". Dette var et møte som var åpent for alle, styret fant at dette var så viktig at alle kvinner burde få anledning til å være med. Ungdomsforeningens lokale var overfylt. Østlandsposten refererte fra møtet i begeistrede ordlag, fru Isaachsen holdt et "udmærket Foredrag", skrev avisen. 17) Også Jarlsberg og Larviks Amtstidende refererte fra møtet 15/2-1907. Avisen beskrev tilhørerne som "meget interesserte" og foredraget som "aandefuldt". Foreningen arbeidet for å dyktiggjøre medlemmene og andre interesserte innenfor emner som hevet den allmenne kompetanse, og religion og religiøsitet var klart definert innenfor det feminine kompetanseområdet. I mars 1909 var det medlemsmøte i Larviks ledd av L.K.S.F., og 60 stykker møtte opp for å høre foredrag "Religionsundervisningen i vore skoler."

Sommeren 1905 skulle kvinnene organisere sin riksomfattende underskriftskampanje da de var utelukket fra å delta i mennenes. Styret i Larviks ledd arrangerte underskriftskampanje i Larvik 13. august. Resultatet ble meget positivt, hele 5000 ja-stemmer ble avlagt av kvinnene i Larvik. Det var de unge medlemmene av foreningen som var mest ivrige i dette arbeidet, de "gik til arbeidet med den samme begeistring, som i dette mindeværdige aar overalt sporedes i vort land." 18)

Også i Larvik ble kvinnene representert i flere utvalg etter hvert. På medlemsmøte 29. september 1905 ble det fremmet forslag om at også kvinner burde velges til lagrette- og domsmenn. En uttalelse ble stendt fra foreningen til kommunepolitikerne om dette. 10 kvinner ble foreslått av Larviks ledd. Men kommunestyret var ennå ikke klar til å velge kvinner og forkastet alle forslag om kvinner på dette tidspunktet.

Josefine Sørvig fortsatte som formann i Larviks ledd af L.K.S.F fram til 1911. Hun var den eldste formannen i noen av leddene i Vestfold. 19) Hortens ledd hadde engasjert seg for å få endret L.K.S.F.'s lover og gjøre landsforeningen mer demokratisk. Men i Larviks ledd fantes det ikke samme vilje og ønske om forandring, foreningen virket mindre utålmodig og aksepterende i forhold til den eksisterende situasjonen enn Hortens ledd gjorde. I Horten var kvinnene mer aggressive og mer pågående. I Larvik stemte kvinnene på generalforsamlingen i februar 1906 mot forslagene til forandringer i L.K.S.F.'s lover. 20) Endringsviljen hos foreningen var mindre, og Larvikskvinnene godtok i stor grad Fredrikke Marie Qvams lederstil og organisasjonens oppbygning og struktur.

Våren 1906 ble det holdt flere styremøter hvor det blant annet ble vedtatt henvendelser til de ulike partiene i og omkring Larvik om å oppta stemmerett for kvinner på sine programmer ved det kommende stortingsvalg. Foreningen arrangerte møter med foredrag om

kvinnestemmeretten hvor lokale kvinner hadde innlegg om denne. I løpet av høsten ble det også holdt noen styremøter hvor styret tok standpunkt til saker som ble ansett som "mindre spørsmål", og som styret avgjorde uten å sammenkalle til medlemsmøte. I oktober sendte Fredrikke Marie Qvam ut forespørsel om hvorvidt Larviks ledd ville abonnere på det internasjonale stemmerettsbladet "Jus Suffragii" som man håpet ville bringe istand forbindelse mellom kvinnene i alle land. Larviks ledd besluttet å abonnere på det, da man trodde det både ville være interessant og kunne gi stoff til meddelelser på medlemsmøtene.

I 1907 sendte hovedstyret i L.K.S.F ut en anmodning til leddene som å sende en henvendelse til Stortinget om å innføre stemmerett for kvinner i den inneværende tingperiode. Larviks ledd besluttet å sende inn en slik henvendelse. Den lød:

"Til Stortinget. Larviks led af landskvindestemmeretsforeningen andrager herved i ærbødighed stortinget om, at statsborgerlig stemmeret for kvinder paa samme betingelser som for mænd gjennemføres i indeværende stortingsperiode." 21)

L.K.S.K.s hovedstyre sendte også i 1907 inn til Stortinget en henvendelse angående statsborgerlig stemmerett for kvinner. Henvendelsen ble blant annet støttet av Larviks ledd av L.K.S.F. 22) Foreningens arbeid bar frukter også på det lokale plan, og dette året ble så mange som 7 kvinner valgt inn i Larviks kommunestyre etter iherdig arbeid fra Larviks ledd at L.K.S.F.

I 1909 holdt Betzy Kjelsberg fra Drammen foredrag i Larvik 23) Det var første gangen kvinnene skulle delta i et Stortingsvalg, og i februar 1909 ble det holdt generalforsamling i Larvik. Det nasjonale kvinneverks opplysningskontor ble omtalt, og Josefine Sørvig tilbød seg å være mellommann mellom kontoret og publikum for de kvinnene som hadde behov for opplysning og skolering i forbindelse med stortingsvalget 1909. Selv om det var første gangen kvinnene fikk stemme ved stortingsvalg, var det få som benyttet seg av tilbudet. Kurs i samfunnslære og politikk i Kristiania ble også bekjentgjort for Larvikskvinnene, men heller ikke her var de lokale kvinnene interessert.

I 1909 forsøkte arbeiderkvinnene i Larvik å få til samarbeid med Kvinnestemmerettsforeningen. Arbeiderpartiets kvinneforbund hadde tatt initiativ overfor foreningen i kampen for stemmeretten. Det var kommet inn en oppfordring om "energisk agitation for kun at støtte de kandidaters valg til Stortinget som forpliktet sig til at arbeide for like politiske rettigheter for alle - kvinder som mænd." Men dette var ikke kvinnene i Larviks ledd av L.K.S.F. enige i, og følgende resolusjon ble sendt kvinneforbundet:

"Larviks led af L.K.S.F. finder for tiden ikke at kunne slutte sig til det af Arbeiderpartiets kvindeforbund opstillede program som betingelse ved valg af storthingsmænd."

En klasseskille tankegang hindret Stemmerettsforeningens samarbeid med Arbeiderpartiets kvinneforbund, forskjellene i politiske ståsted var for store.

I 1909 sendte hovedstyret ut nye forslag til lover for foreningen som skulle demokratisere organisasjonen og gi mer makt til lokalforeningene, Fredrikke Marie Qvam hadde gitt etter. Generalforsamlingen i Larviks ledd av L.K.S.F. behandlet disse forslagene. De fleste av medlemmene uttalte seg for det forslaget som med sitt sentralstyre skulle bringe leddene i nærmere kontakt med hele organisasjonen. Det kom også fram ønske blant medlemmene om at foreningen skulle oppta sosialt arbeid på sitt program og få i stand et hjem for ugifte mødre, hvor de skulle arbeide og påvirkes til det gode. Men det ble ikke tatt noen beslutning om

dette. Det var sterke krefter innenfor Stemmerettsforeningen som ønsket å gi den en mer allmenndannende og sosial profil. De ønsket ikke en snever politisk forening med et begrenset mål å arbeide mot, nemlig stemmerett for kvinner.

Stemmerettsforeningen i Larvik hadde etter at den ble restituert i 1905 engasjert seg i andre emner enn kvinnestemmerett, blant annet husflid og religiøsitet. Det var hos flere av medlemmene ønske om at foreningen skulle endre karakter fra å være en politisk pådriver for kvinnestemmeretten til å bli en kvinneforening med et mer allsidig innhold. Kristine Bonnevie, gift med en lege i Larvik, ble valgt inn i styret i 1910. Hun var sterkt innstilt på å endre foreningens struktur og ønsket at møtene i foreningen skulle få en noe annen karakter. Hun ville ha oftere møter, og hun ønsket diskusjoner om emner som interesserte alle, ikke bare politiske. Hun ville også at medlemmene skulle kunne sitte med håndarbeide ved småbord og at de skulle få kjøpt forfriskninger rimelig. Da ville foreningen også kunne få med noen arbeiderkvinner, mente hun. Det ble nedsatt en komite for å arbeide for en slik omlegging av foreningens struktur, og Bonnevie ble selv formann i denne komiteen. Dermed ser vi at stemmerettsforeningen i Larvik fikk et annet og mer husmoderlig formål som kanskje ville appellere til flere og mindre homogene grupper av kvinner, og en del av denne omstruktureringen bunnet i ønsket om å få med kvinner fra ulike sosiale lag i byen.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende refererte fra generalforsamlingen i Larviks ledd:"

(...).Et Forslag af Fru Bonnevie om, at Møderne burde faa en lidt hyggeligere Karakter med Diskussion om forskjellige Emner, ikke bare politiske, saa alle - ogsaa Arbeiderkvinderne - kunde omfatte Foreningen med mere Interesse, blev mødt med meget Velvilje, og en Komite til at arbeide herfor blev straks nedsatt." 24)

I september 1910 arrangerte Larviks ledd det første samtalemøtet etter Bonnevis ide. Etter et foredrag ble det invitert til diskusjon blant medlemmene, og 80 kvinner var møtt fram.. Resten av året ble slike samtalemøter holdt en gang hver måned. Frammøtet var stort, og til slutt måtte man stenge dørene av mangel på plass. Foreningen gikk i overskudd, og årsberetningen var optimistisk: "Med de penge, man alt nu har, tænkes der paa at sætte igang noget nyt." Bonnevis innsats for at Stemmerettsforeningen skulle få med flere kvinner og være interessant for ulike kvinnegrupper var vellykket. Hun så at det var nødvendig med andre temaer enn bare kvinnestemmerettsproblematikken for å engasjere et bredere spekter av Larvikskvinnene, og da kunne man gjennom "bakveier" mobilisere mer engasjement og støtte i forbindelse med stemmerettsarbeid. Hun omdannet Larviks ledd av L.K.S.F. til en slags samtaleforening, som kanskje var en foreningstype som ville ha større overlevelsessgrunnlag i lokalsamfunnet i 1910. Foreningen forlot den politiske linjen og knyttet seg mer opp til den huslige, temaer kunne være husstell, skolen og oppdragelse, og foreningen fungerte mer i tråd med det tradisjonelle syn på hva kvinnerollen og femininiteten skulle representere.

Østlandsposten refererte til foreningen som "Samtaleforeningen" etter denne omstruktureringen. 25)

"Samtaleforeningen for Kvinder hadde sit andet Møde i Avholdslokalet Torsdag. Der var fremmødt ca. 90 Kvinder. (...) Saa læste Fru Kr. Bonnevie op et Foredrag av Fru Mariane Nærup der var holdt i "Hjemmenes Vel" for en Del aar tilbage. Det hedte: Nødvendigheden av at udvikle vore Børns økonomiske Sans. "

Østlandsposten refererte også fra møtet i desember 1910:

"Samtalemøde for Kvinder hadde sin tredje Sammenkomst itorsdags. Der var ca. 200 Kvinder tilstede. Fru Skolebestyrer Kristoffersen holdt et utmerket greit og praktisk Foredrag om "Vort Husstell" 26)

Larviks ledd av L.K.S.F. viste seg på mange måter som et robust ledd. Riktignok endret leddet karakter i 1910, og fikk en mer upolitisk profil. Foreningen fikk mer karakter av en diskusjonsforening for kvinner, og hadde sikkert en videre appell enn en ren kvinnestemmerettsforening som bare var fokusert på arbeid for kvinnestemmerett. Imidlertid arbeidet foreningen hele tiden også etter L.K.S.F.s direktiver sentralt knyttet til kvinnestemmerettens fremme.

I 1911 overtok Sara Sommerfelt, født i 1877, husbestyrerinnen hos faren som var enkemann og overlærer ved Larviks kommunale middelskole, formannsvervet i Larviks ledd av L.K.S.F. Da årsmøtet ble avholdt i februar 1911, var det flere medlemmer av styret som var opptatt av å starte husholdningskurs i matlagning, spesielt for de mange fabrikkjentene i Larvik. Samtalemøtene som Kristine Bonnevie hadde startet, fortsatte med stor suksess. Bonnevie var formann for arrangementkomiteen og var "sjelen i møtene". Møtene ble holdt en gang i måneden som "aftenmøter", og interessen og tilslutningen var så stor at de nesten alltid ble besøkt av minst 200 kvinner. 18. mai 1911 sammenkalte Bonnevie til et møte av kvinner fra de forskjellige foreningers styrer, i anledning et besøk av frk. Helgesen, som arbeidet for at undervisning i kjøkkenstell skulle bli et obligatorisk fag i folkeskolen. Dette var også et ønske i Larvik, og et skriv om dette med alle de tilstedeværende kvinners underskrift, ble sendt til Larviks skolestyre. Kristine Bonnevie la mye engasjement i foreningens arbeid, og hun var nok var mer opptatt av "de mykere sidene" ved kvinnesaken. Hun var også Stemmerettsforeningens revisor.

Noen av medlemmene i foreningen ønsket å danne et ledd i Larvik av NKN, og det ble bestemt at det skulle sendes en anmodning til Gina Krog om å få en foredragsholder ned til byen for å få saken utredet. I april holdt fru Betzy Kjelsberg foredrag i foreningen om betydningen av NKN.

"En del damer var til stede - formand eller viceformand for byens forskjellige foreninger, og efter det greie foredrag besluttedes en komite nedsat for at faa dannet et lokalraad." 27)

Kristine Bonnevie ble medlem av denne komiteen. I 1913 ble det besluttet at et lokalråd i Larvik skulle dannes. 6 foreninger sluttet seg til. Kristine Bonnevie ble valgt til formann i rådet, og også Larvik hadde fått sitt Kvinneråd.

Etter at alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner var vedtatt i juni 1913, hadde noe av leddets berettigelse falt bort. Målet som foreningen hadde kjempet for, var nådd. På Larviks ledds årsmøte 28. oktober 1913 møtte det kun få medlemmer som møtte fram. Det var flere som uttalte at det ville være fornuftig å oppløse foreningen, ettersom alminnelig stemmerett for kvinner var oppnådd, og det også var dannet et lokalråd i Larvik. Men kvinnene ble enige om å vente til etter at kommunevalget i 1913 var gjennomført.

Et postkort fra Sara Sommerfelt, Larvik, i mai 1913 til styret for L.K.S.F. v/ frk Thora Halvorsen, 28) vitner om Larvikleddets nedleggelse:

"Da jeg for en tid siden fikk skrivelse om Fabriklovenes behandling, svarte jeg at her intet kan gjøres ved det, da Larviks led er nedlagt "indtil videre" og sandsynligvis blir opløst i den nærmeste fremtid. Jeg sendte skrivelsen om særlove for kvinder til nationalraadets led her i byen, hvis formand er fru dr. Bonnevie.

Ærbødigst S.S."

I Østlandsposten finner vi i oktober 1913 annonsen om generalforsamling for Larviks ledd av L.K.S.F.: "Kvindestemmerettsforeningen: Generalforsamling avholdes Mandag 20.ds. Kl 8 i

Middelskolens Lærerværelse. Bestyrelsen" 29) Østlandsposten hadde følgende kommentar til denne annonsen i samme nummer:

"Fra Kvindestemmeretsforeningen Som man vil se av avtissementet avholder stemmeretsforeningen generalforsamling førstkommande mandag. Det er nemlig tanken at oppløse foreningen, da den jo nu har gjort sin pligt at være med paa arbeidet for kvinders stemmeret paa samme vilkaar som mænds. Da dette nu er opnaadd, synes den trygt at kunne opløses især da "Det lokale raad", som her er dannet, jo optar alle samfundsgavnige saker paa sit program. I Trondheim er netop stemmeretsforeningen opløst, og det samme blir vel gjort rundt i byerne. Men da en saadan opløsning ikke kan ske uten medlemmernes samtykke, anmodes disse om at møte talrigt frem paa mandag."

Det er tydelig at det var laber stemning i Larviks ledd av L.K.S.F. året 1913. Josefine Sørvig døde, et lokaleråd overtok mange av Stemmerettsforeningens funksjoner, og Kristine Bonnevie engasjerte seg i den nye foreningen. Og når så kvinnene fikk allmenn stemmerett i 1913, falt nok foreningens grunnlag bort. I tillegg til dette gjorde kvinnene et dårlig valg i Larvik i 1913, antall kvinnelige bystyrerepresentanter gikk ned fra 6 til 2. Men vi kan følge leddets aktivitet også inn i 1914 gjennom L.K.S.F.'s protokoller i forbindelse med transport og innbetalt kontingent. Men så er det taust rundt Larviks ledd av L.K.S.F. Augusta Abrahamsen, foreningens stifter, fortsatte sitt engasjement for kvinnestemmeretten etter at hun hadde flyttet fra Larvik. Vi finner henne i L.K.S.F.'s protokoller som enkeltmedlem fra Voss, og vi finner hennes underskrift på et opprop til velgerne i Snaasen, der F. M. Qvam blir bedt om å stille som stortingsrepresentant fordi det ville "gavne det hele land." 30)

Noter:

- 1) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet Se tabell 27 og 28 Vedlegg s. 20 og 21
- 2) Østlandsposten 7/9-1901
- 3) ibid 14/9-1901
- 4) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 7/9-1901
- 5) Østlandsposten 25/9-1901. Fru adjunkt Andersen og fru bakemester Edv. Nilsen ble valgt til å inntre i Venstreforeningens, suppleant ble fru sløydlærer Syvertsen. Fru konsul Falch og frøken Maren Smidt ble valgt til å inntre i Den konstitusjonelle forenings styre, suppleant ble enkefru Stangeby.
- 6) Østlandsposten 26/11-1901
- 7) Årsberetning for Larviks ledd av L.K.S.F. 1902
- 8) Årsberetning for L.K.S.F. 1902 Qvam-arkivet
- 9) Årsberetning for L.K.S.F.. 1903 Qvam-arkivet
- 10) Brev til Larviks ledd 1904. Kopibok. Qvam-arkivet
- 11) Brev til Larviks ledd 1904. Kopibok. Qvam-arkivet
- 12) Brev til Larviks ledd 1904. Kopibok. Qvam-arkivet
- 13) Brev til Larviks ledd 1904. Kopibok. Qvam-arkivet
- 14) Årsberetning for L.K.S.F. 1904 Qvam-arkivet
- 15) Årsberetning for L.K.S.F. 1905 og Larvik ledds årsberetning innsendt til L.K.S.F.'s styre. Qvam-arkivet
- 16) Rönnbäck 2004
- 17) Østlandsposten 16/2-1907
- 18) Årsberetning for Larviks ledd af L.K.S.F. 1907. Qvam-arkivet
- 19) Årsberetning for L.K.S.F. 1905 og Larvik ledds årsberetning innsendt til L.K.S.F.'s styre. Qvam-arkivet
- 20) Årsberetning for Larviks ledd af L.K.S.F. 1906. Innsendt til L.K.S.F.'s styre. Qvam-arkivet
- 21) Qvam-arkivet. Oversikt over henvendelser til Stortinget
- 22) Kolstad 1963 s. 96
- 23) Årsberetning for L.K.S.F. 1909 og 1910. Qvam-arkivet
- 24) Østlandsposten 5/11-1910
- 25) ibid 5/12-1910
- 26) Jarlsberg og Larviks Amtstidend 25/11-191
- 27) Årsberetningen for Larviks ledd av L.K.S.F. Qvam-arkivet
- 28) Postkort fra Sara Sommerfelt til Thora Halvorsen datert 1/5 - 1913. Qvam-arkivet
- 29) Østlandsposten 18/10-1913
- 30) Opprop til velgerne i Snaasen. Qvam-arkivet

3. 1. 5. Lokalpressen i Larvik og kvinnestemmeretten

I 1885 var det tre aviser i Larvik: den gamle "Jarlsberg og Laurvigs Amtstidende", "Laurvigs Blad" og "Østlandsposten" 1) Amtstidende gled etter hvert mer over til høyre. Redaktør var den danske boktrykkeren Schmidt. Laurvigs Blad identifiserte seg mer med Moderate Venstres standpunkter. Men etter at det Moderate Venstre var blitt en del av Høyre, ble det vanskelige tider for denne avisen. Østlandsposten ble startet som Venstres organ under statsråd- og vetostriden i begynnelsen av 1880-årene. Avisen skulle være et fritt diskusjonsorgan og skulle særlig støtte den liberale sak og bidra til å aktivisere det jevne folks politiske interesser og samfunnsånd. Birgit Weltzin Sørensen, en av de få kvinnelige journalistene på denne tiden, hadde faktisk i perioder redaksjonsansvaret i Venstreavisen i Larvik. Hun var seinere med i Arbeiderkvinnenes forening i Kristiania, og hun uttalte på Arbeiderpartiets landsmøte i 1897 at menn bare arbeidet for å bedre sin egen stilling uten å ville gi kvinnene rettigheter. Weltzin Sørensen mente at kvinnene kun hadde seg selv å stole på., og var engasjert i kvinnesaken, men uten å delta i organisert foreningsvirksomhet. 2)

Abonenttallet i Østlandsposten steg jevnt med årene, i 1893 var det oppe i 1500, i 1897 i 2300, i 1901 3000. I 1913 var opplagstallet noe over 4000. Larviksjuristen Johan Sverdrup spilte en viktig rolle i kampen for parlamentarismen, og han fikk støtte av Østlandsposten i sin hjemby, og Østlandsposten ble faktisk i perioder på 1890-tallet redigert av av kvinne.

Etter en uenighet i Østlandsposten i 1895, startet en gruppe en ny Venstreavis, "Nesjar", men denne eksisterte bare et års tid. Fra 1890 til 1892 kom også avisen "Det nye system" ut. Denne ble gitt ut av Bertram M. Steen, samtidig som han var medeier i "Østlandsposten". Ideen bak "Det nye System" var hentet fra Bjørnstjerne Bjørnsons skuespill med samme navn, og redaktøren ville kjempe mot systemene, mot vanetro, konvensjon og autoritetsdyrkelse på alle områder. Avisen kalte seg "et farveløst diskusjonsblad". Steen var en omdiskutert personlighet - han slåss for sitt "nye system" med uortodokse meninger og antiautoritetstro. I 1892 kom nok et venstreblad ut, "Fremad". Dette varte heller ikke lenger enn et års tid. Avisen ville fullt og helt arbeide for gjennomførelsen av landsvenstremøtets program, og gikk ivrig inn for kvinnestemmeretten og avholdssaken. 3)

Larvik Arbeiderparti ble stiftet i 1903, og det ble etter hvert aktuelt med et organ også for dette partiet. Økonomisk støtte var lenge et problem, men i 1910 kom "Arbeideren" ut med 6 numre under kommunevalget. Dette økte Arbeiderpartiets stemmetall, og i 1911 kom det sosialdemokratiske organ for Larvik og omegn ut - "Nybrott".

Venstreavisen "Østlandsposten" var i 1890 opptatt av kvinnestemmerettens behandling i Stortinget. I en lengre redegjørelse for konstitusjonskomiteens innstilling i kvinnestemmerettsspørsmålet, refererte Østlandsposten argumentene både fra tilhengere og motstandere av kvinnestemmeretten (7/6-1890). Leserne i Larvik fikk informasjon om debatten og om argumentene brukt i denne. Høyres argumentasjon, knyttet til troen på et kvinneideal med virkefelt i hjemmet, ble nøye gjengitt. Avisredaksjonen påpekte at det konservative flertall trodde at en kvinnestemmerettsreform ville utsette kvinnene for å "føres ind i en Stilling, der er værre end den, hvori man antager de nu befinder sig." Høyre mente at den lære som baserte seg på at mann og kvinne skulle være like i evner og anlegg ikke hadde støtte i virkeligheten og historiske kjensgjerninger. Kvinnen hadde sin klart avgrensede oppgave:

"Kvinden har sin Gjerning i Hjemmet og Familien, en betydningfuld Stilling som Flertallet mener at Kvinderne fremdeles bør bli i".

I følge avisen så Høyreflertallet i komiteen kvinnesaken kun som abstrakte teorier som gikk utpå å skaffe kvinnen en friere stilling i samfunnet. Men mindretallet, Venstre, så kvinnesaken som en bevegelse i pakt med den fremadskridende kultur, en følge av utfoldelsen av den individuelle frihet som utviklingen hadde ført med seg. Liberalistiske strømninger og demokratiutvikling gjorde at gjennomførelsen av alminnelig stemmerett både for menn og kvinner var av stor betydning.

Imidlertid fremhevet Østlandsposten kvinnens særegne evner og krefter, og mente at reformen først og fremst ville gavne kvinnene, og ved dem samfunnet. Kvinnestemmerettsreformen ville adle og oppdra kvinnene og få betydning også for den oppvoksende slekt og for hele samfunnet. Derfor ville mindretallet i komiteen bifalle det forslag som gikk ut på å tildele de kvinner som oppfylte den gjeldende grunnlovs betingelser for stemmerett, den samme rett som mennene.

Også plenumsdebatten i Stortinget ble behørlig omtalt i Østlandsposten. (10/6-1890) Avisen mente at debatten i Stortinget om kvinnestemmeretten hadde vært spesielt interessant, og at den fra begge sider ble ført med dyktighet. Men reformens motstandere hadde flere ganger blitt svar skyldig. Avisen påpekte også at skriftstedsitering ble brukt som støtte for synspunkter på en manipulerende måte:

"Saa man maa tage sin Tilflugt til noget saadant som at haartrække enkelte Skriftsteder, medens man vil forbigaa og hoppe over andre Skriftsteder, fordi de ikke er gunstige i det foreliggende tilfælde, da bliver det gjerne saa, at man tilslut finder sig bedst tjent med ikke at svare."

Avisredaksjonen fant at det var overraskende at reformen hadde så mange som 44 tilhengere blant stortingsrepresentantene, og at det naturligvis var Høyre som var den ivrigste motstander av saken. Østlandsposten stod i 1890 fram som en tilhenger av kvinnestemmerettsreformen og ga behandlingen av reformen spalteplass.

Men selv om avisens ståsted klart var positivt i forhold til kvinnens rett til å stemme, var i årgangene fram til 1896 Østlandsposten ikke særlig opptatt av kvinnestemmeretten, og saken var praktisk talt usynlig i avisens spalter. Avisen var engasjert i alminnelig stemmerett for menn, men kvinnene ble ikke nevnt i dette stoffet. I 1895 ble det trykt et inserat som forsvarte kvinnenes innsats i brennevinsbolagsavstemningen. Inseratet avsluttet med en oppfordring om at kvinnene måtte få være mer med, da dette ville medføre bedre økonomisk styring og bedre moral i det offentlige liv. (7/11-1895) Østlandsposten aksepterte at kvinnens spesifikke egenskaper ville være nyttige også for samfunnet.

Men i 1896 finner vi et sterkere engasjement i kvinnestemmerettsspørsmålet fra avisredaksjonens side igjen.. Redaktøren kom med betraktningene rundt kvinnenes stilling i en artikkel kalt "Samfundet og Kvinderne".(7/5-1896):

"Her foreligger et Arbeidsfelt ikke midst for Kvinderne ved at bringe Udviklingen derhen at alle maa blive lige for Loven. Allerede af denne Grund bør og maa Kvinderne have Stemmeret. Skal Samfundets Love og Ordninger maaske kun være til for Mandens Skyld? Nei, det kan dog ingen paastaa Hva følger saa deraf? Jo, at Kvinderne for længe siden burde havt Stemmeret i samme Udstrækning som Mændene."

Kvinnens og mannens egenskaper ble sammenliknet, og kvinnens natur ble for avisen et forsvar for kvinnestemmerett:

"Vi ved da ogsaa at Kvinderne sidder inde med ligesaa megen Dannelse og Intelligens som vore ærede Herrer. Og medens ikke faa af disse demoraliseres af Drik, skal man just ikke kunne anklage mange Kvinder for, at de er Mændene jævnbyrdige i saa Henseende. Dette borger for, at Kvinderne vilde kunne bruge sin stemmeret med fuldt saa stor Skjønsmhed som de fleste Mænd"

Venstreavisen i Larvik argumenterte for kvinnestemmeretten med klare ord. I en lederartikkel i samme måned, ble det argumentert kraftig for alminnelig stemmerett, men her ble kvinner ikke nevnt. (28/5-1896)

Etter at Stortinget hadde behandlet stemmerettsreformen i juni 1896, refererte avisen detaljert fra avstemningen på en særdeles objektiv måte. (6/6-1896) I samme utgave av Østlandsposten finner vi derimot en kommentar om kvinnenes situasjon. Redaksjonen i Venstreavisen mente at det måtte forundre mange tenkende mennesker at alminnelig stemmerett for både menn og kvinner ikke ble vedtatt. Det ble uttrykt sorg over at kvinnene ikke fikk være med:

"Man kan beklage at Kvinderne ikke naaede frem denne Gang. Disse maa imidlertid ikke glemme at 21 Venstremænd stemte for Komiteens Indstilling - altsaa for kommunal Stemmeret ogsaa for kvinder."

Igjen var det viktig å fremheve Venstres positive holdning til kvinnestemmeretten. Kvinnene ble oppmuntret til å fortsette kampen:

"Det gjælder imidlertid ikke at give tabt; thi saa sandt ægte Frisind vil besjæle det norske Samfund, saa sandt maa vi om ikke ret længe faa almindelig stemmeret for Kvinder som for Mænd. De Moderate hjalp Høire til at bekjempe al mulig Udvidelse af Stemmeretten. De Moderate spiller en underlig Rolle i Stemmerets-spørgsmaalet. De taler om paa Folkemøder at de vil en rimelig Udvidelse af Stemmeretten; men naar Partiets Mænd optræder i Tinget, saa vil de kun det samme som det stagnerede Høire."

De Moderate ble hengt ut som en lite handlekraftig gruppe i Østlandsposten, og i en lengre artikkel analyserte Østlandsposten partiets uklare standpunkt spesielt i stemmerettssaken. (9/6-1896)

Verken Venstrebladet Fremad som bare eksisterte i 1892, eller det "farveløse diskusjonsbladet" Det nye system, som eksisterte fram til 1892, var spesielt opptatt av kvinnestemmeretten. Oppfordringer fra KSF om støtte til kvinnestemmeretten ble trykt, men det var lite fokus på kvinnens samfunnsrolle i avisspaltene. Det samme må man kunne si om Laurviks Blad, byens moderate organ, fram til 1896. Artikler om stemmerett nevner ikke kvinner som aktuelle medborgere i det hele tatt.

Men i en førstesidesartikkel i 1895 om kvinnesaken påpekte Laurviks Blad blant annet at kvinnesaken i USA hadde kommet lenger enn i Europa. Avisen skrev:

"Da de kastede sig ind i Videnskab, Kunst og Haandværk, smilede ogsaa de amerikanske Mænd overlegent. Her troede de dog ikke, at der var Grund til at frygte den kvindelige Konkurrence. Men nu har de sluttet med at smile, og villigere og villigere aabner de nu ogsaa her Rækkerne for de friske Kræfter, som fra k Kvinderne strømmer ind i de forskjellige Arbeidsgrene. De finder endog, at Næringslivets Moral er bleven løftet betydeligt ved Kvindernes Indskud" (30/1-1895)

Men når det gjaldt politisk likestilling, var ikke avisen like positiv. Det var ulike meninger om kvinnenes likestillethet i politisk henseende også i Amerika. Kvinnene hadde stemmerett i enkelte stater ved visse lokalvalg, f.eks. ved skolestyrevalg. Men her hadde ikke deltagelsen vært stor. Trangen til likestilling hadde ikke spredd seg blant kvinnene. Avisen forklarte dette på følgende måte:

"Og Aarsagen hertil er ikke den, at de amerikanske Kvinder er uinteressered i Politik. Det er de ikke. Aarsagen er vel meget mere den, at politiske Livs Laurbær ikke er synderlig tiltrækkende for Kvindernes store Masse. Vor Tids politiske Liv er jo ikke altid saa rent, som det burde være, og det er derfor ikke at undres over, at Kvinderne ikke føler nogen Trang til at kaste sig ind der. "

Avisredaksjonen pekte på at en mild form for kvinneemansipasjon kunne være positivt, men fant at politisk likestilling ikke egnet seg for den store masse med kvinner. Laurviks Blads interesse for kvinnestemmeretten var heller liten, og avisen hadde et konservativt ståsted i forhold til kvinnesaken, og i diskusjonen om alminnelig stemmerett for menn, forsvant kvinnestemmeretten totalt.

Laurviks Blad var heller ikke særlig opptatt av kvinnestemmerettsproblematikken i 1896. Imidlertid gjenga avisen 10/2-1896 en artikkel fra Kragerø Blad om stemmerett for kvinner. Denne avisen fant at det teoretisk sett var berettiget at kvinner krevde kommunal stemmerett, men at de bestående forhold kom til å forrykkes slik at en kvinnestemmerettsreform ikke burde gjennomføres med det første. Likevel var avisen delvis positiv til at kvinner fikk kommunal stemmerett etter census:

"Theoretisk seet tør der heller ikke være synderligt at indvende mod, at Kvinderne faar Adgang til at stemme i Henhold til de nuværende grundlovsbestemte Regler for Stemmerettens Udøvelse af Mænd. Vi synes, at hvis en Kvinde har arbeidet sig frem til en uafhængig Stilling, saa bør hun have alle de Rettigheder denne kan medføre"

To ganger finner vi dessuten uttalelser i Laurviks Blad som kan tyde på at avisen var skeptisk til alminnelig stemmerett. 4) Det kan være noe vanskelig å få tak i avisens profil og politiske ståsted, redaktøren i avisen var tydelig imot alminnelig stemmerett, men var likevel i 1896 positiv til en viss grad til kvinnestemmeretten. Alle avisene i Larvik engasjerte seg i kvinnemøtet som ble holdt i byen, og Laurviks Blad viste her et engasjement og en positiv holdning til kvinneinitiativet. Larviks to andre aviser var imidlertid heller kritiske til kvinnemøtet, særlig ble arrangementet, som kunne virke dårlig forberedt og var preget av usikkerhet fra de kvinnelige arrangørenes side, kritisert av lokalavisene. Det kan være politisk taktikk fra redaktøren i Laurvik Blads side at han stilte seg så velvillig til kvinnes møte i 1896.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende, Larviks konservative organ, refererte fra stemmerettsdebatten i Stortinget 1890. Men kvinnene var fraværende i dette stoffet. 5) Avisen var ikke opptatt av kvinnestemmerett i perioden 1890 - 1898. Men den trykte utdrag fra uttalelser og artikler med standpunkt mot alminnelig stemmerett i 1893. 6) 1894-årgangen hadde en del synspunkter på stemmeretten, men det var ikke kvinnestemmeretten det ble argumentert mot. Den var fraværende i avisspaltene. 7) Men avisen hevdet at "Indførelse af almindelig Stemmeret, maa enhver sindig Borger modsætte sig af al Magt." Fram til 1896 var Larviks konservative avis, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, ikke engasjert i kvinnestemmeretten. Den argumenterte heller ikke mot den - den var bare et "ikke-tema" i avisspaltene, avisredaksjonen tiet den ihjel.

I 1896 hadde Larvik to Venstreaviser - Østlandsposten og Nesjar, som bare eksisterte dette ene året. Det var nok ikke marked for mer enn en Venstreavis i Larvik, i hvert fall ikke så lenge også Laurviks Blad, "organ for centrum" eksisterte. Det var etter uenighet i redaksjonen i Østlandsposten at Nesjar oppstod. Nesjar viste i den korte perioden den eksisterte mer politisk engasjement enn sine medaviser i Larvik, likevel klarte ikke Nesjar å fortsette driften av avisen i lokalsamfunnet. Avisen ble startet opp etter det "stormende" kvinnemøte i byen, arrangert av søstrene Hassel, og fikk derfor ikke vist engasjement i denne sammenheng.

En av Nesjars flaggsaker i den korte tiden den eksisterte, var nettopp den alminnelige stemmeretten. Innstillingen til konstitusjonskomiteen om alminnelig kommunal stemmerett både for menn og kvinner ble gjengitt detaljert, og det ble poengtert at samtlige Høiremenn stemte mot ethvert forslag om alminnelig stemmerett. (18/4-1896) I en førstesides artikkel om kommunal stemmerett ble det redegjort for utviklingen av den kommunale stemmerett fra 1814. Artikkelen ble avsluttet med følgende utsagn:

"Nu er Tiden inde til ogsaa at øve retfærdighed mod dem, og de andre udenforstaaende - Kvinderne - og vi skal i den følgende Artikkel nærmere paavise hvorledes Venstre mener at dette kan ske uden at vise Uretfærdighed mod nogen af de hidtil stemmeberettigede Borgere." (21/4-1896)

To dager etter kom fortsettelsen av artikkelen, denne gangen også på første side. (23/4-1896) Høyres redsel for alminnelig stemmerett ble beskrevet, Høyre mente at tilgangen på nye stemmeberettigede med den nye reformen ville bli så stor at det ville være umulig å kontrollere den:

"Der tales og skrives som om alle disse nye vil komme væltende ind over de gamle Stemmeberettigede som en eneste kommunal Masse, der ikke drives af andre Bevæggrunde end en alt fortærende Egeninteresse og Magtsyke."

Avisen argumenterte for alminnelig stemmerett for menn og kvinner:

"Hvordan Høire kan nære en saadan Opfatning om vore Arbeidere og vore Kvinder, overlader vi til dem selv at gjøre rede for. Venstre har aldri gjort andre Erfaringer end at Arbeiderne og Kvinderne begge politisk og socialt staar under de samme Vilkaar og Love som deres øvrige stemmeberetigede Medborgere. (...)"

Artikkelen ble avsluttet med følgende utsagn:

"Af de Grunde vi her i Korthed har fremført, haaber vi derfor, at Stortingets Venstre i Troskab mod Valgprogrammet vil gjøre alt muligt for at drive den alm. kommunale Stemmeret frem til Seir. "

Under debatten i mai 1896 i Odelstinget om alminnelig kommunal stemmerett, trykte Nesjar en omfattende artikkel hvor redaktøren i klartekst ga uttrykk for sitt syn på kvinnestemmeretten. (21/5-1896) Han slår klart fast at kvinnestemmeretten ikke var programfestet av Venstre, og at den derfor burde utsettes en tid. Det ble påpekt at Venstre i 1894 hadde alminnelig kommunal stemmerett på valgprogrammet uten at det eksplisitt ble uttalt hvorvidt stemmeretten gjaldt både menn og kvinner. Dermed hadde avisen vanskelig for å godta at kvinnene fikk stemmerett i denne omgangen:

"For vort eget Vedkommende har vi principielt intet imod kommunale Stemmeret for Kvinder, men vi kan ikke andet end være enig med dem, som mener at en Udvidelse af Stemmeretten i denne Retning vilde være en Udvidelse af Valgprogrammet, hvortil man ikke har nogen Berettigelse."

Det ble trukket paralleller til konsulsaken som var en sak som ikke hadde vært forelagt velgerne på rett måte, og avisen mente at tiden ikke var moden for kvinnestemmeretten.

Nesjar harselerte med Peder Rindes synspunkt i stemmerettssaken - han ønsket kommunal stemmerett for menn og kvinner etter censusgrense:

"Nu gjør han helt om, og forkynder med den største Freidighed af Verden, at Stemmeret bare er en Ret for de Mænd (og Kvinder) der tjener mindst 300 Kr om Aaret, og dokumenterer som han allerede havde hele Regjeringen i Lommen." 8)

For avisen var Rindes forslag et forræderi mot stemmerettssaken, og det var viktigere for redaktøren at alminnelig stemmerett for menn ble gjennomført enn at kvinnene fikk tilgang til stemmeretten.

Etter at saken var vedtatt i Stortinget, og de fleste menn hadde fått kommunal stemmerett, ble Rinde igjen hengt ut for sitt svik mot Venstre:

"Hermed er i princippet først og fremst den triste Kjendsgjærning konstateret, at Venstre ikke har magtet at føre den almindelige kommunale Stemmeret igjennem. 1 en - Mand har svigtet os, og denne ene har været tilstrækkelig. Det er Rinde, som ved denne sin Optræden i Henhold til sine egne tidligere Udtalelser har stillet sig udenfor Venstre." (6/6-1896)

Venstre og Nesjar kom ikke akkurat i noe positivt lys hos kvinnestemmerettstilhengerne etter at de hadde "sviktet" og gått inn for alminnelig kommunal stemmerett kun for menn. I tillegg kom Høyrekvinnene med krav om stemmerett etter census. Det kan virke som om Venstre-avisen Nesjar hadde behov for å poengtere at det var Venstre som hadde fulgt opp og vært positiv til kvinnestemmerettsreformen. Etter at avisen tonet flagg og ga sin støtte til alminnelig kommunal stemmerett kun for menn, har den neppe kommet i noe positivt lys hos kvinnestemmerettskvinnene i Larvik. Derfor fokuserte trolig avisen som en motvekt på Høyres håndtering av kvinnestemmerettssaken:

"Høirekvindernes Stemmeretskrav. De fleste af de Folk som ikke læser andet end Høireblade - her i Byen f.ex. "Amtst" - lever vissnok i en lykkelig Uvidenhed om, at endel Høirekvinder med rigtige gode, gamle, konservative Embedsnavne nylig indgik til Høires meget omtalte landsmøde paa Hamar med Krav paa Stemmeret for Kvinder. Det er forresten ikke saa rart, om det er undgaaet Opmærksomheden, da Høirebladene enten helt har tiet det ihjel eller bare berørt Sagen ganske i Forbigaaende. Saa faar da Venstrebladene tage sig af Sagen i steden". (25/8-1896)

Avisen fokuste på debatten i Stortinget i 1890 om kvinnestemmeretten:

"Af alle de Busemænd som Høire i Aarnes Løb har forsøgt at vetskræmme Vælgerne med, er den kvindelige Stemmeret en af de digreste. Hvorledes var ikke Tilfældet i 1890 for Exempel? Saa ligefrem naragtigt, at vi ikke kan nægte vore Læsere den Fornøielse at oplive forfrisket nogle af de Uttalelser som den Gang faldt. (...)Hr Hertzberg gik endog saa vidtsom til at paastaa, at hvis Venstre Forslag om Stemmeret for selvhjulpne Kvinder gik igjennem, saa kunde man risikere at kvinderne - de er jo som vi allerede ved, noksaa uberegnelige - kunde falde paa at gjøre Streik og nægte at gifte sig. Hr Heuch var inde paa samme Tankegang, idet han oprullede følgende nerverystende Billede af det Samfund hvori kvinden har Stemmeret: " Gir man Kvinden Stemmeret, er dette Signalet til hendes Fornedrelse, til Hjemmenes Forstyrrelse, til Familielivets successive Opløsning og et deraf uundgaaeligt følgende Sædernes Forfald. Hun blir forvandlet til en Ting, og istedenfor Kvinder faar vi "Fruentimmer". Hun blir et vanskabt Misfosteret, et Neutrum (intetkjøn)" Hr Hval var af den Opfatning at kvindelig Stemmeret vilde lede til - Flerkoneri." (...) 9)

Avisen reflekterte over hvordan Høyre nå ville stille seg til kvinnestemmeretten og tippet at den antakelig ville bli tiet ihjel. Den så også det paradoksale i at Høyre kjempet mot alminnelig kommunal stemmerett for menn, mens Høyrekvinner forlangte kommunal stemmerett etter census. Det forvirrende var også at Høyreaviser valgte ikke å ta opp kvinnestemmeretten i det hele tatt. Dersom Høyre valgte å tie ihjel kvinnestemmerettssaken, så ville Venstre

"isaafald tillade sig at friske paa Hukommelsen og navnlig betone at mens Høiremænd paa Hamar var opptatt af de vildeste Attentatplaner paa den netop sanktionerede Stemmeretslov - saa kom Høires kvinder og forlangte Stemmeret i "Retfærdighedens Navn"".

Nesjar framstod som en mye mer politisk engasjert avis enn sine Venstreavisfeller i Larvik. Avisredaksjonen tok standpunkt og gjorde stemmerett for kvinner til en av sine viktige saker

det ene året den eksisterte i byen. Kan hende var den for politisk til at den hadde grobunn for sin eksistens, og den ble utkonkurrert av den langt mer nøytrale og mer veletablerte Østlands-posten, som nok var "forsiktigere" og mer balansert i sin informasjon og sin rolle i lokal-samfunnet. Østlandsposten utfordret ikke den offentlige diskurs på samme vis som Nesjar gjorde, og fikk nok derfor en større leserskare enn Nesjar greide å få. Østlandsposten var også på dette tidspunktet en gammel avis i Larvik og hadde dermed en etablert leserkrets i byen. Jeg vil tro Nesjar provoserte en del Larviksborgere med sin "rett-på-sak-stil" og liberale redigering.

For Venstreavisen Østlandsposten var ikke kvinnestemmeretten særlig aktuelt stoff fram mot 1901, derimot var alminnelig stemmerett for menn en viktig sak for avisen. 10) Men kvinnestemmeretten var ikke fraværende fra avisspaltene, i en førstesidesartikkel ble kvinnestemmeretten omtalt: (26/4-1898)

"Stemmeret for Kvinder. Som man af vort forrige Nummer har erfaret, havde Konstitutionskomiteen - foruden at have indstillet Forslag om alm. Stemmeret for Mænd - indstillet Forslag om alm. Stemmeret for Kvinder paa samme Betingelse som for hine."

Østlandsposten uttalte seg positivt om kvinnestemmeretten. Avisen mente at det at forslaget samlet så mange som 33 stemmer ved Stortingsvoteringen, viste en framgang for kvinnenes stemmerettsspørsmål. Dersom interessen for kvinnenes stemmerett ville vokse som den hadde gjort i de siste årene, ville kvinnene om ikke lang tid få sitt stemmerettskrav tilfredsstilt. Avisen så på kvinnene som er ressurs i det offentlige liv:

"Og Kvinderne har Ret at vente at saa vil ske. De sidder inde med saa megen Intelligens og Humanitet, at de visstnok i mere end en Henseende vilde virke som et velgjørende Salt i vort offentlige Liv, der jo ikke kan siges at have formeget af hverken Intelligens eller Humanitet."

Også i et inserat ble kvinnestemmeretten behandlet i Østlandsposten: (6/12-1898)

"Kvindernes Stemmeret Landskvindestemmeretsforeningen agter at indsende til Stortinget en Massepetition, paa hvilken vort Lands kvinder anmodes om at undertegne sine Navne. (...) Selv om man ikke er Kvinde, maa man - synes mig - finde Kvindernes Bestræbelse betimelig og berettigede. Og det er forunderligt at det norske Folk, som i saa lang en Tid har levet under en meget fri Forfatning, ikke for længe siden har indrømmet Kvinderne ialfald kommunal Stemmeret."

Innsenderen, som undertegnet med "Stemmeberettiget", framholdt at kvinnene hadde, der hvor de hadde fått stemmerett, brukt den på en "særdeles tilfredsstillende Maade" Kvinnenes deltagelse i det offentlige liv hadde en "heldbringende Indflydelse paa dette." Et høyere nivå for moral og politikk fulgte med kvinnenes stemmerett, og det offentlige livet i Norge ville tjene på å få kvinnene med. "Stemmeberettiget" oppfordret Larviks kvinner til å tegne seg på petisjonen til Stortinget. Vi møter diskursen om komplementaritet i Østlandspostens spalter. Leserne i Larvik ble forelagt tanken om at kvinnens deltagelse i det offentlige liv ville være positiv ut fra det hun hadde å tilføre makronivået på grunn av sine spesifikke egenskaper.

1898 var det siste året Laurviks Blad eksisterte - det moderate organ for Jarlsberg og Larviks amt. Avisen uttrykte distanse og kjølighet overfor innførelsen av alminnelig stemmerett for menn (Laurviks blad 11/3, 22/4), men var heller ikke opptatt av kvinnestemmeretten. Jarlsberg og Larviks Tidende, byens konservative organ, var opptatt av innførelsen av alminnelig stemmerett, men reformforslag der kvinner også var med, ble referert - ganske nøytralt og objektivt.11) Likevel ser vi at lokalavisene i Larvik i perioden fram til 1901 da

kvinnene fikk kommunal stemmerett etter census, ikke var særlig opptatt av å formidle stoff om kvinnestemmerettsspørsmålet.

Men vi finner ikke den samme tendensen til manglende engasjement hos Larviks Venstrepresse som vi fant hos Venstrepresen i Horten i 1901. Larviks Venstreavis, Østlandsposten, var svært engasjert i kvinnestemmeretten og valget 1901. I hele 39 artikler, notiser og referater ble kvinnens stemmerett tatt opp gjennom året 1901. 12)

Østlandsposten var i 1901 positiv til kvinnestemmeretten:

"At Kvinderne nu har faaet kommunal Stemmeret, hilser vi med stor Glæde. Vi tviler ikke paa, at Kvinderne gennem sin Valgret vil øve en velgjørende Indflydelse paa Samfundets Udvikling. Vi gratulerer derfor Kvinderne med den vundne Seier. Kun skulde vi ønsket at ogsaa de havde erholdt alm. kommunal Stemmeret. I Virkeligheden er den jo næsten almindelig, og hvad saa disse Bestemmelser om Skatteerlæggelse skal til, indser vi ikke. Som man kan vide, var vor Stortingsmand blandt dem, som talte og stemte for alm. Stemmeret for Kvinder" (14/5-1901)

Larviks egen Stortingsmann, Abrahamsen, hadde stemt for alminnelig stemmerett for kvinner, og Østlandsposten var tilfreds med dette. Men så kom Lagtingets manglende sanksjon, og Østlandsposten refererte ganske detaljert de ulike representantenes uttalelse i Lagtinget. (23/5-1901) Venstre hadde flertall i Lagtinget, og avisredaksjonen fant det vanskelig å forstå at disse ikke sanksjonerte kvinnestemmeretten:

"Nu har altsaa Lagtinget søgt at sætte Bom for denne Stemmeretsudvidelse - en noksaa forunderlig og overraskende Optræden af Lagtinget, som bestaar af 3 Høiremænd og 26 Vænstremænd."

Avisen hevdet at det var alminnelig tilfredshet over Odelstingets beslutning om kvinnestemmerett, og kvinnene trodde de hadde vunnet "en smuk Seier". Men seiersgleden hadde fått en brå ende, og særlig var skuffelsen fra redaktørens side over venstremenns standpunkt klar: "Liberale Mænd burde ikke ha været med paa at stanse en liberal og retfærdig Stemmeretsreform." Det ble henvist til Intelligensen, som blant annet skrev:

"Og man faar virkelig undskyldte baade os og andre, som vanskelig kunde tænke sig Muligheden af at der i en Forsamling af næsten bare Vænstremænd skulde være Flertal for at negte en Stemmeretsudvidelse, som allerede var gaat igjennem i Odelstinget. Det er visselig ikke et Menneske som har tænkt paa at krænke Lagtingets grundlovbestemte Magt og Myndighed. Men man opgjorde sig efter bedste Skjøn en Mening om hvorledes Sagen stod, og man kunde ikke tænke sig at Lagtinget vilde benytte sin ubestridte Magt og Myndighed i Reaktionen Tjeneste. Det er hele Sagen. Vi har altsaa bare at be om Undskyldning for, at vi har havt for - gode Tanker om Lagtinget. (...)"

Redaktøren kommenterte:

"Efter dette kan vi ikke tænke os Muligheden af at Odelstinget skulde ville omgjøre sin Beslutning. Det vilde vække dyb Skuffelse og Harme inden store Dele af vort Folk. Og i Udlandet har Odelstingets Beslutning om Kvindestemmeretten vakt stor Opmærksomhed. Norge omtales som et Foregangsland. Seirer Lagtingets Standpunkt, blir det hele en flau Affære."

Østlandsposten mente at det bare var et tidsspørsmål når kvinnestemmeretten ble innført, og det ville bare skape unødig bitterhet dersom reformen ble utsatt. Det ville skape splid i det norske demokrati og kunne få skjebnesvangre følger:

"Vi haaber for Sagens saavel som for vort Demokratis Skyld at Odelstingets Beslutning nu vil bli ophøiet til Lov. Dens ødeleggelse vil sætte meget paa Spil og skabe store og unødige Vanskeligheder"

I referatet fra Odelstinget (25/5-1901) ble blant annet Larviksrepresentanten Abrahamsen referert:

"Abrahamsen hadde med Forundring og Bedrøvelse erfaret Lagtingets Beslutning. Man havde sagt at Grunden til denne Beslutning var, at man havde forlænget betragtet Lagtinget som et "Sandhus" (...) Der kunde være noget i de Bebreidelser som var fremført mod de 10 som havde bragt Sagen frem, men ser man tilbage noget, saa taber disse Bebreidelser meget af sin Vægt, naar Lagtinget siger at Spørsmaalet om Kvindestemmeret ikke havde været forelagt Vælgerne, saa klang det nok pent, men saa man nærmere paa det, blev det anderledes. (...) Kvinderne havde Krav paa at faa være med i Samfundsarbeidet, og der hvor de var komne med, havde det vist sig at være til Gavn baade for samfundet og for Kvinderne selv."

Østlandsposten var i 1901 genuint opptatt av kvinnestemmerettsreformen og hadde sterke ønsker om at den måtte innføres. Argumentasjonen var primært knyttet til menneskerettighetsprinsippet, kvinnene fortjente stemmerett ut fra Venstres liberalistiske idealer og demokratiets likeverdighetsprinsipper. Men Venstreavisen benyttet også særartsideologien i sin argumentasjon, og pekte på den nytten den kvinnelige stemmerettsutøvelse ville ha for samfunnet. Særlig var kvinnenens moral nyttig i valgsammenheng:

"Det forestaaende Kommunevalget har en særegen Interesse dermed, at kvinderne denne Gang skal være med. Det vil øve en stor Indflydelse paa Valgets Udfald. Og det er ingen Tvil om at de vil øve en heldig Indflydelse. Kvinderne har gjennemgaaende strenge moralske Krav til dem de vil se som sine Tillidsmænd. Personer, der er miserable i saa Henseende faar man nok ikke mange Kvinder til at stemme paa. Og godt er det." (23/11-1901)

Igjen ble det henledet på kvinnenens engasjement i edruelighetssaken:

"En Sag, som Kvinderne interesserer sig meget for, er Indskrænkningen af alskens Drikke-trafikk. Der er jo saa mange Kvinder som maa lide for altfor mange Mænds Drukkenskab. (...) Man vil heller ikke faa Kvinderne til at være med paa at sette ind i Kommunestyret Personer som maa siges at høre til Afdelingen "Skrull" - for at bruge et Bjørnsonsk Udtryk."

Venstres kvinner i Larvik ble oppfordret til å stemme ved valget:

"I vor By findes en Mængde liberale Kvinder, som er i Besiddelse af stemmeret. Disse maa ikke unnlade at bruge denne sin Borgerret. De kjender jo selv bedst, hvor Skoen trykker, og de ved ogsaa derfor hvilke Reformers er særlig paakrævet. (...) De Kvinder, for hvem Kommunevalgets Betydning staar klart, bør tilskynde sine mindre interesserede Meningsfæller at gjøre sin Pligt." (Østlandsposten 23/11-1901)

Vi må kunne slå fast at Venstreavisen i Larvik anså kvinnestemmeretten som godt stoff og en politisk viktig sak i 1901 og ved siden av å dekke detaljert reformens gang i Stortinget, uttrykte avisredaksjonen positiv holdning overfor kvinnestemmeretten. Det nystartede leddet av L.K.S.F. i Larvik fikk også hjelp av avisen til å sette fokus på kvinnestemmeretten, og avisen har i høy grad vært med på å mobilisere kvinnene til kommunevalget 1901, og den har hatt en positiv opinionsdannende funksjon i lokalsamfunnet i forhold til kvinnestemmerettsreformen. Avisen trykte referater fra kvinnestemmerettsforeningens møter, men også inserater som kritiserte kvinnenens arbeid. Kvinnestemmerettsarbeidet fikk offentlighetens lys i Larvik i 1901 gjennom Venstreavisen. Kvinnestemmeretten og kvinnenens valgoppgaver ble også brukt i politisk øymed av redaksjonen. Larvik var den byen i Vestfold som fikk flest kvinner valgt inn i kommunestyret i 1901 - Augusta Abrahamsen og hennes kampfeller gjorde nok en god og tydelig jobb, godt hjulpet av Østlandsposten. Det kan nok også være at den kritikken og negative fokuseringen som avisene ga kvinneaktivitetene i Larvik både i 1896 og 1901 har hjulpet kvinnene i deres strev etter å få del i medborgerrettighetene. Lesernes oppmerksomhet ble rettet mot kvinnestemmerettsspørsmålet i byen.

Vi har funnet at Venstreavisen i Larvik var positiv til kvinnestemmeretten og også på et vis fungerte som "drahjelp" for kvinnestemmerettskvinnene i Larvik i forhold til deres arbeid. Den utfordret den offentlige diskurs om kvinnenes medborgerrolle, og så ut til å akseptere en begrenset stemmerett etter census for kvinnene, men den var ubetinget positiv til alminnelig stemmerett for både menn og kvinner. Hvordan stilte så Høyreavisen seg til kvinnestemmeretten dette året? Jarlsberg og Larviks Amtstidende var også opptatt av kvinnestemmeretten og kvinnenes valgdeltagelse i 1901. Hele 40 artikler, notiser og referater finner vi gjennom årgangen som omhandler kvinnestemmeretten direkte eller indirekte. 13) Et førstesides referat, ble sakset fra Ørebladet, fra et kvinnemøte i Oslo.(2/5-1901) Referatet ble kalt "Kvindernes Stemmeret", og var sterkt preget av harselering og latterliggjøring av kvinnestemmerettskvinnene og deres engasjement: "Hvad Djævelen nøler Stortinget efter?" Avisen skrev at det var fremmøtt en stor forsamling kvinner til møtet "væsentlig bestaaende af Damer i en mere sat Alder". Det var bestemt at møtet skulle starte kl. 18.00, men klokka ble halv ni før "Repræsentanter fra "de stummes Leir" kunde begynde". Anne Holsen hadde åpnet møtet med replikken "Nu er det ude med vor Taalmodighed", i det en del stortingsmenn kom inn på møtet. Anne Holsen hadde påpekt at "Mændenes Herredømme vilde snart være brudt", og avisen kommenterte at kvinnene måtte føle at mennenes herredømme var grusomt, fordi "de jubledede over de nye Veie, der aabnedes af Frøken Holsen" Neste taler hadde vært Ragna Nilsen. Hennes tale ble kommentert på følgende måte:

"De levende tillader de døde at herske over sig," sagde Fruen som Forklaring paa, at vort ærede Storting ikke har givet Kvinderne Stemmeret. "Sara lever ikke længe i Teltet, men Abrahams Tanker bunder i gamle døde Forholde." Vi ved ikke, om der ved Abraham alluderedes til den bekjendte Larviksrepræsentant."

Høyreavisen i Larvik presenterte i 1901 kvinnenes arbeid for stemmeretten i Kristiania. Avisen distanserte seg på et vis fra saken gjennom latterliggjøring og sarkasme. Imidlertid kom avisen få dager seinere med en artikkel kalt "Mandlig og kvindelig Stemmeret" (6/5-1901) Her var redaksjonen opptatt av den alminnelige stemmerett for menn, og hevdet at stemmeretten for menn nå var utvidet " udvidet langt ud over den virkelige Selvhjulpne Grænser". Avisen så det paradoksale i at ikke også kvinner fikk denne alminnelige stemmerett:

"Det bliver en ganske letvindt Stemmeretsordning: Stemmeretten baseret alene paa Kjønnen! Orientalismen i en ny Udgave! Det er ikke underligt, at Kvinderne ikke kan begribe Visdommen i en saadan Ordning. Arbeidende og skattebetalende kvinder skulde ikke have den samme Ret og Indflydelse inden sin egen Kommune som ikke-arbeidende og ikke skattebetalende Mænd! En Hustru, der forsørger sin ikke arbeidende Mand, skal ikke stedes til Stemmeretsurnen, men Manden skal modtages med aabne Arme!"

Høyreavisen i Larvik formidlet en noe sammensatt holdning til kvinnestemmeretten. Gjennom ironisering over kvinnestemmerettskvinnene i Oslo, gir avisen et bilde av en noe latterlig forsamling kvinner som arbeidet for en sak det ikke var helt lett å ta seriøst. Avisens holdning stigmatiserte kvinnene som en lattervekkende gruppe, og markerte avstanden til mannsbastionen. Avisen valgte 1. sideplass til denne artikkelen med denne spesielle formen og sendte dermed ut budskap til sine lesere bevisst eller ubevisst om at kvinnenes strev for stemmerett hadde noe latterlig over seg. Imidlertid ga avisen også uttrykk for at manglende kvinnestemmerett var urettferdig og kommuniserer dermed dobbelt i forhold til kvinnestemmerettsproblematikken. Avisen argumenterte ut fra en klasseskillende tankegang – ikke kjønnsskillende.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende så på konsititusjonskomiteen i Stortinget som en radikal gruppe der ikke et eneste medlem ville stille kvinnene likt med mennene: (6/5-1901)

"Men inden Konstitutionskomiteens radikale Gruppe er der ikke en, som vil stille Kvinderne lige med Mændene. En af dem vil slet ikke vide af kvinderne ved Stemmeretsurnene og i Herredstyrelsen, og vil have alle Mænd med, enten de kan forsørge sig selv eller ikke (...)

Når man først hadde kommet til det standpunkt at kvinnene burde få delta i det offentlige liv, så burde likheten være der, mente avisen:

"Er kanskje den mandlige og kvindelige Fornuft af en forskjellig Art og Værdi, saaledes at kvinder maa betale Skat eller være gift med Mænd, der betaler Skat for i Fornuft at kunde sidestilles med Mænd, der ikke betaler Skat og som ligger andre til Byrde? En Ordning, der er baseret paa en saa taabelig Psykologi, og som i Virkeligheden indeholder en saa grov Fornærmelse mod Kvindekjønnen, burde Kvinderne selv paa det allerbestemteste protestere mod."

Grunnen til at den konservative Larviksavisen uttalte seg så eksplisitt for stemmerett for kvinner, var trolig at Jarlsberg og Larviks Amtstidende så kvinnene som en konservativ garanti som var nødvendig i en tid der alle menn skulle få stemme. Avisen forklarte Høyres positive innstilling til kommunal stemmerett for kvinner etter census:

"Høire gjør dette dels af Retfærdighedshensyn - og dels for derved at faa en Modvægt mod dem, den almindelige kommunale Stemmeret aabner Døren for."

Frykten og forakten for den alminnelig stemmerett for menn ga seg utslag i uttalelser som:

"Er det endvidere det opmarcherede Krav om stemmeret for Kvinder som man frygter? Er det Grunden til at man skynder sig saa? Er det Aarsagen til at man først vilde realisere Restoplaget af mandfolk?" (11/5-1901)

Jarlsberg og Laviks Amtstidende gjenga dessuten professor Hagerups motiv for å stemme for kvinnestemmeretten: (11/5-1901)

"Hr. Hagerups Motivering af sin Tilslutning til Forslaget om Kvinders Stemmeret var væsentlig af følgende Indhold: Man havde ikke tilstrækkelig Grund til at udelukke Kvinderne. Efter den Stilling taleren iaktog inden sit Parti, fandt han sig forpligtet til at betone, at hans Opfatning af Spørgsmaalet var et personligt Standpunkt. Han talte derfor ikke paa Partiets Vegne (...).

Avisen pekte så på at det med stemmerett for kvinner også fulgte valgbarhet for kvinner, og at det den etterfølgende høst ville være mulig å velge kvinner til medlemmer av kommune- og herredsstyre. Jarlsberg og Larviks Amtstidende ønsket den kommunale kvinnestemmerett velkommen - den var en motvekt mot den farefulle alminnelige stemmeretten for menn, og den burde gjennomføres fordi det var rettferdig at kvinner som betalte skatt fikk stemme når ikke-skattebetalende menn fikk stemmerett. Avisen mente at den vedtatte beslutningen om kvinnenes stemmerett måtte hilses med tilfredshet:

"Hvor mange beretigede Indvendinger der en kan gjøres mod Kvindens Deltagelse i det offentlige Liv og hvor stødende det end for mange vil findes, kan man dog ikke komme bort fra det uretfærdige i, at Personer der ikke betaler Skat, skal have Stemmeret i Kommunen blot fordi de er af Mandkjøn, medens andre, der betaler Skat og er med at bære de kommunale Byrder, skal holdes helt udenfor blot fordi de er Kvinder. Der er heller neppe Tvil om, at Kvindernes gjennemgaaende vil skabe en kraftig modvægt mod den almindelige Mandsstemmerets Farer, saa ogsaa af den Grund bør det konservative Parti være tilfreds med at Kvinderne denne Gang toges med."

Etter Lagtingets uventede forkastelse av stemmerettsreformene, uttrykte avisen forbauselse: (8/5-1901) "Den kommunale Stemmeret. Lagthinget siger nei! En Overraskelse" Avisen vurderte:

"Lagthingets Forkastelse kom som en Bombe, uventet og overraskende og har vakt almindelig Opsigt. Det sandsynlige Udfald bliver dog at Odelstinget fastholder sin tidligere Beslutning og at Lagthinget da giver sig."

Larviks Høyreavis refererte Morgenbladets refleksjoner rundt den oppståtte situasjonen i stemmerettsaken: (21/5-1901) Morgenbladet skrev at reformens stilling både i Lagting og Odelsting var ytterst uklar, men at det var lite trolig av de som trodde de kunne komme forbi kvinnene, fikk rett. Avisen kommenterte:

"Nogen Stemmeret for skattefri Mandfolk i Kommunerne vil ikke kunde bringes frem, uden at Høire stiller Kravet om først og fremst at faa medtaget de skatydende Kvinder. Og dette Krav vil ikke kunde overhøres. "

Midt i denne "spente situasjonen" for kvinnestemmeretten gjenga avisen Ole Malms antifeministiske uttalelser i Kristiania representantskap på første side. (25/5-1901) Artikkelen kaltes "Under Kvinderegimentets Himmel-Tegn". Malm sa blant annet:

"Vi lever for Tiden hos os herhjemme under Kvinderegimentets Himmeltegn, og med dette følger alltid en større eller mindre udbredt mandfolkdegeneration. Men ogsaa dette er sikkert blot en Episode, thi forbi den Naturlov at manden er kvinden overlegen, kommer vi ikke."

Så kom "Braa-vendingen" i Lagtinget og Jarlsberg og Larviks Amtstidendes referat var igjen preget av distanse og harselering: (25/5-1901)

"Stemmeretten. Odelsthingsbeslutningen vedtaget af lagthinget (...) Statsminister Steen holdt en lang, kjedelig tale til Fordel for Beslutningens Vedtagelse. Af Excellensens modige Holdning skjøntes det, at han var blevet underrettet om, at Indpiskningen var lykkeds, idet man havde formaaet at faa Braa fra Nordre Trondhjems Amt omvendt. (...). Et kraftigt indpiskerarbeide har været drevet." 14)

Jarlsberg og Larviks Amtstidende aksepterte kvinnestemmeretten fordi alminnelig mannsstemmerett var innført. Men redaktøren syntes vedtaket om alminnelig mannsstemmerett var forhastet, og avisen trykte den konservative Akerhusrepresentanten Brandts innlegg under stemmerettsdebatten i Lagtinget som "vægtige Ord": (30/5-1901)

"Hvor var den lovpriste norske Betænksomhed og Moderation - og Taleren vilde tilføie, hvor var ansvarsfølelsen ? Naar alle mulige Slags Sager kunde drives igjennem uden forberedelse, hvad Slags Stabilitet kunde man da vente."

Vi har altså sett at Jarlsberg og Larviks Amtstidende i 1901 med en viss distanse ønsket den kommunale kvinnestemmerett etter census velkommen. Avisen hadde egentlig mange betenkeligheter med å slippe kvinnen inn i det offentlige liv, men fant at det var nødvendig ut fra følgende argumentasjon:

1. Rettferdighetshensynet. Stemmeretten skulle ikke bare bestemmes ut fra kjønn. Menn som ikke betalte skatt kunne ikke få stemme dersom kvinner som betalte skatt, var utelukket.
2. Klasseskillende hensyn. Motvekt mot den alminnelige stemmerett for menn. Kvinnestemmeretten ville dempe farene ved den alminnelige mannsstemmeretten.
3. Særartshensyn. Kvinnene ville kunne tilføre det offentlige liv andre elementer enn det menn kunne. Særlig var de nyttige innenfor politikk knyttet til begrensning av bruken av rusdrikk.

Dermed kan vi se at kvinnestemmerettskvinnene også fikk drahjelp fra den konservative presse i Larvik, i hvert fall til en viss grad, etter hvert som avisredaksjonen i tråd med partiet Høyre tok standpunkt for en begrenset kommunal stemmerett for kvinner. Men avisen knyttet en viss retorisk "drakt" til en del framstillinger av kvinnestemmerettsproblematikken, og denne retorikken var preget av ironi og sarkasme, og signaliserte en viss distanse fra avisredaksjonens side i forhold til kvinnestemmerettsspørsmålet.

Vi finner uttrykk for avisens betenkeligheter også i følgende artikkel sendt fra Kristiania: (25/6-1901)

"Kvindestemmeretten - Kommunevalgene" "Hver Dag som gaar, styrker beviset for at den af Odelstingets og Lagthinget med saa megen Generøsitet bevilgede kommunale Stemmeret for skatteydende Kvinder kom ikke som Frugt af en Udvikling eller som Følge Resultatet af et Landskrav fra Kvindeleiren, men som Udbytte, dels af en del Stemmeretsamsonert energiske Kamp og dels som Følge af en ganske besynderlig politisk Konstellation i Stortinget og dets Afdelinger."

Reformen hadde nok blitt vedtatt før den var "moden". Dette var mer tydelig i Kristiania enn noen andre steder - "de gamle mandfolkædende Furiere saavelsom de yngre, mere forligelige stemmeretskvinders Hovedstad." Stortingets vedtak hadde blitt mottatt med jubel som ga uttrykk for kvinnelig entusiasme, men også naivitet. Men nå startet alvoret for kvinnene:

"Men efter Festens Dage meldte sig hurtig Alvoret. Den Stat, der ved Hjælp af den balancerende Overbevisningsmand fra Nordre Trondhjem saa uventet var faldt i Kvindernes Skjød, maatte ogsaa søges udnyttet - Kvinden til Ære og Kommunen til Gavn. Og her stod man overfor en Opgave, der stillede større Krav end den at juble og komponere Adresser i bunden og ubunden Stil."

Artikkelforfatteren mente at hovedstadens kvinneledere som burde ha påtatt seg et veiledende ansvar for landets kvinner, ikke klarte sin oppgave med hensyn til organisering av "sit kommunale Felttog". Spørsmålet kom uventet på kvinnene, det " faldt ned som en Bombe blandt de nye Stemmeberettigede og splittede dem til alle Kanter." Men menn kom kvinnene til hjelp nå som tidligere: "Imidlertid ilede Mændene til for nu som saa ofte at yde det svage Kjøen sin ridderlige Assistance." Tanken var kommet fram at det skulle "organiseres et, et eneste stort Kvindeparti, som da ved Valgurnene skulde blive især af Mandfolkpartierne overlegent i nummerisk og moralsk Styrke." Dette var Verdens Gangs forslag. Men Dagbladet mente noe annet:

""Dagbladet" var for en Gangs Skyld listigere. Det resonerede aabenbart som saa, at et særegent Kvindeparti uafhængigt af alle Ægteherrer eller Mænd af anden Bestilling, ganske sikkert først og fremst vilde faa Tilløb fra de saakaldte frisindede Kvinder med "Selvstændighed" paa sit Skilt, derved vilde "det organiserede Venstre" relativt lide Tab overfor det konservative Parti og Socialisterne, hvilke Partiers Kvinder - Grundene hører ikke hid - maatte befrygtes med større Troskab at ville hænge ved sine Mænds politiske Organisationer. Bladet vilde derfor, at Kvinderne skulde holde sig til hver sit af de tidligere Partier."

Det ble også diskutert hvorvidt kvinnene skulle ha eget kommunalt program eller ikke:

"Mændene af Kommunevenstre ilede atter til Hjælp med gode Raad. Nogle af dem mente, at det kunde være nok, naar der sørgedes for at de "hæderligste og dygtigste" Mænd og Kvinder kom til at danne Kommunestyre - ganske uanseet Program. Andre vilde have Kvinderne til med Hud og Haar at sluge et af de gamle Partiprogrammer (selvfølgelig fortrinnsvis Venstres) og endelig mente nogle faa at Kvinderne foruden at opnaa Repræsentation i Kommunestyret maatte kunde trykke ind i de respektive Partiprogrammer endel Sager af speciel Interesse for Kvinderne."

Artikkelforfatteren harselerte med kvinnenes forvirring:

"Bevæpnede med dette Arsenal af gode Raad har de politiserende Kvindeforeninger herinde - i nogen Tid holdt gaende en polsk Rigsdag, hvis Opløsning formentlig ikke vil finde Sted før i og med Valget til Høsten. Kun de socialistiske Kvinder har bestemt sig idet de kort og godt besluttede at stemme med "Arbeiderpartiet". De liberale Kvinder har derimod holdt Møde i Utal, tildels assistert af det organiserte Venstres aabenbare nervøse leder, advokat Schjødt. Ligeledes har Venstreprensens Spalter vrimlet af allehaande Opsæt i allehaande Retninger. Det konservative Parti har taget Tingene med mere Ro. Der har ikke været holdt offentlige Møder eller fra vor Side i det hele været virket offentlig utad. I denne Omstændighed bør dog ikke lægges for meget." (15)

KSF og organiseringen av kvinner i Kristiania i form av en egen kvinneliste ble beskrevet for leserne i Larvik(4/9-1901) i et inserat sakset fra "Vikværingen". Innsenderen uttrykte frustrasjon på kvinnes vegne over latterliggjøring av utøvelse av den kvinnelige stemmeretten: (21/9-1901)

"Naturligvis skal vi stemme." En Kvinde skriver i "Vikværingen" bl. a: Der er intet, der ærgrer mig mere end at bli spurgt: Skal du stemme ihøst du da? At et slikt Spørgsmaal kan gøres af et meget ungdommeligt Mandfolk fik endda gaa an; men naar man faar det samme Spørgsmaal af ældre, erfarne Mænd, ledsaget af et passende Kvantum Haanlig kaldflir, da er det næsten ved det Lage, at Sinnet kunde løbe af med en. Selvfølgelig skal vi stemme, alle som bare kan. Lad os ikke kujonere af enkelte Mandfolks Haanlatter med spydige Bemærkninger om, at det skal bli morsomt at se Mor dit og Mor dat med Stemmeseddelen i Haand; lad os ikke imponere af de gamle forslidte Flokserne om, at Kvindens Plads er ikke ved Valgurnen. Tiderne vil forhaabentlig vise, at Hjemmene ikke har lidt derved, at Kvinderne fik Stemmeret. (...)"

På tampen før valget i Larvik trykte avisen en artikkel fra Stortingstidende om lederen av partiet Høyre, professor Hagerup, sitt syn på kvinnestemmeretten. (9/11-1901) "Professor Hagerup. - Det konservative Partis Fører - om Kvindens Stemmeret. (Uddrag af "Storthingstidende") Hagerup hevdet at hans prinsipielle standpunkt var at det ikke var tilstrekkelig grunn til å utelukke kvinnene fra stemmeretten. Kommunal stemmerett for kvinner var for ham et innlysende rettferdighetskrav. Kvinner som bidro til de kommunale byrder, burde også ha andel i å utøve kontroll med hvordan midlene ble anvendt. Hagerup anså også kvinnen for å ha spesielt gode betingelser for å ta seg av en del oppgaver innenfor kommunen. Dette var innefor felt som skole, sykepleie, fattighjelp og kirkevesen. Kvinnene hadde her spesiell kunnskap og innsikt, og dette ville gi stort utbytte for det kommunale liv og for samfunnets utvikling. Derfor var kommunal stemmerett for kvinner både rettferdig og ville også bidra til en sunn utvikling.

Avisen tok også inn et inserat som oppfordret kvinnene til å stemme: (30/11-1901)

"Kvinderne og valget" Innsenderen pekte på at det ikke var så få kvinner som følte ulyst til å delta i det kommende kommunevalget. Særlig gjaldt dette husmødrene. Mange av disse mente at de ikke hadde bedt om stemmeretten og ønsket ikke å komme med i offentlig styre og stell. Det var særlig fra de mest seriøse kvinnene man hørte utsagn som dette. Innsenderen argumenterte for bruk av stemmeretten:

"Men ligesaa naturlig som vi finder dette Svar som det første umiddelbare Udtryk, ligesaa forvissede føler vi os om, at forstandige og ansvarsfølende Kvinder ved nærmere Eftertanke vil komme til det Resultat, at de vil paadrage sig stort Ansvar overfor det Samfund, de lever i, hvis de undlader at benytte sin Stemmeret. Og de kan ikke vise dette Ansvar fra sig alene ved at svare, at de ikke har bedt om Stemmeret."

Både menn og kvinner hadde, i følge avisen, stemmeplikt. Innsenderen oppfordret Larvikskvinnene til å møte fram og stemme:

"Derfor lad os møde frem paa Mandag og ikke sidde hjemme, overladende til vore Mænd alene at stemme. Lad os gaa sammen med vore Mænd og aflevere vor Stemmeseddel, idet vi derved viser at vi føler Ansvaret. Og alle som en bruger vi selvfølgelig Høireseddelen. Det er sagt saa ofte, men det kan taales at høres en Gang til, at vi Kvinder er konservative. Ja, vi er det, fordi vi mere end nogen anden føler, hvor Skoen trykker, og fordi vi ved, at Grunddraget i Høires Samfundsarbeide er at opdrage dets Lemmer til Selverhverv og Selvhjælp, til dygtige og retskafne Borgere og Borgerinder. Kvinder"

Avisen oppsummerte de konservative representanters argumenter for innførelsen av kommunal kvinnestemmerett, det var argumenter knyttet til rettferdighetshensynet og troen på at kvinnene ville tilføre det kommunale liv egenskaper og evner som ville komme godt med

på flere områder. Det var kvinnenens plikt å ikke skuffe denne tro. Kvinnene var nå medborgere, og måtte gå inn i denne rollen:

"Deres Ansvar og deres Ære maa tilsige at de ikke holder sig tilbage i Ligegyldighed eller misforstaaende Beskedenhed - nu da de fuldt ud er blevne kommunale Medborgere. De maa erindre det gamle Ord, som ofte nok er blevet fremholdt ogsaa for Mændene: at Stemmeret er Stemmepligt. Vi haaber derfor at se en stor Skare Medborgerinder deltage i Valget paa Mandag."

Avisen forsvarte også den oppfatningen at den kvinnelige natur gjorde kvinnen til en konservativ velger:

"Saa kommer Spørqsmaalet: Med hvem skal vi stemme? Vi tager neppe Feil naar vi formoder, at der hos Kvinderne gjennemgaaende er et Grunddrag af Forsigtighed, at sund Frygt for videløftigheder i det offentlige og kommunale Liv - i finansiell og andre Henseender! Men dette Grunddrag er et Moment i den konservative Opfatning af Sager og Forhold og skulde saaledes helt naturlig føre Flerheden af kvinderne over til den konservative og moderate Side."

Larviks konservative avis engasjerte seg svært i kvinnestemmeretts-saken i året 1901. Den forsøkte på ulike vis å støtte opp om Kvinnestemmerettsforeningens arbeid og den mobiliserte kvinnene til å møte opp ved årets kommunevalg. Avisen ble et redskap for Larviks ledd av L.K.S.F. i arbeidet i forbindelse med kvinnestemmeretten. Men vi kan også snu det hele på hodet og si at Stemmerettsforeningen var avisredaksjonens støtte og medhjelper i forhold til endringen av holdningen til kvinnestemmerett.

1903-årgangen av Venstreavisen Østlandsposten er ufullstendig - avisene fra mai til desember har gått tapt. Fra januar til april 1903 var imidlertid ikke avisene engasjert i kvinnestemmeretten i det hele tatt. 1904-årgangen av Venstreavisen i Larvik var imidlertid mer opptatt av kvinnestemmeretten. Kommunevalget dette året var en del av grunnen til det. 16)

Ettersom valget nærmer seg i Larvik, oppfordret Østlandsposten kvinnene til å stemme: (25/10-1904)

"Til Larviks stemmeberettigede Kvinder! Valget nærmer sig. Af Aviserne sees, at Kvinder saavel som Mænd indbydes til de forskjellige Foreningers Møder i Anledning Valget. Husk paa at Stemmeret er Stemmepligt, og at Kvinderne nu fuldt deler Ansvaret for, om der nu blir et godt Valg eller ei. Mød derfor talrigt frem ogsaa til de forberedende Møder."

Fredrikke Marie Qvam besøkte Larvik i 1904, Larvikskvinnens inspirator og initiativtager, Augusta Abrahamsen, hadde flyttet fra byen, og stemmerettsforeningen hadde mistet det meste av sin oppslutning. Et inserat undertegnet "m" oppfordret byens kvinner til å møte fram og høre fru Qvams foredrag. (15/11-1904) Innsenderen mente det var en plikt for alle stemmeberettigede kvinner å avgi sin stemme ved kommunevalget. Hun mente det likevel var enklere for mennene fordi de hadde mer forståelse for politiske spørsmål enn kvinnene, og hun syntes det var et stort tap for byens kvinner at Kvinnestemmerettsforeningen ikke eksisterte mer.

Østlandsposten roste kvinnenens innsats i 1905-årgangen. 17) Larviks ledd var da rekonstruert og satt inn følgende i avisen: (5/8-1905)

"Til Kvinderne. Fra landskvindestemmerettsforeningen har Larviks Led modtaget Anmodning om at samle Underskrifter fra kvinder over 25 Aar til en Kjæmpeadresse i Anledning Folkeafstemningen den 13de August. (...) Vi tvivler ikke paa, at Kvinderne ogsaa her med Glæde vil efterkomme Opfordringen (...)."

Østlandsposten kommenterte denne oppfordringen fra Larviksledet i samme avis. Den anså det som positivt at kvinnene også skulle få være med og opplyste om hvor listene var lagt ut i Larvik, og kom med en ny oppfordring til kvinnene om å skrive sitt navn på en av listene.

Annonser fra L.K.S.F. ble publisert på første side i Østlandsposten: (8/8-1905)

"Norske Kvinder! Landskvindestemmeretsforeningen har allerede gjennom Adresse til Storting og Regjering uttalt sin tak til Statsmagterne for, hvad der af disse er gjort for at opretholde vort Lands Selvstændighed og selvbestemmelsesret(...)"

Josefine Sørvig, den kommende formannen i Larviks ledd av L.K.S.F., oppfordret Larviks kvinner til å påvirke sine menn til å avgi stemme i folkeavstemningen: (10/8-1905) Hennes oppfordringen ble trykt på første side. Hun beklaget at kvinnene ikke kunne delta i den offisielle folkeavstemningen, men hun mente at kvinnene kunne bidra positivt ved å oppmuntre mennene til å avgi stemme. I patriotiske og høystemte ordlag oppfordret hun Larvikskvinnene til å bidra til at mennene i byen avga sin stemme:

"Derfor Larviks Kvinder; I Eldre og I begeistrede Unge, brug al den Indflydelse I eier, og faa Eders Fædre, Mænd, Brødre og Venner til at stemme den Dag, saa vort elskede Fædreland med Ære kan træde ind i Rækkerne af Europas frie Stater og det Værk vore Bedsteforældre og Oldeforældre bare fik begyndt i 1814, maa bli fuldendt i 1905. Larviks Kvinder, gjør hvad I kan, forat et fuldtonende "Ja" kan lyde fra vor By den 13de Aug."

Styret i L.K.S.F. hadde forfattet en egen oppfordring til kvinnene om å undertegne listene, og denne oppfordringen ble også tatt inn på første side i avisen: (10/8-1905)

"Til Norges Kvinder. Lad ikke den 13. August finde os "furtende" hjemme. Selv om vore Stemmer ikke tælles, saa kan de "veies". (...)"

Larviks Venstreavis gjorde en innsats i 1905 for å få samlet flest mulige kvinneunderskrifter. Østlandsposten ga også informasjon om resultatet av kvinnenes stemmesanking: (22/8-1905) Det var kommet inn 235 000 underskrifter, og stadig flere ble sendt inn. Landets kvinner hadde vært ivrige og fulle av innsats, mente avisen. Fra Jarlsberg og Larvik Amt var det kommet inn 22 462 underskrifter. Avisen refererte også fra møtet i Stortinget der stortingspresident Berner hadde lest opp kvinnenes adresse. (24/8-1905) Artikkelen ble kalt "Stortinget takker" og inneholdt presidentens takketale til kvinnene for den dype fedrelandskjærlighet som disse uttalelsene fra norske kvinner var. Østlandsposten trykte også L.K.S.F.s takk til norske kvinner for den innsatsen de hadde vist. (26/8-1905) Østlandsposten var i 1905 genuint opptatt av kvinnenes rolle i unionsoppløsningen og brukte mye førstesidesplass på få kvinnene til å være med i kampanjen og til å holde kvinnene fortløpende orienterte om utviklingen.

Den konservative avisen Jarlsberg og Larviks Amtstidende var i 1901 for en kommunal kvinnestemmerett etter census, dog uttalte avisen seg med en noe "kjølig distanse". I 1903 var det eneste stoffet med tilknytning til kvinnestemmeretten en kort notis om et møte i Larviks ledd av L.K.S.F.: (Jarlsberg og Larviks Amtstidende 4/3-1903) "Kvindestemmeretsforeningen har Møde iaften kl. 8. Frk. Jønsberg holder Foredrag" Men i 1904 var avisen langt mer opptatt av kvinnestemmeretten, mye på grunn av kommunevalget dette året. (18) I en førstesides artikkel ble kvinnenes kommunale stemmerett kommentert. (15/6-1904) Avisen påpekte at kvinnenes kommunale stemmerett ennå hadde virket altfor kort til at noe positivt kunne sies om den. Den mente at en negativ ting kunne fastslås, nemlig at kvinnenes kommunale stemmerett ennå ikke hadde hatt anledning til å vise de "gode frukter", som reformens tilhengere hadde håpet. Men den hadde heller ikke skapt de ulykker som reformens

motstandere hadde spådd. Men dette var naturlig, mente avisen, da det var få kvinner med i kommunestyrene. Dette fant redaksjonen var klokt, da kvinnene ennå ikke hadde noen kommunal erfaring.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende henviste til Tønsbergs Blad som mente at kvinnestemmeretten hadde gitt medborgerinnene bevisstheten om at den tiden var forbi da et helt kjønn var berøvet medbestemmelsesrett overfor den allmenne velferd. Ved forhandlingene ved kvinnemøtet i Berlin hadde en av de norske representantene uttalt at kvinnene i Norge ville arbeide for en stor deltagelse i kommunevalget. Avisen mente at først når dette hadde skjedd gjennom en årrekke, ville man med full sikkerhet kunne konstatere hvilke virkninger kvinnestemmeretten hadde medført for den kommunale utvikling. Avisredaksjonen henviste til andre land:

"Eksemplerne fra andre Lande, hvor Kvinderne allerede i længere Tid har udøvet Stemmeret, viser gjennemgaaende, at de ulykkelige Følger, som Kvindestemmerettens Modstandere spaaede - udeblev. Det tør derfor forudsættes, at de ogsaa vil udeblive hos os, og at Reformen vil virke heldig, idet det store flertal af stemmeberettigede kvinder neppe nogenside vil gaa i de enkelte emanciperede Kvindelederes Baand, men ved Urnene vil slutte sig til de allerede eksisterende store Partier, som er dannede paa de store Skillespørgsmaal - og hverken forsømme sine huslige eller andre specielt kvindelige Pligter og Gjøremaal. Saadan er, som nævnt, Erfaringen fra andre lande - helt fra Sverige ned til Australien, hvor der i længere Tid har været Kvindestemmeret."

Jarlsberg og Larviks Amtstidende kommenterte "fritt etter Buskeruds Amtstidende" kvinnene og kommunevalget i en artikkel om kvinnenes stemmerett. (17/9-1904) Avisen framhevet at det var "rent elendig" med kvinnenes deltagelse ved siste kommunevalget i 1901 i Jarlsberg og Larvik Amt: Av i alt 7809 stemmeberettigede kvinner stemte kun 294 eller 5,7 prosent. Jarlsberg og Larviks Amt hadde vært det nest dårligste amtet i Norge nest etter Stavanger Amt. I fire herreder, Strømmen, Vaale, Andebu og Sem, deltok ikke en eneste kvinne i valget og i Lardal var det bare 1 kvinne som deltok. Avisen trykte en oversikt over kvinne-deltagelsen. (Første kolonne antall stemmeberettigede kvinner, andre kolonne antall avgitte kvinnestemmer)

Strømmen	161	0
Skoger	522	42
Sande	407	7
Hof	280	5
Botne	214	3
Vaale	270	0
Borre	368	40
Ramnæs	297	30
Andebu	324	0
Stokke	663	10
Sem	641	0
Nøtterø	590	26
Tjøme	376	73
Sandeherred	851	12
Tjølling	499	7
Fredriksvørn	139	4
Brunlanes	581	30
Hedrum	409	4
Lardal	217	1

Avisen kommenterte tabellen:

"Disse Tal viser en saadan Mangel paa kommunal Interesse hos Kvinder i Jarlsberg og Larviks Amt, at det er til liden Ære for dem. Her over Østlandets "brede Bygder" skulde man kunne vente noget andet. At ikke mere end 7 af 499 stemmeberettigede Kvinder i Tjølling brugte sin Ret, er af den Slags Ting, som vi ikke vilde have troet, hvis nogen anden end den uangribelige Statistik havde fortalt os det. Lad det bli anderledes i Høst, Kvinder!"

Avisen oppfordret så kvinnene til å stemme konservativt:

"Og til de Kvinder, som finder Høire og Moderates jevne Fremgangspolitik at være den bedste, retter vi en særlig Opfordring om at møde frem og stemme. Hvis I unnlader dette, vil I ogsaa faa eders Del af Ansvaret om Herredets Styre kommer i Hænderne paa et Flertal, som ikke hylder disse Synsmaader og derfor ikke forvalter Bygdens Anliggende i den Aand, I og Høire og Moderate ønsker."

Etter valget ble et lengre inserat undertegnet "kvinde" tatt inn i Jarlsberg og Larviks Amtstidende. (23/12-1904) Inseratet var kalt "Kvinderne og kommunevalget". Innsenderen ba avisen ta inn i bladet følgende sitat fra Østlandsposten 15/12-1904:

"Det falder straks i Øinene at Kvinderne i første Række har været udsatt for den stærkeste Strygning. Saaledes kom ingen af Borgerlistens Kvinder ind, og af Afholdslistens Kvinder kom kun de to kumulerede ind, medens de 4 øvrige kom langt ned i Suppleantrækken (...) saavidt vi har kunnet bringe i Erfaring fra Hold der kjender Stemningen, er det visstnok Tilfælde, at de ivrigste til at stryge Kvinder er Kvinderne selv."

Innsenderen fant at dette var en drøy beskyldning og syntes det var merkelig at ingen hadde svart på dette utspillet fra Østlandsposten. Hun mente at kvinnene ikke kunne finne seg i dette uten å tilbakevise noe så frekt:

"Først har Redaktionen er rørende Omhu for at Kvinderne er tilsidesatte og uretfærdig behandlet, og i samme Øieblik viser den selv den groveste Uretfærdighed og Hensynsløshed ved en saadan infam Paastand, at Kvinderne blev tilsidesatte og ikke naaede frem som Repræsentanter. "Østlandsposten" ved saavel, fra første Tid af, i Venstrestyrelsens Møder, at de fleste af Mændene ikke var for at opstille Kvinder paa Listen, og det samme viste sig jo var Tilfælde med Høire, her opstillede en Kvinde fra Thorstrand. Endelig blev der en skjøn Enighed om tilsammen at opstille tre Kvinder paa Borgerlisten. Skulde det være nogenlunde i forhold med Mændene, saa matte det mindst været ti Kvinder paa Borgerlisten."

Innsenderen innrømmet imidlertid at hun selv hadde strøket en kvinne på lista hun brukte, hun kjente ikke den kvinnen hun strøk. Men hun trodde ikke at alle kvinnene som stemte, hadde lagt an på å stryke kvinner fra de ulike listene. Hun kommenterte også Jarlsberg og Larviks Amtstidendes uttalelser:

"Efter "Amtstidende"s Udtalelse for Lørdag 17. ds staar der: "Kvinderne blev strøget mandjevnt af de mandlige Vælgerne, medens kvinderne delvis søgte at kumulere sine Kandidater ind. "Jeg har strøget alle Kvindfolk og Lærere" - det var det Omkvæde man meget hyppig fik høre Valgdagen af de mandlige Stemmeberettigede. Naa - næste Gang tar nok Kvinderne Revanche." Dette var "Amtstidende"s Ord. Dette er nok den rette og sande Sammenhæng af denne Sag. Mændene har strøget, de taaler ikke at Kvinderne skal blive med i Kommunestyret, men deres Stemme vil de saa inderlig gjerne have, de som ikke kom, blev hentet med Hest, altsaa hver Stemme kostet Penge."

"Kvinde" ga til slutt uttrykk for sterk indignasjon over mennenes uforstand. Hun mente kvinnene hadde vært for godtroende og håpet kvinnene ved neste valg ville få sin egen kvinneliste

Jarlsberg og Larviks Amtstidende godtok kvinnestemmeretten i 1904, den argumenterte ikke for den, men så heller ikke noe galt i at kvinnene fikk stemme. Først når kvinnestemmeretten var prøvet en tid, ville negative eller positive virkninger vise seg, hevdet avisredaksjonen.

Tiden hadde vært moden for reformen, den kom som en naturlig del av samfunnsutviklingen. Avisredaksjonen tok også inn inserater om kvinnenes valgdeltagelse, særlig når disse hadde en "brodd" til konkurrenten "Østlandsposten", og kunne medføre et økt tilfang av konservative stemmer i Larvik, og kanskje også flere abonnenter for avisen.

Men i 1905 var ikke den konservative Larviksavisen så opptatt av kvinnenes innsats som Venstreavisa Østlandsposten var. 19) Avisen uttrykte forståelse for kvinnenes sorg over at de ikke fikk være med å stemme: (2/8-1905)

"Kvinderne. Fra mangfoldige hold modtager vi kvindelige Henvendelser, der giver Udtryk for Sorgen over at kvinder ikke har politisk Stemmeret og derfor ikke kan deltage i den store Folkeafstemning for **Fædrelandets** Selvstændighed. Vi forstaar saa godt disse Følelser. Men kan kvinderne ikke stemme, kan de ialfald i By og Land gjøre et stort Arbeide ved at faa alle Mænd til at stemme."

Her møter vi komplementaritetstanken i avisspaltene - kvinnenes rolle under den politiske løsrivelsen fra Sverige, kunne være å støtte mannen og oppmuntre ham til rette handlinger i forbindelse med unionsbruddet.

Avisen tok inn et inserat fra en kvinne som oppfordret Larvikskvinnene til å være med og skrive sitt navn på den utlagte listen: (7/8-1905) Hun håpet Larviks lister ville bli et godt bidrag til den samlede kvinneadressen. I samme nummer av avisen mente også avisredaksjonen kvinnene på listene: "Kvinder! Husk Listerne, som er udlagt: I begge Blads Ekpedition. (...) Tiden er knapp, Torsdag maa de sendes til Hovedstyret. " Vi finner ikke den rosen og ridderligheten ovenfor kvinnene i 1905 som vi fant i Østlandsposten, heller et uttalt ønske om at kvinnene i Larvik skulle trå til med opp-pynting av mennenes valglokale, en klar definering av kvinnerollen og femininiteten i tråd med konservativ tankegang om rollefordeling mellom kjønnene.

I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census, og Larviks Venstreavis, Østlandsposten, var svært opptatt av kvinnestemmeretten dette året. 20) Lange artikler med referat fra diskusjonen i Stortinget ble publisert, men avisen holdt seg på en nøytral linje i framstillingen av kvinnestemmerettsdebatten. Advokat Stang Lunds argumentasjon for kvinnestemmeretten ble referert (4/6-1907), han mente kvinnens særegne natur ville komme samfunnet til nytte:

"Til Slutning omtalte Advokaten de Omraader, hvorpaa Kvindernes særlige Anlæg og Evner vil bli til betydelig Nytte. Saaledes i det sociale Lovgivningsarbeide, i Arbeide som vedrører Skolen, og ikke mindst i Arbeidet for Freden."

Ole Malms manglende tro på kvinnens samfunnsrolle ble kommentert, og Halvdan Koht, uttalte seg om kvinnen som medborger:(25/6-1907)

"Om Følgerne forøvrigt nytter det lidet at spaa, skriver Hr. Koht. Jeg tror ikke paa, at Kvinderne formaar at omdanne Staten eller det politiske Liv, ligesaa lidet som jeg tror paa, at deres Valgret skal omstyrte Familielivet. Men det kan vel ikke være tvilsomt at Kvindernes politiske Jevnbyrdighed vil tjene til at øge Respekten for dem. Deres Menneskeværdighed vil naturnødvendig blive den samme som Mændenes. Og saa sandt der er Kultur i den ærlige Agtelse for andre Mennesker, saa sandt betyder Kvindernes Valgret et mægtigt Kulturfremskridt."

I et detaljert referat fra Arbeidersamfunnenes landsmøte ble amtmann Ullmanns tale om kvinnestemmeretten gjengitt. (26/9-1907) Ullmann fremhevet viktigheten av at det nå ble arbeidet for alminnelig stemmerett for kvinner - først da var seieren vunnet.

Østlandsposten publiserte kjente personers innspill i forhold til kvinnestemmeretten, Malms antifeministiske betraktninger, Stang Lunds komplementaritetstro, Kohts forståelse av jevnbyrdighet og menneskeverd og Ullmanns tro på alminnelig stemmerett for kvinner ut fra et likhetsprinsipp. Dermed ga avisen et mangfoldig bidrag til den offentlige diskurs knyttet til kvinnens medborgerrolle og også elementer til legitimering av kvinnestemmerettens berettigelse.

Østlandsposten ønsket at kvinnene skulle være med og bruke sin stemmerett i kommunevalget høsten 1907. De burde også engasjere seg i valgarbeid:

"Kvinderne maa være med i Valgforberedelserne ligesaavel som ved det endelige Valg. De har de samme Interesser at varetage som Mændene, og de har den samme Ret og Pligt til at gjøre sin Indflydelse gjældende." (29/8-1907)

Avisen var også opptatt av at kvinnene burde være med i det forberedende arbeidet til kommunevalget i Larvik. (31/8-1907) Det burde ikke overlates til mennene alene å bringe i stand partiprogram. De burde også være med når listene skulle settes sammen. Hvis dette ble overlatt til mennene, mente avisen, ville listen ikke komme til å tilfredsstille de stemmeberettigede kvinnene innen de ulike partiene. "Kvinderne har jo stadig klaget over at de var tilsidesatte. Nu har de Adgang - ja Ret og Pligt til at faa Misforholdet hævet." Avisen pekte på at kvinnene ved forrige valg hadde tatt forholdsvis liten del i så vel de forberedende valgarbeider som i selve valget. Det var nødvendig med en forandring på dette feltet. Kvinnene måtte møte fram tallrikt ved valgurnene.

Venstreavisen oppfordret liberale kvinner til å ta etter de konservative kvinners iver:

"Skal man med Forstand og til Samfundets Vel kunne bruge sin statsborgerlige Stemmeret, saa bør man tage del i vor Kommunalpolitik, og den som vil være med herpaa, maa først og fremst tage Del i Kommunevalgene. Ogsaa ved det forestaaende Kommunevalg her i Byen vil de forskjellige politiske Partier optræde særskilt. De stemmeberettigede Kvinder bør derfor saa meget mere i Tide støtte den Partiorganisationen, som repræsenterer de Ideer, de finder mest stemmende med Samfundets Tarv. I konservative Kredse har Kvinderne ved tidligere Valg udfoldet en ikke ringe Agitation. Dette bør konservative Kvinder ikke være ene om. Kvinder, som hulder liberale Ideer, bør tage Eks af sine konservative Søstre i saa Henseende."

Larviks konservative avis, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, hadde også kvinnestemmeretten på agendaen i 1907. 21) Redaktøren av Jarlsberg og Larviks Amtstidende kom med en subjektiv vurdering av kvinnestemmerettssaken og ga eksplisitt uttrykk for avisens offisielle syn. (27/3-1907) Amtstidende anbefalte politisk stemmerett for kvinner, og hevdet at avisen under den daværende ledelse hele tiden hadde stillet seg velvillig overfor kvinnenes politiske rettigheter. Avisen fant at spørsmålet om kvinnestemmeretten var en meget "omtvistet" sak innen alle partier, og den egnet seg lite til politisk programsak. Men Høyre hadde ikke motsatt seg kvinnenes kommunale stemmerett. Hovedtalsmannen for kvinnenes kommunale stemmerett var Høyres leder professor Hagerup, mente avisen, og hovedtalsmannen mot var Venstremannen redaktør Vik. Dermed fikk Høyre i avisens øyne hovedæren for innføring av kvinnens stemmerett. Da statsborgerlig stemmerett for kvinner ble vedtatt, var avisen ubetinget positiv til dette. (14/6-1907) Den skrev:

"Vi hilser den vedtagne Reform med Glæde og ønsker Kvinderne velkommen i Rækkerne ogsaa ved de statsborgerlige Valg. De har idag ikke alene faaet politisk Stemmeret, men ogsaa i og med denne politiske Valgbarhed, saa de ogsaa kan vælges til at beklæde Nationens høieste Tillidshverv. At de kun har faaet begrænset Stemmeret er rimeligt og vil ikke vække Mismod. Det er i fuld Overensstemmelse med den Maade hvorpaa Stortinget tidligere har gaaet fram ved Stemmeretsudvidelser for Mænd. At vor Bys Repræsentant var

med at stemme for dette Retfærdighedskrav for Kvindernes Side vil modtages med almindelig Tilfredshed blandt hans Vælgere."

Både Larviks Venstreavis og Høyreavis var i 1907 positiv til innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census, og begge avisene tok aktivt del i formidlingen av informasjon og holdninger i forhold til reformen. Dessuten oppfordret de kvinnene til å benytte sin stemmrett ved de kommunale valgene dette året.

Larviks Venstreavis, Østlandsposten, ga mye spalteplass til kvinnestemmerettsspørsmålet i 1909-årgangen. 22) I en lengre artikkel kalt "Kvinders Stemmeret" argumenterte odelstingspresident Liestøl for kvinnenes alminnelige stemmerett. (26/6-1909) Han hevdet at den alminnelige stemmerett var en betryggelse for den jevne og rolige fremgang og utvikling. Han fant at det var en moralsk svakhet å skille ut enkelte samfunnsklasser og holde dem uverdige til å gjøre sin mening gjeldende i alminnelige samfunnsspørsmål. Han satt kvinnestemmeretten inn i en historisk sammenheng og pekte på at mange hadde sett denne som en ulempe som ville skape problemer i hjemmene og skade barns og unges oppdragelse og utvikling. Men etter hvert kom flere og flere til at kvinnenes deltagelse i det offentlige liv ville føre til "en mere rolig og sikker Utvikling og bringe Forsoning og mildere Forstaaelse ind i Fremgangskampen."

Da kvinnene fikk stemmerett, ble enkelte stående utenfor. Liestøl mente at dette virket til å samle bitterhet og misnøye:

"Og dette vil gaa over i den opvoksende Slægt, som ser de fattige, strævsomme og alvorlige Mødre sat tilside som uværdige til at være med i Samfundsarbeidet. Det vil være en retfærdig og gavnlig Handling at vedta almindelig Stemmeret ogsaa for Kvinder saa snart som mulig."

I et inserat kalt "Kvinderne og Valgene" ble kvinnene nok en gang oppfordret til å stemme med partiet Venstre. (16/9-1909) Inseratet var underskrevet " Avholdsmand og kirkelig interesseret." En av sakene kvinnene nødvendigvis måtte være opptatt av, hevdet innsenderen, var avholdssaken. Det var kvinnene som ble skadelidende på grunn av mannens drukkenskap. Derfor burde kvinnene stemme Venstre: "Det er kun det Parti som helt ut har optat totalisternes hele program og som ogsaa har optat almindelig stemmeret for Kvinder paa sit Program."

Også kirkesaken var kvinnene opptatt av, mente innsenderen:

"Mange interesserer sig ogsaa for Kirkespørsmaalet som iaar spiller med i Politikken, idet Kravet er reist om at vor Kirke skal faa en selvstændig Organisation, saa den kan utfolde sine Kræfter i Frihet og styre sine egne Anliggender."

Innsenderen avsluttet:

"Mænd og Kvinder der ønsker Avholdssagens Fremgang og er kristelig interessert, møt talrig frem paa Prøvevalget førstk."

En av Venstres store kvinnestemmerettsforkjempere var Gina Krog, hennes tale på et Venstremøte i Kristiania ble gjengitt av Østlandsposten. (18/9-1909) Artikkelen hadde overskriften "Kvinderne og Valget. Høire og Kvindestemmeretten". Gina Krog uttrykte ydmykhet i forhold til at hun nå var i en situasjon der hun kunne uttale seg politisk. Hun hadde ingen forståelse for kvinner som sa at de ikke ønsket alminnelig stemmerett. Gina Krog fant at det var uforståelig at kvinner støtte partiet Høyre eller de Moderate. Stemmerett etter

census var urettferdig - kvinner ble sidestilt med forbrytere eller "vanvittige". Fordi Venstre hadde alminnelig stemmerett for kvinner på sitt program, burde kvinnene samle seg om dette. Saken var, i følge Krog, viktigere enn "Nordpolen" og "Sydpolen". Hun avsluttet foredraget: "Vi vil i Kjærlighedens Navn heise Rettens, Frihedens og Fredens trefarvede Flag."

Det var viktig for avisen å mobilisere Venstrestemmene ved Stortingsvalget høsten 1909. (20/9-1909) I et inserat trykt på første side forsøkte den å få kvinnene til å forstå at Venstre var det alternativ som kvinnene burde satse på:

"Norske Kvinder! For første Gang skal vi iaar stemme som norske Borgere. Vi gaar dermed ind i Ansvaret for hele Slegtens og Nationens Velferd. La os vise os denne Tillid værdig. Vi maa løfte vort Syn utover Særinteressen, vi maa virke for det hele Samfunds Vel. La os derfor stille os ind i Rækkerne blandt dem som kjæmper for de svakes og undertryktes Ret og arbeider for lysere Samfundsförhold. Det er Venstre som har reist Kvindernes Krav og gjennomført dem. Det har baaret Stemmerettens Fane i den heteste Kamp. Ved sidste Valg tok Venstre statsborgerlig stemmeret for Kvinder op paa sit Program. Hverken Høire eller Samlingspartiet vovet at gjøre det. Derfor har vi Venstre at takke for, at vi ikke fremdeles sitter som umyndige i Samfundet."

Også alminnelig stemmerett for kvinner var en "Venstresak":

"Men to hundrede Tusen norske Kvinder staar endnu utenfor. De som sliter hardest i de Kaar, Norge byr, og kjender Samfundets værste Nød, de er endnu ikke kommet med. Venstre har derfor iaar sat paa sit Program: Almindelig Stemmeret for Kvinder paa samme Betingelser som for Mænd. Det har hverken Høire eller "det frisindede Venstre" gjort."

I følge avisen ville det være en skam om kvinnene stillet seg i kamp mot dem som hadde hjulpet dem til stemmerett. Det ville dessuten være dobbelt skam om kvinnene ville stemme med de partier som ikke ville gi alle kvinner stemmerett. Det ville være som å si at nå hadde man fått sin rett, og da hastet det ikke med de andre. Avisen forfektet: "Stem med Venstre som vil gi alle hæderlige selvhjulpne Kvinder stemmeret!" Alle Venstres fanesaker ble trukket fram i propagandaen for å skaffe kvinnestemmer i Larvik.

En uke senere siterte avisen Gina Krog i sin "kvinnestemmesanking". At kvinnesaksnestoren hadde valgt Venstre som "sitt" parti, ga legitimitet til partiet; "Den Kvinde som iaar stemmer med Høire eller "Frisindede" stemmer mot kvinderne. Gina Krog" (27/9-1909) Gina Krog fikk stadig oppmerksomhet av Larviks Venstreavis - på første side 30/9-1909 kommenterte avisen Krogs foredrag i Mandal hvor det var 4 - 500 mennesker til stede som "mottok Frøkenes varmhjertede og dygtige Indlæg for Demokratiets Sak med stor Begeistring." 9/10-1909 hadde avisen bilde av Krog, og avisredaksjonen forsøkte å motivere Larviks kvinner til å møte fram i arbeiderforeningen hvor Gina Krog skulle holde foredrag:

"Frøken Gina Krog som skal tale her imorgen Eftermiddag, har talt paa mange Steder paa Vestland og Østland og overalt for fuldt Hus. Larviks Kvinder bør ogsaa møte frem imorgen til Frøkenes Foredrag i Kinomatograflokalet (Arbeiderforeningen)"

Gina Krog trakk fulle hus i Larvik. (11/10-1909) Østlandsposten trykte et langt referat fra møtet under overskriften "Et vellykket Møte." Det var ca 300 som var møtt fram, og av disse var halvparten kvinner. Avisen kommenterte:

"Det maa vel komme til at bety, at Larviks Kvinder forstaar Ansvaret ved den Ret, som er git dem, at de vil møte godt op paa Valgets Dag. Efter Frøken Krogs Foredrag vet de ogsaa om de ikke før vidste det, til hvem de skal gi sin Stemme."

Et stort bilde av Gina Krog illustrerte referatet, og avisen kalte henne "Kvindesakens første Kvinde og ubetinget dygtigste Taler" Krog reiste spørsmålet om man ville finne kvinnene i de frisinnedes rekke eller ikke. Hun mente kvinnene ennå var usikre på sin nye rettighet, de stod midt oppe i "oppdragelsen". Men kvinnene burde kjenne sin plass og forstå at det var Venstre som burde få deres stemme, uten Venstre hadde ikke kvinnene oppnådd det de nå hadde fått. Gina Krog forsøkte i sin tale å tilkjenne Venstre æren og ansvaret for kvinnestemmerettsreformene og kom også med utfall mot sosialismens idealer. Krog kritiserte også Frisinnede Venstre, det var etter hennes mening et negativt parti. Kvinnene var uteglemt i dette partiet. Men Venstre var for Krog foregangspartiet, og etter hvert kom alle de andre partiene etter og syntes det var godt det som Venstre hadde gjort. Et typisk eksempel på det var kvinnestemmerettsreformen.

Dagen etter (12/10-1909) kom nok en artikkel om kvinnestemmeretten: "Kvinderne og Stemmeretten". Konkurransen mellom den konservative Jarlsberg og Larviks Amtstidende og Venstreavisen Østlandsposten viste seg i avisspaltene: "Amtstidende" er åpenbart blitt yderst bekymret for, at Kvinderne nu naar de for første Gang gaar til Valg, skal stille sig i Fremskrittets Rækker." Avisen mente at "Amtstidende" hadde grunn til bekymring, fordi Høyre ikke hadde gjort noe for kvinnenes sak. Det var Venstre som hadde båret kvinnenes krav på stemmerett fram, og det var Venstre som ville avslutte kampen ved å gi kvinnene alminnelig stemmerett på lik linje med menn. Avisen kommenterte:

"Det nytter ikke at dække over dette ved at møte op med Navne som Stang og Hagerup. Naar det gjælder Kampen om Kvindestemmeretten har disse Mænd været Undtagelser inden sit Parti - lysende Undtagelser. Og det har de saavisst Kvindernes fulde Erkjendtlighed og Tak for. Men det skal sandelig ikke tale til Høirepartiets Ros at Partiet i denne sak ikke har fulgt sine Førere. Synes ikke Bladet selv at det dog lyder litt komisk at prange ut med at det store og det gode som Førerne har talt og gjort for Kvindestemmeretten, naar Bladet saa inderlig vet at Partiet i den sak ikke har fulgt sine Førere?"

Kvinnene skulle velge for første gang dette året, skrev avisen, men det gjaldt ikke alle kvinnene. Det var Venstres ønske at alle de stemmerettsløse kvinnene også skulle komme med. Avisen appellerte til kvinnene: dersom de var fornøyd med at de selv hadde fått stemmerett og syntes at det var det sammen med alle dem som ble holdt utenfor, da burde de stemme Høyre eller Frisinnede Venstre. Men hvis de derimot ønsket rettferdighet, og ville hjelpe alle kvinner til å nyte godt av den samme rettighet som de selv hadde fått, da måtte de stemme på Venstre.

"Det er dette, Kvinderne maa gjøre sig klart, før de gaar til Valgurnen med sin Stemmeseddel. Hvem skulde vel ogsaa være nærmere til at fuldbyrde Kvindernes Ret end Kvinderne selv?"

Kort tid etter tok Østlandsposten inn et inserat på førstesiden av amtmann John Utheim, gift med Othilie Utheim som hadde vært aktiv innenfor Hortens Diskusjonsforening og Hortens ledd av L.K.S.F. (23/10-1909) Inseratet het "Kvindernes Stemmeret og Høirepressen" og var stilet til Aftenposten, men blitt nektet opptagelse der. Utheim skrev:

"Til "Aftenposten"s Redaktør! I Deres ærede Blad nr. skrives der bl. a.: "Hvadsomhelst der er gjennomført her i Landet, faar vi høre: det er vi som har gjort det - vi Venstre! Det er vi Venstre som har git kvinderne Stemmeret! Det er vi Venstre som har opløst Unionen med Sverige! Det er Løgn begge Dele, dum Valgløgn. "

Utheim mente at det var riktig at stemmerettsreformen måtte modnes i menneskenes sinn, det viste stemmerettskampens lange historie. Men det var ikke riktig at det i 90-årene bare var enkeltmenn fra Venstre som talte og stemte for kvinnenes stemmerett og at det var flere

venstremenn som var mot enn for. Utheim gjenga så stemmetallene for partiene fra de ulike avstemingene om kvinnestemmeretten i Stortinget for å vise Venstres positive engasjement.

Østlandsposten gikk inn i sin rolle som "innpisker" for partiet Venstre ved valget:

"Kvinderne maa bruke sin Stemmeret, de som har den, paa mandag. De Kvinder, som vil stemme med Venstre, maa møte alle som en. Høire faar nok sine Fruer frem." (23/10-1909)

Avisen tok også inn et inserat undertegnet "En kvinde". (25/10-1909) Kvinnen ønsket å stille en oppfordring til de kvinnene som hadde fått stemmerett, om å møte opp ved det nært forestående Stortingsvalg og stemme med Venstre. Venstre hadde på sitt program å få utvidet stemmeretten på samme betingelser som for menn. Stemmeretten var urettferdig slik den var. En selvhjulpet kvinne hadde ikke stemmerett selv om hun satt med en eiendom, men ikke betalte skatt av 400 kroner, mens en mann hadde stemmerett selv om han bare betalte 2 kroner i skatt. For å rette opp dette, burde alle kvinner stemme på Venstre slik at loven kunne endres og kvinnene kunne få stemmerett på samme betingelse som for menn.

I samme nummer ble det referert fra et Høyremøte der fru Nærup hadde snakket "beveget" om Høyres programpost: "kvinnens adgang til statens embeder." Hun hadde bare ofret "nogle faa Ord" om alminnelig stemmerett for kvinner. Hun hadde ment at stemmerett for kvinner ville komme av seg selv, og at ikke noe parti trengte å bry seg om det. Avisen kommenterte:

"Den har riktignok ikke kommet af sig selv hidtil. Det er saamænd Venstre som har maattet arbeide de frem under energisk Motstand fra Høire. Fruen glemte ikke at nævne Navnene Hagerup og Stang i Forbindelse med Kvindestemmeretten. Men hun glemte rent at nevne at det Parti Fruen drog saa mæktig tilfæls for, Høire nemlig, aldrig har fulgt sine Førere i Kvindestemmeretsspørgsmaalet. Hun glemte rent at fortælle sine Tilhørere at den Stemmeret Fruen og hendes Medsøstre iaar kan gjøre Brug av og som hun ikke hadde Ord sterke nok til at rose, den har Venstre arbeidet frem til Seier, og at Venstre ogsaa paa dette Punkt vil gennemføre fuld Rettfærdighed - la alle Kvinder komme med. Fruen kunde ikke fragaa at det var rigtig og retfærdig at det var det Kvinderne vilde."

Østlandsposten fant at kvinnestemmerettsposten på Venstre program var meget berettiget. Og det var ingen som trodde at alminnelig kvinnestemmerett mer enn andre reformer skulle komme av seg selv. Det hadde blitt kjempet ganske hardt for å få gjennomført reformer, og spesielt stemmerettsreformer. Avisen avsluttet:

"Kvinder! Hvad Høire har paa sit Program er følgende: "Kvindernes Adgang til Statens Embeder." Hva Venstre derimot byr paa er: "Stemmeret for Kvinder efter samme Regler som for Mænd." Valget burde vel for Kvinderne ikke være tvilsomt, saasandt de vil fuld Retfærdighed for sine Medsøstre. Kvinder! Stem med Venstre."

Avisen forsøkte å skape trygghet rundt kvinnene som skulle stemme for første gang ved et Stortingsvalg:

"Enkelte Kvinder synes at være genert over at skulle gaa for at stemme. Men det er en grei og liketil Sak. Vil du ikke gaa alene, saa slaa Følge med en Kjending. Det hele staar paa et Øieblik. Hvis Du ikke har Stemmeseddel med hjemmefra, saa faar Du Venstres og Avholdsfolkets Stemmeseddel ved Opgangen til Valglokalet. Oppe i Valglokalet erholdes fuld Veiledning over hvor stemmesedlen skal avleveres." (24/10-1909)

Etter valget i Larvik oppsummerte avisen resultatet og valggjennomførelsen. (25/10-1909) Det hadde vært en valgdeltagelse på 75% i Larvik. Men avisen var ikke fornøyd:

"Det er visstnok en Flerhet av vort Parti, særlig blandt Kvinder, der ikke skal ha stemt. Det maa ikke ske ved Omvalget." Avisen var også misfornøyd med Høyres agitasjon: "Høire fik visstnok alle sine frem. Det agiteres

kraftig fra det Hold. En av dets Rodeforstandere hadde saaleds til en dame, der tilhører en Bestillingsmandsfamilie sagt, at alle Statens Folk maatte stemme med Høire. Naar slik Agitation brukes, skrapes Gryten grundig."

Omvalget stod for døren og "Flere kvinder" oppfordret alle Venstrekvinner om å møte opp og høre på Betzy Kjeldsbergs foredrag den kommende torsdagen. (1/11-1909) Samtidig ba de Venstrekvinner som hadde stemt med de andre partiene ved valget om å gi sin stemme til det riktige partiet ved omvalget:

"For husk, hvad Venstre har gjort for os Kvinder med Hensyn til Stemmeretten. Selv om vi ikke har Interesse for Programmet i sin Helhet, saa maa ihverfald Ædruelighetspørsaamalet være av stor Betydning for os Kvinder."

Østlandsposten refererte Betzy Kjeldsbergs tale til kvinnene på første side.(6/11-1909) Hun hadde framhevet at det var et merkeår i kvinnenes historie, det var første gang kvinnene gikk til valg. Kvinnene hadde tidligere vært umyndige medlemmer av samfunnet, men nå var de blant de som bar ansvaret for statens styr og stell. Hun var fornøyd med kvinnenes innsats:

"I 1901 fik vi kommunal Stemmeret, vi har brukt vor Ret, og vi tør vel si vi har brukt den godt. Første Gang stemte 48 % av Kvinder i Byerne og 9 1/2 % i Landdistrikterne. Men i 1907 øket Deltagelsen af Kvinder til 62 % i Byerne og 20 % paa Landet. Det kan ikke sies at Kvinderne har forsømt sin Pligt, og det er vi Stemmeretskvinder glad for."

Kjeldsberg mente at det i kommunene hadde hersket godt samarbeid mellom mann og kvinne siden kvinnene fikk sin rett, og hun trodde det samme ville bli tilfelle i Stortinget. Hun syntes at det før valget det året hadde vært drevet en agitasjon som hun ikke fant sidestykke til, og hun kommenterte dette: ". Er vi Kvinder ikke blit vakt nu, blir vi aldrig vakt. Har vi aldrig været indbilske før, kan vi let bli det nu. for alle Partier saa vil de ha fat i os."

L.K.S.F. hadde alltid hatt som mål og program å få stemmeretten for kvinner alminneliggjort. Alle medlemmene enten de sognet til Høyre eller Venstre var enige i dette. Kjeldsberg oppfordret kvinnesakskvinnene som var medlemmer av L.K.S.F. til ikke å glemme foreningens første paragraf når de skulle gå til valg. Det var 200 000 utestengte kvinner. Disse burde få stemmerett snarest. Hun fant at det var klokt av Venstre å ikke ville ta opp kvinnestemmerettsposten på sitt program før unionskrisen var løst. Kjeldsberg avsluttet med å hevde at det lå en uhyre makt i stemmeseddelen og at kvinnene måtte bruke den makten riktig.

I samme nummer av Østlandsposten finner vi en artikkel av et av Larviks ledd av L.K.S.F.'s medlemmer, lærerinnen Olga Hassel, som hadde vært med på å arrangere kvinnemøtet i Larvik i 1896 sammen med søsteren Erika Hassel. Artikkelen er kalt "Til Kvinderne". Hassel fant det uforståelig at kvinner kunne stemme på et parti som ikke hadde alminnelig stemmerett for kvinner på sitt program. Hun mente det var bedre ikke å stemme enn å bruke sin stemme til skade for sitt eget kjønn. Hun harselerte med Nærups utsagn om at kvinnestemmerettsreformen ville komme av seg selv, og mente at reformen hadde vokst fram gjennom arbeid og motstand.

Olga Hassel fortsatte:

"En skulde dog tro at naar kvinderne nu gik til valgurnen, saa vilde de tænke paa dem som var utestængte. Men saken er: De kvinder som tror almindelig kvindestemmeret "gaar av sig selv", har ikke lagt to pinder sammen for at faa den; eller der kan være ogsaa blandt dem enkelte som var med i arbeidet, men som ikke vilde mere; de er fornøiet ved selv at opnaa stemmeret, og saa skjætter de ikke om andre. Men de kvinder har dømt sig selv. Og nu tar de det som en selvbestaltet ret hvad andre har været med at hjælpe dem frem til."

Dette hadde, i følge Hassel, vært Høyres politikk bestandig.

Hun mente at selv om mennene ikke hadde forståelse for kvinnes rettferdighetskrav, så burde kvinnene selv ha det:

"Hvis jeg var høirekvinde, vilde jeg ikke betænke mig paa at stemme paa venstre, som har "almindelig stemmeret for kvinder paa samme betingelser som mænd" paa sit program."

Man kunne ikke vente lenger på alminnelig stemmerett, mente Hassel.

Hun sitert fra et referat i Nylænde som hun selv hadde skrevet, fra kvinnestemmerettsmøtet i Larvik 30. januar 1896, 13 år tidligere:

"Dernæst gik foredragsholderen (en intelligent høirekvinde) over til at omtale den nære forbindelse mellem kvindesak og kvindestemmeret, og hvorledes saken hadde stillet sig hos os, at kampen i Norge hittil hadde dreiet sig om innskærket stemmeret, men at vi ved venstres politik nu var tvunget til at andrage stortinget om almindelig kommunal kvindestemmeret."

Det var flere av samme mening, sa Hassel, de tilstedeværende viste sin tilslutning ved på oppfordring på få unntagelser nær, å reise seg for saken. Hun avsluttet:

"Se det var i de dage - Men skulde ikke nu alle kvinder føle sig solidariske ansvarlige ved at stemme for "almindelig stemmeret for kvinder" selv om det var "venstres politik", som vilde bære den frem. Stem derfor med venstre."

Nok en gang tok Østlandsposten fatt i konkurrentens omtale av kvinnene:

"Kvinderne er Gjenstand for en smuk Omtale i "Amtst." i Anledning Valget. Bladet gjør sine Hoser grønne og er sikker paa at "Kvinderne vil stille sig paa den rette Side" ved Omvalget i Larvik."

Østlandsposten kommenterte dette på første side i avisen. (8/11-1909) Avisen var ikke i tvil om at kvinnene ville velge den rette siden, og mente at det var heller ikke kvinnene selv i tvil om. De svarte: Vi stemmer med Venstre. Østlandsposten så det som en viktig oppgave i 1909 å motivere Larvikskvinnene til å bruke sin stemmerett ved Stortingsvalget, men framfor alt ønsket avisen å sikre at de nye stemmerettsutøverne stemte på riktig parti høsten 1909. Dessuten var det viktig for avisredaksjonen å fremme Venstres syn på alminnelig stemmerett for kvinner. Kjente Venstrekvinner som Gina Krog, Betzy Kjelsberg og den lokale Olga Hassel ble brukt som meningsbærere og opinionsdannere i denne sammenhengen.

Men mens Østlandsposten var svært opptatt av kvinnestemmeretten i 1909, var den konservative konkurrenten, Jarlsberg og Larviks Amtstidende lite opptatt av temaet. Østlandsposten uttalte seg en rekke ganger positivt ovenfor alminnelig stemmerett for kvinner, men Jarlsberg og Larviks Amtstidende hadde lite stoff om kvinnestemmeretten gjennom årgangen 1909.23) I et inserat undertegnet EHS i "VG" med overskriften "Vi Kvinder" ble kvinnene beskrevet på en sludrende, naivistisk måte:

"Av alle Temperaturer er Lunkenhet den jeg minst liker. Og lunkne det er netop, hvad vi Kvinder er i Politiken. Ha hvad mening De vil om Kvinder og Stemmeret. En Kjendsgjerning er det, at vi har Stemmeret, og det er vor Pligt at gjøre os skikket til at bruge den." (Jarlsberg og Larviks Amtstidende 28/6-1909)

Innsenderen fortsatte:

"Visstnok har mange Kvinder av os Greie paa Politik. Og mange, mange er vi, som paa Grund av vor fabelagtige Tæft kan snakke med i de vanskeligste og mandfolkeste Ting (...)Vi skal skjønne Politik. Det magter vi jo gudskjelov ikke. Hverken Gunnar Knudsen eller Castberg eller Abrahamsen eller Konow gaar over vor Forstand. Det vil si, det er netop det, de gjør. Begynd med at læse hver Dag den ledende Artikkel i det Blad som De mener sammen med. De skal se, hvor glad De blir i den."

I en artikkel kalt "Kvindestemmeretten - Braas hjertesuk" (25/9-1909) tok Jarlsberg og Larviks Amtstidende opp hvordan begge Stortingsrepresentantene fra Drammen - den ene Høyrerepresentant og den andre sosialist, stemte for kvinnestemmeretten. Professor Stang hadde holdt foredrag i Drammen og uttalt at han var sikkert på at Høyremannen ikke angret på det valget han hadde gjort. Sosialisten Braa imidlertid hadde angret på sitt standpunkt, hevdet Stang og hadde uttalt at han aldri skulle ha stemt for at kvinnene skulle få stemmeretten. I denne forbindelse hadde han kalt kvinnene for "søte engler". Stang kommenterte:

"Jeg tænker at søde Engle ræsonnerer som saa, at de slet ikke har faaet Stemmeretten som nogen Gave, derfor skylder de heller ikke noget Parti nogen Gjengave, men de forlanger at kunne gaa til Valg som Kvinder og at kunne bringe med til Valget, hvad der særpræger dem, nemlig deres stærke praktiske Følelse af, hvad der gavner Landet."

Ellers var kvinnestemmeretten forbausende fraværende i avisspaltene i Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1909. Redaktøren var fornøyd med kvinnestemmerett etter census, og hadde heller ikke ønske om å gå ut i avisspaltene med synspunkter på alminnelig stemmerett for kvinner. Derfor ble kvinnestemmeretten i stor grad et ikke-tema i den lokale Høyreavisen sammenliknet med hvordan Venstreavisen engasjerte seg.

I 1910 fikk alle kvinner kommunal stemmerett i Norge. Men Venstreavisen Østlandsposten informerte lite om debatten og avstemningen i forbindelse med innførelsen av alminnelig kommunal stemmerett for kvinner, men var opptatt av å få kvinnene til å benytte sin stemmerett ved valget. 24) Østlandsposten trykte i oktober 1910 et inserat på første side underskrevet "Venstremand". (Østlandsposten 4/10-1910) Inseratet var en henstilling til Venstres kvinner i Larviks nabokommune, Fredriksvern, om å gjøre bruk av sin stemmerett ved valgene. Han mente at det var mange spørsmål innenfor kommunepolitikken som måtte interessere kvinnene og at de i mange tilfelle hadde vel så god rede på saker som mennene. Kvinnene burde også arbeide for å få med så mange som mulig av sine medsøstre til valgurnene for å stemme med partiet Venstre. "Venstremand" hadde gode forhåpninger til kvinnenens valg av riktig parti:

"Vi gaar ut fra at alle Kvinder blandt det almene folk paa Stedet vil slutte sig til venstre. De gjorde det ved forrige Kommunevalg, og alle Grunde taler for at de gjør det nu ogsaa. Vi kan ikke tænke os at Kvinderne blandt Folket vil slutte sig til Fr. Verns Høire, der er et overlegent aristokratisk Parti. Heller ikke kan vi tænke os at Kvinderne blandt Folket vil slutte sig til Socialisterne, der er ytterliggaende paa den motsatte kant."

Venstre var kvinnenens parti - det var det partiet som først hadde opptatt arbeidet for alminnelig stemmerett for kvinner og tatt det tyngste taket for å få den gjennomført. Innsenderen avsluttet innlegget:

"Ingen av Venstres kvinder maa sitte hjemme Valgdagen, den 10de Oktober. Ingen maa undra sig for a t være med. Det er en Pligt som hver og en skal sætte sin ære i at utføre. Med sin Stemme øver man Indflydelse paa Kommunens Styr og Stel. Det har dere ikke bare Ret til: men ogsaa Pligt til at gjøre som ærekjære Mennesker. Husk det Kvinder!"

Østlandspostens konservative konkurrent, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, viste mer interesse for kvinnestemmeretten 1910. 25)

Jarlsberg og Larviks Amtstidende informerte nøytralt om Odelstingets behandling av kvinnestemmeretten i mai 1910. (Jarlsberg og Larviks Amtstidende 14/5-1910) Voteringsresultatet ble offentliggjort, og representantene ble navngitt etter avstemningsresultat. I en lang artikkel på første side (18/5-1910) refererte Jarlsberg og Larviks Amtstidende fra debatten om kvinnestemmeretten i Stortinget. Også dette referatet var nøytralt i formen. Avisen brukte svært mye plass på Arctanders argumentasjon mot kvinnestemmeretten, han vektla samfunnets beste i sin argumentasjon, og mente at reformer av denne art burde skje skrittvis. Det var ikke individets, men samfunnets krav som måtte prioriteres. Avisen refererte ulike standpunkt uten selv å ta stilling til reformen.

Vi finner referat fra noen av Larviks ledd av L.K.S.F.s møter i 1910, men foreningen ble ikke omtalt som "Samtaleforeningen" av Jarlsberg og Larviks Amtstidende, men som "Stemmerettsforeningen" (30/4 og 25/11-1910) Østlandsposten omtalte imidlertid foreningen som "Samtaleforeningen". Hvor bevisst denne ordbruken var, er usikkert.

Jarlsberg og Larviks Tidende sakset en artikkel fra Tønsbergs Blad om kvinnene og valget som avisen "ga sin fulle tilslutning". (13/11-1910) Det var treffende, fant avisen, at forvaltningen av en kommunes interesser i det vesentlige fulgte de samme lover som gjaldt i en familie eller en husholdning. Man hadde ikke mulighet til å tilfredsstille alles ønsker, og alle utgifter måtte beregnes nøye. Dette visste kvinnene godt. Likeledes var det også i en kommunes forvaltning. De radikale partiene ønsket seg en rekke saker uten å tenke på økonomien rundt det, hevdet avisen. Kvinnene var spesielt opptatt av å være økonomiske og bevare en sunn økonomi. Derfor var det godt at kvinnenenes interesse for kommunale og offentlige oppgaver var stigende. Artikkelforfatteren uttrykte et ønske til slutt:

"Maatte dette rigtig levende komme til Udtryk ved det nu forestaaende Valg! Maatte vore Kvinder ved livlig Deltagelse bidrage til et godt Valg!"

Vi må kunne si at ingen av lokalavisene i Larvik så på kvinnestemmerettsreformen i 1910 som "sin store sak". Den politiske brodden var i stor grad tatt av diskusjonen rundt kvinnens medborgerrolle, og alminnelig kommunal stemmerett for kvinner ble nok innført i 1910 uten store motforestillinger og med til dels tverrpolitisk enighet om reformens berettigelse som grunnlag. Fra 1911 fikk Østlandsposten og Amtstidende konkurranse i Larvik. Nybrott, sosialdemokratisk organ for Larvik og Sandefjord, utkom fra 1911 til 1943, og dermed hadde Larvik også et sosialistisk alternativ på avisfronten.

I 1912 var det Stortingsvalg, men Østlandsposten brukte ikke spalteplass til kvinnestemmeretten dette året. Men på første side trykket Østlandsposten et inserat kalt "Valgopprop til Kvinderne" undertegnet "Kvinder" (19/10-1912) Innsenderne argumenterte for at kvinnene i Larvik skulle stemme på partiet Venstre ved stortingsvalget:

"Kvinder! Naar vi nu paa Mandag igjen gaar til Valg av Stortingsmænd, lad os da vel overveie hvilket Parti vi Kvinder bør slutte os til og gi vor Stemme. - For nogle av os staar det jo klart at Venstrepartiet er det Parti vi bør stemme med; thi Venstre har bestandig arbeidet for Kvindernes Sak, ikke bare sat det op som en Programpost, men ogsaa ved ihærdigt Arbeide faat Saken gennemført, tiltrods for den største Motstand fra de øvrige Partiers Side, og derfor sier vi: Kvinder, stem med Venstre.-"

"Kvinder" forsøkte å få hjemmesittende kvinner til å delta i valget:

"Til de Kvinder, som sat hjemme paa Valgdagen 21de Oktober, fordi de ikke hadde tænkt paa med hvem de skulde stemme paa, eller av den Grund at de ret og slet ikke brydde sig om at gaa til dem vil vi si: Tænk paa Eders Ansvar og bli nu 4de November ikke igjen sittende hjemme av Likegyldighet eller av Mangel paa interesse for de politiske Spørsmal."

Jarlsberg og Larviks Amtstidende brukte heller ikke mye spalteplass på kvinnestemmeretten i 1912. Men i en lang artikkel kalt "Kvinderne og Valget" (Jarlsberg og Larvisk Amtstidende 28/9-1912) ble det reklamert for Hanna Isachsens kommende foredrag i avholdslokalet om kvinnene og valget. Avisen mente mange kvinner sikkert ville tenke at de ikke behøvde å høre dette foredraget - alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner ville komme allikevel i nær framtid - og det var ikke nødvendig med en videre kvinnekamp. Men selv om kvinner ikke var interessert i politikk, så gikk det ikke i lengden an å skyve alt ansvar fra seg. Politikk var noe som hver dag grep inn i livet på en eller annen måte. Lover regulerte alle kvinners liv, og skatteinnbetalingen vedkom alle kvinners liv. Kvinnene burde være med å bestemme hva skattene skulle brukes til. Stemmeretten ga kvinnene mange rettigheter, og det var kvinnenes plikt å sette seg mest mulig inn i hvordan de best mulig kunne gjøre fyldest for seg. Larvikskvinnene ble anmodet om å møte fram og høre på Isachsens foredrag.

Imidlertid møtte nok ikke kvinnene fram i så stort monn som Jarlsberg og Larviks Amtstidende hadde håpet, og avisen kommenterte dette:

"Kvinderne. Det burde være meget bedre besøkt det Møte som Onsdag holdtes i Afholdslokalet med fru Isachsen som Taler. For Foredraget gav meget Stof til Eftertanke."

Avisen mente foredraget var godt egnet til å vekke kvinnenes interesse for samfunnsarbeid. Hjem og samfunn var ikke to avgrensede sfærer og det man gjorde for samfunnet, ville gavne hjemmene:

"Og særlig Hjemmets Kvinder maa forstaa at de er nødvendige i Samfundsarbeidet. Ved Deltagelse i dette Arbeidet forsømmes ikke Hjemmet, men Arbeidet blir en viktig Faktor til at hæve Hjemmet. Litt Virksomhed udenfor Hjemmet er Rekreasjon for mange Kvinder. De vandt ind Kraft for Hjemmet." (4/10-1912)

Isachsen hadde nevnt en rekke saker fra partienes valgprogram som i høy grad angikk kvinnene. Hun hadde hevdet at når kvinnene kastet seg inn i samfunnsarbeidet, så de mer på menneskene enn mennene gjorde. Kvinnen supplerte mannen i samfunnsarbeidet, og ved deltagelse i det offentlige liv kunne mødre lære barna sine å forstå samfunnsarbeidets betydning. Isachsen hadde vektlagt kvinnen og mannens ulike egenskaper og betonet det som positivt for samfunnet. Samfunnet trengte kvinnenes hjertelag. Komplementariteten sammen med samfunnsnyttene ble framhevet i avisspaltene. Nytteperspektivet for den enkelte kvinne ble også vektlagt, samfunnsarbeid og –engasjement ville gjøre kvinnen bedre rustet til å utføre sitt arbeid i hjemmet.

1913 ble alminnelig stemmerett innført for kvinnene. Det var i stor grad tverrpolitisk enighet om reformen, og Østlandsposten vektlagte ikke stoff om kvinnestemmeretten, men oppdaterte leserne om sakens gang. 26) Fredrikke Marie Qvam fylte 70 år i 1913. Stemmerettsgeneralen fylte år bare få dager før alminnelig stemmerett ble vedtatt av Stortinget. 27) Østlandsposten hedret Qvam i to numre med et bilde av henne i anledning dagen. Etter at alminnelig stemmerett var vedtatt, informerte Østlandsposten om dette i en kort notis:

"Almindelig Kvindestemmeret Vedtat enstemmig Konstitutionskomiteen indstillet enstemmig paa almindelig statsborgerlig Stemmeret ogsaa for Kvinder. (...) Almindelig Stemmeret for Kvinder blev vedtat enstemmig."

Avisen kommenterte ikke vedtaket. (Østlandsposten 12/6-1913)

Men "Kvindernes Wienermøte" ble kommentert (17/6-1913) hvor Norge i følge avisen ble hyllet for innførelsen av alminnelig stemmerett for kvinner. Østlandsposten hadde en kommentar om alderen på de mellom 2 og 3000 kvinnene som var til stede:

"Men mens hos os det særlig er de noget aldrende eller i hvertfald ikke ganske blot unge damer som utgjør flertallet av en slik Forsamling, var det motsatte Tilfældet i Wien. Blandt Tilhørerne var det hopetal av bedaarende smaa Bachficher."

Larviks konservative organ, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, var mindre opptatt av kvinnestemmerettsproblematikken i 1913, men kom likevel eksplisitt med uttalelser som viste aksept for reformen. 28) Etter at Stortinget hadde vedtatt den alminnelige statsborgerlige stemmeretten for kvinner, refererte avisen dette. (3/6-1913) De som stemte mot forslaget, ble navngitt i avisen, men subjektive kommentarer ble ikke gitt i denne artikkelen. Imidlertid kommenterte avisen reformen på et annet sted i den samme avisen, og denne gangen tilkjennenga avisredaksjonen sitt syn på stemmerettssaken:

"Kvindestemmeretten har været prøvet. Iforgaars blev den gjort almindelig ved en enstemmig Beslutning av Stortinget. Der stod ingen Kamp. Reformen var moden til Gjennemførelse. Vore Kvinder har arbeidet sindig og klokt for denne Ret og derfor seiret deres Tanker saa stort. Men Kvinderne har sikkert paa Seirens dag ogsaa med Tak tænkt paa den Støtte, de har hat i flere av Landets mest ansette Mænd. Vi minder i første Række om Professor Fr. Stangs varme og overbevisende Indlæg."

Vi må kunne si at interessen for kvinnestemmeretten hos Larviks borgerlige aviser hadde avtatt betraktelig da reformen om alminnelig stemmerett for kvinner ble vedtatt i 1913. Det som imidlertid er slående for avisformidlingen av kvinnestemmerettsspørsmålet i lokalsamfunnet Larvik gjennom perioden, er den konstante rivaliseringen avisene imellom når det gjelder hvem som skulle høste æren for innføringen av kvinnestemmeretten. Dette skyldes i stor grad kampen partiene imellom om kvinnestemmene. Lokalavisene representerte også "torgfunksjonen" i lokalsamfunnet – lesernes stemmer ble hørt og var med i opinionsdannelsen og holdningsendringene i byen. Dessuten opptrådte avisene refsende overfor kvinnene når de ikke engasjerte seg nok i sin nye samfunnsrolle. Vi skal se på arbeideravisen Daggrys engasjement i kvinnestemmeretten i et senere kapittel.

Noter:

1) Langeland og Wasberg 1963 s.61

2) ibid s. 62 Se også Blom og Hagemann 1977

3) ibid s. 67

4) Laurviks Blad 31/8-1896 og 24/9-1896

5) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 11/4-1890, 1/5-1890 og 6/5-1890.

6) ibid 19/1 og 18/5-1893

7) ibid 20/10-1894, 23/10-1894, 27/10-1894

8) Peder Rinde (1844 – 1937) Stortingsrepresentant for Venstre. Sett på som en av de mest radikale Venstrerepresentantene i perioden. Ordfører i mange år i Sannidal. Redigerte flere tidsskrifter. Gikk ofte inn for sine standpunkter uten å vise partitaktiske hensyn.

9) N. Hertzberg og A. Hval. Konservative teologer som deltok i debatten om kvinnestemmeretten i 1890.

Representanter for den konservative del av kirken. Hertzberg ga i 1887 ut boka "Kvindens kald, Utdannelse og Gjerning".

10) Østlandsposten 1898: Innslag om kvinnestemmeretten: 12/4, 14/4, 21/4, 23/4, 3/5

11) Jarlsberg og Larviks Tidende 1898: Innslag om kvinnestemmeretten: 13/1, 15/4, 20/4, 21/4, 22/4, 26/4, 27/4, 30/4

- 12) Østlandsposten 1901: Innslag om kvinnestemmeretten 11/4, 11/5, 23/5, 23/5, 23/5, 25/5, 28/5, 22/6, 22/6, 7/9, 7/9, 14/9, 24/9, 26/9, 3/10, 5/10, 5/10, 5/10, 8/10, 10/10, 15/10, 15/10, 17/10, 19/10, 22/10, 24/10, 29/10, 31/10, 31/10, 5/11, 5/11, 21/11, 23/11, 26/11, 30/11, 10/11 og 5/12.
- 13) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1901: Innslag om kvinnestemmeretten: 18/3, 6/5, 9/5, 10/5, 11/5, 18/5, 21/5, 22/5, 25/5, 27/5, 29/5, 30/5, 30/5, 7/6, 7/6, 15/6, 25/6, 5/7, 28/8, 4/9, 7/9, 21/9, 7/10, 9/10, 12/10, 18/10, 23/10, 23/10, 25/10, 28/10, 30/10, 4/11, 9/11, 15/11, 30/11, 2/12, 4/12, 6/12, 14/12.
- 14) Johannes Vilhelm Steen (1827 -1906) Skolemann og politiker. 1891 – 93 sjef for en ren Venstreregjering. Også statsminister i 1898 – 1902.
Stortingsrepresentant Braa, Venstre. Erklærte i Lagtinget at han ikke turde å ta ansvaret for at saken falt på grunn av et personlig brev fra et medlem av L.K.S.F.
- 15) Annæus Schjødt (1857 – 1923) Jurist og politiker for Venstre. Stortingsrepresentant og regjeringsadvokat.
- 16) Østlandsposten 1904: Innslag om kvinnestemmeretten: 21/1, 8/3, 11/10, 22/10, 15/10, 17/10, 29/10, 29/10, 3/4, 3/11, 5/11, 12/11, 15/11, 24/11, 6/12, 8/12, 10/12, 13/12, 15/12.
- 17) ibid 1905: Innslag om kvinnestemmeretten: 5/8, 5/8, 8/8, 8/8, 10/8, 12/8, 15/8, 22/8, 24/8, 26/8
- 18) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1904: Innslag om kvinnestemmeretten: 15/6, 5/9, 7/9, 17/9, 11/10, 12/10, 17/10, 19/10, 19/10, 26/10, 28/10, 29/10, 12/11, 14/12, 23/12.
- 19) ibid 1905: Innslag om kvinnestemmeretten: 2/8, 7/8, 11/8, 12/8, 21/8
- 20) Østlandsposten 1907: Innslag om kvinnestemmeretten: 16/2, 16/4, 8/5, 23/5, 28/5, 28/5, 28/5, 4/6, 15/6, 25/6, 29/8, 31/8, 26/9, 26/9, 1/10, 8/10, 12/10, 15/10, 22/10, 14/10, 14/10, 26/10, 19/10, 31/10, 9/11, 12/11, 14/11, 25/11, 5/12.
- Fredrik Stang Lund (1859 – 1922) Jurist og politiker. Statsråd i Hagerups første koalisjonsregjering.
- 21) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1907: Innslag om kvinnestemmeretten: 15/2, 27/3, 30/3, 3/4, 3/5, 6/5, 14/6, 15/6, 21/6, 11/10, 11/10, 21/10, 13/11, 13/11, 13/11, 20/11, 30/11, 6/12
- Oddmund Jacobsen Vik (1858 – 1930) Skolemann. Redaktør av Stavanger Avis. Politiker for Venstre
- 22) Østlandsposten 1909: Innslag om kvinnestemmeretten: 6/3, 5/6, 15/6, 26/6, 26/6, 28/6, 9/9, 16/9, 18/9, 20/9, 27/9, 28/9, 30/9, 9/10, 11/10, 12/10, 23/10, 24/10, 25/10, 25/10, 1/11, 6/11, 6/11, 8/11
- Lars Knutson Liestøl (1839 – 1912) Politiker for Venstre. Odelstingspresident i to perioder.
- 23) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1909: Innslag om kvinnestemmeretten: 28/6, 24/7, 25/9, 4/10, 11/10
- 24) Østlandsposten 1910: Innslag om kvinnestemmeretten: 4/10, 11/10, 13/10, 5/11, 8/11, 26/11, 5/12, 6/12
- 25) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1910: Innslag om kvinnestemmeretten: 30/4, 14/5, 18/5, 2/9, 7/9, 9/9, 21/9, 10/10, 14/10, 17/10, 26/10, 28/10, 29/10, 4/11, 28/11, 25/11, 26/11, 30/11, 8/12
- 26) Østlandsposten 1913: Innslag om kvinnestemmeretten: 31/5, 2/6, 12/6, 17/6, 23/10, 9/10, 18/10, 8/10, 20/10, 21/10, 21/10, 22/10, 23/10, 23/10, 24/10, 27/10, 28/10, 29/10, 30/10, 31/10, 21/11, 22/11, 10/11, 4/12
- 27) ibid 31/5 og 2/6-1913
- 28) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 1913: Innslag om kvinnestemmeretten: 4/6, 13/6, 13/6, 8/9, 19/9, 4/10, 8/11, 8/11, 15/11, 25/11, 4/12

3. 1. 6. Valg og valgdeltagelse – kvinnenens medborgerrolle i praksis

I 1901 fikk kvinnene stemme for første gang ved kommunevalg. Kvinnestemmerettsforeningen i Larvik hadde møte hvor de nominerte kvinner til kommunestyret. Riktignok fikk Augusta Abrahamsen og stemmerettskvinnene en del kritikk for arrangementet etter møtet, men de fikk utført det de hadde satt seg fore, og det ble nominert kvinner til listene. Østlandsposten oppfordret kvinnene til å møte fram:

"Mød talrigt op! Larviks Kvindestemmeretsforening har Møde imorgen Aften Kl. 8 i Ynglingeforeningens Lokale, hvor da Nominering af Kvinder til Kommunestyret vil finde Sted. I det vi herved henleder Opmærksomheden paa Mødet, tillader vi os med det samme at anmode vor Bys liberale Kvinder at afgi Møde. Dette er jo af megen Viktighed, da man ved Mødet skal nominere de Kvinder, man vil ha ind i Kommunestyret. Da det alene er ved at fremme liberale Ideer, at Kvinden kan komme til fuld Ligestillethed med Manden, hvad Borgerrettigheder angaar, siger det sig selv, hvorledes de Kvinder, der ved og vil sin Ret, bør optræde foran og ved Valget." (Østlandsposten 15/10-1901)

Høyreavisen, Jarlsberg og Larviks Amtstidende oppfordret de konservative kvinnene til å møte fram og forsvare sitt syn:

"Konservative Kvinder! Som man af Avertisementet vil se, indbyder Larviks Kvindestemmeretsforening vor Bys stemmeberettigede Kvinder til et møde i Ynglingeforeningen førstkommende Onsdag Kl. 8. Paa Mødet vil der blive valgt kvinder til Opstilling paa de 3 Lister, der vil foreligge ved Kommunevalget, nemlig Høires, Venstres og Arbejderforeningens. Paa det kraftigste vil vi opfordre de konservative Kvinder om at vise sin Interesse for Sagen ved at møde talrig frem paa dette Mødet. Kun ved et talrigt Fremmøde kan Mødet faa den Betydning det bør have, idet kun derved det fyldigste Udtryk for Kvindernes Mening kan faaes.(...) Ved et talrigt Fremmøde viser ogsaa de konservative Kvinder sin Interesse for den politiske Grundlovsopfatning, hvortil de har sluttet sig. Det konservative Parti har ønsket Kvindens deltagelse i det kommunale Arbejde, og det vil - ogsaa her i Byen - med Glæde give Kvinderne de Antal Pladse som Retfærdighedshensyn tilsiger.(...)"
(Jarlsberg og Larviks Amtstidende 12/10-1901)

Rammen rundt dette arrangementet – et viktig steg for kvinnene i Larvik i forhold til medborgerrollen – ble også på et vis partienes og avisenes kiving om stemmetilfanget.

De offisielle valglistene for partiene i Larvik ble offentliggjort i Østlandsposten. (21/11-1901) Valglistene gjenspeilte det faktum av kvinnemøtet hadde lyktes med å vekke engasjement og interesse hos kvinnene, og kvinnenavnene hadde nådd fram gjennom de riktige kanaler og havnet på de politiske valglistene. Kanskje var ikke kvinnenenes nominasjonsprosess så håpløs som avisene hadde gitt uttrykk for likevel? Larvik Venstre hadde 5 kvinner på lista, Larvik Høyre hadde 6 kvinner, mens Larvik Arbeiderparti ikke hadde noen kvinner verken på lista eller i valgkomiteen.

Hvordan gikk så valget i Larvik? Fikk kvinnene etter sin noe "hard prøvede" innsats inn kvinnelige representanter i Larvik bystyre? Etter valget i Larvik, offentliggjorde Østlandsposten valget i avisen. (5/12-1901) Larvik Høyre fikk 2 kvinner i kommunestyret, mens Larvik Venstre fikk med 4 kvinner. Av suppleanter fikk Høyre 3 kvinner, det samme fikk Venstre. Larvik kommunestyre fikk hele 6 kvinner valgt inn i 1901 - noe vi må betegne som ganske så imponerende. I "Larviks historie" finner vi en del refleksjoner rundt dette. 1) Forfatterne hevder at kvinnene i Larvik var dyktige og dannet "felles front", og de tvang partiene til å ta med kvinner på listene og kumulere noen av dem. Dette var åpenbart nødvendig, for av de 13 kvinnenavn som stod på listene, var det bare de kumulerte som ble valgt. Det at 6 kvinner ble valgt inn i kommunestyret, var spesielt, og det var et større tall enn noen gang siden i løpet av de neste halvthundre år. Kvinner ble også for første gang valgt inn i fattigstyre og skolestyre. Imidlertid hevdet ikke disse 6 kvinnene seg særlig i kommunestyret. Første gangen de tok ordet, var i en skjenkedebatt den 24/2-1902, da to av kvinnene framførte et forberedt innlegg. 2) Antakelig var det ikke enkelt å hevde seg i det mannsdominerte politiske miljøet, hvor menn både hadde politisk erfaring og holdninger til femininitet som i stor utstrekning bygde på nedarvede holdninger til kjønnsrollestrukturer. Vi så det samme mønsteret i Horten – kvinner fikk etter hvert plass i kommunestyret, men det var i stor utstrekning tause kvinner som ikke var sosialisert inn i samfunnsrollen slik menn var. Det skulle gå svært mange år før kvinnene hadde politisk selvtillit på lik linje med menn.

Det var 450 kvinner som stemte i Larvik av 1389 som var innført i manntallet.3) På en del av listene var samtlige kvinner strøket, og på noen lister var samtlige kvinner innen begge partier oppført. Avisen var opptatt av at en kvinnelig kandidat innen høyre, mistet sin plass i bystyret fordi hun ikke stod oppført i manntallet. Manntallsføreren fikk unngjelde for dette. Jarlsberg og Larviks Amtstidende tok inn et inserat om dette på første side: (6/12-1901)

"Fra Kvindernes Leir. Isandhed har kvinderne i vor By Grund til at beklage Valgstyrets Uagtsomhed! Frøken Klaveness var selv bortreist fra 8de Juli til 21de Oktober og havde saaledes ikke Anledning til at undersøge om hun stod opført paa den udlagte Mandtalsliste. Skal nu den Omstændighed bevirke at vi mister en Repræsentant, som vi med stor Tilslutning har samlet os om, saa synes det os en stor Uretfærdighed. Kvinder"

Også Larviks ledd av L.K.S.F. engasjerte seg i dette. At Larvik skulle miste en kvinnelig bystyrekandidat, var vanskelig å godta. Dette var første gang kvinnene stemte, og sterkt fokus ble lagt på denne saken også av lokalavisene. Jarlsberg og Larviks Amtstidende trykte et inserat fra kvinnene om tapet av den kvinnelige representanten: (4/12-1901)

"Fra Kvindestemmeretsforeningen. I Anledning Kommunevalget. Bestyrelsen for Larviks Kvindestemmeretsforening har tilsendt Larviks Magistrat og Formandskab følgende Skrivelse: Til Larviks Magistrat og Formandskab Aviserne melder at det endelige Resultat i Valgstyret nu foreligger. Samtidig opplyser de om at en Majoritet i Valgstyret har erklæret Frøken Klaveness's valg ugyldigt."

Kvinnene påpekte at man før valget var kommet til en tilfredsstillende ordning med de ulike partiene. Den konstitusjonelle forening hadde fått en annen kandidat i steden for Klaveness, første varamann hadde rykket opp. Venstreforeningen hadde fått sikkerhet for at denne ordningen ikke ville bety noe for partistillingen innenfor kommunestyret. Men selv om partiene hadde kommet til en minnelig ordning, mente innsenderne at kvinnene i Larvik, som utgjorde henimot halvparten av byens stemmeberettigede, var de som måtte lide ved dette kompromiss. Hvis kvinnene satt spørsmålsteget ved det som hadde skjedd, ble de avvist med en henvisning til formannskapslovens § 4: "Repræsentanterne vælges og blandt Kjøbstadens i Mandtallet staaende Indvaanere"

Kvinnene hadde lest denne paragrafen, men de hadde også lest flere paragrafer i loven. Det forundret dem at de menn som så sterkt hadde hevdet at § 4 skulle settes ut i livet, helt hadde oversett andre avsnitt i loven. Deretter siterte de fra formannskapsloven:

"§ 6,3 begynder: "Listerne prøves af Valgstyret." Den slutter: "Er der opført en Kandidat som ikke er valgbar, stryges han."

§ 6,4 lyder: "Naar Listerne er i lovgyldig Stand eller ved Forhandling med Forslagstillernes Repræsentanter er bragte i saadan Stand, lader Valgstyret dem senest aatte Dage før Valget kundgjøre som officielle Lister."

Medlemmene av Larviks ledd av L.K.S.F., som undertegnet med fulle navn i avisen, mente at prøven av listene hadde vært mangelfull, og at forsømmelsen fra magistraten og formannskapets side av de plikter som loven påla dem, hadde vakt indignasjon hos store deler av Larviks velgere. Det var kvinnene som hadde lidt det største tapet ved de begåtte feilene. De mistet en av de representanter som flest hadde samlet seg om. Kvinnene avsluttet innlegget sitt:

"Magistraten kundgjør listerne som officielle, og i Tillid til, at de er i "lovgyldig Stand" gives der Frøken Klaveness et betydelig Antal Stemmer. Naar Frøken Klaveness som §6,3 paabyder, bleven strøget af Listen som "ikke valgbar", havde man i stedet kunnet samle sig om en anden af Kvindernes Repræsentanter. Efter dette finder vi at maatte udtale vor Misbilligelse og dybe Beklagelse over det passerede."

Imidlertid hjalp ikke kvinnenens frustrasjon i denne sammenhengen – en mannlig representant tok Klaveness sin plass naturlig nok. At kvinnene følte dette som et overtramp i den spesielle settingen de var i 1901, er forståelig.

I 1904 fikk igjen et utvalg kvinnene stemme ved kommunevalget. I en lederartikkel på første side i avisen uttrykte Østlandsposten sin tiltro til de nye stemmerettshaverne og de kandidatene som var oppstilt på listene: (24/11-1904)

"Vi tror at det er lykkes de der har udarbeidet Listen at finde Mænd og Kvinder der er skikkede for Kommunehvervet. Som vi tidligere har paapeget, er de fleste Mænd prøvede Kommunemænd og de nye er dygtige, sindige Mænd i forskjellige Livsstillinger. Kvinderne har ogsaa Grund til at være tilfreds med de opstillede Repræsentanter. De er dygtige og intelligente Kvinder som visselig vil hævde sin Plads."

Kvinnene ble spesielt oppfordret til å stemme på denne listen: (10/12-1904))

"Kvinder ! Ved Valget paa mandag har I Stemmeret! Mød frem i Flokk og Følge! Benyt Borgerlisten! Kvinder! Vil I være med at løfte vor By, saa benyt Borgerlisten! Kvinder! Vil I være med paa at faa Skatterne ned, saa benyt Borgerlisten."

Men de kvinnelige velgerne trodde ikke alltid at kvinner kunne mestre samfunnsrollen, kjønnsrollemønsteret og femininitetens begrensning var en rotfestet diskurs i lokalsamfunnet. Etter valget kommenterte Østlandsposten kvinnenes manglende tillit til hverandre, noe som resulterte i at kvinner hyppig strøk kvinner på listene. (15/12-1904)

"Som man vil se er der paa alle Listerne foretaget Strygninger og Kumulationer. Det falder strax i Øinene at Kvinderne i første Række har været udsat for den stærkeste Strygning. Saaledes kom ingen af Borgerlistens Kvinder ind, og af Afholdslistens Kvinder kom kun de to kumulerede ind, medens de 4 øvrige kom langt ned i Suppleantrækken."

Avisredaksjonen fant at dette var urettferdig og lite hensynsfullt, kvinnene hadde ikke vært fordringsfulle i sine krav om representasjon. Avisen mente at det var kvinnene som selv var skyld i dette:"(...)og saavidt vi har kunnet bringe i Erfaring fra Hold der kjenner Stemningen, er det visstnok Tilfælde at de ivrigste til at stryge Kvinder er Kvinderne selv." Også i Kristiania strøk kvinner sine medsøstre på listene, til og med på den upolitiske listen ble kvinner strøket, enda den i utgangspunktet hadde vært en kvinneliste. Aksepten og forståelsen for kvinnens medborgerrollen var ennå ikke godt utviklet, heller ikke hos de kvinnelige velgerne. Kanskje gikk det for mange et skille mellom det å gå til valgurnene og gi sin stemme og det å la seg velge og skulle representere andre på den politiske arenaen. Kvinner hadde fortsatt mest tiltro til menn som politiske aktører, og trengte mer tid for å godta de kvinnelige politiske aktørenes kompetanse.

Etter valget 1904 berømmet imidlertid Østlandsposten kvinnenens deltagelse i valget. (13/12-1904) Det var avgitt 1933 stemmer, mens det i 1901 var avgitt 1356 stemmer. Avisen mente at det store tilfanget av stemmer sannsynligvis skrev seg fra den store deltagelsen fra kvinnenens side ved valget og at dette var positivt. Valgresultatene ble offentliggjort i avisen. (15/12-1904) Borgerlisten fikk ikke inn noen kvinnelige representanter, Edruelighetspartiet fikk inn 2 kvinner og sosialistene 1 kvinne. Det nye bystyret i Larvik fikk altså i 1904 innvalgt 3 kvinnelige representanter. Og selv om det antakelig var flere kvinner som stemte i 1904 enn i 1901, var antall kvinnelige kommunestyrerepresentanter halvert siden forrige valg. Lokalavisene i Larvik dekket valget og kvinnestemmeretten med mye sterkere entusiasme i 1901 enn i 1904, da kvinnestemmerettsspørsmålet i stor grad var uinteressant for avisene. Dette kan være en av årsakene til at kvinnerepresentantene gikk ned fra 6 til 3. Kvinnestemmerettsforeningen arbeidet heller ikke aktivt slik den hadde gjort i 1901, og kvinnens samfunnsrolle hadde mistet mye av "nyhetens interesse" i lokalsamfunnet. Augusta Abrahamsen hadde flyttet og tok med seg sitt engasjement. Kvinnenens politiske deltagelse var nok heller ikke inkorporert i allmennhetens tankeverden, og menn stod fram som mer solide

og kunnskapsrike samfunnsborgere enn kvinner. For mange var da menn et naturlig valg framfor kvinner når man skulle la seg representere i politisk sammenheng.

Hvordan engasjerte kvinnene seg foran neste kommunevalg for å bøte på den manglende kvinnerepresentasjonen i 1904? Før neste kommunevalg – 1907 – sammenkalte Stemmerettsforeningen i Larvik til møte i oktober 1907. 4) Foreningen hadde blitt restituert og ble ledet av Josefine Sørvig. Kvinnene hadde dette året fått statsborgerlig stemmerett etter census, men fikk ikke bruke den før to år seinere. Sørvig foreslo at foreningen skulle sette opp en egen upolitisk kvinneliste i Larvik, slik KSF i Kristiania også ønsket. Dette ble diskutert, mange fant at denne løsningen nok var det mest ideelle, men upraktisk. Dermed ble det ikke flertall for dette forslaget. Etter mye diskusjon og mange ulike forslag som ikke fikk flertall, fant medlemmene som var til stede på møtet, at det var nødvendig med et nytt møte for å finne ut av Larviks ledds taktikk i forhold til kommunevalget høsten 1907. Nytt møte skulle finne sted 15. oktober, og formannen ble pålagt å rette en henvendelse til medlemmene om at de skulle innfinne seg på dette møtet. Det var viktig med valgtaktikk i forbindelse med kommunevalget, og det var vesentlig at kvinnene i Larvik nå engasjerte seg. Jarlsberg og Larviks Tidende refererte fra dette møtet 11/10-1907 og mente at en egen upolitisk liste nok hadde vært det mest ideelle, men at det var vanskelig å gjennomføre på det daværende tidspunkt. Ved at kvinnene var knyttet til de allerede eksisterende politiske partiene, fikk de to arenaer hvor de kunne jobbe for kvinnesaken – de politiske partiene, hvor menn var dominerende, og innenfor stemmerettsforeningens ramme.

I oktober 1907 nominerte Larviks ledd av L.K.S.F. 24 kvinner som de mente burde komme i betraktning ved kommunevalget. I følge Østlandsposten 14/11-1907 sendte Kvinnestemmerettsforeningen en henstilling til alle partiene i Larvik om å stille opp 2 kvinner på listen og å kumulere disse en gang eller stille opp 4 kvinner uten kumulering. Jarlsberg og Larviks Amtstidende refererte fra møtet i Larviks borgerlige Vælgerforening 13/11-1907. Lederen hadde opplyst at det var kommet et ønske fra Kvinnestemmerettsforeningen om å oppta kvinner på listen, og at det var et ønske fra foreningen om å få 2 kvinner som ble kumulert heller enn flere kvinner som ikke ble kumulert. Dette ønsket ble etterkommet, og ingen menn ble kumulert på denne listen. Her respekterte Høyre kvinnenenes ønske om kumulering og lot dem få en reell mulighet til representasjon i bystyret ved å ikke kumulere menn.

Østlandsposten oppfordret 25/11-1907 Larviks kvinner til å møte opp i Larviks ledd av L.K.S.F. når de skulle ha møte før valget:

"Kvindestemmerettsforeningen. Opmerksomheden henledes paa ovennævnte Forenings Møde i Afholdslokalet tirsdag 26de Novbr. kl. 8 1/4, hvor Formanden vil tale om Kvindens Stemmepligt og Viceformanden om Fremgangsmaaden ved Kommunevalget. Alle stemmeberettigede Kvinder har Adgang".

Sørvig holdt foredrag for medlemmene om stemmerett og stemmeplikt på møtet i Stemmerettsforeningen, og et av medlemmene gjorde rede for hvordan selve valget foregikk. Foreningen forsøkte å skolere medlemmene til medborgerrollen, og prøvde dessuten å skape trygghet for nye velgere i forhold til selve stemmegivningen.

Østlandsposten informerte om Venstres Generalforsamling som i et "talrigt Møde" hadde vedtatt Venstres liste i Larvik. Det ble oppstilt en kvinne fra hver bydel og disse ble kumulert. (9/11-1907). Venstre hadde 3 kvinner på sin liste, Høyre 2, avholdspartiet 5 og Arbeiderpartiet 2. (12/11 og 14/11-1907) 5) Alle disse kvinnene var medlemmer av Larviks ledd av L.K.S.F. Også i Larvik ga Stemmerettsforeningen viktige bidrag i form av ressurspersoner til valglistene og valgkomiteene.

I en artikkel kalt "Kvinderne og valget" (14/11-1907) gjorde Østlandsposten rede for henvendelsen som Larviks ledd av L.K.S.F. hadde sendt de ulike partiene. Avisen vurderte de ulike partienes håndtering av kvinnenenes henvendelse. Den fant at det var Venstre som hadde imøtekommet flest av kvinnenenes krav. Venstre hadde også tatt hensyn til hvor i byen kvinnene kom fra, og dermed sørget for demokratisk og rettferdig fordeling av kvinnerepresentasjonen.

2. desember 1907 ble det holdt kommunevalg i Larvik. Hele 7 kvinnelige representanter ble valgt inn i kommunestyret, noe som årsberetningen til Larvisk ledd betegner som svært heldig for Larvikskvinnene. 6) Valgresultatet ble offentliggjort i Østlandsposten. (5/12-1907) De kvinnelige representantene bestod av 3 kvinner fra Venstre, 2 fra Høyre, 1 fra Avholdsfolkets liste og 1 fra Sosialistene. 7) Alle disse kvinnene var aktive innenfor Larviks ledd av L.K.S.F., som altså huset kvinner med ulikt politisk ståsted. Nettopp dette hadde vært visjonen til foreningen – de hadde ønsket å omarbeide struktur og innhold i foreningen, slik at den ville kunne romme kvinner med ulike politisk bakgrunn.

I 1909 var det Stortingsvalg, og kvinnene skulle for første gang få delta. En tid før valget kom L.K.S.F.'s utsending, Louise Keilhau, til Larvik. Hun holdt sitt "upolitiske, meget opplysende foredrag: "Kvinderne og valgene" for noksaa godt besat hus, til alles tilfredshed." Larvikskvinnene hadde grunn til å være fornøyd med resultatet av arbeidet for bevisstgjøring av kvinnene i forhold til medborgerrollen. Det var hele 80% av de stemmeberettigede kvinnene som stemte ved stortingsvalget i Larvik i 1909, men bare 70 % av mennene. Larviks ledd ønsket at "foreningens avholdte stifter, fru statsraad Abrahamsen" skulle komme for å holde foredrag. Men dette fikk de ikke til. 8)

I 1910 var det kommunevalg. Dette året ble alminnelig kommunal stemmerett for kvinner vedtatt. Hovedorganisasjonen i L.K.S.F. hadde anmodet leddene om å sende henvendelse til den lokale stortingsrepresentanten med anmodning om å stemme for alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Dette fulgte Larviks ledd av L.K.S.F. opp. Dette ble besluttet på generalforsamling i april 1910 mot noen få stemmer. Anmodning lød:

"Larviks led af L.K.S.F. tillader sig at anmode hr. stortingsrepræsentant for Larvik, grosserer Meyer, om at arbejde og stemme for gennemførelsen af kommunal stemmeret paa samme betingelse for kvinder som for mænd i indeværende stortingsperiode." 9)

Larviks ledd kalte sammen til alminnelig møte i oktober i anledning kommunevalget. Her ble det debatt angående foreningens strategi i forbindelse med valget. Til slutt ble man enig om å sende de forskjellige partiers valgstyre denne skrivelsen:

"Larviks stemmeretsforening henstiller til N.N. at opstille kvinder paa sin liste til det forestaaende kommunevalg og at kumulere idetmidste to af disse kvinder."

Før kommunevalget i Larvik ble de offisielle valglistene offentliggjort i avisen. (Østlandsposten 26/11-1910) Venstres liste hadde 6 kvinner. Larviks borgerlige velgerforening hadde 4 kvinner på sin liste, og Arbeiderpartiet hadde også 4 kvinner. Edruelighetspartiet hadde hele 7 kvinner. Kvinnene fikk inn 6 representanter i kommunestyret i 1910, 3 fra Høyre og 3 fra Venstre. De som stemte på Edruelighetspartiet hadde strøket kvinnene på denne listen. Selv om det var uvær på valgdagen 1910, var det godt frammøte av både kvinner og menn. 10)

Louise Keilhau kom tilbake til Larvik før Stortingsvalget 1912 for å holde foredrag for Larvikskvinnene. Østlandsposten minnet Larvikskvinnene om at fru Keilhau var den første og

kanskje eneste kvinnen som ville holde politisk foredrag i Larvik før Stortingsvalget. (Østlandsposten 8/10 og 12/10-1912) I en artikkel kalt "Kvinderne og Stemmeretten" (17/10-1912) kommenterte Østlandsposten fru Keilhaus foredrag. Hun hadde i sitt foredrag framholdt at Venstre ikke ville slippe kvinnestemmeretten, men holde den fast til den var gjennomført. Høyreavisen Jarlsberg og Larviks Amtstidende hadde reagert på dette all den stund også Høyre hadde kvinnestemmeretten på programmet. Østlandsposten hevdet at Høyre under årelang motstand endelig hadde bekvemmet seg til å oppta den som programpost. Men dette hadde ikke vært lett for Høyre, mente avisen. Aftenposten hadde rett før Høyres landsmøte skrevet at det fortsatt ikke hastet med kvinnestemmeretten. Østlandsposten avsluttet artikkelen:

"Likesom Venstre først optok og arbeidet frem Kvindernes Deltagelse i det offentlige Liv, saaledes har ogsaa Venstre optat Kampen for at faa gjeninført Kvindernes statsborgerlige Stemmeret. Med fuld Grund kan Venstres Talere derfor si at vi slipper ikke denne Sak før den er gjennomført."

I en artikkel kalt "Kvinderne og Valget" (Jarlsberg og Larvisk Amtstidende 28/9-1912) ble det reklamert for Hanna Isachsens kommende foredrag i avholdslokalet om kvinnene og valget. Avisen mente mange kvinner sikkert ville tenke at de ikke behøvde å høre dette foredraget - alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner ville komme allikevel i nær framtid - og det var ikke nødvendig med en videre kvinnekamp. Men selv om kvinner ikke var interessert i politikk, så gikk det ikke i lengden an å skyve alt ansvar fra seg. Politikk var noe som hver dag grep inn i livet på en eller annen måte. Lover regulerte alle kvinners liv, og skatteinnbetalingen vedkom alle kvinners liv. Kvinnene burde være med å bestemme hva skattene skulle brukes til. Stemmeretten ga kvinnene mange rettigheter, og det var kvinnenes plikt å sette seg mest mulig inn i hvordan de best mulig kunne gjøre fyldest for seg. Larvikskvinnene ble anmodet om å møte fram og høre på Isaachsens foredrag.

Imidlertid møtte nok ikke kvinnene fram i så stort monn som Jarlsberg og Larviks Amtstidende hadde håpet, og avisen kommenterte dette:

"Kvinderne. Det burde være meget bedre besøkt det Møte som Onsdag holdtes i Afholdslokalet med fru Isaachsen som Taler. For Foredraget gav meget Stof til Eftertanke."

I 1913 ble lister med navn på kvinner sendt til de forskjellige partier med anmodning om å kumulere minst to av dem. Dessverre kom bare to kvinner inn i kommunestyret i 1913. Kvinnene gjorde et dårlig valg i Larvik i 1913, antall kvinnelige bystyrerepresentanter gikk ned fra 6 til 2. 11) I 1901 var det 37 % av de kvinnelige stemmeberettigede i Larvik som avla stemmer, i 1907 hadde antallet steget til 69%, i 1910 var det 60 % som stemte og i 1913 var det 56 % av de stemmeberettigede kvinnene i byen som stemte. 1907 var glansperioden til det rekonstruerte leddet i Larvik, men 1913 var et år uten stort engasjement, noe disse tallene gjenspeiler.

Før kommunevalget i Larvik 1913 appellerte Østlandsposten til kvinnene om å stemme på partiet Venstre. Larvik Venstre hadde gitt hele 10 kvinner plass på sin liste:

"Kvinderne har faat bred plads paa Venstres liste. Intet parti har git kvinderne saa mange pladse, idet 10 - ti - kvinder er opstillet. Naar kvinderne nu har faat fuld kommunal stemmeret, saa er det rimelig og retfærdig at kvinden ogsaa faar anledning til at delta i kommunenes styre og stel, og det ikke mindst av den grund at de utgjør over halvparten av de stemmeberettigede. Stem med Venstre." (29/11-1913)

Etter valget kommenterte Jarlsberg og Larviks Amtstidende at det hadde gått ille med kvinnene ved valget i Larvik. (4/12-1913) De hadde møtt fram ved valget, men sviktet sitt eget kjønn:

"De møtte godt ved Urnene, men bevares, hvor de er strøget og latt i Stikken. - sikkert værst af sitt eget Kjø. Det nye Bystyre faar bare to Damer, begge valgt paa Høires og Frisindedes Liste. Venstre og Socialisterne har end ikke fundet Kvinderne værdige til at sitte i Suppleantrækken. Ædruelighedspartiet har besat 5 og 9 Suppleantplads med Damer. Nu sitter der seks Damer i Bystyret, tre valgt av Høire og Frisindede Venstre, tre valgt av Venstre."

Noter

- 1) Langeland og Wasberg: 1973 s. 75
- 2) ibid
- 3) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 4/12-1901
- 4) Årsberetningen 1907
- 5) Kvinnestemmerettsforeningens Inga Rasch var kandidat på Venstres liste, Gunhild Holmesland og Gusta Olsen var kandidater på Afholdspartiets liste, mens Hanna Blix var med i Larviks borgerlige velgerforenings valgkomite.
- 6) Årsaken til det gode resultatet var i stor grad et forslag fra fru Blix, som var medlem av det konservative partiets valgstyre. Hun arbeidet for at de respektive valgstyrene skulle kumulere de to kvinnenavnene som hvert styre hadde blitt anmodet om å sette opp på valglisten
- 7) Inga Rasch ble valgt inn fra Venstre og Gunhild Holmesland fra Afholdspartiet. Louise Engvoldsen ble valgt inn for Arbeiderpartiet. Hanna Blix hadde fått 11 "ville stemmer" ved valget.
- 8) Årsberetningen for Larviks ledd 1909, Qvam-arkivet
Louise Keilhau. Kristiania. Venstrekvinne. Arbeidet aktivt for kvinnestemmeretten. I 1911 ble Venstrekvindlaget i Kristiania stiftet med Keilhau som leder.
- 9) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 30/4-1910
- 10) Årsberetningen for Larviks ledd 1909 og 1910
- 11) NOS kommunevalg i Vestfold

3. 1. 7. Oppsummering

Anna Bugge fra KSF besøkte tre Vestfoldbyer, Larvik, Sandefjord og Tønsberg, i 1889 for å samle underskrifter på en petisjon som skulle overleveres Stortinget i forbindelsen med debatten om kvinnestemmeretten i 1890. Larvik var den av byene hvor flest kvinner skrev under, hele 72 kvinner skrev under etter Bugges foredrag, og folketellingen viser at dette var en lite homogen gruppe kvinner fra ulike miljøer og sosiale lag.

Gina Krog besøkte Larvik i 1892 og holdt foredrag om kvinner og stemmerett, og det var en diskusjonsforening for kvinner i byen i 1895. I 1896 sammenkalte kvinner fra denne diskusjonsforeningen til et kvinnemøte i byen for å verve medlemmer til KSF. I spissen for dette møtet stod de ugifte søstrene Olga og Erika Hassel som begge var lærerinner. Kvinnene talte om kvinnestemmerett og kvinnesak og fikk vervet medlemmer til KSF. Men avisene i Larvik behandlet kvinnene dårlig, den konservative avisen, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, og Venstreavisen, Østlandsposten, harselerte med kvinnenens initiativ og mente det gavnet deres sak lite at de ikke tillot avisene å referere fra møtet. Arrangørene ønsket å få sitt "offisielle" referat trykket i avisene, der ingen av de kvinnelige talerne ble navngitte. Dette ønsket om anonymitet respekterte avisene ikke. Ønsket kvinnene å ta steget over på den offentlige arena, måtte de spille med offentlighetens kort. Det er ikke vanskelig å forstå at kvinnene i Larvik følte en viss engstelse for offentliggjøring av navn, alle kvinnene som talte på møtet, var dessuten lærerinner som kunne stå i en noe utsatt posisjon. Den eneste avisen som uttalte velvilje overfor kvinnearrangementet, var det moderate Larviks Blad, som egentlig ikke hadde vært særlig opptatt av kvinnestemmeretten tidligere. Nå åpnet avisen sine spalter for en diskusjon om kvinnestemmerettsspørsmålet. Kanskje så avisen en "nisje" til

leserfrieri siden Høyre- og Venstreavisene, som hadde langt flere lesere i byen, hadde kommet så dårlig ut i forhold til kvinnemøtet. Den moderate avisen kunne tjene på at de andre lokalavisene hadde utfordret en del av leserne med sine kommentarer og ironisering.

Den konservative Jarlsberg og Larviks Amtstidende var lite opptatt av kvinnestemmeretten i perioden 1890 - 1898, heller ikke byens moderate organ, Laurviks Blad, ofret mye spalteplass på den, bortsett fra i 1896 etter byens kvinnemøte. Dette forsterker nettopp troen på at denne avisens engasjement og positive holdning overfor kvinnestemmeretten i 1896 hadde sin rot i leserfrieri og politisk taktikk. Byen hadde flere Venstreaviser i perioden, av disse var det Nesjar som, den korte tiden den eksisterte, var mest positiv til kvinnes stemmerett. Østlandsposten som var den Venstreavisen som overlevde, ga klart uttrykk for sympati for kvinnestemmerett i 1890, men etter hvert forsvant temaet mer eller mindre fra avisspaltene.

Det var 450 Larvikskvinner som skrev under petisjonen til Stortinget i 1899. Av de ugifte underskriverne var det en stor gruppe tjenestepiker, men også syersker, handlende og lærerinner. Blant de gifte kvinnene finner vi ektemenn som er knyttet til handel, ulike typer arbeidere og håndverkere og lærere, men også sjømenn av ulike slag. Kvinnene i Larvik har vært engasjerte i stemmerett, og dette engasjementet har også i denne byen gått på tvers av samfunnsklassene. Ingen av de lokale avisene var imidlertid særlig opptatt av kvinnestemmeretten fram mot 1901. Venstreavisen Østlandsposten, uttalte seg positivt om den, men avsatte lite spalteplass, saken var ikke av stor betydning for avisredaksjonen. Verken den moderate Lauviks Blad eller den konservative Jarlsberg og Larviks Amtstidende var engasjerte i stemmerett for kvinner.

I juli 1901 stiftet Augusta Abrahamsen Larviks ledd av L.K.S.F. med 78 medlemmer. Augusta Abrahamsen var gift med stortingsrepresentant og sakfører Lars Kristian Abrahamsen som representerte Venstre og var positiv til kvinnestemmeretten. Medlemmene hadde et aldersgjennomsnitt på 40,3 og var, som i Horten, knyttet til skolemiljø, handelsstanden og ellers "det gode borgerskap". Kvinnestemmerettsforeningen nominerte kvinner til de politiske valglistene - også til Arbeiderpartiets liste etter hvert. Men nomineringsmøtet fikk sterk kritikk av kvinner i den lokale presse, det var framgangsmåten ved nomineringen som særlig ble kritisert. Augusta Abrahamsen måtte forsvare foreningens framgangsmåte. Men foreningen fikk mye oppmerksomhet gjennom dette. Augusta Abrahamsen holdt også foredrag i Skien hvor hun medvirket til at Skien ledd av L.K.S.F. ble dannet. Hun holdt dessuten foredrag i Sandefjord, men hadde ikke helt samme hell der. Det ble dannet en samtaleforening, men det var ikke enighet om å danne en kvinnestemmerettsforening. Kvinnene i Larviks ledd av L.K.S.F. forsøkte å forsvare en kvinnelig kandidat til kommunestyret som hadde mistet sin plass på grunn av at hun ikke stod i manntallet. De brukte Jarlsberg og Larviks Amtstidende som redskap ved hjelp av et inserat der de drev rene paragrafrytteriet i formannskapsloven for å forsvare sin kandidat. Gjennom sin oppvisning i forståelsen av lovverket, kjempet de for sin lokale, kvinnelige bystyrekandidat.

Hortens venstreavis var ikke veldig engasjert i kvinnestemmeretten, men det var Larviks venstreavis, Østlandsposten. Avisen roste reformen og dens innhold og hilset kvinnene med glede velkommen i det offentlige liv. Den fungerte som drahjelp for Augusta Abrahamsen og hennes kampfeller i Larvik, og den forsøkte å mobilisere kvinnene til valgdeltagelse. Den konservative avisen, Jarlsberg og Larviks Amtstidende, var mer distansert til kvinnestemmeretten, men ikke direkte negativ. Den harselerte med den, men så likevel det nyttige i at kvinnene kunne fungere som en motvekt mot den alminnelige mannlige stemmeretten.

Tre av leddene av L.K.S.F., foreningene i Tønsberg, Larvik og Sandefjord, slet med manglende oppslutning og interesse i perioden 1902 - 1907. En del kvinner mente at det var nok at kvinnene hadde fått kommunal stemmerett etter census. Viktige støttespillere for kvinnestemmerettsarbeidet i fylket, Othilie Utheim og Marie Høeg fra Horten og Augusta Abrahamsen fra Larvik, flyttet fra Vestfold, to av dem fulgte sine ektemenn til nye embeter, en startet selv ny næringsvirksomhet og flyttet nærmere politikkenes rikssentrum. I en periode etter Abrahamsens flytting fra Larvik, var Kvinnestemmerettsforeningen i ferd med å falle fra hverandre. Den viste seg å være en skjør organisasjon når den samlende kraft forsvant, Abrahamsens rolle som initiativrik og organiserende aktør har vært betydningfull. Men leddet ble rekonstituert i 1905, etter besøk av Fredrikke Marie Qvam, som forsøkte å vekke kvinnestemmerettsengasjementet igjen. Imidlertid nådde leddet aldri den popularitet det hadde hatt mens Abrahamsen var leder. Etter at leddet i Larvik ble rekonstituert, fikk det en mer "husmoderlig" profil, og var ikke lenger så knyttet til den politiske linjen hvor kvinnestemmerett var foreningens mål og mening.

Ingen av lokalavisene i Larvik var veldig engasjert i kvinnestemmerettsspørsmålet i perioden, imidlertid roste avisene kvinnens innsats i 1905 og refererte fra kvinnens innsamlingsarbeid. Avisene ble i stort monn kvinnenes redskap i den "uoffisielle folkeavstemningen" - de ga informasjon, støtte og ros til kvinnene.

Kvinnestemmerettsforeningen var restituert, og lærerinnen Josefine Sørvig overtok ledervervet. I Larvik var kvinner med ulik politisk tilhørighet engasjert i foreningen, også Arbeiderpartiets kandidat til bystyret, Louise Engvoldsen, var medlem av foreningen.. Det kan ha vært vanskeligere for kvinnene å arbeide mot et felles mål, nemlig kvinnestemmeretten, ettersom deres politiske engasjement ble mer formalisert og de på et vis ble politiske motstandere i lokalpolitikken. Kvinnene har trolig heller ikke vært enige i det endelige målet for stemmerettskampen, kanskje har noen av de konservative kvinnene i 1907 ment at en statsborgerlig stemmerett etter census på det daværende tidspunkt var tilstrekkelig. Den mest intensive perioden i kvinnesakskvinnens stemmerettskamp var trolig over. Saken var vunnet for de velstående kvinnene. Noen mistet interessen, mens andre falt fra fordi de identifiserte seg med mer konservativ politikk. Kvinnesakskvinnene var, med få unntak, borgerlige av miljøbakgrunn og innstilling. Kanskje kan Stemmerettsforeningens "andre" aktiviteter – sosialt engasjement, kursing, filantropisk arbeid – ha hjulpet foreningen til å holde på medlemmene i Larvik. Disse aktivitetene tok til dels oppmerksomheten bort fra den evige kampen for stemmeretten som for mange var svært politisk betinget.

Interessen for kvinnestemmerettsarbeidet i Vestfold i perioden 1907 til 1910 hadde avtatt betraktelig. Men Josefine Sørvig og Stemmerettsforeningen var aktiv i perioden og forsøkte å skolere og utdanne kvinnene til den nye statsborgerrollen - kvinnene skulle stemme for første gang ved Stortingsvalg i 1909. Lokalavisene engasjerte seg i 1909 i alle Vestfoldbyene for å sanke kvinnestemmer og for å motivere kvinnene til å stille opp ved Stortingsvalget og gjøre sin statsborgerplikt. Venstreavisen i Larvik, Østlandsposten, brukte mye spalteplass på dette. Lokalavisene fokuserte på kvinnens nye statsborgerlige rolle - mye ut fra politisk taktikk og stemmesankingsstrategi.

Alminnelig kommunal stemmerett for kvinner ble innført i juni 1910. På det tidspunktet var bare to av fylkets stemmerettsforeninger aktive, Larviks og Holmestrand's ledd av L.K.S.F.. Begge foreningene hadde imidlertid endret sin struktur og sitt innhold noe, men det ble arrangert møter i foreningene som tok sikte på å skolere kvinnene og fremme forståelse og kunnskap om felt innenfor kvinnens nye rolle - samfunnsrollen.

Ingen av de borgerlige avisene i Vestfold var veldig opptatt av kvinnestemmeretten i 1910, men de fleste refererte fra stortingsdebatten og informerte om reformen. Ved kommunevalget 1910 hadde alle kvinner over 25 år stemmerett, og avisene agiterte for kvinners frammøte ved valget, men ikke i den grad de hadde gjort ved tidligere valg.

I tiden fram mot 1913 var den borgerlige lokalpresse i Vestfold ikke særlig engasjert i kvinnestemmeretten. Det var den heller ikke i Larvik. Kvinnestemmerettsforeningene i Larvik hadde på dette tidspunktet mer karakter av en diskusjonsforening som var opptatt av sosiale spørsmål og diskusjonstemaer.

11. juni 1913 fikk kvinnene i Norge alminnelig stemmerett. Lokalavisene i Larvik var imidlertid ikke spesielt engasjerte i dette, saken var programfestet av alle politiske partier, og det var politisk enighet om at denne reformen skulle gjennomføres i Norge. L.K.S.F.s ledd i Larvik ble lagt ned i 1913/1914, og Kvinnerådet som var dannet i 1912 overtok mye av leddets funksjoner.

3. 2. Hvalfangerbyen Sandefjord

Sandefjords innbyggertall steg fra 2452 i 1875 til 4869 i 1900. Det var en by i vekst. 1) Skipsfart og hval- og selfangst var viktige næringsveier i Sandefjord. Det fantes mange redere i byen, og gamle Sandefjordslekter hadde sine rederier gjennom generasjoner. Chr. Christensen sendte den første hvalfangstspedisjonen fra Sandefjord til Sørishavet i 1905, og i årene fram til 1912 ble det etablert 25 hvalfangstselskaper i byen. Sandefjord opplevde økonomisk oppgang, og hvalfangsten skapte positive ringvirkninger i byens øvrige næringsliv. Sandefjordmannen Carl Anton Larsen startet den første fangststasjonen på Syd Georgia i 1904. Framnæs Mek. Verksted fikk store arbeidsoppgaver i forbindelse med fangstflåten. Videreforedling av hvalprodukter skapte også lokale arbeidsplasser. I 1900 var Sandefjord utsatt for en bybrann der store deler av sentrum ble ødelagt og mye av byen måtte bygges opp på nytt. Sandefjord var på mange vis en konservativ kystby godt forankret i nettverket rundt de gamle rederslektene i byen.

Sandefjord var som Horten preget av klasseskiller og fasttømrede oppfatninger av hvor individets plass skulle være i samfunnsordningen. Hvordan ble tanker om kvinnestemmeretten mottatt i denne byen hvor konservativ ideologi i mange kretser stod sterkt og hvor nedarvede tradisjoner og holdning til kjønnsordning var rotfestet i befolkningen? I Sandefjord var kvinnene vant til å være alene i store deler av året mens menn var på hvalfangst. Hadde dette noen betydning for kvinneaktiviteten i byen?

3. 2. 1. Dorothea Christensen - husmorsak og hustellundervisning i fokus

Kvinnene som arbeidet for kvinnestemmerett innenfor KSF, arbeidet gjennom petisjoner til Stortinget, brevskrivning, inserater i avisene og foredragsturneer. Gina Krog gjorde en foredragsturne for å rekruttere medlemmer til nye stemmerettsforeninger for KSF i 1893. 2) Men hun holdt ikke samme foredrag hvert sted hun var. På Eidsvoll holdt hun foredraget ”Kvinnesak og stemmerett”, mens hun i Sandefjord talte om arbeid og stemmerett. Moksnes mener at dette kan ha vært av taktiske grunner. I Sandefjord hadde nemlig en gruppe kvinner satt i gang et skolekjøkken med private midler for å gi jentene i folkeskolen undervisning i husstell. Dette kaller Moksnes et ledd i ”husmorsak”.

Dorothea Christensen var en innflytelsesrik lederskikkelse i Sandefjord. Hun var på sitt vis opptatt av kvinnesak, men mente at kvinnens primære oppgaver var knyttet til hjemmet og at alt som forbedret kvinnens situasjon var kvinnesak. For henne var det viktig å profesjonalisere husmoryrket. Hun var gift med distriktslegen i Sandefjord, Julius Christensen, en av byens markante Høyremenn. Hun var født i 1847 og var hustell-lærer og kokebokforfatter, og hun kjempet for kvinnenes dyktiggjørelse som husmødre og ble en pioner innen hustellundervisningen. Hun gikk i spissen for dette arbeidet godt hjulpet av Henriette Ebbesen, som underviste ved Statens lærerinnkurs i huslig økonomi og matlagning. Dorothea Christensen tok i 1890 initiativet til en privat pengeinnsamling og opprettet det første skolekjøkkenet i Norge i Sandefjord. Ebbesen og Christensen utgjorde et godt fungerende team, Ebbesen kokte og underviste, Christensen skrev. Hun skrev flere hundre artikler i riksdekkende aviser og tidsskrift og var i en periode fast medarbeider i Morgenbladet. Seinere ble Henriette Ebbesen gift med Dorothea Christensens svoger.³⁾ Hun var politisk aktiv og var den første kvinnen i Sandefjord bystyre. Hun var også med i vergerådet og i fattigstyret i Sandefjord.

Dorothea Christensen gjorde noen år seinere forsøk på å erobre Norsk Kvinnesaksforening og omforme den til en husmorforening. Hun mente NKF hadde vært for prinsipiell i sitt arbeid og lagt altfor liten vekt på rent praktiske reformer. Skulle foreningen make å samle kvinnene, måtte den først engasjere seg i de dagsaktuelle praktiske krav. Men NKF følte at dette ville svekke slagkraften i rene kvinnesaksspørsmål, det hadde ikke noe med det egentlige kvinnesaksarbeidet å gjøre. Så Dorothea Christensens forslag førte ikke fram. Og dette resulterte i at hun tok initiativet til stiftelsen av "Hjemmenes Vel" i 1898 - spiren til Norges Husmorforening.⁴⁾ Christensen skrev en artikkel i "Husmoderen" i 1897, dette ble "den tennende gnisten". Artikkelen het "Vi husmødre slutter oss sammen." Hun foreslo at en velferdskomite skulle dannes og ga programutkast for denne. Dette ble grunnlaget for Hjemmenes Vels lover. Hun betraktes derfor som Hjemmenes Vels stifter.

Dorothea Christensen døde i 1908. ⁵⁾ Christensen hadde vært en aktiv kvinne på flere felt, og la nok med sine føringer for hvordan kvinnesak skulle tolkes, rammer for hvilken form kvinnesaksarbeidet skulle få i Sandefjord. Hun hadde virket som lærerinne i private hjem før hun giftet seg og stiftet da stemmerett for kvinner ble innført i 1901, en diskusjonsforening for kvinner i Sandefjord. ⁶⁾ Hun utarbeidet også sammen med Henriette Wulfsberg i 1899 en innstilling for Kirkedepartementet om statsstøtte til husmorskolen, og hun fikk i stand folkebibliotek, vevstue, husflidstue og skomakerkurs. Dorothea Christensen ble i 1907 innvalgt i bystyret i Sandefjord, og samme år oppnevnt til en departemental komite som skulle utrede spørsmålet om opprettelse av en høyskole for skolekjøkkenlærerinner.⁷⁾

Av de foreninger som hadde tilknytning til Norske Kvinner Nasjonalråd, var Hjemmenes Vel, i følge Tokheim, den som klarest hadde sitt utgangspunkt i de øvre sosiale lag. ⁸⁾ Foreningen begynte som en interesseorganisasjon for bedre stilte husmødre, eller fruer, som Tokheim påpeker at de selv kalte seg. Medlemmene i Hjemmenes Vel var i all hovedsak rekruttert fra borgerskapet.

Etter at Dorothea Christensen hadde stiftet Hjemmenes Vel i 1898, tok hun kontakt på ny med NKF, og hun foreslo å slå foreningene sammen. Hun mente foreningene ville få mer makt om de slo seg sammen og dannet en større organisasjon.⁹⁾ Selv om mange delte Christensens syn, fikk forslaget sterk kritikk innenfor kvinnesaksbevegelsen. Men akkurat på dette tidspunktet var det en splittelse i kvinnestemmerettsarbeidet, noen kvinnen brøt ut fra KSF og dannet L.K.S.F. Dette fikk stor oppmerksomhet, og Hjemmenes Vels initiativ ble ikke lagt så mye

merke til. Men Tokheim peker på at dette initiativet avdekker at det fantes en forskjell i synet på kvinnesak. Mens de fleste aktive innenfor NKF mente at kvinnesak innebar prinsipiell likestilling med mannen, mente Dorothea Christensen at kvinnesak omfattet ethvert initiativ som tok sikte på å lette kvinners daglige gjøremål.

I 1893 var det viktig at Gina Krog talte til kvinnene i Sandefjord - Dorothea Christensens hjemby - på en måte som appellerte til de aktive kvinnene i byen. Hun sa at hun langt på vei var enig i at kvinner burde vende tilbake til husarbeid og jordbruk - men med bakgrunn i utdanning. Kvinner var uforberedt blitt kastet ut i fabrikkarbeid og var elendig betalte ofre for storindustriens makt. Også staten betalte kvinner dårligere enn menn for samme arbeid. Stemmerett var middelet til å oppheve kvinnenes "stebarnslodd". Det hadde vært forsøk på å stifte en kvinnestemmerettsforening i byen tidlig på 1890-tallet, men denne ble av kort varighet. 10) Kan hende var det ikke det helt rette miljøet for en stemmerettsforening i denne byen, i hvert fall ikke i miljøet rundt Dorothea Christensen

Tone Hellesund viser til en dreining av husmorsaken etter århundreskiftet - mens kvinnesaksbevegelsen i de første tiårene hadde lagt vekt på kvinners inntreden i det offentlige liv, ble det i tiårene etter århundreskiftet flere og flere kvinner som engasjerte seg i saker som angikk kvinnen som husmor og mor. 11) Kari Melby mener årene 1900 til 1950 var "husmorens epoke", og kaller denne prosessen en "husmorisering" av norske kvinner. 12) Husmorsaken samlet kvinnene og ble massenes kvinnesak. Dorothea Christensen levde ikke lenge nok til å oppleve dette, men dominerte kvinnesaksmiljøet i Sandefjord i den tiden hun levde og utøvet sitt samfunnsengasjement ut fra sitt verdiståsted. Flere kvinnesaksforeninger var fra 1890-årene opptatt av "husmorsak" som skolekjøkken, husstellkurs og husmorskoler, og det var bred enighet innad i kvinnebevegelsen om å sette husmorsak på agendaen. 13)

Wenche Malo Windstad viser i sin hovedoppgave om Norske Kvinners Sanitetsforening at det var en sammenheng mellom denne foreningen og arbeidet for kvinnestemmerett. Hun betrakter KSF som en klar del av kvinnebevegelsen, og mener at kvinneorganisasjonene ble innebygd i det politiske system på et vis, slik at de fikk innpass i partiene og i den statlige og kommunale politiske styringen. Hun mener også at Sanitetsforeningen var en strategi for kvinnestemmeretten ved å forberede, bevisstgjøre og synliggjøre kvinner på den offentlige arena gjennom sin virksomhet. Fredrikke Marie Qvam uttalte at hun håpet at kvinnene gjennom arbeidet i Sanitetsforeningen ville utvikle seg slik at de kunne fylle de krav som borgerretten ville stille til dem etter hvert. Selv om kvinnene arbeidet med oppgaver som tradisjonelt var knyttet til kvinneansvar, definerte hun foreningens arbeid som en del av kvinnesaksarbeidet. 14)

Noter

1) Knut Hougen: Sandefjords historie 1932 s. 150

2) Moksnes 1984 s. 190

3) Norsk biografisk leksikon

4) Moksnes 1984 s. 190

5) Høeg og Mørck 1914 s. 436

6) Hougen 1932 s. 316

7) Norsk biografisk leksikon

Henriette Wulfsberg (1843 – 1906) Lærerinne. Overtok pikeskole i Drammen. Åpnet skolekjøkken ved skolen sin og samarbeidet med Christensen i Sandefjord.

8) Tokheim, Marit: "Norske Kvinners Nasjonalråd 1904 – 1916." Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen. Våren 1975 s. 20

9) ibid s. 24

10) Moksnes 1984 s. 190

11) Hellesund 2003 s. 185

- 12) Kari Melby i Hellesund 2003
 13) Elisabeth Lønnå i Hellesund 2003
 14) Windstad 1998

3. 2. 2. Kvinneorganisering i Sandefjord med en husmoderlig tilnærming til kvinnesaken

I 1889 holdt Kvinnestemmerettsforeningens Anna Bugge foredrag i Sandefjord om kvinnestemmeretten. Etter hennes agitasjonsforedrag underskrev 19 Sandefjordskvinner petisjonen som skulle leveres Stortinget til støtte for et lovforslag for stemmerett for kvinner som oppfylte grunnlovens stemmerettsbetingelser. 1) Vi finner ingen av disse 19 kvinnenavn på medlemslista til Sandefjords ledd av L.K.S.F. som startet opp i 1898, antallet navn er det samme, men ingen av navnene er identiske. Av de 19 kvinnene som skrev under på petisjonen i 1889, finner vi igjen 6 i folketellingen for Sandefjord av 1900. 2) 2 er ugifte, 2 er enker og 2 er gifte:

Tabell 15 Underskrifter fra Sandefjordskvinner på petisjonen til Stortinget 1890

Status	Yrke	Alder
Ugift	bestyrer hus	21 år
"	bestyrerinne	23 år
Enke	huseier	64 år
"	blomster/likpynt	21 år
Gift	Mann: byggmester	42 år
"	Mann: stuert	41 år

Utvalget er for lite til å si noe entydig om strukturen i den kvinnegruppen som skrev under petisjonen i Sandefjord, men i likhet med hva vi fant i Larvik, ser vi at det ikke er noen homogen gruppe som har satt navnet sitt på petisjonen med krav om kvinnestemmerett. Marie Kjølsestet hevdet i sin artikkel om kvinnestemmeretten at det i Sandefjord ble dannet stemmerettsforening allerede i 1893. 3) Våren 1893 var det stemmerettsforeninger i Eidsvoll, Hamar og Elverum ved siden av i Sandefjord. 4) Sandefjord har vært en av de første i landet, et resultat av agitasjonskampanjen som skulle få i gang klubber eller mindre foreninger av KSF rundt om i Norge. Men hvorvidt dette har vært en stemmerettsforening eller en kvinnesaksforening, er noe uklart. Kanskje var skillet mellom disse uvesentlig på begynnelsen av 1890-årene. Finn Olstad sier i Sandefjords historie 5) at det ble dannet en kvinnesaksforening for Sandefjord og omegn allerede i 1893 etter at kvinnesaksforkjemperen Gina Krog hadde vært i byen og holdt foredrag. Ved forhandlingene i Odelstinget 29. april 1896 angående forandringer i formannskapslovene, ble det referert to telegrammer som var kommet inn til Stortinget, et fra Trondheim og et fra Sandefjord. Telegrammet fra Sandefjord lød: "Sandefjords kvindesagsforening haaber Norges kaarne idag viser samme retfærdighed mod kvinder som mænd." 6) Dette ble lest opp av Odeltingspresidenten,

Stemmerettsforeningen i Sandefjord på begynnelsen av 1890-tallet levde en heller anonym tilværelse. Men i protokollen for L.K.S.F.'s hovedorganisasjon står Sandefjord oppført med stemmerettsforening også i 1898. 7) I oversikten over årene 1898 til 1902 står det oppført 19 Sandefjordskvinner. Av disse er 14 kvinner gifte. Fire av disse har fått anført mannens yrke, vi finner fru apoteker Brun, fru prostinde Lange, fru sagfører Mjøen og fru kjøbmand Gulbrandsen. Disse kvinnene representerte byen øvre sosiale lag. **Utfra** betalt kontingent kan vi sette opp følgende oversikt for Sandefjords ledd av L.K.S.F.:

Tabell 16 Betalende medlemmer av Sandefjords ledd av L.K.S.F. 1898 - 1909

1898:	3 betalende medlemmer
1899:	3 betalende medlemmer
1900:	19 betalende medlemmer
1901:	17 betalende medlemmer
1904:	14 betalende medlemmer
1908:	10 betalende medlemmer
1909:	10 betalende medlemmer

Man må kunne trekke de slutninger at interessen for stemmerettsarbeidet ikke har vært overveldende blant Sandefjordkvinnene. Imidlertid har interessen tatt seg opp ved århundreskiftet. Henriette Ebbesen, Dorothea Christensens medhjelper, var foreningens trofaste formann, og hun var med fra begynnelsen av.

Ved å bruke folketellingen av 1900, kan vi få en viss bakgrunn på de 19 medlemmene av foreningen i 1900. 8) Vi kan sette opp følgende oversikt over medlemmene:

Tabell 17 Medlemmer av Sandefjords ledd av L.K.S.F. 1900

Ugifte medlemmer:

Lærerinne	25 år
Lærerinne	41 år
Lærerinne	ukjent alder
Lever av rentepenger	47 år
Datter av sogneprest, hjelper i huset	27 år

Gifte medlemmer. Ektemannens yrke:

Apoteker	45 år
Huseier (enke)	64 år
Slagter og pølsemaker	28 år
Prost	ukjent alder
Kullhandler	43 år
Sagfører	ukjent alder
Kolonialhandler	53 år
Dampskipsekspeditør	43 år
Sogneprest	55 år
Lærerinne (eget yrke)	ukjent alder
Pølsemaker	43 år
Skipsreder	26 år
Jordbruksskolen for døve, lærer	ukjent alder

Aldersnittet er 41,5. Det er en lite homogen medlemsgruppe, i hvert fall når det gjelder de gifte kvinnene. Av de ugifte var lærerinnene i majoritet.

Kvinnene i Sandefjord besluttet i 1901 å henstille til Høyres og Venstres felles valgkomiteer om å ta opp fire kvinner på kompromislisten for kommunevalget høsten 1901. Dette kunne leses i Hortensavisen Gjengangeren 29. juni 1901. Kvinnene skulle nå delta ved kommunevalget, og dette initiativet vakte engasjement fra Sandefjordkvinnenes side. Men kom dette initiativet fra Sandefjords stemmerettsforening? I følge L.K.S.F.'s protokoll holdt fru sogneprost Norman, et av medlemmene i leddet, foredrag i Sandefjords ledd 1901. 9) Ellers er det lite tilgjengelige kilder om leddets arbeid, og derfor usikkert om dette leddet egentlig har vært aktivt på dette tidspunktet. Augusta Abrahamsen fra Larvik besøkte nemlig Sandefjord med foredrag i september 1901. 10) Vestfold annonserte:

"Kommunal stemmeret for kvinder. Fru overrettsagfører Abrahamsen holder foredrag i godtemplarlokalet den 22 kl. 5 eftermiddag. Entre 10 øre" 11)

Sandefjords Blad refererte fra møtet. Abrahamsens foredrag het "Bør kvinnene organisere seg". Foredraget hadde samlet "en anseelig interessert tilhørerskare, der med spændt opmerksomhed fulgte det greie, velformede og tildels stemningsrige foredrag." Hovedinnholdet i foredraget gikk, i følge avisen, ut på å klargjøre for de kvinnene som hadde fått stemmerett, at de ikke uten videre kunne la denne retten ligge og overlate til mennene alene å sysle med kommunenes ve og vel. Det var mennene som hadde åpnet dørene for kvinnene og ønsket dem velkommen til samarbeid, og det var derfor kvinnes plikt å gjøre sitt beste i det offentlige rom. Det var flere områder der kvinnene kunne yte betydelige bidrag til en heldig kommunepolitikk. Augusta Abrahamsen hadde anbefalt at man i Sandefjord som på mange andre steder, burde stifte en kvinnesaksforening og melde denne inn i landsforeningen. Da ville kvinnene få mer kjennskap til det kommunale liv og få anledning til å gjøre sin innflytelse gjeldende. Foredraget hadde fått "kraftigt bifald", og etter at mennene hadde forlatt salen, hadde kvinnene drøftet spørsmålet om opprettelse av en slik forening som Abrahamsen hadde foreslått. Det var imidlertid enighet om at kvinnene i Sandefjord ikke skulle "tage et saadant skridt nu." Doroteha Christensen hadde foreslått at det skulle vedtas følgende:

"Stemmeberettigede kvinder hersteds besluttede i møde den 22de ds at underrette den ærede valgbestyrelse om, at 4 kvinder ønskes indvalgte i kommunestyret. Denne henvendelse vil blive tilstillet den forenede valgkomite."

Det tyder på at det leddet i Sandefjord levde en heller passiv og anonym tilværelse. Kanskje har det vært et "sovende" ledd, kanskje har det kun vært et lite antall kvinner som har vært engasjert i kvinnestemmerettsspørsmålet. Da Augusta Abrahamsen foreslo at det skulle dannes en kvinnesaksforening i Sandefjord, kan det ikke ha vært noen robust kvinneorganisering i forhold til kvinnestemmerettsarbeidet på dette tidspunktet. Sandefjordskvinnene klarte heller ikke å enes om å danne et nytt ledd eller blåse liv i det gamle. Sandefjords Blad holdt en konservativ profil, og avisredaksjonen kommenterte den manglende vilje hos kvinnene i Sandefjord:

"Kvindernes program. Sandefjords kvinder har altsaa ikke - foreløbig ialfald - villet gaa til at danne en kvindesagsforening og slutte sig til landsorganisationen. De afgjørende grunde herfor var visstnok forskjellige. Som bekjendt er foreningernes antal i vor tid noksaa stort, saa det er ingen let sag at holde liv i dem alle. Dertil er vel det program, som den kvindelige landsforening kjæmper for, i noksaa udpræget grad politik. Vi tror derfor, at Sandefjords kvinder handlede klogt ved ikke straks at tage et saadant skridt."

Redaksjonen i Sandefjords Blad brukte betegnelsen "kvindesagsforening" om noe som helt sikkert var en stemmerettsforening - eller et lokalt ledd av L.K.S.F. Jeg vil anta at det var en stemmerettsforening Abrahamsen hadde forsøkt å få dannet i Sandefjord. Hvorfor protokollen til L.K.S. F. sentralt opererer med et eksisterende ledd i Sandefjord, er imidlertid heller uklart.

Men ikke alle var fornøyd med den manglende interessen for en kvinnestemmerettsforening i Sandefjord. Sandefjords Blad tok kort tid etter 12) inn et lengre inserat fra en utflyttet kvinne i Kristiania som kommenterte Augusta Abrahamsens utspill i byen. Hun undertegnet med P.C.I. Hun skrev:

"Det interesserede mig nemlig meget at se, hvorledes fru overrettsagfører Abrahamsens foredrag var løbet af. Nu - at dette i alle maader blev vellykket, var jeg ikke i tvil om; men jeg undres paa, om det vilde sætte frugt i oprettelsen af en landskvindestemmeretsforening. Jeg kan ikke tænke mig andet, end at det var en slig forening foredragholdersken foreslog og ikke som i Deres referat fra mødet nævnt en "kvindesagforening"."

Innsenderen pekte på at det var dannet en rekke ledd rundt i Norge, og Sandefjord burde ha vært med på å danne et ledd i denne kjeden. Flere foreninger var kombinerte kvinnesaks- og stemmerettsforeninger og tok opp ulike temaer på sine møter. Noen hadde også en mer selskapeleg profil. Kvinnene fikk øve seg opp i diskusjonsteknikk, og var dermed bedre rustet til å møte og gå inn i samfunnsrollen.

P.C.I. tok også tak i påstanden om at man ikke burde melde seg inn i hovedforeningen fordi den var for politisk. Det var nemlig denne organisasjonens styrke at den var løsrevet fra splittende politikk, hevdet hun. Kvinner fra ulike partier var medlemmer, som samlet seg om arbeidet for kvinnestemmeretten. Innsenderen ironiserte også over det faktum at kvinnene i Sandefjord ikke ønsket å engasjere seg i edruelighetsarbeidet, noe som hun fant var et viktig samfunnsengasjement. Hun argumenterte også for at kvinnene burde stille opp en egen upolitisk liste som var fri for ødeleggende partipolitikk.

Det er som nevnt lite kildemateriell å støtte seg til når det gjelder Sandefjords ledd av L.K.S.F.s arbeid. Av brev fra sekretæren i L.K.S.F., Antonie Borchsenius, til Henriette Ebbesen i Sandefjords ledd 1904, kan vi forstå at Sandefjordsleddet ikke støttet Hortens og Drammens utspill for å få endret lovene i L.K.S.F. Sekretæren takket Ebbesen for støtten. Av samme brev kan vi se at Sandefjords ledd i 1904 hadde 14 betalende medlemmer. 13) Men det kan virke som om dette leddet nok var et passivt ledd når det gjaldt aktiviteter og initiativ, antakelig var det en liten gruppe kvinner som holdt leddet i live gjennom sitt engasjement for kvinnestemmeretten.. Det kan også ha vært enkeltmedlemmer i byen som følte tilhørighet til L.K.S.F.

Sandefjords Blad var opptatt av å argumentere for at kvinnene i Sandefjord ikke burde stifte en stemmerettsforening etter at Augusta Abrahamsen hadde vært der. Men avisen påskyndet en stiftelse av en kvinnelig diskusjonsforening:

"Hermed vil vi dog ikke have udtalt at de stemmeberettigede kvinder bør forsvinde i vælgermassen som "stemmekvæg". Paa ingen maade. Kvinderne har virkelig sine særoppgaver at løse, og vi noterer med tilfredshed at det er os bekjendt at Sandefjords kvinder ikke agter at gaa disse opgaver ligegyldig forbi. Antagelig vil denne virksomhed forme sig som enslags diskussionsforening, hvor alle interesserede nu og da kan komme sammen - dels for at høre et foredrag, dels for nærmere at drøfte enkelte spørgsmaal, som ligger kvindens livsgjærning nær. Blandt de emner som paa disse møder tænkes behandlet, har vi hørt nævne: huslig økonomi, barneopdragelse, opkjøbvæsenet samt skole- og fattigvæsenet. Vi behøver ikke at sige noget om gavnligheden af en saaden virksomhed af og iblandt vort steds kvinder. Det siger sig selv. Vi vil bare tilføie: held og lykke til arbeidet! Og udholdenhed!" 14)

Sandefjords Blad refererte også fra stiftelsesmøtet til Kvinnernes samtaleforening. 15) Foreningen hadde blitt stiftet med 105 medlemmer og ble omtalt som "Kvindernes samtaleforening". Det ble nominert 6 kvinner som skulle komme i betraktning ved oppsettet av representatlistene. Så selv om Abrahamsens foredrag ikke avstedkom en kvinnestemmerettsforening i Sandefjord, ble det i hvert fall dannet en kvinnelig samtaleforening med mange medlemmer:

"Kvindernes møde. - Forening stiftet. - Nomination af kandidater. Efter indbydelse af interesserede kvinder afholdtes igaar aftes i kommunelokalet hersteds et talrigt besøgt møde af stemmeberettigede kvinder fra byen og omegn. Fru dr. Christensen holdt det indledende foredrag, hvori hun anbefaled dannelse af en samtaleforening for kvinder. En saaden forenings opgave vilde i tilfælde være at behandle de kvinderne vedrørende aktuelle sager. Foreningen burde omfatte saavel byens som omegnens kvinder. Efter foredragets slutning besluttedes en saadan forening dannet. Der tegnet sig paa stedet 105 medlemmer. 16)

Dorothea Christensen ble selv formann i foreningen. Hun var primus motor i dette kvinnemiljøet og hadde nok mye makt over hvilken form organiseringen skulle ha. Med sitt husmoderlige ståsted styrte hun Sandefjordskvinnene i den retningen hun mente var riktig. Avisen offentliggjorde styret i foreningen og sammenholder vi dette med Folketellingen av 1900, finner vi følgende sammensetning av styret i kvinnenenes samtaleforening 1901:

Tabell 18 Styret i kvinnenenes samtaleforening i Sandefjord 1901

Funksjon	Status	Ektemannens yrke	Eget yrke	Alder
formann	gift	privatpraktiserende lege og skipsreder	journalist	54 år
styremedlem	gift	kallskapellan		39 år
styremedlem	gift	dampskipsexp og assuranceagent		44 år
styremedlem	ugift		lærerinne middelskolen	52 år
styremedlem	ugift		lærerinne folkeskolen	42 år
suppleant	gift	kirkesanger, lærer middelskolen		60 år
suppleant	gift	dampskipsfører		38 år

Aldersgjennomsnittet i styret er 47 år, og vi finner at det er et styre bestående av borgerskapets kvinner. Også denne foreningen har tilknytning til skolemiljøet. Foreningen nominerte de 6 kvinner til valglistene.

Vestfold karakteriserte møtet på følgende måte:

"Det kan bemærkes, hvad en af mødets deltagere meddeler os, at diskussionen har et sagligt og roligt præg, ligesom idet hele tat mødets ledelse foregik præstist og parlamentarisk."

Kvinnene i Sandefjord stiftet altså i 1901 en samtaleforening for kvinner på initiativ fra Dorothea Christensen. Den var mindre politisk og mindre provoserende i sin form enn en kvinnestemmerettsforening ville vært. Også i Horten så vi at en diskusjonsforening ble stiftet et par år forut for stemmerettsforeningen. Samtaleforeningen i Sandefjord overtok en del av de oppgavene som naturlig ville ha falt på en kvinnestemmerettsforening. Denne foreningsformen var dessuten mer i tråd med den "husmoderlige" og moderate kvinnesak som Christensen og hennes krets frontet. Foreningens formål var å behandle de saker som var aktuelle for kvinnen, og hadde dermed ikke den presise og konkrete målsetning som en kvinnestemmerettsforening vanligvis hadde.

En av de sakene som samtaleforeningen behandlet, som i sterk grad angikk kvinnene, var "uekte barns arverett". 17) "Kvindernes samtaleforening havde i gaar sammenkaldt Sandefj. og Sandehereds kvinder for at diskutere lovforslaget om uegte børns arveret." 18) Sandefjords kommunestyre hadde den forutgående våren uttalt at det ønsket arverett for utenomekteskapelige fødte barn etter faren og hans familie - men ingen av de kvinnelige kommunestyrerepresentantene hadde vært til stede. Derfor ønsket Samtaleforeningen å innby til et møte slik at også kvinnene kunne få uttale seg om dette. Etter at foreningens formann, Dorothea Christensen, hadde kommet med en utredning, ble en resolusjon vedtatt som gikk ut på at Sandefjords kvinner ønsket en forbedring av loven som skulle beskytte "det uegte barn og dets mor". Men de ønsket ikke som hovedregel arverett for det utenomekteskapelig fødte barn etter faren og hans familie - det ville ha "skjæbnesvangre og omstyrte følger for

familielivet, hvorpaa samfundet er bygget." Kvinnene ønsket å beskytte hustruen i denne sammenheng, hun var bæreren av de tradisjonelle familieverdiene som den konservative foreningen satte høyt.

Få dager seinere kom det en reaksjon på denne uttalelsen i form av et leserbrev. 19) Innsenderen påpekte at lovforslaget om "uægte barns arverett" visstnok hadde mange motstandere blant kvinnene. Denne motstand var vanskelig å forstå, man burde heller oppmuntre til ærlighet og sannhet enn fortielse og hemmeligholdelse.

Men Kvinnenes samtaleforening engasjerte seg også i kvinnenes stemmegivning 1904. Sandefjords Blad informerte om at foreningen skulle ha møte hvor også ikke-medlemmer var velkomne. 20) Etter foredrag og diskusjon ville det bli en redegjørelse om det forestående kommunevalg. Avisen oppfordret enhver kvinne som på noen måte kunne, til å møte fram. I en notis kalt "Kvindernes samtaleforening" oppfordret Sandefjords Blad i 1905 kvinnene til å slutte seg til foreningen, som særlig ønsket flere kvinner fra landet. Sandeherred, Sandefjords nabokommune, var på det tidspunktet svakt representert i foreningen. 21) I desember 1905 holdt byfogd Johannessen foredrag i Kvinnenes samtaleforening om kvinnenes rettslige stilling. 22) Foredraget ble detaljert referert i Sandefjords Blad på første side.

Det er ikke så mye vi vet om Sandefjords ledd av L.K.S.F. i 1907. Men vi vet at i 1907 var kvinnene i Sandefjord med på å støtte aksjonen fra kvinnene landet over satt i verk overfor stortingsrepresentanter, angående innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner. 64 kvinner fra Sandefjord hadde, sammen med en rekke andre kvinner i landet, skrevet under på følgende henvendelse:

"Landskvindestemmeretsforeningen oversender herved en henstilling til Dem fra undertegnede kvinder over 25 aar, bosatte i Deres valgkreds om at arbeide og stemme for, at kvinders statsborgerlige stemmeret lovfæstes i den kommende stortingsperiode."

Denne henstillingen ble sendt til konstitusjonskomiteen fra 5 stortingsmenn. 23)

I følge L.K.S.F.'s protokoll, meldte Henriette Ebbesen seg ut av foreningen 20/4-1911. Men fra 1910 til 1915 står fremdeles Sandefjords ledd oppført med 6 medlemmer. Det kan ha vært en liten trofast gruppe som har holdt ut selv om kvinnestemmerett etter census var innført. Men Henriette Ebbesen var også medlem av Kvinnenes samtaleforening som hadde sprunget ut av kretsen rundt Dorothea Christensen og "Hjemmenes Vel".

I en lengre artikkel i Sandefjords Blad 6/4-1907 omtales Hjemmenes Vel som formannen i "Kvinnenes samtaleforening" i Sandefjord, Dorothea Christensen, hadde vært med på å stifte. Det var nødvendig med en slik samtaleforening slik samfunnet var, mente avisredaksjonen. Overalt sluttet likesinnede seg sammen i foreninger, som skulle arbeide for felles synsmåter og felles beste. Kvinnene hadde også sine særinteresser, som hus, barneoppdragelse, kvinners arbeid i kommunen og som frivillig sosialarbeider. Det var vanskelig å samle kvinnene under et felles banner, og det hadde heller vært tradisjon for i Norge å danne kvinnelige organisasjoner som tok opp de spørsmål som interesserte kvinnene, forberedte dem, diskuterte dem og etter hvert fant hensiktsmessige og nødvendige løsninger. Det hadde vært fordel for kvinnene om de kunne samles under en felles ledelse, valgt av en stor forening, der enkeltmedlemmene gjennom diskusjon kunne komme fram med særmeninger og gi råd. Stemmerettens og kvinnesakens tilhengere hadde kjempet dyktig og energisk, men hatt dårlig framgang, i følge avisen. De hadde bare klart å samle en liten del av landets kvinner.

Kvinnelig arbeidskraft var splittet opp i mange småforeninger som ikke "trakk sammen". Et større medlemstall ville kunne gi deres mening autoritet.

Sandefjords Blad fant løsningen i "Hjemmenes Vel":

"Som vi ved, ser det endelig ud til, at det har lykkedes at finde en basis at bygge en forening paa, som samler kvinderne i skarer, og det er "Hjemmenes Vel" s program. Dets ide ligger i selve navnet, det er noget virkeligt, noget alle kvinder forstaar, har hjerte og tanke for. Kristiania har endelig her faaet en kvindelig organisation, som optraeder paa kvinders vegne, som høres, raadspørges og repræsenteres overalt, hvor kvinders interesser berøres. "Hjemmenes Vel" har i kraft af sine tusinder af medlemmer kunnet udrette overmaade meget godt og nyttigt arbeide."

"Sandefjords og Sandehereds samtaleforening for kvinder" hadde forsøkt å samle kvinnene i lokalmiljøet på samme grunnlag som Hjemmenes Vel. Det var en lav kontingent, 50 øre pr. år, slik at alle kvinner fra ulike sosiale lag skulle kunne slutte seg til foreningen. Foreningen ønsket å få vakt den enkeltes interesse for foreningens forskjellige arbeidsgrener og å ha økonomisk utkomme til å tilkalle lønnede foredragsholdere, samtidig som det skulle avsettes noe til tjenestepikefondet som ennå ikke var satt ut i livet. Kvinnenes samtaleforening skulle holde sin årlige selskapelige sammenkomst 12. april 1907, og alle faste medlemmer og de som ønsket å melde seg inn, ble anmodet om å møte.

Sandefjords Blad trykte også deler av årsberetningen til kvinnenes samtaleforening. 24) Av samtaleemner som foreningen hadde hatt oppe i det forutgående år, var vedtektene for Sandefjords brygges fiskehandel, forsøpling i byen, sykepleie, barnekrybben, tjenestepikelegatet og Sandefjords torvs struktur. For å fremme en livligere deltagelse i diskusjonen, hadde foreningen bestemt at det innledende foredrag ikke skulle være så langt og detaljert, slik at det skulle være rom for kvinnene etterpå å komme med sine synspunkter i diskusjonen. Foreningen skulle skolere kvinnene og gi dem selvtillit i forhold til deltagelse i diskusjon og formulering av egne standpunkter.

Betzy Kjelsberg besøkte Samtaleforeningen i 1907 og snakket om kvinnestemmeretten:

"Som lønnet foredragholder har fru Kjelsberg talt om stemmeretten, der jo nu er aktuell, baade fordi det ikke er umulig, at kvinder i denne valgperiod faar politisk stemmeret, og fordi vi til høsten har valg. Det var et meget greit og oplysende foredrag."

Vestfold hadde en omtale av dette møtet på forhånd. 25) Omtalen var skrevet av "bestyrelsen for Kvindernes samtaleforening":

"Da statsborgerlig stemmeret for kvinder ogsaa staar paa tapetet her i landet, har vi tænkt det vilde være af interesse at faa sagen udredet, for Sandefjords og Sandeherreds kvinder. I den anledning vil fru Betzy Kjelsberg fra Drammen førstk. fredag i Afholdslokalet, holde et foredrag over dette emne. Hvorefter om ønskes anledning til diskussion.(...)"

I 1906 var foreningens medlemstall 154. Foreningens overskudd var over 100 kroner som i sin helhet gikk til tjenestepikefondet. Formannen var fortsatt Dorothea Christensen, og med seg i styret hadde hun blant annet Henriette Ebbesen 26)

Emnene som Kvinnenes Samtaleforening tok opp, var svært varierte. I oktober 1907 holdt Dorothea Dahl foredrag om vegetarismen. 27) På dette møtet ble det nominert kvinner til kommunestyret. Kvinnenavnene ble oversendt partiorganisasjonene med anmodning om at kvinnene skulle bli opptatt på valglistene. Kvinnenes samtaleforening hadde overtatt mye av

oppgavene til stemmerettsforeningene, men var likevel en upolitisk og bredere engasjert forening, knyttet til den "husmoderlige linjen" innenfor kvinnesaken. Men foreningen hadde klart en allmenndannende funksjon i kvinnemiljøet og økte bevisstheten i forhold til samfunnsrollen hos kvinnene. Kvinnenes samtaleforening hadde i mars 1909 besøk av Johanne Sinding fra Tønsberg, tidligere formann av Tønsbergs ledd av L.K.S.F. Hun holdt foredrag om dyrebeskyttelsen, dette ble i sin helhet referert av Sandefjords Blad. 28) Aktivitetene i Samtaleforeningen var ikke mange i 1909, og Sandefjords ledd av L.K.S.F. var trolig nedlagt. Sandefjordskvinnene mistet dessuten en markant lederskikkelse innen kvinnemiljøet i Sandefjord, Dorothea Christensen døde i 1908.

Kvinnene fikk alminnelig kommunal stemmerett i 1910. Sandefjords Blad oppfordret Sandefjordskvinnene til å møte opp og høre på Margrete Christensens foredrag om kvinnene og kommunevalget: 29) "Kvinderne og valget." Margarete Christensen, født Ebbesen, var hustellærerinnen som hadde vært en av de mest trofaste til å arbeide for kvinne-stemmerett i Sandefjord. Hun hadde også vært sin svigerinne, Dorothea Christensens støttende samarbeidspartner. Kvinnenes samtaleforening fikk Margrete Christensen til å holde foredrag i foreningen om "kvindernes deltagelse i kommunevalget". Sandefjords Blad skrev at siden det var første gangen kvinner skulle gå til valg på samme vilkår som menn, skulle man tro at et slikt foredrag i Samtaleforeningen ville være aktuelt for mange. Kvinnene trengte å sette seg inn i hvordan man skulle forholde seg og hvorfor kvinnene måtte benytte seg av den nye retten som var gitt dem. Avisen skrev: "Man være samtaleforeningen taknemmelig for at de ved en anledning som denne aapner sine døre for alle kvinder."

Avisen roste Christensens innsats:

"Fru Christensen har holdt sit foredrag efter opfordring mange forskjellige steder, like op til Trondhjem og Kristiansund. Overalt blir det mottatt av de talrige tilhørere som et alvorlig vækkende, manende og oplysende foredrag. Vi vil derfor paa det stærkeste opfordre Sandefjords kvinder til at møte talrig frem paa tirsdag kl. 5 i ungdomslokalet. Foredraget er aldeles upolitisk og passer saaledes for alle standpunkter."

Høeg og Mørck omtaler Margrete Christensen i "Norske Kvinder". Det første forslaget om skolekjøkken fremkom i Kristiania i 1889. Det gikk ikke igjennom, men det ble opprettet et skolekjøkken i Sandefjord i 1890 ved privat innsamlede midler. Margrete Christensen ble den første skolekjøkkenlærerinnen i Norge og "ved sin praktiske dygtighet og sit varme hjertelag var hun vel skikket til at opta arbeidet." 30)

Mye av kvinneorganiseringen i Sandefjord var preget av svigerinnene Christensens engasjement for husmorsak og skolekjøkkentanken. Kvinneaktivitetene og tilnærmingen til kvinnesak og kvinnestemmerett ble farget av det konservative ståstedet disse aktørene hadde. Likevel arbeidet de på sin moderate måte for kvinnestemmerettens fremme, men på en forsiktigere måte enn det vi fant at Hortens- og Larvikskvinnene gjorde. Etter hvert fikk også Sandefjord og nabokommunen Sandeherred et felles kvinneråd som engasjerte seg i en del av de sakene som Samtaleforeningen hadde vært opptatt av.

Noter

- 1) Petisjonen til Stortinget underskrevet av 4533 kvinner, innlevert 23. april 1890. Qvam-arkivet
- 2) Folketellingen for Sandefjord av 1900. Digitalarkivet.
- 3) Kjølsøth 1914 s. 94
- 4) Agerholt 1973 s. 185
- 5) Finn Olstad Sandefjords historie. Bind 1. Strandsitter og verdensborger. 1995
- 6) Kolstad 1964 s. 53
- 7) L.K.S.F.'s protokoll 1898 - 1902
- 8) Folketellingen 1900. Digitalarkivet

- 9) LKSF's protokoll 1898 - 1902
- 10) Sandefjords Blad 24/9-1901
- 11) Vestfold 19/9-1901
- 12) Sandefjords Blad 28/9-1901
- 13) Brev til Sandefjords ledd av L.K.S.F. Qvam-arkivet
- Antonie Borchsenius f. 1842. Kristiania. Arbeidet aktivt for kvinnestemmeretten. Trofast sekretær i L.K.S.F. i mange år.
- 14) Sandefjords Blad 24/9-1901
- 15) ibid 7/10-1901
- 16) Vestfold 8/10-1901
- 17) "De castbergske barnelovene" ble vedtatt av Stortinget 1915. Barn som var født utenfor ekteskap fikk farens navn og samme rett til arv etter ham som barn i ekteskap. Dessuten kom det lover som ga vern for barn med foreldre som ikke bodde sammen, og økonomisk hjelp til ugifte kvinner som skulle ha barn. Berge Furre 1976
- 18) Sandefjords Blad 5/11-1904
- 19) ibid 10/11-1904
- 20) ibid 29/11-1904
- 21) ibid 28/10-1905
- 22) ibid 7/12-1905
- 23) Kolstad 1963 s. 96
- 24) Sandefjords Blad 17/4-1907
- 25) Vestfold 13/3-1907
- 26) Sandefjords Blad 17/4-1907
- 27) ibid 21/10-1907 og Vestfold 21/10
- 28) Sandefjords Blad 6/3-190
- 29) Sandefjords Blad 5/11-1910
- 30) Høeg og Mørck 1914 s. 197.

3. 2. 3. Lokalpressen og kvinnestemmeretten. Fortielse og utelatelse

Sandefjord hadde sin avis fra 1859, først ukebladet "Sandemannen" 1859 - 1861, siden "Sandefjords og Sandeherreds Tidende". 1) Fra nyttår 1874 skiftet dette bladet navn til Sandefjords Tidende, etter hvert med undertittelen Adresseavis for Byen og Omegn. Til å begynne med la avisen stor vekt på å være nøytral, den var lenge også byens eneste avis. Fra 1894 skiftet avisen navn til Sandefjords Blad. Avisen toner etter hvert konservativ farge, og ble redigert i 1894 av A. Vestbø og i 1895 av Otto Christophersen, som også i en periode redigerte Gjengangeren i Horten 2)

I 1881 utkom for første gang Sandefjords Venstreavis, "Vestfold", anonymt redigert av lærer Kvam ved folkeskolen. Det presenterte seg som et "moderat frisinnet blad", og gikk fra første stund til angrep på Sandefjords Tidende. 3) Etter hvert fikk bladet undertittelen: "Organ for Venstre i Jarlsberg og Laurvig Amt". Avisen ble også fra 1896 kalt "Sandefjord Dagblad". Thoralf Klavenæs overtok som redaktør i 1890. I 1899 kom avisen Sandefjord-Posten ut. Den er ikke tilgjengelig i UB.

Hvordan formidlet Sandefjords konservative avis kvinnestemmerettsspørsmålet i et lokalsamfunn hvor tilnærmingen til dette spørsmålet i stor grad var farget av en konservativ diskurs om kvinnens samfunnsrolle? Sandefjords konservative avis, Sandefjords Tidende, var i 1890 ikke opptatt av kvinnestemmeretten i det hele tatt. Den var fraværende i avisspaltene. Stemmerettsforslagene som skulle opp i Stortinget, ble referert i en førstesideartikkel, men her var kvinner ikke nevnt. (Sandefjords Tidende 6/5- 1890) Et inserat påpekte nødvendigheten av huslig økonomi for unge piker (22/4-1890) og i et opprop til Sandefjord og Sandeherreds kvinner ble kvinnene oppfordret til å delta i forsvarsarbeid. Dorothea Christensen var en av de kvinnene som skrev under dette oppropet. (28/11-1890) Ellers var stemmeretten og kvinneengasjement for denne fraværende fra avisspaltene dette året da den første debatten om kvinnestemmeretten foregikk på Stortinget.

I 1892 var avisen svært opptatt av sjømenns stemmerett. Men kvinnestemmeretten var fortsatt fraværende i avisspaltene. Kvinner ble oppfordret til å delta i avholdsarbeidet, (21/11-1892) de ble anmodet om å delta i arbeid for forsvarssaken (19/4-1892) og en artikkel beskrev hvordan kvinner i en krigssituasjon kunne tjenestegjøre som sykepleiere. (6/2- 1892) I 1893-årgangen var kvinnestemmeretten fremdeles et ikke-tema. I 4 numre ble kvinnenens utstilling i Chicago beskrevet. 4) Ellers er kvinnesaken ikke nevnt i årgangen 1893.

I 1894 skiftet avisen navn til Sandefjords Blad. Men profilen var fortsatt den samme: kvinnestemmeretten var fraværende blant avisens mange temaer. Imidlertid ble stemmeretten diskutert i en førstesidesartikkel kalt "Stemmerett". (30/8-1894) For avisen var selvhjulpenhet viktig i forhold til stemmerett. Det var denne som skulle bestemme hvorvidt man hadde krav på medborgerrettigheter eller ikke, disse rettighetene var noe man måtte gjøre seg fortjent til. Avisen rettet oppmerksomheten mot Ullmanns forslag om alminnelig stemmerett, og mente at dette forslaget ville ikke representerte rettferdighet:

"Her er ingen tale om Selvhjulpenhed. Dagdriveren og Gadetøsen, Fattiglemmet og Tyendet gives Statstøilerne i Hænde. Side om Side med den Samfundets Byrder bærende Borger. Men at alt hvad Staten eier af Individder over 25 Aar skal blive medbestemmende i Stat og kommune, det er ikke til Landets Gavn, - og det er heller ikke retfærdigt."

Sandefjords Blad befattet seg ikke med kvinnestemmeretten fram til 1898. Det var ikke en gang aktuelt å argumentere mot den.

Hvordan forholdt Sandefjords Venstreavis, Vestfold, seg til kvinnestemmeretten i perioden 1890 - 1898? I en førstesidesartikkel kalt "Den almindelige Stemmeret" ble det påpekt at alminnelig stemmerett var Venstres fanesak:

Hver selvhjulpen Mand ved Valgurnen! Den almindelige Stemmeret har længe været Venstres kjære Barn. Paa Møder og ellers har den været diskuteret og fremholdt som det, Venstre nu burde prøve at gennemføre." (Vestfold 14/1-1890)

Avisen forklarte hvorfor det var nødvendig å satse på alminnelig stemmerett for menn:

"Hovedsagen er, at her tales der om at øve Retfærdighed mod vore Lands myndige og oplyste Arbejderstand, der vil blive endnu mere oplyst naar den nye Folkeskole faar virket nogle Aar, og en Retfærdighed skal vi være voxne til at udøve, selv om den skader os selv."

Kvinner ble ikke nevnt i denne artikkelen. I en førstesidesartikkel kalt "Kvinder med!" argumenterte derimot Vestfold for kvinners deltagelse i tilsynsutvalget for folkeskolen i Sandefjord (28/1-1890) :

"Men skal forældrene i Ordets egentlige Betydning faa nogen Indflydelse paa Skolens Gjerning, da maa ogsaa moderen vælges med ind i Skolens betryggede Poster. Thi Forældrene bestaar som bekjendt ikke af Faderen alene, hvormeget det end efter vore Skolevalg kan se ud saaledes."

Vestfold pekte på urettferdigheten i at menn overløt til kvinnen all barneoppdragelse i hjemmet, men selv ville ha kontrollen på alt som foregikk utenfor hjemmet. Utenfor hjemmet var det ærefullt å være barneoppdrager, derfor valgte mannen seg selv inn i skolestyret og andre styrer som hadde noe med skole å gjøre. Dermed kunne mannen skryte av at han hadde noe med oppdragelsen å gjøre. Dette mente avisen at mannen ikke fortjente:

"Gud og hvermand ved, at han oftest ikke lægger to Pinder i kors for den. Og paa den Maade faar han tilvendt sig den Ære, som alene Kvinden skulde tilkomme og det er jo heller ikke saa galt, som det staar i Visen."

Avisen argumenterte for kvinnenes deltagelse i skolepolitikken:

"Men skulde det ikke nu la sig gjøre at stifte Lys og Skygge lit retfærdigere mellem Partene? Var det ikke rigtigt at Manden, naar han hjemme saa inderlig vel tør betro Børnene til Moderen, sa ogsaa udenfor Hjemmet at gjøre det samme? Og var det man ikke retfærdigt naar endelig Moderen hjemme skal slide med de smaa, at hun da ogsaa fik den Ære, som Manden urettelig tilvender sig i Skolens Gjærning?"

Vestfold mente at moren gjennom sitt arbeid i hjemmet hadde tilegnet seg erfaring i barneoppdragelse og dermed var det kvinnen som burde velges inn i skolens betrodde stillinger, og kommenterte:

"Det er noget som vi Mandfolk skulde kunne indrømme uden at føle altfor store Skaar i vor Værdighed og Ære. Den Maade hvorpaa der nu gaaes frem er samvittighedsløs mod Moderen og mod Børnene, fordi de stilles op i et Forhold hvor de netop skulde høre sammen, og den er raa, fordi Manden mener sig at sidde inde med et Fortrin som han faktisk ikke eier."

Artikkelen oppfordret kvinnene i Sandefjord til å stemme på sitt eget kjønn og tillate at kvinnene fikk slippe til i det offentlige skolestell:

"La ikke derfor den Skam og Skade overgaa vor By, at Kvinden ogsaa denne Gang stenges ude. Kvinder med! La det være Programmet for Valget og la det saa meget mere være dette som vi har flere Kvinder der er udmærket godt sikkede for en Plads i Tilsynsudvalget. "

Avisredaksjonen navngir kvinner som ville egne seg som medlemmer av skolestyret, blant dem var Dorothea Christensen:

"(...)herpaa slutter vi med en Opfordring til Byens Kvinder om kun at stemme paa sit eget Kjønn for endelig engang at faa Kvinden med i vort Samfunds ydre anliggender. Ingen kvinde maa undlade at stemme, hvis hun kan. Her gjælder det at være enige."

Venstreavisen i Sandefjord forsøkte i 1890 å få mobilisert kvinnene i byen til å få valgt kvinner inn i tilsynsutvalget for skolen, og begrunnet dette med samfunnsnyttens og rettferdighetsprinsippet.

Wiggo Ullmanns svar til en "forsvarskvinde" i "Arbeiderbladet" ble trykt i sin helhet. (25/10-1890) Ullmann angrep forsvarskvinnene for ikke å tåle angrep på deres fremgangsmåte, og hevdet at dersom de var med på "leken", fikk de tåle kritikk fra en som ikke var tilhenger av saken. Kastet man seg ut i det offentlige rom, måtte man tåle å bli argumentert mot, mente Ullmann. I 1892 ble stemmerettsspørsmålet tatt opp i en lengre artikkel. Avisen tok ikke egentlig standpunkt i saken, men utredet ulike alternativer. Kvinner var imidlertid ikke nevnt i artikkelen. (7/1-1892)

I et inserat inntatt på oppmodning fra Tunsbergeren, Venstreavisen i Tønsberg, kalt "Kvindesagen", gjorde innsenderen L. Hotvedt rede for sitt syn på kvinnestemmerettsspørsmålet. (7/1-1892) Innsenderen mente at den selvstendige kvinne burde få stemmerett, men at utøvelse av stemmeretten fra den gifte kvinnens side, ikke ville være til gagn verken for hjemmene eller samfunnet:

"Jeg tror, at der er kvinder, som burde have lov til at deltage i det offentlige liv, det vil sige kvinder i selvstændige stillinger, og som er "alene i verden", som man siger. Men tror man, at det vilde være heldig for den ægteskabelige lykke, at trænge kvinden ind paa andre virksomhedsomraader?"

Ekteskapet var, i følge innsenderen, for kvinnen det høyeste mål og mening, og selv om kvinnene hadde en slik natur at hun kunne finne seg til rette uten en ektemann, så var ekteskapet etter Hotvedts mening det " egentlige omraade for den kvindelige virksomhed." Kvinnen var spesielt skikket for utøvelse av huslige plikter, hun hadde tilegnet seg

"en flinkhed og færdighed, som bliver hende medfødt som et eiendommeligt talent. Det er derfor indlysende, at dette gennem aartusinder udviklede virksomhedsomraade er det naturligste for kvinden, os som har den mest velgjørende indflydelse paa hendes aand og legeme."

Hotvedt argumenterte for at kvinnen burde holde seg i hjemmet og utøve den gjerning som for henne var naturlig. Han fant at ethvert annet arbeidsfelt ville være fremmed for kvinnen og stride mot hennes natur. Dette ville det ta mye "kamp og møie" å overvinne. Han fryktet at kvinnens inntrengen på det offentlige område ville skape store forstyrrelser i komplementariteten og samspillet mellom kjønnene:

"Derfor maa vi befrygte at hine medfødte huslige og økonomiske dyder vil lidt efter lidt blive undertrykte, ja - kanhænde de gaar tabt for de senere slægtsled, naar vi trænger kvinden ind paa andre virksomhedsomraader."

Innsenderen mente at det ikke fantes noe mer tiltalende enn en kvinne som tok ansvaret for å lage til et hyggelig og godt hjem, og dette krevde henne fullt og helt. Ekteskapet ville da øve en heldig innflytelse på begge parter. Han mente videre at kvinnen burde få lov til å være med i det offentlige liv når det var bevist at dette ville tjene til å forbedre hjemmenes og landets

"aandelige og materielle udvikling. Men - kvinder og mænd - lad os blive enige om at arbeide for, at der kan blive anledning for enhver hæderlig og selvhjulpne mand til at deltage i det offentlige liv. Da vil jo ethvert hjem, hvor de bor en ærlig og stræbsom mand og kvinde, blive repræsenteret."

Inseratet forfektet en klar konservativ ideologi, kvinnens plass i hjemmets sfære ble begrunnet med hennes medfødte "eiendommeligheter". Innsenderen fikk trykt sitt innlegg både i Tønsberg og Sandefjord, i Venstreaviser i begge byene, og fikk derfor i stor grad gitt sitt bidrag til den offentlige diskusjonen om kvinnens samfunnsrolle.

I 1893 kunne vi forvente at Vestfold refererte Gina Krogs foredrag og brakte nyheten om dannelsen av en lokal kvinnestemmerettsforening. Men dette gjorde avisen ikke, kvinnestemmeretten var forbausende fraværende i 1893-årgangen. Heller ikke 1894-årgangen av Vestfold tok opp kvinnestemmeretten. Kun en gang ble Qvams radikale tolkning av ordet "borger" i grunnloven nevnt:

"Amtmand Qvam har gjentatt sit lovforslag fra i fjor om forandringer i formandsskabsloven, sigtende til at gjøre indførelsen af almindelig kommunal stemmeret med forholdsvalg mulig. De forandringer, som er foretat i forslaget er i det væsentlige følgende: Da Qvam hævder, at grundlovens ord om de stemmeberettigede "norske borgere", ogsaa omfatter kvinder, har han nu sløifet den utrykkelige bestemmelse om at ogsaa kvinder er stemmeberettigede og valgbare til kommunestyret " (28/2-1895)

1896-årgangen har ikke noe stoff om kvinnestemmeretten.

Venstreavisen i Sandefjord formidlet praktisk talt ikke stoff om kvinnestemmeretten til Sandefjordsbefolkningen i det hele tatt i denne perioden. Riktignok ønsket den kvinner i

skoletilsynsutvalgene i 1890, men dette positive initiativ overfor kvinners deltagelse på den offentlige arena ble ikke fulgt opp.

Kvinnestemmeretten var heller ikke i perioden 1898 fram til 1901 interessant stoff for lokalavisene i Sandefjord. Sandefjords Blad, Sandefjords konservative avis, var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i det hele tatt i denne perioden. Mye spalteplass ble viet til Dreyfus-saken og samlagsavstemningen, hvor kvinner ble oppfordret til å bruke sin stemmerett. (Sandefjords Blad 26/3-1898) Men kvinnestemmerettsproblematikken var en "ikke-sak" for avisen. Heller ikke Venstreavisen "Vestfold" viste interesse for kvinnestemmerettens utvikling i denne perioden. Kvinner ble oppfordret til å stemme under samlagsavstemningen, men ellers var Vestfold lite opptatt av temaet kvinnestemmerett fram til 1901. Alt i alt må vi kunne si at formidling av kvinnestemmerett ikke på noen måte ble satt på agendaen av lokalavisene i Sandefjord i perioden 1890 til 1901. Dette var en profil begge avisene representerte til tross for ulikt politisk ståsted.

Men i 1901 skjer det en markant endring i forhold til avisenes engasjement i kvinnestemmerettssaken. Sandefjords konservative avis gjorde kvinnestemmeretten til en av sine hovedsaker i 1901. Hele 31 artikler, notiser og referater omhandlet kvinnestemmeretten direkte eller indirekte. 5) Diskursen om komplementaritet var rotfestet hos avisredaksjonen, og Sandefjords Blad forsvarte kvinnens arbeid innenfor fattigvesenet. (19/1-1901) Kvinner kunne nå være medlemmer av fattigkommisjonen, og avisredaksjonen mente kvinnen egnet seg bra innenfor dette felt fordi hun var "som bekjent, den "svagere del" og hun var som regel begavet med "et større maal af menneskelig medfølelse end mændene." Mange mente at kvinnene i fattigkommisjonen ville la sentimentaliteten råde, dette var avisen uenig i:

"Men det gaar an at tage feil af kvinden ogsaa, og der tillader vi os at tale af personlig erfaring: flere af de nuværende fattigdistrikter er der udnævnt kvindelige værgere"

Avisen fant at kvinnene så "nøkternt og uhildet paa forholdene og kun efter de alvorligste og samvittighedsfulde overveielser har gaaet med paa forhøielse af en understøttelse." Kvinnene var også bedre enn mannen til å vurdere fattiges behov:

"Derimod har det ofte hændt, at uværdige trængende enten har mistet eller faaet et klækkelig afdrag i sin understøttelse naar den kvindelige væрге med sit nøie kjendskap til de huslige forholde har skredet ind."

Redaksjonen hadde tro på at kvinnens feminine egenskaper ville gjøre henne godt egnet til arbeidet med de fattige.

Avisens frykt for alminnelig kommunal stemmerett kom klart fram i avisspaltene: (25/4-1901)

"Naar man nu under de omstændigheder vi foran har pegt paa, vil forcere frem en lovforandring allerede iaar, da synes vi, dette bunder i en doktrin, en teori, der har lidet med livets virkelighed og det praktiske behov at bestille."

Sandefjords Blad var imidlertid ganske "kjølige" i tonen når den informerte om at stemmerettsforslaget om alminnelig kommunal mannsstemmerett og kommunal kvinnestemmerett etter census hadde blitt vedtatt av Odeltinget. (14/5-1901) Statsminister Steen ble framstilt som en udugelig regjeringssjef:

"Almindelig kommunal stemmeret vedtaget. Kvinderne faar indskrænket stemmeret. Odelstinget har i de sidste dage behandlet et fra visse kredse inden storthinget fremtvinget forslag om vedtagelse af alm. kommunal. Sagen stod ikke paa programmet. Vælgerne har saaledes ikke faaet anledning til at udtale sig om sagen, heller ikke kommuneautoriteterne. Regjeringen (den ledende) skulde jo forberede sagen og har i den anledning ved aarets

begyndelse sendt et cirkulære rundt til amtsformandskaberne til erklæring. Men man glemte rent den ledende regjering. Denne sad derfor for det meste taus under forhandlingene og hørte paa".

Men trolig var denne distansen mye tuftet på politisk rivalisering, for i samme nummer klypte Sandefjords Blad fra "Intelligs." et vitnesbyrd på kvinnenes glede over kvinnestemmerettsreformen: En dame skriver til "Intelligs.":

"Er det virkelig sandt? Kan det være muligt? Har virkelig kvinder her i landet kommunal stemmeret fra nu af? Det er som en drøm? Vi gnur vore øine som Jeppe i baronens seng. Vi spør: ER det mig eller er det ikke mig? Saa herefter kan der vælges og vil der vel ogsaa blive valgt kvinder til medlemmer af kommune og herredsstyre."

Men så kom vendingen i Lagtinget og Sandefjords Blad kommenterte dette: (21/5-1901) "Stemmeretten Lagthinget sier nei." Avisen betegnet Lagtingets standpunkt i stemmeretts-saken som "et lyn fra klar himmel" og spekulerte i hvordan det ville gå med stemmerettsreformen etter dette, og forsøkte å forklare det som hadde hendt. Den mente lagtingets manglende vilje til å godta reformen bunnet i det at det hadde kommet så mange protester fra venstrekretser på at reformen ikke var godtatt av velgerne. Venstremedlemmer i lagtinget hadde valgt å bøye seg for dette og ikke for den parlamentariske innpiskingen.

I en artikkel kalt "Kvinden i det kommunale liv" ble Pastor Olaf Holm referert fra Moss Avis. Han hevdet at kvinnene ikke egnede seg til ledende stillinger. Kvinnene ville ikke finne seg til rette i slike stillinger, de var så fulle av "bitterhed, modsigelser og miskjendelser". Det var nødvendig med mannens brutale åndelige og fysiske kraft i ledende stillinger. Men pastoren mente at kvinnen kunne gjøre nytte for seg i det kommunale og politiske liv likevel. (20/6-1901) 6)

Valget nærmet seg i Sandeherred kommune, Sandefjords nabokommune, og Sandefjords Blad trykte et inserat fra "Kvinder" kalt "Til kvinderne i Sandeherred". (14/9-1901) Inseratet var en oppfordring til kommunens kvinner om å bruke sine rettigheter og møte opp på valgdagen. Kvinnene forsøkte å spre selvtillit blant de nye stemmeretthaverne:

"De forskjellige partier vil derfor naturligvis tage tilbørlig hensyn til os. Der findes nemlig i vor kommune mange dygtige og forstandige kvinder, som kan fylde sin plads i heredstyret. Med hensyn til indsigt og skarp tænkeevne har jo aldrig kvinderne blir anset for at staa tilbage."

Det ble lagt vekt på forskjellen mellom mann og kvinne som noe det offentlige liv kunne tjene på:

"Karakter og eiendommeligheder kan være forskjellig hos mænd og kvinder. De kan se paa en sag fra forskjellige sider. Netop derfor er det paa sin plads at der sidder kvinder og mænd jævnsides i et kommunestyre. Derved supplerer de hverandre og enhver sag blir alsidig drøftet."

Inseratet ga en sterk oppfordring til kvinnene om å engasjere seg og ta sin nye oppgave med alvor. Det var ikke rart eller anstøtelig å møte fram på valgdagen og stemme på de menn eller kvinner som innehadde de egenskaper som var nødvendige for å være en god kommune-representant. Kvinnene måtte vise interesse i politisk sammenheng for å bli tatt hensyn til, og de ble oppfordret til å sette seg inn i de politiske sakene.

2/11-1901 finner vi i Sandefjords Blad et "hjertesukk" fra "Vikværingen". Det ble pekt på at det i ethvert kommunestyre ville være plass til 2 til 4 kvinner uten at det ville svekke styrets dyktighet. Kvinnene ville nok den første tiden savne øvelse og rutine, og de ville være

sjenererte i den nye situasjonen de var stilt i. De ville også til å begynne med bare fullt ut forstå seg på et begrenset antall saker. Men det var flere saker hvor det var en styrke for kommunepolitikken å ha kvinnene med. Innsenderen mente at fordi kvinnene allerede satt i vergeråd, skolestyrer, fattigstyrer og ligningsvesenet, var det feil å holde dem utenfor i herredstyrer, der det kommunale selvstyres mange tråder løp sammen. Kvinnene hadde under de voksende krav både forpliktelsen til å være med og dele ansvaret som retten til å være med å fatte beslutninger.

I en førstesidesartikkel refererte Sandefjords Blad Sogneprest Chr. Knudsens innlegg om kvinnens stemmerett, sakset fra Stortingstidende. (28/11-1901) Artikkelen var et sterkt forsvar for kvinnelig stemmerett ut fra den nytte samfunnet ville ha av kvinnenes deltagelse i det offentlige liv. Knudsen mente at det ikke stemte at fordi kvinnestemmerettsspørsmålet hadde vært så lite framme i avisene og fordi kvinnenes krav var så sporadiske, så burde man ha ventet med vedtaket. Han pekte på at kvinnens stilling hadde endret seg på få år, og at kvinnene nå hadde innflytelse på barn både i den høyere skole og i folkeskolen. Kvinnene utviste en meget samvittighetsfull og trofast tjeneste i skolen, og kvinnene utførte en nyttig og gavnelig samfunnstjeneste. Han mente kravet om kommunal stemmerett for kvinner ikke ble stilt på grunn av rettferdighetshensyn, men på grunn av samfunnshensyn, kvinnene ville komme til å gjøre en god innsats i sin nye medborgerrolle:

"De er med sine interesser, især paa enkelte omraader af det kommunale liv, med sin dygtighed og sin dels reflekterede, dels instintiktive kyndighed særdeles nyttige medborgere og deltagere i det liv og i skjøtselen af de interesser, som det gjælder at varetage indenfor det kommunale omraade."

Derfor ville Knudsen gi kvinnene stemmerett. Samfunnet trengte kvinnene, det var "tjeneligt og godt for kommunerne og for disse forskjellige gjøremaal indenfor kommunerne" å få med kvinnene i politikken. Han mente også at lovgiverne allerede hadde startet prosessen med å gi kvinnene innpass til det offentlige liv - innenfor skole og fattigpleie-sektoren - og den prosessen måtte fullføres. Sognepresten begrunnet sitt standpunkt på følgende måte:

"Det er min tro, at det kommunale liv vil vinde ved kvindens deltagelse, og at varetagelsen af de kommunale interesser derved vil faa eget dygtighed og samvittighedsfuldhed. Naar jeg selvfølgelig ikke vil være med paa at udelukke de gifte kvinder, saa er det fordi efter det grundsyn jeg har paa disse forhold i det hele, gjør den gifte kvinde baade som hustru og moder en saa storartet tjeneste indenfor samfundet, det store som det smaa, at der ikke er spor af grund til at holde hende ude. Den som er en dygtig husmoder, gjør i husets stel i det hele fuld god tjeneste ved siden af manden, og hun vil ogsaa komme til at gjøre det i kommunen. Dette er mit standpunkt og overenstemmende hermed vil jeg afgive min stemme." 7)

Etter hvert som kommunevalgene ble holdt rundt om i landet, kom det inn meldinger om seier for Høyre flere steder. Sandefjords Blad reflekterte over hva grunnen til dette "lykkelige" valg kunne være og kom fram til følgende resultat: (12/12-1901)

"Vi tror det for en væsentlig del er de to partiers forskjellige holdning ligeoverfor socialisterne, som har frembragt dette resultat. Vistnok har kvindernes deltagelse i valget gjort sin del - dog ikke i den udstrækning som venstreaviserne i almindelighed syns at mene. Det vi sige: kvinderne stemmer ikke konservativt bare fordi de er kvinder. Paa ingen maade. Men de stemmer konservativt, fordi de er skarpsynte nok til at se, at den alliance som en del af venstre paa mange steder har indgaaet med de socialistiske arbeidergrupper, indebærer i sig en stor fare for det hele samfund for stat som kommune."

På første side ble også forholdet mellom partiet Venstre og kvinnene kommentert: (17/12-1901)

"Venstre og kvinderne. I det store og hele har venstre været det parti som har sat sig imod valg af kvinder til kommunerepræsentanter. Dette begynder saa smaaet at vise sig for partiet som noget betænkelig, og "Intelligs" beklager det meget i fredags. Det skr. bl. a: "Dette er en uretfærdighed mod kvinderne. Og - hvad der i dette tilfælde næsten er endda værre: det er ogsaa en taktisk fejl, en dumhed. Det eneste, man kan haabe for venstrepartiet her, er, at denne uretfærdighed og denne dumhed ikke maa straffe sig altfor meget." "

Selv om Sandefjords Blad tok standpunkt for kvinnelig stemmerett etter census, viste avisredaksjonen ikke sterk entusiasme i forhold til saken i 1901. Men den hadde mye stoff om reformen og trykte argumentasjoner for kvinnestemmerett tuftet på komplementaritetstanken, rettferdighetsprinsippet og nytteprinsippet.

Også Venstreavisen Vestfold, "Organ for Venstre i Jarlsberg og Laurvigs Amt" var naturlig nok opptatt av stemmerettsreformen i 1901. I hele 38 artikler, referat og notiser ble kvinnestemmeretten direkte eller indirekte berørt. 8) I en lengre førstesidesartikkel forsvarte avisredaksjonen i Vestfold den alminnelige kommunale stemmeretten. Imidlertid var ikke kvinner nevnt her. (2/3-1901) Men fjorten dager seinere ga avisen uttrykk for sitt standpunkt i kvinnestemmerettssaken i nok en førstesidesartikkel kalt "Stemmeret for kvinder" (16/3-1901)

"Vi synes, at tiden nu maa være moden til indførelse af almindelig stemmeret ogsaa for kvinder. De tar sig ligefremt komisk ud de mange indvendinger, endel kløgtige hoder har bragt i marken mod en reform, der burde synes ganske ligefrem og naturlig. Har ikke alverdens ulykker og pestilens rammet os hidindtil, saa tror vi neppe, de rammer os, selv om vi indfører almindelig stemmeret for kvinder. Vi tror end ikke paa nogen reaktion som følge af denne reform."

Vestfoldredaksjonen fant at mye av motstanden mot kvinnestemmeretten bare var "tomme ord". Det ble argumentert for kvinnestemmeretten på følgende måte:

"For os staaer sagen ganske simpelt saaledes: mændene anser kvinden værdige og vel skikkede for de høieste og vigtigste tillidsposter i samfundet. De vælger hende, neppe uden gode grunde, som mor til sine børn, hvilket er baade smukt og klogt af mændene - hun er altsaa værdig til at befatte sig med barneopdragelsen. De vælger hende, neppe heller uden grunde, som husbestyrerinde - hun er altsaa værdig til at passe et hjem, hvori alt familie- og samfundsliv har sit utspring. Og de vælger hende, ialfald endnu nogen tid og fremdeles uden gode grunde, som hustru. - hun er altsaa værdig til at følge manden til alteret. Men aldrig saa snart blir der tale om at følge ham paa raadstuen eller andet profant sted for at stemme, før man stopper sit lille hode fuldt af de muntreste betæneligheder. Drukkenbolte, horkarle, kjørlevnere og dagdrivere er allesammen vel skikkede som stemmeretsudøvere, naar de blot har betalt sin skattestilling og ikke staaer i et altfor intimt forhold til straffeloven. Men hustruen, moderen -! Død og fordærvelse vil følge i hendes spor, naar hun rykker ind i det offentlige liv!"

Vi finner her en argumentasjon mest knyttet til rettferdighetsprinsippet. Lett ironiserende tok avisen fatt i forestillingen om at kvinnene ville stemme mer konservativt enn menn:

"Og reaktionen? Over halvparten af landets indvaanere er frisindede. Alligevel skulde reaktionen som en flodbølge skylle ind over os med den almindelige stemmeret for kvinder. Over da ikke mændene større indflydelse i sine hjem, end at saadant kan ske? Er over halvparten af landets stemmeberettigede frisindede nu, mener vi over halvparten vil være frisindede, ogsaa naar kvinden faar stemmeret."

Vestfold trodde ikke på de mange positive følgene for kvinnene verken ved denne reformen eller ved andre. Avisredaksjonen hadde aldri blitt overbevist av kvinnebevegelsen. Likevel ville den åpne alle dører for kvinnene:"

"Men derfor alle døre op for kvinden! Hvad tjener vi ved, at holde dem lukkede? La de kvinder, der har kald og evner, bli med overalt hvor de tror at kunne udrette noget. Det er saa altfor mange mænd uden baade evner og kald, der oser omkring som gamle Insetander i vort samfund. Disse bemærkninger har vi fundet vel paa sin plads nu i anledning af de hvilende stemmeretsforslag for kvinder. "

Vestfold kommenterte i nok en førstesidesartikkel Odelstingets forslag om alminnelig kommunal stemmerett for menn og kommunal stemmerett for kvinner etter census.(4/5-1901) Avisen følte seg sikker på at Lagtinget ville bifalle Odelstingets beslutninger og tilkjennega sitt standpunkt tuftet på Frisinnede Venstres ideologi:

"Vort forhold til beslutningene er paa forhaand git. Ganske vist har vi altid haft liden sympathi for den almindelige kommunale stemmeret. Imidlertid har vi aldrig nogensinde frygtet denne, idet vi erfaringsmessig har lært, at trudslerne med de besiddelsesløse kun har været tomme trudsler og intet andet."

Avisredaksjonen hadde det samme ståstedet når det gjaldt kvinnestemmeretten:

"Paa samme maade forholder vi os til den vedtagne stemmeret for kvinder. Vi har altid hørt blandt dem, der ved alle gangbare leiligheder har tat ordet for kvindernes aabne adgang til alle samfundets goder. Naar da kommunal stemmeret for skatbetalende kvinder nu er indført, bringer dette os kun glæde. Omend vi nemlig ingenlunde venter os nogetsomhelst af kvindernes deltagelse i det offentlige liv, mener vi dog, at deres udelukkelse fra dette var og er en uretfærdighed, som vi ikke i længden burde taale. Helst havde vi for vaart vedkommende set vedtat Fives forslag om almindelig kommunal stemmeret ogsaa for Kvinder. Noget er imidlertid bedre end intet, og hvad vi ikke fik idag, kan opnaaes imorgen. Det er nemlig altid god og praktisk politik at ta, hvad man til enhver tid kan faa. Thi ogsaa ved at kjøre i skridt naar man frem, selv om det gaar sagte."

Venstreavisen i Sandefjord brukte ikke spalteplassen på å rose kvinnenes egenskaper og forklare kvinnestemmerettens berettigelse med samfunnsnyttene. Den så kvinnestemmeretten mer i lys av rettferdighetsperspektivet og mente aksepten for kvinnens medborgerrolle var og hadde vært nødvendig på grunn av rettighetsprinsippet. Redaktøren hadde ingen tro på at kvinnens deltagelse på den politiske arena ville medføre store og positive endringer for samfunnet, fordi kvinnene hadde så mye forståelse å tilføre politiske kanaler og møteplasser. Men stemmerett burde alle kvinner ha, mente Venstreavisen, for kvinnene var likestilte medborgere med menn. Men etter Lagtingets manglende aksept av stemmerettsreformen, uttrykte Vestfold i en førstesidesartikkel misnøye med landets politikere som har skapt "et parlamentarisk rot". (23/5-1901) Avisen skrev:

"Vi er ikke saa ganske enige med dem, der tillægger lagthingets holdning til stemmeretsspørsmålet saa stor betydning udad. Ganske vist er det leit at tabe en engang vunden anseelse. Men dette kan dog ingen værdi tillægges, nar det gjælder afgjørelsen af et rent indre anliggende. Under alt, hvad vi gjør eller ikke gjør, maa vi altid holde os vort eget folks dom for øie, eller med andre ord: det er vort eget folk, vi alene skal regne med under vurderingen af vore offentlige foretagender."

Avisredaksjonens mistillit til stortingspolitikerne kom klart til uttrykk. Lagtingets reaksjon vitnet om liten indre sammeheng i Stortinget og svak organisatorisk ledelse. Reformen var nøye planlagt og forberedt, likevel sa Lagtinget nei:

"Man skulde da efter dette tro, at kvindestemmeretten var en vel forberedt og helt uddebateret reform i vort land, idet man jo fornuftigvis ikke kan forudsætte, at odelstinget vedtar en beslutning, der er uden rod i vort folks udvikling. Men det mærkelige hænder, at naar sagen kommer til lagthinget, siger dette nei. Sagen har været for lidet forberedt, den maa nærmere prøves og udredes, især er stemmeret for kvinder noget aldeles nyt, der er skikket til at vække betænkligheder af enhver art."

Vestfold uttalte seg også om synet på organisering av kvinnene før valget i en artikkel kalt "Kvinderne som eget parti." (4/6-1901) Redaktøren tok klart standpunkt mot KSFs ønske om egne kvinnelister og argumenterte for kvinners deltagelse i de allerede eksisterende partier. Avisredaksjonen var tydelig i mot et eget kvinneparti:

"Det i vort forr. nr. nævnte opraab til kvinderne om at danne en selvstændig organisation er utstedt fra kvindestemmeretsforeningen, som er en lokal forening for Kristiania. En flok Kristianiakvindens mening kan ikke tillægges større betydning, hvorimod landskvindestemmeretsforeningens udtalelse om sagen vil imødesees

med stor interesse. Og da sistnævnte forening er den eneste organisation af landets kvinder, er det paa dens henvendelse, de stemmeberettigede kvinder har at bygge sin mening. De provinsaviser, vi har set udtale sig om spørgsmaalet særskilt parti eller ikke, er af samme opfatning som vi."

Saken ble tatt opp igjen i en ny førstesidesartikkel kalt " Kvindernes stemmeret". (27/6-1901)
Her nærmest harselerte avisen med tanken om å dannet et eget kvinneparti:

"Det var virkelig et meget morsomt paafund, at kvinderne skulde danne et eget parti ved de forestaaende kommunevalg. Det var morsomt, baade fordi kvinderne i aarevis har paaberaabt sig, at kjønnsforskjellen ingen betydning har i offentlige anliggender, og fordi kvinderne vilde danne eget parti uden program. Vi er enige i, at kjønnsforskjellen hverken gir eller fratager nogen ret til stemmeret. Men derfor finder vi ogsaa enkelte kvinders bestræbelser paa at danne et eget kvindeparti for ligefrem muntert. Saalænge kvinderne ingen stemmeret havde, hed det: ingen kjønnsforskjel. Men aldrig saa snart har kvinderne faat stemmeret, før det heder: eget kvindeparti paa grund af kjønnsforskjellen."

Avisen hevdet at det planlagte kvinnepartiet var uten program, noe som ble betegnet som "vanvid". Avisen resonnererte på følgende måte:

"Heldigvis blir der intet af endel kvinders umodne projekt. Det har, trods ihærdige bestræbelser, ingen tilslutning vundet. Kvinderne vil delta i de forestaaende kommunevalg, ikke som k v i n d e r , men som b o r g e r e . Og heri gjør kvinderne sikkert ret."

Ettersom Sandefjordsvalget nærmer seg, reflekterte avisredaksjonen over situasjonen nå som kvinner i byen hadde ervervet stemmerett. Avisen var redd for å få for mange kvinner med i bystyret, kvinner var uerfarne og trengte tid på seg for å sette seg inn i politikk: (3/10-1901)

"Det siger sig jo selv, at kvindernes deltagelse i det offentlige liv i mange henseender vil være af interesse og faa betydning. Imidlertid tror vi, det er nyttigt straks at advare mod overdrevne forventninger i saa henseende. Kvinderne er endnu lidet skikkede for deltagelse i det offentlige liv. Det vil derfor sikkerlig gaa lang tid, inden de opnaar de nødvendige kundskaber og færdigheder for at kunne gjøre sig gjældende. Dette udelukker imidlertid ikke, at man allerede iaar bør gjøre et mindre forsøg med at vælge kvinder til repræsentanter i kommunestyret. Thi derved skjærpes kvindernes interesse for offentlige anliggende, samtidig som deres evner udvikles."

Avisredaksjonen tillot seg å foreslå en begrensning på kvinnelige kandidater til 2. Det var nødvendig å gå forsiktig fram. Det var sikkert mer enn 2 kvinner i Sandefjord som kunne betros offentlige tillitsverv, men det var viktig å begynne med få kvinner siden de var så uerfarne. Ellers stilte avisen krav til kandidatene generelt:

"Forøvrigt gjælder om det forestaaende kommunevalg, hvad der altid har gjældt: at der kun bør foreslaaes kandidater, om hvilke man ved, at de har de nødvendige kundskaber og evner, som berettiger dem til at ha meninger, og som sætter dem i stand til at udtrykke disse."

I en artikkel kalt "Kommunevalgene i Jarlsberg" kommenterte Vestfold den manglende agitasjon rundt om i kommunene i anledning valget. (10/10-1901) Særlistene for kvinner ville så og si ikke forekomme, mente avisen. Kvinnene hadde fått liten oppmerksomhet:

"Sandherred er saavidt vi har set den eneste kommune hvor kvinderne er blitt tatt hensyn til."
Det var de nye stemmeberettigede som representerer spenningen ved dette valget:

"Under disse omstendigheder vil den væsentlige interesse samle sig om, i hvilken udstrækning de nye stemmeberettigede benytter sig af sin ret til at stemme. Kvindestemmeretten er jo indført og mandsstemmeretten udvidet. Så tror jeg ikke at man kan vente synderlig stor tilslutning af kvinder her i amtet ved dette valg. Dertil har der været altfor liden politisk rørelse at spore. Vi vil imidlertid anmode vore meningsfæller i amtet - mænd og kvinder - om i størsts mulig udstrækning at delta i valgene."

Vestfold var klart for kommunal stemmerett for kvinner i 1901. Avisen informerte om reformens gang i Stortinget, og den oppfordret kvinnene i Sandefjord til å delta i valget om høsten. Imidlertid hadde avisen ikke særlig tiltro til at det ville bety noen politiske endringer at kvinnene kom med i politikken. Men kvinnene måtte være med ut fra et rettferdighetsprinsipp. Vi finner ikke direkte uttrykt troen på komplementaritet i Venstreavisen i Sandefjord, og fokuset i avisspaltene ligger heller ikke på samfunnsnyttene i forbindelse med innførelsen av kommunal stemmerett for kvinner. Flere ganger gjennom året uttrykte avisredaksjonen at den ikke trodde kvinnene ville bety noe for det kommunepolitiske liv. Kvinnene var uerfarne og trengte politisk skolering, men stemmerett burde de ha likevel.

Sandefjords Blad hadde ikke stoff om kvinnestemmeretten i 1903. I 1904 derimot var kvinnestemmeretten godt stoff i avisen. Hele 29 ganger gjennom året hadde avisen stoff som direkte eller indirekte berørte kvinnestemmeretten. 9) Det var kommunevalg dette året, og det bestemte en del når det gjaldt vinklingen og utvelgelsen av stoff. Avisen tok inn et inserat undertegnet "Kvinder" (Sandefjords Blad 8/9-1904) som henvendte seg til Sandeherreds kvinner. Det skulle holdes et møte for kvinnene på Sande skole om det kommunale valg som stod for døren. "Kvinder" forsøkte å ansvarliggjøre kvinnene og hevdet at ingen hadde rett til å reservere seg mot å stemme fordi de ikke forstod seg på politikk. De måtte sette seg inn i kommunalpolitikk, for stemmerett var stemmeplikt

20/9-1904 trykte Sandefjords Blad på første side samme artikkel om kvinnene og kommunevalgene som Jarlsberg og Larviks Amtstidende også trykte. 10) Artikkelen tok for seg valgdeltagelsen til kvinnene i Jarlsberg og Larviks Amt. Avisen trykte også to ganger samme opprop til kvinnene om valgdeltagelse fra L.K.S.F. som Jarlsberg og Larviks Amtstidende hadde trykt deler av, begge ganger på første side av avisen. 11) : "Norske kvinde! Mød frem og stem ved valgene! Husk det gjælder at bruge dine vundne rettigheder! (...)"

I Sandeherred ble imidlertid ingen kvinner valgt ved kommunevalget 1904, og Sandefjords Blad trykte et inserat undertegnet "Kvinder" som uttrykte stor skuffelse over dette resultatet. (18/10-1904) Innsenderne ville forklare hvorfor dette hadde skjedd:

"For det første var det nu det, at forrige gang kom vi med, uden at vi gjorde det bitterske gran for det selv, kanske mændene vilde være lige høflige iaar ogsaa? Men, se, det burde vi ikke stolt paa, det skal indrømmes. Vi burde ha vist den interesse at møde frem ved prøvevalgene og talt vor sag der. Vi kunde jo spurgte os for hos vore mænd og andre kloge folk, saa vi havde faaet vide, naar prøvevalgene var. At mændene skulde gjøre det saa greit for os som at avertere disse valgene sine, det var jo formeget at vente. Nei, høre holdt sit prøvevalg, uden at de fleste af os havde nogen anelse om det. I hyggelig mandlig ro i kommunelokalet. Da saa det spørgsmaal kom op: "Skal vi tage kvinder med paa listen?" blev der svaret: "Nei. Der er ikke kommet noget krav fra kvinderne. Ingen kvinde er mødt op her. Det maa pege tilbage paa, at kvinderne i Sandeherred ikke har nogen interesse for det."

Innsenderne var skuffet over at velgerne ønsket å la kvinnen forbli i sitt kjøkken. Kvinnene hadde forsøkt å arrangere et møte for kvinner for å nominere kvinner til listene. Men de var for seint ute, Høyre hadde da avholdt sitt prøvevalg. Men Venstre hadde ikke hatt sitt prøvevalg ennå, så kvinnene kalte sammen til et møte:

"Mødet kom istand, og vi formelt tildels noksaa uvidende kvinder skred da til at drøfte sagen. Det var til venstre vi skulde vende os; burde vi ikke saa nominere kun kvinder af venstre retning? Der var dem, som mente, at kvinder ikke behøvede at melde farve; man kunde jo bare møde op "som kvinde". Andre fandt, at dette var et vel luftigt begreb at møde op i, og at en fik da iklæde sig et - selv om det var noksaa tyndt - politisk gevandt. Synderlig interesserede i politik er vel mange af os kvinder ikke, men de fleste af os har dog ihvertfald ligesom et svagt aftryk af mandens farve - eller fædrehjemmets. Der var dem, som mente, at venstre af interesse for at faa kvinder med ikke vilde spørge efter farve; men for sikkerheds skyld, blev man da enige om at sørge for, at der

blandt de nominerede kvinder skulde være ihvertfald nogle som de nok skulde kunne tage for partistandpunktets skyld."

Fire kvinder ble nominert, og noen kvinner møtte opp på Venstre prøvevalg. Men kvinnene kom ikke med på listen:

"Men ak, hvilken skuffelse! Der kom dog ingen med paa listen. Besynderlig nok var der ikke blandt venstremændenes rækker nogen særlig begeistring at mærke for kvindernes krav."

"Kvinder" antok en noe spottende og ironiserende tone overfor mannssamfunnet:

"Det er jo forresten godt muligt at vi kvinder har optraadt formelt ukorrekt. Men kjære, vi er jo nybegynnere udi det kommunale; og ingen fødes mester. Det blev mig altid sagt som barn, at det var ingen skam at være uvidende, naar en bare erkjendte det og var villig til at lære. Derfor, I mænd af Sandehered! Bær lidt over med os til at begynde med og hjælp os tilrætte! I var ikke heller kanske i begyndelsen saa forskrækkelig kloge, som I nu er. Prøv os! Vi kan ogsaa lære. Vi var ikke saameget dummere end gutterne paa skolen, var vi vel? Nu denne gang har I knust os ved eders formelle fuldkommenhed, saa vi faar vel ikke vise, hvad vi duer til i denne valgperiode. Men næste gang - vær da lidt mere imødekommende og hensynsfulde med os i det offentlige liv, ligesom I selvfølgelig er det i det private! Eller kanske - kanske hensynsfuldhet og imødekommendhed er noget, som i nogen - om end ringe - mon venter paa at bli tilført det offentlige liv mere end for af os dennegang udelukkede kvinder?"

Sandefjords Blad tok også inn et inserat undertegnet "kvinde" som omhandlet kvinnene i Sandeherred. Inseratet hadde tittelen "Hvorfor kom ikke kvinderne med?" (22/10-1904) Kvinnen skrev:

""De stillet intet krav, har ingen interesse". Lad os for et øieblik anta at vedkommende med det anførte virkelig mener at ha motiveret og retfærdiggjort sin tilsidesættelse af kvinderne, - hvilken snevert syn! Naar kvinderne er saa interesseløse, var det da ikke en skøn opgave for mændene, og var det ikke ders moralske pligt at søge at ophjælpe interessen - gjøre det ubrugelige materiale brugbart? Og nogen anden maade at gjøre dette paa end den at ta kvinderne med, gives der jo ikke."

Innsenderen trodde imidlertid ikke at det var mange menn i Sandeherred som virkelig mente at den omtalte mangel på interesse berettiget dem til å utelukke kvinnene fra deltagelse i det kommunale liv. Hun trodde derimot at det var et påskudd fra mennenes side for å kunne beholde og råde marken alene. Dette var et "snevert" syn, i følge "kvinde". Hun fortsatte:

"Var refleksjonen og udsynet der, da vilde man jo vide, at det kun er et tidsspørgsmaal naar portene ogsaa til Sandehereds kommunale rige skal aabnes for kvinderne, og de vilde af den bitre nødvendighed gjøre en dyd: lukke op "godvillig", og saa kunde man jo gaa og gjælde for baade fremskridts- og kvindesagsvenlige. Derved var skinnen reddet, og dermed var alt reddet: thi noget mere eller andet end skinnen er jo hverken at vente eller forlange. Det bør desuden for de enfoldiges skyld siges lige ud: at dette mændenes snak om kvindernes manglende interesse og uduelighed blot er det skjære tul: thi samtlige raadende herrer og vælgere med, de ved meget godt, at der i Sandehered findes saamange som en 4 - 5 kvinder, der med hensyn til dannelse, intelligens og interesse kan maale sig med hvemsom helst af de kommunalt regjerende mænd. Og flere end en 4 - 5 er der ikke jo ikke tale om, men vi ved alle, at der findes 4 - 10 ja 20 og flere om de trænges. Derfor I mænd, vore elskelige ægtefæller, brødre og sønner, gjør eder ikke selv latterlige ved at snakke mere om kvindernes uduelighed."

Innsenderen uttrykte skuffelse over partiet Venstre, Venstre hadde 2/3 flertall i bygda, hadde som valgspåk "frihet og fremskritt", og hadde nå anledning til å vise at de mente det de stod for:

"Naar saa anledningen er der til at vise disse dyder, saa - ja saa griner der os imøde et bagstræversk magtbegjær, hold fast karer, vi har bugten og begge enderne, vi gir os ikke! "

Også Høyre fikk kritikk av innsenderen:

"Høire har begribeligvis angret den fremskridtsvenlighet, der udviste ved forrige valg - betragter den antagelig som et anfald af svagheit, der bør bekjæmpes og beseires - og de har gjort sig stærke og vundet over det - for uoverskuelige tider rimeligvis." Hva skulle så kvinnene gjøre, spurte "kvinde".

Hun følte at veien fram for kvinnene var lang å gå:

"Vi kan opstille egen liste og samle os om den, og da vil vi kunne tvinge vore krav igjennem. Men saa kommer den daarekistebestemmelsen, at manden skal ha betalt skatten, før hustruen kan tilkjendes at stemme! Vær sikker, om manden har betalt sin skat punktelig i alle sine leveaar, han udsætter det nok og betaler gladelig renter, naar han derved kan holde kvinderne udelukket! Tænke sig, manden kan stemme, om han skylder skatten, men hustruen ikke!!! Ja du store verden, hvor langt vi endnu har frem."

Avisen valgte å trykke en "uttalelse" av Morgenbladet på grunn av at det var et "et brændende spøragsmaal om hvorvidt kvinder skulle vælges i heredstyret eller ei". Morgenbladet ble referert til:

"Da kvinderne havde faaet kommunal stemmeret; saa lykønsket bladet først hustruen og de selverhvervende kvinder med odelstingets beslutning og derpaa kommunerne med den som af indsigt, interesser, hjertelag og redelighed, som ved kvinderne var blir tilført kommunestyrene. Bladet udtalte det sikre haab at kvinderne vilde bidrage til at holde ansvarsfølelsen i kommunerne vaagen. Erfaring andestedsfra viste, at intet ligger fjernere fra kvinden end at være redskab for maktpolitikere og dem som søger offentlige tillidshverv til privatinteressers fremme. Kvinderne vil have redelighed og ærligt stel, de vil med sin hele personlighed optage kampen for hjemmenes vel mot fælleskassens voksende propriationer, de vil være lydhøre for alt, der angaar skole og fattigpleie, oplysning og moralsk løftelse."

Sandefjords Blad fant Morgenbladets betraktninger riktige:

"Disse bladets udtalelser er saa sandsynlige, at de trygt tør tiltrædes af mange vælgere."

Avisredaksjonen var åpen for leserbrev og tok inn en del av disse i forkanten av valget. (27/10-1904) "Vælgere" skrev:

"Kvinder husk at stemmeret er stemmepligt! Tag ikke paa eder ansvaret ved ikke at stemme!!! Vær med og gjør eders til at faa saavel kvinder som mænd ind i heredsstyret!!!"

En av Sandeherreds mannlige velgere hadde også i samme nummer sin kommentar om det forestående valget. Han kommenterte Sandeherreds to lister ved valget, og poengterte at det i politisk henseende ikke var større forskjell mellom de to listene. Han var selv ikke i tvil om at menn burde velge den listen hvor det også var en del kvinnenavn. Han begrunnet dette med at det måtte være

"underlig overdrevne tanker en mand har om mændenes evner og merkelig ringe tanker om kvindernes evner, naar han mener at mændene i alle de sager, som kommer fore i et herredstyre, skal have den største kyndighed. Og naar vi ser hen til lovens bestemmelser nu, er det noksaa gammeldags og bagstræversk at ville lukke kvinderne ude. Nu vælges de jo ind i fattig- og skolestyrerne rundt om i byer og bygder. Og det er herredstyrene som foretager disse valg. Skulde det da ikke være bra at have endel kvinder i heredsstyret, naar disse valg skal foregaa. De maa dog vel have det bedste kjendskab til hvilke af bygdens kvinder der bør anvendes til de forskjellige hverv."

Innsenderen fant også at kvinnene var likeså skikkede som menn til å "finde det rette" når det gjaldt orden og moral, sedelighet og edruelighet. Han forstod imidlertid at menn som ble strøket fra fellelisten for å skaffe kvinnene plass, følte seg såret, og han mente man burde bære over med disse og deres ubesindige og sterke uttalelser. Det skulle aldri ha blitt oppstilt

en fellesliste uten kvinnenavn. Han fant at feilen dels var mennenes som burde ha nominert en del kvinner og dels kvinnenenes egen, de var for seint ute. Imidlertid mente han at den eneste måte å rette feilen på, var at menn og kvinner stemte på den listen i Sandeherred som med rette fortjente navnet "fellesliste", nemlig den listen der det var både manns- og kvinnenavn. Han irrettesatte kvinnene:

"Næste gang bør kvinderne være saa vogne og foretaksomme, at det bliver umuligt at byde Sandehereds vælgere noget saadant som en "fællesliste" uden en eneste repræsentant for de hundreder af kvinder som nu efter loven virkelig er kommunalt stemmeberettigede og valgbare."

Han trodde også at det her og der kunne sitte en mannsperson som nesten anså det for en skam å stemme på "kvinnelisten". Derfor ville han til slutt gjøre oppmerksom på at det kun fantes 5 kvinnenavn på listen, mens det var hele 27 mannsnavn. Menn hadde fått mer enn "brorparten". Han reflekterte:

"Derfor bør vi se at faa strøget de svundne tiders støv af vore hjerter og vise os som mænd, der hører dette aarhundrede til."

Innsenderen var imidlertid redd for at leserne skulle tro at innlegget var skrevet av en kvinne som utga seg for mann i "kvinnesakens tjeneste":

"Jeg vilde nødigt blive beskyldt for at være en fornummet kvinde og ber derfor redaktionen bevidne at den som skriver dette, virkelig er en i Sandeherred stemmeberettiget mand."

Redaktøren av Sandefjords Blad ga denne bekreftelsen: "Den forlangte bevidnelse meddeles. Red"

I samme nummer var det enda et inserat undertegnet "Mænd". Også dette leserbrevet støttet kvinnenenes sak:

"Til Sandehereds mænd La os gjøre alt muligt, for at de stemmepligtige kvinder kan faa anledning til at afgi sin stemme paa valgdagen. Det er kun, hvad vi pligter at gjøre, og vi maa huske paa, at ved at hindre dem fra at møde frem, blir det valgfrykt. Ved derimod at opmuntre kvinderne til at gaa og stemme, forskanser vi os selv med det anstrøg af egoisme og smaalighed, som ellers let efter valget kan komme til at falde paa os."

Sandefjord Blad var meget åpen for inserater og meningsutveksling om kvinnenens nye medborgerrolle i 1904. Men til tross for at Sandefjords Blad åpnet spaltene sine for inserater fra menn til støtte for kvinnene i Sandeherred, fikk kvinnene ingen plass i kommunestyret.

På første side trykte Sandefjords Blad en artikkel kalt "Kvinder i kommunestyret" av Louise Keilhau. Artikkelen gikk over to numre og fikk førstesideplass i begge numrene. (17/11 og 19/11-1904) Keilhau gjorde først rede for kommunen i et historisk perspektiv. Hun mintes dagen da kvinnene fikk kommunal stemmerett etter census med glede:

"Det var en glædes dag for os kvinder da storthinget i mai 1901 ved at indrømme kvinder kommunal stemmeret aabnede dem adgang til offentlig og under fuldt ansvar at tage del i dette rige og omfattende arbeide, og store var de forhaabninger, vi knyttede til kvindens indtræden i et offentlig liv."

Forfatteren spurte seg så om forhåpningene til kvinnene hadde gått i oppfyllelse, hva hadde kvinnene utrettet på disse tre årene som hadde gått? Hadde man grunn til å være skuffet over resultatene? Hun mente at det ikke var noen grunn til skuffelse. Kvinnene i kommunestyret hadde tatt sin oppgave på rett måte. De hadde vist klokskap og takt ved ikke å gripe sterkt inn

i forhandlingene og ikke fremsette forslag som kunne være umodne. De hadde heller inntatt en rådgivende rolle i kommunestyret. Kvinnene hadde sett på de første årene som læreår.

Keilhau fant det rimelig at kvinner ikke var valgt inn i stor utstrekning de første årene. Men dette forhold måtte etter hvert rettes opp, slik at det ble innvalgt flere kvinnelige representanter i kommunestyrene. Bare Kristiania hadde kvinner i formannskapet, det var ønskelig at flere kommuner fulgte dette eksempel. Kvinner i formannskapet ville kunne gjøre stor nytte, særlig i økonomiske spørsmål. Kvinnene styrte hjemmene med økonomisk forståelse og hadde mye å bidra med på det økonomiske området. Kvinnene var reddere for å stifte gjeld enn menn. Også på det moralske området hadde kvinnene en spesiell oppgave i kommunene.

Kvinnene ble oppfordret til å møte tallrikt fram ved valgene slik at deres krav ville få vekt. Kvinnenes frammøte ved kommunevalgene hadde på mange steder vært mye dårligere enn ønskelig. Men kvinnene måtte ikke miste motet, selv om man ble møtt med uttalelser om at husturen og moderen ikke måtte dras for mye bort fra hjemmet. Keilhau hevdet:

"Jeg tror ikke, vi behøver at dele denne frygt, fordi jeg er vis paa at en hustru og moder, til hvis pligtfølelse og selvopofrelse der daglig stilles saa store krav, selv vil vide at vælge det rette: at afstaa fra deltagelsen i det offentlige liv, naar høiere pligter binder hende til hjemmet."

Kvinnen ville føle at hun var uunnværelig i hjemmet og overlate til suppleantene å ta hennes plass i den offentlige sfære. Men den gifte kvinnes interesse og omsorg ville øke ved hennes engasjement utenfor hjemmet, og hun ville ta med hjem tanker og impulser som ville gjøre familielivet rikere. Medborgerrollen ville også ta bort den følelse av isolasjon som mange kvinner med sitt virke i hjemmet følte. Keilhau mente at arbeid for andres vel var det sikreste middel til å skape glede og tilfredshet. Hun avsluttet artikkelen:

"Jeg vil derfor slutte med en varm og indtrængende opfordring til stemmeberettigede kvinder og at møde talrig frem ved forestaaende kommunevalg for at være med paa at verne om de rettigheder vi allerede har faaet, vise, at vi er dem værdige og kjæmpe for, at de kan udvides."

Artikkelen var en oppmuntring til kvinnene og et forsvar for deres politiske rettigheter. Sandefjords Blad valgte å trykke den på første side og sendte dermed ut sterke signaler om berettigelsen av kvinnestemmeretten i Sandefjord.

Nok en gang oppfordret Sandefjords Blad kvinnene om å møte fram i en kort artikkel kalt "Kvinderne". (3/12-1904) Avisen mente at kvinnene ikke bare hadde rett til å stemme, men plikt. Dette ansvaret kunne ikke kvinnene komme utenom, hver eneste stemme hadde betydning ved valget:

"Hver enkelt stemme bidrager sit til udfaldet. Hver enkelt stemme tæller med, naar det gjælder et godt eller et mindre godt kommunevalg. Det er dette, kvinderne bør have fuld opfatning af. Det nytter ikke for dem ligesaa lidt som for mændene at resonnerer som saa: En enkelt stemme gjør hverken fra eller til. Hver eneste kvinde, som har stemmeret, pligter at bruge den."

Møtereferatet ble trykt i avisen. Vi ser at Sandefjords konservative avis gjorde kvinnestemmeretten til en av sine fanesaker i 1904 og at avisen i høyeste grad aksepterte kvinnestemmeretten og gjorde sitt for å endre holdninger og oppmuntre kvinnene til å bruke sin stemmerett ved kommunevalget.

I 1905 hadde Sandefjords Blad 13 ganger gjennom årgangen artikler og notiser som direkte eller indirekte har tilknytning til kvinnenens stemmerett. 12) Sandefjords Blad skrev i august om folkeavstemningen: (5/8-1905)

"Kvindernes "JA" burde været med ved afstemningen om unionsopløsningen. Formelle hindringer er iverien. Imidlertid ved vi, hvor vi har dem. De maa nu skubbe frem mændene, senere skal vi gaa haand i haand til valgurnen."

Sandefjords Blad informerte også om kvinnemøtet som skulle være i Sandefjord for Sandeherreds og Sandefjordskvinner i anledning kvinnenens adresse til Stortinget om 7.-juni-vedtaket. (8/8-1905) Avisredaksjonen hadde tiltro til at kvinnene ville møte opp:

"Man behøver vist ikke at frygte for daarligt fremmøde her. Vore kvinder mangler hverken forstaaelse eller hjertelag i denne sag. Det vil blive en adresse, som spørges viden om lande."

Avisen minnet også om listen som var utlagt til underskrift i Sandefjords Blads ekspedisjon. (10/8-1905) Adressen som ble sendt fra Det nasjonale kvinneråd til Stortinget ble i sin helhet trykt i avisen. (12/8-1905) Avisen refererte også i samme nummer fra kvinnenens møte i Sandefjord som ble så tallrikt besøkt at kvinnene måtte flytte over til avholdslokalet for å få plass. Fru Nielsen og frk. Ebbesen, de to kvinnelige bystyrepreressantene, hadde ledet møtet og påtatt seg arbeidet med de listene som skulle sendes om i byen. Alle kvinnene som man hadde henvendt seg til, hadde ønsket å skrive under på listene, fortalte listebærerne. Kvinnenens lister i Sandefjord fikk i alt 1717 underskrifter og i Sandeherred 1700 underskrifter. Dette mente Sandefjords Blad var "vel talt". (19/8-1905)

Dessverre har årgangene 1903 og 1904 av Venstreavisa "Vestfold" gått tapt. Vi har derfor ikke mulighet til å kunne undersøke denne Sandefjordsavisens engasjement i kvinnestemmeretten. Det er imidlertid nærliggende å tro at denne må ha vært innenfor også denne avisens interessefelt i hvert fall i 1904, da "kollegaen" i Sandefjord, Sandefjords Blad" la en meget sterk interesse for kvinnestemmerettsspørsmålet for dagen. Men det var ikke så mye "kvinnestoff" i Vestfold i 1905 som det var i Sandefjords Blad. 13)

1. august publiserte Vestfold på første side Gina Krogs artikkel:

"Hvad siger kvinderne i anledning folkeafstemningen? De føler bittert sin politisk afmagt. De ønsker inderlig at kunne være med i afstemningen og bekræfte den stedfundne opløsning af unionen med sit ja(...)"

Også Fredrikke Marie Qvams henvendelse til kvinnene om å føye sitt ja til mennenes på utlagte lister, ble publisert på første side i avisen. (Vestfold 8/8-1905) Til denne anmodningen fra L.K.S.F.s formann, føyde Vestfolds redaksjon til noen refleksjoner og oppfordringer:

"Idet vi giver ovenstaaende vor fulde tilslutning, skal vi tilføie, at det har ikke liden betydning, at de norske kvinder tydelig giver sin stilling tilkjende. Da der desværre ikke er adgang for kvinderne til at lægge sin stemmeseddel i urnen, gjælder det, at disse benytter den anledning til at give udtryk for sin stilling til det ny foreliggende spørgsmaal, som er aabnet ved det af landskvindestemmeretsforeningen trukne arrangement. Lister til tegning af underskrifter er udlagt i vor expedition, og denne vil, foruden den almindelige kontortid være aaben valgdagen fra kl. 1, for tegning af navne paa kvindernes liste."

Avisredaksjonen så kvinnenens deltagelse i 1905 i en langsiktig perspektiv og trodde deres engasjement ville kunne styre utviklingen av kvinnestemmerettsreformene:

"Da dette er den første gang at kvinderne i et landsvigtigt spørgsmaal faar anledning til at give udtryk for sin stilling haaber vi, at kvinderne i størst mulig udstrækning møder op og tegner sit navn. Den tilslutning, som

denne kvindernes liste faar, vil kanske have betydning for afgjørelsen af det spørgsmaal som politisk interesserede kvinder anser for et af de vigtigste: Statsborgerlig stemmeret for kvinder. "Vestfold"s redaktion"

I et inserat også trykket på første side ble styrene i Sandefjords og Sandeherreds indremisjonsforeninger oppfordret til å arrangere møter der kvinnene kunne få tegne sitt navn på lister. (10/8-1905) Mange av landdistriktenes kvinner hadde vanskeligheter med å møte i byen. Inseratet var undertegnet "Kvinder i Sandeherred". Avisredaksjonen fant i samme nummer at det var vesentlig å oppfordre kvinnene en gang til til å samle navn:

"Kvinder udover bygderne bør sætte sig i spidsen for at samle de af sine søstres navne, der vil føie sit ja til mændernes den 13. august. Der maa handles med raskhed og kraft."

I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census. Hvor mye engasjement viste Sandefjords lokalaviser i denne sammenheng? Sandefjords Blad hadde 14 ganger i løpet av årgangen 1907 stoff som berørte kvinnestemmeretten direkte eller indirekte, og la for dagen en viss interesse for kvinnestemmerettsspørsmålet. 14) Avisen argumenterte for en innføring av begrenset stemmerett for kvinner.

I en førstesides artikkel kalt "Kvindestemmeretten" ble det gjort rede for de forslagene som lå til grunn for den kommende innstillingen fra konstitusjonskomiteen om kvinnestemmeretten. (Sandefjords Blad 23/3-1907) Avisen hevdet at det var svært delte meninger om kvinnestemmerettsreformen i alle partier bortsett fra hos sosialistene, men den trodde ikke at det daværende Storting ville gå med på noen kvinnestemmerettsreform som gikk videre enn Venstres programfestede reform, nemlig begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner. Sandefjords Blad mente kvinnene burde være tilfreds med en begrenset stemmerett. Man hadde brutt med det krenkende prinsipp at en kvinne uansett hvor interessert og engasjert hun var, ble utelukket fra medborgerrollen bare fordi hun var kvinne. Ved en begrenset stemmerett for kvinner ville man få en økning av de stemmeberettigede som tilførte disse god innsikt og høy moral. Disse nye stemmeberettigede var etter avisens mening også de som ønsket å oppnå medborgerlige rettigheter. Det var de mest opplyste kvinnene det dreide seg om her, og de hadde et berettiget krav. Avisredaksjonen håpet at kvinnestemmerettsreformen ville få det grunnlovsmessige flertall i Stortinget.

I en ny førstesidesartikkel kalt "Kvindestemmeretten", omtalte igjen Sandefjords Blad kvinnestemmerettsreformen. (29/5-1907) Kvinnestemmeretten skulle behandles i konstitusjonskomiteen og avisen reflekterte rundt reformens framtid i forhold til de ulike medlemmenes standpunkt i stemmerettssaken. Den fant at det var umulig å si noe om reformens skjebne, da stillingen var uklar. Men den fant at det var lite tenkelig at reformen ble avvist fullstendig. Argumentasjonen for dette var:

"De erfaringer, man har høstet fra kvindernes deltagelse i vort kommunale liv, skulde ikke virke afskrækkende. Ligesom det unægtelig vil kunne betegnes som inkonsekvent nu at nægte kvinden statsborgerlig stemmeret, efterat man tidligere har knæsat hendes deltagelse i det offentlige liv. Vi tror ogsaa, at der inden det liberale parti er overveiende stemning for nu eller i den aller nærmeste fremtid at gennemføre reformen. Som bekjendt staar den ikke opført paa vort partis program, men efter de udtalelser som ved forskjellige anledninger er kommet frem om sagen saavel som den liberale presses holdning til samme, skulde det være grund til at antage at kvindestemmeretten - ialfald i den form, hvorom konstitutionskomiteens flertal har samlet sig - har udsigter til at samle det fornødne flertal."

Begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner ble vedtatt, og Sandefjords Blad hilste den velkommen:

"Vi hilser med glæde den af storthinget igaar vedtagne reform og ønsker kvinderne velkomme i rækkerne ved de statsborgerlige valg. Med den politiske stemmeret følger ogsaa valgbarhed; kvinderne kan saaledes nu vælges til at beklæde landets høieste tillidshverv." (15/6-1907)

Sandefjords konservative avis, Sandefjords Blad, var positiv til den begrensede statsborgerlige stemmerett for kvinner i 1907. Med tanke på hvordan denne avisen i en årrekke hadde tidd i hjel problematikken rundt stemmerett for kvinner, og gjerne hadde brukt sitater fra konservative teologer i forbindelse med kvinnestemmerettsspørsmålet, kan vi si at vi her finner en endring i redaksjonens syn på kvinnestemmeretten. Redaktøren så nok nytten i at en begrenset del av kvinnene fikk stemme ved Stortingsvalg etter at stemmeretten var gjort alminnelig for menn. Men reformen hadde nok også modnet i den forstand at ettersom årene gikk, ble den mer ufarlig og lettere å godta også innenfor de konservative kretser.

Sandefjords venstreavis, Vestfold, hadde 12 ganger gjennom årgangen 1907 stoff som berører kvinnestemmeretten direkte eller indirekte. 15) Vestfold tilkjennega klart sitt syn på kvinnestemmeretten: (15/6-1907)

"Kvindelig stemmeret. Med det forslag om kvindelig stemmeret som igaar blev vedtaget i tinget, træder vi ind i en ny fase i vort offentlige liv. Medens den ene halvdel af landets borgere tidligere har staaet alene om styret af statens anliggender, vil nu ogsaa den anden træde til."

Avisen mente det var heldig at forslaget om alminnelig stemmerett for kvinner falt. Selv om den var en varm tilhenger av kvinnelig stemmerett, måtte den innrømme at en svært stor del av landets kvinner ikke hadde det kjennskap til politiske spørsmål, at de med trygghet kunne legge sin stemmeseddel i urnen. Den fant dessuten at en stor del av mennene som hadde vært mer involvert i det politiske liv, kort og godt var "stemmekvæg". Derfor ville det være rent umulig om man ventet at kvinnene som hittil hadde vært utelukket fra det politiske liv, nå skulle være helt rustet til den vanskelige oppgaven det var å styre landet.

Venstreavisen følte at til tross for at rettferdighetsprinsippet knyttet til stemmegivning nå ble ivaretatt, burde utvelgelsen av dem som skulle få stemme, skje etter kunnskap og ikke etter kjønn. Fordi kvinnene ennå manglet politisk skolering og erfaring, var det mest riktig at kvinnestemmeretten ikke ble alminnelig. Avisen var dessuten betenkt over den begrensede stemmeretts utvalgsriterier for stemmegivning:

"Dessværre er det saa, at en census der grunder sig paa en minimalindtægt, ikke er nogensomhelst garanti for, at man faar med dem som er kvalificerede, dem som kjender de sager det gjælder ved et valg. Det blir i første række pengene som afgjør sagen. Vi skulde være meget tilbøielig til at paastaa, at den eneste betingelse for at erholde stemmeret burde være, at man aflagde en prøve paa sine kundskaber i politik. For det kan jo ikke nægtes, at det burde være den kvalificerede der skulde stemme, enten saa det var en mand eller kvinde. Stemmekvæg kan bli en landsfare, enten det saa er mænd eller kvinder. Imidlertid vil vi haabe, at den nyvundne politiske stemmeret vil bli saaledes brugt af kvinderne, at alle betænkeligheder gjøres til skamme."

I et langt inserat inntatt på første side, kalt "Stemmerett er stemmepligt" forsøkte "kvinde" å få Sandeherreds venstrekvinner til å møte fram ved stemmeurnene.(22/10-1907) Hun hevdet at selv om man kunne si at stemmeretten var en rettighet, så var det den som hadde gjort kvinnene til mennesker. Det fulgte forpliktelse med. Hun sammenliknet det å få stemmerett med det å få et barn til. Derfor var det kvinnes plikt å ta seg av stemmeretten og fatte interesse for den. Nettopp fordi husmoren hadde overblikk over huset sitt og husholdningen sin, ville hun også gjøre en god jobb innenfor kommunen som var innbyggernes felles husholdning. Hun advarte mot interesseløshet og minnet om 1905 da kvinnene ble utelukket fra folkeavstemningen. Hun fant at kvinnestemmeretten var et stort løft for samfunnet,

kvinnene hørte nå til folket og var ikke mannens eiendom. Det var ingen forskjell på en mannsstemme og en kvinnestemme - de var begge like mye verdt.

"Kvinde" sammenliknet kvinnens forsømmelse i huslige plikter med forsømmelse i stemmegivning:

"Overfor kvinder, der forsømmer sine huslige pligter, føler vi uvilkaarlig ringeagt for ikke at sige foragt og vi maa heller ikke vente at undgaa at høste ringagt, om vi forsømmer vor stemmepligt. Der er ikke mere undskyldning for forsømmelse af denne pligt, end der er undskyldning for forsømmelse af de huslige pligter; det ene skal gjøres og det andet ikke forsømmes."

Hun ønsket ikke å bli betraktet som "dum og dau", kvinnenes interesse måtte strekke seg ut over " gryden, skurebøtten og symaskinen". Hun oppfordret kvinnene til å vise tvilerne på kvinnestemmerettens berettigelse at kvinnene fortjente den. Hun ville ikke betraktes som et "stykke husgeraad eller stykke kvæg", og hun forutsatte at mennene ville betrakte det som en æresak at deres hustruer viste seg sin stemmerett verdig og at de følgelig gjorde sitt til at de måtte avgi stemme. For henne var det viktig å fremme Venstres sak, " den jevnt trygge utvikling i demokratisk retning".

Sandefjords Blads redaksjon viste også i 1909 interesse for kvinnestemmeretten. 16) Dette året skulle kvinnene i Sandefjord for første gang stemme ved et stortingsvalg. I en artikkel kalt "Kvinderne og valget" (Sandefjords Blad 4/3-1909) ble Stortingsvalget omtalt. Hele 250 000 kvinner hadde fått adgang til å legge sin stemmeseddel i urnene. Det ville i mange valgkretser komme til å øve en avgjørende innflytelse på valgutfallet. Sandefjords Blad siterte Ørebladet som mente at det var vanskelig å si i hvilken retning kvinnenes deltagelse kom til å trekke. Kvinnens egenskaper var positive i denne sammenheng:

"Men kvinderne har altid i politiken vist sig at repræsentere det sunde, nøgterne syn. De bedømmer de politiske foreteelser ut fra sine egne, praktiske erfaringer og lar sig ikke føre vild hverken av "de store følelser" eller av andre uvedkommende hensyn. Kvinderne er gennemgaaende mere økonomisk anlagte end mændene. For dem gjælder mere den realbetragtning: Har vi raad til det? end mundheldet: Tiden kræver denne og hin reform, hvad den saa koster."

Derfor inntok kvinnene gjerne vel gjennomarbeidede standpunkter i politikken, og derfor kom de sikkert til å virke som en regulerende faktor innenfor denne.

Avisen trykte også en lengre førstesides artikkel kalt "Kvinderne og stortingvalget" skrevet av Asbjørn Syrrist, jurist og mangeårig redaktør i Tønsbergs Blad.(25/8-1909) Artikkelen var sakset fra kvinnebladet "Urd". Syrrist gjorde detaljert rede for grunnlovens bestemmelser for stemmerett. Han mente at de sakene som var oppført på de politiske partiers programmer, gjennomgående burde interessere i lik grad kvinnelige og mannlige velgere. Men det var noen poster på programmene som særlig og direkte hadde interesse for kvinnene. Det konsoliderte Venstre hadde oppstilt alminnelig stemmerett for kvinner - slik man allerede på det tidspunkt hadde for menn - slik at skatteinnbetalingen for kvinner i forbindelse med stemmerett ville falle bort. Høyre og frisinnede Venstre hadde ikke noen slik post. Men Høyres leder, professor Stang, og det frisinnede Venstres hovedorgan, "Verdens Gang", hadde begge uttalt at disse to partier bare anså det som et tidsspørsmål når stemmerettsbetingelsene burde bli de samme for kvinner som for menn.

Syrrist anså nok den skrittvis utvikling som den mest gavnlige for samfunnet:

"Mændene fik sin stemmeret utvidet gjennom en skrittvis utvikling, der er da - mener man paa den moderate side - rimelighet for, at en lignende fremgangsmaate anvendes med hensyn til kvinders stemmeret. Iaar vil for første gang ca. 300 000 kvinder kunne delta i stortingsvalgene; bør saa ikke deres interesse indarbeides, deres sans og dygtighed for det offentlige liv faa litt tid paa sig til utvikling, inden der skrives til stemmeretsutvidelse? Saa spørres der fra den nævnte side, mens de konsoliderte altsaa "vil vove spranget med kvinden ut i mørket", som en repræsentant engang saa morsomt uttrykte det i stortinget. I nærværende artikkel skal ikke anstilles nogen undersøkelse av, hvilken av de to betragtninger eller fremgangsmaater er at anbefale, her bare refereres."

Elise Heyerdahl, Høyrekvinne fra Kristiania, kom til Sandefjord og holdt politisk foredrag, og Sandefjords Blad oppfordret Sandefjords kvinner til å møte opp og høre på dette foredraget. (6/10-1909) Heyerdahl var i følge avisen en utmerket taler og flereårig medlem av Kristianias formannskap. Hun var invitert av Sandefjords liberalkonservative forening. 17) Avisen skrev:

"Det er, saavidt vi vet, første gang en kvindelig politisk folketaler lar sig høre i Sandefjord. Møt talrig frem! Det er fri adgang for kvinder og mænd av alle partier." Etter foredraget ga avisen et detaljert referat. (11/10-1909)

Foredraget hadde samlet "en talrig tilhørerskare. Særlig var kvinderne sterkt representert." Foredragsholderske hadde hevdet betydningen av at det blant velgeren hersket en varig og sterkt politisk interesse. Hun var positiv til at det var forskjellige partier, så meninger kunne brytes, imidlertid kunne det bli noe uoversiktlig særlig for kvinner:

"De mange partier og grupper som for tiden gjør sig gjældende i vort politiske liv, bidrar imidlertid til at gjøre det flokete for os kvinder, som mangler politisk erfaring. Men dette er en grund mere til at vi nu tar fat og søker at komme til klarhet over, hvordan vi skal stille os ved valgene."

Heyerdahl presenterte Høyres ulike programposter og argumenterte for berettigelsen av disse. Imidlertid var hun ikke for "de konsolidertes programpost almindelig stemmeret for kvinder". Det var for tidlige, hevdet hun, da kvinnene ennå ikke hadde benyttet den politiske stemmeretten de hadde fått. Man trengte erfaring, og all sunn utvikling måtte gå skrittvis fram. Men hun fant det uberettiget av Gina Krog at hun sa at den som ikke stemte med de konsoliderte, stemte mot kvinnene. Alminnelig stemmerett burde komme, men ikke på det daværende tidspunkt. Hun trodde også at kvinnene ville mislike det konsoliderte Venstres holdning som gikk ut på å bryte samarbeidstanken fra 1905 og reise høye gjerder mellom partiene.

I en førstesides artikkel tok Sandefjords Blad nok en gang opp kvinnestemmerettsspørsmålet. (7/10-1909) Avisen skrev at 3 - 400 000 kvinner hadde fått adgang til å delta i Stortingsvalget dette året. Beslutningen som ble tatt i 1907 om dette ble vedtatt med 96 mot 25 stemmer, og blant de 96 var det menn av alle partier. Dette var også tilfelle med mindretallet. Ved samme anledning hadde Stortinget forkastet et forslag om alminnelig stemmerett for kvinner, og heller ikke denne voteringen var politisk. Også Venstres Gunnar Knudsen hadde stemt mot forslaget. 18)

"Han turde forresten heller ikke "slippe ind" saa mange kvinder paa en gang blandt de kommunale vælgere, som tilfældet blev i 1901. Han forfægtet en indtægtsgrænse av 600 i by og 400 paa land, mens grænsen skulde sættes til 400 og 300. Nu vil vist alle, som ser med ro og omtanke paa forholdet, være enige i, at 3 - 400 000 kvindelige vælgere paa en gang, det er en kraftig og indgripende reform i et land, hvor tallet av de mandlige vælgere i forveien er ca. 440 000. Det er en smuk seier for kvindens ret, og den er hittil omtrent enestaaende i verden."

Sandefjords Blad var fornøyd med kvinnestemmerett etter census og skeptisk til alminnelig stemmerett for kvinner:

"Saadan maa baade mænd og kvinder tænke, naar de bruker sin dømmekraft, men fra de hold, hvor den politiske spekulationen har bragt sindende aldeles ut av likevægt, høres en ganske anden tale. Kvinderne skal paa staaende

flækken ha almindelig stemmeret, - ellers er det utaalelige vilkaar de lever under i dette land, og skam den, som noget sideblik vil nøies med stemmeret for bare 3 - 400 000 kvinder."

Sandefjords Blad refererte Gjengangeren som trodde at de kvinnelige velgerne selv syntes dette var "febrilsk tale, dersom det da ikke ret og slet er stemmefiskeri." Men avisen trodde den alminnelige stemmeretten ville komme:

"Uten tvil gaar utviklingen i den retning, at stemmeretten blir almindelig ogsaa for kvinder. Men likesom mændene maatte finde sig i de skridtvise udvidelser, saa vil baade kvinderne selv og det hele samfund finde det naturlig og ikke uretfærdig, at kvinderne faar sin ret, eftersom erfaringen og et virkelig behov fordrer det. Nu kan det ikke siges at vi eier nogen erfaring om nødvendigheden av at kvindestemmeretten blir almindelig. For den er jo aldeles ikke prøvet endnu ved statsborgerlig valg. Men grundloven sier dog uttrykkelig om saadanne reformer: "Viser erfaring at nogen del av denne kongeriket Norges grundlov bør forandre" - skal forslag derom fremsættes paa nærmere angit maate."

Ingen kunne, i følge avisen, påberope seg noen erfaring om hvordan kvinnene mottok og benyttet den stemmeretten som grunnloven ga kvinnene i 1907. Med alminnelig stemmerett ville de kvinnelige velgernes tall stige til 513 000 og man hadde ikke noen erfaring om ønskeligheten om dette. Avisen avsluttet:

"Lat os derfor ta denne agitation med ro. Reformen kommer nok, og den burde herefter som hittil kunne fremmes uten de politiske auktionsforretninger, som endel av partierne iaar forsøker at sætte i scene."

I et inserat som ble tatt inn på første side i Sandefjords Blad, oppfordret "Frisindede og konservative kvinder" de kvinnelige leserne til å stille opp ved valgurnene og stemme konservativt. (18/10-1909) Inseratet hadde overskriften "Fra kvinder til kvinder" og anmodet Sandefjords kvinner om å bruke sin stemmerett og "bruke den godt!". Alle de politiske partiene ventet og ønsket kvinnenes hjelp, og kvinnene måtte treffe sitt valg om hva de ønsket og hvem som skulle styre landet. Kvinnenes interesse burde være å verne om hjem og familieliv og personlig frihet, og det partiet som tok vare på disse verdier, fortjente å få kvinnenes stemme. Innsenderne pekte på ulike negative poster på sosialistenes program, en av dem var at de ønsket å forby voksne kvinner å bestemme over sin egen arbeidstid. Kvinner ville da bli satt under formynderskap som barn og mindreårige. De fant at det var uråd å stemme på det konsoliderte venstre fordi de arbeidet mye sammen med sosialistene. Inseratet sluttet med følgende oppfordring:

"La os i kjærlighet til vort land og til vort folk, vort hjem og vor kirke møte op paa valgdagen og stemme med de samarbeidende partier: Det konservative parti og det frisindede venstre."

Noen dager seinere henvendte Sandefjords Blad seg igjen til kvinnene i byen: (23/10-1909)

"Sandefjords kvinder! De politiske valg kalder iaar for første gang den norske kvinde til valgurnen. Den skjønneste maate, hvorpaa kvinderne kan høitidlig holde denne merkedag i vort lands historie, er, at de i sluttet trop møter frem ved urnen og derved gir tilkjende, at de elsker sit fædreland og gjerne vil være med at sikre det en sund, frisindet, i social og økonomisk henseende betryggende politisk ledelse. Ingen maa holde sig hjemme av den grund, at de ikke tilbunds kjender eller forstaar de mange politiske spøragsmaal, som i vor tid melder sig til avgjørelse eller utredning. Hovedsaken er, at man slutter sig til det parti, i hvis hænder man tryggest tør anbetro de vigtige avgjørelser, og gir de mænd sin stemme, hvis dyktighet, erfaring og politiske indsigter er den bedste garanti for et godt resultat."

Fru Nærup, mangeårig formann i Hjemmenes Vel, holdt også politisk foredrag for Sandefjords befolkning, og Sandefjords Blad roste foredraget:

"Fru Nærups rolige, men sterke appel til kvindene om at gjøre sin indflydelse gjældende ved aarets valg - og gjøre den gjældende til værn om den personlige frihet og den private eiendomsret ved at stemme med den konservative parti og det frisindede venstre, var likeledes et værdifuldt bidrag til at klarne manges politiske begreper." (26/10-1909)

Hjemmenes Vel hadde mange støttespillere i Sandefjord.

Avisen trykte også "Det konsoliderte kvindeoprop" (6/11-1909) Avisen hevdet at konsolideringen gjennom dette oppropet tok æren for alt som var utrettet i Norge til landets lykke og ære. Kvinnestemmeretten var en av de tingene. Sandefjords Blad siterte VG som skrev at alle andre som hadde levet "før konsolideringen ble født" hadde aldri utrettet noe til landets gagn. Det ble minnet om at da den kommunale kvinnestemmeretten ble innført i 1901, ble den vedtatt med 68 mot 17 stemmer, og blant de 17 var det menn av alle partier. Avisen påpekte:

"Den nuværende statsminister var misfornøiet med høire i den anledning. Han var bange for høire, sa han, naar det stillet sig saa liberalt. Det var bedst at være forsiktig og ikke slippe for mange kvinder til med en gang. For mange av dem, baade gifte og ugifte var trangsynte. Det var bedst at gaa skridtvis frem og se, hvorledes utviklingen blir."

Vi finner også en artikkel av professor Stang kalt "Kvindernes stemmeret" i samme nummer. Stang hevdet at kvinnestemmeretten ikke var en gave til kvinnene, men heller en utvidelse av folkestyret for at alt som var kvinnenes særeie skulle komme med som en innsats i det offentlige liv. Kvinnene hadde en måte å tenke på som var egenartet. Det var mer kald logikk i mannens tenkning, kvinnens inneholdt mer stemningsliv, samfunnet trengte begge måter å tenke på. Stang ga klart og eksplisitt uttrykk for komplementaritetstanken:

"for kun mand og kvinde tilsammen utgjør vi mennesker - hver enkelt er kun den halve del - og kun tilsammen som mennesker, ikke som mænd og kvinder, skal vi styre og bygge dette landet, saa vi kan bo der og vore efterkommere efter os. Derfor fik vi kvindestemmeretten, derfor skal vi gjennomføre den videre; men det maa gaa skridtvis, som det gjorde for mændenes vedkommende. Der er intet samfund, som er gaat til mere end at fordoble stemmeretten med en gang. Vi gik til at fordoble den, men at gaa endnu videre, at kaste hele flertallet over med en eneste gang, det kan da ikke være riktig. Man maa se, hvorledes den stemmeretsutvidelse, vi har faat, virker ialfald ved et eneste valg."

Sandefjords Blad i var 1909 positiv til kvinnestemmerett etter census, men ikke alminnelig kvinnestemmerett. Avisredaksjonen forsøkte å få kvinnene i Sandefjord til å stemme, og til å stemme konservativt. Høyrekvinner fra Krisitiania, Elise Heyerdahl og Marianne Nærup besøkte byen med sitt budskap, og var med på å legge grunnlaget for den konservative diskurs knyttet til kvinnestemmeretten. De ga også legitimitet til kvinnens medborgerrolle.

Vestfold, med undertittelen Sandefjords Dagblad, Sandefjords Venstreavis, var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i 1909 på samme vis som Sandefjords Blad var det. 19)

I en artikkel kalt "Hvem har stemmeret ved stortingsvalget til høsten?" informerte avisen om betingelsene for statsborgerlig stemmerett. (14/9-1909) I et langt opprop på første side i Vestfold oppfordret Venstrekvinner de kvinnelige leserne til å bruke sin stemmerett til det beste for Venstre. Oppropet var undertegnet av 145 navngitte kvinner, blant annet: Augusta Abrahamsen, Kristiania, Hanna Gran, Horten, Signy Tveteraas, Horten, Grethe Aarvold, Tønsberg, Anna Hoff, Tønsberg, Inga Kristoffersen, Tønsberg, Jenny Larsen, Tønsberg. (15/9-1909) Venstrekvinnene forsøkte å argumentere for hvorfor partiet Venstre fortjente kvinnenes stemme:

"Norske kvinder. For første gang skal vi iaar stemme som norske borgere. Vi gaar dermed ind i ansvaret for hele slegtens og nationens velfærd. La os vise os denne tillid værdig! Vi maa løfte vort syn utover særinteresser, vi maa virke for det hele samfunds vel. La os derfor stille os ind i rækkerne blandt dem, som kjæmper for de svakes og undertyktes ret og arbejder for lysere samfundsforhold. - Det er venstre, som har reist kvindernes krav og gennemført dem. Det har baaret stemmerettens fane i den heteste kamp. Ved sidste valg tok venstre statsborgerlig stemmeret for kvinder op paa sit program. Hverken høire eller samlingspartiet vovet at gjøre det. Derfor har vi venstre at takke for at vi ikke fremdeles sitter som umyndige i samfundet. Men to hundre tusen norske kvinder staar endnu utenfor. De som sliter hardest i de kaar Norge byr, og kjenner samfundets værste nød, de er ennu ikke kommet med. Venstre har derfor iaar faat paa sit program: almindelig stemmeret for kvinder paa samme betingelse som for mænd. (...)"

Kvinnene hevdet også at det var Venstre som under motstand fra Høyre hadde ledet landets utvikling mot fullt folkestyre og reist selvstendighetsarbeidet i landet som ble fullbragt i 1905. Det var også Venstre som hadde bygget forsvaret og drevet fredsarbeid. Dessuten hadde partiet gått foran i opplysnings- og kulturarbeid. Vi ser hvordan begge lokalavisene i Sandefjord brukte spalteplass i 1909 for å vinne kvinnestemmene for de respektive politiske partiene.

Sandefjords Blad hadde 15 ganger gjennom årgangen 1910 stoff som berørte kvinnestemmeretten. 20) Likevel viste ikke avisen egentlig interesse for kvinnestemmerettsreformen eller utvidelsen av den eksisterende kvinnestemmeretten. Sandefjords Blad hadde en heller husmoderlig tilnærming til kvinnerollen 1910. Et referat av Hulda Garborgs foredrag i Studentersamfundet "Kvindesaken og hjemmet" (Sandefjords Blad 16/3-1910) ble sakset fra Landsbladet og understreket denne konservative holdningen. Garborg hevdet at hun tidligere hadde vært begeistret tilhenger av tanken om likestilling mellom kjønnene, men livet hadde fått henne til å tvile. Kvinnesaken hadde en tendens til å oppløse hjemmene og samfunnet, mente Garborg. 21) I tråd med denne holdningen tok Sandefjords Blad også inn et anonymt inserat kalt "Kvindestemmeretten. Manden regjerer verden; men kvinden regjerer manden" (9/5-1910) Innsenderen hadde alltid vært imot kvinnelig stemmerett ved stortingsvalg, det var "nok røre uten kvinnene". Han forstod ikke menn som ønsket å utvide kvinnestemmeretten, og mente at det primært skyldtes "jag efter kvindegunst".

Innsenderen fortsatte:

"Hvorfor skal forresten vi mænd ordne det slik at vi umyndiggjøres? Det er en bekjendt sak, at kvinden er i absolut majoritet i vort kjære fædreland. Med andre ord - almindelig stemmeret for kvinden vil gi hende "al magt". Vi vaagner vel saa en vakker dag og finder - kvinden alene i tingsalen, i alle store og smaa stillinger, paa kontorerne osv. og manden i kjøkkenet, i barneværelset og som menig i hæren."

Riktignok kunde det være at verden ville "svive like godt" med kvinnene ved roret, men hvorfor skulle mennene gi fra seg makten? Hadde de oppdaget at de var udugelige eller at kvinnen var så mye klokere? Han spurte:

"Er det vor retfærdighetsfølelse, som skulde tvinge os ind under skjørtekommando ogsaa saadan rent offentlig. Det forekommer mig, at retfærdigheten nu er skeet fyldest og vel saa det indtil videre."

Innsenderen håpet at det ikke ble noen ytterligere stemmerettutvidelse for kvinner. Kvinnene burde kjempe mer for å få den, mente han. Det man fikk uten kamp, hadde man en tendens til å misbruke. Utover dette informerte ikke Sandefjords Blad om kvinnestemmeretten våren 1910. Avisen refererte ikke fra debatten i Stortinget om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner.

Sandefjord og Sandeherred hadde felles lokalt kvinneråd, og rådet arrangerte fellesmøte for landet og byen i oktober 1910. Men temaet var ikke, som man kanskje hadde kunnet vente, valget og kvinnenes stemmegivning. Temaet var den hvite slavehandel i Amerika. (10/10-1910) Men Sandefjords Blad oppfordret kvinnene i Sandefjord til å møte på arrangementet til Kvinnenes Samtaleforening for å høre foredrag om kvinnenes deltagelse i valget. (5/11-1910)

Avisen forsøkte å få kvinnene til å tenke partipolitisk når de skulle benytte sin stemmerett:

"Til kvinderne! Naar der paa de upolitiske kvindemøter henstilles til de kvindelige vælgere at samle sig om de opstillede kvindelige kandidater, saa sigtes der naturligvis ikke til nogen speciel liste. Enhver kvinde arbejder for det parti hun tilhører." (30/11-1910)

Vi må kunne si at Sandefjords konservative avis ikke var positiv til alminnelig stemmerett for kvinner i 1910, og debatten i Stortinget før vedtaket, ble heller tiet i hjel. Men når vedtaket var et faktum, oppfordret avisen alle kvinner til å benytte sin stemmerett og informerte om stemmerettsbetingelsene.

Heller ikke Vestfold, Sandefjords Venstreavis, hadde kvinnestemmeretten som "den store sak" i 1910. 22) I en artikkel kalt "Kvinders deltagelse i det offentlige liv" (Vestfold 30/3-1910) skrev Vestfold om kvinnestemmerettens virkninger i Australia. Motstandernes frykt var gjort til skamme, hevdet avisen, kvinnestemmeretten var nå prøvet ut i 16 år i ulike deler av Australia, og den hadde ført til at erkjennelsen hos kvinnene om at de bar ansvaret for det offentlige liv, hadde utviklet seg. Det ble dessuten ofret mer oppmerksomhet på den sosiale lovgivningen og hjemmenes interesser. Vestfold slo fast:

"Ved at vedta kvindlig stemmeret gjør man ikke andet end paa det politiske omraade at følge det samme princip, som sikrer det bedste resultat i hjemmenes sfære: mænds og kvinders samvirken for den enkeltes og det heles vel."

Etter at alminnelig stemmerett for kvinner ved kommunale valg var vedtatt i mai 1910, refererte avisen detaljert fra debatten. (14/5-1910) Arctanders argumentasjon mot reformen ble referert, men avisen var ganske nøytral i sin gjengivelse av debatten, og både motstanderes og forkjempernes argumenter ble referert.

Sandefjords Blad var lite opptatt av kvinnestemmeretten også i 1912. 23) I et opprop til kvinnene i Sandefjord (Sandefjords Blad 14/9-1912) ble en gruppe kvinner navngitte som hadde ansvaret for en innsamling til landets forsvar. Sandefjords Blad hadde en artikkel om kvinnestemmeretten i England som startet med spørsmålet: "Kvindestemmeretten i England. Blir den indført allikevel iaar?" (21/9-1912) Det ble informert om de mindre voldelige kvinnestemmeretts-forkjemperne i England, suffragistene. Det ble gjort rede for ulike forslag til kvinnestemmerett som var presentert for Parlamentet. Artikkelen var lang og detaljert, og åpnet for at kvinnestemmeretten kunne bli gjennomført i England. Men den norske kvinnestemmeretten var fraværende i avisens spalter. Imidlertid ble kvinnen hyllet i artikkelen "Kvindens Jevnbyrdighet med Manden" (9/10-1912) Her ble det berettet om kvinnelige vitenskapsmenn og oppfinnere. Heller ikke Sandefjords Venstreavis var opptatt av kvinnestemmeretten i 1912. 24) I slutten av august ble stemmerettsbetingelsene offentliggjort i avisen. Det ble også gjort rede for engelske kvinnestemmerettsforkjemperes hærverk for kvinnestemmeretten. (6/9-1912) Ellers var kvinnestemmeretten fraværende i Vestfolds spalter 1912.

I 1913 fikk kvinnene alminnelig stemmerett i Norge. Hvordan formidlet Sandefjords loaklavisere dette til sine lesere? Sandefjords Blad hadde stoff som berørte kvinnestemmeretten 12 ganger gjennom årgangen 1913. 25) Avisen hedret 100-årsminnet om Camilla Collett på første side av avisen (Sandefjords Blad 22/1-1913) og kalte henne "kvindeemancipationens talentfulde, ubøielige forkjæmper". Et stort bilde av Collett prydet avisens førsteside.

Avisredaksjonen valgte også å trykke en lang artikkel kalt "Kvindernes Likestilling - hvor bærer det hen?" (19/5-1913) Artikkelen var meget konservativ i sitt grunnsyn og var sakset fra "Sogneprest Dr. Alfred Eriksens Blad Dagens Liv". I følge artikkelen var det riktig at kvinnene fikk stemmerett og fikk adgang til å gjøre sin innsats i samfunnslivets utvikling. Men datidens moderne kvinnesaksbevegelse gikk mye videre, det ble krevd at alle stillinger skulle åpnes for kvinner og at kvinnelønnen skulle være lik mannlønnen. Artikkelforfatteren fant at påstanden om at kvinner skulle være likestillet med mannen, var en urimelighet, og den stod i strid med den dyptgripende arbeidsdeling som naturen selv hadde foretatt mellom de to kjønn. Kvinnene hadde ikke samme slags dyktighet og styrke som mannen og derfor var det en urett mot kvinnene selv om man ville forsøke å gjennomføre en full likestilling. Kvinner burde ikke ta fra menn stillinger, det ville hindre dem i å gifte seg og forsørge en familie. Den fullstendige likestilling ville umuliggjøre ekteskap og familielov i den formen som var kjent, mente forfatteren. Det var heller ikke i tråd med sosialistisk tankegang at kvinnene skulle dras bort fra hjemmet og konkurrere med mennene på arbeidsmarkedet. Den mest lykkebringende ordning i samfunnet var "Manden paa Arbeidet, Hustruen i Hjemmet og Barnet paa Skolen". Forfatteren så for seg at det fremtidige samfunn ville bli ordnet på denne måten: "Baade Manden og Hustruen ute paa Arbeide og Barna i store kaserneagtige Barnehjem."

Etter at Stortinget hadde vedtatt alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner, informerte Sandefjords Blad nøytralt om vedtaket. (2/6-1913) Redaktøren hadde ingen kommentarer til dette, men vedtaket ble objektivt formidlet til leserne.

Vestfold var heller ikke spesielt opptatt av kvinnestemmerettsreformen i 1913. 26) Venstreavisen hadde ingen artikler eller notiser om innføringen av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner, reformen ble kun nevnt i spalten for Stortingets arbeid etter at vedtaket var gjort. Heller ikke denne lokalavisen kommenterte vedtaket. Imidlertid var avisen mer opptatt av den engelsk kvinnestemmeretskampen og berettet blant annet om et hus stemmerettskvinnene hadde satt i brann i protest mot at de ikke fikk stemmerett (Vestfold 25/6-1913) og om et engelsk herresete som ble tent på av samme årsak. (6/6-1913). Avisen hadde dessuten en sak om stemmerettskvinnene som gjennomførte et attentat i form av en eksplosjon i London. (12/6-1913)

På første side i Vestfold finner vi et inserat under overskriften "Til Sandefjords kvinder" Innlegget var forfattet av formannen i Sandefjord og Sandeherred kvinneråd. Hun påpekte at avisene i Sandefjord hadde rettet oppfordringer til byens velgere om å være omhyggelig med sin stemmegivning. Det kunne derfor synes overflødig å rette en henvendelse til kvinnene særskilt. Men erfaring hadde vist, mente hun, at det ved alle valg dessverre ennå var kvinner som unnskyldte seg med sin uvidenhet i forbindelse med politikk og som verken ville eller kunne stemme. Det ble overlatt til mennene. Hun hevdet at de ulike partienes programmer nå var så godt omtalt i pressen at kvinnene ikke lenger kunne unnskyldte seg med at de ikke kjente til disse. Kvinnene hadde et like stort ansvar som mennene for utfallet av valget, deres stemme telte like mye som mennenes. Hun tok for seg regler for kumulering, og framhevet at det dessverre ennå fantes menn innen alle partier som sa at kvinner i alminnelighet ikke burde ha stemmerett. Hun appellerte til Sandefjords kvinner:

"La dette bli motbevist førstkommande mandag ved at hver eneste kvinde som har fyldt 25 aar og som ikke er fattigunderstøttet møter fram og lægger sin stemmeseddel i urnen til fordel for et godt kommunevalg." (28/11-1913)

Noter

- 1) Hougen 1932 s. 156
- 2) Norske aviser 1763 - 1969. Universitetsbiblioteket 1973. Red: Tom Arbo Høeg
- 3) Hougen 1932 s. 160
- 4) Sandefjords Tidende 9/1-1893 og de påfølgende numrene
- 5) Sandefjords Blad 1901: 19/1, 24/4, 1/5, 4/5, 11/5, 14/5, 21/5, 23/5, 18/6, 20/6, 8/9, 5/9, 7/9, 14/9, 17/9, 24/9, 24/9, 28/9, 17/10, 22/10, 24/10, 24/10, 26/10, 29/10, 2/11, 7/11, 28/11, 5/12, 7/12, 12/12, 7/12
- 6) Olaf Holm (1844-1933) prest i Hurum og Røyken. Utga en lang rekke bøker.
- 7) Christoffer Knudsen (1843 – 1915) Prest og konservativ politiker. Stortingsrepresentant fra Tønsberg 1900 - 03. Ortodoks ståsted i kirkepolitiske saker.
- 8) 1) Vestfold 1901: 14/2, 2/3, 3/5, 7/5, 11/5, 14/5, 18/5, 21/5, 23/5, 23/5, 25/5, 4/6, 11/6, 13/6, 15/6, 27/6, 27/6, 6/7, 15/8, 31/8, 3/9, 12/9, 14/9, 19/9, 3/10, 8/10, 10/10, 12/10, 31/10, 5/11, 9/11, 3/12, 12/12, 12/12, 19/12
- 9) Sandefjords Blad 1904: 6/9, 8/9, 8/9, 20/9, 24/9, 1/10, 11/10, 18/10, 18/10, 20/10, 10/10, 22/10, 22/10, 25/10, 15/10, 27/10, 1/11, 5/11, 8/11, 10/11, 12/11, 17/11, 19/11, 24/11, 26/11, 29/11, 3/12, 3/12, 6/12.
- 10) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 15/9-1904. Artikkelen er sakset fra Buskerud Amtstidende.
- 11) Sandefjords Blad 24/9-1904 og 1/10-1904
- 12) ibid 1905: 5/8, 8/8, 10/8, 12/8, 12/8, 19/8, 9/9, 28/10, 31/10, 2/11, 25/11, 28/11, 7/12
- 13) Vestfold 1905: Innslag om kvinnestemmeretten: 1/8, 8/8, 10/8, 10/8, 15/8, 22/8
- 14) Sandefjords Blad 1907: Innslag om kvinnestemmeretten: 23/3, 6/4, 17/4, 24/4, 24/4, 4/5, 29/5, 15/6, 5/10, 21/10, 28/10, 23/11, 30/11, 4/12
- 15) Vestfold 1907: Innslag om kvinnestemmeretten: 13/3, 23/3, 14/6, 15/6, 7/9, 5/10, 21/10, 22/10, 24/10, 18/10, 23/11, 4/12
- 16) Sandefjords Blad 1909: Innslag om kvinnestemmeretten: 4/3, 6/3, 3/7, 25/8, 6/10, 7/10, 11/10, 18/10, 23/10, 26/10, 6/11, 6/11
- 17) Elise Heyerdahl (1858 – 1921) Lærerinne og politiker i Kristiania. Første kvinnelige medlem av formannskapet og første kvinne i Høyres sentralstyre. Stiftet Høyrekvinnenes klubb i 1910.
- 18) Gunnar Knudsen (1848 – 1928) Skipsreder og politiker for Venstre. Var i mange år statsminister for en Venstre-regjering.
- 19) Vestfold 1909: Innslag om kvinnestemmeretten: 14/9, 15/9, 1/10
- 20) Sandefjords Blad 1910: Innslag om kvinnestemmeretten: 16/3, 9/5, 5/10, 10/10, 26/10, 19/10, 31/10, 2/11, 5/11, 23/11, 30/11, 1/12, 5/12, 10/12, 22/12
- 21) Hulda Garborg (1862 – 1934) g. m. Arne Garborg. Opptatt av kvinnens frigjøring, folkevisedans og nasjonalt kosthold. Også forfatter.
- 22) Vestfold 1910: Innslag om kvinnestemmeretten: 30/3, 6/4, 14/5, 5/10, 15/10, 1/11, 23/11, 5/12
- 23) Sandefjords Blad 1912: Innslag om kvinnestemmeretten: 14/9, 21/9, 9/10
- 24) Vestfold 1912: Innslag om kvinnestemmeretten: 31/8, 6/9
- 25) Sandefjords Blad 1913: Innslag om kvinnestemmeretten: 22/1, 3/4, 7/5, 19/5, 12/6, 6/10, 1/11, 8/11, 5/12, 6/12, 23/11, 3/12
- 26) Vestfold 1913: Innslag om kvinnestemmeretten: 25/6, 6/6, 9/6, 12/6, 9/10, 22/11, 28/11, 3/12

3. 2. 4. Valg og kvinneinitiativ. Sandefjords kvinner ved valgurnene

Sandefjord hadde ingen velfungerende kvinnestemmerettsforening. Men Samtaleforeningen til Dorothea Christensen tok tak i en del av oppgavene rundt kvinnedeltagelse i valgene og nominering av kvinner til de politiske listene. I 1901 nominerte Samtaleforeningen 6 kvinner til valglistene. 3 av disse kvinnene satt også i styret i Samtaleforeningen. Tabell 19 viser kvinnene som ble nominert av Samtaleforeningen 1901 i Sandefjord:

Tabell 19 Kvinner nominert til valglistene av Kvinnenes samtaleforening 1901

Status	Ektemannens yrke	Eget yrke	Alder
gift	privatpraktiserende lege og skipsreder	journalist	54 år
gift	dampskipsexp og assuranceagent		44 år
gift	bankdirektør, vicekonsul	oldfrue ved Sandefjord Bad	59 år
ugift		lærerinne middelskolen	52 år
ugift		handlende manufaktur	43 år
ugift		rentepenge og utleie av værelser til badegjester	48 år

Dorothea Christensen var en av de seks som ble nominert.

Vestfold offentliggjorde også statistikk for Sandefjord og Sandeherred.(19/10-1901)

"Da det tør ha sin interesse at se, hvor mange mænd og kvinder i forskjellige livsstillinger der findes indførte i Sandefjords og Sandeherreds mandtal, har vi af disse opstillet nedenstaaende statistik".

Kvinnene i Sandefjord fikk spesiell oppmerksomhet i denne statistikken:

"Af de i mandtallet indførte personer er 491 kvinder, deraf 451 gifte, som lever i formuesfællesskab med mænd i forskjellige livsstillinger. De øvrige 40 kvinder er saadanne, som indehar selvstændige stillinger, samt enker, som er huseiere."

Også Sandeherreds kvinner var med i statistikken:

"Af de 831 kvinder er 785 gifte og lever i formuesfællesskab med sin mand; de øvrige 46 er delvis kvinder i selvstændig stilling (lærerinder) men størstedelen selvhjulpne enker."

I en førstesidesartikkel i Vestfold (29/10-1901) kalt "Kommunevalgene i Jarlsberg" fikk leserne en rekke kommentarer rundt kommunevalget. Kvinnenes deltagelse ble kommentert slik:

"Fremmødet af kvinder har været gjennemgaaende forbausende daarligt, bedst naturligvis der, hvor de fleste stemmer har været afgivne, det vil altsaa si paa Tjømhø og i Brunlanæs, hvor der afgaves henholdsvis 72 og 35 kvindestemmer."

I 1901 fikk Sandefjord 3 kvinnelige representanter i bystyret, og det var 39 % av de stemmeberettigede kvinnene som stemte ved kommunevalget 1). Etter valget kommenterte Vestfold at det hadde vært meget dårlig oppslutning om valget dette året (19/12-1901) Avisen var ikke fornøyd med at det bare var 3 kvinner som var kommet med i bystyret: "Dette var akkurat hvad vi paa forhaand antog vilde bli tilfældet." (12/12-1901) Det var kun 42 % av de stemmeberettigede som hadde avlagt stemme i 1901, mens det ved forrige valg hadde stemt 76%. Frammøtet hadde sunket til tross for tilfanget av kvinnestemmene og den utvidede mannsstemmeretten.

I Sandeherred, Sandefjords nabokommune, ble ingen kvinner nominert ved kommunevalget 1904, og dette gikk ikke upåaktet hen i den lokale pressen. Sandefjords Blad trykte et inserat undertegnet "Kvinder" som uttrykte stor skuffelse over dette resultatet. (18/10-1904) Hun mente at kvinnene ikke hadde fått informasjon om valget og om nomineringen, og at mannsamfunnet bevisst holdt kvinnene utenfor.

I samme nummer kommenterte Sandefjords Blad Sandeherreds kvinner og deres pågangsmot:

"Sandehereds kvinder vil - efter hvad vi senere har erfaret - ikke opgive at søke sig repræsenteret i herredstyret. De skal være bestemt paa at gaa til valg paa egen liste."

Kvinnene i Sandeherred holdt møte og besluttet å gå til valg på egen liste. De ville bruke partienes fellesliste, men oppføre 4 til 5 kvinner på denne og stryke et tilsvarende antall menn. (20/10-1904) Dette var en utradisjonell og annerledes måte å løse den manglende kvinnenominering på.

22/10-1904 skrev Sandefjords Blad at kvinnene i Sandeherred hadde hatt møte den foregående onsdag for å samtale om valget. Kvinnene var ikke tilfredse med utfallet av prøvevalget, ingen kvinner hadde blitt oppstilt. Kvinnene ville henvende seg til velgerne for å prøve om kvinnenes krav kunne bli imøtekommet og alminnelig rettferdighet utvist også mot kvinner. Det ble oppstilt en liste hvor "der er udvist den størst mulige retfærdighed og hensyntagen saavel til kredsene som partierne." På denne listen var det 28 personer, av disse var det 5 kvinner. Avisredaksjonen henstillet på det innstendigste alle stemmeberettigede, både menn og kvinner, høre- og venstrevelgere, om å bruke denne "kvinnelisten" ved valget.

Ved kommunevalget i Sandeherred ble det avgitt 199 stemmer, av disse fikk kvinnenes liste 76. Felleslisten, som gikk gjennom i sin helhet, fikk resten av stemmene. 2) Dette medførte at kvinnene ikke fikk noen representanter i herredsstyret, og den valgte løsningen med to lister ga ikke noe godt resultat i Sandeherred sett fra kvinnenes side.

Men kvinnene i Sandefjord var tidligere ute enn sine medsøstre i landkommunen Sandeherred, to kvinner fikk plass i utvalget som skulle nominere på valglisten. Dette var frk. Henriette Ebbensen og fru Margrethe Nilsen som begge hadde vært medlemmer av Sandefjords ledd av L.K.S.F. Mannlige representanter i utvalget kom fra blant annet avholdsforeningen, bankforeningen, sjømannsforeningen, venstreforeningen og de konservative. Utvalget imøtekom kvinnenes krav med hensyn til det forlangte antall plasser på felleslisten. 3) Kvinnene ble oppfordret av Sandefjords Blad til å møte tallrikt fram ved kommunevalget og bruke sin stemmerett og utøve sin politiske innflytelse. Det var 28 personer som fikk sitt navn på den foreslåtte liste, og av disse var 4 kvinner.

Etter borgermøte ble det justeringer på denne lista. 4) Etter at utvalgets forberedende arbeid og forslaget deres til representantliste hadde blitt presentert, ble det diskusjon om listen. Formannen i Kvinnenes samtaleforening, fru Dorothea Christensen, foreslo å innskrenke de kvinnelige representantene til tre. Kvinnene kom langt nede på listen:

"Da stemmerne for kvindernes vedkommende faldt lidt spredt, er disse komne forholdsvis langt ned paa listen, men det behøver ikke at have den ringeste betydning for selve valget. Hvis kvinderne selv møder talrigt frem paa valgdagen og samtidig sørger for at kumulere sine kandidater, vil de kunne opnaa at faa disse meget høit op paa listen."

Kvinnenes samtaleforening engasjerte seg også i kvinnenes stemmegivning. Sandefjords Blad informerte om at foreningen skulle ha møte hvor også ikke-medlemmer var velkomne. (29/11-1904) Etter foredrag og diskusjon ville det bli en redegjørelse om det forestående kommunevalg. Avisen oppfordret enhver kvinne som på noen måte kunne, å møte fram.

Formannen i Samtaleforeningen, Dorothea Christensen, inntok en noe merkelig holdning til kvinnenes politiske engasjement i Sandefjord 1904. Borgermøtet hadde nominert 4 kvinner på den upolitiske listen, men dette ble begrenset til 3 etter forslag for Samtaleforeningens

formann. 5) Hvilke motiver Christensen har hatt for å begrense antall kvinner på listen, er uklart, men hennes holdninger i mange saker er preget av meget konservative verdier, og antakelig så hun faren i at så mange som 4 kvinner kom politisk uerfarne inn i kommunestyret på en gang. Dette ville kanskje medføre ulemper og ustabil politikk. Ved neste valg skulle hun selv bli valgt inn i bystyret for partiet Høyre. Ved kommunevalget i Sandefjord ble det valgt inn to kvinner og tre kvinnelige suppleanter. (3/12-1904) De to kvinnene som ble innvalgt, var Henriette Ebbesen og Margrethe Nielsen.

I møte i Samtaleforeningen i okotber 1907 ble det nominert kvinner til bystyret. Det var kommunevalg høsten 1907, og kvinnenavnene ble oversendt partiorganisasjonene med anmodning om at kvinnene skulle bli opptatt på valglistene. Kvinnenes samtaleforening hadde overtatt mye av oppgavene til Stemmerettsforeningen, men var likevel en upolitisk og bredere engasjert forening, knyttet til den "husmoderlige linjen" innenfor kvinnesaken. I Sandefjords nabokommune, Sandeherred, ble 2 kvinner valgt inn for Venstre og 2 kvinner fra den upolitiske listen. Denne gangen hadde Sandeherreds kvinner fått innvalgt noen av de nominerte kvinnene. Ved valget i Sandefjord var Henriette Ebbesen kandidat på Huseiernes valgliste. Sandefjords Blad oppfordret kvinnene i Sandefjord til å benytte sin stemme ved kommunevalget 1907:

"Kvinderne maa ikke sidde hjemme mandag - Paa de officielle valglist er opført 4 kvinder. Skal disse række op til at bli repræsentanter, maa kvinderne selv møde frem og ivaretage sine interesser. Derfor, stemmeberettigede kvinder af Sandefjord; mød frem paa afholdslokalet mandag og stem!" (30/11-1907)

Resultatet av valget i Sandefjord i 1907 ble offentliggjort i avisen. (4/12-1907) Frammøtet i byen hadde vært godt, av 1300 stemmeberettigede hadde 843 avgitt stemme. Samlingspartiet fikk en kvinnelig representant og en kvinnelig suppleant, huseierne fikk inn en kvinne som representant, Henriette Christensen, og en som suppleant, mens Arbeiderpartiet ikke fikk inn noen kvinner verken som representanter eller suppleanter. Verken Høyre eller Venstre fikk noen kvinner inn i bystyret.

Også i 1910 ble kun 2 kvinner valgt inn i Sandefjords bystyre. Etter valget i byen ble resultatet offentliggjort i Sandefjords Blad. (5/12-1910) Begge de innvalgte kvinnene var fra Edruelighetspartiets liste. Bystyret i Sandefjord valgte i 1910 en rekke kvinner til lagrettemenn og domsmenn for de kommende tre år. Disse navnene ble offentliggjort i avisen, men ingen kvinner ble valgt inn i formannskapet i Sandefjord 1910. I 1913 fikk kvinnene inn flere representanter i bystyret - til sammen ble det valgt inn 4 kvinner i Sandefjords bystyre dette året. Høyre/Frisinnede Venstre fikk inn 1 kvinne, Venstre 2 kvinner, blant annet Henriette Christensen, og Det borgerlige Avholdsparti 1 kvinne, mens verken Arbeiderpartiet eller den upolitiske listen fikk inn noen kvinne.(3/12-1913)

I 1901 og 1904 fikk Sandefjord 3 kvinnelige representanter i bystyret, i 1907 og i 1910 fikk to kvinner plass i bystyret, mens det i 1913 var 4 kvinner i bystyret.7) I 1901 var det 39 % av de stemmeberettigede kvinnene som stemte ved kommunevalget, i 1904 var det 41 %, i 1907 var det 64 %, i 1910 var det 56 % og i 1913 var det 59 %.

Noter

- 1) NOS Kommunevalg i Vestfold
- 2) ibid 12/11-1904
- 3) Sandefjords Blad 1/11-1904
- 4) ibid 10/11-1904
- 5) ibid 12/11-1904
- 6) ibid 3/12-1904
- 7) NOS Kommunevalg i Vestfold

3. 2. 5. Oppsummering

Sandefjord var hvalfangernes by med store klasseskiller og konservativ diskurs knyttet til kjønnsrollemønsteret. Etter Anna Bugges foredrag i Sandefjord i 1889, var det 19 kvinner som underskrev petisjonen i byen. Marie Kjølseth sier at det ble dannet en stemmerettsforening i byen i 1893, men vi har ingen kilder som kan gi oss opplysninger om dette. Imidlertid var Gina Krog i byen og talte om kvinnestemmerett og arbeid. Sandefjordkvinnene hadde en markant kvinneskikkelse i sin midte, Dorothea Christensen var gift med distriklegen i byen som var en ivrig Høyremann. Dorothea Christensen var nok opptatt av kvinnesak, men ganske konservativ i sitt syn på kvinnens rolle likevel. Hun gikk i bresjen for opprettelse av skolekjøkken for unge jenter og fikk god hjelp av lærerinnen Henriette Ebbesen. Dorothea Christensen ble etter hvert en av stifterne av Hjemmenes Vel som var forløperen for husmorforbundet, og hun hadde en klar overbevisning om at kvinnesak lot seg forene med kvinnens rolle i hjemmet. For henne var kvinnesak alt som forbedret kvinnens situasjon innenfor den tradisjonelle kvinnerollen.

Avisene i Sandefjord, den konservative Sandefjords Blad, og Venstreavisen, Vestfold, var lite opptatt av kvinnestemmeretten i perioden 1890 - 1898. Den var stort sett et "ikke-tema" i begge avisene. Vestfold tok inn et inserat om kvinnestemmerett i 1892, samme inseratet som Tunsbergeren i Tønsberg tok inn, men ingen diskusjon ble ført i avisen etter dette. Innsenderen var ganske konservativ i sitt syn på kvinnerollen.

I følge L.K.S.F.s protokoll fantes det en stemmerettsforening i Sandefjord 1900 med 19 medlemmer. Blant medlemmene fantes en del lærerinner. De gifte kvinnene i foreningen hadde en brokete klassetilhørighet, vi finner yrker som apoteker, prost, advokat, slakter, kullhandler og skipsreder blant ektemennene. Ingen av byens to aviser, den konservative Sandefjords Blad eller den liberale avisen, Vestfold, var opptatt av kvinnestemmeretten i perioden fram til 1901. Sammenliknet med Horten var lokalavisene forbausende lite engasjert i kvinnestemmerettsproblematikken.

Augusta Abrahamsens tale i Sandefjord i september 1901 resulterte ikke i dannelsen av et ledd av L.K.S.F. i byen, dertil var skepsisen for stor til en slik politisk forening. Riktignok stod Sandefjords ledd av L.K.S.F. innført i L.K.S.F.s protokoll, men det er lite som tyder på at dette har vært en aktiv forening. Imidlertid ble en samtaleforening for kvinner dannet i Sandefjord med Dorothea Christensen som formann. Samtaleforeningen utnevnte kvinner til de politiske valglistene, og de fleste som ble nominert, var medlemmer av Samtaleforeningen, og det er tydelig at det er Samtaleforeningen som har hatt "styringen" med kvinnesaksbevegelsen i byen og ikke den marginale Kvinnestemmerettsforeningen. Sandefjords ledd av L.K.S.F. eksisterte antakelig flere år på papiret, men hvor reell den har vært, vet vi ikke noe om.

Sandefjords konservative avis, Sandefjords Blad, var noe kjølig i tonen overfor kvinnestemmeretten i 1901, men informerte likevel om den og innså også at kvinnens spesifikke egenskaper ville være samfunnet til nytte. Den forsøkte å få de konservative kvinnene til valgurnene i Sandefjord ved å appellere til kvinnene om å bruke sin nyervervede stemmerett. Vestfold, Venstreavisen i Sandefjord, var absolutt for kvinnestemmeretten, og den ofret mye spalteplass på den året 1901. Likevel uttykte avisen at den ikke trodde kvinnenes inntreden på den offentlige arena ville bety så mye fra eller til, men det var et rettferdighetshensyn som tilsa at kvinnene burde få samme muligheter som menn. Vestfold forsøkte å verve kvinnestemmer for partiet Venstre.

Sandefjordsleddet bestod bare av en håndfull kvinner i perioden 1902 - 1907 og slet med manglende oppslutning og liten interesse. Det var Kvinnenes samtaleforening som engasjerte kvinnene i Sandefjord, den samlet kvinnesaksinteressene med en moderat og "husmoderlig" tilnærming. Ingen av lokalavisene i Vestfold var veldig engasjert i kvinnestemmeretts-spørsmålet i perioden, bortsett fra den konservative Sandefjords Blad som forsvarte kvinnestemmeretten i sine spalter. Også i Sandefjord samlet kvinnene underskrifter til støtte for 9.-junivedtaket 1905. I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census. I Sandefjord var imidlertid Samtaleforeningen dominert av Dorothea Christensen og i sterk grad hennes engasjement for Hjemmenes Vel. Dette resulterte i en konservativ tilnærming til alt som hadde med kvinnesak å gjøre. Men Dorothea Christensen stilte selv som kandidat på det konservative partis liste.

Dorothea Christensen døde i 1908 og etterlot seg et tomrom innenfor kvinnesaksarbeidet i Sandefjord. Imidlertid fortsatte hennes medhjelper og svigerinne Henriette Christensen arbeidet i byen. Avisene gjorde det til en viktig sak i 1909 å mobilisere kvinnene til valginnsett og overbevise de nye velgerne om at de måtte stemme konservativt. Flere kvinnelige politikere reiste på foredragsturne i Vestfold - og ble referert og rost i de ulike avisene. Vi ser således at lokalavisene fokuserte på kvinnens nye statsborgerlig rolle - mye ut fra politisk taktikk og stemmesankingsstrategi. Avisene i Sandefjord var ikke veldig opptatt av kvinnestemmeretten i 1910, men de refererte fra stortingsdebatten og informerte om reformen. Ved kommunevalget 1910 hadde alle kvinner over 25 år stemmerett, og avisene agiterte for kvinners frammøte ved valget, men ikke i den grad de hadde gjort ved tidligere valg.

11. juni 1913 fikk kvinnene i Norge alminnelig stemmerett. Lokalavisene i Sandefjord var imidlertid ikke spesielt engasjerte i dette, saken var programfestet av alle politiske partier og det var politisk enighet om at denne reformen skulle gjennomføres i Norge.

3. 3. *Middelalderbyen Tønsberg – sjøfart og rederivirksomhet*

På mange vis hadde Tønsberg status som Vestfolds uoffisielle hovedstad. Også i middelalderen var det et urbant senter i Tønsberg. Byen var en typisk sjøfarts- og handelsby. Handelen sysselsatte de fleste menneskene i byen, men den var avhengig av konjunktorene for sjøfart, sel- og hvalfangst. Det var disse næringsveiene som skaffet byen dens største inntekter. Etter hvert vokste industrien i byen, og omkring 1900 var industrien blitt en hovednæringsvei som kunne sidestilles med skipsfart, handel og håndverk. 1)

Perioden 1890 til 1913 kjennetegnes ved en veldig utvikling i folkemengde og bebyggelse. I 1890 var det 3860 kvinner i byen, det var 505 flere kvinner enn menn, i 1910 var det 5366 kvinner, 963 flere kvinner enn menn. 2) Mange Tønsbergskvinner var nok i lange perioder

alene hjemme med barn og med ansvar for husholdning og omsorg mens ektemannen var ute på sjøen.

Næringsstrukturen i Sandefjord og Tønsberg var i denne perioden relativt lik, også Tønsberg hadde sine redere, gamle ærverdige Tønsberglekter som holdt redervirksomheten i hevd opp gjennom generasjoner. Byen var i 1806 landets tredje største sjøfartsby. Sjøfarten la også grunnlaget for etablering av flere skipsverft og industri som Tønsberg Reperbane. Svend Foyn fikk i 1870 patent på harpunen, og han fikk fangstmonopol på de største hvaltypene. Da han døde i 1894, var han Tønsbergs rikeste mann. Også i Tønsberg har klasseskillene vært markante, og rederfamiliene og "det gode borgerskap" har hatt en dominerende plass i bystrukturen.

3. 3. 1. Kvinneorganisering i Tønsberg – lærerinnene fører an i arbeidet for kvinnestemmeretten

Hvilket engasjement hadde kvinnene i Tønsberg når det gjaldt kvinnestemmerettsspørsmålet? Anna Bugge fra KSF i Kristiania besøkte også Tønsberg på sin foredragsturne i 1889.3) Etter foredraget var det 22 Tønsbergskvinner som skrev under på petisjonen med anmodning om kvinnestemmerett som skulle innleveres Stortinget. 4) Det må da ha vært et kvinnemøte i Tønsberg hvor en god del tilhørere har hørt på Anna Bugge og også turt å sette sitt navn på en petisjon til Stortinget. Ingen av disse 22 kvinnene finner vi igjen på medlemslista til Tønsbergs ledd av L.K.S.F. 11 år seinere da dette leddet startet opp. Men noen kan ha endret navn underveis. Av de 22 kvinnene som satt sitt navn på petisjonen i 1890, finner vi igjen 6 i folketellingen for Tønsberg 1900. Av disse er 1 ugift, 3 enker og 2 gift:

Tabell 20 Underskrifter fra Tønsbergskvinner på petisjonen til Stortinget 1890

Status	Yrke	Alder
Ugift	lærerinne folkeskolen	30 år
Enke	husgjerning	64 år
"	forsørget av datter	63 år
"	bakekone	50 år
Gift	Mann: los	55 år
"	Mann: kjøpmann	43 år

Vi finner heller ikke her noen entydig struktur i sammensetningen av de kvinnene som skrev under petisjonen som ble levert i 1890, og utvalget er for lite til å kunne trekke noen konklusjoner om de kvinnene som skrev under på petisjonen. Ellers er det få kilder som forteller om kvinners engasjement for kvinnestemmeretten i Tønsberg i denne perioden. Først i 1898 dukker enkeltmedlemmer i KSF opp blant byen kvinner. 5)

Allerede i 1898 var det imidlertid fire kvinner i Tønsberg som betalte kontingent til L.K.S.F. i Kristiania. 6) I 1898 betalte de inn kontingenten sin til foreningen til ulike datoer, dette var trolig ingen organisert forening, men enkeltmedlemmer i byen, en av dem var gift med en advokat, en var ugift rentenist og huseier. Men engasjementet for kvinnestemmeretten var ikke stort i Tønsberg før stiftelsen av Kvinnestemmerettsforeningen.

Tønsbergs ledd ble stiftet 8. mai 1901 med 30 medlemmer. Midlertidig formann var frøken Johanne Sinding, en 49-årig inspektrise ved Tønsberg Høiere Almenskole.7) Av de 30 medlemmene var 14 stykker gifte. Advokatfruen Clara Christiansen var viceformann og fru

Inga Skatvedt var kasserer. Inga Skatvedt ble seinere formann i leddet. Hun var lærerinne og gift med en lærer ved folkeskolen. Hun var 45 år.

Av de 30 medlemmene kan vi identifisere 25 stykker ved hjelp av folketellingen av 1900. 8) Vi finner 12 av de 14 ugifte kvinnene. De fordeler seg yrkesmessig og aldersmessig slik:

Tabell 21 Ugifte medlemmer av Tønsbergs ledd av L.K.S.F. 1901

Inspectrice ved Tønsberg Høiere Almenskole	49 år
Lærerinde	36 år
Lærerinde ved folkeskolen	21 år
Lærerinde ved Tønsberg folkeskole	51 år
Lærerinde	31 år
Folkeskolelærerinde	21 år
Middelskolelærerinde	43 år
Middelskolelærerinde	35 år
Lærerinde ved Tønsberg middelskole	35 år
Lærerinde ved Tønsberg kommunale middelskole	40 år
Huseier, rentenist	67 år
Kontordame på bryggen	20 år

Det var hele 10 lærerinner av 12 ugifte medlemmer. Lærerinnegruppen var en viktig del av Tønsbergs ledd av L.K.S.F., og de var sterkt representert både i styret og som ledere av foreningen. Aldersspredningen var stor, fra den 67-årige huseieren og rentenisten til den unge 20-årige kontordamen. Aldersgjennomsnittet for de ugifte medlemmene som har latt seg identifisere, var 37,4.

Jeg fant 13 av de gifte medlemmene i Tønsbergs ledd i folketellingen av 1900. To av disse var enker og to hadde eget erverv. Vi kan sette opp følgende oversikt over de gifte medlemmene:

Tabell 22 Gifte medlemmer av Tønsbergs ledd av L.K.S.F. Ektemannens yrke 1901

Advokat	33 år
Overrettssakfører	33 år
Lege	35 år
Klokker, lærer	50 år
Cigarforretning/paraplymakeri	38 år
Snektermester/huseier	47 år
Kjøpmann	53 år
Skipsreder	31 år
Bokhandler	38 år
Enke: pensjonistinde	77 år
Enke: huseierske	33 år
Eget erverv: lærerinne ved folkeskolen. Ekte mann: lærer ved folkeskolen	45 år
Eget erverv: borderiforretning Ekte mann: lærer ved folkeskolen	33 år

Aldergjennomsnittet er her 39,5, men vi ser at det er god spredning i alder her også. En 77-årig pensjonist har følt tilhørighet til foreningen, og alle de gifte kvinnene er over 30 år. Vi finner også her representanter fra "det gode borgerskap" i Tønsberg, konene til advokater,

leger og skipsredere har søkt til foreningen og vært innstilt på å jobbe for kvinnestemmeretten.

Marie Høeg fra Hortens ledd av L.K.S.F. var i Tønsberg og holdt foredrag om stemmerett for kvinner på stiftelsesdagen for Tønsbergs ledd av L.K.S.F. 8) Hun var aktiv ikke bare i sin egen lokale forening, men reiste rundt og holdt foredrag om kvinnens medborgerrolle. En telegrafisk uttalelse ble sendt til Stortinget. Denne sluttet seg til L.K.S.F.'s petisjon om at ingen ytterligere utvidelse skulle skje av mannsstemmeretten så lenge kvinnene var utelukket., og inneholdt 41 underskrifter fra Tønsbergkvinner. Dette var nettopp datoen for forhandlingene i Stortinget om endringene i formannskapslovene. 9)

I juni holdt Tønsbergs ledd møte for å diskutere hvordan kvinnene best kunne bruke sin stemmerett. Venstreavisen i Horten, Hortens Blad informerte om dette 17/6-1901 i en kort notis. Den samme notisen finner vi i Vestfold 15/6-1901. Vestfold kunne også opplyse om at Tønsberg stemmerettsmanntall telte 2137 stemmeberettigede, derav 930 kvinner.

Etter kvinnemøtet i Tønsberg, finner vi referat fra møtet i Tønsbergs Blad: 10)

"Kvindernes Møde igaar. Referat for "Tønsbergs Blad" I Betragtning af, at denne lyse Sommertid ikke netop egner sig til Møter, var det kanskje ikke saa underligt at kvindernes Møde i gaar i Ynglingeforeningens Lokale kun havde samlet ca. 50 Deltagere. End mindre da, naar den Omstændighed kom til at "Tunsbergeren" havde fat gal Mødetid - Kl. 8 Eftermid. for kl 5 1/2.

Men hermed er ogsaa alt sagt, der kan tjene til Kvindernes Undskyldning for ikke at møde talrigere frem, naar saa vigtige Ting skulde behandles. Sandelig, det borger daarlig for fremtidige Interesse! Men det maner ogsaa alle dem, der har aabent Syn for den store Betydning af Kvindens Deltagelse i det offentlige Liv til ihærdig kamp for at vække den slumrende Ansvarfølelse hos vore Kvinder saa de kan se, at det Ord "Stemmeret er Stemmepligt" ikke er en tom Frase, men bærer i sig en alvorlig Sandhed.

Imidlertid var Mødet til Gavn for de tilstedeværende. Om det Spørgsmaal, det fornemlig gjaldt nu at faa afgjort - Kvindernes Deltagelse i Valgerne som Særparti eller ikke - var der full Enighed, saaledes nemlig, at man ansaa det som det rette at gaa sammen med Mændene. Der fremkom dog ogsaa, om end kun fra et enkelt hold, den modsatte Anskuelse, da væsentlig begrundet af Frykten for, at Kvinderne skulde lade sig sluge af Partivæsenet. Og godt var det, at det blev fremholdt, thi den fare kan ikke frygtes nok. Hvad der forøvrig forhandlede, var ialfald foreløbig af mindre Interesse for Offentligheden.

Dette Resultat - at Kvinderne ikke vil operere som eget Parti - vil sikkert af næsten alle hilses med enighed og Bifald. At de, samtidig som de slaar følge med Mændene, vil verge sig mod at "sluges af Partivæsenet" - med andre Ord: vil søge at give de kommunale Valg et mindre partipolitisk Præg, er ogsaa bare godt, forøvrigt skal vi paa mandag vende nærmere tilbage til denne Sag og de Betragtninger den foranlediger. Red"

I Oscar Albert Johnsens "Tønsbergs historie" finner vi omtalt Tønsbergs Blads opprop til stemmeberettigede kvinner i Tønsberg 13. og 17. juni 1901, og Johnsen fant at han kunne merke tilløp til politisk bevegelse ogsaa blant kvinnene. 11) Han sier at ca. 50 kvinner møtte fram og at det ble enstemmig besluttet å gå sammen med mennene i de allerede eksisterende politisk partier. Men noen politisk kvinneforening ble ikke dannet, sier Johnsen, til tross for at Tønsbergs ledd av L.K.S.F. faktisk ble dannet. Han kommenterer ogsaa at Gina Krog holdt foredrag i Tønsberg om kvinners stemmerett for ca. 50 tilhørere i 1906, men dette hadde ingen "merkbar virkning".

I 1902 hadde Tønsbergs ledd 26 medlemmer. Johanne Sinding var fortsatt formann. 12) Styret i Kristiania merket nok at kvinneengasjementet ikke var så sterkt i Tønsberg, og i mars 1902 holdt L.K.S.F.'s styre fra Kristiania møte i Tønsberg. 13) I brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Antonie Borchsenius, til formannen i Tønsbergs ledd datert 24. februar 1902, gjorde

sekretæren greie for stemmerettsreglene i foreningen og minnet om at Tønsbergs ledd ennå ikke var innført i landsorganisasjonen, noe som var en betingelse for at de skulle kunne stemme kollektivt. Leddet hadde forsøkt å stemme på en fellessedel. Hun bad også leddet om å sende inn medlemsfortegnelse i god tid innen fristens utløp og ikke vente til siste øyeblikk slik det hadde gjort året før. 14)

I 1903 gjorde Antonie Borchsenius nok en forespørsel til Tønsbergs ledd, denne gangen om hvorvidt leddet ønsket å inngå i Norske Kvinner Nasjonalråd gjennom landsorganisasjonen eller gjennom sitt eget lokaleråd. Hun spurte også om leddet ville at L.K.S.F. som landsorganisasjon skulle gå direkte inn i det nasjonale råd. Igjen ba hun om å få innsendt medlemsfortegnelse i en trykt oversikt. Hun fant det dessuten nødvendig å presisere at alle medlemmene i Tønsbergs ledd av L.K.S.F. hadde stemmerett i dette spørsmålet. 15) Tønsbergs ledd ga i 1903 sin tilslutning til at hovedorganisasjonen skulle melde seg inn i NKN, men de ønsket ikke selv å være medlemmer. Det samme standpunktet tok Larviks ledd, mens Hortens ledd ønsket også selv å være medlem av rådet. 16) Tønsbergs ledd hadde dette året 28 medlemmer, og Clara Christiansen hadde overtatt ledervervet etter Johanne Sinding, hun hadde hele tiden hevdet at hun bare var midlertidig formann. I 1904 hadde Tønsbergs ledd 25 medlemmer, 12 ugifte og 13 gifte. Medlemsmassen holdt seg relativt stabil, også styret bestod av de samme tre kvinnene. 17) Fredrikke Marie Qvam reiste rundt i Norge dette året, og hun besøkte både Tønsberg, Horten, Holmestrand, Larvik og Sandefjord. 18) Spesielt Tønsberg trengte nok dette foredraget fra en engasjert kvinneleder som fru Qvam var. Hun forsøkte å vekke Vestfoldkvinnene til innsats og gi dem "input" og motivasjon til å fortsette arbeidet selv om kvinnestemmerett etter census var gjennomført.

Antonie Borchsenius redegjorde i brev til formannen, fru Clara Christiansen, for stemmereglene i organisasjonen. Brevet er datert 23/2-1904. 19) Imidlertid påpekte Borchsenius i det samme brevet at hun hadde mottatt 14 kroner i medlemskontingent for 28 medlemmer i Tønsberg. Men i fortegnelsen som foreningen hadde sendt inn til Kristiania tidligere, stod leddet oppført med 26 medlemmer. Noen kunne ha meldt seg ut, og andre kommet til, og Borchsenius ønsket oversikt over de medlemmene som hadde betalt kontingent. For å få stemme på årsmøtet, måtte et medlems navn være innført i landsorganisasjonens protokoll, og man måtte ha innbetalt kontingent til landsorganisasjonen.

I 1905 var fortsatt foreningens medlemstall 25, men det var bare Inga Skatvedt som var oppført som styre i årsberetningen. 20) Det har nok ikke vært så mange av medlemmene som har vært aktive i foreningen på dette tidspunktet. I et brev til Antonie Borchsenius datert 26/2-1905, skrev Clara Christiansen, p.t. formann i Tønsbergs ledd av L.K.S.F., at 11 stemmesedler ble oversendt fra Tønsbergs ledd av L.K.S.F.. Foreningen ønsket å meddele at den enstemmig var for Drammens forslag om sentralstyre. Trolig var det bare 11 stykker som var aktive i foreningen 21) Et brevkort adressert til doktor frk. Marie Kjølheth, datert 24/5-05, undertegnet Clara Christiansen, vitner også om laber aktivitet i foreningen i 1905 22) Brevkortet lyder:

"Tønsbergs led af L.K.S.F. har ikke indsendt nogen aars- beretning, da dens virksomhed i det forløbne aar ikke er trykswærte værd. I generalforsamling i dag valgtes fru Skatvedt til formand i Tønsberg led af L.K.S.F."

Men i 1905 økte kvinneengasjement, også i Tønsberg. Unionsoppløsningen fikk fram initiativet og engasjementet hos kvinnene i større grad enn arbeidet for kvinnestemmeretten. 7/8-1905 holdt Tønsbergs ledd av L.K.S.F. møte i Ungdomsforeningens Sal. 23) Salen var full av kvinner. Møtet ble holdt i anledning unionsbruddet og kvinnenes rolle i forbindelse med det. Johanne Sinding, som ledet møtet, sa blant annet at hun hadde

"den største Lyst til at være med paa at slaa Ring om 7.-Juni- beslutningen. Helst havde man jo set, at man kunde stemme sammen med Mændene. Men vi faar ta den Anledning som gives. Bedst havde det visst ogsaa været, om Opfordring til en saadan Masseadresse var kommet fra de norske Mænd. En saadan er imidlertid ikke kommet, og da har vi bare et at gjøre, ta den Opfordring som foreligger tilfølg."

Sinding ønsket hjælp til å organisere kvinnenenes underskriftkampanje i Tønsberg og omegn. Alle møtets deltagere skulle gjøre sitt og henvende seg til kvinnene i landdistriktene og få dem til å gå med lister. Byen ble delt i roder, og kvinnene fordelte listene seg imellom. Tunsbergere oppfordret alle byens kvinner til å vise "al mulig Støtte og Velvilje"

1906 var medlemstallet 27 i Tønsbergs ledd av L.K.S.F.. Fru Skatvedt var fortsatt formann, og hadde fått med seg en 23-årig lærerinne i styret. Lærerinnene var pådrivere i kvinnestemmerettsmiljøet i Tønsberg. Men medlemsfortegnelsen var dette året kommet så seint inn at det ikke var tid til å få den med i trykkinga av årsberetningen utgitt av sentralstyret, og vi kan igjen ane at interessen for foreningen i Tønsberg ikke har vært på topp. Dette kommer også fram i brevet som Gina Krog fikk i februar 1906. Da skrev Inga Skatvedt til Gina Krog og inviterte henne til å holde foredrag i Tønsberg: 24)

"Kjære frk. Gina Krog!

Jeg kommer til Dem på Tønsbergs led af L.K.S.F.'s vegne og ber Dem om råd og hjælp. Vor forening tæller kun få medlemmer, og interessen for alt, hvad der smager af kvindesag er meget liden. For at få lidt vind i seilene vilde vi gjerne ha en dyktig foredragsholder hit. Vi vilde være Dem meget taknemlig, om De kunde komme selv, frk. Krog, ev. gi os anvisning på en anden. Med vore finanser er det jo rent ud sagt småt, men vi vil ofre hvad vi kan for - om muligt - at få kvinderne med på statsborgerlig stemmeret og foredraget burde vel også helst være anlagt i den retning. Vi skal i den nærmeste fremtid ha møde til valg af bestyrelse, og jeg vilde da gjerne kunne fremlegge Deres ærede svar.

Med hjertelig tak for alt Deres arbeide for os og vor sag og venlig hilsen
forbindt. Inga Skatvedt "

Interessen i Tønsberg har vært liten, og behovet for inspirasjon og impulser stort. Men fru Skatvedt var tydelig en initiativrik, iherdig og trofast kvinne som stod på for stemmeretts-saken. Og Gina Krog ga positivt svar til Tønsbergledet, og i brev av 21/3 - 1906 fra Inga Skatvedt til Gina Krog foreslår Skatvedt at Krog skal komme til Tønsberg 2/4-1906. Hun ber også om at Krog skal gjøre rede for lokale råd i foredraget sitt:

"Vil De være så snild at gi os en udredning om lokale råd, så er det ikke umuligt at vi kunde få dannet et. Vi har hatt lidt om det på et par møder, men det er jo nu en tid siden. Velkommen til vor gamle stad!" 25)

I 1907 finner vi en henvendelse fra Tønsbergs ledd av L.K.S.F. til Stortinget om nødvendigheten av statsborgerlig stemmerett for kvinner.26)

Tønsbergsledet støttet Hortens ledd i noe av opposisjonen mot Fredrikke Marie Qvams ledelse av organisasjonen. På skrivelsen som hovedstyret mottok i 1907, der 10 formenn for lokale ledd hadde underskrevet, finner vi Tønsbergs ledd ved formannen Inga Skatvedt. Tønsbergs ledd var altså et av de leddene som i 1907 fant foreningens lover foreldede og lite tilfredsstillende, men leddet markerte seg ikke så mye i opposisjonsarbeidet som Hortens ledd gjorde. Trolig har det vært et fåtall kvinner som har holdt liv i foreningen i byen, og foreningen framstår som mer "lavmælt" og anonym enn Hortens og Larviks ledd. Men leddet eksisterte som en stemmerettsforening og endret ikke kurs og fulgte den mer husmoderlige linjen slik som kvinnene i Sandefjord valgte å gjøre.

Likevel bruke Hortenspressen Tønsberg som eksempel på godt kvinnearbeid. Hortens Avis berettet 22/3-1909 at det i Kristiania var satt i gang opplysningsarbeid i anledning kvinnenes deltagelse i det statspolitiske valg. Dette hadde spredd seg til andre byer, og i Tønsberg var det besluttet å sette i gang foredrag over dagens mest brennbare spørsmål for å skolere kvinnene til valginnsett. Fra begynnelsen hadde man tenkt å klare seg med lokale krefter, men etter hvert ville man innby utenbys foredragsholdere. Det var meningen på denne måten å søke utredet alle de spørsmål og saker som var fremme i den aktive politikk. Men det var vanskelig å finne foredragsholdere som ikke lot sin utredning bli preget av sitt partipolitiske syn. Hortens Avis anbefalte kvinneforeningene i Horten å følge Tønsbergkvinnenes eksempel.

Tønsbergs Blad refererte fra et slikt møte 29/3-1909:

"Kvindernes møte i Den krist. ungdomsforenings lokale i gaar blev indledet med et kortere, særdeles greit foredrag av frk. Sinding om kvindernes pligter som stemmeberettigede, og efter foredraget fulgte samtale over emnet, som av de fremmøtte omfattedes med store interesse. Disse møter med foredrag og samtale over lignende emner vil, som ogsaa før omtalt, bli fortsatt i den nærmeste fremtid, og det er meget ønskelig, at de nye stemmeberettigede, kvinderne, tar del deri i stort antal, det vil være nyttig og interessant."

Om det har vært Tønsbergs ledd av L.K.S.F. som har stått som arrangør av dette møtet, er uklart.

I årsberetningen for 1909 og 1910 var fortsatt Tønsberg ledd med. Men noe medlemstall angis ikke. Fru Inga Skatvedt var formann 27) Nøyaktig det samme finne vi i årsberetningen for 1911 - 1913. 28) Det tyder på at leddet på dette tidspunktet ikke har vært særlig aktivt, men at enkelte ildsjeler har holdt foreningen i gang. Tønsberg fikk også etter hvert et lokalråd innenfor NKN. 29) Også dette rådet holdt møter i Tønsberg for å skolere kvinnene til Stortingsvalget. Tønsbergs Blad refererte 31/3-1909:

"I det av Tønsb kvinderaad igaar arrangerte møte i Den krist. ungdomsforenings lokale deltok 30 - 40 kvinder. Frk. Thronsen holdt foredrag om norsk samfundslære - særlig statsforfatningens hovedlinjer, som de er optrukket i vor grundlov. Det paahørtes med stor interesse. Men disse møter, hvortil der er fri adgang for alle kvinder av alle partier, burde være talrigere besøkt. I første møte efter paaske vil bli holdt foredrag om, "hvordan en norsk bykommune styres".

I 1911 stod Tønsbergs ledd fortsatt oppført i L.K.S.F.'s protokoll med innbetalt kontingent.30) I 1912 var leddet fortsatt aktivt, vi finner en annonse i Tønsbergs Blad som annonserte for et møte i Stemmerettsforeningen på første side:

"Stemmerettsforeningen. Fru Hanna Isachsen, Drammen, holder foredrag i Totalavholdsforeningens store sal torsdag kl. 8. Emne: Kvinderne og stortingsvalget. Adgang for alle. Styret." 31)

Vi finner imidlertid ikke noe referat av møtet i noen av Tønsbergsavisene i 1912.

Tønsbergs ledd ble også etter hvert ble omdannet til en diskusjonsforening. I Qvam-arkivet finnes to postkort fra Inga Skatvedt, begge er daterte 28/6-1916. Det ene postkortet er til Antonie Borchsenius, og Skatvedt skriver: 32)

"Kjæreste frk. Borchsenius! Tak for kort og program! Som gammel stemmeretsformand vil det være mig en Glæde om intet kommer i veien - at kunne møte 7. - 8. juli og høre og se. Jeg møter uten mandat av vor diskusjonsforening da tilslutningen ikke har været fore i medlemsmøte, men bestyrelsen er sterkt for. Går det ikke - melder jeg mig ind i stemmerettsforeningen som enkeltmedlem. Jeg sender frk. Tora Halvorsen kontingenten idag. Min bedste hilsen og ønske om et godt møte. Deres Inga Skatvedt"

Det andre kortet er til Tora Halvorsen: 33)

"Kjære frk. Tora Halvorsen! Jeg sender Dem herved kr. 1.00 i frimerker som kontingent til Stemmeretsmøtet, og om De ikke kan ta den i frimerker betaler jeg om igjen når jeg kommer ind. Skal der være nogen festlighet er De så venlig at melde mig med, som gammel formand er jeg meget glad i og interessert i foreningen, men vi har her omdannet vor til diskusjonsforening, og da den endnu ikke er gåt ind som led, kommer jeg uten mandat. Min bedste hilsen Deres Inga Skatvedt"

Inga Skatvedt bevarte sitt engasjement for kvinnestemmerettssaken i mange år etter at Tønsbergs ledd av L.K.S.F. hadde lagt ned sin forening, og i Tønsberg var det i stor utstrekning lærerinnene som gikk i bresjen for det som fantes av kvinnesaksarbeid og initiativ i denne sammenhengen.

Noter:

- 1) Oscar Albert Johnsen: Tønsberg i vår tid. II Bind Gyldendal norsk forlag , Oslo 1955 s. 667
- 2) ibid s. 741
- 3) Kjøseth 1914 s. 91
- 4) Petisjon til Stortinget underskrevet av 4533 kvinner, innlevert 23. april 1890. Qvam-arkivet
- 5) KSFs medlemslister. Qvam-arkivet.
- 6) L.K.S.F.s protokoll. Qvam-arkivet
- 7) L.K.S.F.'s protokoll Qvam-arkivet. Johanne Sinding var aktiv i Høiere skolers landslærerindforening sammen med blant annet Julie Randers fra Horten. Hun var i en periode viseformann i denne fagforeningen, mens Randers var formann. Høeg og Mørck 1914 s. 185
- 8) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet
- 9) Kolstad 1963 s. 75
- 10) Tønsbergs Blad 21/6-1901
- 11) Oscar Albert Johnsen 1955 s. 1021
- 12) Årsberetning for 1902. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 13) L.K.S.F.'s protokoll
- 14) Brev til frøken Johanne Sinding, formann i L.K.S.F., Tønsberg, fra sekretæren i L.K.S.F., Antonie Borchsenius, datert 24/2-1901. Kopibok. Qvam-arkivet
- 15) Brev til bestyrelsen for L.K.S.F., Tønsberg fra Antonie Borchsenius, sekretær, datert 4/5-1903. Kopibok. Qvam-arkivet
- 16) Årsberetning for 1903. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 17) Årsberetning for 1904. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 18) ibid
- 19) Brev til Clara Christiansen, formann i L.K.S.F., Tønsberg, datert 23/2-1904. Kopibok. Qvam-arkivet
- 20) Årsberetning for 1905. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 21) Brev til Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., datert 26/2-05 fra Clara Christensen, formann i Tønsberg ledd i L.K.S.F.. Qvamarkivet
- 22) Brevkort til doktor frk. Marie Kjøseth, sekretæren i L.K.S.F., Kristiania, datert 24/5-05 fra Clara Christiansen. Qvam-arkivet
- 23) Tønsbergeren 8/8-1905
- 24) Brev fra Inga Skatvedt til Gina Krog 7/2-1906. Gina Krogs etterlatte papirer i Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo
- 25) Brev fra Inga Skatvedt til Gina Krog 21/3-1906. Gina Krogs etterlatte papirer i Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo
- 26) Kolstad 1963
- 27) Årsberetning for 1909/1910. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 28) Årsberetning for 1911 - 1913. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedstyre. Qvam-arkivet
- 29) Tokheim 1975. Tønsbergavdelingen av NKN står oppført på en medlemsliste fra 1916
- 30) L.K.S.F.'s protokoll 1911
- 31) Tønsbergs Blad 2/10-1912
- 32) Postkort til Antonie Borchsenius datert 28/6-1916 fra Inga Skatvedt. Qvam-arkivet
- 33) Postkort til Tora Halvorsen datert 28/6-1916 fra Inga Skatvedt. Qvam-arkivet

3. 3. 2. Lokalpressen og kvinnestemmeretten. Venstrepressen åpner for dialog om kvinnestemmeretten

Tønsbergs Blad var byens konservative organ. Avisen tonet flagg som høyreavis i 1880-årene. Juristen Gerhard G. Gløersen redigerte avisen fra 1883 til 1899. Ved siden av å redigere avisen, brukte han mye tid på å organisere partiet Høyre, ikke bare i Tønsberg, men i hele Jarlsberg og Larviks amt. 1) Gløersen var først og fremst politiker, politisk skribent og debattant, men han var også steil og skarp i sin polemikk. Men Tønsbergs Blad gikk sterkt frem og befestet sin stilling som byens og omegnens største avis i hans redaksjonstid. Gløersen hadde problemer med å klare seg økonomisk på sin redaktørlønn, og forsøkte å etablere en praksis som sakfører i Tønsberg. Redaktører hørte ikke til de vellønnede på denne tiden. Gløersen var heller ikke redd for å kritisere sine partifeller innen Høyre, og han ga gjerne uttrykk for sin kritikk i avisen. Tønsbergs Blad er også i dag Tønsbergs ledende avis, og har beholdt mye av sin tradisjonelle profil.

Redaktøren som etterfulgte Gløersen, var Asbjørn B. Syrrist. Han redigerte avisen fram til 1918. Han var også jurist og åpnet også etter hvert sakførerforretning i Tønsberg. Vi finner innlegg av Syrrist i flere av Vestfolds lokalaviser. Syrrist var oppvokst i Horten hvor faren hans var lærer, og han skrev i perioder en del i Gjengangeren, Hortens konservative avis. Han var i flere perioder formann i Tønsbergs liberalkonservative forening, og i 1913 til 1915 var han stortingsrepresentant for Tønsberg. Syrrist var genuint opptatt av politikk, og denne interessen fikk ham nok til å søke inn mot en journalistisk løpebane.

Tønsbergeren ble ved Johan Albert Hoff's ansettelse som redaktør et anerkjent organ for Venstrepartiet i Tønsberg og omegn. 2) Dette skjedde i 1892. Han redigerte avisen helt frem til 1919. Oscar Albert Johnsen sier at da Hoff overtok redaktørstillingen, gikk partikampen mellom Høyre og Venstre høyt, og Hoff holdt Tønsbergeren sterkt til venstre. Hans tone var polemisk, og han vant respekt ved sin greie, rettlinjede personlighet selv i den gamle høyrebyen Tønsberg. Hoff ble valgt inn i formannskapet diverse ganger og var også en periode Tønsbergs viceordfører.

I 1907 startet Fællesutvalget for Tønsbergs Avholdsorganisasjoner et blad kalt "Fram". Bladet skiftet etter kort tid navn til "Færder" og kom ut til 1916. Avisen konsentrerte seg om avholdssakens fremme. Redaktører var lærer Olav Berge, som hadde vært en liberal og utradisjonell redaktør av Gjengangeren i Horten, og underfoged Ludvig Garnaas. Flere redaktører i Vestfold hadde stillinger i flere av Vestfoldbyene, og dermed ble til en viss grad påvirkningen og informasjonen avisene ga enhetlig innenfor fylket.

Tønsberg fikk sin første sosialistiske avis i 1901, da Vestfold Arbeiderblad ble startet. Den første tiden ble bladet redigert av en komite, men fra 1910 var Anton Jenssen bladets redaktør. Han var egentlig fra Danmark, men levde store deler av sitt voksne liv i Tønsberg. Han drev trikotasjeforretning i byen og stiftet i 1904 den første sosialdemokratiske forening i Tønsberg. Han var medlem av bystyret i mange år og også stortingsrepresentant for Vestfold.

Vi har sett hvordan kvinneaktivitetene i forbindelse med stemmerettsspørsmålet har vært færre i Tønsberg sammenliknet med Vestfoldbyer som Horten og Larvik. Den konservative avisen Tønsbergs Blad var ikke engasjert i kvinnestemmeretten i 1890. 1890-årgangen inneholder lite seriøst stoff om kvinnestemmeretten. Stemmerettsdebatten i Stortinget ble referert knappest mulig, og kvinner ble ikke nevnt. I en artikkel (12/5-1890) ble det harselert med benevnelsen "fruentimmer" som statsministeren Stang fra Høyre brukte som benevnelsen på kvinner under stemmerettsdebatten. Artikkelen ble sakset fra Morgenbladet:

"Fruentimmer og Børn". Da Ministeriet Stang i Vinter begyndte sin første Thingkampanje, hadde vi virkelig ikke troet at den første Sag hvori det skulde støde alvorlig an mod Venstres Følelser, skulde blive en, hvori man med megen Beføjelse kunde spørge "ou est la femme?" Dette er dog bleven Tilfældet. Statsministerens Bemærkning i Stemmeretsdebatten om "Fruentimmer og Børn" har nemlig bragt "Dagbladet" i en fuld, faglig Harne på vel 1 Spalte, efterat det først havde givet ham et alvorlig Hid - i en Leder. Bladet viser megen baade Harne og Sagkundskab med Hensyn til "Fruentimmer", et Udtryk som forøvrigt ikke er ganske heldigt, og Redaksjonen er nu utvivelsomt paa gode Veie til at blive Fruentimmernes Ridder."

Avisen ga så en leksjon i benevnelse av kvinner

"Forat ikke nuværende og fremtidige Statsministre i Norge skulde risikere sin Stilling ved at gjøre Bommerter i Titulaturen på Væsener af Hunkjønnen og omtale Dem med den af "Dagbladet" forhadte Fruentimmertittel", og nevner ord som madam, frue, mor, kone. Kvinner var " den politiske og æstetiske efter Stemmeret higende Benævnelse paa det venstresinnede Hunkjønn", men hvis en kvinne var høyrevennlig, gikk hun " straks over til at være Dame (...)"

Dette er hva Tønsbergs Blad refererte fra kvinnestemmerettsdebatten i 1890. Det politiske innholdet i debatten var ikke av interessen, det var derimot begreper brukt om kvinnen. Kvinnestemmeretten som fenomen og dens berettigelse var totalt uinteressant og uvesentlig for avisredaksjonen, men betegnelsen brukt på kvinner var verdt spalteplass. Vi finner heller ikke stoff om kvinnestemmeretten i perioden fram til 1898. Denne saken har vært et "ikke-tema" for Tønsbergs konservative avis, som har hatt samme holdning til kvinnestemmeretten som den konservative avisen Sandefjords Blad. Kvinnestemmeretten var ikke aktuell som tema i avisspaltene.

Venstreavisen Tunsbergeren var heller ikke opptatt av kvinnestemmeretten i 1890. I en førstesidesartikkel (Tunsbergeren 9/5-1890) ble det referert noe av argumentasjonen i stemmerettsdebatten i Stortinget, men kvinner ble her nevnt bare med en setning: " Ullmann mente, at ogsaa Kvinderne maatte gives Stemmeret". Avisredaksjonen kommenterte ikke Ullmanns krav i det hele tatt. Ellers var kvinnestemmeretten fraværende i avisspaltene dette året.

I 1892 overtok Hoff som redaktør, og vi finner en annen profil i avisen. I mai 1892 tok Tunsbergeren inn et inserat i avisen kalt "Kvindesagen". Samme inseratet fant vi også i Sandefjords Venstreavis "Vestfold". Innlegget var skrevet av R. Hotvedt og argumenterte mot stemmerett for kvinner. (15/1-1892) Innsenderen mente at de gifte kvinnene burde holde seg i hjemmet fordi det var deres kall å skjøtte intimsfærens oppgaver. Hotvedt argumenterte utfra en sterk tro på mannens og kvinnens ulike egenskaper og evner - og utfra troen på kvinnens egnethet i den hjemlige sfære som mannens støttespiller og hjelper.

Innlegget fikk stå lenge uimotsagt. Først to måneder senere kom et nytt innlegg i debatten. (10/3-1892) Innsenderen var Rich. Osmundsen, og han sa at han har ventet lenge på en imøtegåelse av artikkelen, men da den ikke hadde kommet, kom han med et innlegg selv. Han ønsket diskusjon om saken, dersom redaktørene av Tunsbergeren og Vestfold ville det. Redaktøren i Vestfold ønsket tydeligvis ingen diskusjon om saken, men redaktør Hoff i Tunsbergeren ga spalteplass til diskusjonen om kvinnens deltagelse i det offentlige liv. Imidlertid ble dette i Tønsberg en debatt mellom menn om kvinnens samfunnsrolle – ingen kvinner ønsket å være med i debatten i dette offentlige rom på dette tidspunktet.

Osmundsen mente at menn hadde makten, og den gruppen de hadde brukt den lengst mot, var nettopp kvinnene. Kvinnene burde få stemmerett i forbindelse med innførelsen av alminnelig stemmerett for menn. Han var ikke særlig begeistret for Hotvedts ekteskap:

"Om egteskabet skriver hr. Hotvedt meget vakkert. - Det vil si et ekteskab hvor konen steller det rigtig hyggeligt - et hjem, hvor hun dysser sin mand legemlig og aandelig - ind i stilhedens og omhedens slappe atmosfære."

Ekteskapet slik det fungerte, motarbeidet ansvarsfølelsen, og som bot på det, måtte man finne ordninger som skjerpet mennesket og krevde kunnskap. Med kunnskap og rett til livets rettigheter ville ansvarsfølelsen komme. Osmundsen avsluttet:

"Lad os derfor befri os fra vor skyld mod kvinden, og vi skal se, at man slipper at trænge dem ind paa nogen omraade. Alt maa gaa efter principet frihed. Naar adgangen er aaben, saa ma resten skrives paa konto. Men den kvindelige selvstændighedsgjørelse vil der følge med ind i egteskapet, som er at sætte værd paa. Følelsen av, at det er ansvarlige mennesker, vi lever sammen med. Følelsen er i Fællesskab at kunne gjøre noget godt grundet paa selvstændige meninger. Jeg kjender ikke faa slige egteskaber og den frihed, skjønhed, der hviler over dem sætter jeg større pris paa, end at den hygge der har sit udspring i at vedkommende pligter at gjøre det saa." Rich. Osmundsen

Fem dager seinere fulgte redaktøren av Tunsbergeren opp med en førstesides artikkel om kvinnestemmerett kalt "Retfærdighed med kvinden! (Jerimiade)" (15/3-1892) Artikkelen ironiserte over temaet og hadde et sarkastisk preg:

"Nei. Kvinden er ikke noget rigtig menneske. Ellers ga man hende vel stemmeret paa samme betingelser som for mænd. Den slutning er saa ligetil, at selv kvinden maa forstaa den. Vi mænd har altid ret. Vore love udelukker kvinden - undtagen naar det gjælder afstraaffelse for barnemord. Da skal hun af vor naade faa lov at komme i betragtning. Dessuden skal de faa kjøbe kalosjer noget billigere end vi mænd er vant til, hvilket er naade over naade. (...) Mandens visdom er uransagelig, og der behøves ingen anden."

Kvinnen burde kjempe for sin rett og sitt menneskeverd, mannen ville ikke gjøre det.

"Hva interesse har vi mænd af at dele magten med dem i kommunebestyrelsen og storting? Forresten er der fare for at kvinden ogsaa vil bli at betragte som menneske engang i tiden. Det gjælder bare at hale den ud indtil man for skams skyld ikke kan andet. Stemmeretten er og blir en femhundrekronersret. Men om nu en kvinde tjener f.eks. tusen kroner om aaret, saa er det klart, at hendes indtægt bare kan oppveie halvparten af mandens fem hundre"

Det var ikke riktig å viser ridderlighet mot kvinnen, kvinnen burde få like rettigheter som menn på alle felt, mente Venstreavisen. Da først viste man sann ridderlighet, mer enn ved å reise seg for en kvinne i en sporgvogn. Høflighet og ridderlighet burde også vises mannen:

"Denne saakaldte ridderlighed mod kvinden, at hun skal dyrkes og vises forret i smaating, har tjent til at gjøre kvinden liden og fordringsfuld, har bragt hende til at kysse sine lænker. Det er ligesom med et barn: med et stykke sukkergodt kan man lokke det langt. Og man har smurt kvinden saa længe om munden med dette høfligheds, dette de hule frasernes sukkergodt, at hun nu synes ikke at ville bytte med noget bedre. Det har gjort hende doven. Og det, at bæres paa hænderne, at kjæles og dægges for som en dukke, at holdes paa stas af dem, som har raad til det, at slippe at arbeide, men bare leve for at pynte og more sig, - det har nedværdiget saa mange kvinder, at de ikke bryr sig om rettigheder eller at være med i de aandelige spørgsmaal, der skal forme deres tid. De gider simpelthen ikke at reise sig fra sin sofa."

Kvinnen ble sløv av ridderligheten fra mannen, og dette måtte endres:

"Det er nødvendigt at bryde med denne klissede sukkertøiridderlighed ligeoverfor kvinden for kvindens egen skyld, for at hun skal lære at sætte pris paa sin egen selvstændighed og frihed og ikke fordre manden først som

en ydmyg og strykende opvarter og smigrer og dernæst som en overlegen herre og mester, men fordre ham som en ven og kamerat, hvis felleskab og kjærlighed kan gjøre livet lysere og lettere at bære"

Mannens kunstige tilbedelse satt nykker i hodet på kvinnen og gjorde henne kravfull, mente avisen. Det var ønskelig at kvinnene selv begynte å arbeide for at den falske ridderligheten, som skjulte kvinnenes underdanighet, skulle opphøre og at kvinner ble vist respekt for sitt menneskeverd. Kvinner ble sammenliknet med dukker som skulle forsørges gjennom livet av mannen.

Noen dager senere kom R. Hotvedts svar på Osmundsens innlegg. (22/3-1892) Det ble trykt på første side i Tunsbergereen. Han sa at han ofte har vært enig i Osmundsens synspunkter, men at han ikke var enig i denne saken. Han mente at dersom stemmerett for kvinner hadde vært oppført på Venstres program, så ville det ikke være mulig å mønstre så mange Venstremenn på Tinget som det hadde vært behov for for å få gjennomført den. Skulle en sak

"komme til at staa paa stærke Fødder, saa bør den have vokset sig frem i Almenhedvidsthed, og har den det, saa vil den ogsaa blive kronet med Seier."

Derfor mente Hotvedt at det ville være lite heldig om man sammen med alminnelig stemmerett for menn også tok med kvinnen. Han gikk igjennom stemmerettens utvikling i Norge, og pekte på at det tok lang tid å få gjennomført noe i Norge. Derfor var det riktig å arbeide for at alle selvhjulpne menn fikk stemmerett først, så kunne man seinere arbeide for stemmerett for kvinner. Han sa videre:

"Og jeg tør ogsaa sige: Det er ikke noget alment Ønske hos vore Kvinder om, at blive med i vort offentlige og politiske Liv endnu. Man kan jo her og der træffe paa en, men det er ikke noget almindeligt. Der er visselig mange Pligter, vi Mænd har. End Værnepligten? Pligten til i Krig at forsvare Fædrelandet, og til i Fredstid at ofre Tid og Kræfter paa at lære dette. Den, som faar føle disse militære Byrder mest, er visselig den almene Menigmand. som bliver trukket bort fra sit Arbeide i maanedsviis i flere Aar. Naar vi derfor vil tale om Ret, Retfærdighed og Kjærlighed, saa gjælder det endnu mere og i større Grad de 200 000 voksne norske Mænd, som har Borgerpligter, men ikke Borgerrettigheder, end de gjælder vore Kvinder, som i Almindelighed ikke har saa levende Ønske om at komme med i det politiske Liv, som aktiv."

Det burde først bli et allmennt ønske hos kvinnene selv om å få denne rett, først da kunne menn i sannhet være med i deres krav. Deretter forsvarte Hotvedt sitt syn på ekteskapet og kvinnens underdanige rolle. Kvinnen var den som hadde ansvar for hygge og omsorg i hjemmet, mente han.

Kvinnestemmerettsforeningen sendte i 1892 ut en artikkel som ble trykt i flere aviser, og Tunsbergereen satt den inn på første side: (9/4-1892)

"Fra Kvindestemmerettsforeningen. Fra Landsende til anden raabes der nu paa Stemmeret. Det raabes paa Udvidelse, og der raabes paa almindelig Stemmeret, saa høit og stærkt, at Thingets største Parti er valgt paa dette Program. (...)"

Også Osmundsens innlegg i kvinnestemmerettsdebatten i Tunsbergereen ble trykt på 1. side. (20/4-1892) Osmundsen uttrykte skuffelse over Hotvedts synspunkter, da han hadde trodd han var en "fremskridtsmand". Osmundsen ønsket å gjøre ekteskapet til noe "samfundsgavnligt". Han mente dessuten at det vil ta 4 til 8 år før alminnelig stemmerett for menn ble innført, og innførelsen av stemmerett for kvinner ville ikke forsinke mannsstemmeretten. Om kvinnenes manglende ønske om stemmerett, sa han:

"At det ikke er noget alment ønske, er jeg meget tilbøielig til at tro, men naar forslaget er fremsat av kvinder, saa viser det klart, at der dog findes kvinder, som inderlig ønsker at bli med for at gjøre, hvad de kan til nationenes trivsel. Skal saa de retfærdige lide med de uretfærdige? Nei, væk med sligt!"

Han motsa også argumentet til Hotvedt om at menns verneplikt skulle gi dem rett til å stemme:

"Tar man i betragtning tiden før et menneske blir saavidt, at han skal tjene sin konge (!), saa behøver man sandelig ikke at lede længe, før kvinden har saamange poster i sin faveur, at disse borgerpligter snart er opveiede. Hvem har vel født, hvem har vel ammet disse mænd? Hvem har vel som kvinden følt borgerpligterne tomme for tomme i denne tid ta paa livsmod og livskræfter? Hvem vil, om jeg tør spørge, ombytte 3 aars værnepligt med kun et døgn av en kvindes liv? Jeg mener naturligvis en gift kvindes borgerpligt paa dette omraadet - at føde barn. Hvem lider forresten mest, enten den som er ude og tjener sin værnepligt eller den, som mangen gang sidder hjemme i smaa kaar."

Osmundsen mente også at det kunne være store fordeler ved å gi kvinnene stemmerett:

"Hvem ved, hvilke bevægelser hun kunde reise, det kunde føre menneskene fremover paa lysets bane"

Kravet om kvinnestemmerett ville bare øke i omfang:

"Kravene paa stemmeret for kvinder stiger mer og mer for hver ny stilling, hun erobrer sig i verden. Kravene om at faa være med at bestemme, om hvordan de skal indrette sig, for det maa være klart for alle, at skal en næringsdrivende klasse i vort samfund kunne udrette noget, maa den ha sine talsmænd. Se paa, hvordan man har sig ad med lønningerne til telegrafistinderne i forhold til telegrafisterne! Det er et fingerpek paa, at her er det naaden det kommer an paa."

Osmundsen avsluttet artikkelen:

"Som før sagt er der ogsaa iaar fremsat forslag om, at kvinder, der kan tjene som borgere i et praktisk liv, ogsaa maa bli betragtet som saadanne, naar det gjælder fortolkning af grundlovens "borgere". At dette forslag er altfor begrænset, nærer jeg ikke tvil om, men kvinden har lært at spille solo, og det gjør hun maaske ret i; for det er allestider bedre at opnaa noget end at tabe alt." Rich. Osmundsen

Tunsbergeren viste sterk interesse for kvinnestemmerettsspørsmålet våren 1892. Vi ser saken debattert på første side, og vi finner venstremenns ulike syn på reformen. Kvinnestemmerettsforeningen får også komme fram med sine argumenter for dannelse av lokale kvinnestemmerettsforeninger. Imidlertid ble det ikke dannet noen forening i Tønsberg på dette tidspunktet, og debatten i avisen ble ført av menn, ikke kvinner. Likevel åpnet Venstreavisen for en offentlig debatt om kvinnens medborgerrolle, og viste med sin publisering på første side i avisen at den vektla denne diskusjonen. At ikke kvinnene var trygge nok til å delta i diskusjonen, fikk så være – det var menn som førte diskusjonen for dem. Debatten var om kvinner, men ble ikke ført av dem – kvinnene forble objekter i denne diskusjonen og ikke aktive subjekter eller aktører. Dermed forsterket de nok på et vis den diskursen som plasserte kvinnen med hennes oppgaver i den hjemlige sfære. Likevel satt Venstreavisen kvinnestemmeretten på dagsordenen i lokalsamfunnet i en periode hvor Høyreavisen fullstendig ignorerte kvinnestemmerettsproblematikken.

Året etter, 1893, var imidlertid ikke avisen like interessert i saken. En artikkel om alminnelig stemmerett for menn med brodd mot sosialistene, var et forsvar for Venstres syn i saken. Men kvinner ble ikke nevnt. (11/2-1893) Det ble også referert fra debatten i Stortinget om alminnelig stemmerett for menn uten at kvinner ble nevnt. (8/7-1893) Men i en artikkel om kommunal stemmerett ble amtmann Qvams forslag om forandringer i formannskapsloven i

forbindelsen med retten til kommunal stemmerett referert. (26/2-1894) Også Qvams tolkning av ordet "borger" ble tatt med her:

"Da Qvam hævder, at Grundlovens Ord om de Stemmeberettigede "Norske Borgere" ogsaa omfatter kvinder, har han nu sløifet den utrykkelige Bestemmelse om, at ogsaa Kvinder er stemmeberettigede og valgbare til Kommunestyret."

Dette var imidlertid det eneste avisen hadde om kvinnestemmeretten dette året, og 1895-årgangen inneholdt ikke noe stoff om kvinnestemmeretten i det hele tatt.

Tunsbergenseren 1896 ofret mer spalteplass på kvinnestemmeretten. I en førstesidesartikkel ble det presentert en tale som fru Anna Steineger holde på kvinnemøte i Bergen der hun poengterte rettferdighetsprinsippet som et viktig argumentet for kvinnestemmerett på lik linje som stemmerett for menn. (8/2-1896) Kvinner som betalte skatt, burde få være med å bestemme hva pengene skulle brukes til. Steineger pekte også på ordet "borger" i grunnloven, og tok opp Qvams syn på innholdet i dette begrepet. 3) Hun hevdet:

"Jeg kan ikke forstaa andet, end at vi med Loven i Haanden maatte kunne kræve at lægge vaar Stemmeseddel i Valgurnen, saavidt vi opfylder de Betingelser, hvorpaa Retten til at stemme hviler."

Paragraf 50 i grunnloven, om borgerrett, blir referert:

"Det staaar altsaa, at enhver norsk Borger, der opfylder de nævnte Betingelser, er stemmeberettiget. Ikke noget Sted staaar der, at ikke ogsaa Kvinder er nevnt ved Ordet Borger".

Taleren oppfordret skattebetalende kvinner til å nekte å betale skatt, og påpekte at slik det fungerte, ble kvinner stilt i klasse med mannlige forbrytere. Kvinner ble valgt inn i skolestyrer og fattigstyrer, og påtok seg disse pliktene godvillig. Hun mente at rettferdighetsprinsippet tilsa at uten rettigheter kunne ingen pålegge kvinnene plikter. Betalte de skatt, skulle de også være med å bestemme hva pengene skulle brukes til. Kvinnenes krav om stemmerett, var et krav om en rett som de med loven i hånden kunne forlange, dersom de betalte skatt og oppfylte stemmerettsbetingelsene.

Riktignok var kvinnens første og viktigste virkefelt i hjemmet, men de siste årtier hadde kvinnens plass i samfunnet blitt ganske annerledes. Kvinnene var i flertall i Norge. De som ikke stiftet familie, måtte likevel søke sitt virkefelt andre steder. Daglig så man dessuten hvordan kvinnene stadig erobret nye plasser i samfunnet - og kvinnene i lønnet arbeid så det mer og mer som et hån at de var utelukket fra å være stemmeberettiget borger av den norske stat. Kvinner opplevde at deres mannlige arbeidskamerater hadde politiske rettigheter, mens de selv, som kanskje var i et overordnet arbeidsforhold til menn, ikke hadde disse rettighetene.

Anna Steineger var også opptatt av særartsideologien og mente at kvinnene ville kunne gjøre nytte for seg i det offentlige liv. Hun var opptatt av mannens og kvinnens spesifikke egenskaper, og mente at omsorgen og interessen for barna og for de fattige i følge kvinnens natur lå dem nærmere enn mennene. Hun brukte kvinnens natur og femininitet som argument for at kvinnene burde få stemmerett. Kvinnen ville kunne arbeide med sedelighetsspørsmål og med ekteskapslovgivning. Kvinnene hadde også vist en sterk innsats i edruelighetsarbeid og samlagsavstemningene, og de var godt egnet til å heve det moralske nivå. Innvendinger som hadde kommet fra menn når det gjaldt kvinnestemmeretten, gikk ut på at de ikke kunne forlange samme rettigheter som menn når de ikke var med å forsvare sitt land som soldater. Men også her ble argumentene motsatt:

"Enhver Mor, der har født og opdrat Sønner, tænker jeg nok fuldt ud tjener sin Værnepligt ved at skaffe Armeen Soldater - og alle de ugifte selvhjulpne Kvinder, dem raaber jo netop Militærvesenet paa i disse Dage, for at be dem ta sig af dets Sanitetsvæsen og overta Sygepleien i Krig. Ingen Gren af vort Militærvesen har ligget saaledes nede og er i en slig elendig, ja rent ud sagt uforsvarlig Forfatning som sanitetsvæsenet. Og hvorfor? Jo, for det trænges kvinderne, her trænges deres varme Hjerte, deres Offervillighed! Lad de ugifte Kvinderne tjene sin Værnepligt i Sanitetsvæsenet og overlad dem dets Forvaltning saa tænker jeg nok, man snart vil bli forskaanet for alle de gruevækkende Ting, som nu gaar for sig under en Krig af Mangel paa en velordnet Sygepleie. Jeg tror, at baade Armeen og kvinderne vil ha gjensidig Gavn af en slig Ordning, og lad os derfor ikke glemme at samle os i Arbeidet for det røde Kors."

Steineger avsluttet med å oppfordre kvinnene til tålmodighet i patriotiske og nasjonalistiske vendinger:

"Vi Kvinder er saa vant til at vente og være taalmodige, at vi nok endnu kan "gi Taal" en Stund uden derfor at gi op,- men saasandt jeg tror paa Sandhedens og det godes endelige Seier, saasandt tror jeg ogsaa, at vi tilslut faar vor Ret, Retten til at være med om at bringe vort Land frem i Oplysning og Frihed, dette vort deilige Fædreland, som dog ogsaa er vort, og som vi elsker ligesaa høit som nogen Mand."

Vi møter liberalistiske argumenter i Tunsbergerens spalter, men disse er koblet sammen med komplementaritetstanken og troen på at kvinnens natur også ville være nyttig for samfunnet.

I nok en førstesidesartikkel i Tunsbergeren 1896 var kvinnestemmeretten temaet. (3/3-1896) Artikkelen tok for seg argumentasjonen til den engelske kvinnen W.Walter som i ukeskriftet "The Woman`s" forlangte valgrett for seg og sine kjønnsfeller. Artikkelen het "Hvorfor kræver Kvinderne Stemmerett." Avisredaksjonen satt virkelig kvinnestemmerettsspørsmålet på agendaen dette året, og brukte førstesider i avisen til å publisere argumentasjonen for at kvinnene burde få stemme. Kjente kvinners argumentasjon ble brukt bevisst av avisredaksjonen i denne sammenhengen.

Walter hadde følgende grunner for å forlange stemmerett for kvinner:

"Jeg er Borger ligesaavel som Manden. Jeg er skyldig at lyde Lovene og bliver ikke fritat for Straffansvar, saafremt jeg krænker Lovene; Retfærdighed byder derfor, at jeg ogsaa bør ha Del i alle Rettigheder. Naar jeg skal betale Skatter, bør jeg ogsaa ha en Stemme med, naar der forhandles om de offentlige Midlers Anvendelse. Det er Slaveriets Væsensmærke, at en Klasse voksne Mennesker blir absolut behersket af en anden Klasse; - og Slaveriet er usselt saavel for Herren som Slaven. Det er nedværdigende og uudholdeligt at brændmærkes sammen med Idioter, Sindssvage, Forbrydere, Almissenydende og Barn som Mennesker af lavere Aandelig Værdi. Det er min Pligt at kjæmpe for national Dyd og tilkjæmpe mig Magt til at faa Indflydelse paa, at statens Anliggender styres til det godes Fremme. Det er min Pligt at hjælpe mine Søstre, Kvinderne, som lider under de nuværende Love vedrørende Arbeidet, Ægteskabe, Skilsmissen, Eiendommen osv. Kvinderne udretter meget for Staten i industriel og intellektuel Henseende, og isærdeleshed som gode Mødre. De fortjener derfor Frihed og Lighed."

Tunsbergeren var i motsetning til Tønsbergs Blad opptatt av kvinnestemmeretten og formidlet argumenter og forsvar for reformen til leserne i Tønsberg. Dette ble vurdert av avisredaksjonen så viktig at det ble prioritert plass på 1. side i avisen, og det ble avsatt spalteplass til diskusjon og dialog i forbindelse med kvinnestemmeretten.

1901 var et turbulent år i kvinnestemmerettens historie. Da fikk kvinnene kommunal stemmerett etter census og fikk bruke denne retten ved kommunevalget om høsten. Gjenspeilet lokalpressen i Tønsberg dette gjennombruddet for kvinnestemmerettens tilhengere? 4)

I en førstesidesartikkel kalt "Kvindernes Stemmeret" (14/5-1901) ble uttalelsene til representantene professor Hagerup og sogneprest Knudsen i stemmerettsdebatten i Stortinget

trykt. Begge disse var sterke forsvar av stemmerett for kvinner. Hagerup fant at det ikke lenger var tilstrekkelig grunn til å utelukke kvinnene. Vi fant et referat av dette innlegget også i den konservative lokalavisen Jarlsberg og Larviks Amtstidende.⁵) Knudsens innlegg framhevet samfunnsnyttene ved kvinnens deltagelse i det offentlige liv, og vi fant et detaljert referat av dette innlegget også i den konservative lokalavisen Sandefjords Blad. ⁶) De konservative Vestfoldavisene har i stort mon brukt samme kilder og i stor grad formidlet de et homogent verdisyn med grunnlag i konservativ ideologi og kirkens verdisyn.

Etter Lagtingets manglende sanksjon av stemmerettsreformen, uttrykte Tønsbergs Blad overraskelse: (20/5-1901)

"Lagthinget! har overrasket verden ved - som meddelt i Telegram til vort Blad ilørdags - ikke at bifalde Odelstingets Belutning om almindelig kommunal Stemmeret for Mænd og om kommunal Stemmeret for Kvinder efter Grænsen 300 og 400 kr."

Avisen mente det var høyst sannsynlig at det ble kommunevalg dette året etter gamle regler, da den trodde det var lite trolig at regjeringen ville "lave Ministeriekrise" på dette spørsmålet. Deretter ble en del synspunkter fra debatten referert, og synspunkter som forsvarte kvinnestemmeretten ble også referert. De 16 som stemte for utsettelsesforslaget ble navngitt i avisen. Det ble også kommentert i Tønsbergs Blad at Odelstinget hadde bifalt den nye stemmerettsreformen på nytt. (23/5-1901) Avisen forsvarte de konservatives og moderates standpunkter i saken:

"(...) Det siger sig selv, at de konservative og moderate Medlemmer af Odelstinget maatte votere saaledes. Deres Standpunkt har været og er greit. Helst Udsættelse af Hensyn til den forestaaende store revition af Kommunallovgivningen, af Hensyn til de Forespørgsler der er sendt Amtstingene, men endnu ikke er besvarede af Hensyn til Vælgerne, som ikke er spurgt i Valg om dette, men skal her foregaa en Udvidelse af den kommunale Stemmeret, saa skal ogsaa Kvinderne tages med. Det er et Standpunkt, der ikke alene - som nævnt - er greit, men tillige korrekt."

Tønsbergs Blad reflekterte over hva som ville skje dersom Lagtinget på nytt nektet å vedta reformen, men fant at det for kvinnene var vunnet en seier likevel:

"(...) Gaar det denne Vei, vil det være til Skuffelse for mange Kvinder, men denne Historie vil alligevel have sin store Betydning for Kvinderne og deres fremtidige Stemmeret, idet denne i Principet er vundet langt fremover ved det nu passerede."

Avisen kommenterte ikke "Braa-vendingen" i Lagtinget.

Tønsbergs Blad refererte fra kvinnemøtet i Tønsberg i juni, hvor kvinnene besluttet å slutte seg til de allerede eksisterende partier. (21/6-1901) Imidlertid lovte avisen å komme tilbake til denne problemstillingen, og trykte en redaksjonell artikkel tre dager seinere (24/6-1901):

" Kvinderne har - som vi paa Forhaand tænkte os - besluttet ikke at optræde som eget Parti ved Kommunevalget her i Byen til Høsten. De har seet nøgternt paa Tingene, har modtaget med Fatning og Ro det Stemmerettens skarpe Vaaben, der er stukket dem - de gifte som ugifte - i Haanden. Hvorfor skulde de ogsaa danne eget Parti? Der er ikke øvet med dem nogen kommunal Uret, som de skulde kunde føle Trang til at hevne. De har ikke som Kvinder noget Sæt af specielt feminine kommunale Interesser. Intet vilde derfor være urimeligere end en Vælgergruppering efter Kjøen. Det er dog Kommunens Vel og en Opfatning af, hvad der bedst fremmer dette, som maa danne Grundlaget for Parti eller Grupperdannelser under de kommunale Raadslagninger og Valg, og Intet bør kunne hindre Samarbeidet mellem Kvinder og Mænd, der i de store og hele mødes i fælles Overbevisning.

Men partipolitisk bør de kommunale Valg ikke gjerne være. Riktignok anser vi fra vort Synspunkt det som ubetryggende at have i et Kommunestyre for mange af dem, som ved at slutte sig til den radikale Politik har lagt

for Dagen, at de ikke eier den Sindets Nøgterhed og den Forsigtighed, som vi regner ogsaa til en Kommunemands Kardinaldyder, men paa den anden Side pligter vi alle at ønske, at hvert Parti blandt de Repræsentanter Partiet faar frem, skal faa frem sine dygtigste og hæderligste. Vi tør antage at ikke mindst Kvindernes Ræsonnement gaar i den Retning, og at Deres Deltagelse i det kommunale Liv derfor vil virke til en vis Grad forsonende. Vi erfarer, at Beslutningen om ikke at danne eget Kvindeparti skal være fattet under den Forudsætning, at begge de politiske Partier paa sine Lister opstiller enkelte Kvinder. En Forudsætning, hvorom vi vel maa antage, at den vil indtræffe."

Tønsbergs Blad ga klart til kjenne sitt standpunkt. Kvinnene gjorde nok mest nytte for seg i de allerede eksisterende partier, og kvinner burde settes opp på partilistene. Tønsbergs Blad hadde ingen oppfordring til kvinnene eksplisitt om å benytte sin stemmerett. Avisen var i 1901 ikke negativ til kvinnestemmeretten, men nok noe reservert. Avisen trykte Hagerup og Knudsens argumenter for kvinnestemmerett, men ga ikke til kjenne noe eget standpunkt. Imidlertid var begge disse kjente konservative opinionsdannere, og de ga legitimitet til kvinnestemmeretten fra et konservativt ståsted.

Tunsbergeren, Venstreavisen i byen, engasjerte seg i kvinnestemmeretten, men var ikke lenger så entydig for stemmerett for kvinner, til tross for at den klart hadde uttalt seg for reformen i tidligere årganger.7) I en førstesidesartikkel kalt "Stemmeret for Kvinder" ga avisredaksjonen uttrykk for ønske om å vente med å innføre stemmerett for kvinner: (Tunsbergeren 19/3-1901)

"Det foreligger nu for Odelstinget flere Forslag om at gi Kvinder kommunal Stemmeret. Forslagene er mere og minder vidtgaende. (...) I Stortinget er Stillingen efter Forlydende den, at neppe nogen af de foreliggende Forslag faar Flertal iaar. Det er ogsaa igrunden rimelig, da det neppe er tilraadeligt at gaa til en saan Princip-Endring i vort Samfundsliv, uden at Sagen har været forelagt Vælgerne. Sagen har i og for sig betydelige Vanskeligheder. For det første er der megen Strid om selve Principet, og for det andet er der blandt dem, som er enig i, at Kvinderne bør ha Stemmeret, Strid om, i hvilken Udstrækning de skal ha den. Skal der være en Skattegrænse, og i Tilfælde hvor høi? Skal gifte Kvinder være med? - osv. Vor Lovgivning har i den senere tid tat Kvinderne mer og mer ind i det offentlige Liv. I Skolesager har de nu Stemmeret og ligesaa i Spørsaaleet om Samlagene. Idethele er Stillingen den, at Kravet paa kommunal Stemmeret for Kvinder ikke i nogen længre Fremtid lar sig afvise, ligesom det da efter vor Mening heller ikke bør afvises."

Hvorfor var Tunsbergeren klart i mot kvinnestemmeretten i 1901 når den tidligere hadde argumentert for reformen? Avisredaksjonen i Venstreavisen ønsket ikke at kvinnestemmeretten skulle vedtas på det daværende tidspunkt:

"Men en anden Sag er det, og det ikke vilde være det klogeste at ta Sagen med lidt Ro istedetfor at presse den frem saaatsi uden Varsel nu. I hvertfald føler vi os overtødet om at det er ligefrem uforsvarligt at gaa til almindelig kommunal Kvindestemmeret nu med en Gang. Et slikt Brud paa Udviklingen vilde neppe nogen af Partene være tjent med. Nei, Sagen forelagt Vælgerne og indarbeidet i deres Bevidsthed, det er Veien. Kunde det da lykkes at faa Kvinderne begynnende med i det kommunale Liv samtidig med, at vi faar vor nye Kommunalforfatning, saa vilde efter vort Skjøn Udviklingen ha ført os den Vei, som er den rigtige."

Men likevel var avisen overbevist om at kvinnene måtte få stemmerett etter hvert:

"For at Kvinderne i Længden ikke kan og ikke bør holdes udenfor, det maa vi vel lidt efter lidt bli enige om. Almindelig Stemmeret for Mænd og ingen Stemmeret for kvinder, det gaar ikke."

Årsaken til at Venstreavisen var nølende i forhold til en kvinnestemmerettsreform i 1901, var nok sammensatt, og i en ny førstesides artikkel utdypet Tunsbergeren sitt syn på kvinnestemmeretten. (18/5-1901) Avisredaksjonen fant temaet viktig og kalte artikkelen "Dagens Tekst. Kvindestemmeretten", og artikkelen begynte:

"Det er naturligvis Kvindestemmeretten, som nu maa være Dagens og Dagenes Tekst. For det er jo en Begivenhed, som er større end vi har havet den paa længe, - en Begivenhed, som det hele Verden over vil staa Ry af. Saa langt er altsaa gamle Norge kommet, at det har slaat Døren op paa vid Væg for Kvinderne."

Avisen ville gjerne påpeke at det var Venstres verk at kvinnestemmeretten nå var blitt et faktum:

"Spør vi om Grunden til, at det gaat saa over Forventing fort, saa er Svaret ikke vanskelig. Det er Venstres lange Arbeide for Stemmerettens Almindeliggjørelse idet hele, - det er Venstres gjentagne Indtrækninger av Kvinderne ind i det offentlige Liv (Samlagene, Skolespørsmålene osv) som nu har ført til dette halvveis forbausende Resultat."

Avisen uttrykte igjen forbauselse over resultatet, kvinnestemmeretten hadde ikke stått på noe partiprogram:

"Det kan nemlig ikke nægtes, at Tingen fra en Side set tar sig noksaa besynderlig ut. Sagen er, som man ved den, at Kvindestemmeretten ikke har været noget Partis Program, og at Vælgerne saaledes ikke har havt Anledning til at udtale sig om det."

Tunsbergeren følte imidlertid at det var nødvendig å kommentere Høyres rolle i dette politiske spillet:

"Hvad den Ting angaar, at Høires Mænd saavidt mandjamt stemte for, saa er det virkelig en ganske munter Foreteelse. De, som stadig har skræmt med de "fremstormende Masser" - ikke mindst Kvinderne - har nu selv været med paa at slippe Masserne ind. Imidlertid tilgir vi Høire nu, da det har været med paa at frembringe et saa godt Resultat."

Avisen kommenterte også kvinnenenes reaksjon på kvinnestemmerettsreformen:

"Beslutningen, som Lagtinget ikke kan tænkes at ville foranledige nogen Forandring i, har vakt Glæde blandt Kvinderne hele Landet over. Fra først af virkede Meddelelsen nesten forbausende. Kunde det virkelig være sandt? Var vi virkelig kommet saa langt? Skulde virkelig det nye Aarhundre begynde saa godt for Kvinderne? - Men efterhaanden la jo Forbauselsen sig, og man stod trygg overfor den Kjendsgjerning, at Sagen var iorden. Kvinderne skal være med i Kommunens Affærer fra nu af."

Avisen mente også at det var nødvendig å "oppdra" kvinnene og framheve det ansvaret de nå påtok seg:

"Kvinderne maa da se til at indrette sig herefter. De maa huske paa, at Rettigheder forpligter. Naar de nu skal være med, saa maa de være med tilgavns, - være med i kraft af sit eget Skjøn paa Tingene. De maa være med "i Frihed og under Ansvar." Det gjelder Kvinderne, som det gjelder for mange Mænd, at de har ikke de Kundskaber og den Indsigt i Kommunens Administration, som de burde ha. Men det, de her mangler, faar de da se til at skaffe sig efterhaanden. De faar i høiere Grad end før begynde at betragte sig som Samfundsmennesker, interessere sig for det, som foreligger, og for Byens Anliggeender i det hele og se til at udvide sit Kundskabsforrad ved Læsning, Deltagelse i Møder og paa anden Maade. At være selvstændige Mennesker, som ikke spræller naar Agitationens Folk trekker i Snorene, - det er det, vi maa lægge an paa - baade vi, som har Stemmeret og de, som nu faar Stemmeret."

Selv om avisen kalte kvinnestemmerettsreformen for "et godt resultat", så skinner det tydelig igjennom at helt fornøyd med dette resultatet var Tunsbergeren ikke.

Lagtingets behandling av saken ble referert nøytralt (21/5-1901) og det samme ble den nye debatten i Odelstinget. (23/5-1901) 10) Men noen dager seinere kom likevel Tunsbergeren med sine personlige betraktninger i en artikkel kalt "Kvindestemmeretten". (30/5-1901) Kvinnene ble informerte om hvordan de skulle gå fram for å bli innskrevet i manntallet i

Tønsberg og hvilke kvinner det var som hadde fått stemmeretten. Avisen ønsket kvinnene velkomne inn på den politiske arena, men hadde likevel et lite forbehold i forhold til saksforberedelsene:

"Den Ting indrømmet, at det kom forbausende fort, og at der kan være adskilligt at si paa Sagens Forberedelse, hilser vi Kvinderne velkommen, idet vi samtidig udtaler de sikre Forvisninger, at med Kvindernes deltagelse i det kommunale Liv vil Almenheden komme til at være vel tjent. Fra først af vil de ganske vist ha en Del mindre Skjøn paa det kommunale Livs forskjellige Forgøinger end Mændene - det er jo saa naturligt - men det Forhold vil Tiden og Kvindernes Forstaaelse af, at Rettigheder forpligter, komme til at forandre."

Selv om avisredaksjonen syntes reformen hadde blitt vedtatt for hurtig, så den viktigheten i denne:

"I det hele er det Skridt, som nu er tat, kanskje det aller betydeligste af de mange Reforme, som i de senere Aar er gjennomført her i Landet."

Avisen var opptatt av hvordan organiseringen av kvinnene burde være og kom med betraktninger om dette i en artikkel kalt: "Kvinderne. Hvorledes vil deres Deltagelse i Valgene arte sig?" (1/6-1901) Problemstillingen var, i følge avisen, hvorvidt kvinnene ville slutte seg til de allerede eksisterende partier eller "vil de optræ paa egen Haand?" I følge Tunsbergeren hadde Kristiania Venstres Hovedstyre rettet en anmodning til venstrekvinnene om å melde seg inn i partiet, mens Kvinnestemmeretsforeningens styre hadde sendt ut en anmodning om ikke å gjøre det. KSF mente kvinnene burde opptre som "en selvstændig og enig Organisation af alle Kvinder".

Tunsbergeren reflekterte over hvordan dette kom til å arte seg:

"Hvordan dette idet hele vil komme til at arte sig, er det nu umuligt at forudsi. Men det rimeligste er vel, at Kvinderne iethvertfald fra først af, og paa Steder, hvor de endnu ikke har nogen lunde fast sammenarbeidet Organisation, kommer til at gaa sammen med de respektive Partier. Høirekvinderne gaar med Høire og Venstrekvinderne med Venstre - det blir visstnok Regelen. Men det kan godt være, at helt "stø i Voteringen" blir Kvinderne ikke. Det er visst Udsigt til, at der ved Valgene nu i Høst vil bli flere blandede Lister end nogen siden før, fordi Kvinderne neppe vil komme til at ta saa udpræget politiske Hensyn som Mændene."

Igjen ble kvinnene oppfordret til å vise engasjement og politisk interesse:

"En anden Sag er det, at Kvinderne straks bør begynde at delta i Foreningslivet hver paa sin Kant for paa et saa tidligt Stadium som mulig at kunne gjøre sin Indflydelse gjældende i henseende til Valglisternes Sammensætning og lign. Kvinderne bør ikke og maa ikke la Mændene være alene om at gjøre alle Forberedelser for saa selv bare at "aflevere Listen". Det er ikke Kvinderne selv og ikke Mændene heller tjent med. Naar kvinderne har faat Stemmeret, saa er det ikke, fordi at det ene eller det andet Parti skal kunne mønstre saa mange flere Stemmer. Det er, for at Kvinderne skal ha Indflydelse. Og behørlig Indflydelse faar de ikke uden ved at delta i Valgarbeidet allerede paa de første Trin. Derfor bør Kvinderne straks begynde at ruste sig, enten de saa vælger den ene eller den anden Form for sin Optræden"

Avisen kom i en førstesides artikkel tilbake til organiseringen av kvinnene. (1/6-1901) Her ble det blant annet tatt opp at de sosialistiske kvinnene i Kristiania hadde besluttet at de ikke ville opptre som eget parti ved høstens kommunevalg. L.K.S.F hadde inntatt samme standpunkt, kunne avisen berette, og trakk følgende slutning om kvinnenes organisering i det hele:

"Det kommer visst til at gaa saa idet hele, at Kvinderne - ihverfald fra først af - slutter sig til og øver Indflydelse i de Partier de tilhører."

Da valget nærmet seg høsten 1901, oppfordret Tønsbergeren Tønsbergs kvinner som ville stemme med Venstre til å delta på et møte for å stille opp kandidater til det forestående kommunevalg. Alle frisinnede kvinner ble innbudt til å møte.(22/10-1901)

Tønsbergs Venstreavis var noe forbeholden til kvinnestemmeretten i 1901, og avisen mente nok at den helst skulle vært bedre forberedt før den ble vedtatt. Både i 1892 og i 1896 var avisen imidlertid positiv til kvinnestemmeretten, og det er lett å trekke den slutningen av Venstreavisens nølende holdning til kvinnens samfunnsrolle i 1901 bunnet i redsel for at de nye kvinnestemmene ville gi det konservative partiet et stort stemmetilfang. Avisen begrunnet sin manglende begeistring med det faktum at velgerne ikke hadde fått uttale seg om kvinnestemmeretten – men dette kan lett ha vært et vikarierende motiv for avisredaksjonen. Den konservative avisen i Tønsberg var klart for kvinnestemmerett etter census i 1901, og den politiske rivaliseringen mellom avisene blir svært synlig i forbindelse med formidlingen av stoffet om kvinnestemmeretten.

Men året 1901 inntok en særstilling i formidlingen og holdningen til kvinnestemmeretten fra lokalavisenes side. Tønsbergs konservative lokalavis, Tønsbergs Blads interesse for kvinnestemmeretten hadde kjølnet betraktelig i 1903. 8)

En førstesidesartikkel berørte kvinnens rolle, også samfunnsrollen. (27/8-1903) Kvinnen skulle utøve sin samfunnsrolle gjennom mannen:

"Ogsaa kvinderne kan, skjøndt de ikke har statsborgerlig stemmeret, medvirke til, at der iaar bliver et heldigt Valg. De kan virke paa mange Maader, men særlig ved at anspore sine mandlige Paarørende til at tage et godt Tag nu de sidste Dage, forat Samlingsprogramet kan vinde Seir. Kvinderne, for hvem Fred og jevnt Arbeide jo mindst spiller en ligesaa stor Rolle som for Mændene, vil ikke se sine Mænd og Sønner drage i en blodig Krig for en Sag som Konsulatsagen, vil ikke, at Hjemmets Økonomi skal trykkes under haarde Skatter og Byrder til Grænsefæstninger og andre ligesaa uviktige Krigsforanstaltninger, vil heller ikke, at Byrderne skal forsterkes ved en Folkeforsikring saa dyr som den, Venstre og Socialisterne forpligter sig til at gennemføre(...) Altsaa: Op Kvinder! De ved, at det hedder: Det stod Kvinder bag! ("Landsbl") "

I 1904 var Tønsberg Blad noe mer engasjert i kvinnestemmeretten, men det var ikke avisens "store sak" det året. 9) Igjen finner vi at Tønsbergs Blad var opptatt av kvinnes samfunnsrolle som var knyttet opp til mannens utøvelse av politisk aktivitet:(11/2-1904)

"Kvinder og politikk. I et svensk Blad læses om dette aktuelle Emne: Lige fra Tidernes Morgen indtil vore Dage har kvinder øvet Indflydelse paa Politiken. Den Maade, hvorpaa de har naaet Indflydelse, har imidlertid forandret sig med Aarene(...) I det hele taget er der en merkelig Forskjel mellem den mandlige og kvindelige Politiker. Kvinderne optræder næsten altid paa den politiske Arena enten af principieller Aarsager eller af Kjærlighed til en Mand. Og det er da yderst faa, som har opnaaet nogen personlig Fordel. Mange derimod er blevne Ofre for sin Overbevisning."

På beste spalteplass på 1. side trykte Tønsbergs Blad en artikkel kalt "Kvinders kommunale stemmerett".(22/4-1904) Artikkelen informerte nøytralt om forslaget om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner som skulle opp til behandling i Odelstinget. Det ble gjort rede for synspunkter hos enkelte av representantene, blant annet Konstitusjonskomiteens ordfører, Bryggesaa, som mente at det var enstemmighet innen alle partier angående det prinsipielle ved kvinnestemmerettssaken, kvinnen burde ha den samme kommunale stemmerett som mennene, uenigheten dreide seg om hvor snart stemmeretten burde gjøres gjeldende også for kvinner. Lagmann Vogt ble sitert fra konservativ side, han mente at fordi kvinnes stemmerett kun hadde virket ved et eneste valg, så hadde man ennå ikke den nødvendige erfaring som skulle til for å utvide den. 10)

Som kjent ble forslaget om utvidelse av kvinnes kommunale stemmerett forkastet. Hele Samlingspartiet og 12 av Venstre var imot, mens 30 stykker (Rene Venstre og Sosialistene) var for. Tønsbergs Blad avsluttet artikkelen sin med en subjektiv vurdering av situasjonen:

"Som vi altid har været sympatisk stemt overfor den Reform, hvorved Kvinderne opnaaede kommunal Stemmeret, mener vi, at det principielt riktige er, at de ligestilles med Mændene - baade med hensyn til kommunal og statsborgerlig stemmeret, men vi er paa den anden Side ganske enig med Samlingspartiet i Odelstinget i, at der herunder maa gaaes frem med den skridtvise Forsigtighed, der forlanger nogle Aars Erfaring angaaende den ene Reforms virkninger, inden man skrider til den næste - en skridtvis og forsigtig Fremgangsmaade, som vi anbefalte ogsaa dengang, da det angik Udvidelserne af Mændernes Stemmeret, og som et meget at anbefale ikke alene overfor Stemmeretsudvidelser, men i alle offentlige Afgjørelser. Som det var Høire, der gennemførte den første kommunale stemmeret for Kvinder, saaledes er det ogsaa Høire, der vil finne denne reform naturlig, saaledes er det ogsaa Høire, der vil sikre denne Reformen en naturlig, men sikker og erfaringsmæssig betrygget Udvikling og Gang."

Et par måneder seinere trykte Tønsbergs Blad nok en gang en artikkel på første side om kvinnestemmeretten. Også denne er kalt "Kvindernes kommunale stemmeret." (14/6-1904) Avisredaksjonen gjorde seg en del refleksjoner rundt spørsmålet om kvinnestemmerett:

"Skulde nogen vilde stille Spørgsmaalet om, hvilke Frugter Kvindernes kommunale Stemmeret har baaret her i Landet, kan naturligvis det eneste Svar herpaa blive, at den endnu har virket altfor kort til, at noget positivt derom kan siges. Alene det negative kan forstaaes, at kvindernes kommunale Stemmeret endnu ikke har havt Anledning til at vise de gode Frugter, som Reformens Venner haaber af den, men heller ikke endnu har skabt de Ulykker, som Reformens Modstandere spaaede."

Avisen fant at det var naturlig at kun få kvinner ble valgt inn i kommunestyrene, fordi man var i en overgangstid da kvinnene ikke hadde noen kommunal erfaring. Men reformen hadde gjort nytte:

"Og dog har Reformen allerede i en henseende gjort Nytte, idet den nemlig har givet vore Medborgerinder Bevidstheden om, at den Tid er forbi, da et helt Kjøen var berøvet Medbestemmelse overfor den almene Velfærd, forsaavidt Varetagelsen heraf ligger i Kommundstyrernes Haand."

Eksempler fra andre land hvor kvinnestemmeretten hadde blitt gjennomført tidligere enn i Norge, hadde vist at de store ulykker uteble som følge av den. Antakelig ville de stemmeberettigede kvinnene slutte seg til de allerede eksisterende store partier dannet på de store skillespørsmål og ikke gå i "enkelte emanciperede kvinders Baand". De ville heller ikke forsømme sine huslige plikter og gjøremål. Tønsbergs Blad så på kvinnestemmeretten som en naturlig utvikling, den medførte ikke store endringer verken av positiv eller negativ art. Men i tråd med konservativ ideologi mente avisen at tiden måtte være moden for den.

Ettersom valget nærmet seg, økte avisens valgstoff og også oppfordringer til å delta for de stemmeberettigede. Avisen trykte et opprop fra L.K.S.F. med informasjon om hvilke kvinner som hadde stemmerett ved kommunevalget. (18/8-1904) En måned senere informerte avisen: (18/9-1904)

"I alle Landets Herreder har landskvindestemmeretsforeningen i disse Dage udsendt en Opfordring til at deltage i det kommunale Valg. Opraabet er udsendt i 60 0000 Eksemplarer."

Dette oppropet trykte Tønsbergs Blad i 5 numre: 11)

"Norske Kvinde!

Mød frem, og stem ved Valgene! Husk det gjelder at bruge dine vundne Rettigheder! Husk, det gjelder alles Velfærd, dit Hjems, dine Børns, din Mands! (...)"

I landkommunene rundt Tønsberg ble det ikke ført opp kvinner på listene i det hele tatt, og redaktør Syrrist påpekte at han ikke hadde sett så mye som en eneste kvinne på listene for herredsstyrevalgene i de omliggende kommunene og uttalte at han ikke trodde at det var klokt. Det fantes nok kvinner i bygdene som ikke hadde satt seg inn i kommunale saker, men Syrrist mente at heller ikke alle menn som var ført opp på listene var "saa svært kloge" (4/10-1904) Han trakk fram kvinnens egenart og hennes nytte i samfunnsmessig sammenheng og pekte på at kvinnene kunne gjøre en god jobb innen skole- og fattigvesen. Men begge partiene i bygdene hadde sett bort fra kvinnene, og redaktøren fant at det mye skyldtes bygdekvinnene selv som hadde unnlatt å stille sine krav, og dermed hadde mennene trukket den slutning at kvinnene var uten interesse for politiske og samfunnsmessige spørsmål. Men Syrrist håpet at kvinnene ville få en mulighet ved neste kommunevalg.

I 1905 var Tønsbergs Blad opptatt av å støtte og oppmuntre kvinnene til å skrive under på støttelistene for 7.-junivedtaket. 12) Tønsbergs Blad informerte om at svenskfødte kvinner og menn hadde holdt møte i Tønsberg og vedtatt følgende resolusjon: (22/6-1905)

"Ca 275 i Tønsberg bosatta svenska kvinner och men, forsamlade til møte 20 juni, anhålla underdanigast, att Eders Majestat genom att bifalla det norska folkets önskan att få en dynastiets prins til Konung i Norge.(...)

L.K.S.F.s opprop til kvinnene om å føye sitt navn på lista med støtte til 7-juni-beslutningen ble offentliggjort i avisen med oppfordring til Tønsbergs kvinner om å slutte opp om navnsankingen. (7/8-1905) I en artikkel trykt på første side dagen etter anmodet avisen Tønsbergkvinnene om å møte opp i Tønsbergs Blads resepsjon og skrive navnet sitt på listen som var utlagt der. (8/8-1905) Artikkelen hadde som tittel "Kvinderne". Avisen fant at det var nødvendig og riktig å legge manntallet til grunn for den folkeavstemningen som hadde skjedd og at den skjevhet som hadde inntreadd, at kvinnene ikke fikk stemme, hadde vært uunngåelig. Imidlertid fant avisen at det faktum at kvinnene hadde ønsket å gi uttrykk for sin tilslutning og offervilje, hadde vekket "Tilfredshed og Glede." Avisen ønsket ikke å se denne navnsankingne som en avstemning, det var for kort tid til å få samle alle de underskrifter som det var mulig å samle, men som en adresse og et verdig og viktig supplement til den offisielle avstemningen. Avisredaksjonen henstilte til alle Tønsbergs kvinner om å tegne navnene sine.

I en kort notis avisen samme dag finner vi nok en oppmodning:

"Husk at underskrive den Ja-liste, som er utlagt i "Tønsbergs Blads" resepsjon. Det er Adgang til at tegne sig for alle voksne kvinder - ogsaa for dem, som ikke havde Stemmered ved Kommunevalget ifjor."

Samme dag finner vi også et referat fra kvinnemøtet i Tønsberg i Ungdomsforeningens sal som var "fylldt til sidste Plads." Formannen i Tønsbergs ledd av L.K.S.F. var fraværende, og Johanne Sinding hadde ledet møtet:

"Der raadede en meget intresseret Stemning. Damerne besluttede - hver i sin Rode - at arbeide for talrige Underskrifter på kvindernes Adresse. Arbeidet hermed avsluttes inden den 21de. August - den Dag, hvorpaa Storthinget sammentræder efter sin Sommerferie".

Igjen oppfordret avisredaksjonen kvinnene om å gi sin underskrift:

"Vi fornyer vor Henstilling til alle voksne Kvinder i Byen og Distriktet at bidrage til den fyldigst muligt Tegning av Navne."

To dager etter kom nok en oppfordring:

"Kvinder! Husk at underskrive den Ja-liste, som er udlagt i "Tønsbergs Blads" reception. Det er Adgang til at tegne sig for alle voksne Kvinder - ogsaa for dem, som ikke havde Stemmered ved Kommunevalget ifjor. Listerne inddrages før den 21. ds." (10/8-1905)

L.K.S.Fs nye oppfordring til kvinnene om å være med, ble trykket på første side av avisen. (11/8-1905):

"Til Norges Kvinder! Lad ikke den 13de August finde oss "furtne" hjemme. Selv om vore Stemmer ikke tælles, saa kan de "veies". Der ligger meget i, at ogsaa vi Kvinder viser vor Deltagelse.(...) "

Samme dag ble en ny påminnelse til Tønsbergs kvinner trykket:

"Husk at underskrive den Ja-liste der er udlagt i "Tønsbergs Blads" Reception. Der er Adgang til at tegne sig for alle voksne Kvinder - ogsaa for dem der ikke havde Stemmeret ved Kommunevalget i fjor. Listerne inddrages den 17. ds."

Tønsbergs Blad fortsatte sin "innpisking" av kvinnene, redaksjonen så det som en oppgave å mobilisere kvinnenes engasjement i denne saken:

1) Kvinder i Sem og Slagen. Ja-lister, hvorpaa Kvinder kan tegne sine Navne, vil være udlagte ved Sem og Slagens Kirker, ved Gudstjenesten førstkommende Søndag. Vi henstiller at en Saadan Ordning maa blive truffet ogsaa ved andre Kirker i Amtet. Lister er ogsaa omsendt til endel Kvinder i Bygderne. Vi tør gaa ud fra, at de ombringes saaledes, at de ikke gaar noget Huus forbi. (11/8 1905)

2) Kvinder! Den i "Tønsbergs Blads" udlagte "Ja-liste" for alle voksne Kvinder, indrages i Tønsberg den 17de ds kl. 7 Aften. (15/8 - 1905)

3) Kvinder! Den sidste Frist! Den i "Tønsbergs Blads" udlagte Liste, om skulde være inddraget i Aften, vil efter Opfordring ikke blive inddraget før Fredag Aften. Dette bliver da sidste Frist for Kvinder, som vil have sit Navn med i Fædrelandets store Sak.(17/8 - 1905)

Etter at fristen for tegning på listene var utgått, offentliggjorde Tønsbergs Blad resultatet av kampanjen for Tønsberg og omegn. (21/8-1905) Avisredaksjonen roste kvinnenes innsats: "Kvindernes Ja-lister i Tønsberg og Omegn. Storartet Tilslutning!"

Tabell 23 viser en imponerende innsats av kvinnene i Tønsberg og omegn 1905. Kvinnene samlet over dobbelt så mange underskrifter som mennene avla stemmer i den offisielle folkeavstemningen:

Tabell 23 Avgitte manns- og kvinnestemmer i Tønsberg og omegn 1905.
Kilde: Tønsbergs Blad 21/8-1905

	Antall Kvindenavn	Antall avgitte Mannsstemmer
Tønsberg By	2629	1123
Sem, Slagen og Vallø	1103	834
Nøterø	1642	636
Tjømmø	725	376
Stokke (og Haaøen)	1272	697
Andebu	606	501
Ramnes	485	518
Borre	655	Avgitt sammen med Aasgaard.strand
Aasgaardstrand	549	579
Tilsammen	9566	4664

Det er nærliggende å tro at denne innsatsen fra kvinnenes side i Tønsberg og omegn, ville danne et godt fundament for aksepten for kvinnenes stemmerett. Kvinnene samlet i dette distriktet mer en dobbelt så mange ”stemmer” som det mennene avga. I det etterfølgende nummeret roste Tønsbergs Blad kvinnene i en førstesides artikkel: "Kvinderne, som av afgjørende formelle Grunde ikke kunde deltage i Afstemningen den 13de ds, har paa anden Maade ladet høre fra sig - og det med Kraft." (22/8-1905) Det ble gjort rede for Gina Krogs overlevering av kvinnenes adresse til Stortinget fra ulike kvinneforeninger av forskjellig art. Men dette var bare en del av kvinneinnsatsen, skrev avisen:

"Det er imidlertid klart, at en saadan Fortegnelse over Kvindeforeninger alene kunde være forholdsvis svakt Surrogat for en virkelig Kvindeadresse. Kvinderne har da heller ikke hvilet før de havde faaet i stand den imponerende Adresse, som nu foreligger, og hvorpaa voksne Kvinder, hver for sig overtagede Ansvaret, har tegnet sine Navne i et Antal som - naar den endelige tellingen er tilendebragt - vil ligge mellem 200 000 og 300 000."

Avisen var full av beundring for kvinnene:

"Det er, alle Forhold taget i Betragtning, et lysende Aktstykke, der af Historien vil blive notert som et af de mest betegnende Udtryk for, hvordan Kjærlighed til Fædrelandet og Frihed i Aaret 1905 var levende i alle Hjem og Kredse. Det er et Aktstykke, hvis Værd forøies derved, at det er tilblevet heltunder Frivillighedens Tegn og efter eget Initiativ. Det var betydelige Vanskeligheder at overvinde. Det er ingen Hemmelighed at fremstaaende Politikere havde fraraadet Foretagende, fordi man frygtede at der i den korte Tid, som stod til Radighed, ikke kunde gjøre noget fyldigt. Og den Frygt var meget forklarlig. Der var kun faa Dager levnet til Arbeidet. Men saa fortrinnet at Kvinderne utnyttede disse Dage, at de med Stolthed kan forelegge det tilendebragte Værk"

Tønsbergs Blad var i 1905 svært opptatt av å støtte opp under kvinneengasjementet i forbindelse med unionsbruddet og var meget rosende i sin omtale av kvinnenes innsats.

Tunsbergeren, Tønsbergs Venstreavis, hadde i 1903 ikke noe stoff om kvinnestemmeretten. Avisen var heller ikke i 1904 særlig opptatt av kvinnestemmeretten, men informerte om kommunevalget og valglistene der kvinnene var med. 13) I en kort notis ble Venstrekvinner oppfordret til å stemme:

"Kvinder, som agter at stemme med Venstre ved Kommunevalget, indbydes til Møde i Totalens lille Sal Torsdag 20 ds. Kl. 8 ¼ for at vælge Kandidater til Venstres Liste. Der vil bli holdt et kort Foredrag om Venstres Kommuneprogram." (Tunsbergeren 22/10 og 24/10-1904)

Imidlertid økte interessen for kvinnens samfunnsrolle betrakelig hos Tunsbergerens redaksjon i 1905. 14) Tunsbergeren ga spalteplass til Gina Krog i en artikkel kalt "Hvad sier Kvinderne ianledning af Folkeafstemningen?" (1/8-1905) Krog skrev om kvinnenes politiske avmakt og deres inderlige ønske om å være med i avstemningen. Men kvinnene bøyde seg for det faktum at kvinnenes deltagelse ville forsinke avstemningen, skrev avisen. Men beslutningen om ikke å hvile før de hadde vunnet sin rett til å bli regnet som det norsk folk ble sterkere og sterkere. Tunsbergeren var enig i Gina Krogs betraktninger i denne sammenhengen. Det var " forkjært at snakke om Folkeafstemning, naar det bare gjælder Mændene." Og avisredaksjonen kastet fram en tanke om en egen kvinneavstemning:

"Havde der bare været lidt Tid at ordne sig paa, maatte forresten Kvinderne kunne ha arrangert sig med et Slags Afstemning for sig selv. Samtidig med Mændenes Afstemning kunde kvinderne i alle Valgkredse ha undertegnet Adresser med flest mulig Navne. Men det er der vel ikke Tid til at ordne nu?"

Tre ganger ble L.K.S.F.s opprop til kvinnene trykket på første side i Tunsbergeren. 15) L.K.S.F. oppfordret kvinnene til å underskrive listene som ble lagt ut i anledning

unionsbruddet. Lister ville også bli lagt ut i Tunsbergerens ekspedisjon. Tønsbergs ledd av L.K.S.F. oppfordret Tønsbergs kvinner til å møte opp på kvinnemøtet som skulle holdes:

"I tilslutning til overstaaende tillader vi os at opfordre Tønsbergs kvinder til at møde i Ungdoms-foreningens Lokaler i dag Mandag 7de August Kl 6 Eftermiddag. Johanne Sinding, Aslaug Bull".

Dagen etter møtet refererte Tunsbergeren detaljert og begeistret fra det godt besøkte møtet der kvinnene organiserte sitt arbeid med listene i byen og landdistriktene. (8/8-1905)

Tunsbergeren ga også en oversikt over hvilke kvinneforeninger i Tønsberg som hadde støttet listene. (14/8-1905) Her, som i Horten, var det en sammensatt gruppe foreninger som hadde enes i ønsket om en egen nasjonalstat:

Den Adresse til Regjering og Storting som vi ilørdags bragte Ordlyden af, er undertegnet af flere Hundre Kvindeforeninger. For Tønsbergs vedkommende er den undertegnet af
for Kvindestemmeretsforeningen Inga Skatvedt
" Sanitesforeningen Karen Christiansen
" ældre Misjonsforeningen Ida Knudsen
" yngre do Olefine Jacobsen
" ældre Sjømandsmisjonsforeningen Marie Hauff
" yngre do Amalie Hansen
" lille Hedningmisjonsforeningen Andrea Herseth
" det lappiske Børnehjems Kvindeforening Marie Evensen
" Santalmisjonens Kvindeforening Wilhelmine Peterøe- Hansen
" unge Kvinders kristelige Forening Sofie Sørensen

I en lengre artikkel ble kvinnenes overrekkelse av kvinnenes adresse til stortingspresident Berner beskrevet (15/8-1905) Gina Krogs tale ble referert i sin helhet. Det ble avsluttet med statsminister Løvlands ord:

"Det er endnu mange Vanskeligheder at overvinde og haarde Skjær at klare. Men Kvindernes Optræden i denne Tid og deres udmærkede Holdning i By og Bygd ikke midst i dag - var af stor Værdt og til Styrke og Veiledning for dem som havde Ansvaret. Statsministeren tvilede derfor ikke paa, at denne Dag, der var saa smukt et Blad i den norske Historie, ogsaa vilde bidra mægtig til at skaffe Kvinderne den Ret, som de forlangte." 16)

Avisen informerte i samme nummer om kvinnenes arbeid i Horten, omkring 500 hadde skrevet under i nabobyen. Den oppfordret Tønsbergkvinnene nok en gang til å skrive under (16/8-1905) og opplyste om av listene ville bli inndratt den etterfølgende dag. (17/8-1905) Avisen opplyste også om at det var kommet inn 2629 kvinnenavn på det daværende tidspunkt. (21/8-1905). På første side i Tunsbergeren ble L.K.S.F.s takk til kvinnene for deres innsats trykket. (26/8-1905) Tunsbergeren var interessert i kvinnenes innsats i 1905 og opptatt av å rose deres engasjement.

I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census, men Tønsbergs Blad hadde ikke mye stoff om kvinnestemmeretten i 1907. 17) I en artikkel på første side i avisen tilkjennega avisredaksjonen sitt syn på kvinnestemmeretten. (Tønsbergs Blad 5/4-1907) Artikkelen het "Kvinders stemmerett", og satt menns alminnelige stemmerett opp mot kvinnenes manglende stemmerett:

"Efterat det ved Indførselsen af "den almindelige Stemmeret" for Mænd er blevet saa, at hvilkensomhelst Mand har Stemmeret ved Stortingsvalgene, er den Ordning, at selv den bedste, skatteytende Kvinde, negtes Adgang til Urnerne, hvor meget hun end maatte ønske at deltage i Valget - ikke længer holdbar."

Men det var nødvendig, mente Tønsbergs Blad, å gå skrittvis fram ved innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner. Det ville ikke være å anbefale å kaste altfor mange og uøvede velgere inn på en gang. Avisen ønsket at man skulle begrense kvinnenes statsborgerlige stemmerett på samme måte som deres kommunale stemmerett var begrenset, etter samme censusgrense. Men Tønsberg Blad ville gjerne knytte ytterligere begrensninger til kvinnenes statsborgerlige stemmerett. Avisen ville gi kvinnene politisk stemmerett uten valgbarhet til Stortinget. Dette ble begrunnet med to forhold:

"For det første: Som Argument mod kvinders Stemmeret har ofte været anført, at den vil trække dem bort fra Hjemmet, fra de naturlige, nødvendige og betydningsfulde Opgaver, som de der har. Dette Argument passer ikke med Kvindens Stemmeret, men har sin Gyldighed mod hendes Valgbarhed, mod hendes intense Deltagelse i det offentlige Liv som medlem af Storting eller Regjering. At hun jo kan være Medlem af et Kommunesyre, er her ingen afgjørende Indvending, thi Befatningen med en Kommunes mere nærliggende Sager lægger ogsaa i den Grad Beslag paa sit Offers Tid, Evner og Krefter som en udstrakt aktiv Deltagelse i den "større" Politikk. Dernæst: Udgangspunktet maa vel for en væsentlig Del være, hvad Kvinderne selv ønsker, og det er vel sikkert nok, at hvad de ønsker er Stemmeret - ikke Valgbarhed, denne sidste attraas kun af de forholdsvis faa emanciperede, kun disse enkelte ønsker sig en Plads i Storting eller Ministerium, og til disse egenartede Individuer kan intet alment Hensyn tages."

Tønsbergs Blad avsluttet artikkelen med følgende kommentar:

"Vi skulde derfor tro, at tænkende Kvinder selv vil føle sig tjent ved et Grundlovsforslag, der giver dem politisk Stemmeret - uden Valgbarhed - idet Omfang hvori de nu har Kommunal Stemmeret. Saavidt vi ved, foreligger i Øieblikket intet saadant Forslag. Men det kan jo komme."

Tønsbergs Blad bifalt altså begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner, denne ville være en motvekt mot den alminnelige statsborgerlige stemmerett for menn. Men avisen ønsket ikke at kvinner skulle være valgbare, da dette ville trekke dem for mye bort fra deres viktigste område, nemlig oppgavene knyttet til hjemmet. Kvinnestemmeretten var fraværende fra avisspaltene fram til juni 907, da forslaget om begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner ble vedtatt av Stortinget. Men prinsipielt var nok redaktør Syrrist for en alminnelig stemmerett for kvinner, men han mente at statsborgerlig stemmerett for kvinner burde innføres etappevis.

I en artikkel på første side i avisen ble det redegjort for innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner. (17/6-1907) Artikkelen het "Kvinders Stemmeret" og informerte om vedtaket av reformen og begrensningene ved den nyinnførte statsborgerlige kvinnestemmeretten. Nok en gang minnet avisen om sitt syn på reformen og argumenterte for dette:

"Som vore Læsere bekjendt, har vor Stilling til denne Reformen været den, at vi helst saa Kvindernes Stemmeret gennemført til at begynde med uten Valgbarhed til Stortinget, for det første fordi det er Stemmeret - ikke Valgbarhed - Kvinderne selv har ønsket, for det andet fordi det er Valgbarheten - ikke Stemmeretten - som vil kunde trække en Kvinde for meget bort fra Hjemmet, og for det tredje fordi man i Stemmeret uten Valgbarhet hadde hat en passende forsigtig Overgangsform."

Men fordi det ikke forelå noe forslag om kvinnestemmerett uten valgbarhet, fikk man reformen i sin fulle utstrekning. Og avisens tilfredshet med dette, var større enn misnøyen over at det ikke hadde gått så skrittvis til verks som ønskelig kunne vært. Avisen reflekterte over motivene for innførelsen av reformen:

"Av alle Argumenter, der kan fremføres for Kvinders stemmeret, er det stærkeste det enkel Faktum, at en Del av Kvinderne har ønsket den. Da Kvindestemmeretten vel heller vil gjøre Gavn end Skade, var der ingen Grund til at trose dette Ønske, efterat den almindelige Stemmeret for Mænd havde for altid skrinlagt det ældre Syn paa Stemmeretten og dens Begrænsning. De Kvinder, som ikke bryr sig om Stemmeretten - og hertil hører utvilsomt

for en Del de aller bedste kvinder - kan jo fremdeles holde sig unda en særdeles aktiv Deltagelse i Døgnets politiske Strid, saaledes som det ogsaa er Tilfældet med en Del av de aller bedste Mennesker blandt Mændene."

Avisen fant at reformens behandling i Stortinget ga et nytt, illustrerende eksempel på hvordan de gamle partigrenser "ble lagt i grus". Høyremannen Stang kjempet ved siden av Venstremannen Bryggesaa som hovedtalere for reformen. Den konservative Malm og Venstremannen Horst kjempet mot reformen. Man fant samme sammenblanding av partisynspunkter ved voteringen for reformen.18)

Avisredaksjonen satt også betraktningene om kvinnens samfunnsrolle inn i diskursen om kvinnens særegenhet. Avisartikkelen ble avsluttet med følgende ønske:

"Skulde vi faa lov av nævne at et politisk Formaal, som vi især ønsker, at Kvinderne ved Hjælp at sine Stemmesedler skulde ta sig av, saa vilde vi nævne det politiske livs Renhet. Om de stemmende Kvinder vilde slutte sig til Bestræbelserne for at fjerne den Usandhet, Falskhed, det tvetydige Komediespil og smaalige Intrigespil, der breder sig som skiddent Slim i det offentlige Liv baade i større og mindre Forhold som en Følge av levebrødspolitikken, Streberiet og den dumme Forfænglighed, da skulde det meget glæde os at kunne si om de stemmende Kvinder: Hun var den friske Havstrøm, som i vore lumre Fjorde kom."

Tønsbergs konservative lokalavis godtok kvinnenes statsborgerlige stemmerett etter census, men var imot at kvinner skulle være valgbar til Stortinget. Syrrist begrunnet dette med at det var stemmerett, ikke valgbarhet kvinnene selv ønsket, valgbarheten ville kunne trekke en kvinne for mye vekk fra hjemmet og man ville i stemmerett uten valgbarhet kunne få en forsiktig overgangsform. Men redaktøren fant at fordi det ikke forelå noe forslag om stemmerett uten valgbarhet, ville han påpeke at hans tilfredshet med at det var oppnådd stemmerett for kvinner var større enn misnøyen over at man ikke hadde gått så skrittvis fram som ønskelig kunne være. (17/6-1907) Kvinnens edelhet og renhet ville, i følge avisens syn, kunne påvirke politikken mot en mer ærlig og redelig linje.

Venstreavisen Tunsbergeren har noe stoff om kvinnestemmeretten i 1907, men ikke særlig mer enn den konservative konkurrenten Tønsbergs Blad. 19) I mars kommenterte Tunsbergeren kvinnestemmeretten i en artikkel kalt "Kvindestemmeretten. Udsigterne i Stortinget." Avisen gjorde rede for hvorfor det tok sin tid å utrede denne reformen - det trengtes mest mulig opplysning om hvordan man hadde ordnet seg og hvilke erfaringer man hadde gjort i andre land. Avisen forutså også at konstitusjonskomiteens sammensetning ville medføre en ikke-enstemmig innstilling. Medlemmene av komiteen ble navngitt, og avisens spådde om hvordan de ulike medlemmene kom til å stemme. Malms rolle var klar for avisens:

"At ville være med paa noget saa formasteligt som at la Kvinderne ha et Ord med i Laget, den tanke kan naturligvis ikke falde Hr Malm ind. Det vilde være et Udslag af "Kjønspolitik" og det gaar Landbrugsdepartementets Veterinærkonsulent ikke med paa."

Tunsbergeren var i det hele usikker på reformens framtid:

"Hvad Udsigterne her angaar, er det vanskeligt at si noget bestemt derom. Hvorvidt der kan opnaas tilstrækkeligt Flertal for almindelig Stemmeret for Kvinder, er i Øieblikket meget tvilsomt. Det vil for en Del afhænge af de Opinionsytringer som melder sig udenfra, hvorfor Tiden nu skulde være inde for dem, som vil sætte noget ind paa Sagen, at la høre fra sig. Begrænset Kvindestemmeret staar paa Venstres Program. Den vil antagelig ogsaa faa adskillige Høirestemmer. Det er dog ikke sikkert, at heller den vil opnaa den nødvendige to tredjedels Majoritet, idet jo enkelte Venstremænd paa Forhaand har gjort Forbehold overfor Sagen og andre, vil være med paa almindelig, men ikke paa begrænset Stemmeret."

Etter behandlingen i komiteen, ble resultatet av stemmegivningen offentliggjort i avisen. Også denne gangen ble representantene navngitte og deres stemmegivning publisert. (18/3-1907) I en førstesides artikkel ble innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census kommentert. (18/6-1907) Artikkelen het "Kvindestemmeretten". Avisen hevdet at selv om noen mente at alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner burde være innført med en gang, så var den skrittvis veien fram til full stemmerett for alle kvinner den riktige veien å gå. Den veien hadde menn måttet gå, og det hadde vist seg å være en bra vei for menn, og dermed også sikkert for kvinner. Det ble også påpekt at det var den begrensede stemmerett som var programfestet på Venstres program:

"Dernæst er det et som ikke maa glemmes, og det er, at den saakaldte begrensede stemmeret var valgprogram for venstre. Saa langt var vælgerne gaat med, men der - ved den begrensede stemmeret - hadde de ogsaa sat grænsen. Derfor hadde efter min mening de tingmænd som ikke hadde tat forbehold, ingen ret til at gaa længer. I en del kredse hadde vælgerne vanskeligheter ved at gaa sa langt ogsaa."

Også kvinnestemmerettens motstandere ble kommentert i avisen, og det ble også det sammensatte avstemningsmønsteret partipolitisk sett:

"Avstemningen i stortinget var mærkelig, fordi den var blandet. De 96 var 66 venstre (medlemmer af stortingets venstreforening) 20 høire og samlingsmænd og de 10 socialister. De sidstnævnte holde principalt paa almindelig stemmeret, men fandt subsidiært at maatte stemme for det, som blev stortingets beslutning. Det hadde forresten klart sig uten socialisterne."

Tunsbergeren mente at arbeidet for kvinnestemmeretten hadde gjort folk lydhøre i så og si alle leire. Høyre hadde riktignok ikke tatt opp saken som program, men det var 20 høyremenn som hadde stemt for den allikevel. Dette fant avisen noe betenkelig, det kunne ha vært velgere som hadde stemt på høyre nettopp for å unngå kvinnestemmeretten. Avisen spurte: "Hvilken vekt skal det legges på programmene?"

Artikkelen konkluderte med:

"Nuvel, 300 000 kvinder kommer nu ind i de politiske mandtal og kan delta i stortingsvalgene. Det var utvilsomt rigtig at det gik som det gjorde. Der var ingen grund til nu at holde kvinderne utenfor. Men rettigheder forplikter, det faar kvinderne huske paa. Det er ikke uberettiget at minde om det, idet man nu hilser dem velkommen."

Tunsbergeren offentliggjorde valglistene for de ulike partiene før høstens kommunevalg. (26/11-1907) Dessuten hadde avisen et inserat undertegnet "Flere kvinder" som oppfordret Venstrekvinnene i Tønsberg til å møte fram og stemme på valgdagen (2/12-907):

"Kvinder!

Det er desværre saa, at venstres kvinder har mødt daarlig op ved tidligere valg her i byen. Kvinderne av andre partier har i langt større utstrækning baade benyttet sin stemmeret paa valgdagen og agiteret sterkt til fordel for sitt parti. Skal vi ikke bli enige om at gjøre en forandring i dette forhold? Husk paa, at det er venstre, som gjennom mange aar har arbeidet kvindestemmeretten fram. Visstnok gik høire med paa at gi kvinderne stemmeret i ellefte time, da de saa, at den vilde bli vedtat allikevel - men med hvilket motiv? Ja, med den egoistiske baktanke, at kvinderne skulde styrke det konservative parti! Kvinder! Møt frem ved valget onsdag den 4de december og vis, at høire har forregnet sig. Slut eder til den frisindede fylking, som nu kanskje kan rykke ind med flertal i Tønsbergs bystyre, hvis enhver av eder gjør sin pligt. Stem med venstre!"

Fra mars 1907 kom avisen "Fram" ut i Tønsberg, den var et organ for avholdsfolket i Vestfold. Avisen kommenterte ikke innførelsen av kvinnestemmeretten i det hele tatt. Kun to ganger i gjennom årgangen finne vi stoff som berører kvinnestemmeretten. 20) Avisen var naturlig nok opptatt av avholdsarbeid og agitasjon mot rusdrikken.

Men vi finner også et inserat i Fram kalt "Til Kvindene!" (30/11-1907) Inseratet er undertegnet "En kvinde". Innsenderen mente alle kvinner hadde rett til å arbeide for sitt hjem, men at også kvinnene hadde en borgers rett til å verne om sitt hjem. Var en kvinne overbevist om at rusdrikken var en ødeleggende makt, måtte hun på valgdagen avlegge sin stemme til fordel for dem som ville begrense rusdrikkens virkninger i bystyret:

"Ved at stemme med Afholdspartiet, bruger hun sin Borgerret til at fremme de øvrige Borgeres Velfærd i Overenstemmelse med det som hun anser at være det rette."

Kjærligheten til medmenneskene burde være beveggrunner og drivkraften i avholdsarbeidet, og stemmeretten var et redskap i dette arbeidet:

"Det er min sikre Overbevisning, at hvis den samme Samvittighedsfuldhed og Pligtfølelse og det samme opofrende Arbeide som enhver god Kvinde udøver i sit eget Hjem, ogsaa fik sin Anvendelse ligeoverfor vort store fælles Hjem - Byen - vilde Kvindenes Deltagelse i Kommunevalget have til Følge at der i det nye Bystyre vilde findes flere Mænd og Kvinder end nogensinde før som anser det at være en af sine Hovedopgaver at arbeide for alt, som bygger og trykker vort fælles Hjem for alle dets Beboere og for Fjernelsen af alt, som virker degraderende og ødeleggende."

Innsenderen hevdet at det var mange kvinner som sa at de ikke forstod seg på politikk, og de mente at de ikke hadde stemmeplikt. Hun fant det forståelig at ikke alle kvinner maktet å følge med på alt som ble gjort i bystyret i Tønsberg. Dertil hadde de for mange andre plikter. Men alle kvinnene i byen måtte finne seg i alt som ble bestemt av bystyret, og mange bestemmelser kunne blitt annerledes og mer til fordel for hjemmene og for kvinnene selv, dersom kvinnenens deltagelse i valget ble større. Det ville betale seg godt, mente hun, å ofre en stund på gjennomlesning av listene og programmene.

Hun oppfordret Tønsbergs kvinner om å delta:

"Ingen Kvinde burde slaa sig til Ro med Tanken om, at hendes Stemme har intet at sige. Det maa erindres at vort Kommunevalg er et Forholdstalsvalg, og da er bare en eneste Stemme af afgjørende Betydning ved optællingen av de afgivne Stemmer. Stemmeret er Stemmepligt, for mig er Ordene ensbetydende. Kvinder! Lad os møde frem mandsterke paa Valgdagen, og gjøre vort til at Afholdspartiet blir sterkere end nogensinde inden Bystyret. Vi vil vente af hverandre at vi gjør vor Pligt!"

Avholdsfolkets nye avis var ikke særlig opptatt av kvinnestemmeretten, men tok i hvert fall inn dette inseratet som oppfordret Tønsbergkvinnene til å stemme med Avholdspartiet. Etter hvert fikk også den borgerlige presse i Tønsberg konkurranse av arbeiderpressen i byen. 21)

Kvinnestemmeretten var i 1909 et aktuelt tema for Høyreavisen Tønsbergs Blad. 22) I en kort artikkel ga avisen informasjon om hvilke kvinner som hadde stemmerett ved høstens stortingsvalg. Kvinnene skulle nå for første gang få være med å stemme ved et statsborgerlig valg. I en artikkel på første side i avisen kalt "Kvinderne og programmene" (1/6-1909) forsøkte Tønsbergs Blad å klargjøre hvorfor kvinnene burde stemme konservativt. Den påpekte at 300 000 kvinner for første gang hadde anledning til å delta i Stortingsvalg og at denne beslutningen var tatt av menn fra alle partier. Det konsoliderte Venstre hadde på sitt program alminnelig stemmerett for kvinner. Tønsbergs Blad anså det bare som et tidsspørsmål når dette skritt ville bli tatt. Alminnelig stemmerett burde også innføres, men både Høyre og Frisinnede Venstre hadde funnet at tidspunktet ennå ikke var kommet. Dette begrunnet avisen med at mennene hadde fått sin stemmerett gjennom en skrittvis utvidelse, stadig flere menn hadde fått stemmerett etter hvert. Avisen fant at det hadde gått mye fortere med kvinnene etter at man først hadde knesatt prinsippet om kvinners stemmerett, og hevdet:

"Ogsaa her, som med mændene, bør der gaaes frem med en viss forsigtighed, saa kjønnen efterhvert modnes for reformens tiltagende omfang."

For Høyre og Frisinnede Venstre var det imidlertid viktig å programfeste kvinners adgang til embeter, og Tønsbergs Blad argumenterte for denne programposten.

Tønsberg Blad sakset et inserat fra "Verdens Gang" kalt "Vi kvinder" (21/6-1909) Inseratet var underskrevet E.H.S. Innsenderen skrev:

"Av alle temperaturer er lunkenhet den, jeg mindst liker. Og lunkne det er netop, hvad vi kvinder er i politiken. Ha hvad mening De vil om kvinder og stemmeret. En kjendsgjærning er det, at vi har stemmeret, og det er vor pligt at gjøre os skikket til at bruke den."

Riktignok var det mange kvinner som hadde greie på politikk, men det var enda flere som var "nedsunket i vankundighet", mente innsenderen. Kvinnene hadde til og med en tendens til å tro at de var "bedaaende i sin uvidenhet. At de ligner det sande kvinideal. Som dufter i skyggen." Dette fant innsenderen var et foreldet kvinideal. Hun kom med en sterk oppfordring til kvinnene om å sette seg inn i politikk og tilegne seg politiske kunnskaper på linje med mannen.

Både menn og kvinner ble invitert til å møte fram for å nominere stortingskandidat for det liberalkonservative parti og det frisinnede Venstre, og også Tønsbergs Arbeiderparti annonserte for sitt nominasjonsmøte hvor medlemmer og deres hustruer ble anmodet om å møte fram. (28/6, 1/7 og 17/8-1909) I en førstesidesartikkel kalt "Kvinderne og stortingsvalget" (6/7-1909) ble det igjen informert om hvilke kvinner som hadde rett til å stemme ved stortingsvalget. Avisen mente dessuten at de sakene som var oppført på de politiske partienes programmer, burde interessere kvinner like mye som menn. Det ble gjentatt at det konsoliderte Venstre hadde stilt opp alminnelig stemmerett på sitt program, men at Høyre og Frisinnede Venstre ikke hadde denne posten på programmet. Men alminnelig stemmerett ville komme allikevel:

"Men høires fører, professor Stang og Det frisindede venstres hovedorgan, "Verdens gang", har begge uttalt, at disse to partier bare anser det som et tidsspørsmål, naar stemmeretsbetingelsene bør bli de samme for kvinder som for mænd."

Siden menn fikk denne skrittvis tildelingen av stemmeretten, burde kvinner gå langsomt frem:

"Iaar vil for første gang ca. 300 000 kvinder kunne delta i stortingsvalgene, bør saa ikke deres interesse indarbeides, deres sans og dygtighet for det offentlige liv faa litt tid paa sig til utvikling inden der skrives til stemmeretsudvidelse?"

Tønsbergs Blad brukte mye spalteplass på referat av professor Stangs foredrag i Drammen om kvinners stemmerett.(17/9-1909) På første side ble Stangs syn på stemmeretten presentert . Stang var svært opptatt av komplementaritetstanken, og brukte denne i sin argumentasjon for kvinnestemmerett. Han mente at kvinnestemmeretten var en utvidelse av folkestyret, kvinnen og mannen supplerte hverandre og utgjorde en helhetlig politisk tenkning. Kvinnene burde få stemmeretten skrittvis slik mennene hadde fått den. Stang forsøkte også å bagatellisere Venstres ansvar for innførelsen av stemmeretten:

"Jeg ser i et blad, som heter "Luren" (Konsolidert venstre) at alt som er gjort for kvindestemmeretten, skyldes venstre. Venstre har gjennomført den trods høires modstand. Saa blottet er man altsaa for argumenter, at saant kan skrives, skjønt det er vitterlig for enhver, at kvindestemmeretten blev gjennomført, da det historiske øieblik

var der, fordi menneskehedens krav da ikke kunde vente længer, og den blev gennemført ved alle klarsynte menneskers medvirken. Begge repræsentanter fra Drammen, den ene høire, den anden socialistisk, stemte for den, og jeg tenker ikke, at den høiremand, som stemte for den, angret at han var med at gennemføre den."

Kvinnene i Tønsberg ble innbudt av de liberalkonservative og det frisinne partier i Tønsberg til møte hvor gjennomgang av valgloven og fremgangsmåten ved stemmegivning var temaet. Redaktøren i Tønsbergs Blad, Asbjørn Syrrist, ville dessuten snakke om hovedpunkter i de politiske programmene. (29/9-1909) Det ville også bli samtaler om valgarbeidet. Tønsbergs Blad skrev: "Det er vort haap, at det vil møte saa mange interesserte kvinder, at det særdeles flotte lokalet fylles."

Tønsbergs Blad informerte om stemmerettsbetingelsene for kvinnene på første side i avisen. (4/10-1909) Avisen oppfordret de kvinner som var i tvil om de stod i manntallet eller om nødvendig skatt var betalt inn, til å søke hjelp hos liberalkonservative og frisinne Venstres manntallskontor. Elise Heyerdahl kom også til Tønsberg med sitt politiske foredrag, og Tønsbergs Blad roste foredragsholderen og oppfordret Tønsbergs kvinner og menn av alle partier til å møte tallrike fram. Et stort bilde av Heyerdahl illustrerte oppfordringen på første side av avisen. (5/10-1909) 500 - 600 møtte opp for å høre fordraget hennes (9/10-1909), og halvparten av disse var kvinner, skrev Tønsbergs Blad etter foredraget. Avisen ga et detaljert referat av foredraget. Heyerdahl hadde framhevet at det var et stort ansvar knyttet til stemmeretten og at det var nødvendig at kvinnene ervervet seg innsikt og forståelse for politisk arbeid og brukte stemmeretten sin på valgdagen. Hun tok så for seg "kirkeposten", "avholdsposten" og "riksmaalsposten" på det konservative partis program, og knyttet en del betraktninger rundt den konservative ideologi. Heyerdahl var ikke enig i de konsolidertes programpost "almindelig stemmerett for kvinder". Det var for tidlig, hevdet hun. Kvinnene hadde ennå ikke benyttet sin politiske stemmerett. Erfaring var nødvendig før stemmeretten ble utvidet. Hun trodde at kvinnene ville mislike det konsoliderte Venstres holdning som gikk ut på å bryte samarbeidstanken fra 1905 og skape sterkere partiskiller.

Tønsbergs Blad trykte også Ida Wedel Jarlsbergs begrunnelser for hvorfor hun ville stemme med Høyre. (8/10-1909) Hun hevdet at Høyre var det parti som sterkest beskyttet den personlige frihet og det eneste politisk parti hvis front mot sosialisme var til å stole på.

I åtte påfølgende artikler behandlet Tønsbergs Blad stortingsvalget, partiene og programmene. I en av dem ble likestillingen mellom mann og kvinnen vektlagt. (16/10-1909) Camilla Collet var en av dem som hadde tatt et skritt i retning likestilling, hevdet avisen. Dernest hadde framstående menn av alle partier vært med på å gi kvinnene stemmerett. Men det var kvinnene som fortjente æren for dette arbeidet:

"Men la os se tingen som den virkelig er: "æren" tilkommer først foregangskvinderne, der reiste kravet, dernæst stortingsmænd av alle partier, høiremændene professor Hagerup og professor Stang blandt de fremste. Kvinderne anser ikke stemmeretten som en "foræringspresent" fra mændene eller endda mindre fra noget enkelt politisk parti. De er ikke saa jaalete som de mandlige konsoliderte synes tro. De vet, at de fik sin stemmerett ikke som en present, de skal neie sig og takke for, men som en ret, der i utviklingens medfør, tilkom dem. Og de vet, at trods gamlehøires motstand var vore dagers frisindede enten de kaldte sig høire eller venstre, med paa betragtningene. Og 300 000 kvinder vil iaar for første gang kunne delta i stortingsvalgene. Bør saa ikke deres interesse indarbeides, deres sans og dyktighed for det offentlige liv faa litt tid paa sig til udvikling, inden vi utvider den endnu uprøvde kvindelige stemmerett?" 23)

Avisen mente at kvinnenes stemmerett måtte erverves skrittvis, men kanskje raskere enn mennenes. Alminnelig stemmerett for kvinner ville komme i tidens fylde. Men de liberale

hadde satt opp på sitt program en viktig post i likestillingens tegn, nemlig adgang for kvinner til embeter.

Tønsbergs Blad oppfordret også Tønsbergs kvinner til å møte fram ved Marianne Nærups politiske foredrag som skulle holdes på et møte arrangert av Sem liberalkonservative forening.(21710-1909) Også her publiserte avisen et bilde av den kvinnelige foredragsholderen og politikeren. Den konservative lokalavisen var opptatt av kvinnene som stemmerettsutøvere og forsøkte å mobilisere kvinnene til valget i 1909. Avisen hadde likevel en klar oppfatning om at den alminnelige stemmeretten for kvinner burde vente en stund. Kjente kvinner som Elise Heyerdahl, Ida Wedel Jarlsberg, Marianne Nærup og Camilla Collet ble brukt i argumentasjonen for å vinne konservative velgere blant kvinnene.

Men Venstravisen Tønsbergeren viste i 1909 ikke samme interesse for kvinnestemmeretten som Tønsbergs Blad gjorde.. Kun to ganger finner vi stoff som omhandler kvinnestemmerett. 24) I en førstesides artikkel sakset fra "Fædrelandsvennen" ble det gitt et referat av Gina Krogs foredrag i Kristiansand.(30/9-1909) Krog hadde gjort rede for kvinnenes stemmerettskrav. Menn fra ulike partier hadde talt vakkert om stemmeretten, men Høyre hadde etter hennes mening sviktet når det gjaldt å sette reformen ut i livet. Venstre var klar i sin programpost, de ønsket at kvinner skulle få stemmerett etter de samme regler som menn. Krogs foredrag var et forsvar for Venstres politiske prioriteringer og en oppfordring til kvinnene om å stemme Venstre.

I et inserat kalt "Kvinder", undertegnet "Mange Kvinder", slo innsenderne fast at det viktigste for kvinnene ved det kommende valg var kvinnestemmeretten. (23/10-1909) De oppfordret alle som hadde fått stemmeretten til å bruke den og bruke den slik at de skaffet de kvinner stemmerett som ikke ennå hadde den. Derfor var det en selvfølge at kvinner måtte stemme Venstre som hadde stemmerett for alle kvinner på sitt program.

I samme nummer hadde Tønsbergeren en kommentar om kvinnestemmeretten:

"Kvindernes stemmeret. "Morgenbladet" skriver igaar en lang artikkel om, at valgenes lære er den, "at intet parti uten sosialistene vil høste nytte av, at kvindestemmeretten blir almindelig". Følgelig burde ikke kvinderne faa stemmeret. Høire har en glimrende tro paa sin egen sak!"

Tønsbergeren ofret ikke mye spalteplass for kvinnestemmeretten dette året - trolig var alminnelige kvinnestemmerett en selvfølge for avisen på dette tidspunktet.

Avholdsfolkets organ i Tønsberg skiftet navn fra Fram til Færder. Færder var heller ikke særlig engasjert i kvinnestemmeretten i 1909. Kun to ganger finner vi stoff om kvinnestemmeretten. 25) Avisen trykte en humoristisk historie om kvinnestemmerettens mange problemer og en latterliggjørelse av Marianne Nærups politiske foredrag som hun holdt rundt på ulike steder. Det avisen ikke likte, var Nærups ønske om personlig frihet, også i forbindelse med bruk av alkohol. Ellers var avisen ikke opptatt av kvinnestemmeretten i det hele tatt dette året.

Også året etter finner vi stoff om kvinnestemmeretten i Tønsbergs Blads spalter. 26) Selv om engasjementet i denne saken ikke var direkte stort gjennom årgangen, tilkjennega i hvert fall avisen sitt standpunkt i denne saken, avisen var for alminnelig kommunal stemmerett for kvinner, men mot innførelsen av alminnelig stemmerett ved statsborgerlige valg. Den reformen trengte man mer tid på. Selv om prinsippet var knesatt av alle politiske partier, hadde kvinnene bare deltatt ved stortingsvalg en gang. Og det var ikke jevn utvikling å utvide

kvinnestemmeretten med titusener av nye velgere etter så kort tid. Men redaktør Syrrist mente det var tidsspørsmål før det var naturlig å innføre alminnelig statsborgerlig kvinnestemmerett.

"Det fremtidsprogram vi alle vedkjenner oss, er alminnelig stemmerett for kvinner også ved stortingsvalg med samme valgeregler for mann og kvinne over hele linjen." (7/5 og 13/5-1910)

Tønsbergs Blad informerte om kvinnestemmerettens utvikling i Stortinget. (Tønsbergs Blad 30/4-1910) Etter at kvinnestemmerettsreformen hadde blitt vedtatt, publiserte avisen en artikkel kalt "Kvinders stemmeret". (1/6-1910) Avisen skrev:

"Som vore læsere vil vite, har vi hilst med tilfredshet beslutningen om kvindernes almindelige kommunale stemmeret. Anderledes stiller det sig naar det nu spørres om at gjøre kvindestemmeretten almindelig ogsaa ved stortingsvalg. Stemmeret ved stortingsvalg har nu kvinderne naar de selv eller deres mænd betaler skat efter en aarlig indtægt av 400 kr. paa landet 300. Vi indrømmer at denne grænse - som overhodet en hver grænse - i enkelte tilfælder kan virke mer vilkaarlig end retfærdig, men vi mener at tiden likevel endnu ikke er inde til at rive alle grænser ned. Mens kvinderne hadde deltatt gjennom 10 aar i en række kommunale valg, har de kun deltatt i et eneste stortingsvalg. For os som altid har holdt paa en jevnt skridtvis utvikling maa dette være avgjørende."

Avisen var ikke enig i at det var tid for å innføre alminnelig stemmerett for kvinner ved stortingsvalg:

"Det sies fra enkelte hold at naar kvinderne nu har faat helt almindelig stemmeret i kommunene, kan de gjerne faa den likesaa almindelige i staten ogsaa. Vi er ikke enige i dette, ti det er lettere at sætte sig ind i tingene i det mindre samfund, hvor man selv bor i egen by eller herred, hvor spørsmålene. (...)"

Det var viktig for avisredaksjonen at utviklingen i denne sammenheng også gikk skrittvis for seg:

"Som vi før har sagt: Liklydende stemmerets og valgeregler for kvinder og mænd i stat som kommune er det fremtidsmaal vi vedkjenner, men vi gaar dit skridtvis i et rimelig tempo."

Tønsbergs Blad refererte også fra "Kvindernes landsmøte". Referatet var sakset fra "Stavanger Aftenblad" (13/7-1910) som kalte møtet for "en aandelig berikelse". Bladet roste kvinnene for dyktighet i å lede og delta i forhandlingene i en større forsamling. Kvinnebevegelsen var etter avisens mening blitt mer allsidig. Den var ikke lenger bare opptatt av å oppnå større rettigheter i forholdet til mannen, men ønsket også å oppfylle de pliktene som var en følge av de oppnådde rettighetene. Det ble ikke lenger bare snakket om stemmerett og samfunnsrettigheter, men heller om hvordan kvinnene kunne bli dyktigere til å utøve sine rettigheter på en forsvarlig måte. Men også kvinnens rolle i hjemmet var viktig for kvinnene:

"Men ved siden herav har kvinderne ogsaa øie for viktigheden av, at de blir dyktiggjort for sine opgaver i det private liv, som hustru og mor eller som erhvervende individ. Og dernæst gik det som en rød traad gjennom de nu avsluttede forhandlinger paa landsmøtet: Hvad kan vi gjøre for dem, som er paa skyggesiden, de som er i moralsk fare og økonomisk slette kaar, de fortrykte og forkomne, de ulykkelige blandt barn og voksne?"

Tønsbergs Blad trykket på første side en artikkel kalt "Kvinderne og samfundsarbeidet" (29/9-1910) som var hentet fra "Moss avis". Det var "fru tandlæge Christiansen" som i Moss kvinneråd hadde gitt en oversikt over "forhandlingene" som var ført på NKFs landsmøte i Stavanger sommeren 1910. Avisen begrunnet valget av denne artikkelen med at den trodde særlig det ville interessere de kvinnelige leserne fordi det snart var kommunevalg. Fru Hambro fra Bergen hadde holdt foredrag om: "Hvad nyt kan kvinderne tilføre vort samfundsliv?" Hun vektla forskjellene mellom mann og kvinne og mente kvinnene måtte supplere de krefter og evner som mannen rådde over også i samfunnspolitikken. Kvinnene måtte overføre sine kvalifikasjoner til den offentlige sfære:

"Kvinderne har sin store oppgave at løse i samfundet, for de har i særlig grad den troskap, kjærlighetens offervillighet, den taalmodighet og personlige ansvarsfølelse, som har været hjemmets bevarende egenskaper. Nu maa dette ogsaa overføres paa samfundet. Vi maa med kraft føle at reise hustruens medansvar i mandens livsgjerning. Der er arbeide nok i samfundet, som venter paa, at netop kvinderne skal ta det op."

Et eksempel på et område hvor kvinnene ville kunne gjøre en god jobb, var, etter talerens mening, fattigvesenet. 27)

Venstreavisen i Tønsberg, Tunsbergeren, fulgte opp kvinnestemmerettsreformen i mai 1910. Men noen "stor sak" for avisen var kvinnestemmeretten ikke. 28) I en lang førstesidesartikkel 29. april 1910 tok avisen opp spørsmålet om kvinnestemmeretten. Artikkelen het "Kvinderne. De bør ligestilles med mændene." Tunsbergeren framhevet at det gikk framover med løsningen av de kravene som Venstre hadde reist. Høyre hadde lenge motsatt seg utvidelse av stemmeretten, hevdet avisen, og når Venstre sa at også kvinnene burde ha stemmerett, var det ikke akseptabelt for Høyre:

"De brukte det at skrømme med: Det uvørne, samfundsødeleggende venstre vil gi stemmeret ogsaa til kvinder!" Men på grunn av styrken i kravet, måtte også Høyre gå med på det. Men at Høyre skulle ta æren for kvinnestemmeretten, fant avisen vanskelig å godta: "Men imidlertid blev kravet saa sterkt, at endog høire fandt at maatte gaa med paa det. Det mærkelige hændte, at kvindestemmeretten blev indført med høires tilslutning, og at disse høireblade ga det utseende av, at i grunden var det høire, som hadde drevet saken og hadde æren for dens gjennomførelse."

Tunsbergeren fant at konstitusjonskomiteens enstemmige innstilling om at kvinnenens kommunale stemmerett skulle gjøres alminnelig, var bevis på at kravet fra først av var berettiget. Kvinnene burde straks få alminnelig stemmerett:

"De skal ikke være avhængige av, at de eller deres mænd har betalt skatten. De skal - likesom mændene - ha stemmeret, fordi de er samfundsmennesker, som klarer sig selv."

Avisen fant at det gamle Venstrekravet nå var blitt så sterkt at Høyre i konstitusjonskomiteen måtte gå med på innstillingen om alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Og avisredaksjonen følte seg sikkert på at kravet ville gå igjennom. Men også alminnelig stemmerett for kvinner ved stortingsvalg burde gjennomføres, mente avisen:

"Hvad der da staar tilbage, er at man likestiller kvinder og mænd ogsaa ved stortingsvalgene. Det er ingen grund til at opretholde noget skille eller nogen forskjell. Den, som har hatt med mandtal og valg at gjøre, vet, hvor uretfærdig den nuværende ordning virker. At en hustru skal være uten stemmeret, fordi hendes mand av en eller anden grund ikke har faat betalt skatten, kan der ikke være spor av mening i. Er det kanskje hendes skyld, at manden sitter daarlig i det, er uheldig eller er mindre bra? Det er, som det fra venstrehold blev sagt ved valgerne: Det maa gjøres no ved det!"

Tunsbergeren ga klart uttrykk for sin holdning til kvinnestemmerettsspørsmålet - kvinner burde ut fra rettferdighetshensyn få alminnelig stemmerett både i kommune og stat. Men det var viktig å poengtere at dette var en Venstresak helt fra begynnelsen av.

I mai 1910 informerte Tunsbergeren leserne fortløpende om kvinnestemmerettens utvikling. Reformens behandling i Lagtinget ble behandlet i en lang førstesides artikkel (30/5-1910):

"Kvindestemmeretten i lagtinget. Nyt nederlag for statsraad Arctander. Odelstingets beslutning om alminnelig kommunal kvindestemmeret behandledes i lagtinget fredag eftermiddag. Behandlingen var ifølge "Intell" imøteset med stor interesse, da der hadde gaat rygter om, at statsraad Arctander ikke vilde finde sig i et nyt

nederlag som det han led ved lovens behandling i odelstinget. Men hr. Arctander tok ogsaa fredag nederlaget, som intet var."

Tunsbergeren fant at Arctander nå var sunket ned til å bli en av disse "talende" menn som ingen brød seg om. Han hadde rast og truet, men ikke noe hjelp. De 7 menn som stemte som Arctander, nemlig mot kvinnestemmerettsreformen, ville ha stemt som de gjorde uansett om statsråden hadde holdt sin tale eller ikke. Avisen følte at Arctanders politiske rolle var på gyngende grunn:

"Hr. Arctander er blitt en ensom mand, tiden er løpet fra ham. Hr. Egede-Nissen uttalte, at det var sin politiske liktale hr. Arctander holdt. Det var vistnok mange, som hadde den samme følelse, da han talte stort om alle de store løft, han hadde tatt i vort lands politik, løft som saa at si hadde skaffet landet verdensberømmelse og hr. Arctander selv en anmodning om at fungere som vicepresident ved en arbeiderkongres i Tyskland i sommer."²⁹⁾

I ganske detaljerte vendinger beskrev Tunsbergeren Arctanders tale med en lett ironisk tone. Det ble framhevet hvor redd han var for gifte arbeiderkvinner, syersker og tjenestepiker, og hvordan han følte trang til å forsvare samfunnet mot disse farlige folkene, "samfunns-omstyrterne". Han ba til slutt om at saken måtte bli utsatt, så skulle regjeringen utarbeide et forslag som sørget for at ikke alle kvinner slapp inn på en gang. De menn som støttet Arctander, ble igjen navngitt. Det samme ble de som talte for kvinnestemmeretten.

Avholdsfolkets organ i Tønsberg, Færder, brukte kvinnestemmeretten i sin kampanje mot rusdrikken i 1910. 30) Etter at den alminnelige kvinnestemmeretten ved kommunevalg var vedtatt i odelstinget i mai 1910, hadde Færder en artikkel på første side om kommunevalgene. (27/5-1910) Der ble det påpekt at nå stod kommunevalgene snart for døren, og at det var på tide at avholdsfolket begynte å røre på seg. De hadde store oppgaver å utføre. Avisen så på reformen som en styrke for avholdssaken:

"Den nu i odelstinget vedtagne lov om alm. kommunal stemmeret for kvinder, der efter al sandsynlighed ogsaa blir vedtat i lagtinget, vil tilføre kommunerne en række stemmeberettigede kvinder, som utvilsomt vil være med paa at lægge rusdriktrafikken og den derav følgende elendighet for hjemmene og de mange andre tyngsler, som følger med, saa mange hindringer iveien som mulig."

Avisen oppfordret alle avholdsfolk til å sette i gang med et energisk opplysningsarbeide blant de nye stemmeberettigede og søke alle anledninger til å virke for avholdssakens fremme.

I oktober 1910 finner vi en artikkel på første side i Færder kalt "Hvem har ansvaret?" (7/10-1910) Alkoholen ble trukket fram som samfunnsfiende nummer en, og det ble oppfordret til hver stemmeberettiget mann og kvinne om å stemme med Avholdspartiet for å bekjempe rusdrikken. Kvinnene fikk en egen henvendelse:

"Iaar har kvinderne større adgang til valgurnen end før. Men de vil paata sig ansvaret for at opretholde alle disse alkoholens faldgruber?"

En lang førstesidesartikkel henvendte seg direkte til kvinnene:

"Kvinderne har iaar for første gang kommunal stemmeret i samme utstrækning som mændene. Stemmeret er stemmepligt, er en borgerregel som er anerkjendt av alle partier, og det gjælder derfor for enhver vælger at stille sig selv spørgsmaalet om, paa hvilken maate man bedst opfylder denne pligt." (15/11-1910)

Det var, mente avisen viktig at nettopp kvinnene stilte seg dette spørsmålet. Det var første gangen for mange av dem at de skulle gjøre sin borgerplikt, og deres deltagelse i de offentlige

valg kunne øve en vidtrekkende innflytelse på utviklingen av norske samfunnsforhold. Avisredaksjonen trodde den hadde de aller fleste kvinnene med seg i den oppfatning at samfunnet måtte bygges på gode hjem. Til tross for kvinnebevegelsen ville sikkert de fleste kvinnene innrømme at kvinners største og dyreste oppgaver i livet var i hjemmene. Som hjemmene var, ville samfunnet og dets medlemmer bli, og som hustruene og mødrene var, slik ville hjemmene bli. Avisen tilkjennega en svært konservativ holdning i forhold til kvinnerollen:

"Ingen kvindelig pligt i samfundet kan derfor sidestilles med disse: at skape gode, sunde og lykkelige hjem og opdra den unge slegt til at bli gode og hæderlige mennesker og nyttige og ansvarsbevisste samfundsborgere. Enhver kvinde, som har øinene åpne for disse hellige opgaver, maa derfor ogsaa ganske naturlig ta et avgjort standpunkt imot alt som vanskeliggjør hendes opgaver som hustru og mor."

Færder mente at hjemmets verste fiende var "den berusende drikken" som ungdom møtte når de slapp "ut fra hjemmets rede og mors beskjærmende blikke og omsorg". Derfor burde alle kvinner stemme på Avholdspartiet:

"Hvis kvinderne derfor vil beskytte sine dyreste livsoppgaver, kan det ikke andet end stille sig solidariske med det parti, som først og fremst søker at innskærpe og bortsydde de farer, som truer hjemmenes velvære og den opvoksende slægts aandelige og moralske velfærd. Bedre ædrulighetsforhold vil i første række bety en bedring i kvindernes kaar, for ingen lider som hun under drikkeriets ulyksalige følger. Enhver stemmeberettiget kvinde, som vil bidra til at skape et ædrueligere samfund og et moralsk og et økonomisk sterkere folk, bør derfor paa valgets dag benytte Avholdspartiets liste. Det er det første og det bedste skridt til at beskytte kvindens interesser, saa hendes gjerning kan bli lysere, tryggere og mere frugtbringende for familie og samfund."

Tønsbergs Blad satt også i 1912 kvinnestemmeretten på agendaen. 31) Avisen informerte om stemmerettsbetingelsene ved stortingsvalg i hele 5 nummer. 32) Den så det tydeligvis som sin oppgave å drive med opplysningsarbeid i forhold til det kommende valget. Marianne Nærup besøkte nok en gang Tønsberg med politisk foredrag i 1912, og Tønsbergs Blad reklamerte for dette foredraget med en presentasjon av foredragsholderen med bilde av Nærup. (23/8-1912) Etter foredraget trykte avisen en langt referat. (26/8-1912) Nærup hadde poengtert at nå da kvinnene hadde stemmerett, hadde de også plikt til i noen grad å sette seg inn i de politiske spørsmål. Mannens viktigste oppgave lå i det arbeidet hans stilling medførte, men liksom mennene fikk tid til ved siden av arbeidet til å beskjeftige seg med politikk, slik måtte også kvinnene få tid til å danne seg en mening om de større politiske spørsmål uten å forsømme hjemmets gjerning. Nærup mente også at stemmerett var stemmeplikt. De politiske avgjørelsene grep inn i alle menneskelige forhold, også i hjemmene, og hun pekte på at kvinnene hadde de samme evner som mannen, men også andre evner og følelser, som kunne supplere mannens, bare kvinnene ville bruke dem. Hun oppfordret Tønsberg kvinner: "La oss gjøre det!"

Nærup hadde en viss brodd mot sosialismen - som etter hennes mening kunne ha vært en fornuftig arbeiderbevegelse, men var feilslått og hadde ført arbeiderbevegelsen inn i utidige streiker, "spetakkel, hat, misunnelse og voldsomme nye midler". Kvinnene måtte reise seg mot dette. Marianne Nærup gikk også gjennom Høyres program, men vektla "Samme stemmerett for kvinder som for mænd".

I tre nummer av Tønsbergs Blad finner vi på første side den samme informerende artikkelen om kvinnenes stemmerett. 33) Betingelsene for stemmerett ble gjort rede for, og det ble oppfordret til å få orden på skatteinnbetalingen hvis det ennå ikke var gjort, for å bli innført i manntallet. På første side ble kvinner og menn av Høyre og Det frisinnede Venstre i Tønsberg anmodet om å ta innover seg viktigheten av at alle stemte og stemte på riktig parti ved valget.

(18/10-1912) Avisens utspill var heldig, den konservative kandidaten, Asbjørn Syrrist, Tønsbergs Blads redaktør fram til 1918, vant "en smuk seier." (5/11-1912)

Tønsbergeren, Tønsbergs liberale avis, var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i 1912. Kun to ganger finner vi stoff som berørte denne. 34) Avisen informerte om den 2. internasjonale utstilling for kvinnekunst (3/9-1912) og tok inn et inserat om kvinnekamp underskrevet "Kvinde" (29/10-1912): "Kvinder. Vi har valgkamp. Den har i denne vor by været drevet av de to partier høire og socialisterne intens og kraftig." Inseratet var på et vis et angrep på Tønsberg Venstre for å ha tatt det for rolig i valgkampen. Innsenderen hevdet at Venstre hadde stått for de fleste sosiale reformer som var gjennomført. Det var for henne uforståelig at mange hundre kvinner i Tønsberg gikk bort og ga sin stemme til Høyre som ikke en gang hadde villet at kvinnene skulle få være med og stemme. Hun oppfordret alle kvinner i byen til å stemme med Venstre ved stortingsvalget.

Tønsbergeren hadde ikke egentlig stoff om kvinnestemmeretten i 1912, avisens mangeårige redaktør, Johan Albert Svendsen Hoff, fant nok ikke at kvinnestemmeretten var godt stoff lenger. Slaget om den var kanhende ferdig kjempet på dette tidspunktet. Heller ikke Avholdsfolkets avis, Færder, hadde noe stoff om kvinnestemmeretten i 1912, den var totalt fraværende i avisens spalter.

Hvordan stilte så Tønsbergs borgerlige aviser seg til kvinnestemmeretten i 1913, det året da alle kvinner fikk sin politiske stemmerett? Vi har sett at Vestfolds andre lokalaviser ikke hadde ofret mye spalteplass på denne reformen, den var godtatt tverrpolitisk når den endelige innførelsen kom i 1913. Heller ikke i Tønsberg var kvinnestemmerett "godt stoff" i 1913. Vi finner lite engasjement knyttet til kvinnestemmeretten i Tønsbergs Blad 1913. 35)

Avisen æret Fredrikke Marie Qvam på hennes 70 årsdag med bilde og hederlig omtale. (Tønsbergs Blad 31/5-1913) I en kort notis ble kvinnestemmerettsreformens sanksjon kommentert, men det var heller forkastelsen av forslaget om nedsettelse av stemmerettsalderen til 21 år som fikk oppmerksomhet enn innføringen av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. (2/6-1913) I 1913 var redaktør Asbjørn Syrrist medlem av Stortinget og stemte for kvinnenes alminnelige statsborgerlige stemmerett i overenstemmelse med Høyres valgprogram.

Heller ikke Tønsbergeren var spesielt opptatt av kvinnestemmeretten i 1913. 36) I en artikkel på første side i avisen ble kvinner som hadde trådd inn på menns enemerker i yrkessammenheng i USA, presentert. (Tønsbergeren 11/2-1913) Redaktøren, Kristian Laug, valgte å informere om sanksjonen av alminnelig stemmerett for kvinner, en artikkel tok for seg avstemningsresultatet og navnga mindretallet i avstemningene. Det ble poengtert at alminnelig stemmerett for kvinner ble vedtatt enstemmig, men avisredaksjonen knyttet ingen subjektive kommentarer til dette. (12/6-1913) Tønsbergeren publiserte derimot en artikkel om kvinnestemmeretten i USA og utviklingen i de ulike stater. (3/11-1913)

I en lengre artikkel på første side i avisen ble den svenske forfatterinnen, Ellen Keys synspunkter på likestilling publisert. (22/11-1913) Artikkelen ble kalt "Kvinderne som likestillethetens martyrer" og tok for seg synspunkter på hva mennene og kvinnene tapte ved likestillingen. Key mente at den politiske likestillingen snart ville være gjennomført, men at man først ville se ulikhetene i mannens og kvinnens natur når likestillingen var gjennomført også innen familien. Key mente at mennene ville komme til å vinne mer enn det man vanligvis framholdt, mens kvinnene til å begynne med ville lide større tap enn de selv ante.

Mannen ville slippe å bære ansvaret alene for alle misforhold i samfunnet. Han ville også vinne på "den frie og eggende kappstriden" om embetene. Mannen ville vinne på at kvinnen var engasjert i det offentlige liv, han slapp å fjerne seg fra henne og "glide ut til sitt arbeide" i samfunnet.

Kvinnene ville tape den glade optimisme som preget dem i likestillingskampen. De ville også, mente Key, tape i forhold til rollen i hjemmet:

"Og tilsidst vil kvinderne ogsaa lide store tap i ro og ret til hjemmelykke. De kan ikke forene hjem- og samfunnspligter, uten at en av partene blir lidende eller de selv blir udslidt. Allerede har de mistet mændenes ridderlighet, et tap, som det dog vil være ulogisk at klage over, da mændene i striden maa behandle dem som motstandere, ikke som kvinder. De har ogsaa tapt meget av sin erotiske charme, som dog vil gjenvindes, men blot langsomt. Ligestilledheten kræver saaledes store ofre av kvinderne. Disse ofre bringes imidlertid fordi menneskeheten behøver kvinden. " 37)

Færder, avholdsfolkets organ i Tønsberg, omtalte ikke kvinnestemmeretten 1913, men hadde likevel et par artikler om kvinnenes engasjement i avholdsbevegelsen 1913. Kun tre ganger gjennom årgangen 1913 finner vi stoff som berører kvinnestemmeretten eller kanskje heller kvinnens samfunnsrolle 38) Færder informerte ikke om vedtaket av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner i 1813. Derimot hadde avisen en førstesidesartikkel i juli om kvinnens innflytelse. (Færder 17/7-1913) Artikkelen var sakset fra bladet "Godtemplar". Temaet i artikkelen var kvinnens skjulte innflytelse over mannen. Kvinnen var alltid til stede, ofte bak et slør og usynlig, men hun øvet sin makt over mannen. Kvinnen stod bak forbrytelser og ulykker, men også bak trøst, oppreisning, begeistring og oppofrelse. Forfatteren ønsket for kvinnene at de skulle få til å styre denne innflytelsen i en "hellbringende retning", idet de måtte strebe etter å trenge inn i det kall som var gitt kvinnene av Gud til å tjene de høyeste interessene i menneskeheten. Forfatteren oppfordret kvinnene til å ta ansvar og ruste seg til kamp mot rusdrikken for å få et rusfritt samfunn.

I nok en førstesides artikkel kalt "Vil kvinden være med?" (2/10-1913) tok avisen opp kvinnens rolle i forhold til avholdsarbeidet. Artikkelen er tatt fra et flyveblad i Bergen. Samlagsavstemningen stod for døren, og det var viktig for Færder å appellere til kvinnene om å gå inn i kampen mot rusdrikken. Kvinnene var de rette og sanne representantene for hjemmene, og de visste hvordan alkoholen ødela fedre, menn og sønner. Kvinnen eide et fond av hjertelag, mente forfatteren, derfor ville hun også forstå å treffe den rette avgjørelsen. Men kvinnen hadde stor makt, og hun var mannen numerisk overlegen.

Noter:

- 1) Oscar Albert Johnsen 1955 s. 1061 og Øyvind Davidsen 1970 Bind I s. 237.
 - 2) Oscar Albert Johnsen 1955 s. 1063
 - 3) Anna Steineger. Lærerinne fra Bergen. Med i det første styret i Bergen kvinnesaksforening (1885 – 1914)
 - 4) Tønsbergs Blad 1901. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer:: 2/5, 14/5, 20/5, 23/5, 11/6, 21/6, 24/6, 10/7, 25/11 og 17/12
 - 5) Jarlsberg og Larviks Amtstidende 9/11-1901
 - 6) Sandefjords Blad 28/11-1901
 - 7) Tønsbergeren 1901. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 19/3, 14/5, 18/5, 21/5, 23/5, 30/5, 1/6, 11/6, 22/10, 14/11, 23/11 og 7/12
 - 8) Tønsbergs Blad 1903. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 10/1, 22/1, 27/8
 - 9) ibid 1904. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 7/1, 8/1, 11/1, 11/2, 22/4, 14/6, 18/8, 18/9, 19/9, 3/10, 1/12, 5/12, 6/12
 - 10) Aasulv Olsen Bryggesaa (1856 – 1922) Stortingsmann for Venstre fra Mandal. Kirke- og undervisningsminister i Gunnar Knudsens regjering.
- Paul Benjamin Vogt (1863 – 1947) Diplomat og politiker for Høyre. Politisk redaktør i Morgenbladet. Medlem av Høyres sentralstyre. Statsråd i Hagerups regjering.

- 11) Tønsbergs Blad 19/9, 3/10, 1/12, 5/12 og 6/12 - 1904
- 12) ibid 1905. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 17/4, 22/6, 14/7, 7/8, 8/8, 8/8, 8/8, 10/8, 11/8, 11/8, 11/8, 15/8, 17/8, 21/8, 22/8, 24/8, 18/9, 4/2, 1/7, 6/7
- 13) Tønsbergeren 1904. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 22/10, 13/11, 8/12, 9/12
- 14) ibid 1905. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 1/8, 7/8, 8/8, 8/8, 9/8, 14/8, 14/8, 15/8, 16/8, 17/8, 21/8, 26/8
- 15) ibid 1905: 7/8, 8/8 og 9/8
- 16) Jørgen Gunnarsson Løvland (1848 – 1922) Lærer og politiker for Venstre. Med i Michelsens regjering og seinere statsminister.
- 17) Tønsbergs Blad 1907. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 5/4, 17/6, 1/10, 26/11 og 6/12
- 18) Hans Jacob Horst (1848 – 1931) Skolemann og Stortingsrepresentant for Venstre. Odeltingspresident og Lagtingspresident. Medlem av den Internasjonale domstolen i Haag.
- 19) Tønsbergeren 1907, Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer.: 18/3, 4/4, 13/4, 18/6, 26/11, 2/12, 5/12, 6/12
- 20) Fram 1907: 5/11 og 30/11
- 21) Fra 1909 eksisterte det et sosialistisk alternativ på avisfronten i Tønsberg. Vestfold Arbeiderblad kom ut fra 1909 til 1925. Det hadde som undertittel: Organ for arbeiderpartiene i Tønsberg, Sandefjord og omegn.
- 22) Tønsbergs Blad 1909. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 19/3, 29/3, 31/3, 1/6, 21/6, 28/6, 1/7, 1/7, 6/7, 6/7, 17/8, 21/8, 23/8, 17/9, 29/9, 29/9, 4/10, 5/10, 8/10, 9/10, 16/10, 21/10.
- 23) Ida Wedel Jarlsberg. Komtesse. Første landsleder av hvite Bånd (Verdens kristne avholdsforbund) Markerte seg i samfunnsdebatten mot prostitusjon og for edruskap.
Camilla Collett (1813 – 1895) Forfatter. Søster av Henrik Wergeland. Ga ut "Amtmandens Døtre" som var et oppgjør med mannssamfunnet.
- 24) Tønsbergeren 1909. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 30/9, 23/10
- 25) Færder 1909: 8/5, 20/8
- 26) Tønsbergs Blad 1910. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 30/4, 1/6, 11/7, 13/7, 29/9, 11/10, 21/10, 28/10, 21/11, 7/12
- 27) Nicoline Christine (Nico) Hambro (1861 – 1926) Kvinnesaks kvinne med sosiale interesser. En av stifterne av Bergens kvinnestaksforening i 1885. Formann i NKN.
- 28) Tønsbergeren 1910. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 29/4, 14/5, 28/5, 30/5, 28/11, 7/12, 7/12
- 29) Adam Hjalmar Egede-Nissen (1868 – 1953) Politiker for Venstre. Stortingsmann for Finnmarksbyene. Gikk seinere over til Arbeiderpartiet og Norges kommunistiske Parti.
- 30) Færder 1910. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 27/5, 7/10, 28/10, 15/11, 9/12, 16/12
- 31) Tønsbergs Blad 1912. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 22/8, 23/8, 26/8, 4/9, 12/9, 18/9, 19/9, 2/10, 18/10, 5/11
- 32) ibid 22/8-1912 og de 5 etterfølgende nummere
- 33) ibid 4/9, 12/9 og 18/9-1912
- 34) Tønsbergeren 1912. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer : 3/9, 29/10
- 35) Tønsbergs Blad 1913. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer : 31/5, 12/6, 17/10, 29/11, 3/12
- 36) Tønsbergeren 1913. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 11/2, 11/4, 27/5, 12/6, 13/11, 22/11, 28/11, 2/12
- 37) Ellen Key (1849 – 1926) Svensk forfatter og forkjemper for kvinnesaken. Lærer og foredragsholder. Var opptatt av at kvinnen skulle bruke sine evner slik at hun tok i bruk det moderlige aspektet og brukte begrepet "samfunnsmoderlighet".
- 38) Færder 1913. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer : 17/7, 2/10, 20/11

3. 3. 3. Valg og kvinnedeltagelse i Tønsberg

Antall kvinner som kom med i bystyret i Tønsberg fra 1901 til 1913 og antall kvinner som stemte, var forholdsvis stabilt i Tønsberg i perioden jeg har undersøkt. I 1901 kom det 2 kvinner med i bystyret. I 1907 hadde antallet øket til 5, i 1910 var det 4 og i 1913 var igjen 5 kvinner med i bystyret. I 1901 var det 42 % av de stemmeberettigede kvinnene i Tønsberg som stemte, i 1904 var det 62 %, i 1907 var det 68 %, i 1910 var det 66 %, og i 1913 var det 64 % som stemte. 1)

Kvinnenes innsats i Tønsberg i 1901 medførte at Høyre hadde 4 kvinner på sin liste, Venstre 3, Avholdspartiet 1. (Tønsbergs Blad 25/11 -1901) Valget ble holdt i desember 1901. To

kvinner var valgt inn i bystyret, Johanne Sinding og Minna Bonde, begge fra Høyre. (Tønsbergs Blad 17/12- 1901) Johanne Sinding var formann i Tønsbergs ledd av L.K.S.F. Inga Skatvedt, som også var engasjert i Kvinnestemmerettsforeningen og som var den som holdt lengst liv i foreningen, var kandidat for Venstre. Både Sinding og Skatvedt var lærerinner. Skatvedt beholdt sitt engasjement i kvinnestemmerettssaken lenger enn de fleste andre kvinnene i Tønsberg. Medlemmene av Stemmerettsforeningen i Tønsberg engasjerte seg politiske både for Høyre og Venstre.

Etter valget var ikke Tønsbergeren fornøyd med venstrekvinnenes innsats, vi finner på første side i avisen:(7/12-1901)

"Valget. Nogenlunde, men ikke paa meget nær tilfredsstillende Fremmøde af Venstremænd, og et elendig Fremmøde af Venstrekvinder - det kan fastslaaes som en Kjendsgjerning. Paa den anden Side bra fremmøde af Høires Mænd og udmærket Fremmøde af Høires Kvinder. Deraf følger dette noget opsigtsvækkende Resultat: 29 Representanter af Høire, 10 af Venstre og 5 af Afholdspartiet. Det staar fast, at det er Kvinderne som har drat Seieren saa overveiende til Høire. Vi tar neppe meget feil, naar vi sier at af de 614 afgivne kvindestemmer tilfaldt de 500 (eller saa omtrent) Høire. Regner vi da, at Venstre af de øvrige 114 fik 50 og Afholdslisten 64, saa sees det klart, hvor Høire har sin overvældende Styrke fra."

Avisen slo fast at de aller fleste kvinner stemte med Høyre og at venstrekvinnene i stor utstrekning satt hjemme. Dette hadde da resultert i at bystyret kun fikk to kvinnelige medlemmer, og som vi så, var begge disse fra Høyre. Imidlertid fikk Venstre inn to kvinnelige suppleanter. Det var 930 stemmeberettigede kvinner i byen, av disse stemte 614.

Kvinnene var ofte tause medlemmer av bystyret de første årene. Men i et referat fra et bystyremøte i april (Tønsbergs Blad 17/4-1905) finner vi at to av de kvinnelige medlemmene uttalte seg om instruks om renhold av skoler i Tønsberg. Både fru Aarvold og fru Hvistendal uttalte seg om renholdet og presiserte regler for hvordan skolene i Tønsberg-regionen skulle holdes rene. Ellers var kvinnene i kommunestyret ganske anonyme, men de engasjerte seg naturlig nok i områder de følte at de hadde kjennskap til.

I 1904 var det igjen kommunevalg. Venstre hadde 4 kvinner på listen, det konservative parti hadde 5 kvinner på listen, og avholdsfolket hadde 1 kvinne på listen. (Tønsbergs Blad 23/11-1904) De fleste av disse kvinnene var aktive innen Tønsbergs ledd av L.K.S.F. Etter opptellingen i Tønsberg viste det seg at 1541 tilsammen hadde avlagt stemme, og mantallet viste at det var 584 kvinner som hadde stemt og 950 menn. (8/12-1904)

Valgresultatet ble offentliggjort i avisene - høyre fikk 26 representanter, Venstre 12 og Avholdsfolket 6 representanter. (9/12-1904) Tønsbergeren skrev:

"Kampen havde mest staat om Kvinderne og om Skolefolkene. De var strøget af mange, men kumulert af en Del. Høires Kvinder – paa en nær – kom i Suppleantrækken."

Høyre fikk altså 1 kvinne i bystyret 1904, mens Venstre fikk 2.

I 1907 hadde Det liberalkonservative og Næringspartiets fellesliste 4 kvinner på listen, Avholdspartiet hadde en kvinne, Venstre hadde 4 kvinner og den upolitiske listen hadde ingen kvinner. (Tønsbergs Blad 26/11-1907) Vi finner igjen kvinnene som hadde vært aktive i Tønsbergs ledd av L.K.S.F. På felleslisten for Tønsberg liberalkonservative parti og Næringspartiet var Hanna Bugge og Johanne Sinding kandidater, og på Venstres liste stod Inga Skatvedt. Tønsbergs nye bystyre bestod etter valget av 5 kvinner. (6/12-1907) Både Skatvedt og Sinding ble valgt inn i bystyret. Hanna Bugge ble varamann Etter valget

kommenterte Tunsbergeren innsatsen til kvinnene i Tønsberg. (5/12-1907) Det hadde vært større deltagelse ved dette valget enn noen sinne tidligere. Det framgikk av forfallsbehandlingen at det hadde vært mye sykdom i byen mens valget foregikk, særlig blant kvinnene. Men likevel møtte kvinnene svært godt fram. Avgitte godkjente stemmer var 1541, av disse var 584 kvinner.

I 1910 offentliggjorde Tønsbergs Blad listene og valgresultatene. 2) Det Liberalekonservative og Frisinnede Venstres valgliste inneholdt 4 kvinner, Avholdspartiet hadde 4 kvinner på sin liste, Arbeiderpartiet hadde 3 kvinner og Venstre 4 kvinner. Det nye bystyret bestod av 4 kvinner, en fra Arbeiderpartiet og tre fra Høyre. Blant annet ble Johanne Sindingvalgt inn i kommunestyret for Høyre. Hun var politisk engasjert i mange år og var en aktet lærerinne ved Tønsberg Høyere Allmennskole. Avholdspartiet fikk ingen kvinner med i bystyret i 1910, og Færder beklaget dette i en førstesidesartikkel om kommunevalget (6/12-1910) :

"Ingen kvinder er kommet med blandt repræsentanterne. Dette maa beklages. Det var frykten for dette resultat, som bragte mange til at stille sig tvilende likeoverfor det princip, som vort parti iaar har fulgt: at stille alle kandidater likt, og lægge avgjørelsen i vælgernes haand. Det viser sig at være praktisk talt umulig at faa kvinder valgt, hvis de ikke er kumulert paa listen, og vedk. parti faar ind mindst alle de kumulerte. Grunden til dette er visselig den, at kvinderne selv er tilbøielig til at stryke sine egne kjønssfæller."

Færder forsøkte gjennom konservativ verdiformidling å få kvinnene i Tønsberg til å stemme med Avholdspartiet, men kan hende har nettopp konservative verdier fått Avholdspartiets sympatisører til å sørge for at ingen kvinner ble valgt inn i bystyret i 1910 fra Avholdspartiets liste.

I 1913 var det igjen kommunevalg. Denne gangen hadde Det borgerlige avholdspartiet 2 kvinner på sin liste, Høyre og Frisinnede Venstre hadde 4 kvinner, Tønsbergs Arbeiderparti hadde 3 kvinner og Venstre hadde 5 kvinner. (Tønsbergs Blad 29/11-1913) Ved dette valget hadde alle partiene kumulert kvinnene. Høyre fikk inn 3 kvinner i bystyret og Det borgerlige avholdspartiet fikk inn 2 kvinner. (3/12-1913) Høyre fikk også inn en kvinne i formannskapet, fru Aagot Seeberg. (Vestfold Arbeiderblad 23/12-1913) som hadde vært med i kvinnestemmerettsarbeidet i byen i mange år.

Noter

- 1) NOS kommunevalget i Vestfold
- 2) Tønsbergs blad 1910: 21/10, 28/10, 21/11 og 7/12

3. 3. 4. Oppsummering

Tønsberg var en gammel sjøfartsby med rederfamilier gjennom generasjoner og klasseskiller innenfor bysamfunnet. Etter Anna Bugges foredrag i Tønsberg i 1889, skrev 22 kvinner fra byen under på petisjonen til Stortinget.

Et innlegg i Tønsbergs Venstreavis, Tunsbergeren, i 1892 førte til diskusjon i avisspaltene. Innsenderen var ganske konservativ i sitt syn på kvinnerollen. Johan Albert Hoff hadde da overtatt som redaktør, og avisen som tidligere ikke hadde ofret mye spalteplass på kvinnestemmerettsproblematikken, tillot nå diskusjon om denne på første side i avisen og tilkjennega et positivt syn på kvinnens deltagelse i det offentlige liv. Hoff var ganske radikal i sine holdninger og argumenterte for kvinnestemmerett mye ut fra rettferdighet, men også ut fra nytteperspektivet for samfunnet på grunn av kvinnens spesielle evner. Avisen fortsatte fram til 1898 å ha en positiv innstilling til kvinnestemmeretten. Det hadde imidlertid ikke den

konservative Tønsbergs Blad, i denne avisen var kvinnestemmeretten totalt usynlig i avisspaltene i mange år.

I Tønsberg var det ingen stemmerettsforening i perioden fram til 1901, men enkelte spredte, individuelle medlemmer av L.K.S.F.. Den konservative avisen, Tønsbergs Blad, informerte nøytralt om kvinnestemmerett, mens Venstreavisen Tønsbergeren ikke viste engasjement i saken. Ingen Tønsbergkvinner satt sitt navn på petisjonen av 1899 - trolig har det ikke vært arrangert noen underskriftskampanje i denne byen.

Tønsbergs ledd av L.K.S.F. ble stiftet 8. mai 1901 med 30 medlemmer. Johanne Sinding, som arbeidet ved Tønsberg Høiere Almueskole, ble leder av foreningen. Sinding var en av Høyres kvinnelige kandidater. Foreningen var sterkt dominert av lærerinnestanden, og aldergjennomsnittet var 38,5. Ellers sognet medlemmene til "det gode borgerskap" i Tønsberg. Marie Høeg fra Horten holdt foredrag i Tønsberg på stiftelsesdagen for leddet i byen, og hun sanket 41 underskrifter fra Tønsbergkvinner på petisjonen til Stortinget som bad om at ikke menn måtte få ytterligere stemmerettstilgang før kvinner hadde fått det.

Tønsbergs Blad var ikke imot kvinnestemmeretten i 1901, men noe reservert. Men leserne fikk informasjon om saken og avisen forsøkte å mobilisere kvinnene før valget. Avisen var ikke for at kvinnene skulle melde seg inn i et eget kvinneparti, alle avisene i Vestfold uansett politisk farge, var mot dette. De mente kvinnene burde bruke de allerede eksisterende partier.

Tønsbergs Venstreavis, Tønsbergeren, hadde delvis skiftet holdning til kvinnestemmeretten i 1901. Den godtok at reformen kom, men mente at det var noe raskt og uforberedt. Imidlertid var det viktig for avisen å framheve Venstres rolle i reformarbeidet, redaksjonen ønsket å ta fra Høyre æren for gjennomføringen av kvinnestemmerettsreformen.

Tønsbergs ledd, som leddene i Larvik og Sandefjord, slet med manglende oppslutning og interesse i perioden 1902 - 1907. Flere av medlemmene mente at det var nok at kvinnene hadde fått kommunal stemmerett etter census. Tønsbergleddet utviste liten aktivitet i perioden. Tønsbergs lokalaviser var ikke særlig engasjerte i kvinnestemmerettsspørsmålet i denne perioden, men var i 1905 opptatt av kvinnes nasjonale engasjement. I flere kommuner var det flere kvinner enn menn som ga sitt ja til unionsoppløsningen - i Tønsberg var det for eksempel 2629 kvinner som skrev under mens bare 1123 menn stemte. Kvinnene fikk vist at de kunne utøve sin statsborgerrolle selv uten det offisielle apparat som menn hadde til sin disposisjon under folkeavstemningsperioden.

I juni 1907 fikk kvinnene i Norge statsborgerlig stemmerett etter census. Alle lokalavisene i Vestfold var for reformen, særlig var de konservative avisene positive til kvinnestemmeretten. Tønsbergs Blad, som eneste avis i Vestfold, var imidlertid imot at kvinnene skulle være valgbare til Stortinget, det holdt med retten til å stemme, mente avisen. Redaktør Syrrist som seinere skulle komme til å bli stortingsrepresentant, uttalte dette eksplisitt i sine kommentarer. Han skulle imidlertid komme til å være med å stemme for kvinnestemmerettsreformen i 1913.

I Tønsberg var Kvinnestemmerettsforeningen liten, men den ble holdt i live av blant annet lærerinnen Inga Skatvedt. Gymnaslærerinnen Johanne Sinding, som hadde vært den første formannen, ble valgt inn i bystyret for partiet Høyre. Også Skatvedt engasjerte seg politisk, men for partiet Venstre. Lærerinnene i Vestfold har vært en viktig del av stemmerettsbevegelsen, i første rekke de ugifte lærerinnene, men enkelte gifte lærerinner var også aktive.

Tønsbergs Blad gjorde det til en viktig sak i 1909 å mobilisere kvinnene til valginnsett og overbevise de nye velgerne om at de måtte stemme konservativt. Flere kvinnelige politikere reiste på foredragsturne i Vestfold - og ble referert og rost i de ulike avisene. Lokalavisene fokuserte på kvinnens nye statsborgerlig rolle - mye ut fra politisk taktikk og stemmesankingsstrategi. Almennelig kommunal stemmerett for kvinner ble innført i juni 1910. På det tidspunktet var bare to av fylkets stemmerettsforeninger aktive, Larviks og Holmestrand's ledd av L.K.S.F. Ingen av Tønsbergs aviser var veldig opptatt av kvinnestemmeretten i 1910, men de refererte fra stortingsdebatten og informerte om reformen.

11. juni 1913 fikk kvinnene i Norge almennelig stemmerett. Lokalavisene i Tønsberg var imidlertid ikke spesielt engasjerte i dette. Tønsbergs ledd av L.K.S.F. ble etter hvert nedlagt etter å ha blitt holdt i live av noen få ildsjeler, blant annet Inga Skatvedt.

3. 4. Holmestrand – lærerskolesentrum

Holmestrand var som Sandefjord, Larvik og Tønsberg en sjøfartsby med flere redere og en relativt store flåte hjemmehørende i byen. Skipsfarten dannet grunnlag for formuedannelse og skaffet befolkningen i byen under skipenes opplag i havnen arbeid i form av reparasjoner og utrustning. Byen hadde også et eget skipsbyggeri. Ved siden av sjøfarten hadde trelasthandel vært en viktig næringsgren for byen.1) I 1896 ble Asker Seminarium, lærerskolen, flyttet til Holmestrand etter initiativ fra skolebestyrer Neuberth. 2) Vi skal se at nettopp i dette miljøet finner vi ressurser som setter i gang arbeidet for kvinnestemmeretten i byen. I 1900 var det 2618 innbyggere i Holmestrand, byen var den minste av de fem Vestfoldbyene.

3. 4. 1. Kvinneorganisering i Holmestrand. Mathilde Eriksen – lærerskolelærerinne med sterkt engasjement for kvinnestemmeretten

På petisjonen som skulle leveres inn til Norges Storting i 1899 med anmodning om å tildele landets kvinner stemmerett i kommunen i samme utstrekning som menn, hadde hele 10 570 kvinner satt sitt navn . Av disse var 15 stykker fra Holmestrand. 3) Vi finner 10 av disse kvinnene igjen i Folketellingen for 1900 4). Disse kvinnene har følgende bakgrunn:

Tabell 24 Kvinner i Holmestrand som har skrevet under på petisjonen til Stortinget 1899

Ugift, 19 år, sypike
ugift, 16 år, husgjerning
ugift, 23 år, lærerinne ved byens folkeskole
ugift, 18 år, oppvartningspike
ugift, 47 år, intet yrke
ugift, 49 år, jordmor
ugift, 22 år, hjelpeleer ved byens folkeskole
gift, 63 år, huslig gjerning
gift, enke, 74 år, gift med en skomaker
gift, 35 år, husmor

Det var en noe brokete forsamling som satt sitt navn på denne petisjonen i Holmestrand. Her varierer det svært i alder og bakgrunn. Imidlertid vet vi at Johan Peder Mikal Dyring, enkemann, var embetsmann og overlærer ved Holmestrand's seminar for læreskolestudenter. De to av underskriverne som var knyttet til byens folkeskole, var hans døtre. Ut fra miljøet rundt lærerskoleseminaret kom fem år senere de krefter som dannet Holmestrand's ledd av L.K.S.F..

Holmestrands Led ble stiftet 5. mai 1904. Formann var frøken Mathilde Eriksen, cand. philol. og lærerinne på seminaret for lærerutdanning 5) Hun bosatte seg i Holmestrand da lærerskolen ble flyttet dit i 1899 fra Asker. Hun ble ansatt ved lærerskolen i 1891. Mathilde Eriksen tok del i Holmestrands sosiale liv, og var en rekke år medlem av bystyret og av fattigstyret og fabrikktilsynet i byen. Hun var også formann i Sanitetsforeningen i Holmestrand. Holmestrands ledd av L.K.S.F. skulle vise seg å være ganske robust, og det eksisterte i mange år etter at kvinnestemmeretten var innført. Mye av dette skyldtes Eriksen som var svært engasjert i kvinnens medborgerrolle. Likevel var Holmestrands ledd et av de siste leddene som ble stiftet i Vestfold. Siden Eriksen holdt i live Stemmerettsforeningen i Holmestrand lenger enn de andre stemmerettsforeningene i Vestfold eksisterte, kan man undres hvorfor det tok så lang tid før hun stiftet denne foreningen. Hun kom til Holmestrand i 1899, men ventet 5 år før hun stiftet leddet. Kanskje har årsaken vært at Holmestrand var en liten by – den miste av Vestfoldbyene – og det kan ha vært mye motstand i bymiljøet mot en kvinnesaksforening av denne typen. Før stiftelsen ble det holdt et informerende møte, og lokalavisen "Jarlsberg" trykte et detaljert referat fra dette: 6)

"Kvindestemmerettsforeningen. Kvindene har i saa lang Tid været afskaaret fra at deltage i Valgene, at de naar de nu endelig har opnaaet Stemmeret, selvfølgelig ogsaa vil benytte den. For at opnaa rigtig Kundskab om Tingene er det, at der nu blir stiftet en Stemmeretsforening som ved sine Møder kan bidrage til mere Oplysning paa det politisk Omraade, saa at man kan stemme med fuld Overbevisning."

Mathilde Eriksen hadde regien for møtet og holdt selv foredrag hvor hun oppfordret kvinnene til å benytte sine rettigheter både for hjemmets og for samfunnets skyld. Hun var opptatt av særartstanken og pekte på samfunnsnyttene ved kvinnens deltagelse på makronivå. Hun hevdet at det hadde vist seg at kvinnen hadde utfyllt sin plass når hun hadde virket for sykepleien, fattigpleien, fredssaken og avholdssaken. Derfor trodde Eriksen at kvinnen også hadde en gjerning å utføre ved siden av mannen som støtte og hjelp til samfunnets og fedrelandets gagn. Det var også viktig at kvinnen var selvstendig i forhold til den rollen hun hadde i hjemmet, hun skulle oppdra guttene som seinere ville bli samfunnsborgere med politiske rettigheter.

Lister hvor man kunne tegne seg som medlem i den nystiftede foreningen, ble utlagt hos Holmestrands bokhandlere Olsen og Schrøder. Lokalavisen Jarlsberg fungerte som "drahjelp" for kvinnene ved å informere om stiftelsen og mulighetene for medlemskap, slik at Holmestrands kvinner fikk opplysning om den forestående stiftelsen av leddet. Kvinnene som ville være medlemmer, behøvde ikke selv være stemmeberettigede, men de måtte være konfirmerte. Stiftelsesmøtet som skulle holdes første torsdag i mai 1904, skulle vedta lover, velge styre og diskutere hvorvidt Stemmerettsforeningen skulle innmeldes som et ledd i L.K.S.F. eller ikke. Holmestrand var den siste byen i Vestfold som fikk en stemmerettsforening, og Mathilde Eriksen var primus motor i dette arbeidet.

Den konservative avisen Jarlsberg uttalte imidlertid at de kvinnene som arbeidet for å få en kvinnestemmerettsforening i stand, ikke tilhørte det konservative parti. Avisen mente også at det ikke hastet med å få meldt foreningen inn i L.K.S.F. 7) I følge avisen var hensikten med foreningen å dyktiggjøre kvinnene til å bruke stemmeretten sin, ikke egentlig å arbeide for at flere kvinner skulle få stemme. Når det gjaldt den kvinnen som var foregangskvinnen i arbeidet, Mathilde Eriksen, hadde nok avisen rett - Eriksen stod på Venstres liste. Todne Brække, som var en av arrangørene av kvinnemøtet, var dessuten medlem i Avholdspartiet. Todne Brække hadde fra sin tidligste ungdom vært interessert i avholdssak og kvinnesak og hadde holdt foredrag i avholds- og ungdomsforeninger. Hun var i en rekke år et aktivt medlem av Holmestrand bystyre. Men denne påstanden til Jarlsberg ble imøtegått i et inserat i

samme avis et par dager seinere. 8) Inseratet var underskrevet med I og R, og imøtegikk avisredaksjonens artikkel på et viktig punkt: flere av innbyderne tilhørte det konservative partiet i Holmestrand. Innsenderne framhevet viktigheten av samarbeid partiene imellom:

"Det er et glædeligt Tidernes Tegn, at vi ogsaa fra konservativt Hold støttes i Arbeidet for denne Sag, og det blev allerede ved det indledende Møde utrykkelig fremhævet at først naar Kvinder af alle Partier mødes i Samarbeide, kan man have Haab om en alsidig Behandling af de foreliggende Emner."

Innsenderne forsøkte også å imøtegå avisens påstand om at det var tryggest å vente med å melde seg inn i L.K.S.F. Når alle innbyderne hadde vært enige i at foreningen burde gå inn som ledd av L.K.S.F., så var det nettopp fordi samarbeid med foreninger over hele landet ville støtte foreningen og bidra til at diskusjonene ble allsidige og nyanserte. Holmestrand var et lite sted og nettopp derfor var medlemskap i en moderorganisasjon viktig:

"Det er ikke let at holde en Forening med et begrænset Program oppe paa et saa lidet Sted, saa det staar for Indbydere som en Nødvendighed at faa Hjælp fra fremmede Foredragsholdere, og dertil staar os Veien aaben, naar vi staar i Samarbeide med andre Foreninger. Tanken om, at Foreningen skal melde sig ind i Landskvindestemmeretforeningen anbefales derfor paa det kraftigste."

Kvinnene tenkte likevel at foreningen kunne ha andre formål enn stemmerettsarbeid:

"Imidlertid bør en Stemmeretsforning ikke udelukkende behandle Stemmeretsspørgsmaal. Skal den fylde sin Opgave at gjøre Kvinderne skikket for kommunale Hverv, maa den optage til Behandling alle Slags Spørgsmaal som et Kommunestyre kan faa Befatning med."

Redaktøren av Jarlsberg svarte på innlegget straks:

"Vi maa fremdeles afholde som vor Opfatning, at det ikke kan haste saa overdrevent med at indmeldte den nye Forening i Landskvindestemmeretforeningen - af forskjellige Grunde. Man maa vel huske paa, at man i saa Fald binder sig paa Forhaand til Synsmaader, der muligens ikke ubetinget deles af de lokale Foreninger. Vi anser forøvrigt Benyttelse af fremmede Foredragsholdere i Foreningen for særdeles ønskelig."

Holmestrands Kvinnestemmerettsforening ble stiftet, og Jarlsberg ga referat på første side i avisen. 9) Det er tydelig at stiftelsen av en slik forening var interessant stoff i den lille byen. Foreningen ble stiftet i Losje "Tvende Brødrers" lokale. Det hadde tegnet seg 48 medlemmer på de utlagte listene, og omtrent alle møtte fram. Møtet ble åpnet av fru overrettsakfører Dahl, og fru Brække valgte til ordstyrer.

Det ble vedtatt at det også skulle være adgang for kvinner fra omegnen å melde seg inn, og et par kvinner fra nabokommunen Botne meldte seg inn straks. Deretter fulgte diskusjonen om hvorvidt foreningen skulle melde seg inn i L.K.S.F. eller ikke. Dette var nok politisk brennbart, og innmeldelsen ble vedtatt mot 7 stemmer. Dette kunne motstanderne ikke godta, og de 7 meldte seg straks ut av foreningen og forlot salen. Medlemskap i L.K.S.F. ble så politisk vanskelig for disse 7 kvinnene at de trakk seg umiddelbart fra det organiserte kvinnesamholdet. Men lover for foreningen ble vedtatt, og disse var i overenstemmelse med lovene for L.K.S.F.

Ennå et inserat i Jarlsberg omhandlet Kvinnestemmerettsforeningen. Inseratet var undertegnet "et medlem" 10) Hun utdypet hvorfor 7 medlemmer hadde stemt mot innmeldelse i L.K.S.F. og meldt seg ut av foreningen. De var ennå ikke modne nok til å arbeide for statsborgerlig stemmerett, da de mente kvinnene ennå hadde mye å lære før de turde å våge dette. Mange var nok enige i dette resonnementet. Innsenderen hadde stemt med flertallet imidlertid og begrunnet dette:

"De fleste af os Kvinder maa vistnok erkjende, at vi ikke har fulgt saa godt med saavel i kommunale som statsborgerlige Anliggender, at vi med fuld Sikkerhed tør med en Gang tage et bestemt Standpunkt. Men naar vi allikevel stemte med Flertallet, saa var det med det bestemte Maal for Øie, at der maatte blive arrangeret Møder med oplysende og belærende Foredrag. Jeg siger "Vi", fordi jeg tror, at jeg har mange med mig, naar jeg nu vil henstille til Bestyrelsen at sørge for, at der blir afholdt saadanne Møder, som kan bidrage til at gjøre os mere modne. Man kan ikke vente af os Kvinder, at vi skal være fuldt inde i Ting, som vi aldrig har befattet os med."

Foreningen hadde 41 medlemmer i 1904. Av disse var det en overvekt av gifte kvinner, 26 stykker var gifte. Medlemstallet holdt seg relativt stabilt, med noen utmeldinger og noen fraflyttinger. Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., skrev til Holmestrands ledd og takket for innmeldelsen og godt arbeid for kvinnestemmeretten i byen.11) Borchsenius takket dessuten i sitt brev til Eriksen for Holmestrands tilsendte positive bemerkninger om årets valgresultat - Holmestrands ledd var det første leddet i Norge som hadde latt høre fra seg i forbindelse med valgresultatet.12) Mathilde Eriksen brant for stemmerettssaken og var også initiativtakeren til stiftelsen av et nytt ledd i nabokommunen, hun hjalp til med dannelsen av Sande ledd av L.K.S.F.

I stiftelsesåret var Fredrikke Marie Qvam på foredragsturne i en rekke byer og steder rundt i landet. I den forbindelse besøkte hun også Holmestrand. Mathilde Eriksen ble selv også sendt ut på foredragsturne av hovedorganisasjonen, hun holdt foredrag rundt i Vestfold, i Botne, Vaale, Skjeberg og Sande.13) 1904 var kommunevalgår, og den nystartede foreningen tok tak i dette ved å engasjere lege Blick Holst for å holde foredrag for kvinnene i foreningen om forholdstallsvalg og valggrutiner. 14) Dette var et ledd i den ønskede skolering av kvinnene til medborgerrollen, som Holmestrands ledd hadde på sitt program.

I opptegnelsen over henvendelser til Stortinget i sesjonen 1906/07 finner vi en henvendelse fra Holmestrand undertegnet av 330 kvinner fra byen. 15) Henvendelsen var sendt til distriktets stortingsmann og lyder:

"L.K.S.F. oversender herved en henstillen til Dem fra undertegnede kvinder over 25 aar, bosatte i Deres valgkreds om at arbeide og stemme for, at kvinders statsborgerlige stemmeret lovfæstes i den kommende stortingsperiode."

En liklydende henvendelse til Stortinget fra 1907 er dessuten undertegnet av 7 kvinner i Holmestrand. 16) Også Holmestrand Stemmeretsforening sendte henvendelse til Stortinget i 1907.17) Holmestrand hadde dessuten en Stortingsrepresentant som var positiv til stemmerett for kvinner. I 1901 hadde Gunnar Magnus Kjølstad Graarud, som representerte Holmestrand, uttrykt i Lagtinget at han var en varm tilhenger av kvinnenes stemmerett, at han heller ville gå med på alminnelig stemmerett for kvinner enn for menn. Han begrunnet det med at han trodde at de kvinnene som ikke nådde opp til de stemmerettskvalifikasjoner som den gang var gjeldende for menn, ville tilføre samfunnet et større fond av moralsk og reell kraft enn de tilsvarende menn. Graarud ville hilse kvinnene velkommen som et modererende element i samfunnslivet. Likevel stemte han for utsettelsesforslaget i 1901.18) Men hvis utsettelsesforslaget ikke fikk flertall, hadde han ønsket å gjennomføre kvinnestemmeretten, hevdet han.

Gunnar Graarud var født i Hammerfest og var privatlege i Holmestrand fra 1882. Han var politisk aktiv i mange år og utga dessuten flere vitenskapelige avhandlinger. Han representerte Holmestrand på Stortinget i periodene 1900 - 03 og 1906 - 09. 19) Han kritiserte også i Stortinget lovforslaget om forbud mot mannlig homoseksualitet for ikke å inkludere kvinner. Han mente at sex mellom kvinner fant sted like hyppig som sex mellom menn. 20)

Hans kone, Karen Graarud var i mange år medlem av Holmestrands ledd av L.K.S.F. 21) Også i Holmestrand, som i Larvik, finner vi stortingsrepresentanter med en positiv innstilling til kvinnestemmeretten. Begge, Lars Kristian Abrahamsen fra Larvik og Gunnar Graarud fra Holmestrand, hadde koner som var aktive innen kvinnestemmerettsarbeidet. Også i Horten fant vi denne koblingen mellom kvinnestemmerettsvennlige stortingsrepresentant og byens stemmerettsforening gjennom ekteskapsbånd. Jon Utheim var representant fra Horten. Han hadde et positivt syn på kvinnestemmeretten og hans kone, Othilde Utheim, var med på å starte opp Hortens ledd av L.K.S.F. Når hun seinere fulgte mannen til Vestlandet, forble hun ære-medlem av Hortensforeningen. Constance Sparre var gift med Christian Human Sparre som var både statsråd og seinere representant for Horten i Stortinget. Også Fredrikke Marie Qvam var gift med en politiker, Ole Anton Qvam som i en periode var statsminister. Melby sier at Fredrikke Marie Qvams deltakelse i det politiske miljø gikk langt utover kvinnebevegelsen, hun deltok sosialt og åndelig i det miljøet som omga ektemannen. 22) Ekteskapet ga henne tilgang på informasjon som ga grunnlag for å mene og handle. Også konene til Vestfoldpolitikere fikk inspirasjon og tilgang til politiske miljøer gjennom sine engasjerte og liberale ektemenn, og det var et naturlig valg for dem å engasjere seg i arbeidet for kvinnestemmerettsreformer. De kunne dessuten diskutere politikk og reformarbeid med sine ektemenn som hadde førstehånds kjennskap til dette.

Benytter vi oss av folketellingen for 1900, kan vi identifisere 34 av kvinnene som var med i Holmestrands ledd av L.K.S.F. i 1904. 23) Av disse er 10 stykker ugifte. Av de tilsammen 10 ugifte kvinnene finner vi hele 9 med tilknytning til skolemiljøet. Mathilde Eriksen, leddets stifter, var selv lærer, og hun har åpentbart fått med seg sine kolleger i foreningen. Gjennomsnittlig alder på disse kvinnene er 31,5. 24) Men de gifte kvinnene var i majoritet under oppstartsfasen – i Holmestrand som i Larvik var det gifte kvinner som hadde ønske om og mot og rom til å delta i en forening for kvinnestemmerettens fremme. 24 av de gifte kvinnene finnes i folketellingene fra 1900. 25) Gjennomsnittsalderen var her 42,3 år. Vi finner "det gode borgerskap" i Holmestrand. Blant ektemennene er det to leger, fem skipsførere, fem handlende, dyrlegen og banksjefen. Også i styret i Holmestrands ledd av L.K.S.F. var det mange skolefolk. Mathilde Eriksen fortsatte som formann, og Ragna Berg, lærerinne ved døvstumskolen, ble nestformann i 1905. Sekretæren var gift med en overlærer. Mathilde Eriksen holdt et fast grep om foreningen sin og jobbet jevnt og trutt for kvinnestemmeretts-saken, og i løpet av 1905, foreningens andre år, hadde foreningen årsmøte og 4 styremøter, dessuten et offentlig møte og 2 medlemsmøter. 26).

Foreningen holdt seg ikke strengt til kvinnestemmerettsspørsmålet, en del av formålet var å skolere kvinnene slik at de ville bli i stand til å forstå spørsmål knyttet til den politiske arena. I unionsoppløsningsåret var foreningen naturlig nok opptatt av temaer knyttet til forståelsen av unionsbruddet. 2. mai 1905 ble det holdt et møte med adgang for både menn og kvinner. Et av medlemmene holdt foredrag om konsulatsaken. 9. november 1905 ble det holdt medlemsmøte, og N.K.N.'s skrift "Norge" ble lest høyt. Deretter var det diskusjon om "fedrelandets stilling" og om valget av statsform. Også på medlemsmøtet i februar 1905 var temaet noe utenfor stemmerettsproblematikken. Etter innledning av formannen, ble det diskusjon over temaet "selvhjelp". Dette året arbeidet foreningen for å få huslig økonomi opptatt som frivillig fag ved folkeskolen. Dette måtte den imidlertid oppgi: "Hindringene viste seg dog å være uoverkommelige". 27) L.K.S.F.'s lokale ledd i Holmestrand var på ingen måte bare opptatt av kvinnestemmeretten. Foreningen satt ulike temaer på agendaen, ikke bare politiske. Den hadde mer karakter av en kvinnesaksforening, eller en slags kvinnelig diskusjonsforening med en oppdragende og skolerende funksjon. Kanskje var dette nødvendig for å holde medlemmene engasjerte og positive i forhold til medlemskapet i foreningen.

Vi finner flere eksempler på at temaene Holmestrandsledet valgte for møtene sine, ikke var relatert direkte til kvinnestemmerettsspørsmålet. I februar 1907 ble det holdt et offentlig møte i Holmestrand med over 200 mennesker til stede. Pastor E. Grønland var foredragsholderen, og han snakket om konfirmasjonen. Dr. Caroline Steen holdt også foredrag dette året i foreningen om ernæring og menneskelige behov. 28) Holmestrandsföreningen tok vare på den allmenndannende funksjonen i tillegg til at den arbeidet for kvinnestemmerettsreformer. På det viset skolerte og sosialiserte den medlemmene i videste forstand til medborgerrollen samtidig som den arbeidet for kvinnestemmerett. Men en del av "diskusjonstemaene" var heller knyttet til kvinnens tradisjonelle rolle i hjemmet enn til hennes nyervervede samfunnsrolle. Likevel var det innenfor disse feltene kvinnene i størst mon engasjerte seg politisk, slik at vi må kunne si at denne skoleringen også angikk kvinnens medborgerrolle. Rektor Fasting var i 1908 foredragsholder på et offentlig møte hvor det var "fullt hus". Han snakket om kirkesaken. Dette var nok et samfunnsrelaterte tema som leddet søkte kunnskap om, og etter foredragene ble det invitert til diskusjon, dermed fikk kvinnene trening i å føre ordet i en forsamling og argumentere og gi uttrykk for sin mening. Foreningen benyttet ressursene i lokalmiljøet også i forbindelse med møtevirksomheten sin. Fasting var rektor på lærerskolen. 29)

I september 1906 arrangerte foreningen et offentlig møte, og denne gangen var det kvinnestemmerettssaken som stod på agendaen. 30) Foreningen hadde funnet en engasjert foredragsholder, doktor Graarud var opptatt av kvinnens medborgerrolle. I ukene som fulgte var leddet opptatt av å samle underskrifter på L.K.S.F.'s adresse til stortingsmenn angående statsborgerlig stemmerett for kvinner. Holmestrand's stortingsrepresentant, Graarud, fikk tilsendt adressen undertegnet til sammen 337 kvinner. Graarud og kvinnestemmerettforeningen hadde tydeligvis lagt opp regien for dette sammen, og relasjonene og kontaktene ble brukt for det det var verdt. Foreningen hadde klart fordel av samarbeidet med den lokale stortingsrepresentanten. I følge årsberetningen var antall underskrifter høyere enn antallet av byens stemmeberettigede kvinner som beløp seg til 332. Kvinnene i Holmestrand's ledd hadde gjort en iherdig innsats i innsamlingsarbeidet.

Holmestrand's ledd av L.K.S.F. hadde også ansvaret for å samle underskrifter på listene om statsborgerlig stemmerett i andre og nærliggende kretser av amtet. Listene ble sendt ut til den nordlige delen av amtet i juli 1906, og Skoger krets fikk samlet hele 501 underskrifter. Kretsens representant fikk tilsendt de første av disse, mens suppleanten fikk de seinere listene. Det var viktig å spre påvirkningen. Fra Jarlsberg krets inkom i tillegg til disse adresser med 104 underskrifter. Det var Hortens ledd som sendte disse videre og hadde en koordinerende funksjon i forhold til de omliggende landdistrikter. Holmestrand's ledd samlet således tilsammen 943 underskrifter, og i årsberetningen skinner det tydelig igjennom at dette var et resultat kvinnene var stolte av. Hortens ledd og Holmestrand's ledd samarbeidet om samling av underskrifter.

Mathilde Eriksen ble sendt som representant fra Norge på Den internasjonale stemmerettsalliansens møte i København i august 1906, og i januar 1907 ble det holdt en selskapielig sammenkomst for medlemmene i Holmestrand og noen spesielt innbudte. Eriksen fortalte om møte i København. Hun hadde talt på konferansen om "Det beleilige tidspunkt for gjennomførelsen av kvinners stemmerett." Eriksen engasjerte seg også rikspolitisk i kampen for kvinnestemmeretten. Men ikke alle kvinnene i Holmestrand delte Eriksens engasjement, og i årsberetningen for 1906 klages det over at medlemstallet har gått ned en del, vesentlig på grunn av fraflytting fra Holmestrand. I årsberetningen fra 1907 oppgis medlemstallet til 29. 31) Men Mathilde Eriksen som leder av foreningen var en drivende kraft i kvinnesaksmiljøet i

Holmestrand. Hun forble ugift og arbeidet som lærerinne ved lærerskolen i hele sitt yrkesaktive liv. Hun bodde sammen med sin gamle mor og underholdt henne, og ledelsen av Stemmerettsforeningen og opprettholdelsen av denne ble en viktig del av livet hennes.

Foreningen i Holmestrand gjorde sitt i reformåret 1907 for at kvinnene skulle få stemmerett. Hanna Isachsen holdt 26/11-1907 foredrag i Holmestrands ledd av L.K.S.F. om kvinnenes deltagelse i det offentlige liv. Høyreavisen Jarlsberg refererte foredraget i sin helhet. 32) Det var rundt 100 tilhørere til stede, og foredragsholderen fikk sterk applaus. Isachsen oppmuntret stemmerettskvinnene til å fortsette sitt viktige arbeid i den lille byen. Hun ønsket i foredraget å forsøke å overbevise om at det ikke lå noen fare i at kvinnene fikk delta i det offentlige liv. Hun pekte på tre innvendinger som stadig hadde vært brukt for å hindre kvinnestemmerettens inntog:

1. Kvinderne er ikke skikkede dertil
2. Kvinderne interesserer sig ikke for de Sager, der ligger udenfor Hjemmet
3. Stemmeretten med dens Pligter vil skade Hjemmene"

Isachsen forsøkte så å imøtegå disse tre innvendingene. Hun pekte på at mange uvitende menn hadde fått stemmerett, og at kvinnene representerte en gruppe som utførte en gjerning som var viktig nok til at de burde få gjøre seg gjeldende i samfunnslivet. Det var 65 000 flere kvinner enn menn, og hjemmet var det moralske grunnlaget for samfunnet. Hun viste til kvinnenes innsats i 1905 da norske kvinner viste samfunnsengasjement og handlekraft. Og alle kvinner hadde tid til å avlevere sin stemmeseddel, mente hun, det måtte bare prioriteres. Stemmeretten ville utvikle kvinnene og stålsette dem slik at de ville bli bedre mødre og dyktigere oppdragere. Deltagelsen i det offentlige liv ville heve kvinnenes stilling i hjemmet.

Isachsen hadde klare synspunkter på hva kvinnene egnet seg best til, kvinnens særegne natur ville være nyttig også i en samfunnsmessig sammenheng:

"Maalet for det offentlige Arbeide er hos os som overalt ellers at løfte Folket og gjøre dets Livsvilkår lettere. Dette er ikke nyt for os Kvinder. I en lang Aarrække har vi Kvinder gennem Misjonsarbeidet støttet denne Gjerning blandt fremmede Folkeraser. Det kræves nu blot at vi optager den samme Gjerning paa hjemlig Grund innen vort eget Samfund. Hvilke Opgaver har da Kvinderne væsentlig arbeidet for? Naar vi vil lætte vore Medmenneskers Liv, lindre Ulykke, da bør vi arbejde for alt som kan bedre Ædrulighedstilstanden og hæve vort Folk i sædelig henseende."

Kvinner kunne i 1907 velges som lagrette og domsmenn, og Stemmerettsforeningen ønsket å avholde et møte med foredrag om lagrette og domsmenn. Medlemmene trengte informasjon om dette 33) Det var viktig å finne en foredragsholder som hadde kunnskap om emnet, og Holmestrands overrettssaksfører H Dahl sa seg villig til å informere om dette for medlemmene. Flere av Holmestrands kvinner hadde fungert som rettsvitner. Jarlsberg skrev:

"Før det nu nært forestaaende Valget på Lagrette og Doms mænd for 1908 - 09 er der ogsaa i vor By af Magistrat og Formandskap foreslaaet Kvinder saavel som Mænd, hvilket i Overensstemmelse med norsk Lov maa antages fra nu af at ville blive fast Skik. Af hensyn til de mange, der ønsker at faa mere Indsigt i disse Ting, vil Foredraget blive afholdt snarest muligt i det nye Aar (...)"

Ved årsmøtet i februar 1909 ble formannen, Mathilde Eriksen, igjen gjenvalgt. 34) Dette året skulle kvinnene stemme ved stortingsvalg for første gang. Hva gjorde Kvinnestemmerettsforeningen i den sammenheng? På foreningsmøtet i oktober holdt Mathilde Eriksen en kort oppsummering om kvinnebevegelsens viktige begivenheter som hadde skjedd i løpet av sommeren. Foreningen hadde fått en ny valgsang som ble sunget, så ble det diskutert rundt det forestående stortingsvalget. Det var nominert to stortingskandidater, som begge stilte seg

imøtekommende overfor spørsmålet: Bør kvinnestemmeretten utvides? Begge uttalte før valget at de ville stemme for saken, om den kom til behandling i Stortinget. Likevel var konkret politikk en fare for foreningens samhold, og den tilstrebet politisk nøytralitet. Både Høyre og Venstre var representert i Holmestrand's ledd av L.K.S.F., og det kunne vel lett bli konflikter innenfor foreningen om partipolitiske saker kom på agendaen. Derfor fant Stemmerettsforeningen at dens oppgave måtte være å oppmuntre kvinnene til deltagelse i valget uavhengig av hvilket parti de sognet til.

Derfor ble det holdt et offentlig møte i Holmestrand 8. oktober 1909. Fru Hanna Isachen holdt nok en gang et upolitisk foredrag, og dette var, i følge årsberetningen, klart, velformet og sterkt manende til arbeide i samfunnets tjeneste. Men interessen hos Holmestrandskvinnene var ikke særlig stor, det var få tilhørere som var møtt fram for å høre på henne denne gangen.

Hva skulle foreningen gjøre for å samle Holmestrandskvinnene i foreningen og vekke interessen igjen? Det var tradisjon i foreningen i Holmestrand at det ble arrangert møter hvor også gjester kunne være med. Dermed fikk man reklamert for foreningen, samtidig som dette hadde en sosial funksjon. I november 1909 ble det arrangert et slikt møte. Et av medlemmene ga en oversikt over kirkekommisjonens innstilling om "Forpligtet borgerlig egteskab". Etter en del diskusjon rundt dette, vedtok leddets kvinner en resolusjon som ga tilslutning til lovforslaget som var referert. Men medlemstallet i Holmestrand var nå synkende, i 1909 var det 35 medlemmer, året etter var medlemstallet 25. Også innenfor borgerskapets kvinner i Holmestrand var det kvinner som ikke var interessert i å arbeide for "andre kvinners stemmerett" så lenge de hadde fått den selv. Kontingenten ble også ansett som høy innenfor foreningen. Men hele 86 % av de stemmeberettigede kvinnene i Holmestrand deltok i stortingsvalget i 1909 – noe Holmestrand's ledd av L.K.S.F. var fornøyd med.

I et brev fra Holmestrand's ledd, undertegnet blant annet av formannen Mathilde Eriksen og Todne Brække, som begge var bystyrerepresentanter, til L.K.S.F.'s styre i Kristiania, kom leddets misnøye med hovedorganisasjonen til uttrykk. Brevet er datert 5. februar 1909. 35) Kvinnene var i utgangspunktet frustrerte over at Holmestrand's ledd's årsberetning var utelatt i L.K.S.F.'s årsberetning for 1907, selv om den var sendt inn etter forskriftene. De skrev:

"I stedet derfor er optat en vilkaarlig lavet bisetning, bestaaende av et tidligere styre tillikemed det riktige medlemstal, der sandsynligvis er tat fra regnskapet, hvor den indbetalte kontingent er overført."

Dette var beklagelig, skrev Holmestrand's ledd, medlemmene ble hindret fra å få beretningen om leddets arbeid. Hadde sekretæren i L.K.S.F. meddelt leddet at årsberetningen ikke var kommet inn, ville den straks bli sendt inn på nytt. Det kostet så mye å være medlem av L.K.S.F. at dette burde styret ha gjort Holmestrand's foreningen oppmerksom på. Foreningen påpekte at

"denne hændelse har i høi grad styrket vor overbevisning som vi har fælles med saa mange andre, om gavnligheden eller nødvendigheden af at Kristiania danner eget led."

Kassereren i L.K.S.F. sentralt, som egentlig stod utenfor styret, hadde vikariert for hele styret og til og med redigert L.K.S.F.'s årsberetning. Holmestrandskvinnene mente at det fåtallige styret ikke kunne overkomme både det store arbeidet som var forbundet med den stadig voksende landsorganisasjonen og samtidig lede enkeltmedlemmenes arbeid innen hovedorganisasjonen.

"Naar Kristianias enkeltmedlemmer danner eget led, vil dettes styre overta størstedelen av de løpende forretninger og samtidig kunne opta et energisk arbeide inden sin by. Forhaapentlig vilde derved kunne sættes en stopper for de stadige nederlag kvinderne i hovedstaden lider ved de kommunale valg."

Holmestrands ledd kalte i brevet L.K.S.F. for en "af enkeltmedlemmer bestaaende forening for Kristiania, med et tilhæng av led utover lander" De henviste til et kurs hovedorganisasjonen hadde satt i gang om statsøkonomi. Dette kurset skulle vært for alle medlemmene, men hadde blitt et kurs for enkeltmedlemmer og velgere i Kristiania. Lignende frustrasjoner ble uttrykt av et utenbys medlem i Nylænde nr. 2 1909.

Holmestrands ledd ønsket ved siden av å få dannet en egen Kristianiaforening, å få satt ned kontingenten til 25 øre. Foreningen skrev:

"Hvis intet av de nye lovforsalg vedtages, og de gamle love beholdes uforandret, forutser vi en større oppløsningsprosess - led efter led vil skille sig ud."

Fredrikke Marie Qvam ga som vi vet endelig etter i 1909 og gikk med på å endre lovene for foreningen.

Også i 1910 ble det holdt møter i foreningen som ikke hadde direkte relevans til kvinnestemmerettssaken. Ved et medlemsmøte 4. november holdt et av medlemmene, fru Eveline Neuberth, foredrag om "Lagmandstinget i Buskerud lagsogn". Hun hadde vært med i dette tinget som medlem av lagretten. Etter foredraget ble det forestående valget foreberedt. I slutten av november 1910 ble det arrangert et godt besøkt offentlig møte. Fru Thea Ebbell talte om "Finland, finske kvinder". Hun "gav en livfuld skildring av de finske kvinders arbeide for fædrelandet og opmuntrede norske kvinder til lignende interessert arbeide i samfundets tjeneste." 36) Jarlsberg annonserte for møtet og presenterte fru Ebbell som en velkjent kvinne som hadde hatt mange artikler i Husmoderen og Urd. 37) Etter møtet refererte Jarlsberg i en lang artikkel fra foredraget til Thea Ebbell. 38) Det ble framhevet at de finske kvinnene mottok sin stemmerett som en følge av deres kamp for selvstendighet sammen med de finske menn. Kvinnene hadde benyttet sin stemmerett, og hadde framsatt hele 21 lovforslag i landagen. Jarlsberg hadde også et kort referat fra et annet møte Holmestrands ledd av L.K.S.F. hadde 1910 - nemlig om kommunevalget. 39)

Holmestrands ledd av L.K.S.F. fortsatte lenge å være et aktivt ledd. I året 1911 holdt foreningen 5 foreningsmøter og 5 styremøter. 40) Skolekjøkkenet i Holmestrands folkeskole begynte dette året sin virksomhet, og Holmestrands festekontor ble åpnet. Foreningen hadde nemlig i flere år arbeidet for å vekke interessen for dette og for å samle inn nødvendige midler, og begge disse institusjonene var i følge årsberetningen "frugt av foreningens virksomhet." Medlemsantallet dette året var 26. I 1912 var medlemstallet 24. Foran årets stortingsvalg ble de politiske kandidatene intervjuet om sitt syn på følgende spørsmål: 1. Alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. 2. Flermannskretser ved stortingsvalg. 3. Forbud mot kvinners nattarbeid.

Men medlemstallet var klart synkende. Hvor lenge ville Mathilde Eriksen klare å holde leddet i Holmestrand i live? I 1913 hadde medlemstallet i Holmestrand ledd av L.K.S.F. sunket til 17. På årsmøtet ble det av flere uttalt ønske om å legge foreningen ned. Mange mente den nå hadde gjort sin gjerning, da alminnelig stemmerett for kvinner snart var gjennomført. Men andre mente at man burde forsøke å holde foreningen i live, de mente den fortsatt hadde en stor oppgave, nemlig å mane kvinnene til å bruke sin stemmerett. Til slutt ble kvinnene enige om å forsøke å holde foreningen gående inntil videre. 41) Det var Mathilde Eriksen som var

”limet” i foreningen og den som ikke ønsket å ”slippe taket”. I følgesbrevet som ledsaget innsendelsen av årsberetningen for 1914 til hovedstyret for L.K.S.F., skrev Mathilde Eriksen i mars 1915 at foreningen stod på svake føtter. 42) Hun skrev:

"Og bedre blir det ikke før muligens naar L.K.S.F. faar nye love med opgaver, som vækker interesse."

Hun refererte L.K.S.F.'s lover som hadde som formål

"at vække kvindernes interesse for samfundsspørsmåal og dyktiggjøre dem til altid bedre at fylde sin plads i hjem, kommune og stat."

Mathilde Eriksen mente at dette programmet fortsatt var uløst, men hadde opplevd at det i de siste tre årene stadig hadde kommet forslag om å nedlegge foreningen framsatt av styrets medlemmer. Flertallet av de andre medlemmene hadde meldt seg ut av Holmestrand's ledd, fordi de fant at L.K.S.F. hadde løst og ferdigstilt sin oppgave. Videre skrev Eriksen at det egentlig bare var 3 - 4 kvinner som virkelig hadde kvinnesaksinteresse.

"Heldigvis har vi skolekjøkkenet at ta vare paa, og paa arbeidsprogrammet sætter vi praktiske ting op, nu for ex matdemonstrasjoner og mødremøter. I styremøte for 2 uker siden kom der igjen forslag fra 3 styremedlemmer om at ophøre eller "begrave" foreningen. Fru Brække og jeg stemte imot til liten nytte. Da jeg saa til slutt uttalte, at saa lenge der et et medlem foruden mig, vil jeg ikke opløse foreningen, gav de efter - indtil videre. Derfor ber jeg om nye love for at kunne redde det vi har."

Men de 14- 15 medlemmene som fortsatt var med i leddet, betalte kontingent for året 1914. Eriksen bemerket: "Da har vi vel fred en liten stund igjen". Hun hevdet videre i sitt brev at navnet L.K.S.F. skremte folk bort i Holmestrand, så hun anså det som utelukket at foreningen ville få nye medlemmer. Det var Mathilde Eriksen og Todne Brække, bystyrepolitikere for henholdsvis Venstre og Avholdsfolkets og Arbeidernes liste som ville holde liv i Stemmerettsforeningen. Nettopp disse to var også sammen om å starte den opp i 1904.

Mathilde Eriksen skrev at på møtet 19. juni 1914 ble spørsmålet "Særlove for kvinder" diskutert. Men de kunne ikke fatte noen resolusjon, da det ville sprengt den lille flokken i stykker. Særbehandling av kvinner var politisk kontroversielt. Eriksen skulle gjøre et forsøk på å få Dagny Bang til å komme til Holmestrand og holde foredrag, og kanskje det da ville være mulig å ta spørsmålet opp igjen i leddet. Dette fikk Eriksen til, Dagny Bang holdt foredrag i byen og kvinnene som hørte på henne, vedtok en resolusjon mot særlover for fabrikkarbeidende kvinners arbeidstid., som ble oversendt de nominerte stortingskandidatene fra Holmestrand.

Årsmøtet ble holdt 5. mars 1915. 43) Nestformannen, fru Brække, hadde representert Holmestrand's ledd ved landsmøtet 1914, og hun fortalte om dette. Møtet vedtok enstemmig en resolusjon til støtte for L.K.S.F.'s forslag om opprettelse av en ny reservelegepost ved kvinneklinikken for dr. Louise Isachsen. De samme styremedlemmene ble gjenvalgt, dette var dels for å holde på dem, dels fordi det ikke fantes noen andre som var villige til å stille. I et møte i juli besluttet styret å oppta arbeidet med innsamlingen til L.K.S.F.'s fond. Hvert medlem skulle oppta sin del av arbeidet. Resultatet hadde ikke vært særlig godt, og styret håpet innsamlingsarbeidet ville skyte fart etter hvert. Holmestrand Sparebank hadde fått ny direktør, og Holmestrand's ledd forela han spørsmålet om kvinnelige innskyteres stemmerett. Direktør Wang svarte at banken snarest mulig ville vedta nye lover som medførte stemmerett for kvinnene. Imidlertid var det vanskelige tider for banken, og han kunne ikke si når dette ville skje. Dessverre viste det seg, sier årsberetningen, at flere av de tillitsverv som tidligere hadde vært betrodd kvinner i Holmestrand, etter hvert igjen var gått over til menn. Dette

kunne være en følge av at kvinnerepresentasjonen i kommunestyret var svakere enn før, det var i 1914 kun 1 kvinne av 20 representanter. I tillegg var det 2 kvinnelige varamenn.

Holmestrands ledd av L.K.S. F. var opptatt av særbehandling for kvinner. Før valget 11. oktober 1915 engasjerte Stemmerettsforeningen seg i særbehandling for kvinner, og det ble sendt følgende forespørsel til de 2 stortingskandidatene:

"Er De villig til at støtte kvindernes stræben efter ret til arbeide ved som stortingsmand at motarbeide vedtagelse av lovforslag, som sigter til at indføre forbud mot voksne kvinders natarbeide og overtidsarbeide i fabriker?"

19/4 -1915 ble en skrivelse sendt fra Holmestrands ledd undertegnet Mathilde Eriksen og Thora Frobøse. 44) Her beklager leddet sterkt at doktor Louise Isachsen ble forbigått når ny lege skulle ansettes på kvinneklinikken sommeren 1914. I 1916 ble Mathilde Eriksen valgt til representant for Holmestrand ledd ved det forestående landsmøte. 45) På et brevkort til frøken Tora Halvorsen, sekretær i L.K.S.F., ba Mathilde Eriksen om at landsmøtet ble lagt til sommeren og at det ikke skulle legges på et sted som var altfor fjernt fra Holmestrand, ellers ville ingen derfra kunne delta på landsmøtet. 46) Vi kan følge Holmestrands ledd i L.K.S.F.'s protokoller helt fram til 1921.

Den drivende kraft i Holmestrands ledds arbeid var lærerskolelærerinnen Mathilde Eriksen. Hun drev foreningen nærmest som en kvinnesaksforening, hun hadde i perioden svært mange andre saker enn kvinnestemmerettsaken på agendaen for foreningen. Etter at allmenn stemmerett for kvinner var innført, holdt hun fast ved foreningen og ønsket å finne arbeidsfelt som interesserte kvinnene nå når den samlende oppgaven, arbeidet for at kvinnene skulle få stemme, var borte. Imidlertid ser vi at interessen for denne foreningens arbeid begynte å synke før kvinnene fikk stemmeretten i 1913 - borgerkvinnenes interesse ble vel også i Holmestrand mindre når statsborgerlig stemmerett etter census ble innført.

Noter:

- 1) Gunnar Graarud: Holmestrand og omegn. En historisk oversikt. Forlaget Norge og Kristiania. 1907
- 2) Morten Ringard: Byen under fjellet. Holmestrand 1752 - 1952 Aschehoug 1952. Fru Eveline Neuberth innehadde mange kommunale tillitsverv i Holmestrand. Hun var medlem av bystyret 1911-13, medlem av fattigstyret og folkebibliotekets styre. Dessuten var hun formann i sykehusets styre.
- 3) Petisjonen til Stortinget 1899. Qvam-arkivet
- 4) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet
- 5) L.K.S.F.'s protokoll. Qvam-arkivet. Se også Høeg og Mørck 1914.
- 6) Jarlsberg 30/4-1904
- 7) ibid 3/5-1904
- 8) ibid 5/5-1904
- 9) ibid 7/5-1904. Se også Høeg og Mørck 1914.
- 10) ibid 10/5
- 11) Brev til Holmestrands ledd 1904. Qvam-arkivet
- 12) Brev til Mathilde Eriksen. 1904. Qvam-arkivet
- 13) L.K.S.F.'s årsberetning 1904. Qvam-arkivet
- 14) Jarlsberg 1/10-1904
- 15) L.K.S.F.'s protokoll
- 16) Kolstad 1963 s. 97
- 17) ibid s. 86
- 18) ibid s. 78
- 19) Lindstøl 1914 s. 293
- 20) Hellesund 2003 s. 203
- 21) L.K.S.F.'s protokoll
- 22) Kari Melby: Politisk myndighet uten rettighet: Fredrikke Qvam. I Kjønnets møte med det moderne. Red Kari Melby. 1/99 Også Tone Hellesund peker på at mange av de unge kvinnesaksvinnene giftet seg med liberale, kvinnesaksvennlige og/eller innflytelsesrike menn. (Hellesund 2003 s. 100 og s. 239)

- 23) Folketellingen for 1900. Digitalarkivet. Se tabell 29 Vedlegg
- 24) Alder på kvinnene er i folketellingsåret, dvs. 1900.
- 25) Se tabell 30 Vedlegg
- 26) Årsberetning for 1905. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedorganisasjon. Qvam-arkivet
- 27) ibid
- 28) Jarlsberg 18/4-1907 Erling Grønland (1860 – 1930) Prest og bildehugger. Sogneprest i Oslo
Doktor Caroline Steen, dosent i fysiologi i Danmark, utga en rekke fysiologiske arbeider.
- 29) Georg Fasting (1837 – 1914) Skolemann og teolog. Rektor på Holmestrand lærerskole 1899 – 1912.
Forfatterskap innenfor pedagogikk og filosofi.
- 30) Årsberetning 1906. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedorganisasjon. Qvam-arkivet
- 31) Årsberetning 1907. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedorganisasjon. Qvam-arkivet.
- 32) Jarlsberg 28/11-1907
- 33) ibid 5/12-1907
- 34) Årsberetning for 1909. Innsendt til L.K.S.F.'s hovedorganisasjon. Qvam-arkivet
- 35) Brev fra Holmestrands ledd til styret i L.K.S.F. Qvam-arkivet.
- 36) Årsberetning for Holmestrands ledd av L.K.S.F. sendt inn til Qvam-arkivet
- 37) Jarlsberg 29/11-1910 Thea Ebbell. (f. 1844 i Bergen) Lærerinne ved privat pikeskole og rentenist. Bosatt i Lier. Enke.
- 38) ibid 10/12-1910
- 39) ibid 12/11-1910
- 40) Årsberetning for Holmestrands ledd av L.K.S.F. 1909 - 1911. Qvam-arkivet
- 41) Årsberetning 1911 - 1913 for Holmestrand ledd av L.K.S.F. Qvam-arkivet
- 42) Brev fra Mathilde Eriksen til L.K.S.F.'s sekretær Tora Halvorsen 7/3 - 1915.
- 43) Årsberetning 1914 - 1915. Qvam-arkivet. Louise Isachsen var lege og bodde sammen med lege Kristine Munch. Hun var opptatt av karriere innenfor legeyrket, kvinnesak og religiøst arbeid.
- 44) Skriv fra Holmestrands ledd til hovedorganisasjonen 19/4-1915. Qvam-arkivet
- 45) Brev fra Mathilde Eriksen til Antonie Borchsenius 1/7-1916. Qvam-arkivet
- 46) Brevkort fra Mathilde Eriksen til Tora Halvorsen, udatert, fra 1916. Qvam-arkivet

3. 4. 2. Mathilde Eriksen samler gårdbrukerkonene i Sande

I registeret over L.K.S.F.'s ledd finnes også Sande i Jarlsberg. 1) Det var formannen i Holmestrands ledd, Mathilde Eriksen, som i stor grad medvirket til at dette leddet i Holmestrands nabokommune ble dannet. 2) Hun foretok en foredragsturne høsten 1904 og forberedte leddets dannelse i denne landkommunen. Hovedforeningen i Kristiania tilbød seg å betale utgiftene for denne turneen. Leddet meldte seg inn i L.K.S.F. 24. januar 1905. I brev til formannen for leddet, frøken Sigrid Winge, ønsket Antonie Borchsenius leddet velkommen inn i Hovedorganisasjonen og ønsket lykke til med kvinnestemmerettsarbeidet. 3) Fru Hilda Bonden var viceformann og fru Maren Pedersen var foreningens kasserer. 4) Sande var en jordbrukskommune, og skiller seg derfor fra lokalmiljøene til de andre leddene i Vestfold, som var urbane områder.

I årsberetningen for 1905 finner vi:

"Sande led dannedes efter et foredrag af frk. Eriksen. Det har desværre viste sig at interessen ikke har været saa stor som man kunde ønske. Otte medlemmer har ved aarsskiftet meldt sig ud af foreningen og kun 3 nye er indmeldt."

I 1905 står leddet oppført i L.K.S.F.'s protokoll med 20 medlemmer, av disse var hele 14 gifte. Fram til 1908 hadde Sande ledd følgende medlemsutvikling:

1906: 11 betalende medlemmer
1907: 17 betalende medlemmer
1908: 9 betalende medlemmer

Årsberetningen fra 1906 var ganske knapp:

"Sande led af L.K.S.F. havde aarsmøde den 24de januar, hvor den staaende bestyrelse gjenvalgtes. Der er i aarets løb afholdt 3 medlemsmøder. Et foredrag om husfliden og dens betydning er holdt af fru Wenche Sivle." 5)

I 1907 meldte deg seg inn 7 nye medlemmer, av disse var 6 gifte. Det ser ut til at det fortrinnsvis har vært gifte kvinner som har engasjert seg i kvinnestemmerettsarbeidet i Sande. 6) Men formannen var fra starten av ugift.

Bruker vi folketellingen av 1900, kan vi identifisere 17 av medlemmene som var med fra begynnelsen. 7) Jeg fant tre av de ugifte kvinnene og 14 av de gifte medlemmene. Tilsammen 12 stykker var knyttet til jordbruk. Sammensetningen av medlemsmassen av dette leddet var annerledes enn de andre leddene i Vestfold. Aldersnittet var 37,3.

Sandekvinnene sendte i 1906/07 henvendelser til Stortinget angående statsborgerlig stemmerett for kvinner. Vi finner til og med to slike henvendelser:

"Til storthinget. Sande led af landskvindestemmeretsforeningen anmoder herved indtrængende det ærede storthing at ikke at nøle længere med at efterkomme norske kvinders retfærdige stemmeretskrav. Sande i Jarlsberg. Hilda Bonden, f. t. formand, Sigrid Winge og Maren Pedersen."

Verken Sigrid Winge eller Maren Pedersen finnes i folketellingen for 1900, men Hilda Bonden var gift med en gårdbruker og født i 1869. Den andre henvendelsen lyder:

"Til Konstitutionskomiteen, Stortinget. Kvinder i Sande samlet til Møde anmoder indtrængende om Kvindestemmerettens Gjennemførelse. Sande den 12te Mars 1907. Hilda Bonden og Sigrid Winge." 8)

Den 10. mars 1907 holdt frøken Karen Retvedt "et virkningsfuldt foredrag" om kvinnestemmeretten. 9) Og fra dette møtet ble telegrammet til konstitusjonskomiteen sendt. Ellers ble det i løpet av 1907 foruten årsmøtet holdt to medlemsmøter. Foreningen samlet sitt arbeid om kommunevalget, og resultatet ble at en kvinne, Otilie Mørkassel, kom med i herredsstyre. Hun var den første kvinnelige representanten i et herredsstyre i et landdistrikt i Jarlsberg og Larviks Amt. 10) Kvinnene i Sande hadde sin egen liste, Kvindernes Liste, ved kommunevalget i 1907. 11) Det var på denne lista at Mørkassel ble valgt inn i kommunestyret. Otilie Mørkassel var født i 1870 og gift med en sakfører og gårdbruker. Anette Loddefjord, som ble suppleant, var lærerinne ved folkeskolen og gift med en lærer ved folkeskolen. Hun var født i 1862. Sande ble med sin kvinnestemmerettsaktivitet en foregangskommune blant landkommunene i amtet. Mye av dette skyldtes Mathilde Eriksens initiativ.

Imidlertid ble ikke Sande ledd av L.K.S.F. noe varig ledd, kanskje var Sande et for lite sted til å opprettholde interessen og rekrutteringen til en slik politisk forening. Vi kan følge Sande ledd i protokollene til L.K.S.F.'s fram til 1909. 12) Leddets korte varighet forsterker også inntrykket av at dannelsene av kvinnestemmerettsforeninger primært var knyttet til byene i de ulike amtene. De første kvinnesakspionerene ble i stor utstrekning rekruttert fra de øvre sosiale lagene av befolkningen – og som regel i byene, blant borgerskapet. Åse Camilla Skaarer bruker betegnelsen bygdefeminisme om stemmerettsaktiviteter på landsbygda og kobler dette sammen med norskdomsmiljø og motkulturbevegelsen. 13)

Noter:

1) Qvam-arkivet

2) Brev fra Borchsenius til Mathilde Eriksen 1904. Qvam-arkivet

3) Brev til Sigrid Winge, Sande ledd 1905. Qvam-arkivet

- 4) Årsberetningen for Sande ledd 1905. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 5) Årsberetningen for Sande ledd 1906. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 6) L.K.S.F.'s protokoll
- 7) Folketellingen av 1900. Digitalarkivet. Se tabell 31 Vedlegg s. 23
- 8) Kolstad 1963
- 9) Årsberetningen for Sande ledd 1907. Innsendt til hovedorganisasjonen. Qvam-arkivet
- 10) ibid
- 11) Jarlsberg 12/10-1907
- 12) L.K.S.F.s protokoll. Qvam-arkivet
- 13) Skaarer 2005

3. 4. 3. Lokalpressen i Holmestrand og kvinnestemmeretten

Grunnleggeren av "Jarlsberg", avisen som etter hvert forsvarte den konservative sak, het Christian Fredrik Juell. Den første utgaven av avisen kom i 1843. 1) Svend Knudsen overtok i 1879, og ved hans død overtok enken hans avisen. Som i Horten, hvor fru Steenberg drev den konservative Gjengangeren etter Jens Steensbergs død, drev enken etter redaktøren og eieren av avisen i Holmestrand. Hun solgte bedriften i 1903 til cand jur Jens Ludvig Stub, som viste stor interesse for avisen. Stub omkom ved en seilerulykke i 1904, og den nye eieren het Sigurd Normann. Han redigerte avisen helt fram til 1933. Ringard sier at avisen ikke opprinnelig var knyttet til noe bestemt parti, men at den var konservativ i sin profil. Likevel mener han at avisen ikke har vært noen utpreget politisk avis, den har først og fremst vært Holmestrands lokalavis.

"Stort som smått har fått plass i dens spalter, slik at folk gjennom avisen har kunnet lese om alt det som rørte seg omkring dem." Avisen skiftet i 1902 navn fra Holmestrandsposten til Jarlsberg. Avisens redaksjon angir i jubileumsnummeret i 1894 som grunn til at avisen ble grunnlagt, at "kjøpmændene fik simpelthen brug for et organ, hvorved de kunde bringe den holmestrandske verden opplysninger om , hvad deres lagere indeholdt, saa skabtes Holmestrandsposten." 2)

I 1892 fikk Holmestrandsposten konkurransen. Venstreorganet "Luren", venstreblad for Holmestrand og omegn" begynte å komme ut hver fredag. Ansvarlig redaktør var overrettsakfører N.G. Berg. Etter hvert fikk bladet en redaktør til, cand jur. Emil Mørkassel. I 1894 ble Luren slått sammen med Buskerud Amtstidende i Drammen.

Holmestrandsposten refererte stemmerettsdebatten i Stortinget 1890 med en noe sarkastisk tone:

"Stemmeretsudvidelse som forelaa til Behandling forkastede saaledes, at intet af dem engang opnaaede simpelt Flertal" (Holmestrandsposten 3/5-1890)

Kvinner ble ikke nevnt. Holmestrandsposten hadde også i 1890 en artikkel fra tidsskriftet "Idun". Artikkelen var et sammendrag av Ida Welhavens foredrag i Stockholm. (4/10 - 1890) og hadde tittelen " Kvindebevægelsen og Kvindelighed". Artikkelen var et klart forsvar for kvinnens rolle i hjemmet. Kvinnebevegelsen hadde

"nødvendigvis medført samtidig skarpt Lys og skarpe Skygger, som let blænder og forvirrer endog de Øine som ser paa Sagen og bedømmer den med sin bedste Vilje."

Welhaven kastet fram spørsmålet om kvinnen hadde vunnet noe på de endringer den nye tid hadde medført. Hun fant at de kvinner som fikk leve sitt liv "helt og harmonisk" i den lille krets som var deres hjem, oppnådde en større fred enn de kvinner som ble dradd ut i striden og "støtte mot livets harde kanter."

Artikkelen forsvarte kvinnens rolle i hjemmet:

"Der gives ingen herligere, ingen mere ophøiet, ingen mere straalende virkekreds for Kvinden end Hjemmes Verden. Her hører hun først og inderligt til. Hvilket uoverskueligt og rigt Arbeidsfelt eier Moderen i Midten af den Barnekreds som hun skal uddanne. I Sanhed en Opgave tilstrækkelig stor og magtpaaliggende til helt at fylde et Liv.

Er da ogsaa i vor Tid denne Hjemmets Kvinde, Moderen, den samlende Kraft, som hun burde være det? Ak desværre, vi maa svare, ikke altid. Ofte nok er hun den som splitter i Stedet for at forene. Det findes - sørgelig nok at bekjende - mange moderne Hjem som savner Hjemmets indre styrke og Fred, som opløftes i et hektisk Virevar, netop fordi den Kvinde som skulde være dets Midtpunkt, i det Sted løber fra det for i det ydre, offentlige Liv at optage flere Pligter, end hun formaar at skjøtte. Hun ser sig syg - men kun bokstavelig sige det - paa alle Tidens Rørelser, hun vil være med, tage sin Del af de moderne Fordringens Krav og bære den, og hun glemmer for sine nye Pligter derude, den som i Hjemmet ligger for hendes Fod."

Ut over dette er ikke Holmestrandsposten 1890 opptatt av kvinnens stilling i samfunnet, og årgangene av Holmestrandsposten fram til 1901 hadde ikke stoff om kvinnestemmeretten i det hele tatt. Holmestrandsposten representerte en ytterst konservativ tilnærming til kvinnens rolle, og fokuserte ikke på hennes samfunnsrolle i det hele tatt i denne perioden. I så måte kan avisen sammenliknes med Sandefjords lokalavis "Sandefjordsposten" som også valgte å tie om kvinnestemmerettsspørsmålet.

I 1892 kom venstrebladet "Luren" ut i Holmestrand. Heller ikke denne avisa var særlig opptatt av kvinnestemmeretten, men den trykket oppropet fra Kvindestemmerettsforeningen: (Luren 8/4-1892)

"Fra Kvindestemmerettsforeningen. Fra landsende til anden raabes der nu paa stemmeret. Der raabes paa utvidelse, og der raabes paa almindelig stemmeret, saa høit og stærkt, at tingets største parti er valgt paa dette program."

Oppfordringen om å danne kvinnestemmerettsforeninger, nådde også Holmestrandskvinnene i 1892 gjennom det nystiftede venstreorganet. Men først 12 år seinere, i 1904, ble Holmestrandts ledd av L.K.S.F. dannet.

Luren var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i de påfølgende årgangene. Men særlig i 1894-årgangen finner vi sterkt engasjement for den alminnelige mannsstemmeretten. 3) Avisen argumenterte for alminnelig stemmerett og var i sterk opposisjon til partiet Høyre og dets klassebestemte stemmerettssyn. Det ble gjort rede for stemmerettssakens historie og samme artikkel ble trykket gjennom flere numre. Argumentasjonen gikk mye på samfunnsnytteprinsippet og rettferdighetsprinsippet. Alle norske arbeidsomme og samvittighetsfulle menn burde få stemmeretten. Men i alle disse artiklene var kvinnene helt fraværende og ble ikke nevnt i det hele tatt. Det var mannsstemmeretten redaktøren av Luren var opptatt av. Det skjedde ingen endring i formidlingen av kvinnestemmerettsproblematikken etter at Luren i ble slått sammen med Buskerud Amtstidende. I årgangene fram til 1901 hadde heller ikke denne avisen noe stoff om kvinnestemmeretten. Lokalavisenes manglende engasjement i kvinnestemmerettsarbeid og et konservativt syn på kvinnens rolle tyder på at det har vært lite kvinnesaksengasjement i Holmestrand i årene fram til vedtaket om kvinnestemmerettsreformen i 1901.

1901 har markert et skille i omfanget av innslag om kvinnestemmerettsproblemet i de fleste andre Vestfoldaviser, og også Holmestrandsposten hadde mer fokus på kvinnestemmeretten gjennom året 1901. 4) Avisen refererte nøytralt de ulike stemmerettsforslagene som skulle under avstemning i Odelstinget. (Holmestrandsposten 15/5-1901) Avstemningsresultatet både

for mannsstemmeretten og kvinnestemmeretten ble også referert. Det samme ble de vedtatte beslutningene, og det ble poengtert at Hagerup var hovedtaler for kvinnenes stemmerett. Artikkelen ble avsluttet med fokus på kvinnenes reaksjon:

"Paa Storthingsgalleriet og i Logerne var der stadig fuldt under Mødet. Da Stemmeret for Kvinder blev vedtaget, lød Haandklap fra Damerne i Logen og enkelte paa Galleriet. Men Præsident Arctander brugte strax Klubben og paabød: "Ikke nogen Støi i Salen! Stille!" og saa blev det stille."

I en førstesidesartikkel (18/5-1901) kom imidlertid Holmestrandsposten med subjektive betraktninger rundt kvinnestemmeretten. Avisen påpekte at det hadde vært en målestokk blant mange når det gjaldt et folks kultur hvilket trinn kvinnen stod på, og at Norge nå hadde kommet ganske langt fram fordi ingen europeisk stat hadde innført stemmerett for kvinner i den utstrekning som Norge hadde. Avisredaksjonen berømmet innføringen av kvinnestemmerettsreformen:

"At denne Reform var fuldt berettiget og moden til Gjennemførelse, derom har vi det bedste Bevis i dette, at Høire som Venstre arbeidede for den. Og den Mand, som for en væsentlig Del kan tilskrives Æren for dens Gjennemførelse, er Høires Fører professor Hagerup."

Men det var ulike syn på hvorvidt kvinnene ville vise seg tilliten verdig, hevdet avisen. I det store og hele var få kvinner modne nok til å gjøre " fyldest for sig." Avisen reflekterte:

"Men er det ikke saa med alle store Reformer, at de igrunden gaar forud for sin Tid og derved opdrager den kommende Slegt? Tænker vi paa selveste Grundloven, saa var visst Bønderne paa Riksforsamlingen - de, der ved denne Anledning fik saa store Rettigheder -nærmest en Stafage om en Embetstand, der i Fædrelandskjærlighed og Høisind fulgte sin Lige. "

Holmestrandsposten mente at kvinnens deltagelse i det kommunale styre ville få stor betydning. Kvinnene ville føre nytt syn med seg i mange av kommunens oppgaver og også gjøre bedre arbeid enn mennene kunne gjøre alene. Særlig de selververvende kvinnene fortjente stemmeretten:

"Desuden er af de stemmeberettigede Kvinder mindst 100 000 ugifte, selverhvervende, som ved egen Tid og eget Strev har skapt sig en Stilling, og vi ved, at har de naaet saa langt, mangler de hverken Omtanke eller Forstand, dertil er Kampen for Tilværelsen i vor Tid altfor intens."

Men den gifte kvinnens oppgave var fremdeles knyttet til den hjemlige sfære:

"Hvad de gifte Kvinder angaar, vil vel nu som før Hjemmet og dets Gjøremaal staa som det første og kjæreste for enhver brav Kvinde. Og i alt, hvad der angaar dettes Interesse, vil hun staa som en trofast og aarvaagen Vagt."

Når Lagtingets motstand mot kvinnestemmeretten var et faktum, uttrykte Holmestrandsposten forundring over dette. Lagtinget hadde kun vært "Sandpaastrøingsmaskine for Odelstingets Beslutninger." Avisen gikk igjennom avstemningen i Lagtinget og sakens videre gang gjennom stortingets avdelinger. Den fant resultatet av Lagtingets beslutning

"meget overraskende for alle, ikke mindst for Statsminister Steen, der i Lagthinget udtalte sig med stor Styrke mod Udsættelse og for Lovens Vedtagelse strax."

Etter "Braavendingen" trykte Holmestrandsposten et telegram til avisen (25/5-1901) Her ble handlekraftige stortingsmenn berømmet:"Mænd med Overbevisning!"

I en oppsummerende artikkel ble det gitt en oversikt over hvilke kvinner som hadde fått stemmerett ved den nye reformen. (22/6-1901) I samme nummer finner vi en artikkel kalt "Kvinder i Kommunestyret. Avisen berømmet Høire for å være det partiet som hadde jobbet for kvinnestemmeretten:

"At Høire vil have Kvinder med i det kommunale Arbeidet, er saa selvsagt, at der vel neppe behøves at holdes nogen Afstemning herom; Høirepartiet har været meget velvillig stemt for Kvindernes Stemmeret (og dermed ogsaa Valgret) de ivrigste Talere i Thinget for Reformen var ogsaa af Høire. Om denne Side af Sagen hefter der vel omtrent udelt enighed inden Høirepartiet."

Men noen kjønnskvoltering ville ikke Holmestrandsposten vite av:

"Men mange vil sikkerlig ikke være med paa paa Forhaand at fordele Pladsene mellem de to Kjøen. Man bør ikke længere skjelne mellem Mænd og Kvinder nu, da alle har faaet Stemmeret. Høire bør nu som tidligere opstille de dygtigste som sine Kandidater til de kommunale Tillidsposter uanseet Stand og Stilling. At Kvinder opstilles, hvor man har dertil skikkede, synes os en Selvfølge."

Avisen fant også at reformen hadde kommet brått i stand og hadde ikke tro på at mange kvinner ville bli innvalgte i kommunestyrene:

"Noget andet er det, at denne Reform er kommet saa hovedstups over alle, selv over Kvinderne, at man vel neppe allerede iaar vil finde mange Kvinder, der er villige til at vælges ind i Kommunestyret. Høire bør som sine Kandidater opstille de dygtigste blandt sine Meningsfæller; er nogle af disse kvinder, daa saa meget bedre. Man vil her i Landet ialfald for det første neppe faa for mange Kvinder med i det kommunale Arbeide."

Holmestrandsposten refererte også i samme nummer Moss Avis, hvor pastor Olaf Holm skrev om kvinnen i det offentlige liv. Kvinnens spesifikke natur, hennes sarthet og femininitet hindret henne i å erverve seg ledende stillinger. Samme artikkel fant vi også i Sandefjords Blad. 5)

Holmestrandsposten var på ingen måte imot kvinnestemmerett i 1901, derimot argumenterte den for den med argumenter som at nå var begge de politiske partier for kvinnestemmeretten og at de selvstendige kvinnene fortjente stemmerett fordi de betalte skatt. Rettfærdighetsprinsippet var viktig i denne sammenheng. Men også særartsideologien knyttes opp til argumentasjonen i avisspaltene. Dessverre er 1901-årgangen av Buskeruds Amtstidende gått tapt, slik at vi ikke har kilder til Venstreavisens syn på kvinnestemmeretten dette året.

Holmestrands konservative avis, Holmestrandsposten skiftet navn i 1902 til Jarlsberg. Avisen var på dette tidspunktet ikke engasjert i kvinnestemmeretten i det hele tatt, 1903-årgangen inneholder ikke noe stoff om kvinnestemmeretten. 1904-årgangen inneholder imidlertid mer stoff om kvinnenens stemmerett. Dette året ble Kvinnestemmerettsforeningen stiftet i Holmestrand, dessuten var det kommunevalg dette året. 6)

Avisen refererte detaljert fra møtet som Kvinnestemmerettsforeningen hadde i forkant av stiftelsen for å oppmuntre Holmestrands kvinner til å være med i foreningen (30/4-1904) og fulgte saken opp med ledere og inserater. Selv om avisen i tråd med sin konservative farge var skeptisk til dannelsen av Kvinnestemmerettsforeningen og ga uttrykk for det, så tok avisredaksjonen inn inserater med motsatt syn og ga fyldige referater fra dannelsen av foreningen. Denne foreningsstiftelsen var en av avisens "store saker" i 1904. Holmestrand var en "småby" sammenliknet med de andre Vestfoldbyene, og dannelsen av en lokal kvinnestemmerettsforening var en viktig sak for byens lokalavis.

Etter som kommunevalget nærmet seg, informerte avisen stadig mer om det kommende valget. Det ble gjort rede for hvilke kvinner som hadde rett til å stemme. (17/9-1904) I stedet for å trykke L.K.S.F.s opprop til kvinnene om valgdeltagelse, hadde Jarlsberg en artikkel på første side kalt "Kvinderne ved Valgene". (22/9-1904) Det ble informert om at L.K.S.F. hadde sendt ut en oppfordring til alle Norges stemmeberettigede kvinner om å delta i de kommunale valg i hele 60 000 eksemplarer. L.K.F.S. hadde søkt å skaffe seg velvilje for saken og henvendt seg til ordførere, prester, poståpnere og kjente menn og kvinner med bønn om imøtekommenhet. Tiden var nå inne for kvinnene, skrev avisen, til å foreta sine forberedelser.

I nok en førstesidesartikkel kalt "Kvinderne og Kommunevalget" var kvinnenens valg temaet. (1/10-1904) Artikkelen var skrevet av doktor H Blick Holst. Han hadde holdt foredrag i "kvinnesakforeningen" om forholdstalsvalg og hadde behov for noen supplerende bemerkninger. Han gikk igjennom rutiner og framgangsmåter ved kommunevalget. Blick Holst hadde ikke sans for en egen kvinneliste:

"At Kvinderne gjerne vil have sine egne frem, er helt naturlig; Kvinderne vil sikkerlig ogsaa faa sine Pladse paa de forskjellige Partiers Lister; men at den ene Halvdel af de Stemmeberettigede skal gaa hen og lave sin egen Stemmeliste ved at plukke ud fra de officielle Lister alle de Kvinder, som der maatte findes, det vil ikke være heldigt hverken for Valget eller for Sagen. Man bør ikke komme derhen, at man ved Afstemningen først tager Hensyn til Kjøen, og derpaa til Dygtigheden. Om vedkommende er dyktig og skikket for Stillingen, maa være det ene afgjørende; man maa ikke ga hen og stemme paa Personer efter Kjøen. Finder nogen det ønskeligt, at der opstilles en udpræget Kvindeliste, saa bør man aabent og ligetil opsætte en saadan som officiel Valgliste. Der skal bare 20 Vælgere til, for at faa en Valgliste istand, og faa det tilstrækkelige Antal Kandidater..."

Han var heller ikke for at det burde velges inn så mange kvinner som mulig i kommunestyret bare fordi de var kvinner:

"At søge at faa indvalgt i Kommunestyret saa mange Kvinder som muligt, bare fordi de tilhører Kvindekjønnen, er en kortsynet Betragtningssmaade, som bare vil skade selve Kvindesagen. Mød frem paa de forskjellige Partimøder og søg der at gjøre Eders Meninger gjældende; er I ikke fornøiede hermed, saa dan et eget Parti og opsæt en egen Partiliste; det er den greieste og den eneste ligefremme Maade at handle paa, naar man ikke er tilfreds med de forskjellige Partiers Lister. "

Jarlsberg var i 1904 opptatt av dannelsen av Kvinnestemmerettsforeningen, og selv om den tok visse forbehold i forhold til denne stiftelse, uttrykte den direkte at det var rett og rimelig at kvinner skulle få stemme. Likevel er det klart at avisredaksjonen var imot innmeldelsen i L.K.S.F., kanskje fordi det ville forplikte kvinnene til å arbeide for statsborgerlig stemmerett på lik linje med menn, og denne reformen var avisen i 1904 ikke klar for ut fra sitt ideologiske ståsted.

I 1905 var Jarlsberg til en viss grad opptatt av kvinnens samfunnsrolle, men ikke så sterkt som flere av de andre avisene jeg har undersøkt. 7) Avisen var med i arbeidet for å få underskrifter til kvinnelistene til støtte for unionsbruddet:

"Holmestrandskvinder - alle over 21 Aar - ber vi underskrive den Liste, der er udlagt i "Jarlsberg"s Ekspedisjon om Tilslutning til Storthingets Beslutning af 7de Juni. Det gjælder at faa alle med. I andre Byer er Kvinderne meget ihærdige i Arbeidet for at faa saa mange Navne som muligt." (8/8-1905)

Avisen informerte også om resultatene av underskriftkampanjen:

"725 Kvinder har hersteds underskrevet den udlagte Liste og udtalt sin Tilslutning til Storthing og Regjering." (17/8-1905)

Også på riksplan informerte avisen:

"De Lister, som er udsendt af Landskvindestemmeretsforeningen, er nu for det Meste indkommet. Ved en foreløbig Optæling viser det sig, at ca 260 000 Kvinder har tegnet sine Navne og paa denne Maade givet sin Tilslutning til 7de Junibeslutningen. I Jarlsberg og Larvik er Tallet 22 462." (24/8-1905)

I samme avis ble også Stortingspresidentens takketale til kvinnene for den innsats de hadde gjort for fedrelandet med sin underskriftskampanje, referert. Også L.K.S.F.s takkeadresse til kvinnene for god innsats ble trykket i avisen. Holmestrands ledd av L.K.S.F. hadde også en takk til sine lokale kvinners innsats, og denne ble trykket på første side i avisen:

"Stemmeretsforeningens Styre takker herved alle, der her i Byen har medvirket til at henlede Kvindernes Opmerksomhed paa Landskvindestemmeretsforeningens adrese og derved give Kvinderne Anledning gjennem sin Underskrift at vise sin Tilslutning til Storthingets Beslutning af 7de Juni 1905." (31/8-1905)

Selv om Buskeruds Amtstidende i utgangspunktet var en Drammensavis, var den et venstreblad for Drammen, Buskerud og Nord-Jarlsberg. Etter at Luren ble slått sammen med denne avisen, fungerte den nok også som Holmestrands venstreavis. Hvor mange abonnenter den hadde i Holmestrand, har vi ikke oversikt over.

Buskeruds Amtstidende var i 1903 ikke særlig opptatt av kvinnestemmeretten. Kun to ganger gjennom årganger ble emner tatt opp som berørte kvinnestemmeretten. 8) Heller ikke i 1904 var Buskeruds Amtstidende svært engasjert i kvinnestemmeretten. 9) En lengre artikkel, også denne på første side, kalt "Kvinderne og Valget", ble stemmerettsregler og valgsituasjonen beskrevet for kvinnene. (18/8-1904) Avisen forsøkte også å overbevise kvinnene om at det var med Venstre de burde stemme:

"De stemmeberettigede Kvinder er nu saa talrige, at de, om de vil, kan udøve en væsentlig Indflydelse paa Herredstyrets Sammensætning. Og hvorfor skulde de ikke ville? I og med at de har Stemmeret har de ogsaa Ansvar for, hvordan Herredets Anliggender skjottes, og hvordan dets Styr og Stel idetheletaget er. Kvinderne har som alle andre Vælgere Forpligtelse til at opgjøre sig en Mening om Personer og Forholde og indrette sin Stemmegivning derefter. Og naar de gjennemtænker Situationen, er vi ikke i Tvil om, at de vil indse, at Venstres Politik er at foretrække saavel i Kommunen som i Staten fordi den er en i bedste Forstand folkelig Politik, som tar Sigte paa hele Samfundets Velfærd og Fremgang."

Kvinnene i Drammen og omegn var i stort monn hjemmesittere i 1901, og det forsøkte avisen å gjøre noe med:

"Kvinderne her i Distriktet sad i stor Udstrækning hjemme ved sidste Kommunevalg. Det maa ikke ske iaar. Ikke alene, fordi Kvinderne derved svigter sin Pligt overfor Kommunen, men ogsaa fordi deres Deltagelse af Kommunevalgene paa mange Hold vil blive betragtet som en Maalestok for Nødvendigheden af Indførelse af statsborgerlig Stemmeret for kvinder. Og for os som mener, at Kvinderne ogsaa ved Stortingsvalgene bør være med de stemmende, veier ogsaa dette sidste Hensyn adskilligt. Derfor Kvinder: Mød frem ved Kommunevalgene i Høst! Lad det ikke kunne siges, at Mændene interesserer sig mere for Kommunens Anliggender end I gjør!"

Buskeruds Amtstidende mente at kvinnene burde få stemme ved stortingsvalg og forsøkte å få dem til å møte ved det kommende kommunevalg også for å vise at de mestret samfunnsrollen. Avisen forsøkte å mobilisere kvinnene i Drammen til å møte ved valget. (5/12-1904) I en artikkel kalt "Hvor var Kvinderne?" ble det pekt på at Venstrekvinnene i Drammen hadde stilt svært dårlig opp ved valget i 1901:

"Her i Drammen var det 2316 stemmeberettigede Kvinder. Av disse stemte bare 911. 1305 stemmeberettigede Kvinder sad hjemme istedenfor at opfylde sin Pligt som Medborgere af vort Samfund. Det er dessværre en Kjendsgjærning at svært mange af disse 1305 i politisk Henseende nærmest tilhører Venstre. Høires kvinder møtte godt op. Gjør I det samme iaar Venstres Kvinder! Lad det ikke kunde siges om Eder, at I er ligegyldig overfor Spørgsmaalet om, hvem der skal staa for Styret i vor By i de kommende tre Aar. Enhver

stemmeberettiget Kvinde har den samme Ret og den samme Pligt som Mændene. Mød og stem! Brug Venstres Liste."

I 1905 var Buskeruds Amtstidende opptatt av kvinnens samfunnsrolle i forbindelse med unionsoppløsningen. 10) Avisen oppfordret Drammens kvinner til å skrive seg på listene til støtte for 7.-juni-vedtaket. (4/8-1905) I en lengre kommentar beskrev avisen engasjementet til kvinnene i Drammen. (7/8-1905) Drammens lokalråd fikk blant annet et brevkort hvor det stod: "Tak hjertelig tak til eder fordi I tog det første skritt." En kvinne som gikk med lister rundt i Drammen fortalte:

"Det sidste man raabte efter mig var: "Kom igjen med flere Lister!" Altsaa: er der nogen kvinder, der for Norges sag vil ofre sin fritid, saa kom og hjælp os! Lister er at faa i Kvindesagsforeningens kontor."

Drammens kvinneråd hadde også sitt eget opprop om støtte. (8/8-1905) Avisen anmodet kvinnene til å opptre med moralsk støtte i forhold til menn slik at alle menn ville stemme ved den offisielle folkeavstemningen. (10/8-1905) En innsender til avisen, Ovidia Sviholt, oppfordret kvinnene i samme nummer til å gi sin underskrift og til å bære "de norske farver" på folkeavstemningsdagen. I nok et inserat, undertegnet O.R., ble det gjort rede for hvordan kvinnenes avstemning skulle foregå og hvilke rolle "kvindernes kontor" skulle spille i dette. (12/8-1905) Men avisen tok ikke direkte standpunkt i kvinnestemmeretts spørsmålet.

I 1907 fikk kvinnene statsborgerlig stemmerett etter census. Holmestrands konservative avis, Jarlsberg, ofret mye spalteplass på kvinnestemmeretten 1907. 11) Avisen rapporterte fra de engelske suffragettes kamp for stemmeretten i England. (Jarlsberg 12/3-1907) I to reportasjer, den ene på første side, møter vi kvinnenes frustrasjon over manglende politiske rettigheter. Men Jarlsberg spurte likevel i overskriften: "Bør de ha stemmerett?" Kvinnestemmeretten hadde vært oppe til debatt i Underhuset, men det kom ikke til noen avstemning fordi saken ble "snakket ned." Jarlsberg mente dette var forståelig, fordi en hel del kvinnelige tilhengere av reformen hadde opptrått på en usømmelig måte i sin agitasjon. Avisen trakk også fram forfatterinnen Mrs. Humphry Wards syn på kvinnestemmeretten. Hun hadde sendt et brev til avisen "Times" med argumentasjon mot stemmerettsreformen:

"Som en af dem," skriver hun "som ligefra Ungdommen har havt den varmeste Sympati med Arbeidet for Kvindernes høiere Opdragelse og Fagudannelse, og som længe i høi Grad har beklaget deres Udelukkelse fra Landets lokale Institutioner og glæder sig over den nuværende Regjering endelig vil gjøre Ende paa en slik Uret, kan jeg neppe mistænkes for at give Udtryk for gammeldagse Fordommer, naar jeg ber Husets Flertal ikke bifalde det fremlagte Forslag."

Ward mente at kvinnene med fordel kunne øve stemmerett i lokale og kommunale anliggender, men at dette ikke var tilfelle i rikspolitikken. Kvinnenes gjerninger var annerledes enn menns, og hvis kvinnene fikk politisk stemmerett, ville det tilføre landet en mengde uvitende stemmerettsutøvere. Den alminnelig trygghet ville dermed bli svekket. Artikkelen ble avsluttet med følgende betraktninger:

"Den kvinnelige Stemmeret vil blive er Fare for Landets industrielle Udvikling, fordi den vil fremme en umoden og med de økonomiske Love stridende Social Lovgivning. I Amerika har man havt Erfaringer for Farerne i den Retning, hvorfor ogsaa Samfundets sunde Sans har praktisk talt sat en Stopper for Kvindestemmeretten"

Jarlsberg ga mye spalteplass til disse betraktningene, og vi aner at avisredaksjonen har mye av de samme verdier som den engelske forfatterinnen Mrs. Humphry Ward hadde. 12) Året etter, i 1908, stiftet Ward Women`s Anti-Suffrage League i England.

I en lengre artikkel kalt "Kvindestemmeretten" kom Jarlsberg med en del betraktninger rundt kvinnestemmeretten. (16/5-1907) Synspunktene til de ulike medlemmene av konstitusjonskomiteen ble referert. I artikkelen ble det også lagt vekt på synspunktene til representanten Malm. Hans sterke ønske om å verge familien mot den oppløsende virkning som den kvinnelige stemmerett ville medføre, ble framhevet. Malm mente at kvinnens deltagelse i det offentlige liv var naturstridig og pekte på at kvinnes deltagelse i valgene i New Zealand og Finland hadde tjent til å styrke avholdsbevegelsen og sosialismen. Jarlsberg tok også for seg kvinnestemmerettens historie i en artikkel. (28/5-1907) I juni 1907 brukte Jarlsberg mye spalteplass på å referere synspunktene til Stortingsrepresentantene i forbindelse med debatten om kvinnestemmeretten. (18/6-1907) Igjen ble Malms antifeministiske synspunkter detaljert referert. Også andre representanters meninger ble referert. Det lange referatet fra Stortingsdebatten var nøytralt og objektivt i formen.

På første side av Jarlsberg finner vi en artikkel sakset fra kvinnebladet "Urd" om kvinnestemmeretten. (19/9-1907) Artikkelen handler i første rekke om kvinnes forpliktelse i forbindelse med den nyervervede kvinnestemmeretten:

"Professor Stang talte den historiske 14de Juni skjønne og beaandede Ord om Kvindens forædlende Indflydelse. Det var Ord, som forpligter. Slig følte vi det sikkert alle vi Kvinder, som den Dag var tilstede i Storthinget. Og som det var med Angst og Vemod som med Glæde, vi takkede til de 96 ja'er, saaledes var det sikkert ogsaa med Tanken paa "Forpliktelsene", vi lyttede til Professor Stangs skjønne formfuldendte Tale - en Fanfare til Kvinderne, som den var. Vi har faaet en Forpligtelse mer. En Forpligtelse ligeoverfor os selv først og fremst. En Forpligtelse til at bevare og værne om alt det ægte Kvindelige i vort Væsen, som er blevet betegnet med Finfølelse, Intuition, Varme, Renhed osv, og som maa blive vor bedste Indsats i det offentlige Liv."

Buskeruds Amtstidende, distriktets Venstreavis, var ikke spesielt opptatt av kvinnestemmeretten i 1907. Bare 3 ganger gjennom årgangen omtalte avisen stemmerett for kvinner. 13) I en lengre førstesides artikkel ble kvinnestemmerettsreformen presentert for leserne. (Buskeruds Amtstidende 27/3-1907) Det ble redegjort for de ulike forslagene, og avisen kom med følgende subjektive betraktninger:

"Kvindestemmeretten har i de senere aar vundet mange venner rundt omkring i landene og ikke mindst her hos os, hvor en mængde kvinder af de forskjelligste samfundslag og uden hensyn til politiske standpunkt forøvrigt nu kræver stemmeret. Det er vort haab, at landskvindestemmeretsforeningens eller i det mindste Konows forslag til stemmeret for kvinder nu vedtages. Under alle omstændigheder blir den forestaaende votering om disse forslag en prøvesten paa vore stortingsmænds frisind som ingen anden votering hverken nu eller senere."

Buskeruds Amtstidende anså det som en skandale og en skam for datidens kultur at kvinner ikke fikk stemme i samfunnsanliggender bare fordi de var kvinner. Denne skammen var så stor at avisen trodde at størstedelen av sakens venner ikke helt fattet den i hele dens utstrekning. Straks reformen var vedtatt, ville alle se dette, og undre seg over hvordan det kunne gå til at noe menneske stemte mot kvinnelig stemmerett.

Artikkelen ble avsluttet:

"Her findes dog ingen grund for den frygt, mange nærede for den almindelige stemmeret for mænd. Her er det ikke fortrinnsvis en enkelt samfundsklasse som rykker ind. Det er hustruer og døtre fra alle landets hjem, en styrkelse af alt, hvad vi som folk arbejder paa med vore hænder eller vore hoder. Hvem vil modsætte sig denne styrkelse af alt, som godt er? Det skal vise sig naar der voteres over forslagene om stemmeret for kvinder."

I en lengre artikkel kalt "Kvindelig stemmeret" (20/4-1907) ironiserte Buskeruds Amtstidende med Aftenpostens syn på kvinnestemmeretten:

""Aftenposten" er mod kvindelig stemmeret. Den er, skriver bladet, "gledet sagtelig op i de mange, ofte noksaa løst begrundede reformers række", - og "Aftenposten" har som bekjendt altid fundet alle reformer løst begrundede og kjæmpet mod, saa længe det paa nogen maade var muligt."

Buskeruds Amtstidende fant at en uthaling av en grundig forberedt reform som kvinnestemmeretten var, ville være meget å beklage. Avisen syntes at Aftenposten motsa seg selv, den mente det var berettiget å følge arbeide for å lette kvinnens adgang til selvstendig erverv, for å øke muligheten for henne til en grundigere utdanning, men også for å beskytte henne på de områder hvor det var nødvendig. Aftenposten mente, i følge Buskeruds Amtstidende, at kvinnen skulle leve og utøve sin virksomhet etter lover og regulativer som andre hadde laget, og sammenliknet dette med de amerikanske sydstatenes negerslaveri:

"De gamle slaveeiere sa: Skal jeg ikke ha lov til at piske min egen slave? "Aftenposten" siger: Skal jeg ikke ha lov til at stemme for min egen kone? Prinsippet er i begge tilfælle det samme."

Aftenposten hadde hevdet at familielivet og samfunnets interesser ville lide, og hadde sammenliknet innførelsen av statsborgerlig stemmerett for kvinner med "et hopp i mørket". Buskeruds Amtstidende kommenterte:

"Vi kjender uttrykket igjen fra kampen for almindelig stemmeret for mænd. Men den gang havde det da nogen berettigelse. Der er virkelig selv i vort demokratiske samfund enkelte, som i kraft af sin opdragelse og sine familieforhold er forholdsvis ukjendte med de brede lag, og for hvem den almindelige stemmeret for mænd maatte staa som noget nær et hop ud i mørket (...) Men nu, da spørgsmaalet er om stemmeret for kvinder af alle samfundslag, af alle slags opdragelser, nu er det tul, absolutt tul, at tale om et hop ud i mørket. Nu ved enhver, at om alle husets kvinder faar stemmeret, saa vil det sjelden eller aldrig forandre valgets politiske karakter. Det vil bare gjøre vælgerhæren dobbelt saa stor - baade i tal og dygtighed, idet den tilføres erfaring og forstaaelse, den hidtil har manglet. Eller er der nogen som er blind for den vinding, det vilde være for vort land, og vor lovgivende forsamling fik nogen tilgang af repræsentanter for det arbeid, som udføres af kvinder? Kan det i det hele taget siges at vor nationalforsamling virkelig er en repræsentantiv forsamling saalænge den ikke vælges af det hele folk, hvortil dog ogsaa kvinderne hører?"

Buskeruds Amtstidende refererte også fra "kvinnenes landsmøte" (5/7-1907) Fredrikke Marie Qvams og Gina Krogs taler ble kommentert. Selv om Buskeruds Amtstidende ikke gjennom årgangen 1907 hadde mye stoff om kvinnestemmeretten, var den klar i sitt standpunkt, den var for en alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner.

Året 1907 hadde Holmestrand enda et alternativ på avisfronten, nemlig Holmestands Blad som bare eksisterte dette året. Det var "Arbeider og avholdsfolkets blad". Denne avisen var ikke spesielt opptatt av kvinnestemmeretten. 5 ganger i løpet av 1907 omtales den direkte eller indirekte. 14) Denne avisen hadde ikke et sosialistisk ståsted, men henvendte seg til leserne mer ut fra en borgerlig grunnholdning. Målgruppen ble kanhende noe sammensatt - henvendelsene gikk både til arbeidere og avholdsfolk.

I 1909 skulle kvinnene i Holmestrand for første gang bruke sin statsborgerlige stemmerett. Jarlsberg, Holmestrands konservative avis, brukte ikke mye spalteplass på kvinnestemmeretten 1909. Men 6 ganger i løpet av årgangen hadde avisen stoff som berørte kvinnestemmeretten direkte eller indirekte. 15)

Det ble arrangert et valgmøte i Holmestrand i juli 1909 i anledning det forestående stortingsvalg, og Jarlsberg oppfordret kvinner og menn om å møte fram uavhengig av hvilket partistandpunkt de måtte ha. (Jarlsberg 8/7-1909) Det var første gangen Holmestrand skulle velge sammen med en annen by, Brevik, og det var ønskelig at velgerne i Holmestrand kunne samle seg om en kandidat. Avisen skrev: "Og Kvinderne maa huske paa, at ogsaa de har faat

politisk Stemmeret. Møt derfor frem Tirsdag." Jarlsberg oppfordret velgere av begge kjønn å uttale seg og si sin mening. Avisen forsøkte også å få kvinnene til å bruke sin stemmerett ved å trykke en artikkel på første side sakset fra VG. (28/9-1909) Artikkelen het "I Kvindernes Hænder". Artikkelforfatteren påpekte at det var i kvinnenens hender valgfallet lå. Stemte man ikke, var det det samme som ikke å bry seg om sine barns velferd. Det var det samme som å leve egenkjenlig i nuet og ikke tenke framover. Det var det samme som ikke å føle ansvar og mangle kultur. Artikkelen ble avsluttet med følgende betraktning:

"Hver lunken Vælger i vort Parti gir sin Stemme til dem, som vil Stortingsregjereri i stedenfor til dem som vil fuldt gjennomført Folkestyre."

Elise Heyerdahl besøkte også Holmestrand med sitt politiske foredrag, og Jarlsberg oppfordret leserne til å møte: (30/10-1909)

"Vælgere av alle Partier bør benytte Anledningen til at høre den kvindelige Foredragsholder, der er kjendt som en baade dygtig og saklig Taler. Særlig henstiller vi til Kvinderne at møte frem. Hun vil si meget av Interesse for dem."

Etter foredraget refererte avisen dette. (4/11-1909) Heyerdahl hadde samlet fulle hus i Holmestrand, skrev avisen. Hun framholdt sterkt at kvinnene nå hadde det samme ansvar som menn i politisk henseende. Det gjaldt å ta standpunkt for kvinnene. Hun presenterte Høyres programposter og la også vekt på særloven for kvinner:

"Særloven for Kvinder som av sidste Storting blev forkastet med 1 st `s Overvegt fant Tal som Kvinde helt urimelig og urætfærdig, idet en hel del Kvinder drives ut av det bedst betalte Arbeid. Kvinderne vilde derved ikke kunde delta i Konkurrancen. Voxne Kvinder faar selv avgjøre hvad de taaler og ikke taaler. Fabriktilsynet vil her kunde utrette meget og Kvinder sitter jo nu i Tilsynet."

Buskeruds Amtstidende, var heller ikke særlig opptatt av kvinnestemmeretten i 1909. 16) Avisen gjorde leserne oppmerksom på et møte som skulle arrangeres av Venstre i Buskeruds Krets hvor nominasjon av stortingskandidat skulle finne sted. Avisen kalte artikkelen "Kvinderne og stortingsvalget" og oppfordret kvinnene:

"Dette maa kvinderne være opmærksom paa. Ikke bare møte selv, men ogsaa arbeide for at faa flest mulig andre med. Det er til høsten første gang kvinderne skal gjøre bruk av sin statsborgerlige stemmeret, og det gjælder derfor allerede nu søndag at møte op og gjøre sin indflydelse gjældende, saa man kan faa den kandidat opstillet, som i størst mulig utstrækning stiller sig imøtekommende like-overfor de krav, som endun maa stilles, før fuld likestillthed er opnaet." (Buskeruds Amtstidende 31/7-1909)

I en artikkel kalt "Kvindernes stemmeret og skattebetalingen" (26-9-1909) gjorde avisen rede for hvilke regler som gjaldt for kvinnenens stemmegiving. Avisen presenterte også i samme nummer Øvre Ekers Stemmerettsforening som arbeidet iherdig for å få kvinner av alle partier fram til valgurnen. For Holmestrandslernerne var dette kan hende ikke så interessant, Holmestrand hadde sin egen forening som også arbeidet for dette - men avisen fokuserte i alle fall på stemmerettsarbeidet og gjorde stemmerettsarbeid til aktuelt stoff.

Venstre holdt i oktober 1909 kvinnemøte i Drammen der dr Dagny Bang og Betzy Kjelsberg talte. Buskeruds Amtstidende refererte detaljert fra dette møtet. (19/10-1909) Bang hadde framholdt viktigheten av at kvinnene nå satt seg inn i politiske saker slik at de klarte å velge parti. Hun mente samfunnet trengte det kvinnelige element. Det var Venstre som kunne ivareta kvinnenens interesser best, Venstre hevdet rettferdighetens prinsipp. Kjelsberg, som var nominert som varamann for venstrekandidaten fra Drammen, pekte på at enkelte trodde at alminnelig stemmerett for kvinner ville medføre at sosialistene ville styrke sin stilling. Hun

mente at alminnelig stemmerett var et så sterkt rettferdighetskrav at det måtte være riktig å arbeide for det uansett. Buskeruds Amtstidende oppfordret også Drammens velgere til å stemme på Betzy Kjelsberg: (16/10-1909)

"Kvindernes anerkjendte fører i vor by, fru Betzy Kjelsberg, er stillet som venstres varamandkandidat i Bragernæs kreds, medens høre ikke paa nogen av sine stemmesedler her i byen har fundet plads for nogen kvinde. Kan de kvindelige vælgere paa Bragernæs undlate at stemme paa fru Kjelsberg? "

I samme nummer av avisen finner vi et langt inserat kalt "Kvinderne og valget". Inseratet er underskrevet " Kvindelig vælger". Innsenderen ba kvinnene om å ta ansvar og stille seg kritisk til all den agitasjon de ble utsatt for. Hun advarte mot Høyres forvrengning av virkeligheten. Derfor måtte kvinnene stole på seg selv, glemme alle Høyres trusler og sette seg inn i Venstre program. Avisen annonserte også Gina Krogs tale i Drammen og oppfordret sterkt alle leserne om å møte opp for å høre på henne. (10/10-1909) Gina Krog ble presentert som kvinnesakens store fører:

"Frk. Krog, der iaar er stillet som venstre stortingskandidat i Uranienborg kreds, Kristiania, har i sin tid reist kampen for kvindernes stemmeret og siden har hun uavbrutt kjæmpet for kvindernes krav. Naar vort land staa saa langt fremme paa dette omraade, saa skyldes det for en væsentlig del frøken Gina Krog. Alle kvinder bør høre hvad deres fører har at sige i denne valgkamp."

Den konservative avisen i Holmestrand hadde stoff om kvinnestemmeretten i 1912, men begrenset til 5 ganger gjennom årgangen. 17) I februar trykte Jarlsberg en artikkel på første side av professor Fredrik Stang om stemmerett for kvinner. (Jarlsberg 8/2-1912) Han gjorde rede for at Høyre ennå ikke hadde tatt standpunkt til spørsmålet om hvorvidt alminnelig stemmerett for menn og kvinner skulle opptas på programmet, men at sentralstyret hadde begjært uttalelser fra de lokale foreningene. Stang ønsket imidlertid å uttale seg om saken slik at det kanskje kunne ha en virkning på drøftingene som skulle foregå rundt om i landet. Han mente det nå var viktig å fjerne ulikheten mellom menn og kvinner. At denne ulikheten ville bli fjernet, var det ingen tvil om, alle partier ville sikkert være med på det. Mange Høyremenn ville sikkert være for dette, men spørsmålet var heller om Høyre nå skulle protestere mot det som alle visste ville komme. Artikkelen var et forsvar for kvinnestemmerettsreformen, og vi fant samme artikkel i Gjengangeren 1912.

Jarlsberg tok inn informasjon om forslaget fra L.K.S.F. om endringer av grunnloven i forbindelse med utvidelse av stemmeretten.(7/3-1912) Forslaget ble referert detaljert med nye paragrafer og ulike alternativ. Men avisen refererte også et foredrag av dr. phil Lis Jacobsen i Danske Kvindesamfund kalt "Kvinderne og Fremtiden".(6/4-1912) Avisen kalte foredraget for eiendommelig og mente at det ga forsamlingen en overraskelse. Fordragsholderen mente at oppgavene til mannen og kvinnen i fremtiden kom til å bli ulike, det beste for kvinnene var å forstre og oppdra barn. Ingen kvinne maktet fullt ut å være mor og politiker. Hun håpet at kvinnebevegelsen i sin daværende form var midlertidig. Hun anså kvinnestemmeretten for betydningsløs, da stemmeretten hadde vist seg kun å ha til følge at stemmerettstallene ved valgene hadde blitt mangedoblet og at kvinnene hadde endret seg fra å være mennesker til å bli partigjengere. 18)

Holmestrands konservative avis hadde ingen subjektive kommentarer om kvinnestemmeretten 1912, men valgte nok likevel å akseptere den alminnelige kvinnelige stemmerett ved å publisere professor Stangs argumentasjon for den på første side av avisen. Buskeruds Amtstidende var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i 1912. Kun en gang gjennom året 1912

berørte den kvinnestemmeretten i en opplysende artikkel på første side i avisen om stemmerettsbetingelsene ved stortingsvalget. 19)

Hvordan stilte lokalavisene i Holmestrand seg til kvinnestemmerettsspørsmålet i året 1913 – da kvinnes store seier var oppnådd? Holmestrands konservative lokalavis, Jarlsberg, var ikke opptatt av kvinnestemmeretten i det hele tatt 1913. 4 ganger gjennom årgangen 1913 hadde avisen stoff som berørte kvinnestemmeretten, 20) men vi finner ingen omtale av sanksjonen av alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner i juni 1913.

Avisen nevnte Camilla Colletts 100-årsjubileum og hedret henne med et bilde, men var ikke så overbevisende i sin omtale av henne:

"Nu, da der atter kaldes til Fest, paa den store, banebrytende hundriaarige Fødselsdag, skvætter derfor Folk til: Camilla Collett? Er der nu noget med hende igjen? Og mand ergerer sig, for man føler atter et Samvittigheternes Stik. Det falder lit tungt at jubilere endnu engang for en, om hvem mand ikke vet stort mere, end at hun stod midt mellom Wergeland og Welhaven og startet Kvindesaken i vort Land." (Jarlsberg 23/1-1913)

Heller ikke Buskeruds Amtstidende var spesielt opptatt av kvinnestemmerett 1913. 5 ganger gjennom årgangen finner vi stoff som berører kvinnestemmeretten. 21) Avisen informerte om kvinnestemmeretten i andre land, i en artikkel om kvinnene i Ungarn fikk leserne informasjon om frusterte kvinnestemmerettsforkjempere i Ungarn som måtte se sitt håp om stemmerett nedvotert. Etter at alminnelig stemmerett for kvinner var vedtatt i juni 1913, informerte Buskerud Amtstidende om dette i form av en artikkel som var ganske nøytral i sitt ståsted. Representantene ble navngitt i forbindelse med voteringen. (13/5-1913)

Noter:

- 1) Ringard 1952 s. 297
- 2) Graarud 1907 s. 209
- 3) Luren 1894: 23/2, 20/7, 24/7, 27/7, 31/7, 3/8, 14/8
- 4) Holmestrandsposten 1901. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende numre: 15/5, 18/5, 22/5, 25/5, 22/6, 22/6, 2/11, 6/11, 9/11, 13/11, 30/11, 7/12, 11/12
- 5) Sandefjords Blad 20/6-1901
- 6) Jarlsberg 1904. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende numre: 13/1, 30/4, 3/5, 5/5, 7/5, 10/5, 10/5, 17/9, 22/9, 1/10, 5/11, 17/11, 3/12, 3/12
- 7) Jarlsberg 1905. Innslag om kvinnens samfunnsrolle i følgende nummer: 20/6, 8/8, 17/8, 24/8, 24/8, 26/8, 31/8
- 8) Buskeruds Amtstidende 1903: 7/3 og 14/5
- 9) ibid 1904. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 4/7, 18/8, 18/8, 5/10, 20/10, 28/11, 5/12
- 10) ibid 1905. Innslag om kvinnens samfunnsrolle: 4/8, 5/8, 7/8, 8/8, 10/8, 10/8, 11/8, 12/8, 14/8, 21/8
- 11) Jarlsberg 1907. Innslag om kvinnestemmeretten: 12/3, 12/3, 6/4, 18/4, 20/4, 16/5, 28/5, 18/6, 27/6, 19/9, 12/10, 12/10, 15/10, 23/10, 28/11, 30/11, 3/12, 5/12, 14/12, 31/12
- 12) Mrs. Humphrey Ward, egentlig Mary Ward (1851 – 1920) Engelsk forfatter. Slo igjennom med et angrep på den evangeliske kristendommen. Hennes romaner ble meget lest som et innlegg i tidens religiøse og samfunnsmessige debatt. Ivrig motstander av kvinnestemmeretten og dannet Women`s Anti-Suffrage League i 1908. Men hun ble selv utnevnt til en av de første politidommere i England.
- 13) Buskeruds Amtstidende 1907: 27/3, 20/4, 5/7
- 14) Holmestrands Blad 1907: 11/10, 26/10, 8/11, 29/11, 6/12
- 15) Jarlsberg 1909: 8/7, 28/9, 9/10, 30/10, 4/11
- 16) Buskeruds Amtstidende 1909. Innslag om kvinnestemmeretten i følgende nummer: 31/7, 26/9, 19/10, 16/10, 10/10
- 17) Jarlsberg 1912: 8/2, 7/3, 6/4, 11/4, 24/11
- 18) Dr. phil Lis Jacobsen, dansk språkforsker. Stiftet i 1911 Det danske Sprog- og Litteraturselskap.
- 19) Buskeruds Amtstidende 10/8-1912
- 20) Jarlsberg 1913: 23/1, 11/11, 15/11, 18/11
- 21) Buskeruds Amtstidende 1913: 10/5, 13/5, 12/6, 3/11, 3/12

3. 4. 4. Valg og politisk engasjement blant kvinnene i Holmestrand

I 1901 stilte Holmestrands kvinner for første gang til valg. Noen stemmerettsforening hadde byen ikke, men Holmestrandsposten inntok en "motiveringsrolle" overfor kvinnene og oppfordret til deltagelse ved valget. Avisen oppfordret konservative menn og kvinner til å møte på valgmøtet for å sette opp partiliste til kommunevalget. (2/11-1901) Konservative kvinner ble også oppfordret av avisen til å delta i prøvevalget. (2/11-1901)

De politiske listene ble offentliggjort i avisen. Det konservative parti hadde 1 kvinne på lista, Venstre hadde 2 kvinner og Avholdspartiet hadde 1 kvinne. (30/11-1901) På første side i Holmestrandsposten ble kvinnene oppfordret til å møte fram til valget:

"Kvinder! Mød talrigt frem til Valget paa Tirsdag. Der meldes fra andre Byer, hvor der i disse Dage har været Valg, at Kvinderne har mødt meget talrigt frem. Holmestrands Kvinder bør ikke staa tilbage, mød frem i Flok og Følge!" (30/11-1901)

Etter at valget var avholdt, kommenterte avisen resultatet. (11/12-1901) Kvinnene var en vesentlig del av kommentaren på første side i avisen. Det ble i følge Holmestrandsposten, avgitt 451 stemmesedler. Kvinnene møtte godt fram, 179 kvinner i Holmestrand stemte, 1/5 av de avgitte stemmene var kvinnestemmer. Kun 1 kvinne ble valgt inn i bystyret. Det var fru sagfører Berg som var valgt inn for Avholdspartiet. Mathilde Eriksen som seinere skulle komme til å stifte Holmestrands ledd av L.K.S.F., var kandidat for partiet Venstre.

Avisen kommenterte kvinnes situasjon:

"Kumulation var benyttet i temmelig stor Udstrækning, forholdsvis mindst paa Høires Sedler, særlig gjaldt det Strykning af de kvindelige Kandidater; Fru Berg paa Afholdspartiets Liste er saaledes den eneste Kvinde, som er indvalgt. Fru Rynning er 3de Suppleant. Vi beklager dette; Forklaringen hertil kan vel ialfald tildels søges deri, at Kvinderne selv har gjort saa lidet for at komme frem, det er jo endnu ogsaa saa nyt for dem; vi vil haabe at næste Gang vil det aktive Arbeide blive større fra Kvindernes Side. Fremmødet af kvinder maa iøvrigt siges at have været særdeles godt og større end forventet."

Før kommunevalget i 1904 ble de offisielle listene til tre av partiene offentliggjort i Jarlsberg. (17/11-1904) Det konservative partiet hadde denne gangen 2 kvinner på sin liste, Venstre hadde 3 og Avholdspartiet 1 kvinne. (3/12-1904) Rett før valget trykte Jarlsberg en artikkel på første side kalt "Kvinderne." (3/12-1904) Avisen ga uttrykk for at den syntes det var rimelig at kvinnene nå hadde fått mulighet til å delta i valget og oppfordret de konservative til å stemme på kvinnene:

"Kvinderne har faet kommunal Stemmeret; Kvinderne er valgbara. Dermed er det givet, at Kvinderne ogsaa tager Del i Ordningen af de kommunale Affærer. Og Kvindernes Krav i saa Henseende er rimelige og berettigede. Vi vil derfor opfordre vore Meningsfæller, til i videste Udstrækning at kumulere de paa det konservative Partis Liste opførte to Kvinder, Fruerne Walborg Rafen og Sofie Rynning. Man stryger 2 Navne, og opfører i deres Sted de to ovennævnte damer. Stryg endelig intet Navn paa Høires Liste uden at kumulere et andet af samme Listes Navne."

Ved kommunevalget 1904 ble det i Holmestrand avgitt 400 stemmer. Det kom inn 3 kvinner i det nye kommunestyret. (6/12-1904) Matilde Eriksen ble valgt inn for partiet Venstre. Dette var en forbedring i forhold til valget i 1901 – og arbeidet til den nystartede stemmerettsforeningen hadde båret frukter.

Jarlsberg offentliggjorde også partienes lister ved kommunevalget høsten 1907. (23/11-1907) De borgerlige partiene hadde 2 kvinner på sin liste og Avholdsfolkets og Arbeidernes liste hadde 2 kvinner. Avisen oppfordret dessuten kvinnene i Holmestrand til å møte fram ved

valget og gjøre sin borgerplikt. (28/11-1907) Det ble dessuten informert om hvilke kvinner som hadde rett til å stemme. I sin helhet ble Hanna Isachsens foredrag om kvinnestemmeretten i Holmestrand ledd av L.K.S.F. referert, avisen gjorde sitt for å få kvinnene fram til valgurnene. (30/11-1907)

Jarlsberg forsøkte spesielt å få kvinnene i Holmestrand til å stemme konservativt og til å stemme kvinnene inn i kommunestyret. Kvinnestemmeretten ble begrunnet med rettighetsprinsippet: (3/12-1907)

"Kvinderne maa Mandag møte frem i Flok og Følge og stemme paa de borgerlige Partiers Liste. En kvindelig Majoritet i Bystyret vil vi nødig ha, men vi tror det til Kommunernes Gavn, at Kvinder i rimelig Antal faar delta i Styrelsen av Byens Affærer. Paa de borgerlige Partiers Liste staar opført 2 Kvinder, der begge er kumuleret. Kvinderne har altsaa paa Listen 4 Numre af de 20. Og dette er ikke formeget. Skal man endelig gjøre nogen Forandring i den trykte Stemmeline, saa stryk ihverfald ikke nogen av de opførte Kvinder - Fru Mathilde Johannesen og Frk Mathilde Eriksen. Det vil være Uret; thi Kvinderne har nu de samme Rettigheter og de samme Pligter som Mænd. Det er derfor retfærdig, riktig og naturlig, at der og sættes Kvinder ind i Kommunestyret. Vi henstiller indstændig til vore Meningsfæller at benytte de trykte Lister, som de foreligger. Skal der endelig gjøres nogen Forandring, saa lad ihvertfald Kvinderne staa. De to forestaaende Kvinder bør vælges."

Ved valget i Holmestrand ble det i 1907 valgt inn tre kvinner, to fra de borgerlige partiers lister og en fra Avholdsfolkets og Arbeidernes liste.

Ved stortingsvalget 1909 deltok 86 % av de stemmeberettigede kvinnene i Holmestrand. Det var prosentmessig flere kvinner enn menn som deltok, 83 % av de stemmeberettigede mennene var med og stemte. For Holmestrand ledd av L.K.S.F. var dette et gledelig resultat.

Det var kommunevalg i Holmestrand 8. desember 1910. Årsberetningen for Holmestrand ledd viser at det var hyppige stykninger av de oppstilte kvinnenavnene. Men likevel ble det innvalgt 3 kvinner i kommunestyret av de 4 oppstilte. Den 4. kvinnen som ikke var kumulert, ble suppleant. Det var til sammen 20 representanter i Holmestrand kommunestyre. Alt i alt var det mindre godt fram møte ved dette valget. En ettertelling viste at bare 56 % av de stemmeberettigede kvinnene avla stemme, mens 69 % av mennene stemte. Ved dette valget var den kommunale stemmeretten gjort alminnelig, og dermed var tilfanget av mulige kvinnestemmer større enn i 1907. Resten av kvinnene hadde nå fått kommunal stemmerett, og ikke alle benyttet seg av den.

Jarlsberg ga referat fra bystyremøtene, og disse viser at kvinnene i Holmestrand bystyre på ingen måte inntok den tause rollen som kvinnene gjerne hadde en tendens til i de første årene de var representerte i kommunestyrene. Todne Brække, representant for Avholdsfolkets og Arbeidernes liste, og en av initiativtakerne til Holmestrand ledd av L.K.S.F., engasjerte seg blant annet sterkt i problematikken rundt salg av tobakk til barn. (20/4-1907) Dessuten var både hun og Mathilde Eriksen, representant for de borgerlige partiers liste, aktive i debatten om felles bestyrer for folke- og middelskolen. (19/9-1907) I et seinere referat fra bystyrets debatt om skolesaken, finner vi at fru Brække hadde ordet en rekke ganger. (31/12-1907) Et av hennes innlegg ble referert i avisen i sin helhet. Dessuten skrev hun flere leserinnlegg om sakene hun var engasjert i. (12/10-1907) Todne Brække var en av de kvinnelige aktørene i Holmestrand som satt sitt preg på det politiske arbeidet i byen, og som ved sitt engasjement viste kvinnene i lokalsamfunnet at også en kvinne kunne aktivt bidra politisk og være med å endre politikken. Hun utfordret den mannlige politikerrollen sterkere enn sine medsøstre ved å tørre å stå fram verbalt på den politiske arenaen. Hun ble nok også referert oftere enn sine mannlige politikerkolleger fordi hun var kvinne. Når hun først da var så heldig at hun evnet

og turde å engasjere seg verbalt og skriftlig i ulike saker, vant hun nok på det at hun var kvinne i forhold til oppmerksomhet fra den lokale presse

Også i 1909 viser bystyrereferatene i Jarlsberg at Holmestrand bystyre fortsatt hadde aktive kvinnelige representanter - både Mathilde Eriksen og Todne Brække var engasjerte og aktive i bystyredebuttene. (28/9-1909) Mathilde Eriksen ble også valgt som en av flere ligningsmenn, og hun takket i formannskapet for at det hadde tatt hensyn til kvinnenens ønske om å bli representert. Hun ville imidlertid av helbreds hensyn frabe seg valg, og hun foreslo en annen kvinne - fru Apeseter Hansen - som var "kontorvant og regnskabsdyktig."

Før kommunevalget i 1913 ble det holdt et masse møte i hotell Societeten . (Jarlsberg 11/11-1913) Masse møtet skulle plukke ut representantliste for Samlingspartiet i byen, og menn og kvinner ble anmodet om å møte. Det ble vedtatt å nominere 2 kvinner på listen. (15/11-1913) Også listen til Det borgerlige avholds- og arbeiderparti ble offentliggjort i avisen. (18/11-1913) På denne listen var det også 2 kvinner. Imidlertid ble bare en kvinne valgt inn i Holmestrand bystyre i 1913.

3. 4. 5. Oppsummering

Holmestrand var en liten by sammenliknet med de andre Vestfoldbyene. Skipsfart var fra gammelt av en viktig næring for byen. Det er ikke noe som tyder på at det var miljø for kvinnesaksarbeid i Holmestrand i perioden 1890 - 1898. Heller ikke avisene, den konservative Holmestrandsposten og Venstreavisen Luren, var engasjert i kvinnestemmerettens fremme. Vi finner lite stoff om kvinnesak generelt i avisene, redaksjonene var heller opptatt av forsvar av kvinnens rolle i intimsfæren. I 1896 ble lærerskolen flyttet til byen, og en lærerinne ansatt ved denne, Mathilde Eriksen, kom til å bli foregangskvinne for kvinnestemmerettsarbeidet i byen.

I Holmestrand var det 15 kvinner som skrev under på petisjonen av 1899. Disse utgjorde en sammensatt gruppe, vi finner lærerinner og sypiker innenfor gruppen. Ingen av de to avisene, den konservative Holmestrandsposten eller Venstreavisen Buskerud Amtstidende, var engasjert i stemmerett for kvinner i perioden fram til 1901. I 1901 fikk den første gruppen kvinner kommunal stemmerett, men i Holmestrand var det ennå ikke noe organisert kvinnesaksarbeid. Men Holmestrandsposten, byens konservative organ, var positiv til kvinnestemmeretten og mente samfunnet ville vinne på å få kvinnene inn på det offentlige felt.

I Holmestrand ble et nytt ledd av L.K.S.F. dannet, Holmestrands ledd av L.K.S.F., av den ugifte lærerskolelærerinne Mathilde Eriksen. Hun fikk god hjelp av Todne Brække som var gift med en lærer. Byens konservative avis, Jarlsbergeren, refererte grundig fra dannelsen av leddet, men var skeptisk til at foreningen skulle melde seg inn i L.K.S.F. sentralt. Da ville foreningen få en mer politisk profil enn det avisen mente var ønskelig. Mathilde Eriksen holdt en rekke foredrag rundt i Vestfold til kvinnestemmerettens fremme, og på hennes initiativ ble det dannet et ledd i nabokommunen Sande også.

Holmestrands ledd av L.K.S.F. var lenge aktivt med Mathilde Eriksen som leder. Hun engasjerte seg også politisk for partiet Venstre og ble valgt inn i bystyret. Også Sande ledd eksisterte i noen år, og Sande stilte med egen kvinneliste ved kommunevalget høsten 1907. En gift lærerinne ble valgt inn i kommunestyret fra denne listen. I Holmestrand finner vi ganske aktive kvinnelige bystyrerepresentanter - de uttaler seg oftere enn sine medsøstre i bystyrene i

de andre Vestfoldbyene, blant annet var Todne Brække en engasjert bystyrerepresentant for Avholdfolkets og Arbeidernes liste som ofte tok ordet under bystyremøtene.

Holmestrands ledd av L.K.S.F. forsøkte å skolere og utdanne kvinnene til den nye statsborgerrollen - kvinnene skulle stemme for første gang ved Stortingsvalg i 1909 - med Mathilde Eriksen i lederrollen. Alle leddene i Vestfold ble i denne perioden frontet av lærerinner, og flere av dem hadde problemer med å nedlegge foreningene til tross for manglende interesse. For mange var stemmerettsaken blitt et idealistisk foretagende som skapte identitet, og for noen var det nok smertelig å se at kvinnestemmerettsforeningen deres mistet medlemmer for så til slutt å bli nedlagt. Lokalavisene engasjerte seg i 1909 i alle Vestfoldbyene for å sanke kvinnestemmer og for å motivere kvinnene til å stille opp ved Stortingsvalget og gjøre sin statsborgerplikt.

Alminnelig kommunal stemmerett for kvinner ble innført i juni 1910. På det tidspunktet var bare to av fylkets stemmerettsforeninger aktive, Larviks og Holmestrands ledd av L.K.S.F.. Begge foreningene hadde imidlertid endret sin struktur og sitt innhold noe, det ble arrangert møter i foreningene som tok sikte på å skolere kvinnene og fremme forståelse og kunnskap om felt innenfor kvinnens nye rolle - samfunnsrollen. Kvinnestemmerettsforeningene i Larvik og Holmestrand hadde etter hvert mer karakter av en diskusjonsforening som var opptatt av sosiale spørsmål og temaer som angikk kvinnerollen. Holmestrands lokalaviser var ikke veldig opptatt av kvinnestemmeretten i 1910, men de fleste refererte fra stortingsdebatten og informerte om reformen. Ved kommunevalget 1910 hadde alle kvinner over 15 år stemmerett, og avisene agiterte for kvinners frammøte ved valget, men ikke i den grad de hadde gjort ved tidligere valg.

11. juni 1913 fikk kvinnene i Norge alminnelig stemmerett. Lokalavisene i Holmestrand var imidlertid ikke spesielt engasjerte i dette, saken var programfestet av alle politiske partier og det var politisk enighet om at denne reformen skulle gjennomføres i Norge. L.K.S.F.s ledd i Vestfold ble etter hvert lagt ned, de fleste mente at de hadde nådd sitt mål og at foreningene ikke hadde noen hensikt lenger. Men i Holmestrand holdt lærerinnen Mathilde Eriksen liv i foreningen formelt sett helt fram til 1921, men hun hadde få støttespillere igjen i byen.

Del 4 Arbeiderkvinnenes stemmerettskamp

4. 1. Arbeiderpartiets kamp for stemmeretten

Hvordan stilte arbeiderkvinnene i Vestfold seg til kampen for kvinnestemmeretten? Annemor Kalleberg sier i sin artikkel om den norske kvinnebevegelses historie at den borgerlige kvinnesaksbevegelsen hadde sin glansperiode i den tiden stemmerettsbevegelsen varte.1) Saken engasjerte og samlet kvinnene, og bevegelsen framskyndet rettigheter for kvinner på et område som ble betraktet som svært viktig. Hun sier at det ikke var noen tilfeldighet at stemmerett var en hovedsak for de sterke kvinnebevegelsene i de industrialiserte landene:

”Stemmerett ble betraktet som symbol for samfunnsmenneskets frihet i den liberalistiske epoken. For kvinnene var stemmerett et spørsmål om menneskeverd, den strategiske forutsetningen for alle de andre reformene som skulle bringe fram den endelige frigjøringen. Når stemmeretten ble et faktum, skulle kvinnene stemme fram likelønn, likestilling i yrkeslivet, kvinnenes økonomiske selvstendighet, lik rettstilling i ekteskapet osv.”2)

Kalleberg mener at så lenge stemmerettskampen pågikk, var det ingen som for alvor reiste spørsmålet om hvordan kvinnene skulle bringes istand til å nyttiggjøre seg stemmeretten til sin fordel. Hun finner at den borgerlige kvinnebevegelsen manglet en analyse og strategi som arbeiderbevegelsen hadde. Arbeiderbevegelsen hadde stemmerettsspørsmålet som et ledd i en omfattende plan og et større organisasjonsarbeid. De borgerlige kvinnene stilte ikke spørsmål om det var mulig å stemme fram en radikal endring av deres samfunnsposisjon innen de rådende økonomiske strukturer – det de diskuterte, var hvorvidt de skulle danne separate kvinneparti eller om de skulle stemme fram kvinner på de ulike partilistene. Etter at stemmerettskampen var vunnet, gikk derfor den norske kvinnebevegelsen inn i en nedgangstid. Dette var, i følge Kalleberg et allment europeisk og amerikansk fenomen.

Både arbeiderkvinnene og de ulike fraksjonene av de borgerlige stemmerettskvinnene hadde stemmerett på programmet. Det fantes ingen annen sak hvor kvinner av ulike bakgrunn og holdning oppnådde mer fellesskap enn i stemmerettsarbeidet. Likevel ser vi svært tydelig skillelinjene mellom de borgerlige kvinnene og arbeiderkvinnene og mellom de radikale og de konservative kvinnesakskvinnene. Kalleberg finner at hovedgrunnen til at kvinnesakskvinnene sviktet i sine bestrebelser for å nå alle kvinnegrupperinger, var at de ikke tok et selvstendig politisk standpunkt. Kvinnesak ble definert på en slik måte at det ikke ble krevet rettigheter for kvinner som ikke allerede var oppnådd for menn. Kvinnesakskvinnene ville ikke gå inn for å flytte de politiske skillelinjene.

Anne Loennechen skiller i sin hovedoppgave mellom borgerlige kvinner og arbeiderkvinner ut fra yrkestilhørighet og organisatoriske skillelinjer. Hun bruker arbeiderkvinner om de som arbeidet i industrien og tjenestepikeyrket og i andre yrker som i liten grad var avhengig av utdanning ut over gratis obligatorisk skolegang, og/eller om kvinner som var organisert i tilknytning til den faglige og politiske arbeiderbevegelsen.³⁾ Jeg vil legge samme betydning i dette begrepet.

Arbeiderpartiet så kvinnesak som enkeltstående praktiske problemer. 4) I den grad partiet tok opp kvinnespørsmål, konsentrerte det seg om praktiske saker, hva som kunne gjøres for kvinnene, og hvordan de kunne aktiviseres politisk. Kvinnespørsmål ble sett i lys av klasse teorien. Arbeiderpartiets kvinneforbund var en del av arbeiderbevegelsen, og dennes viktigste virksomhet var rettet mot det eksisterende samfunnssystem. Derfor hadde de organiserte arbeiderkvinnene felles interesser med mennene innen Arbeiderpartiet.

I 1890-årene startet arbeiderkvinnene sin organisering. Dette foregikk på to måter. For å oppnå større innflytelse over sin egen arbeidssituasjon, dannet de fagforeninger. Men de dannet også, i nær tilknytning til DNA, politiske foreninger, der de søkte å fremme saker de var opptatt av. 5)

Vera Espeland Ertresvaag peker på at det var mennenes fagforeningsarbeid og mennenes politiske virksomhet som utløste kvinnenes engasjement. Arbeiderkvinnene ønsket å være en integrert del av arbeiderbevegelsen. De ville ikke kopiere sine borgerlige medsøstres tverrpolitiske organisering, rekrutteringen til arbeiderkvinneorganisasjonene var klassebetenget. I prinsippet var KSF og kvinnestemmerettsforeningene åpne for alle interesserte. Disse organisasjonene gikk inn for å fremme kvinnekravene innenfor den eksisterende samfunnsstruktur. For arbeiderkvinnene ble kampen for stemmeretten en del av en større sosial og politisk kamp, og deres organiserte virksomhet ble rettet mot et samfunnssystem som holdt dem nede, og en samfunnsklasse som utbyttet dem. Derfor finner

Ertresvaag at det er en fundamental forskjell mellom den borgerlige kvinnesaksbevegelsen og arbeiderkvinnebevegelsen både når det gjelder organisasjoner og ideologi.⁶⁾

Stemmerettsspørsmålet ble drøftet flere ganger i 1880-årene.⁷⁾ De forente norske Arbeidersamfund sluttet seg til prinsippet om alminnelig stemmerett. Denne organisasjonen var større enn Arbeiderpartiet. Det var mange venstremenn med. Arbeiderpartiets landsmøte i 1889 vedtok nytt program og markerte seg klarere som et sosialistisk parti. Partiet presset på Venstre for å få partiet til å gå inn for alminnelig stemmerett. Det ble arrangert stemmerettstog hver 17.mai, og i 1894 leverte en deputasjon fra toget en erklæring til Stortinget der det het at hvis ikke forholdene rettet seg snart, ville det lett føre til at arbeiderne anvendte makt. Parallelt med kampen om stemmerett for menn, ble kravet tatt opp også for kvinnene.

Noter:

1) Annemor Kalleberg 1973 s. 67

2) ibid

3) Anne Loennechen 1983 s. 3

4) ibid

5) Vera Espeland Ertresvaag 1977 s. 47 For en helhetlig framstilling av den første arbeiderkvinneorganiseringen, se Ertresvaag

6) ibid

7) Syvvertsen/Thorleifsen 1960 s.38

4) Edvard Bull: Arbeiderklassen blir til s. 479

5) ibid

6) Syvvertsen/Thorleifsen 1960 s. 40

4. 2. Arbeiderkvinnene og den borgerlige kvinnebevegelse

Da arbeiderkvinnene i 1890-årene fikk økt bevissthet om samfunnskamp og krav, var den borgerlige kvinnebevegelsen allerede etablert og aktiv. Arbeiderkvinnene så med skepsis på de borgerlige kvinnene og deres politikk. De regnet med at den klassebakgrunn kvinnene i kvinnesakforeningen og kvinnestemmerettsforeningen hadde, ville komme til å lede til konfrontasjoner med dem selv. Men de borgerlige kvinnene ønsket en nærmere kontakt med kvinner fra arbeiderklassen. Omkring 1888 så det ut som om samarbeidet mellom kvinnesakskvinnene og sosialistene skulle gå nogenlunde knirkefritt. Begge parter hadde kvinnestemmerett og likelønnsprinsippet på sitt program.¹⁾

Når det gjaldt kampen for kvinnestemmeretten, kom det til syne motsetninger mellom de to kvinnebevegelsene. ²⁾ Allmenn stemmerett for kvinner var et gammelt kvinnesakskrav, som særlig KSF hadde ført fram. Selv om DNA også gikk inn for dette kravet, ble det tidlig i 1890-årene lempet en del på det av hensyn til den politiske taktikken. Dette ble påpekt av kvinnesakskvinnene, Nylænde skriver 1. juni 1891:

”Der er et Parti, der i denne Tid mer end noget andet har svigtet kvindernes Tillid: det er Arbeiderpartiet. Dette Parti, der gaar ud fra, at Stemmeret er en Menneskerettighed, kan theoretisk ikke komme fra Kvindestemmeret, men praktisk kommer de let fra den ved at sige: det første Skridt er almindelig Stemmeret for Mænd.”³⁾

Arbeiderkvinnene og sosialdemokratene vendte seg skarpt mot dem som foreslo inntektsbegrenset kvinnelig stemmerett. De følte dette som et angrep på arbeiderklassens kvinner og som et forsøk på å stenge ute deler av arbeiderklassen fra det offentlige liv.

Agerholt sier at de borgerlige kvinnene mente det ville gagne alle av deres kjønn om noen ble politiske myndige, og den klare logikken i feministenes standpunkt at man bare hadde å be om likestilling med mennene og intet hadde med å forandre de politiske grenselinjer, måtte

sosialdemokratene stå fremmed overfor.4) Misnøyen med kvinnesakskvinnenes stemmerettspolitik var sterk. KSF kjempet for stemmerett for kvinner som oppfylte grunnlovens stemmerettsbetingelser, det ville si stemmerett for velstilte kvinner. Den som bare krevde likestilling med mennene i dette "forfuskede" samfunn, sa Jeppesen, gjorde seg til mennenes medskyldige. "Fremtidskvinnene" måtte vende seg nedad og få alle kvinner med, så de samlet kunne vende seg mot uretten. 5)

Likevel så forsøkte arbeiderkvinnene å få til et samarbeid med ikke-sosialistiske kvinneorganisasjoner når det gjaldt stemmerett. 6) I 1898 skrev Fernanda Nissen positivt i Social-Demokraten om kvinnesakskvinnene som hadde gjort så mye for kvinnestemmerettssaken. Hun unnskyldte til og med KSF for å ha godtatt begrenset stemmerett fordi det gikk så seint med kvinnestemmerettsspørsmålet. Arbeiderkvinnene fortsatte Nissens linje og ba om samarbeid i forbindelse med stemmerettstogene 17. mai. I 1898 uttrykte lederen av KSF, Ragna Nielsen, direkte motstand mot ideen om alminnelig stemmerett. Dette året, da KSF deltok i stemmerettstoget 17. mai, sa taleren Birgit Weltzin Sørensen, at herr Ullmann, Ragna Nielsens bror, var den største støttespilleren for kvinnesaken når det gjelder snakking. Weltzin Sørensen kritiserte også KSF som kunne støtte begrenset kvinnestemmerett på betingelse av at det ville ekskludere tjenestjenter. 7)

Konflikten ble enda sterkere da Anna Holsen, lederen av KSF, mens hun talte på en felles kvinnestemmerettsdemonstrasjon 17. mai 1901, ofret mye av sin taletid på å takke Odelstinget for å ha vedtatt begrenset kommunal stemmerett for kvinner. Hun erklærte at hun var imot alminnelig kvinnestemmerett og advarte de kvinner som nå hadde fått stemmerett, mot å melde seg inn i noen av de eksisterende partiene. Martha Thynæs, som etter hvert ble leder i Kvinneforbundet, uttrykte straks misnøye med Anna Holsens bemerkninger i Social-Demokraten. 8) Forsøket på å få i gang et samarbeid mellom kvinnesakskvinnene og arbeiderkvinnene om kvinnestemmerettsspørsmålet hadde ikke vært særlig vellykket. Men arbeiderkvinnene fortsatte med sine stemmerettstog.

Ertresvaag finner at skillet mellom den borgerlige kvinnebevegelsen og arbeiderkvinnene reflekteres både på det organisatoriske og politiske plan. Arbeiderkvinnene samlet seg i politiske foreninger og i fagforeninger. På den borgerlige siden organiserte kvinnene seg i tverrpolitiske foreninger som holdt strengt på sin politiske nøytralitet. Et visst fellesskap var det likevel mellom foreningene, blant annet engasjerte de seg begge i kampen for stemmerett for kvinner, om enn med forskjellig taktikk.9) Ertresvaag mener også at til tross for en del kritikk mot mennene i DNA, så var aldri arbeiderkvinnene i tvil om hvor deres lojalitet lå. De følte seg ett med den sosialdemokratiske bevegelsen og DNA. Dermed ble deres hovedkrav fremmet gjennom partiet. Kvinnekampen ble da en del av den sosiale kampen mellom arbeidere og borgerskap, og bare i enkeltstående tilfelle kunne et samarbeid med de borgerlige kvinnene komme i stand.

Kvinneforbundet så heller ikke sin virksomhet som rettet mot mannen, men mot det bestående samfunnssystem.10) Kirsten Flatøy påpeker at i sin formålsparagraf skilte forbundet seg ikke så mye fra andre kvinneorganisasjoner. Der stod det at arbeidet gikk ut på å virke for kvinnenes "sosiale og politiske" frigjøring og å fremme kvinnenes "faglige og økonomiske" interesser. I 1904 rettet KF kritikk mot de borgerlige kvinnesakskvinnene nettopp fordi den kamp de førte, var rettet mot mannen, og ikke mot det bestående samfunn. Det var viktigst for arbeiderkvinnene å oppnå forbedringer for arbeiderklassen som helhet.

I åpningsnummeret av KF's tidsskrift "Kvinden" i 1909 ble det fremhevet at det for KF ikke eksisterte noen "kvinnesak" i motsetning til "mannssak":

"Naar det socialdemokartiske kvindeforbund har besluttet at begynde med et blad bestemt for kvinden er det ikke fordi vi mener at der inden socialdemokartiet er nogen "kvindesak" i modsætning til "mandssak". Vi ved at socialdemokraterne i alle land kjæmper for retfærdighed blandt mennesker uten hensy til kjønn, stand eller formuesforhold." 11)

Kvinden avspeilte klare partipolitiske synspunkter.

Allerede i 1903 hevdet representanter for KF at det å opprette en egen kvinneorganisasjon eller konsentrere en del av arbeidet i kvinneforeningene om spesifikke kvinnekrav – ikke stod i motsetning til mennenes interesse i partiet. De kvinnelige arbeiderforeningene ble på et vis et middel til å organisere kvinnene politiske, de vanlige partiforeningene nådde ikke fram til den kvinnelige delen av arbeiderklassen.¹²⁾

Klassesolidaritet og felles kamp var også viktig forsvar for fellesskapet mellom kjønnene innen arbeiderbevegelsen og grunnen til at man måtte slå ned på individualisme og liberalisme som de borgerlige kvinnesakskvinnene gjorde seg til talsmenn for. Arbeiderkvinnene følte at det var viktig å markere den ideologiske avstanden til de borgerlige kvinnesakskvinnene og avvise deres linje i den politiske kampen. KF så på kvinnesakskvinnenes forsøk på å nå fram til arbeiderkvinnene som en form for veldedighetsarbeid.¹³⁾ Forbundet var derfor opptatt av å opprettholde en avstand til borgerkvinnene.

"Mens de borgerlige kvinnene mente det var fullt mulig å oppnå kvinnenenes frigjøring innenfor et borgerlig-demokratisk samfunnssystem, hevdet representanter for arbeiderkvinnene at de undertrykte kvinnene bare kunne frigjøres ved å avskaffe det systemet som opprettholdt undertrykking og ufrihet."¹⁴⁾

Men arbeiderkvinnene og de borgerlige kvinnenenes organisasjoner arbeidet likevel til en viss grad parallelt med en del saker, for eksempel stemmerett for kvinner. Men det var sjelden det kom til noe direkte praktisk samarbeid.

Etter 1909 finner Flatøy en mer forsonende holdning hos arbeiderkvinnene i synet på de borgerlige kvinnesakskvinnene. I 1909 og 1912 finner hun rosende omtale av Norsk Kvinnesaksforening og Gina Krogs arbeid. Dette forklarer hun med at KF nå var blitt en etablert organisasjon som ikke lenger hadde det samme behovet for å markere en politikk i opposisjon til den borgerlige kvinnebevegelsen.

Noter:

1) Agerholt 1973 s. 174

2) Ertresvaag 1977 s. 66

3) ibid s. 67

4) Agerholt 1977 s. 174

5) Carl Jeppesen (1858 – 1930) Journalist og politiker født i København. Flyttet til Norge. Børstebinder av yrke. En av stifterne av Det Norske Arbeiderparti i 1887. Ordfører i Kristiania 1917 – 1919.

6) Blom 1983 s. 11

7) Fernanda Nissen (1863 – 1920) Sosialistisk politiker og journalist. Formann i den første kvinnelige fagforening, fyrstikkerarbeiderskernes. Gift med redaktør Lars Holst og lege Oscar Egede Nissen.

Birgit Weltzin Sørensen, kvinnelig journalist som i perioder på 1890-tallet redigerte Østlandsposten

8) Martha Thynæs. Hun ble tidlig enke og hadde barn å forsørge, og arbeidet mange år på kontor. Sterkt engasjement innenfor Arbeiderpartiets kvinnebevegelse, hun arbeidet blant annet iherdig for å få kvinnene til å fagorganisere seg.

9) Ertresvaag 1977 s. 68

- 10) Kirsten Flatøy 1977 s. 75
- 11) Loennechen 1983 s. 6
- 12) ibid s. 77
- 13) ibid s. 78
- 14) ibid

4. 3. Arbeiderkvinnene i Horten – samhandling med borgerkvinnene

Arbeiderbevegelsen i Vestfold har ingen sterke tradisjoner fra 1800-tallet. 1) Først etter århundreskiftet begynte sosialismen å få grobunn i fylket. Interessant er imidlertid at det var to personer fra Horten som var engasjert i thranitterbevegelsen på midten av 1800-tallet. Den ene var Jens Christian Jacobsen, skipstømmermann fra Horten. Han ble dømt til 4 års fengsel for sin befatning med Thranes arbeiderbevegelse. Den andre var Jens Steenberg som seinere stiftet Horten Blad som ble omdøpt til Gjengangeren. Som vi har sett var Gjengangeren Hortens konservative informasjonskilde - og etter Jens Steenbergs død, drev kona Margarethe Steenberg avisa videre i konservativ ånd. Men redaktøren av Hortens høyreavis hadde sympati for thranitterbevegelsen. Han stiftet i 1847 bladet Fredriksværn Adresse i Larvik, og ble fengslet for 64 dager fordi han hadde skrevet uærbødig om Høyesterett. Hjertholm mener at det var lite trolig at det kunne dannes en Thraneforening i Syd-fylket uten Steenbergs støtte. Mens han satt i fengsel, ble han hyllet av medlemmer av Arbeiderforeningen som ropte hurra utenfor fengselet og utropte ham til "trykkefrihetens martyr". I Horten var Steenberg med på å stifte Horten arbeiderforening i 1870. 2)

Horten fikk sin arbeiderforening 29. oktober 1870. Formålet var å skaffe arbeiderne nyttig og foredlende underholdning, holde leseværelse og bibliotek. Allerede i 1903 ble 1. mai feiret i Horten. Trolig var det Samlaget som stod for arrangementet. Verftsarbeiderne hadde en egen forening, og denne foreningen oppfordret medlemmene til å stemme for republikk i 1905. I 1907 meldte Horten sosialdemokratiske forening og Horten arbeiderforening seg inn i DNA. Begge foreningene gikk sammen om å arrangere det første 1.mai-demonstrasjonstoget i Horten. Det var 400 deltakere under 3 faner.

Arbeiderbevegelsen i Horten savnet egen avis. Alternativene var Gjengangeren eller Hortens Avis. Det ble laget i stand en ordning slik at Sosialdemokraten kom til Horten om kvelden og ble båret ut med bud samme kveld. Etter hvert ble det dannet en bladkomite, og i april 1912 fikk Horten sin arbeideravis, Daggry. Den kom ut tre ganger i uka, og Ole J. Bakke var lønnet redaktør. Til å begynne med ble det trykt 800 eksemplarer, i 1913 var antall eksemplarer økt til 1050.

17. mars 1909 stiftet Kristine Løvaas Horten Arbeiderforenings Kvinneforening. Løvaas ble også foreningens første formann. Det var 12 medlemmer til å begynne med og alle disse var med i 1.mai-toget samme året. Noe av det første de gjorde, var å diskutere stemmeretten, og de sendte en resolusjon til Stortinget med krav om alminnelig stemmerett for kvinner. I 1910 agiterte Kvinneforeningen for at Hortens husmødre ikke skulle kjøpe brød hos bakerne som var blokkerte på grunn av streiken som pågikk da. Ellers var foreningen opptatt av underhold av familiene til vernepliktige, og den agiterte for fagforening for tjenestejentene. Disse var det mange av i Horten på grunn av marinestasjonens mange offiserfamilier som trengte tjenestepikehjelp. I 1910 meldte Hortensforeningen seg inn i Kvinneforbundet, og i 1911 ble den tilsluttet Horten Arbeiderparti. Den skiftet da navn til Horten Arbeiderpartis Kvinneforening. Den tok opp saker som kommunal husmorskole og de castbergske barnelovene.

Det var naturlig at arbeiderkvinnene i Horten var med i partiets valgarbeid. I 1901 hadde partiet to kvinner på lista ved kommunevalget, og begge disse var faktisk medlemmer av Hortens ledd av L.K.F.S. Begge to ble suppleanter til bystyret. I 1910 og 1913 ble Thora Holm valgt inn i bystyret for Arbeiderpartiet, hun var også medlem av Hortens ledd av L.K.S.F. Partiet hadde hele 4 suppleanter til bystyret i 1910. I 1913 fikk også Elise Gunnerød plass i bystyret i Horten. Kvinneforeningen fikk fane i 1913, og fra 1914 hadde de en håndskrevet avis som var et viktig ledd i arbeidet fordi den ofte tok opp saker som siden ble partisaker. 3) Foreningen hadde god økonomi og mange medlemmer. De første formennene var Kristine Løvaas, Mina Evensen og Thora Holm.

Arbeiderkvinnene i Horten fikk til et samarbeid med borgerkvinnene. Kvinnene i Diskusjonsforeningen hadde lenge hatt tanker om å starte en Husmorskole i byen. I 1911 søkte foreningen samarbeid med Arbeiderpartiets Kvinneforening, og en komite ble nedsatt med Julie Randers og Karen Johansen fra Diskusjonsforeningen og Thora Holm og Josefine Olsen fra Arbeiderpartiets Kvinneforening. Skolen ble startet i 1913 med alle disse kvinnene i det første styret for skolen. Julie Randers var styrets formann. 4) Så selv om borgerkvinnene arbeidet for stemmeretten i Hortens ledd av L.K.S.F., og arbeiderkvinnene mer søkte å støtte mennene i deres kamp for en sosialistisk samfunnsordning, var det også mulig for kvinnene å samarbeide på det lokale plan. Bjørk peker på at arbeiderkvinnene hadde vanskeligere for å organisere seg og virke for kvinneinteresser, de ble hindret av dobbeltarbeid, økonomiske forhold og av idologien innen arbeiderbevegelsen som krevde at kvinner stilte seg solidariske med mennene, men ikke nødvendigvis omvendt. 5) Men til tross for store ulikheter i livsbetingelser fantes det møteplasser for kvinner fra ulike samfunnsklasser. Arbeidet for en husmorskole i Horten var en slik arena hvor kvinner med ulikt sosialt og politisk ståsted samarbeidet for profesjonalisering av husmorrollen. Hortens ledd av L.K.S.F. hadde dessuten også i en periode vært en arena hvor noen av disse kvinnene hadde arbeidet sammen for felles mål – nemlig kvinnestemmeretten.

Noter:

- 1) Sverre Hjertholm 1956: Arbeiderbevegelsen i Vestfold s.6
- 2) ibid s. 12
- 3) ibid s. 158
- 4) Inger Baggethun: Horten komm. husmorskole 1963
- 5) Bjørk 1999 s. 90

4. 4. Hortens arbeideravis Daggrø - holdning til kvinnestemmeretten

Arbeiderpartiet i Horten fikk i august 1912 en egen avis, Daggrø. Verftet hadde mange arbeidere og behovet for et alternativ til den borgerlige presse meldte seg. Også Daggrø tok del i valgagitasjon og mobilisering av kvinner til valget, men det var ut fra et sosialistisk ståsted sett i lys fra hele arbeiderklassens livsvilkår. Avisen hadde i 1912 stoff som berørte kvinnestemmeretten 12 ganger. 1) 15/8 og 22/8 1912 trykte avisa en redegjørelse kalt "Hvem har stemmerett" hvor stemmerettsreglene ble klargjort. Kvinnene fikk her sitt eget avsnitt, hvor reglene for stemmerett etter census ble presentert.

18. august ble det holdt valg møte for Horten Arbeiderparti i Folkets hus. Daggrø oppfordret:

"Mænd, ta eders hustruer med! Kvinde, ta eders mænd med! Og ta venner og kjendte med. Folkets hus maa i morgen være samlingsstedet for alle, som interesserer sig for arbeidernes store internationale frigjorelseskamp."

Arbeiderpartiets Kvindeforening holdt møte 19. august 1912. (Daggry 22/8-1912) I følge Daggry var møtet særdeles godt besøkt. Formannen, fru Thora Holm, som i sin tid hadde vært medlem i Hortens ledd av L.K.S.F., manet kvinnene til å delta med iver og interesse i kampen for arbeidernes fælles sak. Det ble nedsatt en agitasjonskomite som bestod av seks kvinner som skulle agitere for arbeiderpartiets sak.

I september kom Christian Holtermann Knudsen til Horten og holdt foredrag på et møte arrangert av Horten arbeiderparti. Foredraget ble i sin helhet gjengitt i Daggry. Holtermann Knudsen sa blant annet at Arbeiderpartiet først og fremst ville alminneliggjøre stemmeretten for kvinner og menn, og at man hadde håp om at dette ville bli løst i neste periode. (17/9-1912) Han gjennomgitt stemmerettssakens utvikling helt fra kvinnenes "umyndighetsstilling og myrmandsvæsenet" og fram til 1912, da ikke noe parti turde å ta ansvaret for å motsette seg den alminnelige stemmerett for kvinner. Han kalte statsråd Arctander for den siste mann på motstanderskansen. Også på Arbeiderpartiets kvinneforenings møte ble Holtermann Knudsens foredrag referert. (19/9-1912) 2)

24. september 1912 trykte Daggry en lengre artikkel kalt "Kvinderne og valget". Artikkelen var sakset fra "Kvinden" og underskrevet M-a. Skribenten fremhevet at det etter valget i slutten av oktober ville vise seg om Arbeiderpartiets kvinner og menn hadde utført et bra agitasjonsarbeid høsten 1912 og om "vi har magtet at faa vore folk - de arbeidende kvinder og mænd - frem til valgurnen." I kvinneforeningene måtte agitasjonsarbeidet opptas av hvert medlem.

"Alle kan delta i agitasjonen naar de bare vil og agitasjonen kan drives saavel i kjøkkenet som paa fabrikken. La ingen anledning gaa utbenyttet, men snak med naboer og naboersker om vort program og vore saker. Og paa foreningsmøterne maa vore programposter diskuteres, og diskuteres saa, at medlemmerne kan bli rustet til kampen og kunne forsvare vort partis program og opta diskusjonen med og søke at faa overbevist de som staar tvilsomme eller uforstaaende overfor vort parti og dets arbeide. Sørg at faa foredragsholdere ved møterne og faa alle bekjendte med. (...) gaa paa politiske foredrag (...) Naar man først har begyndt at høre foredrag og læse aviser, vil man finde at det er interessant (...) Og naar valgdagen kommer, maa alle ut og arbeide for at faa de sløve og likegyldige fram til valgurnene og stemme med vort parti, Arbeiderpartiet, hvis kandidater vi kjenner og har tiltro til og som vi vet vil arbeide for at faa vore saker fremmet i Stortinget til gavn for hele det arbeidende folk. Frem til valgurnene kvinder og mænd! La ingen sitte hjemme og vi kan være sikker paa et godt resultat av valget. Op til agitationen! Frem til valget den 21. oktober."

Kvindeforeningen avholdt også møte for medlemmene sine der Hortens arbeiderpartis stortingskandidat, snekker K.J.Knudsen, talte. Dette som et ledd i politisk skoloring av kvinnene i Horten. (12/10-1912)

Daggry oppfordret også leserne til å høre på Norges første kvinnelige professor, Kristine Bonnevie's foredrag i Menighedsforeningens lokale om kvinners stemmeplikt. (15/10-1912) Formannen i Diskusjonsforeningen, som på dette tidspunktet var fru Lorentzen, opplyste også til arbeideravisa at foredraget var helt upolitisk og bare ville gå ut på å oppfordre kvinnene til å delta i valget. Det var fri adgang for alle kvinner, og avisredaksjonen påpekte at det var en fornøyelse å høre på denne taleren. Diskusjonsforeningen forsøkte i 1912 å engasjere arbeiderkvinnene i Horten, og brukte Daggry som redskap i denne sammenhengen.

I en kort notis refererte Daggry om kvinnestemmerettssakens framgang i andre land, som Tyskland, Østerrike og også Kina. (17/10-1912) Seinere finner vi også en notis om stemmerettkvinnens feltmarsj fra London til Edinburgh. (24/10-1912)

19/10-1912 appellerte Daggry til kvinnene på første side i artikkelen "Arbeiderkvinder. Kast matfordyrerne ut av Stortinget!" Arbeiderkvinnene ble kalt til stemmerurnene "Ingen anden handling i eders samfundsliv er tilnærmelsesvis saa vigtig." Det ble agitert kraftig for sosialismens sak og for kvinnens ansvar for dens fremme:

"Kvinderne har i stor utstrækning ikke hittil forstaat sin magt. Titusener har lat magtmidlet - stemmeretten - unyttet, og andre titusener har i grænseløs uforstand git sin stemme til repræsentanter for en politik og en samfundsopfatning som er de smaa - økonomisk daarlig stillede - arbeiderhjem absolut fiendtlig." Arbeiderhustruene klagde over dyrtid og stigende priser på næringsmidler, men de så ikke sammenhengen mellom hvem som styrte og de økende prisene. "Hadde de det, saa vilde de ha kastet ut matfordyrerne av stortinget og boligfordyrerne av kommunestyret for længe siden." Kvinnene ble oppfordret til å sette seg inn i tolltariffen og kapitalsammenslutningene som utbyttet arbeiderklassen. Artikkelen ble avsluttet med en kraftig oppfordring til kvinnene om å stemme ved stortingsvalget: "Stem paa arbeiderpartiets - paa de smaa hjems repræsentanter!" Artikkelen var underskrevet av Arbeiderpartiets kvindeforbund. Daggry avsluttet sin valgpropaganda 2/11-1912 med en stor og iøynefallende annonse der menn og kvinner ble oppfordret til å møte fram og stemme på arbeiderpartiets kandidater, snekker Knudsen og smed Jensen.

Horten Arbeiderpartis organ, Daggry, var ikke svært opptatt av kvinnestemmeretten i 1913. Men den var inne på temaet 16 ganger igjennom årgangen 1913. 3) Den rapporterte om de engelske stemmerettskvinnenes kamp mot regjeringen, og den berettet om "en smuk rekord" som kvinner i et valgdistrikt i Buskerud satte, ved at kun 29 kvinner i dette valgsognet satt hjemme under siste valg. (13/2-1913)

I 1913 gikk Diskusjonsforeningen og Horten Arbeiderpartis Kvinneforening, som ble stiftet i 1909, sammen for å få opprettet den kommunal husmorskole i Horten. Dette samarbeidet beskrives i en førstesidesartikkel i Daggry. (27/2-1913) Thora Holm, Josefine Olsen, Karen Johansen og Julie Randers utgjorde komiteen. Kvinnene med ulike bakgrunn samarbeidet og fikk faktisk i stand en slik skole i byen allerede i august 1913.

I mars 1913 var Daggry vokst til et opplag på 1000 og representerte etter hvert en reell konkurranse for Gjengangeren. Men arbeideravisa appellerte til sine kvinner på en noe annen måte enn den borgerlige Gjengangeren gjorde. Arbeiderkvinnenes sosialistiske utgangspunkt og deres livssituasjon ga kvinnene i de to leire ulike ståsted. I en førstesidesartikkel kalt "Kvindens befrielse", ble uttalelser av Clara Zetkin presentert. (3/4-1913) Hun framhevet at kvinnene måtte danne egne fagforeninger innefor sitt fag og derigjennom framheve sin frigjørelse og forbedre sine økonomiske kår. Etter Clara Zetkins oppfatning var "bourgeoisiets kvinnebevegelse" ikke kvindens frigjørelse. Borgerkvinnene hadde kjønns politiske likestillethet som mål, for arbeiderkvinnene var politisk likestillethet bare et middel, et stadium, for en fullstendig frigjørelse.

I en notis kalt "Kvinderne" (17/4-1913) ble det pekt på at kvinnene ofte var mest begeistret over sosialismens ideer, bare de ble oppmerksomme på tankene og ideologien som lå bak. Men ikke alle kvinner var like forståelsesfulle overfor menn som ville delta i den faglige og politiske bevegelse. Daggry oppfordret kvinnene selv til heller å være med å spre arbeiderbevegelsens ideer sammen med mennene. 1. mai-toget i 1913 hadde hele 500 deltagere, det var det største antall deltagere noensinne i et 1.mai-tog i Horten. Og i spissen for toget gikk Arbeiderpartiets Kvinneforening under ny fane med "ganske stor deltagelse." (3/5-1913)

Hvordan refererte arbeideravisen i Horten sanksjonen av alminnelig kvinnestemmerett i 1913? I en notis i Daggrøy 3. mai 1913 ble det opplyst at konstitusjonskomiteen hadde innstillet på alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. Velgernes antall ville derved bli forhøyet med 225 000 kvinner. Avisen uttrykte ingen glede ved dette, men la vekt på at Christian Holtermann Knudsen ville framlegge forslag om at 21 år skulle være stemmerettsgrensen i stedet for 25 år.

7. juni 1913 trykte Daggrøy en førstesidesartikkel om kvinnes oppgaver i arbeiderbevegelsen. Kvinnene hadde store oppgaver som menn ikke kunne utføre, mente avisen. Det ble framhevet at man nå endelig var kommet bort fra den nedverdiggende stilling som kvinnene tidligere var satt i, ved at de var nektet menneskerettigheter og var avskåret fra å gi tilkjenne sine meninger ved valgene. "Nu, utviklingen førte med seg at kvinden blev tilkjendt - eller rettere tilkjendte sig selv - den ret som ethvert menneske burde eie ubeskaaret," skrev avisen. Det ble pekt på at arbeiderkvinnene var i en helt annen situasjon enn "overklassens kvinner" som kunne la det huslige arbeid bli utført av tjenere, og de hadde derved adgang til å følge med i tidens spørsmål. Da kvinnestemmeretten ble gjennomført, stod de langt mer rustet til å delta i det politiske arbeidet enn "underklassens kvinner". Arbeiderkvinnene måtte alene gjøre alt husarbeid og i mange tilfelle ha betalt arbeid i eller utenfor hjemmet.

Daggrøy skrev videre:

"Men tiden har vist at arbeiderkvindene med beundringsverdige iver og klarhet har utnyttet den stemmerett, som kanskje de kvinder, som har lættere for at sætte sig ind i tingene, ikke saa samstemmig satte pris paa."

I følge avisen ga arbeiderkvinnene seg tid til å tenke på de store samfunnsproblemer ved siden av sitt strev i hjemmet, og kvinnens deltagelse i valgene hadde ført til større politisk interesse fra de mannlige velgernes side. Kvinnens oppgave var å stå sammen med sine menn, sine brødre og klassefeller om de store felles linjene i sosialpolitikken. Men kvinnen hadde også spesielle områder hvor kvinnene særlig hadde interesser å ivareta, dette var skoleproblemer, og spørsmål om sykepleie, barne- og pleiehjem, alderdomsforsikring og tollpolitikk. Artikkelforfatteren – det er ingen undertegning etter artikkelen - påstår at kvinnens syn her var skarpere enn mannens. Vi finner her igjen tidens syn på kvinneoppgavene knyttet opp til særartsideologien - kvinnen skulle utvide sine oppgaver fra å gjelde omsorg og barnepass i hjemmet til å omfatte hele samfunnet, og tanken om komplementaritet mellom kjønnene er klar. Borgerkvinnene og kvinnene med et sosialistisk ståsted delte troen på kjønnenes ulike egenskaper og mente at dette ville komme til uttrykk ved fordeling av oppgaver også innenfor det politiske virkeområde.

Daggrøy oppfordret også den kvinnelige leserkare i Horten til å skolere seg ved å lese ledende artikler i arbeiderpressen heller enn føljetonger. Kvinnene burde samle seg i organisasjoner og øves opp til selvtenking og utvikle evnen til å uttrykke meninger og holdninger. Artikkelen oppfordret kvinnene til å handle hos de kjøpmennene som averterte i Daggrøy - enkelte kjøpmenn i Horten hadde nektet å avterte i Daggrøy for å straffe eller boikotte bladet. Artikkelen avsluttes med en stadfestelse av troen på særartsideologien og nytteverdien for samfunnet:

"Kvinden har store samfunnsoppgaver. Vi trenger kvindens rolige overveielser, hendes erfaringer og hendes varme hjerte til gjennomførelse av en række samfunnsreformer."

12. juni 1913 meddelte Daggrøy at stortinget nå enstemmig hadde vedtatt innstillingen om den alminnelige kvinnestemmeretten. Chr. H. Knudsens forslag ble forkastet. Ingen glede eller

lykkeønskninger ble uttrykt av avisredaksjonen over den nye reformen, men som vi så, anså avisen reformen som positiv ut fra en samfunnsnyttig tankegang tuftet på kvinnens særegne egenskaper.

I august startet Daggry sin valgagitasjon i forbindelse med kommunevalget, og kvinnene ble oppfordret til å stå sammen med sine klassefeller, mennene, for å gjøre det mulig også for de som arbeidet å kunne leve "nogenlunde sorgfrie med sig og sine." (16/8-1913)

I artikkelen "Kvinderne og kommunevalget" (11/9-1913) oppfordret avisen sine kvinnelige lesere til å stemme:

"Det stunder til valg i vore kommuner. Med vore gjældende stemmeretslove kaldes kvinderne i like sterk grad til utøvelse av sine sociale pligter som mændene. Intet skulde da være mere naturligt, end at de arbejdende kvinder, husmødrene og de selvstændigt arbejdende kvinder i erhvervslivet, vaaknet til forstaaelse av sine menneskerettigheder."

Kvinnene burde samle seg om Arbeiderpartiets program som tok vare på hjemmene, den oppvoksende slekt og den menneskelige rettferdighet.

I diverse utgaver av Daggry 1913, 20/9, 15/9, 4/10 og 9/10 finner vi en opplysende artikkel om hvem som har stemmerett. "Hvem har kommunal stemmerett?". Artikkelen tok for seg stemmerettsreglene i detalj og oppfordrer kvinner og menn til å sjekke manntallet. I en artikkel kalt "Landskvinderne og politikken" undertegnet "Kvinde" (11/10-1913) ble bygdekvinnens mange oppgaver omtalt. Nettopp fordi de hadde så mange huslige oppgaver, ble det pekt på riktigheten av at de fikk være med å bestemme hvordan barn og gamle burde tas vare på i samfunnet. Arbeiderpartiets program egnet seg best til å ta vare på disse aspektene.

På første side i Daggry 11. desember 1913 finner vi et opprop til kvinnene underskrevet "Kvinde":

"Valget foregaar lørdag, det synes maaske husmødrene er en uheldig dag, men gjør dere "lørdagsfærdige" om fredagen, saa blir lørdagen "halv fridag", som dere kan anvende til at gaa og stemme. Husk, at vore motstanderes kvinder møter op alle som en. Sit derfor ikke hjemme en eneste av dere, ti d i n stemme kan være avgjørende for, hvor mange repræsentanter arbeiderpartiet faar. Er det av en eller anden grund umulig for en kvinde at kunne møte, send da bud til mandtalskontoret i "Daggry", telefon 196, saa vil der bli ordnet med forfald eller skaffet nogen til at passe huset, mens dere gaar og stemmer. Kvinder, husk Eders pligt og Eders magt lørdag. Møt op og stem med a r b e i d e r p a r t i e t."

Ikke bare oppfordret avisen kvinnene til å stemme, det ble også ordnet med barnepass mens hun gikk og stemte. 11. desember og 13. desember 1913 tryktes en stor annonse med overskriften "Vælgere - kvinder og mænd". I annonsen ble velgerne oppfordret til å stemme på Arbeiderpartiet i Horten. Hortens arbeiderpartis avis, Daggry, gjorde sin del av arbeidet for å få kvinnene på banen ved valget. Ved informasjon, oppfordringer og politisk appell forsøkte avisredaksjonen å få kvinner - men også menn til å gi sin stemme til det sosialistiske alternativet.

Noter:

1) Daggry 1912: 15/8, 22/8, 18/8, 24/9, 19/10, 2/11, 17/9, 19/9, 12/10, 15/10, 17/10, 24/10

2) Christian Holtermann Knudsen (1845 – 1929) Politiker født i Bergen. Typograf. Utga bladet "Vort Arbeide" som i 1886 ble omdøpt til "Social-Demokraten". Tok sammen med Carl Jeppesen initiativet til dannelsen av Arbeiderpartiet i 1887. Mangeårig leder av partiet og også Stortingsrepresentant.

3) Daggry 1913: 7/6, 20/9, 15/9, 4/10, 9/10, 11/12, 11/12, 13/12, 13/12, 27/2, 3/4, 17/4, 3/5, 16/8, 11/9, 11/10

4. 5. Arbeiderkvinnene i Larvik. Arbeiderpartiets kvinneforbund forsøker å samarbeide med Larviks ledd av L.K.S.F.

Larviks Arbeiderparti ble dannet i 1903, og ganske snart ble det spørsmål om å danne en forening for kvinnene i partiet. 1) Den første kvinneforeningen ble dannet i april 1904. Da hadde Martha Thynæs, som da var formann i det nystiftede kvinneforbundet, vært i Larvik. Hun hadde tatt initiativ til dannelse av en kvinneforening. Foreningen som ble stiftet i 1904, fikk ikke særlig gjennomslagskraft, og den døde bort av seg selv. Men dette var den første kvinneforeningen i Vestfold Fylke. 2) Akkurat som Fredrikke Marie Qvam reiste rundt på foredragsturne for å agitere for kvinnestemmeretten og være pådriver for dannelser av lokale ledd av L.K.S.F., reiste Martha Thynæs rundt, agiterte for kvinnestemmerett og medvirket til dannelse av kvinneforeninger innenfor arbeiderbevegelsen.

I 1904 stilte Arbeiderpartiet i Larvik med to kvinner på lista. Den ene, Louise Engvoldsen, ble innvalgt i bystyret og satt i to perioder. Hun hadde 1901 blitt nominert av Venstre, og hadde skiftet politisk ståsted. En av foreningens oppgaver fra første stund av, var å samle inn penger til parti og valgarbeid. Men foreningen syslet ikke bare med å bedre økonomien for Arbeiderpartiet slik at menn kunne drive politikk - ennå mens kvinnene kjempet for en fullstendig kvinnestemmerettsreform, fikk de sin første kvinne i bystyret.3)

I valgåret 1909 var det god steming i Larvik Arbeiderparti. Statsborgerlig stemmerett etter census var gjennomført i 1907. Blant valgtalerne partiet hadde i 1909, var denne gangen også Martha Thynæs, og ved valget gjorde partiet stor framgang. Kort tid etter valget kom det forslag om å danne en kvinneforening, og denne ble stiftet 21. oktober 1909. Foreningen ble innmeldt i DNA i 1912.

Arbeiderpartiets Kvinneforbund tok i 1909 initiativ overfor Larviks ledd av L.K.S.F. i kampen for stemmeretten. Det var kommet inn en oppfordring om

"energisk agitation for kun at støtte de kandidaters valg til Stortinget som forpliget sig til at arbeide for lige politiske rettigheder for alle - kvinder som mænd."

Men dette var ikke kvinnene i Larviks ledd av L.K.S.F. enige i, antakelig var det en for radikal programerklæring for den borgerlige kvinnestemmerettsforeningen. Følgende resolusjon ble sendt kvinneforbundet:

"Larviks led af L.K.S.F. finder for tiden ikke at kunne slutte sig til det af Arbeiderpartiets kvindeforbund opstillede program som betingelse ved valg af storthingsmænd."

Kvinneforeningen i Larvik Arbeiderparti var en beskjeden forening, helt til 1916 holdt den sine møter på omgang i private hjem. I de første årene ble det holdt to møter i måneden. En viktig oppgave for foreningen var å samle inn penger til valgarbeidet og til partiet, og kvinnene sydde og strikket til dette formålet. I tillegg til Louise Engvoldsen har mange av foreningens medlemmer representert partiet i bystyret, blant annet Anna Andersen, Signy Larsen og Inga Larsen. Disse tre var også i perioder formenn i Kvinneforeningen.

Noter:

1) Hjertholm 1956 s. 155

2) A-kvinnene i Vestfold 1901 - 1976

3) ibid

4. 6. Larviks arbeideravis Nybrot - holdning til kvinnestemmeretten

Også Larvik fikk sin arbeideravis, i 1911 kom "Nybrot" for første gang ut. Avisen kom ut helt fram til 1943, da den gikk inn. Det var et sosialdemokratisk organ for Larvik og omegn, utgitt av Larviks arbeiderparti.

I 1911 var Nybrot ikke opptatt av kvinnestemmeretten i det hele tatt. Kun en artikkel tok for seg kvinnestemmerettsbevegelsen, artikkelen informerte om den sosialistiske bevegelsen i Amerika. (23/9-1911) De amerikanske sosialistene hadde lenge vært likegyldige i sin holdning overfor de kvinnelige sosialistene i USA. De hadde ikke vært opptatt av kvinnestemmeretten. Kvinnebevegelsen i USA var i stort mon av en borgerlig karakter. Mange kvinnelige sosialister ville gjerne vært med å arbeide for kvinnestemmeretten samtidig som de talte sosialismens sak. Men dette var vanskelig å kombinere, borgerkvinnene ønsket ikke at arbeiderkvinnene skulle tale sosialismens sak. Derfor var det nå foreslått at sosialistiske kvinner skulle danne sin egen stemmerettsforening.

I årgangen 1912 av Nybrot finner vi kvinnestemmeretten berørt 7 ganger. 1) Et inserat undertegnet "Arbeider" tok opp temaet "Kvinnerne og sosialdemokratiet".(16/3-1912) Innsenderen mente at kvinnene i arbeiderklassen hadde fått deltatt lite i kampen for en bedre tilværelse og at det var mennenes sin skyld. Kvinnenes eneste oppgave skulle være å passe hjem og barn og sørge for menns bekvemmeligheter. Arbeiderkvinnene hadde ikke blitt satt nok inn i sosialismens ideer og mål, men det ville være en stor gevinst for arbeiderbevegelsen om arbeiderkvinnene var like sosialt og politisk våkne som mennene. "Arbeider" kastet fram tanker:

"Er mon en aandelig vaaken og reflekterende kvinde daarligere husmor end en sløv og likegyldig? Neppel! En kvindes kræfter og dygtighed rækker ofte til mer end manges. Ihvertfald behøver hverken hjem eller barn at vanskjøttes fordi en hustru har interesse og forstaaelse for mandens anliggender. Slikt hører hjemme i vittighetspressen og paa kinomatografernes komiske villeder, men ikke i det virkelige liv."

Innsenderen mente at en kvinne som visste noe om hva som foregikk utenfor hjemmets fire vegger, heller ble en bedre oppdragerinne for sine barn. Han mente at det var på tide at kvinnenes stilling innen arbeidernes rekke ble endret. Han mente også at en ny bevissthet var i ferd med å vokse fram hos arbeiderpartiets kvinner, det vitnet de mange sosialdemokratiske kvinneforeninger om. Han avsluttet inseratet med en appell til arbeiderkvinnene:

"Arbeiderklassens kvinder bør derfor slutte sig til vort parti, til de socialdemokratiske kvindeforeninger, og gjennom deltagelse i møter, diskussioner m.m. samt ved med iver at studere bladene, sætte sig ind i socialismens ideer og arbeide for et bedre og lykkeligere samfund. Husk det gjælder den opvoksende slechts ved og vel."

Nybrot var opptatt av problemstillingen "kvinner og sosialisme", og i en artikkel kalt "Kvinnenes krav" (14/4-1912) ga avisen eksempler på sosialistiske kvinners stilling i ulike land. Kina ble nevnt som et eksempel på et land der kvinnene hadde fått sin rett godkjent til å delta i politiske valg. Den rapporterte også om arbeiderkvinnenes stilling i England, Sverige og Tyskland.

Ettersom stortingetsvalget nærmet seg høsten 1912, forsøkte Nybrot å mobilisere kvinnestemmer for Arbeiderpartiet i en artikkel kalt "Kvinnerne og stortingsvalget." (5/10-1912) Snart ville stortingsvalget komme, skrev avisen, og da var det viktig at ikke minst alle kvinnene rundt om i arbeiderhjemmene hadde gjort seg opp en selvstendig mening om hvilket parti og hvilken klasse de da ville gi sin støtte. Avisen gikk igjennom en del av de innvendinger de politiske motstanderne pleide å føre i marken mot Arbeiderpartiet. Det var

viktig at alle arbeiderkvinner leste nøye igjennom disse punktene og selv tenkte og forstod sitt ansvar. Nybrot tok opp kristendom og sosialisme, avholdssak, tollpolitikk, skolepolitikk og aldersomsorg og forsøkte å argumentere for at Arbeiderpartiet passet best for kvinnene nettopp på grunn av disse sakene. Avisen koblet komplementaritetstanken opp mot sosialisme, kvinnens egenskaper knyttet opp mot omsorg og rettferdighet var forenbart med viktige ideologiske elementer innenfor sosialismen.

I en ny artikkel noen dager seinere (12/10-1912) kom Nybrot igjen med en anmodning til arbeiderkvinnene om å velge riktig parti:

"Arbeiderkvinder kast matfordyrerne ut av stortinget! Arbeiderkvinder! Den 21de oktober kaldes alle dem av eder som (...) til valg av landets lovgivere og styreere for de kommende 3 aar. Ingen anden handling i eders samfundsliv er tilnærmelsesvis saa viktig.

"Nøyaktig den samme artikkelen fant vi i Daggrø i Horten 19/10-1912.

Noe seinere finner vi artikkelen "Kvinderne og omvalget." (30/10-1912) Også denne artikkelen forsøkte å mobilisere arbeiderkvinnene. Fra konservativt hold hadde det blitt fremholdt at kvinnenens plass var i hjemmet og at kvinnen ikke hadde noen interesser å ivareta utenfor dette. Samfunnsarbeid lå utenfor kvinnens virkeområde. Mange kvinner og menn hadde sett det som ukvinnelig og likefram synd at kvinnene skulle delta i behandlingen og avgjørelsen av samfunnsspørsmål. De påberopte seg støtte hos apostelen Paulus. Nybrot hevdet:

"Det nytter ikke at bruke hverken Paulus eller kristendommen for øvrigt mot kvindernes likeberettigelse med mændene i samfunnsarbeidet eller mot kvindernes frigjørelsesarbeide i sin almindelighet."

Skikk og sedvane hadde dype og seige røtter. Dessverre fantes det, hevdet avisen, fremdeles mange kvinner som mente at det var stridende både mot kristendom og sunn fornuft å la kvinnene få lik rett med mennene i avgjørelsen av samfunnets anliggende. Kvinnestemmeretten hadde endret på dette:

"Denne forældede tankegang er nu med kvindestemmeretten gennemførelse paa en ganske ettertrykkelig maate omstyrtet. Den gamle, nedarvede opfatning at kvindens virkefelt kun laa indefor hjemmets fire vægge, kan ikke længer opretholdes. Vi har sæt, hvorledes frigjørelsestankeerne paa saa mange omraader har banet sig vei og brudt ned gamle fordomme og traditioner. Som følge av stemmeretten foregaar der en stille revolution i kvindernes tænkemaate, idet deres virksomhedsomraade er utvidet, vil selvfølgelig plikten og ansvarsfølelsen vokse, efterhvert som de kommer til større forstaaelse av hvilke uhyre makt de har i stemmeseddelen sin. Ved at de kaldes til at delta i løsningen av de smaa og store samfundsspørsmaal, blir deres arbeide ikke bare husstel, matstel og barnestel, men ogsaa samfundsstel. Og de kommer de ogsaa til at tænke paa hvilket parti de skal gaa til."

Nybrot fant at sosialismen var eneste løsningen for arbeiderklassen, en arbeiderfamilie skulle være fri for næringsorger, og dette hadde arbeideren rett til fordi det var dem som utførte det nyttige arbeidet i samfunnet. Kvinnene hadde sterk interesse av at mannen fikk sin lønning øket, de var hjemmenes finansministere og visste hvor vanskelig det var å få midlene til å strekke til.

Nybrot sluttet artikkelen med en appell til kvinnene:

"Det er for arbeiderpartiets politik for hjemmenes politik, de tusind søstre maa ut for at kjæmpe, at alle som arbeider skal faa leve økonomisk betrygget. Det er et herligt missionsarbeide, kvinderne bør sætte sin ære i at fremme. Den 4de november ved omvalget er anledningen der!"

Nybrot brukte Katti Anker Møller som en "døråpner" mot kvinnene i artikkelen kalt "Fra en kvinde til kvinderne. Det forestaaende omvalg." (2/11-1912) Anker Møller tilhørte etter avisens syn en av de få blant overklassens kvinner som hadde tilegnet seg et fordomsfritt syn. Hun hadde rettet en henvendelse til kvinnene i Glemminge krets foran forrige valg, og Nybrot tillot seg å trykke hennes opprop som et "ord for dagen" også i Larvik:

"Stem med socialisterne ved omvalget! Kredsen kan tas hvis alle møter. La intet hensyn holde dig tilbake. Valget er viktigere end alle huslige gjøremaal den dag. Men stem da ogsaa der du bør, der du kan gjøre mest nytte. Stemmer du med socialisterne, da gjør du dit til at den næste generation vil kunne vokse og leve under lykkeligere forhold end du selv har gjort." 2)

Avisen informerte også om at formannskapet i Drammen skulle utpeke "3 gode menn" til å komme i betraktning ved valg på forlikskommisærer. Kvinderådet hadde sendt en henstilling om at en kvinne måtte bli tatt med blant de gode menn, men formannskapet tok ikke noe hensyn til dette. Derfor bestemte kvinnerådet i Drammen at kvinnene skulle gå til valg på en egen liste. (30711-1912)

Nybrot hadde stoff som berørte kvinnestemmeretten 14 ganger igjennom årganger 1913. 3) Avisen presenterte den kvinnelige borgermesteren, frøken Klara Monsen, som var valgt i staten Oregon i USA. Kvinnestemmeretten var oppsatt til folkeavstemning i statene Wisconsin og Michigan, men ble forkastet i begge. (29/1-1913) I et inserat kalt "Hvorfor kvinderne maa med" forsøkte R.G. å fastslå nødvendigheten av kvinnenes engasjement i den sosialistiske arbeiderbevegelse. (1/2-1913) Kvinnenes mistro mot mannens foreningsliv bunnet, mente innsenderen, i kvinnenes uvitenhet om arbeiderbevegelsens forskjellige virkefelt. Kvinnen i hjemmet burde få del i alt som opptok mannens tanker og arbeide for organisasjonen, og kvinnen ville bli forståelsesfull og interessert i å delta i arbeiderbevegelsen. R.G. hevdet at arbeiderbevegelsen trengte kvinnene:

"Og skal organisationens borg reises med kraft, da maa kvinderne med. Da duer det ikke, at arbeiderhustruen staar forstaaelsesløs likeoverfor den sociale kamps grundprincipper. Det er hun, som kan gi manden mot og tiltro, eller omvendt. "

Avisen ga et referat fra møte i Arbeiderpartiets kvinneforening hvor temaet hadde vært nødvendigheten av at kvinnene sluttet seg til organisasjonene. (15/3-1913)

På første side trykket Nybrot Fernanda Nissens artikkel i "Kvinden" om Klara Zetkins forslag om innstiftelsen av en egen demonstrasjonsdag for kvinner. (16/4-1913) Nissen var imidlertid ikke sikker på at de kvinner som hadde stemmerett i stat og kommune trengte en slik dag, det var mer naturlig at kvinnene var med mennene og demonstrerte 1. mai. Imidlertid så hun nytten av en egen kvinnedag der hvor kvinnene ennå ikke hadde fått stemmerett. Kvinnene i Norge hadde i flere år demonstrert for stemmerett, men etter hvert som flere trinn av reformen ble innført, var det vanskelig å få kvinnene til å stille opp i demonstrasjonstog. Det var naturlig at kvinnene gikk sammen med mennene under fanene 1. mai og demonstrerte for de stemmerettsløse medsøstre over hele verden på den måten.4)

Nybrot bragte også i samme nummer et intervju med Clara Zetkin kalt "Kvindens befrielse". Hun mente kvinnene hadde to midler til sin rådighet, de kunne danne fagforeninger og de kunne gå inn i det politiske partiets rekker og kjempe mot kapitalismen. Zetkin følte avstand til borgerskapets kvinner:

"Nei, bourgeoisiets kvindebevægelse er ikke kvindens frigjørelse. De har kjønns politiske likestillethet som maal. Det strækker ikke til for at frigjøre arbeiderkvinderne. For os er politisk likestillethet bare et middel

stadium for at naa til fullstendig frigjørelse. Og alene denne fullstendige frigjørelse kan gi proletarkvinderne anledning til at bli et "fullstendig" menneske."

Avisen refererte også fra stemmerettskongressen i Budapest hvor L.K.S.F. hadde sin representant, nemlig Gina Krog (30/4-1913) Det ble også referert fra Larviks kvinneverds møte hvor foreningen la opp strategi for å forsøke å skaffe penger til en heller slunken kasse. (7/6-1913) Nybrot refererte dessuten fra Stortingets vedtak om alminnelig stemmerett for kvinner. (14/7-1913) Avisen var opptatt av at vedtaket hadde vært enstemmig, og refererte også forslaget om at stemmerettsalderen burde senkes. De som stemte for dette forslaget, ble navngitte. Avisredaksjonen i Nybrot kom ikke med subjektive kommentarer i forhold til innførelsen av alminnelig stemmerett.

I forbindelse med kommunevalget høsten 1913, forsøkte avisen å appellere til Arbeiderpartiets kvinner om å bruke sin stemmerett:(10/9-1913)

"Kvinderne og kommunevalget. Det stunder til valg i vore kommuner. Med vore gjældende stemmetslove kalder kvinderne i like sterk grad til utøvelse av sine sociale pligter som mændene. Intet skulde da være mere naturlig end at de arbeidende kvinder, husmødrene og de selvstændige arbeidende i erhvervslivet, vaaknet til forstaaelse av sine menneskerettigheter."

Arbeiderpartiets program var hjemmenes, den oppvoksende slekts og den menneskelige rettferdighets program fremfor noe annet, mente avisen og appellerte til kvinnene:

"At gjøre livsveien lettere for barna, trygge de syke og gamle, gjøre utkommet lettere for arbeiderklassen og fjerne rusdrikken, skulde være en politisk fane, som burde samle alle arbeidets kvinder i vort land."

Avisen informerte om stemmerettskvinnene i England (8/10-1913) og ga nøyaktig informasjon om kvinnene som var valgt til domsmenn og lagrettemenn. (22/10-1913) Den publiserte også valglistene til de ulike partiene og resultatene av kommunevalget i Larvik. (22/11-1913)

Noter:

1) Nybrot 1912: 16/3, 13/4, 5/10, 12/10, 30/10, 2/11, 30/11

2) Katti Anker Møller (1868 – 1945) Opptatt av kvinnesak. Gjorde en stor innsats for utenomekteskapelige fødte barns arverett, opprettelsen av mødre hjem og proaganderte for fødselsbegrensning.

3) Nybrot 1913: 29/1, 1/2, 5/2, 12/3, 15/3, 16/4, 30/4, 30/4, 7/6, 14/7, 10/9, 8/10, 22/10, 22/11, 4/12

4) Clara Zetkin (1857 – 1933) Med i det tyske kommunistpartiet. Arbeidet mot militarisme og imperialismen. Med i Spartakistopprøret i Berlin.

4. 7. Arbeiderkvinnene i Sandefjord

I Sandefjord vokste det ganske hurtig fram en fagforenings- og politisk bevegelse fra 1900. Sentrum i Sandefjord ble dette året herjet av en kraftig brann, og det kom mange bygningsarbeidere til byen til gjenoppbyggingen. Disse var raske til å organisere seg. Deres 1.mai-demonstrasjon i 1901 var den første offisielle feiringen av 1. mai i Vestfold. Kvinnesak ble diskutert i Arbeidersamfunnet i Sandefjord, og kvinner møtte fram og deltok i denne diskusjonen. 1)

Kvinneforeningen ble først stiftet i 1913, det var en felles forening for Sandefjord og Sandar. Da holdt Martha Thynæs foredrag i Sandefjord, og foreningen ble stiftet 25. mai. Den startet med 13 medlemmer.2) Den første formannen var Ragna Kaupang 3) Men allerede i 1907 ble

Josefine Pettersen valgt inn i kommunestyret for Arbeiderpartiet, selv om partiet ikke hadde noen egen kvinneforening.

Sandefjord hadde ikke sin egen arbeideravis som Larvik, Tønsberg og Horten, men Vestfold Arbeiderblad, som ble trykket i Tønsberg, hadde sin leserskare også i Sandefjord. Den var et organ for arbeiderpartiene i Tønsberg, Sandefjord og omegn. Også Larviks avis Nybrott hadde stoff om Sandefjord.

Noter:

- 1) Finn Olstad 1995 s. 137
- 2) Sverre Hjertholm 1956 s. 33
- 3) A-kvinnene i Vestfold 1901 - 1976

4. 8. Arbeiderkvinnene i Tønsberg. Arbeiderforbundet skolerte kvinnene til samfunnsarbeid

I 1894 ble det dannet en privat diskusjonsklubb med navnet "Socialisten" i Tønsberg. Denne eksisterte bare et halv års tid og var ikke ment for kvinner. I 1902 ble Tønsberg arbeidersamfunn dannet. I utgangspunktet skulle det være upolitisk, men etter hvert dannet det seg politiske grupper, høyre, venstre og sosialister. 1)

Da partiavdelingen i Tønsberg var kommet godt i gang i 1908, var det naturlig at den skaffet kvinnene i partiet en egen organisasjon. Kvinneforeningen ble stiftet 6. juni 1910 med hjelp av partiets formann og sekretær og andre mannlige partifeller. 2) Det var en mann som ledet møtet, Anton Jenssen, og en mann som la fram forslag til lover, H. A. Gulbrandsen. Foreningen hadde til å begynne med 25 medlemmer. Det ble holdt møte hver 14. dag. Kvinnene sydde og samlet gjenstander til utlodning. Det var viktig å skaffe penger til partiets virksomhet, til valgarbeid og til Vestfold Arbeiderblad.

Punkt 1 i lovene som ble vedtatt på innstiftelsesmøtet lød: 3)

"Foreningens formål skal være at sprede opplysning blandt kvinnene for derved å bidra til utryddelse av alle fordomme og uretferdighet som setter kvinner i et annet samfundsmæssig forhold end mannen, samt at virke for kvinnens likestilling med mannen i borgerlige rettigheter i stat og kommune. Dette formål søkes nået ved avholdelse av foredrag, diskusjonsmøder m.m. for derved at søke vakt kvinnenens interesse for samfundsspørsmål."

Etter det første halvåret hadde foreningen holdt 14 medlemsmøter og arrangert valgforedrag for kvinner med Martha Thynæs som taler. Hun hadde hele 500 tilhørere, og var foreningens første kvinnelige foredragsholder. Foreningen var ivrig med i valgarbeidet. Høsten 1910 ble det på et møte 5. september foreslått at 4 medlemmer skulle innstilles på DNA's kommunevalgliste. Sekretæren, Inga Gulbrandsen, ble valgt inn i Tønsberg bystyre. Hun var også medlem av Tønsbergs ledd av L.K.S.F. Etter et år var medlemstallet økt til 40. Først holdt de møtene sine i Arbeidersamfunnets lokale, men måtte finne et større lokale etter hvert da dette ble for lite.

Medlemmene selv innledet ofte til diskusjon på møtene den første tiden. Ulike emner ble tatt opp, blant annet "Hvordan skal vor forening kunne virke til størst mulig nytte", og "Utredning om den kvinnelige statsborgerlige stemmerett." 4) Det at medlemmene innledet til diskusjon, var et ledd i den allmenne skolering av kvinnene til medborgerrollen. Foreningen ønsket å gi arbeiderkvinnene selvtillit og kunnskap om samfunnsarbeidet som ventet dem.

Noter:

1) Hjertholm1956 s. 35

2) ibid s. 160

3) Tønsberg arb. partis Kvinneforening. Beretning 1910 - 1955. Håndskrift. Arbeiderbevegelsens arkiv, Oslo

4) ibid

4. 9. Tønsbergs arbeideravis -Vestfold Arbeiderblad - holdning til kvinnestemmeretten

Fra 1909 fikk Tønsberg sitt arbeiderblad. Vestfold Arbeiderblad kom ut med et prøvenummer i juli 1909. Avisen var utgitt av Tønsberg Arbeiderparti, men hadde fra 1911 undertittelen: "Organ for Tønsberg og Sandefjord og omegn Arbeiderparti". Kvinnestemmeretten var en aktuell sak for denne avisen, fra juli og ut året 1909 finner omtale av kvinnestemmeretten 11 ganger. 1) I prøvenummeret juli 1909 ble Arbeiderpartiets valgprogram trykt, der blant annet alminnelig stemmerett for kvinner i stat og kommune stod oppført. I presentasjonen av alminnelig stemmerett for kvinner på valgprogrammet, ble det argumentert med at kvinnestemmeretten var nødvendig fordi det lå i den besittende klasses interesse at så få som mulig hadde stemmerett. (Vestfold Arbeiderblad 10/7-1909) Kvinnestemmerett etter census var en urettferdig ordning fordi et stort antall av arbeiderklassens kvinner derved forble uten stemmerett. Det var viktig å få endret dette så snart som mulig. Stemmeretten burde være lik for mann og kvinne, det var en uting for arbeiderklassens kvinner når stemmeretten for kvinner skulle grunnes på betalt skatt. Alle arbeiderkvinner som hadde stemmerett, ble oppfordret til å stemme med Arbeiderpartiet og derved hjelpe både seg selv og sine medsøstre, så de i framtiden ikke skulle behøve å tape sin stemmerett på grunn av uheldige økonomiske kår. Avisredaksjonen så kvinnestemmeretten i lys av klassekampen og arbeidet for et sosialistiske samfunn.

På første side i avisen ble kvinnene oppfordret til å bruke sin stemmerett i en artikkel kalt "Kvinderne og valget": (7/8-1909)

"Nu da endel av kvinderne har faat stemmeret, bør alle disse kvinder, som har faat den, ogsaa bruke den. Vi tænker da særlig paa arbeiderkvinderne. Riktignok har bare en ganske liten del av dem faat stemmeret - der er saamange tusen blandt dem som desværre ikke har faat den - men netop burde disse som har faat denne ret, bruke den. De burde bruke den for de andres skyld som er utestængt, de burde bruke den for sin egen skyld, for sin klasses skyld."

Avisen framholdt at det tidligere blant motstandere av kvinnestemmeretten hadde vært alminnelig mening at kvinnene burde holde seg til sitt hjem og ikke befatte seg med politikk. Nå var denne tenkemåten borte, hevdet avisredaksjonen. Kvinnene var gode nok til å bære byrdene, men det ble nektet dem å ha et ord med i det samfunnet de bar byrdene for, og det samfunnet de oppdro. Men nettopp fordi det var så mange av dem som ennå var utestengt, burde de vise dobbel interesse og sette seg inn i sakene. Det var arbeiderkvinnene som led under de urettferdige samfunnsforhold. Derfor burde de være de første til å reise seg. Men dessverre var ikke det tilfelle, det daglige mas og slit opptok deres interesse, og de fikk liten tid til å sette seg inn i spørsmålene.

Vestfold Arbeiderblad mente at det burde være en alminnelig regel at når det ble holdt politiske foredrag av Arbeiderpartiets talere, så måtte hver mann ta sin hustru med. Kvinnene var tynt representert på politiske møter blant arbeiderne. Det var også mye snakk om å danne kvinneforeninger, men avisen fant det vanskelig å danne slike, så lenge arbeiderkvinnene manglet forståelse for sine oppgaver som samfunnsborgere. Det var mennenes plikt å hjelpe kvinnene til å få syn for de store samfunnsoppgaver, som ventet på sin løsning. Var først

kvinnenes interesse vakt, da ville dannelsen av kvinneforeninger følge av seg selv. Avisen fant at det var svært viktig med kvinneforeninger, dannelsen av slike ville være et stort skritt framover i kampen for arbeiderklassens frigjørelse.

Martha Thynæs presenterte i samme nummer av Vestfold Arbeiderblad et nytt sosialistisk blad for norske kvinner som skulle utkomme fra september 1909. Man tenkte å vekke kvinnenes interesse for faglige og politiske spørsmål, da det ofte hadde vist seg at kvinnene hadde vanskelig for å følge med i dagspressen, enten på grunn av manglende interesse eller fordi de fant den for tung og ikke ga seg tid til å studere den så grundig som de burde. Mange fant også at politiske dagblad var for kostbare for dem, når så interessen var liten, så abonnerte de ikke på dem. I åpningsnummeret av Kvinneforbundets tidsskrift "Kvinden" i 1909 ble det framhevet at for KF ikke eksisterte noen "kvinnesak" i motsetning til "mannssak". Medlemmene av KF hadde som sosialdemokrater et mål: det var å kjempe for rettferdighet blant mennesker uansett kjønn eller "stand" 2)

Kvinnene ble oppfordret til å bruke sin stemme ved stortingsvalget:

"Kvinde! Bruk din stemme ved kommende stortingsvalg! Sit ikke hjemme og tænk det kan være likegyldig enten du stemmer eller ikke. Du har en vilje, gjør hvad du kan for at sætte den igjennem. Husk paa, at det beror ikke mindst paa kvinderne, hvad dette valg skal bringe vort land." (16/10-1909)

Vestfold Arbeiderblad trykte "Arbeidernes valgsang" (23/10-1909) hvor en av strofene omhandlet kvinnenes stemmerett:

"De kvinder som nys kun bar ansvarets vegt
for landets fremtid, vor voksende slægt,
men helt var negtet at si et ord
naar det gjaldt vore børn, deres fremtid i Nord -
nu har de saavidt faat sin stemmeret.
Men vet de sin pligt, da gjør de sin ret
mot de tusen søstre som findes spredt
for samfundsyрке i fabrik og hjem
og si sit ord for vort land og vort hjem
Frem da fra krokene
slut jer til togene!
Frem, fram, frem, frem, frem!
Frem ifra hytterne!
sikre som skytterne, stem, stem, stem!"

I samme nummer finner vi en annonse for valgmøte i Arbeiderforeningen. Blant annet ville Martha Thynæs komme for å holde politisk foredrag. Dette nummeret inneholdt også en henvendelse til kvinnene undertegnet X. Innlegget var et kraftig opprop til kvinnene om å stemme på Arbeiderpartiet ut fra sosialt ansvar og omsorg. Denne avisen inneholdt også et opprop til kvinner og menn om å stemme Arbeiderpartiet på grunn av partiets engasjement i likestilling mellom kjønnene. Nok en henvendelse til kvinnene i samme avis fremhevet kvinnene på Vestlandet. Høyre hadde gjort store anstrengelser for å få kvinnene til å stemme konservativt. De valgene som hadde vært på Vestlandet, hadde vist at de kvinnene som hadde deltatt i disse valg, hadde vist en politisk selvstendighet som det, i følge avisen, stod stor ære av:

"Kvinderne har stemt saaledes at enhver frygt for, at kvinderne ville la sig bruke som stemmekvæg for bakstrævet og derved sætte utviklingen tilbage, har vist sig ugrundet. Vestlandets kvinder har ved sin deltagelse i mandagens valg vist Norges andre kvinder veien til anerkjendelse og magt. Kvinder, følg deres eksempel!"

Vestfold Arbeiderblad fant det interessant at Anna Rogstad antakelig kom til å bli den første kvinnen på Stortinget og presenterte henne i en kort artikkel. (6/11-1909)

Imidlertid viste avisen i samme nummer forakt for hvordan høyrekvinnene i Tønsberg hadde drevet sin agitasjon før valget:

"Overklassefruer og ditto frøkner - virker. Den muldvarpvirksomhet der med stor øvelse, ihærdighet og frækhet er præstert av høires "husmænds" fruer og frøkner for at bringe reaksjonen seir i Tønsberg, er en av den art, at den burde lønnes med alle rettænkende menneskers foragt! Vi rækker ikke, heller ikke har vi til hensigt at gjengi alle de haarreisende skildringer fra denne agitasjon, utført paa syke, gamle og hjælpeløse personer, særlig kvinder. Kun skal her nævnes et tilfælde. En vort parti tilhørende frue hvis mand er tilsjøs, har sin gamle mor liggende syk og lidende. Hun var stemmeberettiget. Men datteren der selvsagt ikke var i tvil om at kunne faa morens stemme til fordel for hvad hun ansaa var ret og riktig i politiken, var dog saa beskeden overfor sin gamle syke mor, at hun ikke vilde nævne dette for hende engang. Kanske hun ogsaa resonerte at "gamla" har nu engang for lidet rede paa disse ting hun som ligger syk og lidende. Imidlertid var datteren gaat ut en trip i kvældingen, og kommen hjem erfarer hun, at etpar høire-damer hadde vært der, og oversnakket moren til at levere dem forfaldsanmeldelsen. Her var beskedenheten og skamfølelsen ikke herskende. Ikke engang gamle og syke kunde lates i fred. Vi skulde her anta alle er enig i at dette er ikke alene forkastelig men fordømmelig agitasjonsiver."

Tønsbergs Arbeiderpartis avis, Vestfold Arbeiderblad, var i sitt oppstartsår opptatt av den alminnelige stemmeretten for kvinner og av å mobilisere kvinnestemmer for Arbeiderpartiet. Men Vestfold Arbeiderblad fulgte også kvinnestemmerettsreformens framgang innenfor Stortinget i mai 1910. Gjennom årgangen finner vi at avisen berørte kvinnestemmeretten 11 ganger. 3) Avisen informerte ganske detaljert fra debatten om kvinnestemmeretten i konstitusjonskomiteen. (21/5-1910) Arctanders motstand mot reformen og hans redsel for sosialistenes stemmer ble kommentert. Flere av innleggene mot Arctander ble referert og de ti som stemte mot reformen ble navngitt.

Tønsberg hadde på dette tidspunktet ikke noen kvinneforening innenfor Arbeiderpartiet. Dette etterlyste Vestfold Arbeiderblad i en artikkel kalt "Arbeiderpartiets kvinder". (28/5-1910) Avisen skrev at det lenge hadde vært følt som et savn i byen at det ikke fantes noen organisasjon for arbeiderkvinnene. Det var mange interesser og meninger hos kvinnene, men de burde samles mot et felles mål. Arbeiderkvinnene trengte en organisasjon til vern om og arbeid for fremme av sine interesser. Kvinnestemmerettsreformene gjorde at det var enda sterkere behov for en organisasjon enn tidligere:

"Og nu da kvinderne for længe siden har faat indskrænket kommunal stemmeret og for en tid siden sit statsborgerlig saadan, men efter al sandsynlighed nu faar almindelig kommunal stemmeret, da blir det endnu mere end tidligere en dobbelt grund for kvinderne gennem organisation at gjøre sin indflydelse gjældende."

Det hadde lenge vært snakket om en kvinneforening i Tønsberg, men først nå hadde en del kvinner satt seg i bevegelse for å danne en slik. Antakelig ville en invitasjon til en slik forening komme snart:

"Dette er en rent foreløbig meddelelse, men naar saken er mere bearbejdet, skal der bli git nærmere underretning om tid og sted for møtets sammenkaldelse. Og da haaper vi, at alle kvinder, der er enig i arbeiderpartiets program og politik, vil møte talrig frem og melde sig ind i foreningen."

I en førstesidesartikkel refererte Vestfold Arbeiderblad fra debatten om kvinnestemmeretten i Lagtinget. (4/6-1910) De som stemte mot, ble igjen navngitt i avisen. I samme nummer kommenterte avisredaksjonen innførelsen av den alminnelige kommunale stemmerett for kvinner. Avisen viste til urettferdigheten i systemet med den kommunale kvinnestemmerett etter census. Men avisredaksjonen var ikke fornøyd med denne reformen:

"Men der er endnu en urettens rest igjen paa dette omraadet - ved stortingsvalgene er kvindernes stemmeret ikke almindelig."

Avisen mente det ikke ville gå lang tid før den alminnelige stemmerett for kvinner ved stortingsvalg også var innført, høyst et stortingsvalg til. Da ville Norge tre inn i rekken av de land som hadde det mest utpregede demokratiske styresett i verden. Det ville nok herske ulike mangler og urettferdigheter ved stemmeordningen, f.eks. det at selv om en mann eller kvinne - kanskje helt uforskyldt - ville komme til å nyte fattigunderstøttelse, så ville stemmeretten bli tapt:

"En kvinde eller mand, som kanskje hele sit liv har slept og slit for at gjøre ret for sig selv, og kanskje netop har saa lidt at klare sig med i sin gamle alder, fordi han eller hun har hjulpet andre, disse vil miste sin stemmeret."

Det ville også være en mangel ved den alminnelige stemmerett at man først ville få den, når man var 25 år. Etter avisens mening var 21 års-grense mer passelig. Ungdom var myndige ved 21 år, og burde derfor også få stemme. Men dette ville lett la seg ordne, mente avisen, og da ville Norge komme i en særstilling i Europa:

"Og dermed tar Norge faktisk førerstillingen blandt alle land i Europa. Norge er da kommet derhen, at det har bedst mulige betingelser for at bli et vikelig fædreland for alle sine borgere. Vel er det saa, at Norge ikke er det eneste land i Europa, som har en noksaa fuldkommen demokratisk forfatning. Grækenland, Finland og Schweiz er omtrent like langt kommen. Men det er jo ikke bare forfatningnen det kommer an paa, det er jo ogsaa de forhold, som hersker i vedkommende land."

Vestfold Arbeiderblad så på stemmerettsutvidelse for kvinnene som en stor seier for arbeiderklassen. Avisen trodde også at en utvidelse av den statsborgerlige stemmeretten til alminnelig straks ville komme. Til og med Høyre ville antakelig sette den opp som programpost. Avisen oppfordret arbeiderkvinnene til å engasjere seg nå som de hadde fått stemmeretten:

"Og nu da alle kvinder uten hensyn til skattebetaling har faat kommunal stemmeret, vil vi paa det kraftigste opfordre alle arbeiderkvinder i Tønsberg by og de øvrige byer og landdistrikter i Vestfold at engasjere sig. De maa være klar over sine pligter og sit ansvar som statsborger."

Avisen anmodet også kvinnene om å melde seg inn i den nye arbeiderforeningen som var under dannelse:

"Til arbeiderkvinder i Tønsberg vil vi atter si: Meld eder ind i den under oprettelse værende arbeiderpartiets kvindeforening. Dette vil være særlig paakrævet nu, foran de forestaaende kommunevalg. Men en kvindeforening har ogsaa hundre andre opgaver at vareta end de, der melder sig foran et valg. Det er ved organisasjon saavel kvinderne som de mandlige samfundsborgere kan være med at sætte sit præg paa vort samfundsliv. Derfor er vor første og viktigste opfordring til dem som til alle, der er arbeiderklassens kaar undergit: Organiser eder!"

Etter sanksjoneringen av kvinnestemmeretten trykket Vestfold Arbeiderblad en artikkel om den nye reformen: "Kvindestemmeretten sanktionert". (11/6-1910) Handelsminister Arctander ønsket å gå ut av regjeringen, skrev avisen, og denne søknaden hadde blitt akseptert. Arctanders avskjedssøknad ble trykket i avisen. Avisen informerte om stemmerettsregler og stemmerutiner spesielt for de nye stemmerettsinnehaverne. (1/10-1910)

Ulike kvinner som stod fram med sine politiske budskap, ble kommenterte på forskjellige sett av avisredaksjonen. Betzy Kjelsberg hadde holdt foredrag i Bergen og oppfordret kvinnelige arbeidere til å organisere seg for å ivareta sine interesser. (24/9-1910) Dette ble hun bebreidet

for i arbeidsgiverforeningens meddelelsesblad, noe avisen fant ytterst krenkende. I avisen finner vi også en annonse for den nystartede Tønsberg Arbeiderpartis Kvinneforening. (18/11-1910) Martha Thynæs ville holde foredrag om kvinnene og kommunevalget. Etter foredraget hadde Vestfold Arbeiderblad et langt referat fra møtet og Thynæs sitt foredrag. (25/11-1910) Det var godt besøkt, og hele 500 kvinner og menn var mødt fram for å høre henne tale. Thynæs minnet om at det i 1901 hadde blitt spådd at kvinnene ikke ville benytte seg av stemmeretten sin. Men ved siste stortingsvalg hadde en rekke kvinner stemt, særlig Arbeiderpartiets kvinner. Hun oppfordret kvinnene i Tønsberg til å bruke sin stemmerett ved valget:

"Valgets utfald vil for en stor del hvile paa kvindernes deltagelse; la os ikke gjøre Arctanders ord til skamme naar han som argument mot almindelig kvindestemmeret uttalte, at den vil komme arbeiderpartiet tilgode. Det er stadig blit sagt, at kvinderne bør holde sig til hjemmet, men hvad er kommunen? Jo, det er vort alles felles hjem, og her har vi kvinder vor plads likesaavel som mænderne."

Thynæs hadde, i følge avisen, vist gjennom en klar framstilling at kvinner og menn hadde akkurat de samme interessene. Hun trodde ikke lenger på overklassekvinnenes medfølelesutbrudd. Skulle arbeidernes sak bli tatt hensyn til, måtte kvinner og menn stå sammen om kravene og ingen måtte stå og se på. Hun kom til slutt med en appell til Tønsbergkvinnene:

"Tilslut rettede fru en kraftig appel til kvinderne om at slutte sig sterkt til arbeiderpartiets kvindeforening og at virke for arbeiderne kan sætte dobbelt saa mange repræsentanter ind i bystyret som de har gjort regning paa. Vi kan hvad vi vil i denne sal, og la os nu lægge ut for alvor!"

Vestfold Arbeiderblad oppfordret Tønsbergs menn og kvinner til å stemme med Tønsberg Arbeiderparti:

"Valgets dag er ansvarets dag! Til de stemmeberettigede kvinder og mænd i Tønsberg Mandag 5. december gaar atter Tønsbergs indvaanere til valg - arbeiderne for første gang samlet om en socialdemokratisk liste til kommunevalget." (2/12-1910)

Tønsberg hadde i 1910 4 forskjellige aviser med hvert sitt politiske standpunkt. De hadde alle sin oppfatning av kvinnestemmeretten som de så i lys av sitt politiske ståsted. Tønsbergs Blad, det konservative organ, godtok alminnelig stemmerett for kvinner ved kommunevalg, men mente det var for tidlig å innføre alminnelig stemmerett for kvinner ved statsborgerlige valg. Det burde gå skrittvis for seg slik det hadde foregått for menn, og man burde høste mer erfaring før man gikk til et slik stort skritt som alminnelig statsborgerlig kvinnestemmerett var. Tønsbergeren, Venstreavisen, var av rettferdighetshensyn ivrig etter å innføre alminnelig stemmerett for kvinner også ved statsborgerlige valg. Vestfold Arbeiderblad, den sosialistiske lokalavisen i Tønsberg, fulgte Tønsbergerens syn, men oppfordret kvinner og menn om å stå sammen i kampen for et sosialistisk samfunn. Færder, avholdsfolket i Tønsberg sin avis, forsvarte alminnelig kommunal stemmerett for kvinner ut fra den oppfatning at kvinner ville stemme for en restriktiv alkoholpolitikk.

Vestfold Arbeiderblad viste større interesse for kvinnenenes sak i 1912 enn avholdsavisen i Tønsberg gjorde. Avisen hadde i løpet av årgangen 9 ganger stoff som berørte kvinnestemmeretten. 4) Vestfold Arbeiderblad informerte om kvinners adgang til embeter (23/1-1912), om Kvinneforbundets årsmøte (16/4-1912) og om et møte holdt i Drammens kvinneråd om kvinner som stortingskandidater. (2/7-1912) Det var møtt fram 65 kvinner fra forskjellige partier, skrev avisen. Formannen hadde i følge avisen kommet med et utfall mot sosialdemokratene, det var hennes måte å være nøytral på. Det var ingen stemning for å stille

egen kvinneliste, kvinnene måtte gjøre seg gjeldende innenfor de ulike partiene, og en resolusjon ble gjort til partiene om å stille opp kvinner som stortingskandidater eller vararepresentanter. Men Arbeiderpartiets kvinner ville ikke være med på dette:

"De av arbeiderpartiets kvinder som var tilstede erklærte at de ikke vilde være med at stemme over denne resolutionen, da partiet allerede var kommet saa langt med forberedelsene i anledning av nominasjonen uten hensyn til særkrav og særrettigheder inden forskjellige grupper. Vi har et hensyn at ta. Hensynet til programmet og arbeiderklassen."

På første side trykte avisen Arbeiderpartiets valgprogram. (23/8-1912) Utvidelsen av stemmeretten var post nummer 1. Arbeiderpartiet mente alle fattigunderstøttede menn burde ha stemmerett, likeledes alle kvinner. Disse innskrenkningene gikk ut over folk av arbeiderklassen og tjente samfunnets overklasse som en konservativ garanti for dens interesse. Vestfold Arbeiderblad fant at dette var en kolossal urettferdighet. Når det gjaldt kvinnenes alminnelige statsborgerlige stemmerett argumenterte avisen for denne:

"At skattegrænser skal være bestemmende for kvindernes stemmeret, er simpelthen meningsløst. Ti kan en kvinde greie sig med en fortjeneste som ligger under 300 kroner paa landet eller 400 kroner i by, saa har vedkommende utvist et finans-kunststykke, som sist av alt bør premieres med berøvelse av borgerlige rettigheder. Vi har dessuten vært vitne til slike urimeligheter, at en ugift kvinde med uregelmessige egne indtægter paa grund av at hun maa være hjemme og pleie sin syge far, berøves stemmeretten. Skulde hendes egen indtægt og hendes opofrende arbeide gjennom flere aar for sin syge far, været kapitalisert, gik det selvsagt langt over 400 kroner, men, som rimelig var, hadde ligningskommisjonen funnet ikke at burde ilægge hende nogen skat, altsaa ikke opført hende blant de skattebetalende og følgen derav var – at hun ingen stemmer hadde. Og med tusener andre veltjente kvinder er det paa samme vis. Endring i denne yderst uretfærdig og meningsløse idskrækning i kvindernes stemmeret, hører med til arbeiderpartiets første opgaver paa stortinget."

I en førstesides artikkel refererte Vestfold Arbeiderblad et foredrag av P. O. Løkken i Totalen 8. september 1912 om stemmeretten. (13/9-1912) Han gjorde blant annet rede for hvilke mangler han mente stemmerettsordningen i Norge hadde, og trakk fram den manglende stemmerett hos fattigunderstøttede menn og hos kvinner som ikke hadde høy nok inntekt. Disse to gruppene ville den sosialdemokratiske stortingsgruppe arbeide for å gi stemmerett.

På første side tok Vestfold Arbeiderblad opp engasjementet hos Arbeiderpartiets kvinner i forbindelse med valget i en artikkel kalt "Kvinnene og valget." (20/9-1912) Det ville ved valget den 21. oktober vise seg om kvinnene og mennene i Arbeiderpartiet hadde utført et bra agitasjonsarbeid, skrev avisen. Det var nødvendig at agitasjonsarbeidet ble opptatt i alle kvinneforeningene, alle kunne være med, og agitasjonen kunne drives så vel i kjøkkenet som på fabrikken. Kvinnene måtte snakke med alle, naboer og kjente, om Arbeiderpartiets program. Kvinnene måtte skaffe foredragsholdere til møtene sine, bare kvinnene møtte fram og begynte å høre på politiske foredrag og begynte å lese aviser, ville de finne politikk interessant. Avisen oppfordret kvinnene til å delta i "husagitasjonen" og dele ut partiets aviser og brosjyrer før valget. Og når valgdagen kom, måtte alle trå til for å få de sløve og likegyldige frem til valgurnen. Artikkelen ble avsluttet med en oppfordring: "Op til agitasjon! Frem til valget den 21. Oktober!"

Arbeiderpartiets Kvinneforbund hadde også en appell til arbeiderkvinnene for å få dem til å bruke sin stemmerett. Appellen ble trykt på første side i Vestfold Arbeiderblad. (11/10-1912) Vi fant samme appell i Daggry og Nybrott:

"Arbeiderkvinder. Kast matfordyrerne ut av stortinget! Arbeiderkvinder! Den 21de oktober kaldes alle dem av eder som har stemmeret, frem til valg av landets lovgivere og styrere for de kommende 3 aar. Ingen anden handling i eders samfundsliv er tilnærmelsesvis saa viktig."

Også Vestfold Arbeiderblad, som Nybrott i Larvik, tok inn Katty Anker Møller opprop for å få kvinnene til å stemme med sosialistene. (1/11-1912) Også kvinnene i Tønsberg burde lese denne "overklassekvinnens" fordomsfrie "ord for dagen". Hun oppfordret alle kvinner til å stemme med sosialistene slik at den neste generasjon ville kunne vokse og leve under lykkelige forhold.

Arbeiderpartiets Kvinneforbunds formann, fru Martha Thynæs, kom igjen til Tønsberg for å holde appell og politisk foredrag, og Vestfold Arbeiderparti karakteriserte henne som en saklig, grundig og veltalende kvinne som talte arbeiderkvinnenes interesser i politikken. Avisen oppfordret partifeller til å sørge for at særlig kvinnene møtte fram til dette møtet.

"Arbeiderkvinde" oppfordret også Tønsbergskvinnene til å stemme med Arbeiderpartiet i et inserat kalt "Kvinder i Tønsberg!". Inseratet ble trykket på første side. (3/11-1912)

Innsenderen pekte på at kvinnene ofte hadde blitt beskrevet og besunget og at dikterne gjerne tok sine motiver fra arbeiderfamilier. I arbeiderhjemmet var kvinnen hovedpersonen, hun ble stadig knuget av det økonomiske trykket for hun var økonomien i familien. "Arbeiderkvinde" undret seg på om kvinnene hadde tenkt over at de personlig kunne være med på å bestemme hvordan styret av samfunnet skulle være. Hun kom med en sterk oppfordring til alle kvinnene om å stemme på Arbeiderpartiets representanter fra Tønsberg.

Vestfold Arbeiderblad argumenterte i 1912 for alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner og også for menn, ut fra rettferdighetshensynet og fordi det var arbeiderklassens kvinner og menn denne urettferdigheten gikk ut over. Avisen forsøkte også å bevisstgjøre både de mannlige og de kvinnelige leserne om viktigheten av at alle som hadde stemmerett, brukte den og at de brukte den til fordel for Arbeiderpartiet og en sosialistisk samfunnsordning.

Vestfold Arbeiderblad hadde 18 ganger gjennom årgangen 1913 stoff som berørte kvinnestemmeretten direkte eller indirekte. 5) I en annonse fra Tønsbergs Arbeiderpartis kvinneforening ble det reklamert for en fest foreningen skulle ha i anledning ny fane. (22/4-1913) Vi finner også et referat fra arbeiderkvinnens årsfest. (9/9-1913) Avisen informerte om vedtaket av kvinnestemmerettsreformen i juni 1913: "Alm stemmeret for kvinder vedtatt enstemmig!" (13/7-1913) Artikkelen var nøytral i sin form, og navnga de som stemte for senkelse av stemmeretsalderen.

I en førstesides artikkel kalt "Kvinderne og socialismen" (8/7-1913) forsøkte avisen å mobilisere kvinnestemmer i forbindelse med kommunevalget for Arbeiderpartiet:

"Landets kvinder har nu samme ret som mænderne med hensyn til stemmeret. Omkring 225 000 nye vælgere fik vi ved den enstemmige beslutning for kort tid siden i stortinget om utvidelse av stemmeretten. Fra nu av vil ogsaa landets kvinder faa si sin mening om landets styre og stel paa like fot med landets stemmeberettigede mænd. Da gjælder det ogsaa for kvinderne at de sætter sig ned og reviderer sine anskuelser om samfundstilstandene og spør sig selv: Hvilket parti skal jeg slutte mig til? Og hvor er det parti hvis program falder sammen med det, jeg selv tror er rett og rigtig? Vi tror ikke mange av de rettænkende og varmtfølende vil være længe om valget."

Avisen appellerte til kvinnenes engasjement i forhold til det som var urett og usselt. Ingen kvinne ville kunne stemme med de borgerlige partiene dersom de brydde seg om dem som levde i fattigdom og nød. Men også i nærmiljøet var det mye som var skakt og skjevt og burde rettes på, derfor måtte kvinnene sette seg inn i sammenhengene i det sosiale liv. Derfor oppfordret avisen de klassebevisste arbeiderkvinnene til å ta opp et intenst arbeid for å gjøre sine medsøstre oppmerksom på dette. Nestekjærligheten måtte vekkes i kvinnene, og de ville stemme sosialistisk.

En ny førstesides artikkel kalt "Kvinderne og kommunevalget" forsøkte også å sikre kvinnestemmer til Arbeiderpartiet i Tønsberg. (13/9-1913) Kvinnene ble nå kallet i like sterk grad som mennene til utøvelse av sine sosiale plikter på grunn av den nye stemmerettsreformen. Derfor måtte alle kvinner nå våkne til forståelse av sine menneskerettigheter. Arbeiderpartiets program var hjemmenes og den menneskelige rettferdighets program mer enn noen annet:

"At gjøre livsveien lettere for barna, trygge de syke og gamle, gjøre utkommet lettere for arbeiderklassen og fjerne rusdrikken, skulde være en politisk fane som burdet samle alle arbeidets kvinder i vort land!"

I fem numre av avisen finner vi samme informerende artikkel om hvem som nå hadde stemmerett ved kommunevalget. 6) I en ny appell til kvinnene roste avisen kvinnenes innsats i samfunnsarbeidet (20/11-1913):

"Kvinderne har nu opnaad fuld medbestemmelsesret i offentlige anliggender. Og i glædelig stor utstrækning tar kvinderne del i organisasjons- og agitasjonsarbeidet. Ved at studere arbeiderpartiets program og ved at læse arbeidernes aviser vil kvinderne let indse at de har en stor opgave i samfundslivet. Og de vil bli med os i arbeidet for socialismen - for et lykkeligere samfund."

Valglistene for alle partiene ble offentliggjort i avisen, (22/11-1913) og redaksjonen oppfordret igjen leserne på første side til å stemme sosialistisk:

"Er du arbeidsmand eller arbejdskvinde saa pligter du at benytte din stemmeret slik at du bidrar til at løfte dig selv og dine klassefæller op til mer uavhengighet og lysere kaar. Du har ikke moralsk ret til at holde dig selv og kameraterne nede i større trældom end den økonomiske klasseforskjel medfører. Og den økonomiske klasseforskjel maa du ogsaa virke for at faa fjernet. Derfor møter du frem paa valgets dag og stemmer med arbeiderpartiet!" (27/11-1913)

Det nye bystyret og det nye formannskapet ble offentliggjort i avisen. (4/12 og 23/12-1913) 3 kvinner fra Arbeiderpartiet var blitt varamann til bystyret.

Noter:

- 1) Vestfold Arbeiderblad 1909: 10/7, 7/8, 7/8, 16/10, 23/10, 23/10, 23/10, 23/10, 6/11, 6/11
- 2) Kvinden 1/9 1909 i Blom og Hagemann 1977 s. 76
- 3) Vestfold Arbeiderblad 1910: 21/5, 28/5, 4/6, 4/6, 11/6, 24/9, 1/10, 18/11, 25/11, 2/12, 9/12
- 4) Vestfold Arbeiderblad 1912: 23/1, 16/4, 2/7, 23/8, 13/9, 20/9, 11/10, 1/11, 3/11
- 5) Vestfold Arbeiderblad 1913: 22/4, 13/7, 8/7, 9/9, 13/9, 25/9, 23/9, 14/10, 25/11, 27/11, 16/10, 18/11, 20/11, 22/11, 17/11, 4/12, 16/12, 23/12
- 6) ibid 25/9, 23/9, 14/10, 25/11 og 27/11 -1913

4. 10. Arbeiderkvinnene i Holmestrand og Sande

Kvinneforeningen i Holmestrand ble først stiftet 5. oktober 1922 etter initiativ av brannmester Anders Kristensen. 1) Arbeiderkvinnene i Holmestrand arbeidet derfor aldri gjennom sin forening for kvinnestemmeretten, men foreningen var aktivt med på å skaffe penger til valgarbeidet. Den første formannen var Louise Nilsen, og hun var formann gjennom 23 år. Det fantes heller ikke noe sosialistiske alternativ på avisfronten i Holmestrand i den perioden jeg behandler.

Sande kvinneforening ble startet 7. mars 1906. 2) Den første formannen var Olga Johansen. Hun ble også innvalgt i kommunestyret i 1910. Kvinneforeningen opprettholdt hele tiden sitt medlemskap i DNA, også under splittelsen i 20-åra. En ny forening ble dannet i 1921, og Hjertholm bemerker:

"På et lite sted har en kvinneforening ikke så stort vingeslag. Dens største oppgave ble å fremme samholdet i arbeiderbevegelsen på den måten som bare kvinnene kan."3)

Noter:

1) Hjertholm 1956 s. 168

2) A-kvinnene i Vestfold 1901 - 1976

3) Hjertholm 1956 s. 168

4. 11. Oppsummering

Etter som arbeiderbevegelsen konsoliderte seg og økte sin tilslutning også i Vestfold, økte behovet for egne sosialistiske lokalaviser. I Larvik ble bladet Arbeideren gitt ut av Larviks Arbeiderparti i 1910. Det ble med denne årgangen, og det har ikke lyktes meg å få tak i bladet. Fra 1911 kom så avisen Nybrot ut. Det var et sosialdemokratisk organ for Larvik og Sandefjord, utgitt av Larviks Arbeiderparti ved en komite. Avisen fortsatte å komme ut fram til 1943, og redaktør fra 1911 fram til 1913 var Oscar Andersen. C. Arnessøn Granholm overtok etter ham.1)

Tønsberg var den Vestfoldbyen som fikk den første arbeideravisen. Vestfold Arbeiderblad startet opp i 1909 og kom ut fram til 1925. Avisen ble utgitt av en komite.2) Også Horten fikk sitt sosialistiske alternativ, fra 1912 kom avisen Daggrøy ut. Sandefjord og Holmestrand hadde i denne perioden ikke noen arbeideravis.

Arbeideravisene i Vestfold var for alminnelig stemmerett for kvinner, men de argumenterte ikke grundig for dette. Det har nærmest vært en selvfølge for avisene, det har vært et rettferdighetskrav at også arbeiderklassens kvinner skulle få bruke sin stemmerett. Likevel var det nok ikke spesifikt kvinnenes stemmerett avisene var opptatt av å bruke spalteplass på - det var heller arbeiderbevegelsens generelle politiske krav og verdisyn.

Arbeiderforeninger for kvinner ble etter hvert også dannet i alle Vestfoldbyene, i Larvik allerede i 1904, denne døde hen og ny forening ble dannet i 1909. I Sande ble kvinneforening dannet i 1906, i Horten i 1909, i Tønsberg i 1910, i Sandefjord i 1913 og i Holmestrand i 1922. Disse arbeidet med skolering av kvinner til samfunnsrollen, og de nominerte kvinner til politisk arbeid. Arbeiderkvinnene var imidlertid også opptatt av å støtte mennene i deres kamp for et sosialistisk samfunn. Som Fredrikke Marie Qvam og Gina Krog gjorde, reiste også Martha Thynæs på "foredragsturne" i Vestfold for å verve kvinner til Arbeiderpartiet og for å legge grunnlag for dannelse av arbeiderforeninger i de ulike byene.

Noter:

1) Norske aviser 1763 - 1969. Red Tom Arbo Høeg

2) ibid

Del 5 Kvinner og stemmerett i Vestfold

5. 1. Lokalavisene i Vestfold sitt syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913

Mitt empiriske materiale viser at lokalavisene i Vestfold i høyest grad var med på å endre holdninger til kvinnenes samfunnsrolle i perioden 1890 – 1913. Avisene var informasjonskanalene i forhold til det som skjedde rikspolitisk knyttet til Storting og

regjering. De informerte om kvinnestemmeretten, trykte inserater som var innlegg i samfunnsdebatten, og de argumenterte i forholdet til kvinnestemmerettsdebatten. Mange av inseratene var anonyme, avisene gikk inn i rollen som aktører i den offentlige samtalen om kvinnestemmeretten, men de tok også i stor grad vare på anonymitetsprinsippet. Dermed åpnet de for at den menige mann og kvinne i Vestfold kunne få ytre sin mening i denne diskursen. Avisene fungerte både som levrاندører av informasjon som bevisstgjorde og opplyste leserkretsen i Vestfold, men også som aktører i et arbeid for å endre holdninger hos allmennheten.

Redaktørene har hatt ulike holdninger til redigeringsprinsippet og sin egen rolle som ansvarshavende informasjonslevrاندører. Innimellom har liberale redaktører gitt spalteplass til inserater som har stått for holdninger som avisens eiere ikke har kunnet godta. Dette så vi da Olav Berge i Gjengangeren trolig representerte en for liberal holdning i forhold til ytringsfriheten i avisen og kom i konflikt med eieren, Margarethe Steenberg. Likevel må vi kunne si at lokalpressen i Vestfold i perioden 1890 til 1913 var en maktfaktor som påvirket den offentlige meningsdannelse. Det var en politisk presse i Vestfold i denne perioden som vinklet framstillingen og informasjonen ut fra sitt politiske ståsted, og andre medier fantes praktisk talt ikke. Lokalavisene *var* den offentlige samtale, og også Sandefjords Blad som tiet i hjel kvinnestemmeretten i Sandefjord i flere år, bedrev en maktutfoldelse ved dette. Den bestemte at kvinnestemmeretten ikke skulle settes på agendaen i Sandefjord. Bortsett fra et par kvinnelige aviseiere og en kvinnelig redaktør som i perioder redigerte Østlandsposten, var lokalavisuniverset i Vestfold en mannsbastion, menn skrev, redigerte og kontrollerte informasjonen som lokalsamfunnene møtte.

Hvis vi sammenlikner de konservative avisene i Vestfold i perioden 1890 til 1913, finner vi en rekke sammenfallende elementer hos disse avisene. Ingen av de konservative avisene i Vestfold var særlig opptatt av kvinnestemmeretten i 1890. Den var i stor grad et ikke-tema, det var kun Gjengangeren og Holmestrandsposten som argumenterte mot kvinnestemmeretten. Argumentasjonen var knyttet til konservativ kjønnsrolleideologi, og til troen på mannens og kvinnens spesifikke egenskaper og kvinnens egnethet for hjemmets sysler. Begge avisene mente at kvinnens virkefelt var hjemmet og at kvinnestemmeretten ville virke skadelig både for hjemmene og for kvinnens natur fordi hun egnet seg best i den hjemlige sfære. Avisene stadfestet diskursen om kjønnskomplementaritet, og Gjengangeren mente også at kvinnene selv ikke ønsket stemmerett, noe som sikkert i stor utstrekning var riktig på dette tidspunktet. Kvinnestemmeretten ville rokke ved en fastlåst kjønneordning.

To år seinere, i 1892, var heller ikke den konservative Vestfoldpresse opptatt av kvinnestemmerett. Gjengangeren i Horten var den eneste avisen som argumenterte mot stemmeretten for kvinner, de andre avisene fant trolig at dette ikke var nødvendig. Ved å velge å ikke sette kvinnestemmeretten på agendaen, valgte de konservative Vestfoldredaktørene bort stemmerettsdebatten og belyste ikke på noe vis argumentasjonen rundt denne. Gjengangeren valgte imidlertid å fokusere på kvinnestemmeretten og påpekte at kvinnenes politiske deltagelse ville skade både hjemmene og kvinnenaturen, og brakte også inn det ridderlige aspektet i forhold til mennene - menn burde spare kvinnen for den påkjeningen det var å måtte engasjere seg på det politiske området. Da Marie Høeg kom til Horten, hadde Gjengangeren i hvert fall satt fokus på kvinnestemmeretten i motsetning til de andre Vestfoldavisene. Selv om Hortensleserne hadde blitt presentert for argumentasjonen mot en kvinnestemmerettsreform, var det sannsynligvis skapt en bevissthet rundt diskursen om kvinnens medborgerrolle.

I 1893, 1894 og 1895 ble kvinnestemmeretten svært lite kommentert hos den konservative pressen i Vestfold, redaksjonene fant ikke saken interessant nok til å gi den spalteplass. I 1896 publiserte Gjengangeren betraktninger rundt kvinnerollen, men tok ikke standpunkt i forhold til kvinnestemmerettskravet. Jarlsberg og Larviks Amtstidende argumenterte imidlertid mot kvinnestemmeretten, ved nærmest å latterliggjøre den og ironisere med kvinnens inntrengen på mannens domene.

I 1898 var igjen Gjengangeren den av de konservative avisene i Vestfold som hadde mest stoff om kvinnestemmeretten og den eneste som tok aktivt standpunkt til den. Avisen var klart mot alminnelig kvinnestemmerett, men åpnet for at stemmerett for selvstendige kvinner med eget erverv kunne være riktig. Gjengangerens argumentasjon mot alminnelig kvinnestemmerett var igjen grunnet på troen på at kvinnens natur ikke var egnet til politisk arbeid, hun måtte bruke sin svakeste side, og var slik skapt at hun på grunn av sitt sterke følelsesliv lettere ville kunne selge sin stemme. Kvinnens "eiendommeligheter" ville medføre forstyrrelser og korrupsjon i det offentlige livet, mente Gjengangeren i 1898. Likevel så avisredaksjonen urettferdigheten i at kvinner i egne erverv ikke fikk stemme, og mente en slik løsning kunne være gjennomførbar til tross for den kvinnelige naturs uegnethet. Her åpnet avisredaksjonen for noen kvinners politiske deltagelse, til tross for deres egenskaper knyttet til moderlighet og husmoderlighet, burde de få politiske rettigheter - ut fra et rettferdighetshensyn.

I 1901 finner vi et skille i de konservative avisene i Vestfold sitt syn på og engasjement for kvinnestemmeretten. Alle avisene hadde øket stofftilfanget om kvinnestemmeretten betraktelig, og tre av avisene, Gjengangeren, Jarlsberg og Larviks Amtstidende og Tønsbergs Blad, argumenterte for censusbegrenset kvinnestemmerett. Venstre regjeringen Stang/Blehr som satt fra 1898 til 1903, gjennomførte i 1898 tilnærmelsesvis allmenn stemmerett for menn og i 1901 kommunal stemmerett for kvinner etter census. Det er nærliggende å tro at de konservative Vestfoldavisenes samling om en kvinnestemmerett etter census i 1901 har sammenheng med disse reformene. Kvinnene ble sett på som en konservativ garanti - mange mente de av natur var konservative og ville stemme konservativt for å ta vare på tradisjonelle verdier. I tillegg ville de kvinnene som ville få stemmerett etter censusprinsippet, representere en motvekt mot alle de mannsstemmene som kom med reformen i 1898.

Gjengangeren brukte i sin argumentasjon for kommunal stemmerett for kvinner med censusgrense i stor utstrekning kvinnens natur og egenart - nettopp den samme argumentasjon avisredaksjonen hadde brukt mot kvinnelig stemmerett noen år tidligere. De samme kvinnelige eiendommeligheter som burde holde kvinnene i hjemmet, var, tre år etter, årsaken til at de burde få en samfunnsrolle. Kvinnene var moralske og konservative, hevdet avisen, og de ville tilføre kommunene innsikt, hjertelag og rettferdighet. I tillegg ville de bidra til at ansvarsfølelsen i kommuneadministrasjonen økte. De ville også gjøre en god innsats innen fattigpleie, opplysning, moralsk løftelse og sparepolitikk på grunn av at kvinnenens natur var spesielt godt egnet til å bidra på disse felt. Derfor ville kvinnestemmeretten i kommunene gavne samfunnet. Avisen mente det var uheldig for kvinnene å måtte drive politikk ad omveier, dvs. gjennom mannen. Komplementariteten ble en del av en retorikk benyttet av avisene i kvinnestemmerettsdebatten, og denne retorikken kunne brukes både som argumentasjon for og imot kvinnestemmeretten.

Men Gjengangeren hadde også argumenter som støttet seg på andre elementer enn kvinnens natur. Det var riktig at de kvinnene som betalte inn skatt selv, fikk være med å fordele denne, og kvinnestemmeretten hadde vist seg å være positiv i andre land. Derfor ville det å innføre kommunal kvinnestemmerett etter census være å løfte landet opp på et høyere kulturelt nivå.

Dessuten mente avisen at å utelukke gifte kvinner fra å stemme, ville være å underkjenne det arbeidet husmoren gjorde i hjemmet.

Jarlsberg og Larviks Amtstidende argumenterte for kvinnelige kommunal stemmerett etter census i 1901 mer i tråd med rettferdighetsprinsippet. Det var urettferdig, mente avisen, å skulle tildele stemmerett etter kjønn, og menn som ikke betalte skatt, burde ikke få stemme dersom kvinner som betalte skatt, ikke fikk det. Det var ikke tilstrekkelige grunner til å utelukke kvinnene lenger. Men Larviksavisen uttrykte også eksplisitt at kvinnestemmerett kunne være en motvekt mot den alminnelige kommunale stemmerett for menn og at den ville dempe farene ved denne. Dessuten finner vi argumentasjon knyttet til den kvinnelige natur også hos denne avisen, kvinnene ville tilføre det offentlige liv andre elementer enn det mennene gjorde.

Holmestrandspostens argumenter var også knyttet opp til kvinnens natur, kommunene trengte kvinnene, de ville komme til å representere et nytt og bedre syn, og de ville arbeide bedre enn menn på mange områder innenfor kommunen. Men Holmestrandsavisen mente også at det var naturlig med innføringen av kvinnestemmerett i kommunene fordi både Høyre og Venstre var for. Dessuten mente avisen at selvstendige kvinner var omtensomme og forståelsesfulle.

Det ser ut som om Sandefjords Blad var mer skeptisk til kvinnestemmeretten enn sine konservative kolleger. Heller ikke Tønsbergs Blad tok standpunkt til reformen, men den trykte i hvert fall blant annet Hagerups positive argumentasjon for kvinnestemmerettsreformen.

I 1903 var kvinnestemmeretten ikke lenger aktuelt stoff for den konservative pressen i Vestfold. Avisene berørte knapt problematikken, og tok ikke standpunkt til en utvidelse av kvinnestemmeretten. Mye tyder på at den positive holdningen til kvinnestemmeretten som vi fant i 1901, var betinget av en politisk situasjon - avisene så fordelene ved å få med de kvinnene som kunne skape en motvekt i sin stemmegivning til hele gruppen av alminnelige mannsstemmer. Dette ble imidlertid sjelden uttrykt eksplisitt, offisielt sett grunnnet argumentasjonen for kvinnestemmeretten hos konservative redaktører i Vestfold i komplementaritetstanken og særartsideologien. Samfunnet trengte de kvinnelige egenskapene, mente avisene. Det kan heller ha vært partiet Høyre som trengte de konservative kvinnestemmene. Var det kvinnestemmene de konservative avisene ønsket seg i 1901 – ikke egentlig like medborgerrettigheter for kvinne og mann?

Først i 1904 kom Sandefjords Blad med en vending i forhold til kvinnestemmeretten. Avisen argumenterte for kommunal kvinnestemmerett etter census på lik linje med argumentasjonen til Gjengangeren, Jarlsberg og Larviks Amtstidende og Holmestrandsposten i 1901. Sandefjords Blad brukte kvinnens natur som det viktigste elementet i argumentasjonen. Kvinnene ville tilføre hjertelag, redelighet og innsikt til kommunene, og de hadde en våken ansvarsfølelse som overgikk mannens. De ville kjempe for hjemmenes vel, og de var opptatt av å gjøre et godt arbeid for skole, fattigpleie, opplysning og moralsk løftelse. Kvinnene var også dyktige økonomer. Dessuten mente Sandefjords Blad at hjemmene ville dra fordel av at kvinnene ble engasjerte innenfor det politiske området, fordi de ville bli mer kunnskapsrike. Dette ville komme barna i familien til gode.

Men også Jarlsberg og Larviks Amtstidende, Tønsbergs Blad og Jarlsberg (tidligere Holmestrandsposten) var for kvinnestemmerett etter census i 1904. Larviksavisen hevdet at kvinnestemmeretten ikke hadde medført noe negativt i andre land, og Tønsbergs Blad

framhevet rettferdighetsprinsippet - kvinner måtte etter hvert likestilles med menn. Derfor var kvinnestemmerett en naturlig utvikling, mente avisen, men man måtte gå fram med en skrittvis forsiktighet. Holmestrandsavisen baserte også sin argumentasjon på rettferdighetsprinsippet - kvinnestemmerett var mest rimelig og rettferdig.

I 1905 var Høyreavisene i Vestfold primært opptatt av unionsbruddet og av å rose kvinnenes innsats i forbindelse med dette. At kvinnenes engasjement og innsats har betydd mye for utviklingen av kvinnestemmeretten i Norge og for aksepten av kvinnens medborgerrolle, er vel ganske klart. Dette ble også eksplisitt uttalt i avisene. Kvinnene i Vestfold gjorde en stor innsats i underskriftssamlingen sin i 1905, og denne innsatsen medførte større forståelse for kvinnens samfunnsrolle i lokalsamfunnet. Vestfoldkvinnene viste ved sitt samfunnsengasjement i 1905 at de fortjente og mestret medborgerrollen, mente mange av lokalavisene i Vestfold.

I 1907 var hele den konservative presse i Vestfold for en begrenset kvinnestemmerett. Men Tønsbergs Blad, som eneste avis, var imot valgbarhet for kvinner. Den var i hvert fall den eneste av avisene som eksplisitt uttrykte dette. Kvinnene ønsket ikke selv valgbarhet, mente avisen, dessuten ville det ta mye tid å få kvinnene med på dette. I 1907 gjennomførte Christian Michelsens koalisjonsregjering statsborgerlig stemmerett for kvinner etter census, og vi finner en samlet Høyrepresse i Vestfold bak denne reformen. Det ble brukt argumenter som var knyttet til rettferdighetsprinsippet, alle avisene var opptatt av dette. Men det ble også hevdet at kvinnestemmeretten var til fedrelandets og samfunnets beste. Jarlsberg og Larviks Amtstidende sa eksplisitt at kvinnene ville være en konservativ garanti og en beskyttelse mot et sosialistisk samfunn.

To år seinere finner vi fortsatt en interesse for kvinnestemmeretten i Vestfolds Høyreaviser. Både Sandefjords Blad og Tønsbergs Blad mente det var vesentlig at kvinnestemmeretten var begrenset, i tråd med konservativ ideologi mente begge avisene at man måtte gå skrittvis fram også i denne utviklingen. Sandefjords Blad trodde i 1909 at alminnelig stemmerett for kvinner ville komme når tiden var moden for det, men foreløpig hadde man for liten erfaring på området. Men den hevdet også at samfunnet trengte kvinnene. Gjengangeren knyttet sin argumentasjon for kvinnestemmerett til kvinnens natur. Kvinnene ville med sine dype følelser bringe et sosialt element inn i det offentlige liv, og hun ville hjelpe mot det som var usunt og galt - og kvinnenaturen passet nettopp til offentlig arbeid.

I 1910 gjennomførte en koalisjonsregjering med lederen for Frisinnede Venstre, Wollert Konow, som regjeringssjef, alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Alle Høyreavisene i Vestfold hadde en del stoff om kvinnestemmeretten dette året, men 3 av avisene tok ikke standpunkt til den. Sandefjords Blad argumenterte mot alminnelig stemmerett for kvinner og hevdet at det var for tidlig. Tønsbergs Blad var for alminnelig kommunal stemmerett for kvinner, men argumenterte mot alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. Man hadde for liten erfaring, mente avisen, og det var for tidlig for denne reformen ennå.

I 1912 finner vi imidlertid at tre av de konservative Vestfoldavisene, Gjengangeren, Jarlsberg og Larviks Amtstidende og Jarlsberg var for alminnelig kvinnestemmerett. Gjengangeren fant at tiden var moden og at kvinnene nå hadde ventet lenge nok. Det samme mente Jarlsberg. Larviksavisen bygget imidlertid sin argumentasjon på kvinnens natur, samfunnet trengte kvinnens hjertelag og omsorg, mente avisen. Høyreavisene i Sandefjord og Tønsberg tok ikke standpunkt til kvinnestemmeretten i 1912.

I 1913 gjennomførte Venstre regjeringen med Gunnar Knudsen som regjeringssjef alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner. Alle Høyreavisene hadde noe stoff om kvinnestemmerett, men kun Larviks og Sandefjords Amtstidende tok standpunkt til reformen. Den var for alminnelig statsborgerlig kvinnestemmerett, da den fant at reformen nå var moden og at kvinnene hadde arbeidet syndig for reformen med støtte av ansatte menn. Tiden hadde arbeidet for reformen, og det var et udramatisk og akseptabelt vedtak gjort av Stortinget i 1913.

Vi kan også systematisere Vestfolds Venstreavisers syn på kvinnestemmeretten og deres argumentasjon i forbindelse med den. I 1890 var det kun Larviksavisen Østlandsposten som eksplisitt tok standpunkt for kvinnenes rett til å stemme. Den argumenterte for reformen ut fra liberalistiske synspunkt, men også ut fra troen på kvinnens egenart. Det ville gavne både kvinnene selv og samfunnet at de fikk stemme. To år senere, i 1892, var det kun Tønsbergsavisen Tønsbergeren som argumenterte for kvinnestemmeretten - de andre Venstreavisene i fylket tok ikke standpunkt til stemmerett for kvinner. Tønsbergeren var opptatt av kvinnens natur og mente at mannens ridderlighet overfor kvinnen ødela henne og gjorde henne passiv. Kvinnene burde selv ta ansvar.

Fram til 1896 var Venstrepressen i Vestfold lite engasjerte i kvinnestemmeretten. Den moderate avisen Laurviks Blad mente i 1895 at alminnelig kvinnestemmerett ikke var av det gode, stemmeretten egnet seg ikke for de store massene med kvinner. I 1896 var Østlandsposten for kvinnestemmerett, i hvert fall en begrenset en. Avisen mente alle skulle være like for loven og at kvinnene ville tilføre samfunnet noe positivt, da de var mer moralske enn menn. Selvstendige kvinner fortjente stemmeretten, mente avisen. Også i 1898 var avisen for stemmerett for kvinner, kvinnenes intelligens og humanitet ville gjøre godt i det offentlige liv. Larviks andre Venstreavis, Nesjar, argumenterte i 1896 imidlertid mot alminnelig stemmerett for kvinner ut fra det faktum at kvinnene ikke eksplisitt var nevnt i Venstres program. Derfor var ikke tiden moden ennå, kvinnestemmeretten hadde ikke folkets aksept bak seg. Laurviks Blad, byens moderate organ, var positiv til begrenset stemmerett for kvinner ut fra rettferdighetshensynet. Også Tønsbergeren stilte seg i 1896 positiv til kvinnestemmerett, delvis på grunn av kvinnens spesifikke egenskaper - hun egnet seg godt i det offentlige liv. Men avisen trakk også fram likehetsprinsippet og rettferdighetsprinsippet i sin argumentasjon.

I 1896 og 1898 var ingen av Vestfolds Høyreavisere for kvinnestemmeretten. Men vi fant en endring i holdning hos flere av Høyreavisene i 1901, Høyreavisene i Larvik, Horten og Holmestrand var for kvinnestemmerett etter census.

I 1901 finner vi at to av Vestfolds Venstreavisere, Østlandsposten og Vestfold, argumenterte for alminnelig kommunal stemmerett for kvinner, ut fra nytten samfunnet ville kunne ha av den kvinnelige natur og rettferdighetsprinsippet, men også ut fra liberalistisk og demokratisk tankegang. Tønsbergeren var imidlertid negativ til stemmerett for kvinner - den mente saken burde forelegges velgerne og at den ikke måtte presses fram, da det ville medføre et brudd på utviklingen. Tønsbergeren inntok et klart mer konservativt standpunkt enn sine kolleger i Larvik og Sandefjord, men mye av motstanden til denne avisen bunnet nok i tanken om at det var brudd på demokratiets spilleregler at en reform skulle vedtas som velgerne ikke hadde fått uttale seg om. Dessverre har Buskeruds Amtstidende for 1901 gått tapt. I 1903 var ingen av Venstreavisene opptatt av kvinnestemmeretten - det var heller ikke den konservative presse.

4 av Høyreavisene var for kvinnestemmerett etter census i 1904. To av Venstreavisene, Østlandsposten og Buskeruds Amtstidende, var for alminnelig stemmerett for kvinner ut fra

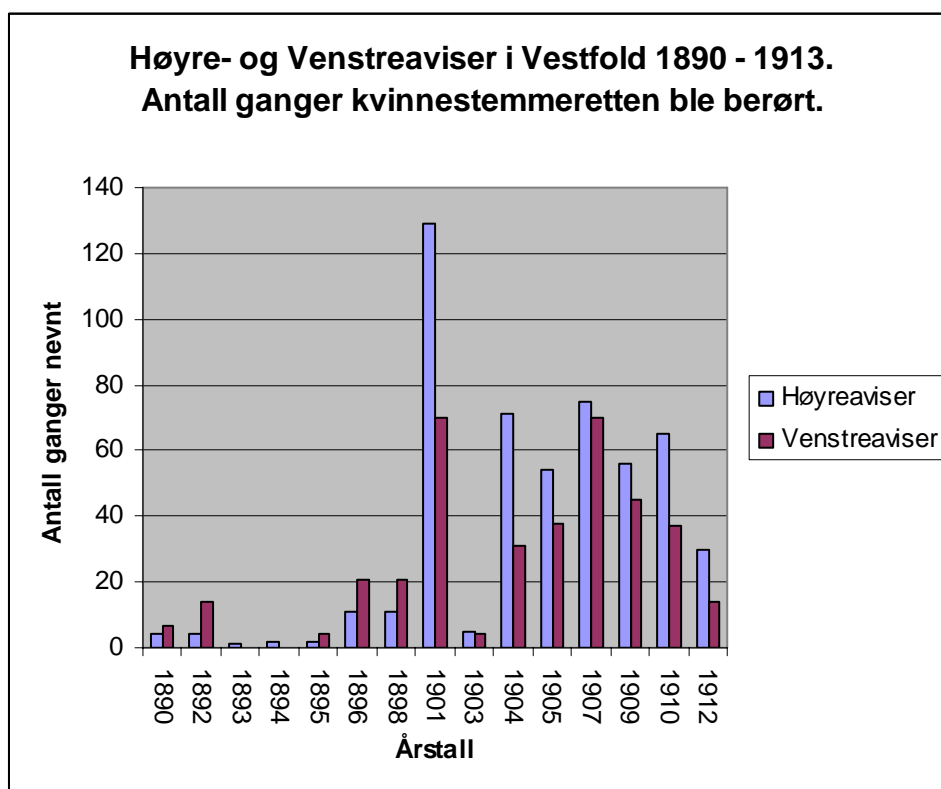
rettferdighetsprinsippet. I 1905 var hele Vestfolds presse mer opptatt av unionsbruddet enn av stemmerettsproblematikken. Men kvinnes innsats i forbindelse med underskriftsinnsamlingen ble kommentert og rost av mange av avisene.

I 1907 argumenterte en samlet konservativ presse i Vestfold for kvinnestemmerett, de fleste for en begrenset. Vi finner ikke helt det samme engasjementet hos venstreavisene. To av dem, avisene i Horten og Larvik, hadde mye stoff om kvinnestemmeretten gjennom året, men tok ikke standpunkt til reformen. Venstreavisene i Sandefjord og Tønsberg argumenterte imidlertid for en begrenset stemmerett for kvinner. Kvinnene manglet politisk erfaring, derfor burde stemmeretten begrenses. Men stemmeretten var programfestet og rettferdig. Buskeruds Amtstidende var imidlertid for alminnelig stemmerett for kvinner utfra rettferdighetsprinsippet og troen på at kvinnene ville kunne tilføre det offentlige liv mer kunnskap.

I 1909 var alle Venstreavisene i Vestfold positiv til alminnelig stemmerett for kvinner. Argumentasjonen var i stor grad knyttet til liberalistisk tankegang og rettferdighetsprinsippet, men også til den gavn den kvinnelige natur ville kunne gi samfunnet. Fram til 1913 ser vi at samtlige Venstreaviser viser mindre engasjement i kvinnestemmerettsproblematikken, og i 1913 tok ingen av avisene standpunkt til reformen i det hele tatt, men informasjon ble gitt. Vi fant samme holdning hos Høyreavisene i 1913.

Det var først i 1901 lokalavisene i Vestfold virkelig engasjerte seg i kvinnestemmeretten. Summerer vi antall ganger de ulike avisene berørte kvinnestemmeretten i perioden 1890 til 1913, kan vi sette opp følgende diagram:

Diagram 5

"Andre" borgerlige aviser er ikke medtatt her. 1901-årgangen av Vestfold er tapt, dette gir seg nok utslag i diagrammet. 1901, da den første gruppen av kvinner fikk kommunal stemmerett, var det året da Vestfoldpressen var mest opptatt av kvinnestemmeretten. Høyreavisene var mer positiv til kvinnestemmeretten i 1901 enn Venstreavisene – noe som kan forklares med politiske tenkning og taktikk. Kanskje mente Venstre-redaktørene at kvinnestemmetilfanget reformen i 1901 ville gi, ville medføre flere Høyrestemmer enn Venstrestemmer. Dessuten var det viktig for Venstre og partiets støtteaviser å få gjennomført alminnelig stemmerett for menn og konsentrerte seg i stort monn om den. Men to år seinere, i 1903 finner vi igjen et svært lite engasjement i saken hos alle lokalavisene i Vestfold. Men interessen hos avisene økte igjen fram mot 1907, da begrenset statsborgerlig stemmerett for kvinner ble innført. Interessen holdt seg fram til 1913, men som vi vet, tok få aviser standpunkt til kvinnestemmeretten i 1913, stoffet om denne var jevnt over av en informerende karakter.

Vestfold ble regnet for å være et konservativt fylke med gamle, nedarvede tradisjoner og verdier og store klasseforskjeller knyttet til bymiljøene. Noen av de konservative redaktørene satt lenge "ved roret" og kjente sitt lokalsamfunn og mentaliteten der meget godt. Likevel ser vi at det er Høyreavisene som har samlet mest stoff om kvinnestemmeretten og har fokusert mest på den. Venstreavisene hadde ord på seg for å være mindre solidariske med sitt parti enn Høyrepressen, og var i perioder opptatt av helt andre ting enn kvinnestemmerett. Likevel var Venstreavisene mer ideologisk forpliktet til å støtte frihet for kvinnen, og ville gjerne ha æren av å ha innført reformene etter som de ble vedtatt av Stortinget.

Tabell 25 viser de tre sosialistiske avisene i Vestfold sitt syn på kvinnestemmeretten fra 1909 til 1913.

Tabell 25 Sosialistiske aviser i Vestfold 1909 - 1913. Syn på kvinnestemmeretten

Avisens navn	1909	1910	1912	1913
Vestfold Arbeiderblad Utgitt: Tønsberg	Kvinnestemmerett berørt 11 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett Argumenter: Mest rettfærdig for arbeidende kvinner	Kvinnestemmerett berørt 11 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett Argumenter: Bør være alminnelig, mest rettfærdig for kvinnene	Kvinnestemmerett berørt 9 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett. Argumenter: Census urettfærdig. Gikk ut over arbeidende kvinner.	Kvinnestemmerett berørt 18 ganger. Tar ikke standpunkt, men oppfordrer kvinnene til å stemme sosialistisk
Daggry Utgitt: Horten	-	-	Kvinnestemmerett berørt 12 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: Kvinner bør ha samme rettigheter som menn.	Kvinnestemmerett berørt 16 ganger. Tar ikke standpunkt.
Nybrot Utgitt: Larvik	-	-	Kvinnestemmerett berørt 7 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Men mener kvinner gjør en bedre jobb i hjemmet enn menn.	Kvinnestemmerett berørt 14 ganger. Tar ikke standpunkt.

De sosialistiske avisene var for alminnelig stemmerett for kvinner stort sett ut fra et menneskerettighetsprinsipp. Men det var viktigere for avisene at kvinnene stod sammen med sine menn og kjempet for en sosialistisk samfunnsordning, og til en viss grad ble det tatt

avstand til borgerskapets kvinnebevegelse som kjempet for en likestillingslinje mellom kjønnene innenfor det eksisterende samfunn. Den sosialistiske redaktøren var i stor grad underlagt partiet. Han ble gjerne sett på som partiets tjener og eiendom, og kunne bli utsatt for både kontroll og kritikk fra partiets side. 1) Da Arbeiderpartiet ble dannet i 1887, ble det slått fast at Arbeiderpartiet skulle arbeide for en utbyggelse av den lokale partiorganisasjon og utbredelsen av en egen partipresse. 2) Først skulle organisasjonen bygges ut, så skulle denne brukes til å starte aviser. Avisene måtte godkjennes som partiorganer av sentralstyret i Arbeiderpartiet, også redaktøransettelser måtte godkjennes. Kvinnestemmeretten ble sett på som et redskap til å omforme samfunnet til en sosialistisk samfunnsordning.

I 1896 holdt kvinnene i Larvik et møte om kvinnestemmeretten. I forbindelse med dette møtet så vi at verken Venstre- eller Høyreavisen i byen respekterte arrangørens ønsker om å få være anonyme. Avisene publiserte navene på kvinnene som talte og personifiserte på et vis kvinnestemmerettsaken i Larvik. På dette tidspunktet var engasjement i kvinnesaken i mange miljøer uhørt og upassende kvinneadferd, og avisene brøt med både anonymitets- og personifiseringsprinsippet i denne sammenheng.

Redaktør Rygh i Gjengangeren hadde sin kone i kvinnesaksmiljøet i Horten. Dette medførte til en viss grad at avisen fungerte som et slags "talerør" for kvinnesaksmiljøet, og man kan undres om ikke denne relasjonen kan ha vært problematisk for redaktøren og utfordret hans integritet i redaktørrollen. Imidlertid var Gjengangeren noe tidligere inne i en redaksjonell konflikt da den meget konservative eieren Margarethe Steenberg kom i opposisjon til den liberale redaktøren Olav Berge som tillot innlegg i avisen om kvinnestemmeretten.

Jan Inge Sørbø finner at det av Aristotles sine retoriske sjangere er rådstale som er mest lik den som brukes i offentlig kommunikasjon. 3) Den ble brukt i politisk sammenheng, den oppsummerte situasjonen, gikk gjennom materialet som forelå og ga forsamlingen råd. Han mener at avisenes funksjon i det offentlige primært måtte sees som rådstaler. Ikke i den forstand at hver enkelt artikkel skulle gi et råd, men ved at avisen som institusjon ga råd eller grunnlag for et råd. På et vis er det dette avisen gjør i forbindelse med kvinnestemmerettsproblematikken. Imidlertid finner vi kvinnestemmerettsspørsmålet som tema innenfor flere ulike avissjangre - lederartikler, kommentarer, notiser, referater, inserater og annonser. Noen av disse er bortimot nøytrale, mens andre har en klar tendens og et budskap som til tider nesten kunne virke påtrengende fordi det var repeterende og bastant i formen. Men summen av alt det avisen kommuniserte om kvinnestemmerett, ga klart et råd til lokalbefolkningen i Vestfold. En god rådstale skulle inneholde både informasjon og vurdering, og en måtte gjøre seg troverdig som avsender.

Når det gjelder temaet kvinnestemmeretten, var det en retorisk "drakt" som dominerte i empirien. Komplementariteten mellom kjønnene og kvinnens natur og egenart ble det dominerende trekk i avisenes argumentering i forbindelse med kvinnestemmeretten. Denne retorikken ble brukt om igjen og om igjen av alle de ulike politiske avisredaksjonene, og må ha hatt en meget sterk grunnfestet stilling i den allmenne diskursen. Denne retorikken ble brukt av både sosialistiske og borgerlige aviser.

Avisene i Vestfold formidlet Stortingsvedtak og debatter om kvinnestemmeretten gjennom perioden 1890 - 1913. Kan vi si at pressens fungerte som en "fjerde statsmakt" i denne perioden? Thorbjørn Wale mente at begrepet "den annen partimakt" kanskje var mer dekkende for partiavisene. 4) Politikere var helt avhengige av pressen som ga allmennheten muligheter for å få en forståelse av tingene, og Vestfolds innbyggere fikk gjennom avisene

den informasjonen som var nødvendig for kunnskap og aksept i forhold til den demokratiseringsprosessen som stemmerettsproblematikken representerte. Imidlertid informerte ikke avisene bare om rikspolitik. De lokale kvinnestemmerettskvinnene brukte avisene som sine redskaper i sitt arbeid for reformer. Lokalredaktørene satt med makten i forhold til hva de ville formidle og hva de ikke ville formidle, og hvilke prinsipper de ville følge i sin redigeringsprofil. Dermed mener jeg vi allerede i denne perioden vil kunne bruke begrepet "den fjerde statsmakt" om pressen og dens rolle. Avisene hadde også betydning som rekrutteringssentral og utdanningssted for politikere. Et eksempel er Tønsbergs Blads mangeårige redaktør Asbjørn Syrrist som ble Stortingsrepresentant. På denne måten var kanalene åpne mellom lokalavisene og Stortingskorridorane.

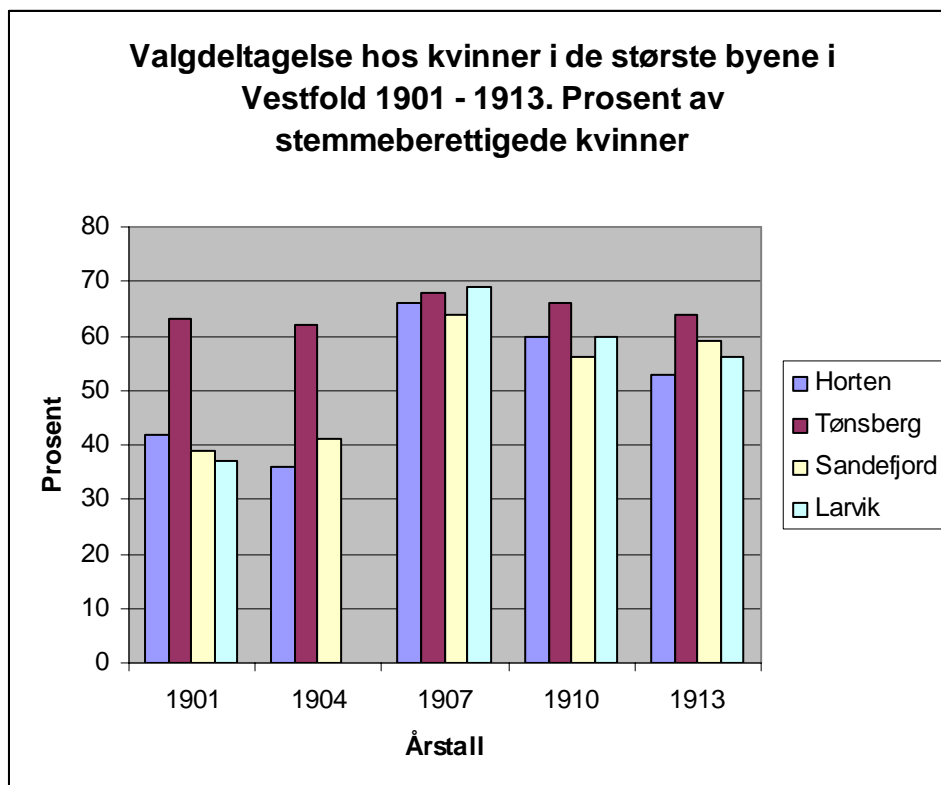
Noter:

- 1) Martin Eide 2000 s. 207
- 2) Jens O Simensen: Menigsbærer eller meningsløst. 1997
- 3) Jan Inge Sørbø s. 54
- 4) Thorbjørn Wale 1972

5. 2. Kvinnedeltagelse ved valgene og i bystyrene i Vestfold. Hvem var aktive i politikken?

Det kan være interessant å sammenlikne utviklingen av kvinnenes valgdeltagelse i Vestfoldbyene. Diagram 6 gir en slik oversikt 1):

Diagram 6

Diagrammet viser at Horten har hatt en lavere valgdeltagelse hos kvinnene enn Tønsberg har hatt. 2) Imidlertid har Horten i 1907 kommet opp på Tønsbergs nivå, men dette gjelder også Sandefjord og Larvik. Tønsberg skiller seg ut med høy valgdeltagelse i 1901 og 1904. Flere faktorer kan ha vært bestemmende her, jeg finner det vanskelig å peke på enkeltårsaker. Vi registrerer dessuten den samme tendensen i alle de fire byene, jevnt over nedgang i kvinneedeltagelsen fra 1907 til 1913. Trolig har dette noe med alle de nye kvinnelige velgerne å gjøre - det var antakelig ikke alle kvinnene som fikk stemmerett i 1910, som stilte opp ved valgene. Og antakelig har interessen hos en del borgerkvinner i Vestfoldbyene kjølnet når borgerklassens kvinner hadde fått stemmerett. Dermed brukte nok ikke alle de tidligere stemmerettsforkjemperne så mye av sin energi på kvinnestemmerettsarbeidet etter 1910. I 1913 hadde avisenes interesse for kvinnestemmeretten kjølnet, den var ikke et politisk tema lenger. Dessuten var de fleste kvinnestemmerettsforeningene i Vestfold lite aktive eller mer eller mindre omstrukturert til foreninger for diskusjoner om husmoderlige temaer.

At kampen for stemmerett og valgdeltagelse også var et byfenomen viser følgende oversikt:

Tabell 26 Valgdeltagelsen hos kvinner i Larvik og Jarlsberg Amt 1901 - 1913. Prosent av stemmeberettigede kvinner.

	1901	1904	1907	1910	1913
Larvik og Jarlsberg Amt	3 %	7 %	14 %	21 %	26 %

Sammenlikner vi med tallene i diagram 6, finner vi at det var Vestfoldbyene som hadde den store valgdeltagelsen når det gjaldt kvinnene. Amtet sett under ett hadde lav valgdeltagelse fordi kvinnene, og også menn i bygdene, ikke var opptatt av valg og stemmerett på samme måte som bybefolkningen. Vi finner ikke den samme nedgangen her fra 1907 til 1913 som vi fant i de større byene. Dette kan skyldes at bygdene ikke hadde det samme borgerlige kvinnesaksmiljøet som byene hadde, og de hadde derfor heller ikke kvinner som mistet noe av interessen for arbeidet etter stemmerettsreformen i 1910. Det kan være at det er derfor vi finner den jevne stigningen av kvinneedeltagelse når vi ser amtet under ett. Så sent som i 1919 var det i Vestfold et valgsoqn der ingen kvinner stemte.

En liknende oversikt over hele Norge under ett gir følgende utvikling:

Tabell 27 Valgdeltagelsen hos kvinner i Norge 1901 - 1913. Prosent av stemmeberettigede kvinner.

	1901	1904	1907	1910	1913
Hele Norge	2 1%	-	34 %	37 %	41 %

Denne oversikten over riket sett under ett viser også en jevn stigning i valgdeltagelse fra kvinnenenes side. Valgdeltagelsen i Norge som helhet er også mye høyere enn i Larvik og Jarlsberg Amt. Det må ha vært bygder i Vestfold som har hatt svært liten valgdeltagelse og interesse for politisk engasjement i denne perioden. Også menns valgdeltagelse øker jevnt i denne perioden i Norge, fra 45 % i 1901 til 62 % i 1913.

Ser vi på valget av kvinnelige representanter og suppleanter til bystyrene i Vestfoldbyene, får vi følgende oversikt:

Tabell 28

Kvinnelige representanter og suppleanter til bystyrene i Vestfoldbyene 1901 -1913

By	1901		1904		1907		1910		1913	
	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.
Horten	3	8	4	-	2	1	6	5	6	1
Tønsberg	3	3	-	-	5	1	4	8	5	4
Sandefjord	3	3	-	-	2	2	2	5	4	5
Larvik	0	5	-	-	7	1	6	2	2	3

I Horten skjedde det en tredobling av kvinnelige representanter fra 1907 til 1910. Vi vet at Stemmerettsforeningen i Horten og også den konservative lokalavisa Gjengangeren engasjerte seg for å få kvinnene til å benytte sin stemme. Det samme gjorde Venstreavisen Hortens Avis. Men selv om Horten fikk valgt inn hele 6 kvinner i bystyret, sank prosenten av kvinner som stemte fra 66 % i 1907 til 60 % i 1910. Kan hende hadde en del menn også fått troen på at noen kvinner var solide nok til å kunne fylle en så krevende oppgave som en bystyrerepresentant blir stilt overfor. Ellers er det verdt å merke seg økningen av kvinnelige representanter i Larvik, fra 0 i 1901 til hele 7 i 1907.

Ser vi på hele landet under ett, får vi følgende oversikt:

Tabell 29

Kvinnelige representanter og suppleanter til by- og kommunestyre i Norge 1901 - 1913.

	1901		1904		1907		1910		1913	
	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.	Rep.	Supp.
Hele Norge	55	105	-	-	96	128	179	201	127	213

I hele riket skjer det en jevn oppgang på antall kvinnelige representanter og suppleanter fram til 1913 da vi får en tilbakegang fra 179/201 i 1910 til 127/213 i 1913. Likevel må vi kunne si at den kvinnelige representasjonen i kommunene i Norge i de første årene da kvinnene hadde stemmerett, jevnt over ble større for hvert nytt kommunevalg.

For å anskueliggjøre forskjellene på land- og bydistriktene når det gjelder kvinnelige representanter/suppleanter kan vi ta med følgende tabell:

Tabell 30

Kvinnelige representanter/suppleanter i by- og kommunestyre i Norge 1901 - 1913. Landdistrikt og byer.

	Kvinnelige representanter		Kvinnelige suppleanter	
	Land	By	Land	By
1901	12	86	55	105
1904	-	-	-	-
1907	20	122	96	128
1910	44	166	179	201
1913	38	159	127	174

Det er en markant forskjell i antall valgte kvinner i byene og i bygdene. Vi ser også en økning i antall kvinnerepresentanter fra 1901 og fram til 1910, men vi får en tilbakegang i 1913.

Ved Stortingsvalgene i 1909 og 1912 stemte langt flere kvinner i Horten enn ved kommunevalgene i den undersøkte perioden. Sammenfatter vi resultatene i de andre Vestfoldbyene, får vi følgende oversikt:

Tabell 31

Kvinnedeltagelsen ved Stortingsvalgene i byene i Vestfold 1909 og 1912. Prosent av stemmeberettigede kvinner. 3)

	1909	1912
Horten	81 %	79 %
Tønsberg	79 %	85 %
Larvik og Sandefjord 4)	76 %	81 %

Kvinnedeltagelsen ved de første Stortingsvalgene hvor kvinnene fikk delta, er jevnt over høy i Vestfoldbyene. Kvinnene hadde ved disse to valgene stemmerett etter censusgrense, det var i første rekke de borgerlige kvinnene som gikk til stemmeurnene. Dette kan forklare noe av den høye deltagelsesprosenten. Vi så også at Vestfoldavisene jevnt over brukte mye spalteplass på å motivere kvinnene til å bruke sin stemmerett ved valgene.

Sammenlikner vi byresultatene med landdistriktenes valgprosent i Vestfold, finner vi følgende:

Tabell 32

Kvinnedeltagelsen ved Stortingsvalgene i landdistriktene i Vestfold 1909 og 1912. Prosent av stemmeberettigede kvinner.

	1909	1912
Jarlsberg og Larvik Amt. Landdistriktene	32 %	43 %

Den politiske interessen og ønsket om å stemme har vært betydelig mindre i landdistriktene i Vestfold enn i byene. I de første årene var politisk kvinneengasjement et byfenomen.

Både diskusjonsforeningene og stemmerettsforeningene i Vestfold plukket ut kvinner til de ulike politiske partienes lister. Tabell 36 i vedlegg viser hvor mange kvinner i de forskjellige byene i Vestfold som var nominerte før lokalvalgene og som også var medlem av en av stemmerettsforeningene 5). Tabellen kan være noe misvisende, siden det er mange av de samme kvinnene som går igjen år etter år innefor det politiske liv i de forskjellige byene. Likevel ser vi at innenfor Høyre og Venstre har omtrent halvparten av de involverte kvinnene vært medlemmer av L.K.S.F.s ledd i Vestfold i perioden 1901 - 1913. Det samme forholdet finner vi ikke innenfor Avholdspartiet og Arbeiderpartiet der flertallet av de kvinnelige politikerne ikke var medlemmer av foreningene. Likevel må vi kunne si at kvinnene som var engasjerte i kvinnestemmerettsarbeid i Vestfold, har hatt innflytelse også på lokalpolitikken, de har følt engasjement for kvinnestemmerettssaken, og de har ønsket å gjøre en innsats politisk når de først hadde fått stemmeretten. Dermed gikk de inn i medborgerrollen med bevissthet og ønske om å ta borgeransvar. Antakelig har også de kvinnene som var aktive i foreningsvirksomheten i sterkere grad enn ikke-medlemmer gjennomgått en bevissthetsprosess i forhold til medborgerrollen gjennom politisk skolering og arbeid for kvinnestemmerettsreformene på ulike måter.

Vi kan også undersøke hvor mange av de kvinnene som ble valgt inn i bystyrene i Vestfold i perioden 1901 - 1913 som var medlemmer av kvinnestemmerettsforeningene. Tabell 37 i vedlegg gir en oversikt over dette og viser at langt flere av de kvinnelige bystyremedlemmene og varamedlemmene i byene i Vestfold i perioden 1901 - 1913 var medlemmer av en stemmerettsforening enn de som ikke var det. Imidlertid ser vi en variasjon byene imellom, I Horten var 28 kvinner medlem, mens bare 9 ikke var medlem. Det samme forholdet finner vi i Larvik, der var 31 medlemmer og 7 ikke-medlem. Også i Holmestrand var flere medlem, 14

kvinner, mens 3 var ikke-medlem. I Sandefjord og Tønsberg finner vi det motsatte forholdet - i begge disse byene var 9 medlemmer, mens henholdsvis 20 og 22 var ikke-medlemmer. Foreningene i Horten, Larvik og Holmestrand har vært mere robuste foreninger med mer makt og aksept i lokalsamfunnet. Gjennomgangen av foreningenes virke viste også det. Foreningene i Sandefjord og Tønsberg var svakere, hadde færre medlemmer og mindre reell makt i bysamfunnet.

Vi kan også få en oversikt over det politiske engasjementet hos de kvinnene som var med i styrene for de lokale leddene av L.K.S.F. i Vestfold i perioden 1901 - 1913. Tabell 33 viser denne sammenhengen:

Tabell 33

Kvinner i styrene for leddene av L.K.S.F. i Vestfold 1901 - 1913. Lokalpolitisk engasjement

I styret for i	Navn	Nominert av	Ikke politisk aktiv
Hortens ledd	Høeg	Venstre	
	Randers	Venstre	
	Broch		x
	Rosenqvist	Høyre	
	Rygh		x
	Andekjern	Høyre	
	Tvederaas	Venstre	
	Aschehaug		x
	Johansen	Høyre	
Larviks ledd	Strøm	Venstre	
	Sørvig		x
	Blix	Høyre	
	Holmesland	Avholdspartiet	
	Rasch	Venstre	
	Olsen	Høyre	
	Abrahamsen		x
	Andersen	Venstre	
	Falck	Høyre	
	Odberg		x
	Jønsen		x
	Sommerfelt		x
	Kristoffersen	Venstre	
	Strøm Andersen		x
	Bredvej		x
Sandefjords ledd	Markussen	Høyre	
	Klavenæs	Høyre	
	Ebbesen	Venstre	
Tønsbergs ledd	Nielsen	Avholdspartiet	
	Sinding	Høyre	
Holmestrand ledd	Christensen		x
	Skatvedt	Venstre	
	Aanderud		x
	Bugge	Høyre	
	Grenager		x
	Liljedahl		x
	Holmestrand ledd	Eriksen	Venstre
Berg		Venstre	
Brække		Avholdspartiet	
Rafen		Høyre	
Neuberth		Venstre	
Wang		Venstre	
Pedersen		Venstre	x
Gregersen			x
Schrøder Berg			x
Evensen			x
Fasting			x
Borge			x
Frobøse		Høyre	
Svensen		Venstre	
Tilsammen		30	20

Tabell 33 viser at godt over halvparten av styremedlemmene i Vestfoldleddene av L.K.S.F. i perioden 1901 til 1913 var engasjerte i kommunepolitikk, eller i hvert fall sa ja til å stå på lista til et politisk parti. Mange kvinner ville noe mer enn å skaffe medsøstre stemmerett, de ønsket også å ta steget helt over på den politiske arenaen og være med å fordele goder og byrder etter partipolitiske og ideologiske prinsipp. Disse kvinnene valgte stort sett partitilhørighet til Høyre eller Venstre, men ulike politiske ståsted hindret dem ikke i å arbeide sammen i foreningene for kvinnestemmerettens fremme.

Noen av kvinnene hadde politiske verv i mange år. Julie Randers fra Horten sognet til Venstre. Hun ble varamann til bystyret i 1901 og ble valgt inn i bystyret i 1904, 1910 og 1913. Mathilde Eriksen fra Holmestrand sognet også til Venstre. Hun ble valgt inn i bystyret i 1904 og 1907, mens Todne Brække, også fra Holmestrand, var bystyrerepresentant for Avholdspartiet 1904, 1907, 1910 og 1913. Johanne Sinding fra Tønsberg ble varamann til bystyret 1904, og ble valgt inn som representant 1907 og 1910 for partiet Høyre, mens Inga Skatvedt ble valgt inn i bystyret for Venstre i 1904 og 1907. I Larvik var flere av kvinnene aktive i flere år, blant annet var Inga Rasch suppleant til bystyret for Venstre i 1904 og bystyrerepresentant i 1907 og 1910. I Sandefjord var Henriette Ebbesen bystyrerepresentant for Venstre i 1901, 1904, 1907, 1910 og 1913, og Margrethe Nielsen var representant fra Samlingspartiet/Avholdspartiet i 1904, 1907, 1910 og 1913. Kvinnestemmerettsforeningene ble rekrutteringssentre for kvinner til lokalpolitikken i Vestfold.

Noter:

- 1) Alle tabeller om kommunevalgene bygger på NOS kommunevalg, Statistisk sentralbyrå. Mikroflim
- 2) Valgstatistikken for 1904 er ufullstendig
- 3) NOS Stortingsvalg. Statistisk sentralbyrå. Mikroflim
- 4) I NOS Stortingsvalg er Larvik og Sandefjord slått sammen
- 5) Kilder: Vestfolds lokalaviser og medlemslistene for leddene av L.K.S.F.
- 6) Mange av de kvinnene som ikke var medlemmer av L.K.S.F., var medlemmer av Diskusjonsforeningen i hele perioden 1901 - 1913
- 7) Venstre og Høyre slo seg sammen dette året og stilte med en Borgerliste

5. 3. De borgerlige kvinnestemmerettsforeningene i Vestfold - politiske ad-hoc organisasjoner eller kvinneforeninger til fremme av samfunnsmoderlighet?

Vi vet at det i Vestfold var kvinner som bodde slik til at de ikke hadde noe ledd av L.K.S.F. i sin nærhet, derfor var de individuelle medlemmer av L.K.S.F., for eksempel var det et medlem på Tjøme fra 1899 til 1902, og også i Åsgårdstrand var det en liten håndfull kvinner som var medlem av hovedorganisasjonen. I 1899 var det tre medlemmer på stedet. 1)

Ved hjelp av protokollen til L.K.S.F. kan vi rekonstruere stiftelsesdatoen til leddene av foreningen i Vestfold:

1. 1893: Sandefjord kvinnestemmerettsforening. (Moderforening: KSF) Fra 1898: Sandefjords ledd av L.K.S.F. (3 medlemmer)
2. 28/2-1898: Hortens led af L.K.S.F. (30 medlemmer)
3. 8/5-1901: Tønsbergs led af L.K.S.F. (30 medlemmer)
4. 4/7-1901: Larviks led af L.K.S.F. (75 medlemmer)
5. 5/5-1904: Holmestrands led af L.K.S.F. (41 medlemmer)
6. 24/1-1905: Sande led af L.K.S.F. (20 medlemmer)

Det ble dannet stemmerettsforeninger i alle Vestfoldbyene fra 1893 til 1905. Sandefjordforeningen som ble stiftet 1893, ble startet etter en agitasjonsreise fra Anna Bugge

og Gina Krog. Dorothea Christensen, som senere stiftet Hjemmenes Vel, var en sentral person i denne foreningen. Imidlertid ble denne stemmerettsforeningen ikke av særlig varighet. Likevel finner vi fra 1898 i L.K.S.F.'s protokoll at Sandefjord hadde sitt ledd av foreningen. Hvorvidt dette er en fortsettelse av 1893-foreningen, eller en ny forening som var blitt dannet, er uklart. Det høyeste antall betalende medlemmer hadde leddet i 1900, da var det 19 betalende medlemmer.

Det første lokale leddet var Hortens ledd av L.K.S.F. som ble stiftet av Marie Høeg i 1898. Høeg var svært engasjert i kvinnestemmerettsarbeid og hadde vennskapsbånd blant annet til Gina Krog. Hun hadde stiftet en kvinnelig diskusjonsforening i byen to år før, og mange av medlemmene i denne ble med henne over i stemmerettsforeningen. Etter at Marie Høeg flyttet fra Horten i 1903, fortsatte foreningen sitt arbeid, men kanskje ikke helt med samme glød som før.

Larvik fikk sitt ledd i 1901, stiftet av Augusta Abrahamsen. Larviks ledd har vært en robust forening som trofast arbeidet for stemmeretten for kvinner selv etter at Abrahamsen i 1903 flyttet fra Larvik. I 1903 hadde foreningen hele 103 betalende medlemmer og var utvilsomt den største i Vestfold. Leddet fikk en dårlig periode etter Abrahamsens flytting, men ble rekonstruert i 1905, og vi kan finne leddet i L.K.S.F.'s protokoll helt fram til 1914.

Også Tønsberg fikk sitt ledd av L.K.S.F. i 1901. 30 medlemmer var med fra starten. Vi finner leddet i L.K.S.F.'s protokoller fram til 1911. Foreningen ble etter hvert gjort om til en diskusjonsforening for kvinner.

Holmestrands ledd ble stiftet 1904 av Mathilde Eriksen. I oppstarten hadde foreningen 41 medlemmer. Mathilde Eriksen hadde et genuint engasjement for kvinnestemmerettsarbeid og forsøkte å holde liv i foreningen så lenge som mulig. Vi kan faktisk finne leddet i L.K.S.F.'s protokoller helt fram til 1921. Mathilde Eriksen fikk også stiftet et ledd i Holmestrands nabokommune, Sande. Dette leddet ble stiftet i 1905 og hadde på det meste 17 betalende medlemmer (1907). Trolig har ikke leddet vært av særlig varighet - vi finner det ikke i L.K.S.F.'s protokoller etter 1909.

Leddene har i ulik grad sendt inn sine årsberetninger til hovedorganisasjonen, som igjen har samlet disse i en felles årsberetning for Landskvinnestemmerettsforeningen. Noen har sendt inn fyldige beretninger om hva leddet hadde foretatt seg gjennom det forgangne år, mens andre kun oppga styre og eventuelt medlemstall. Noen ledd har nærmest "gått i dvale" og får samme "årsberetning" trykt om igjen flere år på rad, for så å bli helt borte eller eventuelt å blomstre opp igjen. Vi får derfor varierende innblikk i Vestfoldleddenes aktiviteter. Særlig har Holmestrands ledd og Larviks ledd sendt inn fyldige årsberetninger. Av disse kan vi se at leddene også beskjeftiget seg med andre saker enn kvinnestemmerettsproblematikken. I Holmestrand ble det arrangert møter om konsulatsaken, fedrelandets stilling, huslig økonomi, selvhjelp, konfirmasjonen, kirkesaken m.m. I Larvik var temaer husflid for barn, dannelse og religiøsitet, religionsundervisningen i skolene, husstell m.m.. Disse foreningene fungerte nok til tider mer som diskusjonsforeninger eller kvinnesaksforeninger. I Larvik fant Kristine Bonnevie ut at flere møtte dersom det ble arrangert samtalekvelder med nøytrale emner. Da ville også arbeiderkvinnene møte, mente Bonnevie. Hvorvidt disse møtte, vites ikke. Larviks ledd av L.K.S.F. kunne heller ikke støtte Larviks Arbeiderpartis kvinneforbunds ønske om å bare støtte de kandidaters valg til Stortinget som forpliktet seg til å arbeide for like politiske rettigheter for alle kvinner som menn. Dette ble nok for "farlig" politisk for en del av

medlemmene, det var enklere å følge ”den praktiske linjen”, dvs engasjere seg i emner som opptok kvinnene og forbedret deres stilling og kunnskapsnivå generelt.

Ellers har foreningenes metoder vært knyttet opp til moderorganisasjonen - ved skriv og petisjoner til Storting og Stortingsmenn har de fremmet sine stemmerettskrav. Ved møtevirkosomhet har de søkt å opplyse kvinnene om politisk arbeid, valg og samfunns- Problemer og har forsøkt å etablere samfunnsengasjement.

I både Larvik og Holmestrand finner vi en kobling mellom en Venstrepolitiker og Stemmerettsforeningen gjennom hustruens medlemskap i denne. I Larvik var Augusta Abrahamsen, Larviksleddets stifter, gift med Lars Kristian Abrahamsen, som var representant på Stortinget for Larvik 1900 - 1903. I Holmestrand var Karen Graarud, mangeårig medlem av Holmestrands ledd, gift med Gunnar Graarud. Han var representant for Holmestrand 1900 - 1903 og 1906 - 1909. Både Lars Kristian Abrahamsen og Gunnar Graarud var positiv til kvinnestemmeretten og uttrykte dette i Stortinget. I Horten fant vi samme kobling, Otilie Utheim, med i styret for Hortens ledd av L.K.S.F., var gift med Jon Utheim, Stortingsrepresentant for Venstre og positiv til kvinnestemmeretten. Dessuten var Constance Sparre, medlem av kvinnesaksmiljøet i Horten, gift med Christian Herman Sparre som også var en markant og radikal Venstrepolitiker. Han var i en periode statsråd i Stockholm og representerte dessuten Horten på Stortinget 1913 til 1918. Disse kvinnene fikk gjennom ekteskapet både sosialt og åndelig delta i det politiske miljøet som deres ektemenn var en del av. Melby viser denne koblingen mellom Fredrikke Marie Qvam og Ole Anton Qvam. Også Moksnes finner samme ekteskapelige relasjoner innenfor flere kvinnesaksmiljøer.²⁾ Tabell 34 viser koblingen mellom sentrale Venstrepolitikere og aktive kvinnestemmerettsforkjempere i Vestfold:

Tabell 34 Kvinnestemmerettsforkjempere i Vestfold gift med Stortingsrepresentanter for Venstre:

Kvinnens navn	Engasjement	Ektemannens navn	Engasjement
Augusta Abrahamsen	Stiftet Larviks ledd av L.K.S.F.	Lars Kristian Abrahamsen	Venstrerepresentant på Stortinget 1900 - 1903. Positiv til kvinnestemmerett, uttalte seg positivt i Stortinget
Karen Graarud	Medlem av Holmestrands ledd av L.K.S.F.	Gunnar Graarud	Venstrerepresentant på Stortinget 1900 - 1903 og 1906 - 1909. Positiv til kvinnestemmerett, uttalte seg positivt i Stortinget
Otilie Utheim	Medlem av Hortens ledd av L.K.S.F.	Jon Utheim	Venstrerepresentant på Stortinget 1892 - 1894. Positiv til kvinnestemmerett. Fremmet forslag om kvinnestemmerett
Constance Sparre	Medlem av Hortens ledd av L.K.S.F.	Christian Herman Sparre	Venstrepolitiker kjent for sitt radikale engasjement. 1900 Statsråd i Stockholm Venstrerepresentant på Stortinget for Horten 1913 - 1918

Vi ser tydelig at enkelte kvinner har hatt et meget sterkt engasjement i kvinnestemmerettsproblematikken i Vestfold. De har hatt drive og entusiasme i sitt arbeid for kvinnestemmerettens fremme. De har betydd mye for sine respektive ledd og har i stor grad bidratt til å holde leddene samlet og i gang. Hvor robuste og varige leddene rundt i Vestfold har vært, har nok i stor utrekening vært avhengig av hvorvidt det lokale leddet har hatt en slik drivende og interessert kvinne i sin midte. En slik kvinne var Mathilde Eriksen i Holmestrand. Hun stiftet selv leddet, og tok initiativ til dannelse av Sande ledd. Hun var mangeårig formann, og hun var den som hadde størst problem med å oppløse foreningen når interessen dabbet av og kvinnestemmeretten var et faktum. Hun var utdannet cand. philol. og underviste ved lærerskolen i byen. Liknende engasjement finner vi hos Augusta Abrahamsen i Larvik. Hun flyttet imidlertid fra byen i 1902, men fortsatte sitt medlemskap i L.K.S.F. som enkeltmedlem i Voss. Josefine Sørvig pekte seg senere ut i Larvik som en samlende kraft. Også Marie Høeg i Horten var en kvinne som var initiativrik og interessert i kvinnestemmerettsarbeidet, og hun betød mye for arbeidet både i Horten og i Vestfold som helhet. Tabell 35 viser nettverk og aktiviteter hos noen av disse kvinnene:

Tabell 35 Nettverk og aktiviteter knyttet til noen av stemmerettskvinnene i Vestfold

Navn	By	Engasjement i andre Vestfoldbyer	Relasjoner sentralt
Augusta Abrahamsen	Larvik Stiftet Larviks ledd 1901	Medstifter av leddet i Skien 1901 Forsøk på stiftelse av ledd i Sandefjord 1901	Gift med Stortingsrepresentant Innlegg i Nylænde
Marie Høeg	Horten Stiftet Hortens ledd 1898	Foredrag for kvinnene i Tønsberg og Drammen 1898	Vennsksapsrelasjoner til Gina Krog Formann i Kristiania ledd av L.K.S.F. Innlegg i Nylænde
Otilie Utheim	Horten Medstifter av Hortens ledd		Gift med Stortingsrepresentant Innlegg i Nylænde
Julie Randers	Horten Medstifter av Hortens ledd		Medlem av komiteen for dannelse av NKN Engasjement for lærerinnforbundet sentralt Innlegg i Nylænde
Charlotte Margrethe Rygh	Horten		Gift med redaktøren av Gjengangeren
Karen Grårud	Holmestrand		Gift med Stortingsrepresentant
Mathilde Eriksen	Holmestrand Stiftet Holmestrands ledd 1904	Medstifter av leddet i Sande 1904	Innlegg i Nylænde Representerte Norge på kvinnekongressen
Dorothea Christensen	Sandefjord Stifter av samtaleforening		Stifter av Hjemmenes Vel Kokebokforfatter

En del av de aktive kvinnene i Vestfold hadde innlegg i Nylænde. Tabell 36 viser en del av disse kvinnene:

Tabell 36 Innlegg i Nylænde skrevet av kvinner innenfor kvinnebevegelsen i Vestfold:

Navn	By	Nummer i Nylænde
Augusta Abrahamsen	Larvik	12/12, 21/12, 20/15
Olga Hassel	Larvik	4/96
Dorothea Strøm Andersen	Larvik	15/01
Josefine Sørvig	Larvik	24/05, 13/09
Lagertha Broch	Horten	1/99, 18/00, 8/01, 2/02, 8/02, 10/02, 11/02, 1/03, 22/03
Julie Randers	Horten	13/22
Othilde Utheim	Horten	13/96, 6/97, 7/01
Marie Høeg	Horten	7/97, 2/98, 1/99, 18/00, 6/05, 7/08, 4/13, 2/15, 8/24, 6/26
Mathilde Eriksen	Holmestrand	17/07, 3/25

I Sandefjord var det Henriette Ebbesen som var drivkraften rundt kvinnestemmerettsarbeidet. Ebbesen tilhørte kretsen rundt Dorothea Christensen, men fortsatte arbeidet i kvinnestemmerettsforeningen når Christensen etter hvert ble mer opptatt av husmorsak og Hjemmenes Vel.

I Tønsberg var det nok Inga Skatvedt som lengst holdt ut i styret for foreningen. Hun hadde vanskelig for å gi slipp på foreningen selv når det var få interesserte medlemmer igjen. Leddet gikk over til i bli Tønsberg Diskusjonsforening, i Larvik gikk Kristine Bonnevie og flere med henne inn i et nydannet ledd av Norske Kvinners Nasjonalforening. Mange så nok kvinnestemmerettsforeningens oppgave som løst etter 1913, selv om Fredrikke Marie Qvam holdt liv i L.K.S.F. fram til sin død i 1938.

Antonie Borchsenius - L.K.S.F.'s mangeårige sekretær i Kristiania - hadde en livlig korrespondanse med Vestfoldleddene. Qvamarkivet inneholder en rekke av hennes brev til de ulike leddene, sirlige og korrekte håndskrevne brev ble sendt ut fra Kristiania med anmodninger og forespørsler, ris og ros, forklaringer, oppfordringer og kommentarer.

Gjennom folketellingen av 1900 kan vi få en viss oversikt over bakgrunnen til de kvinnene som var med i stemmerettsforeningene i Vestfold. Lærerinnene har vært sterkt representerte, Mathilde Eriksen i Holmestrand var lærer, det samme var Inga Skatvedt og Johanne Sinding i Tønsberg, Julie Randers i Horten og Josefine Sørvig i Larvik. De var lærere på ulike nivåer, lærerskolelærerinne, middelskolelærerinner og folkeskolelærerinner. Det var 13 lærerinner med i Larviks ledd, 4 i Sandefjords ledd, 11 i Tønsbergs ledd, 6 i Hortens ledd og 9 i Holmestrands ledd. I disse byene var også mange medlemmer knyttet til handelsvirksomhet, 30 i Larviks ledd, 4 i Sandefjords ledd, 4 i Tønsbergs ledd, 7 i Hortens ledd og 6 i Holmestrands ledd. Sande ledd bestod naturlig nok mest av gårdbrukerkoner. Ellers har medlemmene i stor utstrekning tilhørt "det gode borgerskap" i Vestfoldbyene.

Vi kan sette opp følgende oversikt over formennens bakgrunn i Vestfoldleddene:

Tabell 37
Formennene i leddene av L.K.S.F. i Vestfold

Ledd	Formann	År formann	Bakgrunn
Larviks ledd	Augusta Abrahamsen, f. 1861	1901 - 1903	Gift med Stortingsmann og jurist Lars Kristian Abrahamsen
	Helena Odberg, f. 1854	1903 - 1905	Gift med bankkasserer
	Josefine Sørvig, f. 1839	1905 - 1911	Middelskolelærerinne Ugift
	Sara Sommerfelt, f. 1877	1911 - 1913	Husbestyrerinne hos faren, enkemann og overlærer ved Middelskolen Ugift
Sandefjords ledd	Ukjent	1893	
	Henriette Ebbesen, f. 1853	? - 1911	Ugift. Levde av rentepenger og utleie av værelser til badegjester. Lærerinne. Seinere gift, men fortsatte sitt engasjement
Tønsbergs ledd	Johanne Sinding, f. 1851	1901 - 1903	Inspektrice ved Tønsberg høiere Almenskole. Ugift
	Clara Christensen, f. 1867	1903 - 1905	Gift med en advokat
	Inga Skatvedt, f. 1854	1905 - 1911	Gift lærerinne. Ektemann lærer ved folkeskolen
Holmestrands ledd	Mathilde Eriksen,	1904 - 1921	Cand. philol. Seminarlærerinne Ugift
Sande ledd	Signe Wigne,	1905 - 1909	ukjent
Hortens ledd	Marie Høeg, f. 1866	1898 - 1903	Ugift. Fotograf
	Laurense Andekjern, f. 1870	1903 - 1906	Ugift. Lærerinne
	Karen Johansen, f. 1876	1906 - 1909	Gift med kaptein i Marinen
	Karen Strøm, f. 1863	1909 - 1915	Gift med sadelmaker

Disse kvinnene var aktørene i Vestfoldsamfunnet, mange av dem var sterke aktører med nettverk og støtte for den saken de arbeidet for. Dette var etter min mening en periode hvor individene spilte en stor rolle, og jeg ser ingen grunn til å nedtone disse arbeid og engasjement.

Aldersspredningen i leddene har til dels vært stor. Følgende oversikt viser aldersgjennomsnittet:

Larviks ledd 1901:

Ugifte kvinner: 40,5, gifte kvinner: 42,3

Sandefjords ledd 1900:

Alle medlemmer: 41,5

Tønsbergs ledd 1901:

Ugifte kvinner: 37,4, gifte kvinner: 39,5

Holmestrands ledd 1904:

Ugifte kvinner: 31,5, gifte kvinner: 42,3

Sande ledd 1905:

Alle medlemmer: 37,3

Ut fra disse tallene finner vi at aldergjennomsnittet for de kvinnene som var medlem av disse Vestfoldleddene var 39,03. Det har vært kvinner som har vært over sin første ungdom som har vært interessert i å arbeide for at kvinnestemmeretten skulle innføres.

Larviks ledd gikk over til en mer husmoderlig linje etter rekonstruksjonen i 1905. Også leddet i Holmestrand med Mathilde Eriksen ved roret, arrangerte temakvelder og skolerte kvinnene i aktuelle emner. Samtidig ble det arrangert diskusjonskvelder hvor saker som opptok kvinner i sin husmorrolle ble tatt opp. Leddet i Sandefjord var alltid passivt og anonymt, og Dorothea Christensen stiftet etter hvert en samtaleforening i byen. Hun var opptatt av å profesjonalisere husmorrollen og skolere kvinnene i husarbeid. I Horten eksisterte Diskusjonsforeningen hele tiden parallelt med Stemmerettsforeningen.

Slik jeg ser det, hadde stemmerettsforeningene i Vestfold i stor grad en blandet agenda - de var interesseorganisasjoner, dannet med en ting for øye, nemlig å skaffe kvinnene stemmerett, men de var også en arena der kvinnene kom sammen i sosialt og skoleringsøyemed. Til å begynne med var stemmerettsforeningene absolutt mer politiske enn de etter hvert utviklet seg til å bli, kanskje var det en nødvendighet at de endret karakter etter hvert dersom de skulle bestå. Mange kvinner mistet engasjementet når de selv hadde fått stemmerett og så nok ikke verdien i å arbeide for at andre stemmerettsløse kvinner skulle få stemmeretten. For å holde på medlemmer og rekruttere nye, måtte foreningenes formål vinkles mer i en husmoderlig linje. Man kan nok til en viss grad si at diskusjonsforeningene/samtaleforeningene representerte den praktiske, husmoderlige linjen, mens stemmerettsforeningene representerte den radikale, politiske linjen. Horten startet opp en diskusjonsforening først, og et par år seinere ble stemmerettsforeningen stiftet. Stemmerettsforeningen ble i Horten aldri gjort om til en samtaleforening, men det skyldes at Diskusjonsforeningen, som var ganske robust, hele tiden eksisterte parallelt med Hortens ledd av L.K.S.F. I Larvik eksisterte en samtaleforening på 1890-tallet. Larviks ledd av L.K.S.F. ble dannet rundt den mest hektiske perioden i 1901, men den skiftet karakter etter hvert og ble nærmest en slags samtaleforening. Det samme skjedde med stemmerettsforeningen i Tønsberg, og i Holmestrand, som var den stemmerettsforeningen som eksisterte lengst, fant vi klare elementer av den praktiske, husmoderlige linjen etter hvert. 1901 har vært kvinneaktivismens mest hektiske periode, mange kvinner i Vestfold var politiske engasjerte på kvinnestemmerettens vegne, og noen av kvinnestemmerettsforeningene var pågående og nesten aggressive i sitt strev etter medborgerlige rettigheter.

Noter:

1) L.K.S.F.s protokoll

2) Melby 1999 og Moksnes 1984

5. 4. Komplementaritet og likhet - uforenelige verdier?

Arbeidet for kvinnestemmerett i perioden 1890 til 1913 ble utført av både kvinner og menn. Kvinner arbeidet gjennom sine organisasjoner, menn gjennom kanaler som Stortings- og pressekanaler. Disse var sammen med på å bestemme og definere hva kvinnelighet skulle innebære og hvordan samspeillet mellom det maskuline og det feminine skulle være. Skulle det feminine begrepet innebære retten for kvinnen til å gå inn i en full medborgerrolle med retten til å stemme og retten til å la seg velge innenfor politiske kanaler? Tiden var preget av en rotfestet diskurs om komplementariteten innenfor rollefordelingen mellom kjønnene. Kvinnene var forskjellige fra mennene og dermed bestemt for og bedre egnet til visse oppgaver. Kjønnene var komplementære, men skulle også etter hvert bli likestilte. Kvinnene skulle primært være husmødre, mødre og hustruer, og dermed ble kvinnelighet definert som husmoderlighet. Liberalistiske ideer og troen på menneskerettigheter for både kvinner og

menn forefektet imidlertid en nødvendighet av likestilling mellom kjønnene. Men var likestilling forenelig med troen på komplementaritet og dermed også troen på forskjellighet?

Min empiri viser at alle Vestfoldavisene i perioden forfektet troen på kvinners og menns forskjellighet. Høyreavisene i fylket brukte i sin argumentasjon mot kvinnestemmeretten fra 1890 nettopp at kvinnestemmerett ville skade kvinnenens natur og hennes arbeid innenfor intimsfæren. Komplementariteten ble forsterket gjennom en argumentasjon som tok sikte på å se viktigheten av at menn sparte kvinnene for den påkjenning en samfunnsrolle ville medføre for dem. Imidlertid vendte flere av disse avisene argumentasjonen rundt i 1901, da de brukte komplementariteten som argument for kvinnestemmeretten. Dermed blir komplementariteten et strategisk våpen som kunne brukes av begge sider i diskusjonen om kvinnens samfunnsrolle. Når Høyre og den konservative presse trengte de kvinnestemmene som en kommunal kvinnestemmerett etter census ville gi, var komplementariteten et utmerket forsvar for dette. Kvinnene var etter manges oppfatning mer moralsk og konservative enn menn, de var rettferdige og omsorgsfulle, og samfunnsnyttene ved et kvinnelig politisk engasjement ble poengtert. I denne sammenheng var kvinners og menns forskjellighet ikke til hindre for like rettigheter.

Men vi kan også finne argumentasjon i Høyreavisene som peker på at det å utelukke kvinnene fra stemmegivning ville være å underkjenne husmorens arbeid. Hennes arbeid var like verdifullt som mannens yrkes- og samfunnsarbeid, og hun fortjente dermed stemmeretten ut i fra at det arbeidet hun utførte var jamstilt i verdi med det mannen utførte. Det samfunnsmoderlige kvinneidealet ble utvidet til å omfatte også storsamfunnet og politiske rettigheter.

Venstreavisenes argumentasjon i forbindelse med kvinnestemmeretten var også tuftet på komplementaritetstro, men vi finner i større grad en argumentasjon knyttet til rettferdighetsprinsippet og menneskerettighetsproblematikken. Argumenter som at kvinnene burde få stemmerett fordi det var i tråd med troen på individuell frihet gikk hånd i hånd med en argumentasjon som baserte seg på at det ville gavne samfunnet at kvinnene fikk stemmerett på grunn av deres særegne feminine egenskaper. Komplementaritet utelukket på et vis likhet i denne sammenheng, men ikke jevnbyrdighet. Men man kan til likhetsbegrepet knytte forståelsen av at kvinner og menn er forskjellige av natur, men likevel fortjener likhet i forbindelse med rettigheter.

I Venstreavisenes argumentasjon kunne vi også finne elementer av diskusjonen om borgerbegrepet, om kvinnens innsats innenfor hennes tradisjonelle område var av en slik art at hun fortjente å få medborgerrettigheter. Særlig etter innsatsen i 1905 økte avisenes forståelse for at kvinnenaturen var egnet til en utvidet samfunnsrolle som ga kvinnen mer ansvar og reelle rettigheter enn det veldedighetsarbeid gjorde, og Venstreavisene mente at det var en kjønnsdiskriminering å utelukke kvinnene fra stemmerettsarenaen. Demokratiske og liberale argumenter ble benyttet i kvinnestemmerettsdiskusjonen. Generelt sett må vi kunne si at stemmerettskampen hadde mål om likestilling, men at argumentene som ble brukt i kampen var knyttet både til rettferdighet og likhet, men også til den ressursen kvinnene representerte i samfunnsarbeidet med sin særegenart i forhold til menn. Dermed ville kvinner og menn utfylle hverandre ikke bare i hjemmet, men også i samfunnsarbeidet.

Også de sosialistiske loaklavisene som dukket opp etter hvert i Vestfold, brukte komplementariteten som argumentasjon i forbindelse med kvinnestemmeretten. Men disse avisene så kvinnestemmeretten mer som et redskap for å nå fram til en sosialistisk samfunnsordning.

Kvinnene som arbeidet for kvinnestemmeretten i Vestfold, benyttet komplementariteten som argument i sin streben etter å få medborgerrettigheter. I en diskusjon i Diskusjonsforeningen i Horten om Kvinneforbundets formålsparagraf i 1899 ble det diskutert rundt begrepene likestilling og jevnbyrdighet. Flertallet av kvinner mente at likestilling ville gjøre kvinner og menn like, noe som var umulig og heller ikke ønskelig. I begrepet jevnbyrdighet lå det mer respekt for de to kjønns egenart. Samme året besøkte Betzy Kjelsberg Diskusjonsforeningen, og hun hevdet at stemmeretten var viktigste når det gjaldt kvinnesaken, men at kvinnens natur ikke ville endres ved hennes deltagelse i samfunnsarbeidet. Hun framhevet kvinneligheten som en styrke for samfunnet som helhet. Gina Krog holdt foredrag i Horten i 1898, og hun framhevet også kjønnes forskjellighet. Hun så det som nødvendig at kvinnene fikk stemmerett, fordi menn som var så ulike kvinner ikke kunne ivareta deres samfunnsinteresser. I en diskusjon i Gjengangerens spalter etter foredraget, hevdet Krogs tilhørere nettopp at det ikke var likhet kvinnene ønsket, men en erkjennelse av de kvinnelige egenskaper og eiendommeligheter som var like viktige for samfunnet som de mannlige.

Også en av de ivrigste kvinnestemmerettsforkjemperne i Vestfold, Marie Høeg, framhevet komplementariteten mellom kjønnene i flere av sine foredrag i Vestfold. Hun hevdet at kvinnene kunne ha en positiv innflytelse på sedelighetslovgivning, fattigvesenet og sunnhetsvesenet. Det var dessuten uheldig at kvinnen skulle utøve innflytelse indirekte, ”gjennom de smale Bagdøre”, uheldig for samfunnet og for den kvinnelige karakters utvikling, mente Høeg.

Dorothea Christensen fra Sandefjord stod for en annen "kvinnesak", for henne var alt som forbedret kvinnes kår, kvinnesak, og hennes ståsted ble dominert av en tro på kvinnens egnethet innenfor det husmoderlige område. Dette resulterte i at hennes agenda i det store og hele gikk ut på å profesjonalisere husmorrollen. Likevel hadde hun nødvendigvis også en sterk tro på komplementaritet, men kvinnens evner og særart skulle mer knyttes til intimsfæren enn til storsamfunnet.

Kvinnens egenskaper ble benyttet som argument i en konstant diskusjon og forhandling i denne perioden. Selv om likestilling mellom kjønnene når det gjaldt politiske rettigheter for mange var et mål, valgte mange å bruke kjønnes ulikhet som argument. Det er ikke argumenter om menn og kvinners likhet vi møter i avisspaltene i inserater eller ledere eller i foredragene til stemmerettskvinnene eller de mannlige politikerne, men ønsket om like posisjoner for kjønnene til tross for ulikhet. Vi møter også rettferdighetskravet, dvs. troen på at mennesker er like verdifulle og fortjener samme rettigheter, men dette er ikke basert på forestillingen om at menn og kvinner er like. Forskjellighet ble hos mange framhevet som en ressurs, og forskjelligheten ble en strategi i strevet etter oppnåelsen av like rettigheter mellom kjønnene. De kvinnelige egenskapene ville etter manges oppfatning bli en presang til samfunnet.

Mitt materiale viser en tydelig tendens: samtidig som det ble argumentert for borgerrettigheter, argumenterte man også for at kvinnens forskjellighet fra mannen var en styrke. Hellesund sier at særart og likestilling var peppermøenes løsning på modernitetens paradoks: peppermøsamfunnet bygde på det det anså som kvinnelige verdier: åndelighet, følsomhet, medlidenhet, omsorg og moral. Samtidig ble moderne maskuline idealer som handlekraft verdsatt. 1) Forskjellighet og jevnbyrdighet var aktuelle begrep for kvinnesaksforkjempere i perioden jeg har undersøkt, og de utelukket ikke hverandre i diskursen om kvinnens samfunnsrolle.

Noter:

1) Hellesund 2003

5. 5. Kvinnelige aktører i Vestfold - hvor viktige var de for aksepten av kvinnestemmeretten?

Vi har sett at en rekke kvinner med sitt engasjement i Vestfold for kvinnestemmerettens fremme var med på å bevisstgjøre en aksepterende holdning til kvinnestemmerett. De trådte inn på en offentlig arena fordi de hadde ønsker om å nå et mål og fordi de hadde ressurser nok til å kjempe denne kampen. Likevel kan man spørre hvor viktige de var i denne prosessen, var kvinnestemmerettens framgang heller betinget av en naturlig utvikling av en demokratiseringsprosess enn av disse aktørenes innsats og offervilje?

Det var 4 kvinner som pekte seg ut som spesielt sterke ledere og opinionsdannere i Vestfold i perioden 1890 - 1913, Mathilde Eriksen fra Holmestrand, Marie Høeg fra Horten, Dorothea Christensen fra Sandefjord og Augusta Abrahamsen fra Larvik. Alle disse var meget aktive og bevisste kvinner som satt kvinnepolitiske problemstillinger på dagsordenen og ønsket å endre samfunnets kjønnsordning. Dorothea Christensen hadde imidlertid et annet ståsted enn de tre andre all den stund hun valgte en husmoderlig og praktisk tilnærming til diskursen om jevnbyrdighet mellom kjønnene. Men hun hadde politiske mål, og hun arbeidet for å nå disse målene med strategi og bestemthet innenfor sitt felt. De tre andre kvinnene var mer opptatt av endring, kvinnene måtte få stemmerett fordi de var kvinner og fordi de ville utfylle mannen i hans samfunnsrolle. Christensen brukte også kvinneligheten som våpen, men hadde en sterkere tro på tradisjonelle kvinneroller, og utfordret dermed ikke kjønnsordningen så sterkt som de andre tre gjorde.

Disse kvinnene representerte middelklassen i byen, og deres ståsted var innenfor en borgerlig ideologi. De var alle ressurssterke, og de samlet rundt seg en rekke meningsfeller som de bandt til seg med organisasjonsbånd, lojalitetsbånd og vennskap. Deres ideologiske ståsted var sterkt, og de fortsatte å tro på og arbeide for kvinnesaken hele sitt liv. Ved sin entusiasme og sin fasthet mobiliserte de kvinnene i lokalsamfunnet, og de søkte også å opplyse og informere kvinnene som et ledd i det arbeidet de trodde på og for å fremme den saken som de så som verdifull. De maktet å spre sine holdninger, og de hadde kjennskap til og brukte strategiske måter å jobbe på. Men de kunne vise diskresjon og forsiktighet der det ble vurdert som nødvendig, og de var allment aksepterte og respekterte fordi de alle innehadde en viss status i det miljøet de befant seg i.

De fire kvinnene handlet og tok initiativ ut over sitt lokale bymiljø, og spredde dermed arbeidet til andre deler av Vestfold og også utover fylkesgrensene. De turte å ta ansvar og de turte å eksponere seg i forhold til en diskurs som var ganske fasttømret i samfunnet. De var dessuten alle verbale og skriveføre, og brukte foredrag og artikler/lesebreve som middel til å spre sine synspunkter og holdninger. I tillegg kom de fra ressurssterke miljøer, og de hadde et sosialt og familiært nettverk som støtteapparat rundt seg, noen av dem sterkere enn andre. Men de visste å bruke dette nettverket, og ble også skolert, støttet og inspirert innenfor dette. De maktet å inspirere sine medsøstere i lokalsamfunnet, de var alle personligheter som engasjerte og manet folk til standpunktstaking og handling. De evnet å gripe fast i en sak og holde fokus på den til tross for ganske store utfordringer underveis. De ble alle kritisert og imøtegått underveis i arbeidet sitt, men imøtegikk kritikken og ga ikke opp engasjementet. De hadde mer mot enn de fleste andre kvinnene i forhold til å utfordre den etablerte mannsbastionen. Tre av dem, Marie Høeg, Dorothea Christensen og Mathilde Eriksen, engasjerte

seg politisk og arbeidet konkret for samfunnsendringer innenfor kommunepolitikken. Disse fire kvinnene skilte seg ut som lederskikkelser innenfor kvinnesaksmiljøet i Vestfold.

Jeg mener at 1890 - 1913 var aktørenes tid og at Høeg, Christensen, Eriksen og Abrahamsen var politiske aktører så godt som noen, og at deres innsats og engasjement hadde stor betydning for kvinnesakens fremme i Vestfold. De var koordinerende, administrerende og samlende ledd i en samfunnsutvikling som utfordret tradisjonelle holdninger og diskurser. De var fyrstikken som fikk ilden til å brenne. Når de forsvant fra lokalsamfunnet, kunne vi finne en endring i strukturen og entusiasmen i den lokale kvinnebevegelsen, vi ser dette i Larvik da Abrahamsen flyttet, i Horten da Høeg flyttet og i Sandefjord da Christensen døde. Eriksen levde lenge i Holmestrand, og hennes forening var den som holdt lengst ut i Vestfold. Hun slapp ikke taket i den ideologiske entusiasmen, selv om hun modererte sitt ståsted noe underveis og ble mer "husmoderlig" i sin tilnærming til kvinnesaken.

Jeg finner det derfor riktig å si at lederskikkelsene innenfor kvinnesaksmiljøene i Vestfold hadde stor betydning for arbeidet som ble gjort og holdningsendringene og bevisstgjøringen som fant sted i løpet av denne perioden. Det er derfor nærliggende å tro at det også i andre fylker fantes engasjerte og handlingsdyktige kvinner som betydde mye for holdningsendringer innen lokalsamfunnene i forhold til kvinnestemmerettens berettigelse. Jeg tror derfor at de enkelte lokale kvinneaktørenes rolle har betydd mye for holdningsendringer i forhold til kvinnestemmerettens aksept i Norge. Av Vestfoldkvinnene finner vi at to var gifte og to var ugifte, og uavhengig av sivilt ståsted, har de påvirket lokalsamfunnet med sitt holdningsskapende arbeid og vært samlende for kvinneengasjementet i Vestfoldbyene. Jeg finner det derfor ut fra mitt materiale vanskelig å kunne slå fast at det har vært de ugifte kvinnene som har vært bestemmende for kvinneaktivismen i Vestfold i den perioden jeg har undersøkt. Hellesund hevder at peppermø-samfunnet var det ideologiske sentrum i kvinnesaksbevegelsen og kvinneoffentligheten i tiårene rundt århundreskiftet. 1) Jeg finner at gifte kvinner også i stor grad har bidratt til kvinnesakens fremme – gjerne i samarbeid med en politisk engasjert ektemann.

Vi ser også at hovedaktørenes politiske ståsted, deres verdier og holdninger, har satt preg på kvinneaktivismen i den byen de kom fra. Kvinnenes kamp for stemmeretten og deres engasjement for en medborgerrolle ble farget av kvinnelederens og opinionsdannerens verdisyn, og spesielt i Sandefjord ser vi at mye av aktivismen var innenfor rammen av Dorothea Christensens visjoner og valg. Kvinnenes personlighet og dyktighet innenfor organisasjonsutvikling har også spilt en rolle for kvinneaktivismens form og styrke. Marie Høeg var en dyktig og strategisk organisator, dette fikk betydning for organisasjons- og foreningslivet i Horten. I Horten ble det dannet flere kvinneforeninger relativt raskt, og de var robuste i den forstand at de samlet mange kvinner og markerte seg også rikspolitisk. Augusta Abrahamsen hadde ikke Marie Høegs organisasjonstalent, dette fikk følger for kvinneorganisasjonen og kvinnestemmerettsarbeidet i Larvik. Kvinneorganisasjonen i Larvik hadde vanskeligere kår enn den hadde i Horten hvor Marie Høeg satt ved roret, selv om Augusta Abrahamsen var ivrig, impulsiv og entusiastisk.

Noter:

- 1) Hellesund 2003 s. 216

5. 6. På hvilket vis påvirket Vestfoldbyenes særpreg den lokale kvinneaktivismen?

De fem Vestfoldbyene hadde visse likhetstrekk, de var alle kystbyer og småbyer beliggende i et område der skipsfarten fra gammel av hadde hatt stor betydning sentralt på Østlandet. Likevel var de forskjellige. Påvirket denne forskjelligheten kvinnesaksmiljøene i de ulike byene? Var den enkelte bys særtrekk bestemmende for strukturen av arbeidet og ståstedet til de kvinnene som var engasjert i kvinnestemmerettsarbeid? Kan egenskaper i nærings-sammensetning og bystruktur ha påvirket styrken i kvinnestemmerettsarbeidet og den vending arbeidet etter hvert tok?

Horten var annerledes enn de andre byene på det vis at den var vokst opp rundt marinestasjonen og verftet. Horten var preget av militarisme og classeskiller, men også av en gjennomtrekk av militærpersonell med familier som kom til byen og var der en periode. På hvilket vis kan dette ha påvirket kvinneaktivismen i byen? Marie Høeg var den samlende kraften som fikk i gang kvinneengasjementet i byen da hun kom fra Finland med ideer om kvinnesak og rettigheter for kvinnene. Men de som støttet henne, var ved siden av lærerinnene og handelsstandens kvinner, nettopp konene til marineoffiserene. De ble etter hvert i flertall i foreningene, og dannet sammen med lærerinnene et nettverk av kvinnekrefter som påvirket i lokalsamfunnet. Det var de ugifte kvinnene som startet opp aktiviteten i foreningene, men det var de gifte som overtok når foreningsvirksomheten ble "ufarliggjort". I Horten var det mange ressurssterke kvinner å ta av, offiserhustruene var bevisstgjorte, og de hadde tjenestepiker hjemme som tok seg av husarbeidet, slik at de fikk "overskuddstid" som kunne brukes til engasjement innenfor kvinnesak.

Horten hadde også en konservativ avis, Gjengangeren, som brukte mest spalteplass på kvinnestemmeretten av de konservative avisene i Vestfold og som var åpen for argumentasjon i forbindelse med kvinnestemmerettsreformen. Den var også den første konservative avisen som åpent tilkjennega at den var for en begrenset stemmerett for selvstendige kvinner allerede i 1898. Gjengangeren var militærsamfunnets lokalavis og informasjonskilde, og den tiet ikke ihjel kvinnestemmeretten slik andre lokalaviser i Vestfold gjorde.

Militærhustruene representerte kontinuiteten i kvinnestemmerettsarbeidet i Horten. Marie Høeg var viktig som politisk aktør og igangsetter, som inspirator og koordinator, men militærkvinnene overtok ansvaret, og forsvant en fra stedet sammen med familien sin, kom det nye til, og flere stod klare til å ta stafettpinnen videre. Det fantes også en Sjøkrigsskole i tilknytning til marineanlegget, og her var høyt utdannede offiserer lærere. Deres koner var gjerne med i arbeidet for stemmerett. Marineoffiserhustruene representerte et høyt bevissthetsnivå i forhold til tanker og rettigheter og jevnbyrdighet mellom kjønnene, og selv om vi nok kan si at marinesamfunnet som helhet var konservativt og tuftet på tradisjonelle verdier, så kan vi vel tenke oss at en del av offiserene også var for en forsiktig og forberedt kvinneemansipasjon og støttet sine husturer i deres arbeid for denne.

Hortens naboby, Holmestrand, var mindre enn de fire andre Vestfoldbyene og hadde en historie som en sjøfartsby. Mathilde Eriksen var den drivende kraften i kvinnestemmerettsarbeidet, og hennes tilhørighet var lærerskolen. Holmestrand kom seinere i gang med arbeidet enn Horten, men når først lærerskolen var flyttet til byen, stabiliserte kvinnesaksmiljøet seg rundt den ugifte lærerskolelærerinnen. På et vis hadde lærerskolemiljøet den koordineringseffekt for kvinnesaksmiljøet som marinemiljøet i Horten hadde. Vi kan også tydelig se at kvinnestemmerettsengasjementet helst var knyttet til et bymiljø, Eriksen stiftet to ledd, et i Holmestrand og et i Sande. Leddet i Sande bestod nesten bare av bondekvinne, og ble

nedlagt etter få år. Leddet i Holmestrand ble det lengst eksisterende i Vestfold. Holmestrand hadde også aktive kvinner i bystyret som tok ordet og utfordret mannsdominansen innenfor det politiske miljøet ikke bare ved å la seg velge inn og være til stede på bystyremøtene, men ved å gå et skritt videre og faktisk engasjere seg verbalt i den politiske debatten. Denne kvinneaktiviteten ble referert på første side i Holmestrands lokalavis, og må ha inspirert og skapte en viss trygghet for andre kvinner som ønsket å engasjere seg politisk.

Larvik viktigste næringsveier var sagbruksvirksomhet og sjøfart. Venstreavisen Østlands-posten var den eneste avisen i Vestfold som var for kvinnestemmeretten i 1890. Avisen argumenterte både med nytteverdien for samfunnet fordi kvinnenaturen var verdifull og med frihetsprinsippet knyttet til like rettigheter for begge kjønn. Trelastnæringen gjorde at befolkningen var relativt stabil i Larvik, mens sjøfarten medførte at kvinner i lengre perioder var alene mens menn var på sjøen. Larvik hadde ikke den tilgangen på menneskelige ressurser som Horten hadde via marineanlegget og Holmestrand hadde via lærerskolen. Men Larviks befolkning var ikke alle engasjert i sjøfart og de som ikke var det, var til stede i byen hele året.

Allerede i 1896 ble det holdt et kvinnemøte til kvinnestemmerettens fremme i Larvik arrangert av to søstere som begge var lærerinner. Det var en famlende begynnelse, men det var en tidlig begynnelse. Augusta Abrahamsen var Larvikskvinnenes store inspirator og initiativtager, hun stiftet Larviks ledd av L.K.S.F. i 1901. Abrahamsen var ganske kraftfull i sitt engasjement, og stemmerettsarbeidet ble liggende dødt en stund etter at hun forlot byen. Imidlertid våknet interessen og engasjementet til live igjen, og det viste seg at ressursene var der til å drive arbeidet lenge, riktignok med en mer "husmoderlig" tilnærming til kvinnesaken etter hvert. Vi kan trekke paralleller mellom de tre Vestfoldbyene Horten, Holmestrand og Larvik og finne at de alle var noe mer enn sjøfartsbyer og at det kanskje hadde betydning for kvinneaktivismens kraft i disse byene.

Sandefjord var senteret for hvalfangermiljøet i Vestfold. Byen hadde også gamle, ærverdige rederfamilier som gjennom generasjoner hadde konsolidert sin makt og betydning i byen. Menn var borte fra byen i lang tid, kvinnene hadde ansvaret hjemme mens de var fraværende. Hva slags betydning hadde dette for kvinneaktivismen? Sammenlikner vi kvinnens situasjon i Sandefjord og Horten, kan vi tenke oss at kvinnene i Sandefjord i stor utstrekning har hatt mindre tid til å engasjere seg i progressiv kvinnesak og kvinnerettigheter. Den husmoderlige kvinnerolle har stått sterk i bysamfunnet, kvinnen har hatt omsorg for hjem og familie mens mannen var fraværende, og har hatt mindre tid og interesse for kvinnesak enn militærhustruene i Horten. Sandefjord hadde sin lederskikkelse innenfor kvinnemiljøet, men Dorothea Christensen hadde sitt "husmoderlige" ståsted. Hun var en opinionsdanner og en respektert autoritet i Sandefjord, men hun vinklet kvinnesaken ganske annerledes enn Marie Høeg, Mathilde Eriksen og Augusta Abrahamsen. Dorothea Christensen hadde en ektemann som representerte Høyre i bystyret, mens Augusta Abrahamsens ektemann var rikspolitiker for Venstre.

Sandefjord hadde en konservativ lokalavis, Sandefjords Blad, som heller ikke så nødvendigheten av kvinnestemmerettsreformer, og avisen valgte bort kvinnestemmeretten helt fram til 1898. Kvinnestemmeretten var et ikke-tema i avisspaltene.

Tønsbergs hovednæringer var også hvalfangst og sjøfart, og Sandefjord og Tønsberg hadde mange særdrag felles. Byen hadde også sine rederfamilier. Tønsberg manglet dessuten en markant lederskikkelse i kvinnesaksmiljøet, det var flere kvinner som var viktige i perioder,

men ingen som markerte seg utenfor Tønsbergs grenser og som maktet å tenne den virkelige entusiasmen innenfor kvinnemiljøet i byen. Selv om Tønsbergs Blad i perioder var opptatt av kvinnestemmeretten, valgte den i stort mon den samme strategi som Sandefjords Blad - den tiet i hjel kvinnestemmerettsproblematikken.

Vi kan oppsummere denne sammenlikningen mellom Vestfold-byene på følgende måte:

Tabell 38 Vestfoldbyene 1890 - 1913. Ulike strukturer i forhold til næringsveier og kvinneaktivisme

Byer	Sjøfart	Andre viktige næringer	Sterke kvinneledere knyttet til likestillingslinjen	Sterke kvinneledere knyttet til den husmoderlige linjen	Aviser som i stor grad var opptatt av kvinnestemmerett	Aviser som i perioder overså kvinnestemmeretten	Sterke, varige kvinnesaksmiljøer	De fleste kvinnelige medlemmer av bystyret var medlemmer av Stemmerettsforeningen
Larvik	x	trelast	Abrahamsen		x		x	x
Holmestrand	x	lærerskole	Eriksen				x	x
Horten	x	militærbase	Høeg		x		x	x
Sandefjord	x			Christensen		x		
Tønsberg	x					x		

Vi ser her at Sandefjord og Tønsberg skiller seg ut fra Horten, Holmestrand og Larvik både i næringsstruktur og i styrken av kvinneaktivismen. Igjen ser vi at kvinneaktørene har spilt en vesentlig rolle i kvinnestemmerettsbevegelsen, men jeg mener at bystruktur og næringsveier har vært bestemmende for den retning engasjementet og arbeidet for kvinnestemmeretten har tatt i perioden. De konservative lokalavisene har dessuten føyd seg inn i miljøet for øvrig og har vært med på å forsterke den likegyldighet og manglende interesse vi fant i forhold til kvinnestemmerettens berettigelse. Konservative krefter har vært rotfestet i Sandefjord og Tønsberg, og diskursen om kvinnens tradisjonelle rolle knyttet til intimsfæren har stått sterkt i disse byene.

5. 7. Sluttord

Undersøkelsen jeg har gjennomført, har vist at det i stor utstrekning var de borgerlige kvinnene som arbeidet for kvinnestemmeretten i Vestfold kanalisert gjennom leddene av L.K.S.F. som fantes i alle Vestfoldbyene. Særlig var lærerinnene en aktiv gruppe i disse foreningene, men også gifte og ugifte kvinner knyttet til handelsstanden og til "det gode borgerskap". Medlemmene av foreningene var jevnt over i slutten av 30-årene. Arbeiderkvinnene arbeidet gjennom sine kvinneforbund som også etter hvert ble dannet i alle Vestfoldbyene.

Lederne for kvinnestemmerettsforeningene hadde et nettverk rundt seg gjennom kontakt med kvinnestemmerettsmiljøene i de andre Vestfoldbyene og gjennom kontakt med bevegelsen på riksplan. De ble brukt som foredragsholdere hos hverandre, og de medvirket til dannelsen av nye ledd av L.K.S.F. Innen tre av leddene var det kvinner som var gifte med Venstrepolitikere som i perioder var Stortingsrepresentanter og positive til kvinnestemmerett. Mange

av kvinnestemmerettskvinnene var også politisk engasjerte fra 1901, derved utvidet de sitt maktområde til også å omfatte de politiske leverandørene innenfor kommunepolitikken. Kvinnene følte mest tilhørighet til partiene Venstre og Høyre.

Kvinnene samlet underskrifter på petisjoner, de skrev brev til stortingsrepresentanter og de arrangerte møter for medlemmene med informasjon om valg og valgpraksis. Men også temamøter ble arrangert, der kvinnene skulle skoles i emner som var relatert til samfunns- makronivå. De skulle skoles til å kunne ta standpunkt og vise engasjement utover familiesfæren. Likevel kan det synes som om de fleste kvinnene mente at kvinnene og mennene hadde ulike egenskaper og at kvinnene dermed kunne tilføre samfunnet nye kvaliteter ved å få stemme og engasjerer seg politisk. Dermed fikk kvinnens nye statsborgerrolle en dobbelt bunn - hun fikk stemme ut fra rettferdighetshensyn, men hun tilførte også storsamfunnet et nytt, positivt element. Troen på komplementaritet mellom kjønnene var sterk i samfunnet og også stemmerettskvinnene forsvarte kvinnestemmeretten med nytteaspektet i samfunnssammenheng. Det var jevnbyrdighet mange kvinner arbeidet for, ikke likhet mellom kjønnene. Kvinnestemmerettsforeningene skiftet karakter etter hvert, fra å være politiske foreninger med et klart mål for øye, ble de mer sosiale foreninger som heller hadde et husmoderlig ståsted.

Jeg mener at enkeltkvinner har hatt stor betydning i denne prosessen, enkelte av kvinnene har vist engasjement og har hatt lederegenskaper utover det vanlige. De har også hatt et større og mer anvendelig nettverk enn kvinner flest. Disse kvinnene har virket som et slags "lim" i kvinnestemmerettsbevegelsen i Vestfold, og økt engasjementet hos sine medsøstere. Eksempler på slike kvinner var Augusta Abrahamsen, Marie Høeg og Mathilde Eriksen. Dorothea Christensen inspirerte heller kvinner innenfor en meget moderat kvinnesak mer knyttet opp mot kvinnens tradisjonelle rolle i intimsfæren.

Lokalavisene i Vestfold har alle i perioden 1890 - 1913 vært opptatt av kvinnestemmeretten, noen mer enn andre, betinget av faktorer som redaktørholdning og politisk taktikk og prioriteringer. Kvinnestemmerettskvinnene har også brukt avisene i sitt arbeid, i perioder har diskusjoner rundt kvinnestemmeretten preget avisspaltene. Avisene har i stor utstrekning vært opinionsdannende og holdningsskapende i lokalsamfunnet, og lokalavisredaktørene har i stor utstrekning hatt makt i lokalsamfunnene i forhold til ulike politiske temaer, deriblant kvinnestemmerettsproblematikken, og endringsprosesser i samfunnet.

Kildeliste

Litteratur:

Agerholt, Anna Caspari: Den norske kvinnebevegelses historie. Gyldendal 1973

Andersen, Kjartan: Kampens spænding bringer en luft under vingerne. Populærhistorisk magasin. Bergen 1996

Angell, Svein Ivar: Bokmelding: Svenske kvinner og 1905. Inger Hammar: För freden og rösträtten – Kvinnorna och den svensk-norska unionens siste dagar. I ”Hifo-nytt” sep 2005

Baggethun, Inger: Horten kommunale husmorskole. Byens husmorskole gjennom 50 år. 1963

Baggethun, Rolf: Gjengangeren 1851 - 125 år - 1976. Bind I 1974 og Bind II 1977

Baggethun, Rolf: Horten, ferjestedet som ble marinestasjon og by. Utgitt av Horten kommune 1960

Baker, Jean H: Votes for women. The Struggle for Suffrage Revisited. Oxford University Press 2002

Banks, J. A. Prosperity and Parenthood. A study of Family and Planning among the Victorian Middle Classes. London 1975

Bech, Johan: Horten, kort omrids af stedets historie. 1911

Beauvoir, Simone de, Det annet kjønn 1 og 2. Pax Forlag a/s. Oslo 1974

Benkow, Bjørg, Thue Næss, Elin, Sunde Sissel: Register til Nylænde 1903 - 1912. Hovedoppgave, Statens bibliotekskole, Oslo, 1982

Bennett Moen, Sølvi: Berg og Høeg. Iscenesettelse og lek med kjønnsidentitet i norsk fotografi omkring 1900. Hovedoppgave i kunsthistorie, høst 2002. Institutt for arkeologi, kunsthistorie og konservering. Universitetet i Oslo

Berger, Margareta, Fruar och Damer. Kvinnoroller i veckopress. Bokförlaget Par/Norstedts. Stockholm 1974

Bergsgård, Arne: Norsk historie 1814 – 1880. Det norske Samlaget 1975

Bergstrøm Elisabeth: Register til Nylænde 1897 - 1902. Hovedoppgave, Statens bibliotekskole, Oslo, 1981

Björk, Gunnela: Att förhandla sitt medborgarskap, kvinnor som kollektiva politiska aktörer i Örebro 1900 - 1950. Lund: Arkiv avhandlingsserie 52. 1999

Bjørkenlid, Bertil: Kvinnokrav i mannssamhälle. Rösträttkvinnorna och deras metoder som opinionsbildare och påtryckargrupp i Sverige 1902 - 21. Doktorsavhandling framlagd vid Uppsala universitet 1982

Bjørnson, Øyvind: Arbeiderbevegelsen i Norge. Bind 2. På klassekampens grunn (1900 - 1920) Tiden Norsk Forlag 1990

Blom, Ida: Barnebegrensning - synd eller sund fornuft, Bergen 1980

Blom, Ida: Oversikt over lover med særlig relevans for kvinners liv og arbeide i de nordiske land fra midten av 1800-tallet til omkring 1970. Det nordiske historikermøte i Jyväskylä august 1981

Blom, Ida: The Struggle for Women`s Suffrage in Norway, 1885 - 1913 i Scan. J. History 5: 3-22, Oslo 1980

Blom, Ida: Veien til legal likestilling. Hovedtrekkene i arbeids-,ekteskaps- og familie Lovgivning i de nordiske land fra midten av 1800-tallet til ca. 1970. Bilag til foredrag holdt aug. 1981 på den Nordiske Historiker Kongressen i Jyväskylä

Blom, Ida: Det er forskjell på folk - nå som før. Om kjønn og andre former for sosial differensiering. Universitetsforlaget. 1994

Blom, Ida: En liten ondskap i Ottar Grepstad og Jostein Nerbøvik (red): Venstre hundre år. Oslo. Gyldendal 1984

Blom, Ida: En nasjon - to kjønn. Norge fra 1880-årene til 1913. Historisk tidsskrift 4 (1993)

Blom, Ida: Kvinnehistorie - ledd i historieforskningen og ledd i kvinneforskningen. Historisk tidsskrift, vol 64, no 4 (Oslo 1985) 414-424

Blom, Ida: En annen historie? Kvinnehistorie i et internasjonalt perspektiv. Historisk tidsskrift vol 69, no 4 (Oslo 1990) 416-434

Blom, Ida: Politikk og kjønn - nasjonalisme, forsvars-politikk og demokrati omkring 1900. I Kåre Tønnesson: Rapport III fra kvinnehistorie til kjønnshistorie? Oslo: IKS Avdeling for historie, Universitetet i Oslo og den norske historiske forening.

Blom, Ida og Hagemann, Gro: Kvinner selv, sju bidrag til norsk kvinnehistorie. Aschehoug, Oslo 1977

Blom, Ida og Sogner, Sølvi: Med kjønnsperspektiv på norsk historie. Fra vikingtid til 2000-årsskiftet. Oslo 1999

Bonnevie, Margrete: Fra mannssamfunn til menneskesamfunn. Cappelen 1968

Branca, Patricia: Silent Sisterhood. Middleclass women in the Victorian home. London 1975

Brevik, Inger Lise: Urd - eit klulturelt alternativ til damablada? Nordisk Institutt, Bergen 1980

- Broch, Lagertha: Horten Diskusjonsforening gjennom 25 aar. 1896 - 1921
- Bull, Edvard: Arbeiderbevegelsens historie i Norge. Bind 1. Arbeiderklassen blir til (1850 - 1900) Tiden Norsk Forlag 1985
- Bull, Edvard (red): Det norske arbeiderparti 1887 - 1927. Jubileumsskrift, Oslo 1927
- Butler, Judith: Gender Trouble. Feminism and the Subversion of identity. New York 1999
- Børsheim, Signy, Gjeld, Carolys, Halvorsen, Bodil, Hernes, Elin, Lund, Anne: Register til Nylænde 1887 - 1896. Oslo, Statens bibliotekskole, 1980. Hovedoppgave
- Clayhills, Harriet: "Kvinner og klassekamp" Tiden norske forlag 1972
- Dahl, Willy: I kiosken og på skjermen. Gyldendal Oslo 1973
- Daidsen, Øyvind: Tønsbergs Blads Historie og Forhistorie, Bind I og II 1970
- Eide, Martin: Den redigerende makt. Redaktørrollens norske historie. IJ forlaget -2000
- Edwards, Maud: Interpreting Women's Organizing. In Towards a New Democratic Order. Gunnel Gustafsson ed. (Stockholm 1997) Women's Organizing in Sweden in the 1990s
- Evans, Richard J: The Feminists. Women's emancipation movements in Europe, America and Australia 1840 - 1920. Croom Helm London. Barnes and Noble Books New York 1977
- Ertresvaag, Vera Espeland: "Arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering 1889 - 1901" I Blom/Hagemann: "Kvinner selv. Sju bidrag til norsk kvinnehistorie." Oslo 1977
- Ertresvåg, Vera Espeland: Fra avmakt til samhold. Arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering 1889 - 1901. Historiske institutt, Bergen 1976
- Flatøy, Kirsten: Arbeiderpartiets Kvindeforbund fra 1901 til ca. 1914. Idegrunnlag og praktisk virksomhet. Historisk institutt. Trondheim 1975
- Flatøy, Kirsten: "Utviklingslinjer inne Arbeiderkvinnenes faglige og politiske organisering 1889 - 1901" I Blom/Hagemann: "Kvinner selv...Sju bidrag til norsk kvinnehistorie." Oslo 1977
- Flexner, Eleanore: Century of Struggle. The Women's Rights movement in the U.S. 1968
- Florin, Christina og Kvarnström, Lars (red): Kvinnor på gränsen till medborgarskap. Genus, politik och offentlighet 1800 - 1950. Atlas Akademi 2001
- Fløystad, Ingeborg: Kvinnehistorie i Norge. En bibliografi. Historisk tidsskrift nr. 4 1990
- Foldøy, Brit Marit: Frivillig organisering blant kvinner i Stavanger fram til 1. verdenskrig. Historisk Institutt, Bergen 1982
- Forstrøm, Idunn: Horten Diskusjonsforening gjennom 75 år. 1896 - 1921

- Fuglum, Per (red): "Norges historie. Norge i støbeskjeen 1884 – 1920". Oslo 1992
- Furre, Berge: Norsk historie 1905 - 1940. Det norsk Samlaget, 1976
- Grini, D: Norsk bladeierforening 1910 - 1935. Bidrag til den norske presses historie. Festskrift utgitt i Oslo 1935
- Gamme, Anne: "Mandsstemmer har vi saa evigt nok af fra før." Perspektiver på stemmerettsdebatt for kvinner i Norge 1898 - 1913. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Oslo. Våren 2001
- Graarud, Gunnar: Holmestrand og omegn. En historisk oversikt. Forlaget Norge og Kristiania. 1907
- Habermas, Jürgen: Borgerlig offentlighet - dens framvekst og forfall. Henimot en teori om det borgelige samfunn. Oversatt av Schwabe-Hansen og Helge Høibraaten og Jon Øien. Innledning ved Helge Høibraaten. Gyldendal norsk forlag. Oslo 1971
- Hagemann, Gro: Kvinnehistoriske arkiver. Norsk privatinstitut Oslo 1978
- Hagemann, Gro: De stummes leir. In Hirdmans genusteori, in Om makt. Teori og kritikk. Ed. Fredrik Engelstad (Oslo 1999)
- Hagemann, Gro og Åmark, Klas: Fra "husmorkontrakt" til "likestillingskontrakt". Yvonne Hirdmans genusteori. I Om Makt. Teori og kritikk. (Oslo 1999)
- Hagemann, Gro: Kvinnesak og norskdom. I May- Brith Ohman Nielsen (red) Nasjonal identitet og nasjonalisme. Oslo. Den norske historiske forening. 1994
- Hammer, Inger: Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860 - 1900. Carlssons bokforlag 1999. Akademisk avhandling. Universitetet i Lund
- Hammer, Inger: För freden och rösträtten. Kvinnerna och den svensk-norska unionens sista dagar. Nordic Academic Press. Lund 2004
- Haugland, Karen Mathilde: Presse og politisk offentlighet i 1800-tallets Norge i Sosiologi i dag 2-3/1989
- Hellesund, Tone: Kapitler fra singellivets historie. Universitetsforlaget 2003
- Hellesund, Tone: Den norsk peppermø. Om kulturell konstituering av kjønn og organisering av enslighet 1870 - 1940. Doktoravhandling ved Universitetet i Bergen 2002
- Hellesund, Tone og Inger Marie Okkenhaug (red): Erobring og overskridelse. De nye kvinnene inntar verden 1870 - 1940. Unipub forlag 2003
- Hirdmann, Yvonne: Konstuksjon och förändring - genus som vetenskap. In Kvinnevetenskaplig tidsskrift 3 - 4 (1998)

- Hjertholm, Sverre: Arbeiderbevegelsen i Vestfold. Trekk fra den politiske og faglige arbeiderbevegelse 1906 - 1905. Utgitt av Vestfold Arbeiderparti 1956
- Hoch, Ellinor: Horten Diskusjonsforening gjennom 50 år. 1896 - 1946
- Hougen, Knut: Sandefjords historie. II Kjøpstaden fra 1846 til 1930. Oslo 1932
- Hovdhaugen, Einar: Ekteskap og kjønnsmoral i norsk historie. Det norske Samlaget, Oslo 1976
- Høeg, Marie og Fredrikke Mørch: Norges Kvinder. Bind I og II. Kristiania 1914
- Haavet, Inger Elisabeth: Hustruen - fra profesjonell partner til trøstende engel? Historisk tidsskrift, bind 80, nummer 2 2001
- Haavet, Inger Elisabeth: Kjønnede dannelsesbegrep og akademisk motstand – pionerkvinner i Akademia og det akademiske kulturfeltet. Paper til kvinnehistorikermøtet i Åbo 2005
- Johnsen, Kristen Wiik: Fredrikke Marie Qvam. Hennes vei til organisasjonslivet. Oppvekst og voksenliv før 1900. Hovedoppgave i historie ved Historisk institutt NTNU Trondheim 2001.
- Janssen-Jurreit, Marie Loieuse, Sexism. Männssamhällets ideologi och historia. Norstedts, Stockholm 1979
- Johannesen, Rita: Dameblad og Virkelighet. En ideologisk analyse av artikkelstoffet i to årganger av Alle Kvinner. Hovedfagsoppgave i nordisk. Universitetet i Bergen, høsten 1976
- Johansen, Anders: Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk. Universitetsforlaget 2002
- Johnsen, Oscar Albert: Tønsberg i vår tid. II bind. Gyldendal norsk forlag . Oslo 1955
- Jönsson, Christer (red): Rösträtten 80 år. Forskarantologi. Justisdepartementet, Stockholm, 2001
- Kaldal, Ingar: historisk forskning, forståing og forteljing. Det norsk Samlaget 2003
- Kalleberg, Annemor: ”De viste vei – Den norske kvinnebevegelsens historie”. I Bang, Aase, red: ”Hva bråker de for?” Oslo 1973
- Kier, A. Th.: Jarlsberg og Larviks Amt 1814 - 1914. Tønsberg Aktietrykkeri 1916. En oversikt over amtets økonomiske utvikling i de sidste hundrede år
- Kjeldstadli, Knut: Fortida er ikke hva den en gang var- En innføring i historiefaget. Universitetsforlaget 1992
- Kjølseth, Marie: ”Kvindestemmeretten” i Høegh/Mørck. ”Norges Kvinder”, bind II. Kristiania 1914
- Klem, Wilhelm: Horten Høiere Almenskole. 50 aarsberetning 1857 - 1907

Knudsrød, Hilde: Horten Diskussionsforening gjennom 84 år. Horten 1979

Kolstad, Eva (red): "Utsnitt av lovforslag, komitéinnstillinger og debatter i Stortinget om Stemmerett for kvinner 17. mai 1814 – 11. juni 1913" Oslo 1963

Kvam, K.: Beretning om Den norske sjøkrigsskoles virksomhet 1817 - 1967. Oslo 1967

Kyle, Gunhild: Geijer, liberalismen och kvinnornas medborgarrätt. I Kvinnovetenskaplig tidskrift 1983: 4

Kyle, Gunhild: Hvarför skola kvinnorna vänta? I kvinnovetenskapelig tidskrift 1983: 2

Langeland, A. St og Wasberg, Gunnar Christie: Larviks historie 3. bind 1885 - 1940. Larvik kommune 1963

Liljestrøm, Rita: Jämställhetens villkor. Män och kvinnor i dagens värld. Stockholm 1968

Lindstøl, Tallak: "Stortinget og statsraadet 1814 – 1914". Bind I og II. Kristiania 1914

Lindsøe, Anne: Nylænde 1887 - 1927. En presentasjon av tidsskriftet. Hovedoppgave våren 1981. Institutt for Nordisk Språk og Litteratur. Universitetet i Oslo

Linner, Marianne: Kvinnens frigörelsesargument i ett antal kvinnetidsskrifter 1909 och 1917 i Kvinnomystikk och Kvinnepolitikk. Red. Gunnar Qvist, nr. 1, 1974

Lister, Ruth: Citizenship. Feminist Perspectives. Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London. 1997

Liversage, Toni: Da kvinderne måtte gå under jorden. suffragetternes kamp for stemmeretten i England 1903 - 1914. Gyldendal 1975

Loennechen, Anne: Kvinners kommunepolitiske aktivitet i Kristiania fra 1901 til 1907. Hovedfagsoppgave i historie. Universitetet i Bergen. Høsten 1983

Loennechen, Anne: Kvinnene og den begrensede stemmeretten 1901 - 1907. Tidsskrift for arbeiderbevegelsens historie 2, 1986

Løchstøer, Frederikke: Horten kvinneråd 1903 - 63. Horten.

Marineunderoffiserenes Organisasjon gjennom femti år. 1880 - 1930. Specialoffiserenes forbund

Marshall, T.H: Citizenship and Social Class. I T. H. Marshall and Tom Bottomore: Citizenship and Social Class, Pluto Perspectives, London. 1992

Means, I. N: Kvinner i norsk politikk. Oslo 1973

Mehl, Inga: Hortens Sanitets og Tuberkuloseforening 50 år. 1896 - 29. november 1946

Melby, Kari: Kvinnelighetens strategier. Norsk Husmorforbund 1915 - 1940 og Norges Lærerinneforbund 1912 - 1940. Universitetet i Trondheim 1995

Melby, Kari: Norsk kvinnehistorie 1975 - 95. Kjønnets endrede vitenskapelige status. Historisk tidsskrift 1/1996

Melby, Kari: Politisk myndighet uten rettighet: Fredrikke Qvam. Kari Melby (red) Kjønnets møte med det moderne. Senter for kvinneforskning. NTNU 1999

Moe, Sølvi Bennet: Berg og Høeg. Iscenesettelse og lek med kjønnsidentitet i norsk fotografi omkring 1900. Hovedoppgave i kunsthistorie. Universitetet i Oslo. 2002

Moksnes, Aslaug: "Likestilling eller særstilling. Norsk Kvinnesaksforening 1884 – 1913". Oslo 1984.

Moksnes, Aslaug: Marie Høeg - kvinnesaksaktivist og organisator. Skrift til utstilling av Marie Høeg på Preuss fotomuseum 1997.

Michelet, Else: En annen historie. Cappelen 1981

Michelet, Marie: Minner og Tidsbilder, Oslo 1948

Midtbø, Oddveig: Lærerinnene i Trondheim ca. 1865 - ca. 1910. Rekruttering - Utdannelse - Organisering. Historisk Institutt, Trondheim 1978

Nagel, Anne Hilde (red) Kjønn og velferdsstat. Alma Mater 1998

Nerbøvik, Jostein: Norsk historie 1870 – 1905, Oslo 1976

Nessheim, Ragnhild: Press, Politics and Votes for Women, 1910 - 1918. Scandinavian University Press. Universitetsforlaget. A revised version of the authors` doctoral dissertation, British Political Newspaper and Women`s Suffrage, 1910 - 1918. 1992

Nilsen Lein, Bente: "Kirken i felttog mot kvinnefrigjøringen" Universitetsforlaget 1981

Nilsson, Ruth og Thorsell, Lennart: Kvinderoller gjennom tiderne. Forum 1976

Norland, Odd: Ukeblad og samfunn. Universitetsforlaget 1973

Norsk biografisk leksikon. Kunnskapsforlaget

Norum, Jorun Stangenæs: Kvinner i organisasjoner på 1800-tallet. Fra "Skuld" til "Norsk Kvindesaksforening". Universitetet i Oslo. 1971

Olstad, Finn: Sandefjords historie. Bind 1. Strandsitter og verdensborger. 1995

Paulson, Ross Evans: Women`s Suffrage and Prohibition. A comparative Study of Equality and Social Control. 1973

Payne, Michael and Schad, John: Life.after.theory. Continuum. 2003

- Pedersen, Endre: Skole og lærer. Historiske trekk fra lærernes foreninger i Horten, Åsgårdsstrand og Borre 1998
- Raaum, N.C. (ed) Kjønn og politikk. Oslo 1995
- Rifberg, Klaus og Friis, Lilli: I gode og onde dager. Gyldendals norsk forlag 1970
- Ringard, Morten: Byen under fjellet. Holmestrand 1752 - 1952. Holmestrand kommune. Aschehoug. 1952
- Rosenbeck, Bente: Kvindekøn. Den moderne kvindeligheds historie 1880 – 1980. Gyldendal 1987
- Rosenbeck, Bente: Bokmelding: Kari Melby: Kvinnelighetens strategier. Norges Husmorforbund 1915 - 1940 og Norges Lærerindoforbund 1912 - 1914. Dr. philos.-avhandling 1995. Historisk institutt/Senter for kvinneforskning. I Historisk Tidsskrift bind 77 nr 1 1998
- Rosenborg, Lise: Hagar og Ismael i Saras telt? Holdninger til familie og ekteskap i debatten om de castbergske barnelovene, belyst gjennom studiet av sentrale kvinnetidsskrifter. Historisk Institutt, Bergen 1981.
- Rosvoll, Berit: Miljø og roller i norsk ukeblad. Tidsskrift for samfunnsforskning 1973, bd. 14
- Rowbotham, Sheila: Hidden from history. 15. The Vote
- Ryan, Mary P: Gender and Public Access. Women`s Politics in Nineteenth Century America. In Feminism. The Public and Private. Ed Joan B. Lands (Oxford 1998)
- Rönnbäck, Josefin: Politikens genusgränser. Den kvinnliga rösträttsrörelsen och kampen för kvinnors politiska medborgarskap 1902-1920. Atlas 2004. Doktorsavhandling, Historiska institutionen, Stockholms universitet
- Rönnbäck, Josefin: Rösträttsrörelsens kvinnor - i konflikt og samförstånd. Kvinnetenskaplig tidsskrift nr. 4. 2000
- Simensen, Jens O: Meningsbærer eller meningsløs? En undersøkelse blant norske redaktører i norsk dagpresse. Institutt for journalistikk 1997
- Skaarer, Åse Camilla: ”Stemmerett.no” Utstilling om kvinners kamp for stemmerett i Norge. Åpnet 10. juni 2005. Ansvarlig: Kilden – informasjons- og dokumentasjonssenter for kvinne- og kjønnsforskning
- Slettvåg, Kari: Vi husmødre slår oss sammen. Fra Hjemmenes Vel til Norges Husmorforbund 1898-1915. Historisk institutt Bergen 1980
- Sogner, Sølvi og Hagemann, Gro(red): Women`s politics og women in politics. In the honour of Ida Blom. Universitetet i Bergen. Cappelen Akademisk Forlag. Oslo 2000

Stuksrud, Brit: Kvinnen, mannens medhjelper og vakreste smykke. En konservativ lokalavis`syn på kvinnerollen i tiden 1890 - 1913, belyst gjennom Hortens lokalavis, Gjengangeren. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. Høsten 1983.

Sulkunen, Irma: Kvinnans rösträtt och medborgarorganisering. I Historisk Tidsskrift för Finland 1897: 2 s. 516

Syrrist, Asbjørn: Glimt fra tiden 1888 - 1945. Norsk Print 1951

Syvbertsen, Sigrid/Thorleifsen Thina: "Kvinner i strid". Utgitt av Arbeidernes Opplysningsforbund, Oslo 1960

Sørbø, Jan Inge: Offentleg samtale. Innføring i presse-etiske grunnspørsmål. Det norske samlaget 1991

Tangen, Kari Nerdrum: "Tromsø led af LKSF. Medlemmenes arbeid for å oppnå stemmerett for kvinner i årene 1900 – 1913". Hovedoppgave i historie. Universitetet i Tromsø. Høsten 1977

Thue, Inger-Johanne:"Kvinnestemmerettsdebattene i Stortinget 1890 – 1913". Hovedoppgave i historie, Oslo 1972

Tokheim,Marit: "Norske Kvinners Nasjonalråd 1904 – 1916. "Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Bergen. Våren 1975

Tokheim, Marit:"Norske Kvinners Nasjonalråd 1904 – 1916. I Blom/Hagemann: "Kvinner selv. Sju bidrag til norsk kvinnehistorie."Oslo 1977

Tønnesson, Kåre (red): Rapport III Fra kvinnehistorie til Kjønnshistorie? Det 22. Nordiske historikermøte Oslo 13. - 18. august 1994 (Oslo 1994)

Vogt Moum, Sidsel: Kvindfolkarbeid, kvinnerskår og status i Norge 1875 - 1919. Universitetsforlaget 1981

Wale, Thorbjørn: Fjerde statsmakt eller den annen partimakt? En studie av norsk dagspresse med hovedvekt på dens forhold til partivesen og politiske myndigheter. Institutt for journalistikk. 1972

Windstad, Wenche Malo: Norske Kvinners Sanitetsforening 1905 – 1940. Hovedfagsoppgave i historie. NTNU 1998

Aas, Kristin Natvig: Kvinne- og kjønnshistorie. Hva er det, og hva kan det tilføre historiefaget? I Populærhistorisk magasin nr. 3 1993 Historie

Aase, Monica: Spesialsamlingene. Katalog. Fredrikke Marie og Ole Anton Qvams arkiv. Universitetsbiblioteket avd. B, Trondheim. 1979

Aasland, Tertit: Representantenes deltakelse i stortingsdebattene. I tidsskrift for samfunnsforskning nr. 3, 1963

Aviser:**Horten:**

Gjengangeren 1890 - 1913. Hortens konservative lokalavis

Daggry 1912, 1913. Horten Arbeiderparties avis, startet 1912

Jarlsberg Tidende 1892, 1893. Venstreavis som bare eksisterte denne perioden

Hortens Blad fra 1895 til 1913. Venstreavis. Avisen skiftet i den undersøkte perioden navn til Hortens Avis, men tok seinere tilbake sitt gamle navn.

Tønsberg:

Tønsbergs Blad 1890 - 1913. Tønsbergs konservative lokalavis

Vestfold Arbeiderblad fra 1909 til 1913. Sosialistisk avis for Vestfold

Tønsbergeren 1890 - 1913. Venstreavis for Tønsberg og omegn

Fram 1907, Færder 1908 - 1913. Organ for avholdsfolket i Tønsberg og Omegn

Holmestrand:

Holmestrands Blad 1907. Arbeider- og avholdsfolkets blad. Eksisterte bare kort tid.

Holmestrandsposten 1890 - 1901. Holmestrands konservative lokalavis

Jarlsberg 1902-1913. Holmestrands konservative lokalavis. Tidligere Holmestrandsposten

Luren, Buskeruds Amtstidende 1892 - 1913. Venstreblad for Drammen, Buskerud og Nord-Jarlsberg. Årgang 1901 er tapt.

Sandefjord:

Sandefjords Tidende (til 1893)/Sandefjords Blad 1890 - 1913. Sandefjords konservative lokalavis

Vestfold 1890 - 1813. Organ for Venstre i Jarlsberg og Laurvigs Amt. Årgangene 1903 og 1904 er tapt

Larvik:

Jarlsberg og Larviks Tidende 1890 - 1913. Larviks konservative lokalavis

Larviks Blad 1890 - 1898 Organ for centrum. Moderat blad for Larvik og omegn

Det nye system 1890 - 1892. "Fargeløst" diskusjonsblad for Jarlsberg og Larvik. Eksisterte bare i denne perioden.

Fremad. 1892 Venstreblad for Jarlsberg og Larvik samt for Bratsberg Amt. Eksisterte bare dette året.

Nesjar. 1896. Venstreblad. Eksisterte bare dette året.

Arbeideren. 1909 - 1913 Sosialistisk blad utgitt av Larvik Arbeiderparti. Årgangene er tapt

Østlandsposten. 1890 - 1913 Venstreorgan for Jarlsberg og Larvik.

Nybrot 1912 - 1913. Socialdemokratisk organ for Larvik og omegn.

Tidsskrift:

Nylænde. Årgangene fra 1887 til 1913

Protokoller og håndskrifter:

Kvindsjaa. Håndskrevet medlemsblad, Diskusjonsforeningen, Vestfold Fylkesarkiv

Protokoller for Diskusjonsforeningen fra 1896 til 1913, Vestfold Fylkesarkiv

Protokoller for Diskusjonsforeningens Bestyrelse fra 1896 til 1913, Vestfold Fylkesarkiv

Protokoller og håndskrifter for L.K.S.F. Fredrikke og Anton Qvams arkiv, Trondheim

Brev og postkort fra sekretæren i LKSF, Antonie Borchsenius til de ulike leddene av L.K.S.F. i Vestfold. Kopibøker. Fredrikke og Anton Qvams arkiv, Trondheim

Kilder knyttet til Hortens ledd av L.K.S.F.

Brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Fredrikke Mørch, til Marie Høeg, Horten, datert Kristiania 27/2-1898. Kopibok. Qvam-arkivet

Skriv fra Marie Høeg, formann i Hortens ledd av L.K.S.F., til L.K.S.F.'s styre, datert 6/2-1901. Qvam-arkivet

Brev fra Marie Høeg til styret i L.K.S.F. datert 1/12-1903

Brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Antonie Borchsenius, til Marie Høeg, Horten, datert Kristiania 4/5-1903. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Antonie Borchsenius til frøken Andekjern, formann i LKSF i Horten, datert 15/11-1904. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Antonie Borchsenius til frøken Anne Aschehoug, Horten, datert Kristiania 27/11-1904. Kopibok. Qvam-arkivet.

Brev fra Laurens Andekjern, formann i L.K.S.F. i Horten til sekretæren i L.K.S.F., Antonie Borchsenius, datert 21/6-1904. Qvam-arkivet

Skriv fra Laurens Andekjern til styret i L.K.S.F. datert 13/1-1905. Qvam-arkivet

Brev til Marie Høeg fra Antonie Borchsenius datert 19. februar 1905

Telegram til Betzy Kjeldsberg fra bestyrelsen i Hortens ledd datert 3/7-1908. Qvam-arkivet

Brev fra Laurens Andekjern, Horten til LKSF's styre, datert 5/6-1915. Qvam-arkivet

Brev til formannen i NKN, udatert og usignert, om Julie Randers' avslag om å være med i styret for NKN. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo

Kilder knyttet til Holmestrands ledd av L.K.S.F.:

Postkort fra Mathilde Eriksen til sekretæren i L.K.S.F., Trude Johnsen, 29/4-1908. Qvam-arkivet

Brev fra Mathilde Eriksen til sekretæren i L.K.S.F., Thora Halvorsen, 7/3-1915. Qvam-arkivet

Brev fra Holmestrands ledd til styret i L.K.S.F., Kristiania, 5/2-1909. Qvam-arkivet

Skriv fra Holmestrands ledd om forbigåelse av legen Louise Isachsen 19/4-1915 Qvam-arkivet

Brev fra Mathilde Eriksen til Antonie Borchsenius 1/7-1916 Qvam-arkivet

Brevkort fra Mathilde Eriksen til Tora Halvorsen. Udatert. 1916. Qvam-arkivet

Kilder knyttet til Tønsbergs ledd av L.K.S.F.

Brev til Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., datert 26/2-05 fra Clara Christiansen, formann i Tønsberg ledd i L.K.S.F. Qvam-arkivet

Brevkort datert 24/5-05 til doktor frk. Marie Kjølseth, sekretær i L.K.S.F., Kristiania, fra Clara Christiansen. Qvam-arkivet

Brev fra Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., datert 24/2-02, til formannen i Tønsbergs ledd, Johanne Sinding. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., datert 4/5-03, til bestyrelsen for L.K.S.F., Tønsberg. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Antonie Borchsenius, sekretæren i L.K.S.F., datert 23/2-1904, til Clara Christiansen, formann i L.K.S.F., Tønsberg. Kopibok. Qvam-arkivet

Brevkort fra Inga Skatvedt til Antonie Borchsenius, datert 28/6-1916. Qvam-arkivet

Brevkort fra Inga Skatvedt til Tora Halvorsen, datert 28/6-1916. Qvam-arkivet

Tønsberg arbeiderpartis Kvinneforening. Beretning 1910 - 1955. Utrykt beretning Arbeiderbevegelsens Arkiv, Oslo

A-kvinnene i Vestfold 1901 - 1976. Oversiktskrift 1976. Utrykt dokument. Arbeiderbevegelsens Arkiv, Oslo

Kilder knyttet til Sande ledd av L.K.S.F.

Brev fra Borchsenius til Mathilde Eriksen 1904. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Borchsenius til Sigrid Winge, Sande ledd 24. januar 1905. Kopibok. Qvam-arkivet

Kilder knyttet til Sandefjords ledd av L.K.S.F.

Brev fra Borchsenius til Henriette Ebbesen 18. februar 1904. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra Borchsenius til Henriette Ebbesen 15. mai 1903. Kopibok. Qvam-arkivet

Kilder knyttet til Larviks ledd av LKSF

Brev fra Augusta Abrahamsen til "Nylændes redaktør" datert 30/6-1901. Skrevet på overrettssaksfører Lars Abrahamsens brevpapir. Qvam-arkivet

Brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Antonie Borchsenius, til fru Helene Odberg i bestyrelsen for Larviks ledd, datert 28 februar 1904. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra LKSF's sekretær, Antonie Borchsenius til sekretæren i Larviks ledd, datert 8. februar 1904. Kopibok. Qvam-arkivet

Brev fra L.K.S.F.'s sekretær, Antonie Borchsenius, til fru Helena Odberg, Larvik, datert 11. september 1904. Kopibok. Qvam-arkivet.

Postkort fra Sara Sommerfelt, Larvik til styret for L.K.S.F. v/ Thora Halvorsen, Stabæk, egentlig adressert til sek. Dr. Marie Kjøseth, datert 1/5-1913. Qvam-arkivet

Opprop til velgerne i Snaasen med ønske om å verve Fredrikke Marie Qvam til stortingsrepresentant. Udatert. Undertegnet av Augusta Abrahamsen, enkeltmedlem. Qvam-arkivet

Statistikk:

Folketellingen for Vestfoldbyene 1900. Digitalarkivet.

Norges offisielle statistikk, Stortingsvalgene og kommunestyrevalgene for den aktuelle perioden. Statistisk sentralbyrå. Mikroflim

Andre kilder:

Avisinnlegg til bestyrelsen av Landsvenstreforeningen. Av Gina Krog 24/3-1891. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo

Dokumenter vedkommende Hortens Kommune. 1890 - 1913. Arkiv Horten videregående skole

Kvindestemmeretsforeningens klub. MS.fol. 3867. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo

Petisjonen til Norges Storting, underskrevet av 4533 kvinner. Innlevert Stortinget 23. april 1890. Qvam-arkivet

Petisjonen til Norges Storting, underskrevet av 10 570 kvinner. Innlevert Stortinget 19. mai 1899. Qvam-arkivet

Tale av Gina Krog på Verdensforbundets for Kvinnestemmerettskongressen i Budapest 17/6-1913. Tysk. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo

Udatert manus av Gina Krog om stemmerettssaken. Engelsk. Gina Krogs etterlatte papirer. Håndskriftsamlingen, Nasjonalbiblioteket, Oslo

Årsberetninger for L.K.S.F. 1900 - 1915. Qvam-arkivet. Delvis trykte, delvis håndskrifter

Vedlegg

Tabell 1 vedlegg
Medlemmer i Diskusjonsforeningen i Horten 1896

Status	Yrke	Alder
Ugift	fotograf	30
"	fotograf	24
"	kolonialforretning	40
"	kolonialforretning	43
"	kjøpmann, kolonial	41
"	far: kjøpmann	56
"	far: kjøpmann	28
"	egen manufaktur	44
"	tannlege	34
"	jordmor	34
"	forsørget	32
"	intet yrke	43
"	kontordame bokladen	36
"	husholdning	28
"	husholdning. Far: smed	45
"	husgjerning	38
"	husgjerning	39
"	husgjerning. Far: sorenskriver	33
"	musikkinfo. Far: sorenskriver	32
"	Rentepenger og livrente	68
"	lærerinde folkeskolen	34
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	28
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	38
"	lærerinde folkeskolen	23
"	lærerinde folkeskolen	54
"	lærerinde folkeskolen	29
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	44
"	lærerinde folkeskolen	50
"	lærerinde folkeskolen	35
"	lærerinde folkeskolen	33
"	lærerinde folkeskolen	30
"	lærerinde folkeskolen	37
"	lærerinde folkeskolen	-

"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	33
"	lærerinde folkeskolen	44
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde middelskolen	43
"	lærerinde middelskolen	44
"	lærerinde Horten Høyere Almueskole	40
Gift	Mann: docent ved sjøkrigsskolen	38
"	Mann: docent ved sjøkrigsskolen	39
"	Mann: kjøpmann. Manufaktur	40
"	Mann: glassmagasin	44
"	Mann: sorenskriverbetjent	35
"	Hotellvertinne	43
"	Mann: lagerbestyrer	-
"	Mann: skipsfører	25
"	Mann: overingeniør	53
"	Mann: kommandør	36
"	Mann: kaptein i Marinen	31
"	Mann: kopist, løytnant i Marinen	42

Tabell 2 vedlegg
Utmeldte av Diskusjonsforeningen i Horten 1896:

Status	Yrke	Alder
Ugift	far: kjøpmann	28
"	handlende kolonialforretning	43
"	far: kjøpmann	56
"	kontordame bokladen	36
"	husholding	24
"	lærerinde folkeskolen	28
"	lærerinde folkeskolen	23
"	lærerinde folkeskolen	29
"	lærerinde folkeskolen	-
"	lærerinde folkeskolen	44
"	lærerinde middelskolen	44
gift	mann: kaptein i Marinen	31
"	mann: lagerbestyrer	-

Tabell 3 vedlegg
Medlemmer i Diskusjonsforeningen i Horten 1898:

Status	Yrke	Alder
ugift	husholdning, far: smed	43
"	husgjerning, far: sorenskriver	35

"	musikkinfo, far: sorenskriver	34
"	husgjerning	36
"	husgjerning	37
"	fotograf	26
"	fotograf	32
"	fotograferer, far: magasinformanter Marinen	29
"	forsørget	34
"	intet yrke	45
"	renter/livrente	70
"	far: kjøpmann	54
"	far: docent ved Sjøkrigsskolen	23
"	jordmor	36
"	tannlege	36
"	bokholderske	37
"	kontorarbeid ved Marinen	27
"	ved expeditionen i forlagsforretning	31
"	kolonialforretning	42
"	egen manufaktur	42
"	lærerinde folkeskolen	28
"	lærerinde folkeskolen	36
"	lærerinde folkeskolen	42
"	lærerinde folkeskolen	48
"	lærerinde folkeskolen	35
"	lærerinde folkeskolen	29
"	lærerinde folkeskolen	27
"	lærerinde middelskolen	42
"	lærerinde middelskolen	56
"	lærerinde Horten høyere almueskole	42
gift	mann: kjøpmann, manufaktur	38
"	mann: kolonial, kjøpmann	39
"	mann: glassmagasin	42
"	mann: kjøpmann, manufaktur	43
"	mann: manufaktur	37
"	mann: kjøpmann, manufaktur, tobakk	33
"	mann: sorenskriverbetjent, agenturvirkosomhet	33
"	hotellvertinne	45
"	mann: fabrikkeier, rismølle, tegleværk	41
"	mann: skipsfører	27
"	mann: lærer, assuranceagent	56
"	mann: folkeskolelærer	40
"	mann: bestyrer av Horten kommunale høyere skole	43
"	mann: adjunkt, kemner	46

"	mann: statsråd i Stockholm	37
"	mann: agent for Storebrand og overfyrmester i Marinen	48
"	mann: overminør i Marinen	55
"	mann: docent Sjøkrigsskolen	37
"	mann: docent Sjøkrigsskolen	40
"	mann: kommandør i Marinen	34
"	mann: kaptein i Marinen	33
"	mann: kopist, tjenestegjør i løytnantstilling i Marinen	44
"	mann: kaptein i Marinen	29
"	mann: pr. løytnant i Marinen	23
"	mann: kaptein i Marinen	27

Tabell 4 vedlegg
Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1898:

Status	Yrke	Alder
ugift	husholdning (far:smed)	43
"	husgjerning (far: sorenskriver)	37
"	musikkinformasjon (far: sorenskriver)	36
"	tannlege	36
"	fotograf	26
"	fotograf	32
"	intet yrke	41
"	intet yrke	-
"	forsørget (bodde med broren)	34
"	butikkdame, kolonial	-
"	kolonialforretning	51
"	lærerinne, folkeskolen	42
"	lærerinne, folkeskolen	-
"	lærerinne, folkeskolen	-
"	lærerinne ved Horten	-
"	lærerinne middelskolen	56
"	lærerinne ved Horten Høyere Almueskole	42
gift	enkefru, lever av egne midler	45
"	enkefru, pensjon av kommunen og opplysningsfond, samt pensjonat	33
"	mann: docent sjøkrigsskolen	37
"	mann: docent sjøkrigsskolen	40
"	mann: kopist, løytnant Marinen	44
"	mann: kjøpmann, kolonial	39

"	mann: sorenskriverbetjent, diverse annet agenturvirkosomhet	33
"	mann: kjøpmann, manufakur	38
"	-	-

Tabell 5 vedlegg
Ugifte medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1899

Lærerinne folkeskolen	7
Lærerinne middelskolen	2
Lærerinne Horten Høyere Almueskole	1
Egen forretning	3
Butikkjomfru	2
Husholdning	3
Egne midler/forsørget	4
Musikkinformasjon	1
Jordmor	1
Tannlege	1
Kontordame	1

Tabell 6 vedlegg
Giftede medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1899, ektemannens yrke

<i>Marinen:</i>	
Kaptein	1
Prem. løytnant	1
Kommandørkaptein i saniteten	1
Docent Sjøkrigsskolen	2
Kopist, løytnant	1
Sekretær ved Marinens skipsbyggeri	1
Overminør ved Marinen	1
Magasinbetjent ved Marinens Verft	1
	Tilsammen 9
Murerarbeider	1
Enkefru/egne midler	2
Egen forretning	3
Sorenskriverbetjent/agent	1
Ukjent yrke	1

Tabell 7 vedlegg
Yrkesmessig tilknytning hos de ugifte kvinnene i Hortens Ledd av L.K.S.F. 1900

Lærerinne	7
Husholdning	3
Egen forretning	4
Kontorist	1

Ansatt i forretning	2
Musikkinformasjon	1
Jordmor	1
Tannlege	1
Intet yrke	1
Lever av egne midler/forsørget	2

Tabell 8 vedlegg

Ektemannens yrkesstatus hos de gifte medlemmene av Hortens Ledd av L.K.S.F. 1900/1901

Selvstendig næringsdrivende:	Til sammen: 4
Kjøpmann, manufaktur	2
Sorenskriverbetjent/agentur	1
Kjøpmann, kolonial	1
Statens tjeneste:	Til sammen: 1
Ingeniør Statens tjeneste	1
Arbeider	Til sammen: 1
murerarbeider	1
Marinen	Til sammen: 9
Offiserer	
Kaptein	1
Premierløytnant	1
Docent ved Sjøkrigsskolen	2
Kopist, løytnant	1
Kommandørkaptein	1
Sekretær ved Marinens Skipsbyggeri	1
Arbeidere	
Magasinbetjent	1
Sekretær ved Marinens skipsbryggeri	1
Annet	Til sammen: 2
Enkefru, lever av egne midler	1
Enkefru, pensjon	1

Tabell 9 vedlegg

Yrkesmessig tilknytning hos de ugifte medlemmene i Diskusjonsforeningen 1900/1901

Lærerinne	17
Hushold	10
Egen forretning	8
Kontorist	5
Ansatt i forretning	4
Fotograferer	2
Hotellvertinne	2
Musikkinformasjon	1

Strikkerske	1
Bokholderske	1
Jordmor	1
Tannlege	1
Sydame	1

Tabell 10 vedlegg
Ektemannens yrkesstatus hos de gifte medlemmene av Diskusjonsforeningen 1900/1901

Selvstendig næringsdrivende:	Til sammen: 14 stykker
Dampskipsagent	1
Tannlege	1
Kjøpmann, manufaktur	3
Sorenskriverbetjent/agentur	1
Bagerieier, rismølle, tegleverk	1
Bryggeri, bakeri	1
Kjøpmann, kolonial	2
Bokhandler	1
Urmaker	2
Apotheker	1
Statens tjeneste/kommunens tjeneste	Til sammen: 11 stykker
Bestillingsmann/ingeniør	1
Statsråd i Stockholm	1
Pastor	1
Residerende kapellan/skoledirektør	1
Lærer	7
Annet	Til sammen: 2 stykker
Redaktør	1
Bokbinder	1
Arbeider	Til sammen: 1
murerarbeider	1
Marinen	Til sammen: 30
Offiserer	
Kaptein	5
Premierløytnant	4
Marinens Indentanturkorps	1
Overminør	1
Musikkunderoffiser	1
Docent ved Sjøkrigsskolen	2
Kopist, løytnant	2
Sanitetskaptein/lege	1
Kommandørkaptein	2
Marineofficer	1
Overfyrverker	1
Kommandør	1
Auditør	1

Arbeidere	
Bradverksarbeider	2
Arsenalarbeider, verftarbeider	1
Magasinbetjent	1
Sekretær ved Marinens skipsbryggeri	1
Elektriker/kontorist	1
Skipstømmermann	1

Tabell 11 vedlegg

Yrkesmessig tilknytning hos fedrene til 19 av medlemmene i Diskusjonsforeningen 1900/1901

Fars yrke	Antall medlemmer
Utenom Marinen	
Sorenskriver	2
Kjøpmann	3
Lærer	1
Gårdbruker	1
Forhenværende kjøpmann	1
Kullhandler/skipsreder	2
Innenfor Marinen	
Sekondløytnant	1
Kommandørkaptein, artilleridirektør	2
Direktør for Marinens mek. verksted	1
Pensjonert kommandør	1
Magasinforvalter ved Marinen	1
Kommandør i Marinen	1
Auditør i Marinen	1
Maskinmester på Verftet	1

Tabell 12 vedlegg

Ugifte medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1901

Lærerinne	10
Husholdning	3
Musikkinformasjon	1
Egen forretning	6
Forsørget	4
Kasserer/kontordame	2
Butikkjomfru	2
Jordmor	1
Tannlege	1
Intet yrke	1

Tabell 13 vedlegg**Giftede medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1901. Ektemannens yrke**

Arbeider	1
Marinen:	Til sammen 9
Kaptein	1
Prm. løytnant	2
Docent	2
Kommandørkaptein	1
Sekretær ved Marinens skipsbyggeri	1
Magasinbetjent ved Marinens Verft	1
Overtømmermann i Marinen	1
Annet:	Til sammen 7
Dampskipsekspeditor/agent	1
Bokbinder	1
Sorenskriverbetjent/agent	1
Pastor	1
Redaktør	1
Skolebestyrer	1
Lokomotivfører	1
Ingeniør	2
Egne midler	1
Egen forretning	4

Tabell 14 vedlegg**Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1902 (som lar seg identifisere gjennom Folketellingen av 1900)****Ugifte medlemmer**

Lærerinne	8
Husholdning	3
Musikkinformasjon	1
Egen forretning	3
Forsørget	3
Kasserer/kontordame	2
Butikkjomfru	2
Jordmor	1
Fotograf	2

Giftede medlemmer, ektemannens yrke:

Arbeider	1
Egen forretning	5
Pensjon	2
Ingeniør	2

Annet	Til sammen 6
Dampskipsekspeditor/agent	1
Bokbinder	1
Redaktør	1
Skolebestyrer	1
Lokomotivfører	1
Sorenskriverbetjent	1
Marinen	Til sammen 11
Prem. løytnant	4
Sekretær ved marinens Skipsverft	1
Magasinbetjent	1
Kommandørkaptein	2
Dosent ved sjøkrigsskolen	2
Overminør	1

Tabell 15 vedlegg

Medlemmer av Hortens ledd av LKSF 1903

Ugifte medlemmer av Hortens ledd av LKSF 1903

Lærerinne	6
Kasserer/kontordame	2
Egne midler/forsørget	2
Husholdning	2
Egen forretning	1
Butikkjomfru	2
Jordmor	1
Fotograf (æresmedlem)	1

Gifte medlemmer av Horten ledd av LKSF 1903, ektemannens yrke

Arbeider	1
Egen forretning	3
Pensjon	2
Ingeniør	1
Annet:	Til sammen 6
Dampskipseks.	1
Sorenskriverbetjent	1
Redaktør	1
Skolestyrer/lærer	2
Lokomotivfører	1
Marinen	Til sammen 10
Prem. løytnant	1
Sekretær ved Marinen	1
Magasinbetjent	1
Kommandørkaptein	2

Overminør	1
Dosent ved Sjøkrigsskolen	1
Ingeniør/arsenalarbeider	1
Overpolitibetjent ved Verftet	1
Maskinmester	1

Tabell 16 vedlegg

Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1904

Ugifte medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1904

Lærerinner	5
Kasserer/kontordame	2
Egne midler/forsørget	2
Husholdning	3
Egen forretning	1
Butikkjomfru	1
Jordmor	1
Fotograf (æresmedlem)	1

Gifte medlemmer av Horten ledd av LKSF 1904, ektemannens yrke

Arbeider	2
Egen forretning	3
Pensjon	2
Ingeniør	1
Annet:	Til sammen 5
Dampskipseks.	1
Sorenskriverbetjent	1
Skolestyrer/lærer	2
Lokomotivfører	1
Marinen	Til sammen 10
Prem. løytnant	1
Magasinbetjent	1
Kommandørkaptein	2
Overminør	1
Dosent ved Sjøkrigsskolen	1
Ingeniør/arsenalarbeider	1
Overpolitibetjent ved Verftet	1
Maskinmester	1
Kaptein	1

Tabell 17 vedlegg**Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1905****Ugifte medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1905**

Lærerinner	4
Kasserer/kontordame	2
Egne midler/forsørget	2
Butikkjomfru	2
Fotograf (æresmedlem)	1

Gifte medlemmer av Hortens ledd av LKSF 1905, ektemannens yrke

Arbeider	1
Egen forretning	2
Pensjon	1
Annet:	Til sammen 3
Skolestyrer/lærer	2
Apoteker	1
Marinen	Til sammen 6
Prem. løytnant	2
Kommandørkaptein	1
Dosent ved Sjøkrigsskolen	1
Ingeniør/arsenalarbeider	1
Kaptein	1

Tabell 18 vedlegg**Medlemmer av Hortens ledd av L.K.S.F. 1906****Ugifte medlemmer av Horten ledd av L.K.S.F. 1906**

Lærerinner	4
Husholdning	1
Kasserer/kontordame	2
Egne midler/forsørget	2
Butikkjomfru	1
Fotograf (æresmedlem)	1

Gifte medlemmer av Horten ledd av L.K.S.F. 1906, ektemannens yrke

Arbeider	1
Egen forretning	2
Annet:	Til sammen 4
Sorenskriverbetjent	1
Skolestyrer/lærer	2
Apoteker	1

Marinen	Til sammen 7
Prem. løytnant	2
Kommandørkaptein	2
Dosent ved Sjøkrigsskolen	1
Ingeniør/arsenalarbeider	1
Kaptein	1

Tabell 19 vedlegg

Yrkessammensetningen hos ugifte Hortenskvinner som har skrevet under petisjonen til Stortinget 1899

Tyende/tjenestepiker	18	stykker
Husgjerning	17	"
Egen forretning	10	"
Sypike/strikkende	10	"
Butikkjomfru	9	"
Lærerinne	9	"
Husholderske	5	"
Rentepenger	3	"
Jordmoder	2	"
Stuepike	2	"
Fotografistinde	2	"
Kontor	2	"
Koldjomfru	2	"
Pensjonat	2	"
Pensjon	1	"
Kokkepike	1	"
Forsørget	1	"
Musikkinfo	1	"
Logerivertinne	1	"
Fattighjelp	1	"
Naatlerske	1	"
Egne midler	1	"
Tannlege	1	"
Husbestyrerinne	1	"
Lem Gamlehjemmet	1	"

Tabell 20 vedlegg

Yrkessammensetningen hos enker fra Horten som har skrevet under petisjonen til Stortinget 1899

Pensjon	15	stykker
Husgjerning	5	"
Off. understøttelse	5	"
Huseier	5	"
Pensjonat/losjerende	3	"
Vask	3	"
Egne midler	3	"
Syerske	3	"

Forsørget	2	"
Forretning	1	"
Spisevertinne	1	"
Bestyrerinne	1	"
Lyktetenderske	1	"
Renter	1	"
Hotel	1	"

Tabell 21 vedlegg

Yrkessammensetningen hos ektemenn av Hortenskvinner innenfor marinemiljøet som har skrevet under petisjonen til Stortinget 1899

Arbeider	31	stykker
Skipstømmermann	22	"
Underoffiser	11	"
Kaptein	9	"
Maskinist	6	"
Sersjant	6	"
Smed	6	"
Kanoner	5	"
Overmaskinist	5	"
Overkanoner	5	"
Kanoner	5	"
Fyrbøter	4	"
Underkanoner	3	"
Musikkunderoffiser	3	"
Minør	3	"
Undermaskinist	3	"
Båtsmann	3	"
Formann	3	"
Artellerihåndverker	3	"
Undermaskinist	3	"
Dosent	2	"
Fuhrer	2	"
Marineingeniør	2	"
Løitnant	2	"
Musikkant	2	"
Minekonstabel	2	"
Båtsmann	2	"
Kopperslager	2	"
Overminør	2	"
Underfuhrer	1	"
Overveier	1	"
Overpolitibetjent	1	"
Overfyrverker	1	"
Kommandørkaptein	1	"
Auditør	1	"
Magasinbetjent	1	"
Kopist	1	"
Brannkonstabel	1	"

Oppslager	1	"
Feiermester	1	"
Spisemester	1	"
Våpenhåndverker	1	"
Kusk	1	"
Verksmester	1	"
Murer	1	"
Brannvakt	1	"
Seilmaker	1	"
Dreier	1	"
Kontorist	1	"
Former	1	"
Snekker	1	"

Tabell 22 vedlegg

Yrkessammensetningen hos ektemenn av Hortenskvinner utenfor marinemiljøet som har skrevet under på petisjonen til Stortinget 1899

Egen forretning	21	stykker
Arbeider	18	"
Maskinist	8	"
Skipsfører/reder	6	"
Lærer	6	"
Skipstømmermann	6	"
Pensjonist	4	"
Maler	4	"
Vognmand	3	"
Smed	3	"
Snekker	3	"
Fisker	3	"
Skomakermester	3	"
Skreddersvend	3	"
Skomakersvend	3	"
Bakersvend	2	"
Bokbinder	2	"
Lokomotivfører	2	"
Urmakermester	2	"
Politi- og brannkon- stabel	2	"
Sjømann	2	"
Fyrbøter	2	"
Byggmester	2	"
Skreddersvend	2	"
Bakermester	2	"
Snekkmester	1	"
Samlagsbetjent	1	"
Bryggerieier	1	"
Baneformann	1	"
Dreier	1	"
Bødker	1	"

Styrmand	1	"
Skredder	1	"
Huseier	1	"
Båtsmann	1	"
Fattighjelp	1	"
Bud	1	"
Cand pharm	1	"
Feiersvend	1	"
Kamner	1	"
Ingeniør	1	"
Minehåndverker	1	"
Bøsse-maker	1	"
Fragtmann	1	"
Toldoppsyns-mann	1	"
Hotellvert	1	"
Seilmakerformann	1	"
Malersvend	1	"
Koppenslager	1	"
Typograf	1	"
Sadelmaker	1	"

Tabell 23 Underskrifter fra Larvikskvinner på petisjonen til Stortinget 1890

Status	Yrke	Alder
ugift	lærerinne	39 år
"	blomsterbinderske og blomsterindustri	43 år
"	melkehandel	35 år
"	tjenestejente	47 år
"	handlende	29 år
"	syforretning	35 år
"	huseier	77 år
"	husbestyrer	22 år
"	huseierinde	37 år
"	husjomfru	22 år
Enke	husgjerning	69 år
"	forsørget	78 år
"	søm, strikkerske	58 år
"	flaskeskyllerske	28 år
Gift	Mann: sliperiarbeider	40 år
"	Mann: gårdsbruksarbeider	46 år

"	Mann: kontorist	26 år
"	Mann: styrmann	42 år
"	Mann: sjømann	50 år
"	Mann: bakemester	41 år
"	Mann: forhenværende blikkenslager	64 år
"	Mann: vognmann	49 år
"	Mann: kjøpmann	27 år
"	Mann: slagter	35 år
"	Mann: gårdeier	43 år
"	Mann: bryggeriarbeider	37 år
"	Mann: innbringer av last	50 år
"	Mann: sagbruksarbeider	51 år
"	Mann: bryggeriarbeider	40 år
"	Mann: arbeider på flåte	56 år
"	Mann: kolportør	35 år
"	Mann: tomtearbeider	40 år

Tabell 24 Yrkessammensetningen hos de ugifte Larvikskvinnene som har skrevet under på petisjonen 1899

Tjenestepiker/kokkepике:	27 stk
Ikke noe yrke:	26 "
Lærerinne i folkeskolen/musikklærerinde	22 "
Syersker/kjolesøm/håndarbeide	18 "
Handlende:	10 "
Husholdning/husbestyrerinne/husjomfru	8 "
Syforretning/syetablisement:	4 "
Maskinstrickerske/strikkerske	4 "
Huseier:	3 "
Kontor:	3 "
Privat understøttelse:	2 "
Strykning:	2 "
Leiebibliotek	1 "
Jordmor	1 "

Arbeid på hospitalen	1 "
Glassarbeiderske	1 "
Utearbeid	1 "
Nåtlerske	1 "
Pleiedatter	1 "
Sygelig	1 "

Tabell 25 Yrkessammensetningen hos enkene i Larvik som har skrevet under på petisjonen i 1899

Syng/strikking/veving:	8 stk
Handlende:	8 "
Huseier/pensjonat:	5 "
Hotellvertinne/logihus/restaurant	4 "
Forsørger av barna:	3 "
Pensjon	3 "
Intet yrke:	3 "
Husbestyrerinne/husmor	3 "
Musikklærerinne:	2 "
Fattigunderstøttelse:	2 "
Rengjøring/vask og stryk	2 "
Betaling for pleiedatter	1 "
Arbeider ved Larviks bad	1 "
Kransebinderske	1 "
Jordmor	1 "

Tabell 26 Yrkessammensetningen hos ektemenn av Larvikskvinner som har skrevet under på petisjonen i 1899

Handelsmann/kjøpmann/handelsreisende:	15 stk
Sjømann/skipsfører/styrmann/maskinist/stuert:	14 "
Snekker/snektermester/snekkerarbeider/bygningssnekker/ Tømmermann	12 "
Arbeider/sliberiarbeider/bryggearbeider/kassefabrikk- arbeider/arbeider ved reperbanen/potetesmelfabrikk-	

arbeider/bordsorterer/høvelarbeider/stuer/sæbesyder	12 "
Lærer	8 "
Sagarbeider/sagmester	8 "
Glasspuster/glassorterer/mænger glassverket	6 "
Malermester/maler/malersvend	6 "
Baker	5 "
Tobakkspindemester/tobakkspinder	5 "
Skomakermester/skomakersvend	4 "
Blikkenslager/kobberslager	4 "
Fisker	3 "
Innbringer av last/fragtmann/kjører	3 "
Kontorist/kasserer/bokholder	3 "
Fabrikkvirksomhet	3 "
Pølsemaker/slakter	2 "
Pakkeformann/arbeidsformann	2 "
Agent	2 "
Husfar	1 "
Lokomotivfyrbøter	1 "
Aviskommisionær	1 "
Havnelos	1 "
Conditor	1 "
Meieribestyrer	1 "
Jernbanefunksjonær	1 "
Faktor	1 "
Spisevert	1 "
Stasjonsmester	1 "
Ekspeditør	1 "
Konstruktør	1 "
Pantion	1 "
Skredder	1 "
Gråstensmurer	1 "
Gårdskar	1 "
Telegrafistbestyrer	1 "
Fattigforstander	1 "
Huseier	1 "

Murmester	1 "
Forsørget av fattigvesenet	1 "
Gartner	1 "
Maskinsmed	1 "
Elektriker ved telefon	1 "
Fyrbøter	1 "

Tabell 27

Ugifte medlemmer av Larviks ledd av L.K.S.F. 1901

Lærerinne ved folkeskolen	32 år
Lærerinne ved folkeskolen	45 år
Lærerinne ved folkeskolen	44 år
Lærerinne ved folkeskolen	32 år
Lærerinne ved folkeskolen	25 år
Lærerinne ved folkeskolen	29 år
Lærerinne ved folkeskolen	35 år
Lærerinne	38 år
Lærerinne	49 år
Musikklærerinne	25 år
Middelskolelærerinne	54 år
Lærerinne ved middelskolen	43 år
Lærerinne ved middelskolen	61 år
Kaffeforretning	45 år
Galanteriforretning	62 år
Syforretning	56 år
Syforretning	38 år
Syetablissement	37 år
Spiseforretning	37 år
Tobakk- og cigarforretning	30 år
Husholdningshandel	39 år
Handlende	39 år
Handlende	40 år
Handlende	51 år
Handlende	39 år
Handlende i manufaktur	57 år

Kontoristinde	45 år
Kontordame, salg av høvlemateriale	41 år
Hoteleierinne	56 år
Husbestyrerinne hos faren (enkemann).	
Farens yrke: overlærer ved	
kommunal middelskole	23 år
Bok og musikkleiebibliotek	32 år
Intet yrke	30 år
Intet yrke. Farens yrke: båt- og skipsbygger	28 år

Tabell 28

Giftede medlemmer i Larviks ledd av L.K.S.F. Ektemannens yrke:

Handelsvirksomhet	37 år
Kjøpmann	40 år
Kjøpmann	31 år
Trelast og kommisjonær	47 år
Bestyrer for J.C. Bruuns Tobaksfabrik,	
handelsvirksomhet	32 år
Kjøpmann i kolonial	31 år
Handelsborger	54 år
Kjøpmand, manufakturforretning	38 år
Adjunkt	32 år
Adjunkt	?
Folkeskolelærer	37 år
Lærer ved folkeskolen	34 år
Lærer ved folkeskolen	60 år
Overrettssakfører, lærer ved handelsskolen	25 år
Overrettssaksfører	39 år
Kontorist	36 år
Bankkasserer	46 år
Telegrafistbestyrer, rikstelegrafen	51 år
Sagmester	49 år
Bakemester	51 år
Maskinmester ved trykkeri	21 år
Malermester	32 år

Redaktør og avisutgiver	38 år
Skipsreder og konsul	38 år
Styrmann	52 år
Styrmann	43 år
Dampskipsfører	47 år
Pensjonat, kommunal pensjon	31 år
Hotelvert	41 år
Organist	25 år
Intet yrke	36 år
Eget erverv: Vertinne i Larviks klubbsekskap	34 år
Eget erverv: Jordmor. Privat praksis	32 år
Eget erverv: Hvitvareforretning. Ektemann:	
incassor	36 år
Eget erverv: Husgjerning hos distrikslege	48 år
Enke: Manufakturforretning	52 år
Enke: Fotograf	45 år
Enke: Restauratrice for egen regning	58 år
Enke: Handlende (kolonialforretning)	55 år
Enke: Bokhandel	38 år
Enke: Sjømannsenke, lever av sin formue	48 år
Enke: Handlende (egen handel)	51 år
Enke: Agentur, brannforsikringsselskap	53 år
Enke: Manufakturforretning	43 år
Enke: Forretning. Salg av nye og brukte klær	76 år
Enke: Paraplyforretning	25 år

Tabell 29 Ugifte medlemmer av Holmestrand's ledd 1904

Lærerinde ved dövstumskolen	42 år
Lærerinde	21 år
Lærerinde ved byens folkeskole	22 år
Seminarlærerinde	?
Lærerinde	43 år
Lærerindevirksomhet	25 år
Lærerinde ved dövstumskolen	31 år
Lærerinde	44 år

Husgjerning (far: folkeskolelærer)	30 år
Husgjerning (far: havnefogd) 12)	26 år

Tabell 30

Giftede medlemmer av Holmestrand's ledd av LKSF 1904. Ektemannens yrke

Lege/kommunelege	51 år
Overrettssakfører	43 år
Amtsdyrlege	24 år
Enke: snekkerforretning	54 år
Seminarbestyrer. Statens bestillingsmann	51 år
Hotellvert	36 år
Lege, stortingsmann	43 år
Dampskipsfører	60 år
Tollbetjent og kasserer	46 år
Lærer, revisor, kasserer, cand theol, formuende	31 år
Dampskipsfører	40 år
Overlærer. Bestyrer av den tordenskjoldske høiere almennskole. Kommunal bestillingsmann	39 år
Enke: Lever av egne midler (avdøde mann:tannlege)	62 år
Malermester	36 år
Kjøpmann, jern, isenkram, glasstøy, stentøy	36 år
Skipsfører	49 år
Boktrykker og handlende	36 år
Skipsfører	30 år
Skotøyforretning	25 år
Banksjef	29 år
Manufakturhandel/agenturforretning	43 år
Mineralvannfabrikk	46 år
Samlagsbetjent	34 år
Lærer og kirkepensjon. Formuende	49 år
Skipsfører	22 år

Tabell 31 Medlemmer av Sande ledd av L.K.S.F. 1905

Ugifte medlemmer av Sande ledd av L.K.S.F.:

Husgjerning (far gårdbruker)	22 år
Husstell	23 år
Husstell	48 år

Giftede medlemmer av Sande ledd av L.K.S.F. (ektemannens yrke):

Jordbruk/gårdbruk	46 år
Gårdmanskone	41 år
Verkstedeier og bestyrer	41 år
Gårdbruker	42 år
Telegrafist	31 år
Herreds- og sparebankkasserer	38 år
Fanjunker	53 år
Lærerinde ved folkeskolen gift med lærer ved folkeskolen	38 år

Kjøpmann	34 år
Gårdbruker	50 år
Gårdbruker	23 år
Gårdbruker	35 år
Gårdbruker	36 år
Gårdbruker	38 år
Gårdbruker	33 år

Tabell 32 Vestfolds Høyreavisers syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913

Årstall	Gjengangeren Horten	Jarlsberg og Larviks Amtstidende Larvik	Sandefjords Blad Sandefjord	Tønsbergs Blad Tønsberg	Holmestrandsposten/Jarlsberg Holmestrand
1890	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Mot kvinnestemmerett. Argumenter: 1) Kvinnestemmerett medfører ulemper og forstyrrelser 2) Vil være til kvinnens skade 3) Kvinnene ønsket ikke stemmerett	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Mot kvinnestemmerett. Argumenter: 1) Kvinnens virkefelt er hjemmet. 2) Kvinnen i offentlig virke vil ødelegge hjemmene.
1892	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Mot kvinnestemmerett. Argumenter: 1) Kvinnestemmerett vil skade kvinnens arbeid i hjemmet 2) Ikke støtte i folket 3) Kvinnenaturen vil ta skade 4) Ugifte kvinner vil begunstiges 5) Kvinnestemmerett	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt

	rett i mot kvinnens natur. 6) Menn burde spare kvinne for påkjenninger				
1893	Kvinnestemme-rett berørt 1 gang Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.
1894	Kvinnestemme-rett berørt 1 gang Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 1 gang Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.
1895	Kvinnestemme-rett berørt 2 ganger Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.
1896	Kvinnestemme-rett berørt 8 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 3 ganger Mot kvinne- stemmerett. Argumenter: 1) Kvinnestemme-rett er latterlig. 2) Kvinnen går inn i mannens rolle	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.
1898	Kvinnestemme-rett berørt 9 ganger. Mot alminnelig kvinne- stemmerett. Argumenter: 1) Kvinnen vil bruke sin svakeste side i politikken. 2) Vil medføre korrupsjon og forbannelse. 3) Kvinnen vil ha lettere for å selge sin stemme. 4) Men: Kvinner i selvstendige	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 2 ganger Ikke standpunkt.	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt.

	stillinger fortjener stemmerett.				
1901	<p>Kvinnestemmerett berørt 35 ganger. For kvinnestemmerett etter census Argumenter: 1) Kvinner mer moralske og konservative. 2) Kvinner vil tilføre kommunene innsikt, hjertelag, rettferdighet. 3) Kvinner vil bidra til ansvarsfølelse i kommunen. 4) Kvinner vil gjøre en god innsats innen fattigpleie, opplysning, moralsk løftelse, sparepolitikk. 5) Kvinneligheten er gavnelig for samfunnet. 6) Kvinner som betaler skatt bør være med og fordele denne. 7) Uheldig for kvinnen å drive politikk ad omveier. 8) Kvinnestemmerett positiv i andre land. 9) Å utelukke gifte kvinner var å underkjenne husmorens</p>	<p>Kvinnestemmerett berørt 40 ganger. For kvinnestemmerett etter census Argumenter: 1) Rettferdighets-hensyn. Stemmerett skal ikke bestemmes etter kjønn. Menn som ikke betalte skatt burde ikke få stemme dersom kvinner som betalte skatt var utelukket. 2) Motvekt mot den alminnelige kommunale stemmerett for menn. Ville dempe farene ved den alminnelige mannsstemmeretten 3) Ikke tilstrekkelig grunn til å utelukke kvinnene 4) Kvinnene ville tilføre det offentlige liv andre elementer enn det mennene gjorde</p>	<p>Kvinnestemmerett berørt 31 ganger Ikke standpunkt</p>	<p>Kvinnestemmerett berørt 10 ganger. Ikke standpunkt Trykker Hagerups og Knudsens argumenter for kvinnestemmerett. Men er nøytral.</p>	<p>Kvinnestemmerett berørt 13 ganger. For kvinnestemmerett etter census Argumenter: 1) Både Høyre og Venstre er for 2) Kommunene trenger kvinnene, de representerte et nytt syn og bedre arbeid 3) Selvstendige kvinner har omtanke og forståelse.</p>

	arbeid. 10) Landet vil rykke opp på et høyere kulturnivå.				
1903	Kvinnestemme-rett berørt 1 gang Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 1 gang Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 3 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt
1904	Kvinnestemme-rett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 15 ganger. For kvinne- stemmerett Argumenter: 1) Har ikke medført noe negativt i andre land 2) For tidlig å si noe om utfallet	Kvinnestemme-rett berørt 29 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Kvinnene ville tilføre hjertelag, redelighet, innsikt til kommunene 2) Kvinner har våken ansvars- følelse 3) Kvinnene vil kjempe for hjemmenes vel 4) Kvinnene var lydøre for skole, fattigpleie, opplysning og moralsk løftelse 5) Kvinner god greie på økonomi 6) Hjemmene ville løftes ved mer innsikt	Kvinnestemme-rett berørt 13 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Kvinner må likestilles med menn 2) Man må gå fram med skrittvis forsiktighet 3) Kvinnestemme- retten er en naturlig utvikling	Kvinnestemme-rett berørt 14 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Mest rimelig og rettferdig
1905	Kvinnestemme-rett berørt 9 gang Ikke standpunkt Roser kvinnes innsats	Kvinnestemme-rett berørt 5 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemme-rett berørt 13 ganger. For kvinne- stemmerett Argumenter: 1) Vet hvor vi har kvinnene Roser kvinnes	Kvinnestemme-rett berørt 20 ganger Ikke standpunkt Roser kvinnes innsats	Kvinnestemme-rett berørt 7 ganger Ikke standpunkt

			innsats		
1907	<p>Kvinnestemme-rett berørt 18 ganger. For kvinne- stemmerett. Argumenter: 1) Et sterkt krav 2) Inkonsekvent når kvinnene har kommunal stemmerett 3) Høyre ønsker det 4) Gavner fedrelandet Men må begrenses fordi: 1) Kvinner selv er fornøyd med det 2) Trenger erfaring 3) For mye arbeid å få alle kvinner med.</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 18 ganger. For kvinne- stemmerett Argumenter: 1) Til gagn for samfunnet 2) Konservativ garanti 3) Rettferdighets- krav 4) Kvinner forstår økonomi</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 14 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Høyre har programfestet dette 2) Kvinner skal ikke utelukkes på grunn av kjønn 3) De mest opplyste kvinnene var til gagn for samfunnet</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 5 ganger. For kvinne- stemmerett etter census uten valgbarhet Argumenter: 1) Tok for mye tid å få alle kvinner med 2) Kvinner ønsket ikke selv valgbarhet 3) Kvinnestemme- retten ville være gagnlig for samfunnet</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 20 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Mest rettferdig</p>
1909	<p>Kvinnestemme-rett berørt 11 ganger. For kvinne- stemmerett. Argumenter: 1) Kvinnen med dype følelser bringer et sosialt element inn i det offentlige liv 2) Kvinnen hjelper mot det som er usunt, galt og forvansket 3) Offentlig arbeid er forenelig med kvinnens natur</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 5 ganger Ikke standpunkt Trykker professor Stangs positive forsvar av kvinnestemme- retten.</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 12 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Alminnelig stemmerett vil komme etter hvert, skrittvis 2) For liten erfaring på området 3) Samfunnet trenger kvinnene</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 22 ganger. For kvinne- stemmerett etter census Argumenter: 1) Bør gå skrittvis fram</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 6 ganger Ikke standpunkt</p>
1910	<p>Kvinnestemme-rett berørt 11 ganger Ikke standpunkt</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 19 ganger Ikke standpunkt</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 15 ganger Mot alminnelig</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 10 ganger For alminnelig</p>	<p>Kvinnestemme-rett berørt 10 ganger Ikke standpunkt</p>

			stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) For tidlig	kommunal stemmerett for kvinner Mot alminnelig statsborgerlig stemmerett for kvinner Argumenter: 1) Liten erfaring om statsborgerlig stemmerett for kvinner 2) For tidlig. Må gå skrittvis fram	
1912	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett. Argumenter: 1) Tiden er moden 2) Kvinner har ventet lenge nok	Kvinnestemmerett berørt 4 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett Argumenter: 1) Samfunnet trengte kvinnenes hjertelag og omsorg	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 10 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett Argumenter: 1) Kvinner forstår fremtiden 2) Kvinnene har ventet lenge
1913	Kvinnestemmerett berørt 9 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 11 ganger. For alminnelig kvinnestemmerett Argumenter: 1) Reformen er moden 2) Kvinnene har arbeidet sindig for reformen med støtte av ansatte menn	Kvinnestemmerett berørt 12 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 4 ganger Ikke standpunkt

Tabell 33 Vestfolds Venstreavisers syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913

Årstall	Jarlsberg Tidende/ Hortens Blad/Avis Horten	Østlandsposten Larvik	Vestfold Sandefjord	Tunsberg Tønsberg	Luren/Buskeruds Amtstidende Holmestrand
1890	-	Kvinnestemmerett	Kvinnestemmerett berørt 1 gang.	Kvinnestemmerett berørt 1 gang.	-

		berørt 5 ganger. For kvinnestemmerett Argumenter: 1) Kvinnestemmerett i pakt med fremadskridende kulturer 2) Utfoldelse av individuell frihet 3) Kvinnens særegne egenskaper vil gavne samfunnet og kvinnene 4) Kvinnestemmerett vil adle kvinnene	Ikke standpunkt	Ikke standpunkt	
1892	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt Mener kvinner bør stemme ved brennvisavstemn. Argumenter: Dette ligger innenfor kvinnenens virkeområde.	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt Inserat mot kvinnestemmerett	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. For kvinnestemmerett Argumenter: 1) Ridderlighet mot kvinner gjør henne passiv 2) Kvinner bør ta ansvar	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt
1893	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1894	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1895	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt Mener kvinner bør stemme ved brennvisavstemn. Argumenter: 1) bedre styring av økonomien 2) bedre offentlig moral	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt

1896	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. For stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Alle bør være like for loven 2) Kvinner er mer moralske 3) Selvstendige kvinner fortjener stemmeretten	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. For stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Kvinnens spesifikke egenskaper gjør henne godt egnet i det offentlige liv 2) Kvinner er også borgere 3) Kvinner har plikter og bør derfor ha rettigheter 4) Kvinnestemmerett vil gavne samfunnet 5) Frihet og likehet er riktig	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1898	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. For stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Kvinner er et "salt" i det offentlige liv 2) Kvinner sitter inne med mye intelligens og humanitet	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1901	Kvinnestemmerett berørt 15 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 39 ganger. For alminnelig kommunal stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Kvinnene vil øve en velgjørende innflytelse på samfunnets utvikling 2) En liberal og	Kvinnestemmerett berørt 38 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Rettferdig at kvinner får stemme når "alle typer menn" fikk stemme 2) Menn satt kvinner høyt på alle andre	Kvinnestemmerett berørt 13 ganger. Mot stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Saken må forelegges velgerne 2) Saken må ikke presses frem, det vil medføre et brudd på utviklingen 3)	Tapt

		rettferdig reform 3) Viktig for demokratiet 4) Gavn for samfunnet og hjemmene 5) Kvinnene har krav på stemmerett	områder 3) Alt for mange menn uten evner og kall 4) Ikke noe dramatisk i kvinnestemmerett, blir ikke noe endring med den	Kvinnestemmerett må komme etter hvert	
1903	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt. Tapt: mai-desember	Tapt	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt
1904	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt.	Kvinnestemmerett berørt 19 ganger. For stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Rettferdighet	Tapt	Kvinnestemmerett berørt 4 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 7 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner Argumenter: 1) Rettferdig
1905	Ufullstendig årgang	Kvinnestemmerett berørt 10 ganger. Ikke standpunkt Roser kvinnes innsats	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. For stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Viktig sak, kvinner må vise engasjement	Kvinnestemmerett berørt 12 ganger Ikke standpunkt Roser kvinne- engasjement	Kvinnestemmerett berørt 10 ganger. Ikke standpunkt
1907	Kvinnestemmerett berørt 19 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 28 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 12 ganger. For begrenset stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Utvelgelsen bør skje etter kunnskap, ikke etter kjønn 2) Kvinner mangler politisk erfaring	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. For begrenset stemmerett for kvinner. Argumenter 1) Programfestet 2) Rettferdig	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Kvinner kan ikke utelukkes på grunn av kjønn 2) Nasjonalfor-samlingen skal velges fra hele folket 3) Kvinner tilfører mer kunnskap
1909	Kvinnestemmerett berørt 11 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner.	Kvinnestemmerett berørt 24 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner.	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner.	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner.	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner.

	Argumenter: 1) Alle kvinner ønsker den 2) Urettferdig	Argumenter: 1) Rettferdighet 2) Gavne samfunnet 3) Gavne kvinnene	Argumenter: 1) Alle må få samme muligheter	Argumenter: 1) Rettferdig	Argumenter: 1) Rettferdig
1910	Kvinnestemmerett berørt 12 ganger. Ikke standpunkt Åpen for inserater	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Rettferdig	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Rettferdig
1912	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. For alminnelig stemmerett for kvinner. Argumenter: 1) Rettferdig	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt
1913	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 28 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 8 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. Ikke standpunkt

Tabell 34 viser de mest stabile venstreavisene i Vestfold. Imidlertid hadde vi også en del "døgnfluer" blant venstreavisene, flere forsøkte å starte opp venstreorganer, men måtte gi tapt etter en tid. Disse er samlet i tabell 35

Tabell 34 Venstreaviser i Vestfold som eksisterte i kortere perioder. Syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913

Årstall	Hortensposten Venstreavis, Horten 1903-04	Laurviks Blad Moderat organ Larvik 1890-98	Fremad Venstreavis Larvik 1892	Nesjar Venstreavis Larvik 1896
1890	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	-	-
1892	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. Ikke standpunkt	-
1893	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	-	-
1894	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	-	-
1895	-	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Mot alminnelig	-	-

		kvinnestemmerett Argumenter: 1) Egner seg ikke for den store massen med kvinner		
1896	-	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. For begenset stemmerett for kvinner Argumenter: 1) Selvstendige kvinner fortjener stemmeretten 2) Censusingrens mest riktig.	-	Kvinnestemmerett berørt 7 ganger. Mot alminnelig stemmerett for kvinner Argumenter: 1) Kvinner like dyktige som menn, men bør vente 2) Kvinner er ikke eksplisitt nevnt i Venstres program 3) Tiden er ikke moden.
1898	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	-	-
1901	-	-	-	-
1903	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	-	-	-
1904	Kvinnestemmerett berørt 1 gang. Ikke standpunkt	-	-	-

Tabell 35 Andre borgerlige aviser i Vestfold. Syn på kvinnestemmeretten 1890 - 1913

Årstall	Færder/Fram Organ for avholdsfolket 1907 - 1913 Tønsberg	Holmestrand Blad Arbeider- og avholdsfolkets blad 1907 Holmestrand	Det nye system Farveløst diskusjonsblad 1890 - 1892 Larvik
1890	-	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1892	-	-	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt
1893	-	-	-

1894	-	-	-
1895	-	-	-
1896	-	-	-
1898	-	-	-
1901	-	-	-
1903	-	-	-
1904	-	-	-
1905	-	-	-
1907	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	Kvinnestemmerett berørt 5 ganger. Ikke standpunkt	-
1909	Kvinnestemmerett berørt 2 ganger. Ikke standpunkt	-	-
1910	Kvinnestemmerett berørt 6 ganger. For kvinnestemmerett. Argumenter: 1) Kvinner ville arbeide mot rusdrikken i det offentlige liv	-	-
1912	Kvinnestemmerett ikke berørt. Ikke standpunkt	-	-
1913	Kvinnestemmerett berørt 3 ganger. Ikke standpunkt	-	-

Tabell 36 Kvinner nominert av de politiske partiene ved kommunevalgene i byene i Vestfold 1901 - 1913. Medlemmer av de lokale leddene av L.K.S.F.

	Medlem L.K.S.F.	Ikke medlem L.K.S.F.	Medlem L.K.S.F.	Ikke medlem L.K.S.F.	Medlem L.K.S.F.	Ikke medlem L.K.S.F.	Medlem L.K.S.F.	Ikke medlem L.K.S.F.
	Det konservative parti	Det konservative parti	Venstre	Venstre	Avholdsfolkets liste	Avholdsfolkets liste	Arbeiderpartiet	Arbeiderpartiet
Horten 6) 1901	4	1	4	1	0	2	2	0
Horten 1904	6	0	3	2	0	4	0	0
Horten 1907	4	1	2	1	2	2	0	1

Horten 1910	3	2	3	1	1	1	1	5
Horten 1913	1	5	2	1	1	2	1	5
Larvik 1901	6	0	5	1	-	-	0	0
Larvik 1904	3	0	-7)	-	4	2	1	1
Larvik 1907	2	0	2	1	4	1	1	1
Larvik 1910	4	1	2	4	3	4	1	3
Larvik 1913	1	5	2	8	2	8	0	3
Sandefjord 1901	0	2	2	0	-	-	0	1
Sandefjord 1904	Hus- eiernes liste 0	Hus- eiernes liste 2	Det upolitiske og uavhengige parti 2	Det upolit- iske og uav- hengige parti 1	-	-	-	-
Sandefjord 1907	Hus- eiernes liste 1	Hus- eiernes liste 1	Samlings- partiet 1	Samling partiet 1	-	-	0	6
Sandefjord 1910	Hus- eiernes liste 0	Hus- eiernes liste 2	Liberalkon- servative og frisinnede Venstre 0	Liberal kon- servativ og frisinne de Venstre 3	2	1	0	6
Sandefjord 1913	Høyre og fri- sinnede 0	Høyre og fri- sinnede 7	Upolitiske 0 Venstre 1	Upoli- tiske 4 Venstre 3	0	8	0	3
Tøns- berg 1901	Det konser- vative parti 2	Det konser- vative parti 4	Venstre 1	Venstre 2	1	0	-	-
Tøns- berg 1904	1	3	1	3	0	1	-	-
Tøns- berg 1907	Tønsberg liberalkon- servative	Tønsberg liberalkon- servative	1	4	0	1	-	-

	Partis og Næringspartiets fellesliste 2	Partis og Næringspartiets fellesliste 2						
Tønsberg 1910	Tønsberg liberalkonservative Partis og Næringspartiets fellesliste 2	Tønsberg liberalkonservative Partis og Næringspartiets fellesliste 2	2	2	0	4	0	3
Tønsberg 1913	Høyre og frisinnede Venstre 1	Høyre og frisinnede Venstre 3	2	3	0	2	0	3
Holmestrand 1901	Det konservative parti 0	Det konservative parti 1	2	0	1	0	-	-
Holmestrand 1904	1	1	3	1	Partiet mot Rus-drikk og Bryggerarbeiderforbundets liste 1	Partiet mot Rus-drikk og Bryggerarbeiderforbundet s liste 0	-	-
Holmestrand 1907	De borgerlige Partiers Valgliste 1	De borgerlige Partiers Valgliste 1	-	-	Arbeidernes og avholdsfolkets liste 2	Arbeidernes og avholdsfolkets liste 0		
Holmestrand 1910	Samlingspartiets liste 2	Samlingspartiets liste 0	-	-	Arbeider- og avholdspartiets liste 2	Arbeider- og avholdspartiets liste 0	-	-
Holmestrand 1913	2	0	-	-	De borgerlige avholds- og arbeiderpartis liste 1	De borgerlige avholds- og arbeiderpartis liste 1	-	-
	Tilsammen Medlem av	Tilsammen Ikke	Tilsammen Medlem av	Tilsammen	Tilsammen Medlem av	Tilsammen	Tilsammen	Tilsammen Ikke

	L.K.S.F. 51	Medlem av L.K.S.F 47	L.K.S.F. 43	Ikke Medlem av L.K.S.F 48	L.K.S.F. 27	Ikke Medlem av L.K.S.F 44	Medlem av L.K.S.F. 7	Medlem av L.K.S.F 41
--	----------------	----------------------------	----------------	---------------------------------------	----------------	---------------------------------------	-------------------------------	--------------------------------

Tabell 37 Kvinnelige bystyremedlemmer i Vestfold 1901 - 1913. Medlemmer av lokale ledd av L.K.S.F.

Horten bystyre		Parti	Medlem L.K.S.F.	Ikke medlem L.K.S.F.
1901	Kristensen	Avholdspartiet		x
	Syrrist	Høyre		x
	Vedeler	Høyre	x	
	Wright (vara)	Høyre	x	
	Lund (vara)	Høyre	x	
	Schnitler (vara)	Høyre	x	
	Randers (vara)	Venstre	x	
	Høeg (vara)	Venstre	x	
	Hansen (vara)	Arbeiderpartiet	x	
	Strøm (vara)	Arbeiderpartiet	x	
1904	Klem	Høyre	x	
	Vedeler	Høyre	x	
	Randers	Venstre	x	
	Andekjern (vara)	Høyre	x	
	Lund (vara)	Høyre	x	
	Lindgreen (vara)	Høyre	x	
	Jamvold (vara)	Høyre	x	
1907	Johansen	Høyre	x	
	Rosenqvist	Høyre	x	
	Lund (vara)	Høyre	x	
1910	Randers	Venstre	x	
	Tvedteraas	Venstre	x	
	Malzinger	Avholdspartiet	x	
	Noes	Avholdspartiet	x	
	Holm	Arbeiderpartiet	x	
	Kristiansen	Arbeiderpartiet		x
	Johansen (vara)	Høyre	x	

	Iversen (vara)	Arbeiderpartiet		x
	Olsen (vara)	Arbeiderpartiet		x
	Kristiansen (vara)	Arbeiderpartiet		x
	Ottersen (vara)	Arbeiderpartiet		x
1913	Kielland	Høyre		x
	Holm	Arbeiderpartiet	x	
	Gunnerød	Arbeiderpartiet		x
	Randers	Venstre	x	
	Owren	Avholdspartiet	x	
	Noes	Avholdspartiet	x	
Larvik bystyre				
1901	Olsen	Høyre	x	
	Andersen	Høyre	x	
	Andersen	Venstre	x	
	Fjeldstad	Venstre	x	
	Kristoffersen	Venstre	x	
	Joachimsen	Venstre		x
	Markussen (vara)	Høyre	x	
	Sørensen (vara)	Høyre	x	
	Cornelliussen (vara)	Høyre	x	
	Engvoldsen (vara)	Venstre	x	
	Henriksen (vara)	Venstre		x
	Rasch (vara)	Venstre	x	
1904	Kristoffersen	Avholdspartiet	x	
	Andersen	Avholdspartiet	x	
	Engvoldsen	Arbeiderpartiet	x	
	Blix (vara)	Borgerlista	x	
	Cornelliussen (vara)	Borgerlista	x	
	Schøning (vara)	Borgerlista	x	
1907	Lorentzen	Venstre	x	
	Rasch	Venstre	x	
	Henriksen	Venstre		x
	Falch	Høyre	x	
	Eckell	Høyre	x	
	Holmesland	Avholdsfolket	x	
	Engvoldsen	Arbeiderpartiet	x	
1910	Falch	Høyre	x	
	Olsen	Høyre	x	
	Olsen	Høyre		x
	Rasch	Venstre	x	
	Stolpestad	Venstre		x
	Lorentzen	Venstre	x	
	Kristoffersen (vara)	Avholdspartiet	x	

	Svendsen (vara)	Avholdspartiet	x	
1913	Olsen	Høyre		x
	Fürst	Høyre		x
	Kristoffersen (vara)	Avholdspartiet	x	
	Svendsen (vara)	Avholdspartiet	x	
	Andersen	Avholdspartiet	x	
Sandefjord bystyre				
1901	Ebbesen	Venstre	x	
	Olsen	Høyre		x
	Zimmermann	Høyre		x
	Windingstad (vara)	Høyre		x
	Herland (vara)	Høyre		x
1904	Ebbesen	Det upolitiske og uavhengige parti	x	
	Nielsen	Det upolitiske og uavhengige parti	x	
	Gulbrandsen (vara)	Det upolitiske og uavhengige parti		x
	Olsen (vara)	Huseierne		x
	Windingstad (vara)	Huseierne		x
1907	Ebbesen	Huseierne	x	
	Nielsen	Samlingspartiet	x	
	Pettersen	Arbeiderpartiet		x
	Olsen (vara)	Samlingspartiet		x
	Sannerud (vara)	Huseierne		x
1910	Ebbesen	Avholdspartiet	x	
	Nielsen	Avholdspartiet	x	
	Linaae (vara)	Liberalkonservative og Frisinnede Venstre		x
	Gleditch (vara)	Liberalkonservative og Frisinnede Venstre		x
	Mathisen (vara)	Liberalkonservative og Frisinnede Venstre		x
	Olsen (vara)	Avholdspartiet		x
	Kaupang (vara)	Arbeiderpartiet		x
1913	Ebbesen	Venstre	x	
	Nielsen	Avholdspartiet	x	
	Jacobsen	Høyre og frisinnede		x
	Kristensen	Venstre		x
	Linaae (vara)	Høyre og frisinnede		x
	Sørle (vara)	Høyre og frisinnede		x
	Rønning (vara)	Avholdspartiet		x
	Kaupang (vara)	Arbeiderpartiet		x
Tønsberg bystyre				

1901	Sinding	Høyre	x	
	Bonde	Høyre		x
	Sem Jacobsen (vara)	Høyre		x
1904	Christiansen	Høyre		x
	Aarvold	Venstre		x
	Skatvedt	Venstre	x	
	Sinding (vara)	Høyre	x	
	Hvistendahl (vara)	Høyre		x
	Nyegaard	Høyre		x
	Sem Jacobsen (vara)	Høyre		x
1907	Sinding	Liberalkonservative og næringspartiets fellesliste	x	
	Nyegaard	Liberalkonservative og næringspartiets fellesliste		x
	Gundersen	Liberalkonservative og næringspartiets fellesliste		x
	Tufte	Avholdspartiet		x
	Skatvedt	Venstre	x	
1910	Sinding	Høyre	x	
	Seeberg	Høyre		x
	Gundersen	Høyre		x
	Gulbrandsen	Arbeiderpartiet		x
	Thronsen (vara)	Høyre	x	
	Jacobsen (vara)	Venstre	x	
	Aarvold (vara)	Venstre		x
1913	Thronsen	Høyre	x	
	Arentzen	Høyre		x
	Seeberg	Høyre		x
	Kamfjord	Avholdspartiet		x
	Hoff	Avholdspartiet		x
	Christiansen (vara)	Høyre		x
	Kristiansen (vara)	Arbeiderpartiet		x
	Olsen (vara)	Arbeiderpartiet		x
	Johnsen (vara)	Arbeiderpartiet		x
Holmestrand bystyre				
1901	Berg	Avholdspartiet	x	
	Rynning (vara)	Høyre		x
1904	Rynning	Høyre		x
	Brække	Avholdspartiet	x	
	Eriksen	Venstre	x	

	Rafen (vara)	Høyre	x	
	Neuberth (vara)	Venstre	x	
	Berg (vara)	Venstre	x	
1907	Johannessen	De borgerlige partiers liste		x
	Brække	Arbeidernes og avholdspartiets liste	x	
	Eriksen	De borgerlige partiers liste	x	
	Svensen (vara)	Arbeidernes og avholdspartiets liste	x	
1910	Neuberth	Samlingspartiet	x	
	Brække	Arbeidernes og avholdspartiets liste	x	
	Stange	Arbeidernes og avholdspartiets liste	x	
	Frobøse (vara)	Samlingspartiet	x	
1913	Brække	Arbeidernes og avholdspartiets liste	x	
		Tilsammen	91	62

